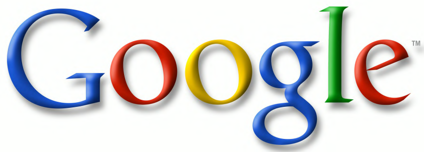
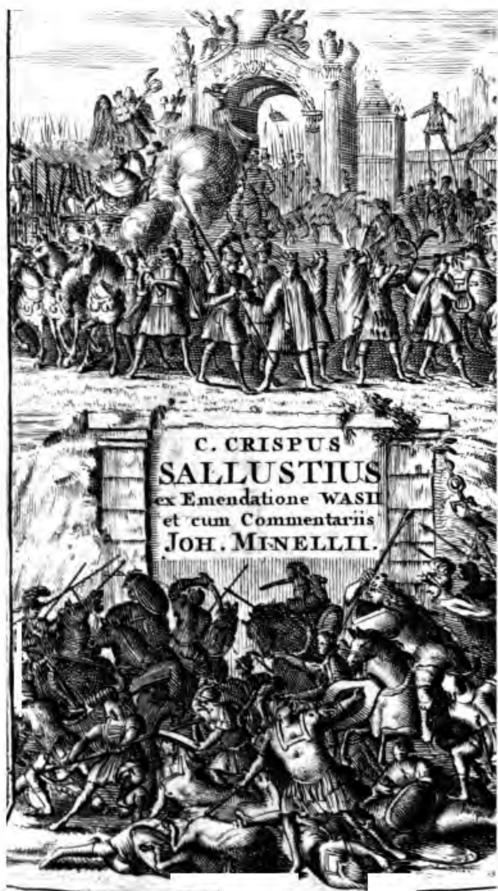

DR
GOTTLIEB
SCHNAPPER-
ARNDT.

C. CRISPUS
SALLUSTIUS
ex Emendatione WASII
et cum Commentariis
JOH. MINELLII.

C. SALLUSTII CRISPI,
BELLUM
CATILINARIUM,
ET
JUGURTHINUM,

Ad ultimam WASSII editionem
diligenter castigata,

CUM COMMENTARIIS
JOHANNIS MINELLII.

ULTRAJECTI,
apud GUL. VANDE WATER. 1720.
CUM PRIVILEGIO.

LECTORI

S. P. D.

TYPOGRAPHI.

QUi auctores veteres recentatis editionibus in lucem protrudunt typographi, id ſibi plerumque credunt negotii dari, ut quam minimo ſumptu editiones novæ ſibi conſtent, utque emptores vilitate pretii alliciantur. Cetera, quibus libri apud eruditos commendari ſolent, ſuſque deque habent. In eorum numero, ſi quis nos velit ponere, is profecto redarguetur numero librorum ſic ſatis magno, quos tam ut nitidè quam ut emendatè exirent, curavimus ſedulo. In hoc præſertim genere librorum, qui in juventutis uſum comparantur, nihil reliquimus negligenter habitum. Teſtes ſunt nuper editi Virgilius cum Notis Min-ellii, & Horatius ſine notis, quorum ille ad Cl. Bentleii codicem *relectus*, *hic* cum Cl. Maasvicii accu-

ra

rata editione collatus in publicum pr(
diit.

Salluſtium, quem nunc damus n
vum, relegimus; ad editionem Cl. W a
ſii textum, ut vocant, emendavimu
& denique nihil omiſimus, quo lit
ſolent nitidiores, ſimul & parabilior
fieri. Terentius ille, delicium lingu
Latinæ, brevi cum Notis Min-ellii,
Plautus, populi delicium, qui jam d
ſub prælo ſudant, eodem modo ad e(
tiones conſenſu virorum doctorum o
timas compoſiti, intra paucos dies l
cem videbunt. Vale.

C. CRISPI SALLUSTII BELLUM CATILINARIUM, SIVE DE CONJURATIONE CATILINÆ.

* I. [1] OMNIS homines, [2] qui sese [3] student

1 præ-

* Sallustius noster, antequam ad ipsam Conjurationis Catalinariæ enarrationem perveniat, prologo quodam, ut & in Bello Jugurthino, utitur; in quo declarat scopum & intentionem operis sui; scilicet, omnibus id agendum esse hominibus innuit, ut brutis animantibus longe præstent, æternamque sui posteris memoriam relinquant: ac proinde duplicem ejus rei consequendæ viam proponit; alteram, per virium corporis; alteram, per virium animi egregiam ostentationem: deinde declarat, cur potiùs animi exercitio, quam corporis; & cur historiæ potiùs conscribendæ, quam cæteris animi studiis, aut Reipublicæ gubernationi operam dederit. Primum illustrat argumento petito à præstantiâ animi, aitque animi exercitium tantum superare corporis exercitium, quantum animus ipse præstantiâ suâ corpus ipsum: deinde ostendit se ab otio ac studio litterario ad Rempublicam latum, verum inde sublatum, argumento petito ab incommodis & *vitiis in eâdem regnantibus, præcipue ambitione*. cui [illegible] haud facile est; cum verò, cum ad studia, jam aliquantum intermissa, rediisset, animum ad historiam Romanam succinctè, & ut ipse loquitur, *carptim* describendam appulisse. In historiâ autem conscribenda duo ponit offendicula, *difficultatem & periculum. Difficultatem* quidem, *quòd facta dictis exæquanda sunt*; *periculum* verò, quia vera narrando multorum facilè invidiam conciliaveris. Sed hæc obiter de argumento Prologi: nunc ad ipsum verborum ordinem ac interpretationem nos accingamus. 1 Id est, omnes: quoties enim genitivus pluralis desinit in *ium*, accusativus desinit in *is* aut *eis*. Ut *pars* quia habet in genitivo plurali *ium*, putà *partium*, ideòque habêre potest in accusativo plurali *partis* vel *parteis*, pro *partes*. Ordo horum verborum est: Decet omnis homines, qui student sese præstare cæteris animalibus, niti summa ope, ne transeant silentio vitam, veluti pecora, quæ natura finxit prona, atque obedientia ventri. 2 Est accusativus antè Infinitivum *præstare*, & sensus hic erit: *Qui student sese præstare*, id est, ut ipsi præstent. 3 Labo-

A

[1] præſtare [2] cæteris animalibus, [3] ſumma op
decet, ne vitam [5] ſilentio [6] tranſeant, veluti

tant, cupiunt: ſic ſumitur iſta vox apud Cic. 1. Offic. Quorum verò patres, aut majores aliquâ gratiâ præſtiterunt, ii *ſtudent* plerumque in eodem genere laudis excellere. Propriè enim *ſtudeo*, eſt ſtudium & diligentiam adhibeo: ut apud Teren. in Eun. Quas matres *ſtudent* demiſſis humeris eſſe. Aliquando conſtruitur cum dativo: ut apud Cæſarem Comment. 1. Cupiditate regni adductus *novis rebus ſtudebat*. Interdum etiam cum ablativo, mediante præpoſitione *in*: ut apud Gellium: Si quis *in eâ re ſtudebat*. Nonnunquam cum accuſativo, & tunc ſignificat cupere & velle: ut apud Cic lib. 1. Ep. Qui ſi *nihil aliud ſtudeat*, niſi *id* quod agat. 1 Excellere, eminêre. In quâ ſignificatione æquè & cum dativo & cum accuſativo conſtruitur: ut apud Cic. lib. 1. Offic. Difficile eſt, cum *præſtare omnibus* cupieris, ſervare æquitatem, id eſt, cum cupieris inter omnes excellere. Cum accuſativo, ut apud Virg. 11. Æneid. *Ibo animis contrà, vel magnum præſtat Achillem.* Aliquando regit ſolum ablativum ejus rei, quâ quis excellit: ut apud Cic. lib. de Orat. Piſiſtratus literis, doctrinâque *præſtitit*. Aliquando *præſtare* ſignificat, rei alicujus exitum in ſe recipere: ut cum dicimus, *præſtare eventum*, *præſtare alienum promiſſum*, quod eſt, alienum promiſſum in ſe recipere, & quaſi proprium eſſet, velle ſatisfacere. Aliquando ſignificat, reipſa perficere, ſive perſolvere. Cic. Et quoniam *præſtitimus*, quod debuimus, moderate, quod evenit, feramus. Quandoque pro exhibêre, repræſentare. Ut apud Cic. *Præſta* te eum, qui mihi à teneris, ut Græci dicunt, unguiculis es cognitus. Interdum ponitur imperſonaliter, idemque ſignificat quod melius eſt. Sic accipitur à Salluſtio noſtro in ſequentibus, ubi Catilina ſocios ſuos hoc pacto alloquitur. *Quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſimi viri? Nonne amori per virtutem* præſtat. *quam vitam miſeram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris, per dedecus amittere?* 2 Brutis ſcilicet animalibus. 3 Summâ vi, & induſtriâ. *Tres* potiſſimùm in ſingulari *numero caſus ſunt* uſitati, nempe *Gen. Accuſ. & Abla.* ut *opis*, *opem*, *ope*; *& ſignificant* ferè auxilium:

ut apud Teren. in Andr.
cina fer *opem*, ſerva me
Aliquando tamen ſignific
vel. poteſtatem : ut apuc
Æneid. *grates perſolver*
Non opis eſt noſtræ.
conari, laborare: ut apu
Adelph. Quapropter *nita*
riar. Interdum ſignificat
firmari: ut Æn. 6. *Ille v*
juven's qui nititur haſtâ
ſignificatione multæ me
ſignificationes manavêre.
iſta apud Cic. pro Milon
tem viro mors parabatur,
vitâ *nitebatur* ſalus civi
1. Offic. Eſt igitur adoleſc
jores natu vereri, ex hiſqu
optimos ac probatiſſimos
conſilio atque autoritate
id eſt, fulciatur, ſuſter
Nitor fit *obnitor*, quod
nitor, obluctor. Et innit
ſignificat incumbo. 5 Id
ullâ ſui memoriâ tranſigar
de illis nihil præclari di
nam *ſilentio vitam tranſir*
hil in vitâ memoratu dig
cere. *Silentium* derivatu
ſilêre, quod ſignificat tacê
verbum ab S. litterâ, qui
lentii eſt. Undè in ludis
publiciſque conventibus,
lunt ſilentium indicere,
quaſi ſibilando pronuncian
ergo verbo *ſilentium* c
quod taciturnitatem ſignifi
ſilentium noctis, pro i
nocte ponitur, quam alii *co*
alii *conticinium* vocant.
que *Silentiarii* dicti ſunt i
miniſterio Imperator ute
ea, quæ ad quietem pal
nebant. 6 Alii hic
legunt. 7 Beſtiæ in
Proprie autem *pecus pec*
pecus pecudis (utroque e
dicitur) ſignificat omne
quod ſub hominis imperio
terræ paſcitur: ut bove
equi, oves, capræ, & h
Invenitur etiam *pecus p*
multitudine pecorum ſeu
ut apud Virg. 3. Eclog.
Damæta, cujum pecus,
bæi? Interdum ſumitur p
vis animalibus, quæ huma
effigie & linguâ. Sic *fuci*
appellantur *pecus* hiice
Georg. *Ignavum fucos pec*
ſepibus arcent. A pecore
lium, quod propriè ſigni

ra; quæ natura [1] prona, atque [2] ventri obedientia [3] finxit. Sed [4] omnis [5] nostra [6] vis [7] in animo & corpore

quæ non in numeratâ pecuniâ consistit, sed vel in solo, vel in pecoribus, vel in supellectile, vel quicquid labore nostro, aut industriâ partum est. Postea usus loquendi obtinuit, ut *peculii* nomine illud præcipuè comprehenderetur, quod servus, vel filius familias, dum adhuc esset in potestate domini, vel patris, industriâ suâ, vel labore lucrifecisset. Ab hoc *peculiaris* derivatur, quod propriè significat rem ad *peculium* pertinentem: sed usu jam receptum est, ut pro proprio, sive speciali, seu præcipuo ponatur. Undè fit adverbium *peculiariter*, hoc est, specialiter, præcipue. 1 Id est, habentia caput ad terram inclinans. *Pronus* opponitur *supino*: unde *supinus* aliquis jacere dicitur, qui ita dorso incumbit, ut faciem, ventremque habeat cœlum versus spectantem; *pronus* verò contra, qui ita pectori incumbit, ut faciem, ventremque habeat terram versus spectantem: undè illa animalia à Sallustio nostro hoc loco appellantur *prona*, quæ incedunt capite terram versus inclinato & spectante. Hæc enim animalia, cum sint muta, omnisque religionis planè expertia, Deus rerum omnium creator *prona* finxit; hominem verò, ratione præditum, ad contemplationem sui erexit. Unde ingeniosissimus Poëta: *Pronaque cum spectent animalia cætera terram, Os homini sublime dedit, cœlumque tueri, Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.* Et Cic. 1. de Leg. *Natura cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, & ad cœli, quasi cognationis, domiciliique pristini conspectum excitavit.* Cæterum per Metaphoram seu similitudinem aliquis dicitur *pronus*, id est, inclinatus *ad virtutes*, maximè tamen *ad vitia*. Plin. in Paneg. Nihil est tam *pronum* ad simultates, quam æmulatio, in fœminis præsertim. 2 In servientia, atque in ejus oppletionem omnia conferentia. Rectè hoc addit: bestia enim suos sequitur appetitus, & à naturâ ad pastum abjecta est, tantumque *sensu movetur & ad id solum, quod adest, quodque præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum aut futurum*; verba sunt Ciceronis, lib. 1. Offic. 3 *Formavit, fecit*; quod propriè est *fingere*; sic sumitur à Cicerone in Oratione pro Muræna: *Finxit* enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelsum: undè & *figuli* dicuntur, qui ex cretâ, atque argillâ opera formant seu faciunt: & *figulina*, seu *figlina*, officina, in quâ hujusmodi opera fiunt: & opera ipsa *fictilia* dicuntur. Ab hoc *figura* fit, autore Gellio, hoc est, forma, species. Item *effingo*, quod significat ad alterius formam *fingo*, & qualem volo fingendo repræsento. Undè Quintilianus: Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, *effinxisse* vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Hinc deductum est nomen *effigies*, hoc est, signum ad vivam alterius similitudinem, vel ad veritatis imaginem factum, tam in picturis, quam in sculpturis. Aliquando *fingere* significat simulare; quoniam ea, quæ simulamus, ita formamus, ut vera esse videantur. Cic. in Epist. Suscipe meas partes, & eum te esse *finge*, qui ego sum. Hinc *fictio* & *figmentum* derivantur, hoc est, res simulata, & ficta, & *ficte* adverbium, id est, simulatè. Aliquandò *fingo* ponitur pro excogito & comminiscor: ut apud Ovid. Eleg. 2. lib. 1. Trist. *Fingito me dignum tali nece.* Sic *fingere causam*, est excogitare causam. A *fingo* etiam fit *affingo*, hoc est, *fingendo* aliquid addo. Item *confingo*, simul fingo, simulo, Teren. in Phorm. Omnia hæc *confingam*, quod erit mihi bonum atque commodum. 4 Tota. 5 Sallustius duplicem esse enitendi opem & vim ostendit, *animi* scilicet & *corporis*. 6 Per *vim* intelligit potentiam & virtutem. Interdum significat violentiam: ut apud Virg. 2. Æneid. *Fit via vi*: id est, violentiâ. Aliquando significat copiam ac multitudinem; ut magna *vis* auri atque argenti. 7 Hoc est, in viribus animi & corporis, utpote essentialium hominis partium, ex quibus constat: unde dicit autor noster in *Jugurth.* *Nam uti genus hominum compositum ex animâ & corpore est: ita res cunctæ, studiaque omnia nostra, corporis alia, alia animi naturam sequuntur.*

pore [1] ſita eſt. [2] Animi imperio, [3] corporis ſervitio magis utimur: [4] Alterum nobis cum [5] dis, [6] alterum cum [7] belluis [8] commune eſt. [1] Quo

1 Poſita, conſtituta: Ter. in Adelph. In te ſpes omnis Hegio nobis *ſita* eſt. *Situs* verò, quando eſt ſubſtantivum, ſignificat lanuginem ex humore creatam, præſertim in locis ſole carentibus. 2 Intellige illud animi imperium, quo animus ipſe imperat corpori. 3 Miniſterio corporis; corpus enim ex ſeſe nihil quicquam agit; quicquid verò agit, animi impulſu agit: quod ſignificat Salluſtius noſter in *Jugurth.* hiſce verbis: *Animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit, atque habet cuncta, neque ipſe habetur.* 4 Sc. *imperium animi*, commune habemus cum Diis: quemadmodum enim Dii immortalitate, ita & animus humanus immortalitate præditus eſt. 5 *Dii* eſt à nominativo ſingulari *Deus*: unde autem vox iſta deducatur, variæ hic ſeſe offerunt eruditorum ſententiæ. Alii enim vocabulum *Deus* à *dando* deducunt, quod *Deus det* omnia, tanquam bonorum omnium fons. Alii à Græco Δέος, quod timorem ſignificat, tanquam ſit res aliqua, cui debeatur timor. Et certe in Ethnicis, timor in conſcientiâ de admiſſis facinoribus, non videtur poſtremum fuiſſe cognoſcendi numinis argumentum, congruit huic illud Statii: *Primus in orbe Deos fecit timor.* Plerique à Græco vocabulo Θεὸς deducunt, quod quidam derivant vel à θεάομαι, hoc eſt, video, ſpeculor, quod Deus omnia *videat*; vel à θέω, pro quo uſitatius eſt τίθημι, quod ſignificat diſpono, vel pono, quòd Deus omnia rite & ſuo quæque ordine *diſponat*, quod quidem veriſimilius eſt. Cæterum *Deum* & *Divum* quidam indifferenter accipiunt. Alii volunt *Deos* perpetuos eſſe, *Divos* verò ex hominibus factos. Quod attinet ad *Dei* definitionem, dico *Deum* perfectè à nobis definiri non poſſe: atque ita facilius eſt dicere quid non ſit, quàm quid ſit. Unde Simonides, cum ab eo Hiero Tyrannus quæſiviſſet, quid eſſet *Deus*, deliberandi ſibi ſpatium unum diem poſtulavit. Cum idem ex eo poſtridie rogaret, *biduum petiit. Tum ſæpius idem petente, duplicavit ſemper numerum dierum. Tandem verò* interroganti Hieroni, cur ita faceret: quia quantò (*inquit*) diutiùs conſidero, tantò mihi res videtur obſcurior. Interim tamen *Deus* ita breviter deſcribi poteſt: *Deus eſt Spiritus infinitus.* Dicitur (*Spiritus*) hoc eſt, ſubſtantia incorporea, inviſibilis, nulloque ſenſu perceptibilis. *Dicitur* (*infinitus*) ut diſtinguatur *Deus* ab omnibus rebus aliis finitis. A *Deo* fit *Deitas*, hoc eſt, divinitas. 6 Vox illa jam ſecundo repetita reſpicit *ſervitium corporis*; ut ſit ſenſus: Alterum, ſcil. *imperium animi* nobis cum Diis commune eſt, & *alterum*, ſcil. *ſervitium corporis* cum belluis: ſicut enim belluæ ſuum habent appetitum ac ſenſum, ſic & homines: verum hi inſuper memoriâ intelligentiâque præditi ſunt. Et ſane apposite utitur Salluſtius noſter voce iſtâ *alterum*; *alter* enim plerumque de uno ex duobus dicitur: ſic narrat Livius Annibalem in tranſitu Alpium *alterum* amiſiſſe oculum. Sic hoc loco Salluſtius duarum rerum mentionem fecerat, nempe *imperii animi*, & *ſervitii corporis*; bene ergo dicit *alterum*, ſcilicet unum ex duabus iſtis rebus, quas nominavit, puta *animi imperium eſt nobis commune cum Diis*; *alterum*, nempe *corporis ſervitium cum belluis*. Atque in hoc diſtinguitur à voce *alius*, quòd *alius* de pluribus dicatur; ut, *alii* virtutem præponunt, *alii* voluptatem, *alii* divitias, *alii* honores. Interdum *alter* accipitur pro ſecundo è duobus; ut, hic eſt *alter* annus belli Punici, id eſt, ſecundus à belli Punici origine. Sic dicimus, *alterum tantum*, hoc eſt, tantundem amplius. Ab *alter* fit *alteruter*, quod eſt quivis è duobus. Et verbum *alterare*, quod eſt variare, & quaſi *alterum* facere; & *alternatim* adverbium, pro viciſſim, per vices. 7 *Belluis*, Beſtiis ratione carentibus, *Bellua* proprie dicitur de immani ferâ, ut apud Ter. in Eun. Dic quæſo, inquam, Strato, eo-ne es ferox, quia habes imperium in *belluas*, id eſt, elephantos; quod præcedentia verba ſatis ſuperque arguunt, ubi dicitur Rex Stratonem *præfeciſſe elephantis Indicis.* Quod vocabulum (ut obiter hoc addam) nonnulli derivatum volunt à ſubſtantivo *bellum*, eò quod

bellua

[1] Quo mihi rectius esse videtur, [2] ingenii, quàm [3] virium [4] opibus gloriam quærere; [5] &, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, [6] memoriam nostri [7] quam maxume longam [8] efficere. [9] Nam divi-

bestiæ sæpius sibi mutuò *bellum* inferant, quibus natura in hunc finem arma videtur concessisse. 8 *Commune* id dicitur, quod non est proprium, sive quod multorum est: sic mortalitas dicitur esse res *communis* hominis & bestiæ: contrà rationalitas dicitur esse *propria* homini. Sed notanda est hic constructio vocis istius. Interdum enim ponitur sine casu: ut apud Cic. lib. 1. Offic. Magnum est sepulchra habere *communia*. Interdum cum dativo; Idem: *Omni ætati mors est communis*. Aliquando cum genitivo, ut liquet ex adagio isto: *Amicorum* omnia sunt *communia*. Nonnunquam cum dativo & ablativo, præeunte præpositione *Cum*; uti hoc loco, *nobis commune cum Diis*: sic Cic. *Cum patrono Epicureo mihi* omnia *communia* sunt, nisi quod in Philosophiâ vehementer ab eo dissentio. A *communis* fit *communico*, à quo *communio*, & *communicatio* deducuntur, quando quod est, aut esse potest privatim, fit universorum, & actus ipse communicandi. Unde *in communione bonorum* eos esse dicimus, qui simul vivunt, & reditus suos, ac lucra *communicant*, hoc est, *communia* faciunt. 1 Quocircà, quamobrem. Ordo est: Quò rectius videtur mihi esse, quærere gloriam opibus ingenii, quam *opibus* virium. 2 Per *ingenium* intellige rationem naturalem & quasi congenitam. 3 Sc. *corporis*. 4 Facultate seu potentiâ. 5 Ordo est: Et quoniam ipsa vita est brevis, quâ fruimur, *videtur mihi rectius esse*, efficere memoriam nostri quam maxime longam. 6 Id est, memoriam quæ de nobis fit. Notandum hic obiter est, Sallustium non dicere *memoriam nostram*, sed *memoriam nostri*. Nam *memoriam nostram* active acciperetur, & sensus esset, quâ aliorum memores sumus; sed *memoriam nostri* passive accipitur, ut sit sensus, quâ alii nostri memores sint. Genitivi enim, *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri*, passive sumuntur; possessiva verò, *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*, active sumuntur: ut, *amor tui*, id est, quo tu amaris; *amor tuus*, hoc est, quo tu amas. 7 Hoc est, vehementer, valde longam. Ubi nota vocem istam *quam* hoc loco intendere & augere significationem, ac jungi superlativo: Cic. Cum quo semper *quam familiarissimè* vixerat; id est, valde familiariter. Interdum significat quantum: & tam positivo, quam comparativo, & superlativo jungitur: ut *Quam benè marmoreis directa est semita pontis*. Id est, quantum bene. Aliquando ponitur pro postquam, sive ex quo: ut apud Livium lib. 6. Jupiter, atque Dii omnes hæc dederunt, ut T. Quintius Dictator oppida novem caperet die vigesimo, *quam* creatus erat. Aliquando ponitur pro antequam, si jungatur cum pridie: ut apud Suet. in vitâ Cæsaris: *Pridiè quam* occideretur, id est, antequam occideretur. 8 Faciendo assequi; id enim proprie significat, ut apud Ter. in Andr. Quid est, quod tibi mea ars *efficere* hoc possit amplius? Pulchra sane sententia, cui concinit illa Virgiliana: *Stat sua cuique dies, breve & irrevocabile tempus Omnibus est vitæ, sed famam extendere factis. Hoc virtutis opus.* Gloria enim, quæ ex virtute comparatur, non solum ipsa immortalis est, sed & homines immortales ac claros efficit. Unde eleganter Cic. Pro Mil. *Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum præmium esse gloriam, hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolatur, quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus homines in cœlum videantur ascendere.* 9 Hic Sallustius reddit rationem, quare rectius ipsi esse videatur, ingenii quam virium opibus gloriam quærere, & memoriam nostri quam maxime longam efficere, quia nempe divitiæ & forma sunt res citò pereuntes. Hoc significat particula, *nam*, quæ est conjunctio, ut Grammatici loquuntur, *causalis*, hoc est, reddens causam ejus quod præcessit, ut ex hoc loco patet.

 1 Pul-

vitiarum &[1] formæ[2] gloria[3] fluxa atque[4] fra
est;[5] virtus[6] clara æternaque[7] habetur.[8] Se
magnum inter[9] mortalis[10] certamen fuit,[11] vi ne
poris, an virtute animi,[12] res militaris magis[13]
cederet.[14] Nam & prius,[15] quam incipias,[16]

1 Pulchritudinis, formositatis. 2 Hoc est magnifica illa prædicatio, ac frequens extollentia, ut ita dicam. 3 Citò & celeriter fluens. 4 Caduca: juxta illud Ovidii: *Forma bonum fragile est.* Id ipsum quoque confirmat Sallustius noster in Jugurth. *Igitur præclara facies, magnæ divitiæ, adhoc vis corporis, & alia omnia hujuscemodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt.* *Fragile* autem propriè id dicitur, quod facilè frangi potest; hinc *fragilitas*, id est, debilitas. 5 Robur, & fortitudo animi. *Virtutis* enim vocabulum apud Latinos, teste Cicerone lib. 2. Tusc. Quæst. à *viro* videtur deductum esse: undè etiam sæpè pro fortitudine & vi, (ut & hoc loco) quæ viri propria virtus est, propter excellentiam accipitur, ut apud Horat. *Est in juvencis, est in equis patrum Virtus.* Et in dicto illo Apostoli Petri, *Præstate in fide virtutem*, id est, vera notitia doctrinæ de Deo non sit ignava & otiosa, sed sit efficax. Et tunc definitur *perferendorum malorum fortis, atque invicta patientia.* Quoniam autem fortitudo cæteris omnibus virtutibus excellit, factum est, ut omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur. Sic quicquid vitio contrarium est, *virtus* dicitur. Quam quidam sic definiunt: *Virtus est habitus, quo voluntas ad agendum rectæ rationi convenienter incitatur.* Ab Horatio hoc pacto: *Virtus est vitium fugere.* 6 Magnifica & insignis. 7 Æstimatur. 8 Id est, per longum tempus. 9 Homines. 10 Controversia, lis, contentio. 11 Hoc est, an vi, sive potentiâ. 12 Id est, ea quæ ad militiam spectant. 13 Incrementum & processum caperet. Undè *procedere* inter alia significat benè vel malè cedere. In priori significatione accipitur apud Plaut. *Benè prosperéque hoc operis processit mihi*; id est, benè successit. In posteriori apud Ter. in Andr. *Nisi id putas, quia primo processit parùm, non posse jam ad s converti hoc malum*: ubi *processit*, idem est, quod ma cessit. *Procedere* autem prop idem quod progredi. tionem reddit, cur diu magn ter mortales certamen fuerit vires cum consilio maxima ferunt utilitatem, sed sine c damnum: hoc significat Chre Terentianus in Eun. *Mane, experiri prius consilio, quà mis, sapientem decet.* On Nam & priusquam incipias est consulto, & ubi consu *opus est* facto mature: ita utr indigens per se, alterum ege lio alterius. 15 Nota h ter: quando ad generalitatem sermo, plerumque ad sec personam præsentis subjuncti ad verbum impersonale transfertur: ut hoc loco, *p incipias*, id est, priusquam incipiat. Sic apud Virg. 4. *Migrantes cernas*, id est, c cernat. Ad impersonale: u *que adeò turbatur agris.* lativus iste regitur *ab op* & sensus est, *opus est consu* est, necesse est consulere, consulas, aut ut consultat deliberatio fiat. Sic dicitur *opus est*, non *dicto*. Sed ali loco istius ablativi regit *op* nitivum: ut, *Opus est* ho *Consulere* autem aliquando si deliberare, sed potissimum rali numero: ut, *consulunt* res, id est, consultant, del *Consulo* propriè significat, lium peto, & tum regit a vum; ut, *consulere amicu* ab amico consilium petere, *sului doctos*, hoc est, à consilium petii. Cum verò *lere* significat consilium dar construitur cum dativo. U versiculus: *Consulo te, per consulo, consilium do.* dum significat providere, cere, rationem habere: u *sule honori tuo, rebus tuis: saluti tuæ*, id est, provide. *lere* cum genitivo *æqui* vel *bo*

fulto, & [1] ubi [2] consulueris, [3] mature [4] facto opus est. Ita [5] utrumque per se indigens, [6] alterum alterius auxilio eget.

II. Igitur initio reges (nam in terris [7] nomen imperii id [8] primum fuit) [9] diversi, [10] pars [11] ingenium, [12] alii corpus exercebant, [13] etiam tum vita hominum, [14] sine cupiditate [15] agitabatur; [16] sua cuique satis placebant. postea vero quam [17] in Asia

1 Cy-

sicat in meliorem partem accipere, & interpretari. A *consulo*, quando significat delibero, fit *consulto*, quod similiter est delibero; à quo *consultatio*, deliberatio: & *consulter*, de quo in *Jugurth.* dicemus. Ab eodem deducitur *consul*, qui populo consulit, seu consilium dat; de quo infrà. Item à *consulo* fit *consultus*, quod modo participium est, & significat eum, à quo consilium petitum est: ut, *consulti* de salute medici, responderunt incurabilem esse eum morbum; vel significat eum, qui consilium dat. Modo nomen est, & accipitur pro juris prudente Hic & *juris-consultus*, & *jureconsultus* appellatur, quòd ab eo de iis, quæ ad jus pertinent, *consilium* petatur. *Inconsultus* verò imprudens dicitur, inconsideratus, & nullius consilii. 1 Postquam, cum: & est hoc loco non adverbium loci, sed temporis. 2 Deliberaveris, consilium ceperis. 3 Suo tempore, ita ut denotet medium quoddam inter actionem segnem & præcipitantem. 4 Ut facias. Atque hoc est, quod Isocrates Demonico suo inculcat, dicens: *βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα*: id est, *delibera tardè, perfice verò celeriter ea quæ deliberasti.* 5 Scilicet & vis corporis, & virtus animi. 6 Id est, corpus eget auxilio animi, & animus vicissim auxilio corporis. 7 Regum scilicet: quia primò omnes, qui imperabant, *Reges* appellabantur: atque ita occurrit tacitæ objectioni. Poterat enim objici, cur non dixisset *Consules* vel *Imperatores*. Respondet, *nam id nomen imperii primum in terris fuit.* 8 Antiquitus. 9 Id est, habentes variam opinionem. 10 Nonnulli reges. 11 Virtutem animi. 12 Qui autem isti fuerint reges, sunt qui dubitent. Nonnulli enim Saturnum I··nui volunt, *qui à Jove regno suo expulsus fingitur.* Nonnulli (quibus accedo) reges quosdam Ægypti significari volunt, ut Trismegistum & Ptolomæum, illi enim vires animi exercuerunt: quidam etiam corpus, & bellicosi fuerunt: sic referunt, Romulum, primum Romanorum regem, in armis sese exercuisse; Numam Pompilium illius successorem, vires animi coluisse: juxta illud Ovidii Fast. 1. *Scilicet arma magis, quam sidera Romule noras, Curaque finitimos vincere, major erat.* 13 Intellige in principio regnorum, & in primo sæculo aureo, quod sub Saturno fuit, vivebant *homines sine cupiditate*. Quod & Justinus lib. 1. affirmat, dicens 1. *Fines imperii tueri magis, quam proferre mos erat. Intra suam cuique patriam regna finiebantur.* 14 Id est sine effrænato regnandi appetitu. Quidam *cupiditatem* à *cupidine* ita distinguunt, ut *cupiditas* levior sit ac temperatior; *cupido* verò gravior. 15 Transigebatur: undè *agitare vitam*, est transigere vitam, seu vivere. *Agitare* propriè, est frequenter agere, movere: frequentativa enim significant frequentem actionem: ut apud Ovid. Eleg. 4. lib. 1. Trist. *Quid fuit, ut tutas agitaret Dædalus alas?* Aliquando significat cruciare, vexare: ut apud Cic. de Leg. Furiæ (inquit) *agitant*, insectanturque improbos. Aliquando compellere, stimulare; ut apud Plaut. Nam jam *agitabo* quadrupedem calcari. Interdum sæpè considerare, cogitare: ut apud Ter. in Phorm. Ego quoque id quidem *agitans* mecum sedulò, inveni, ut opinor, remedium huic rei: unde dicitur, *agitare consilia*. Sic *agitare lætitiam*, est lætitiam præ se ferre, & ostendere. 16 Propriæ divitiæ: *Suus* enim aliquando idem est, quod proprius: ut apud Cic. *Sua* quemque fraus, & suus terror maxime vexat, *suum* quemque scelus agitat. 17 *Asia* nomen est unius ex tribus illis partibus in quas orbis dividitur; sunt

A 4 enim

[1] Cyrus, [2] in Græcia [3] Lacedæmonii, & [4] Athenienses [5] cœpere urbes, atque [6] nationes [7] subigere; [8] libidinem [9] dominandi, [10] causam belli [11] habere: maxumam [12] gloriam in maxumo imperio putare: [13] tum demum [14] periculo, atque [15] negotiis [1] com-

enim tres partes orbis, Europa, *Asia*, & Africa. Est autem duplex *Asia*, *Major* & *Minor*. *Major Asia* distinguitur ab Europâ Tanai fluvio: ab Africâ autem Nilo. *Asia Minor* in quatuor partes dividitur, nempe in Phrygiam, Mysiam, & Cariam. De his vide *Cluverii Introduct. Geograph.* lib. 5. cap. xviij. 1 Hic fuit Cambysis filius ex Mandane regis Astyagis filià. Quæri potest, cur Sallustius noster hic *Cyri* mentionem faciat? Huic quæstioni nonnulli occurrunt, duasque ejus rei causas afferunt; vel, quia ingenio potius, quam vi bella gesht; vel, quia imperium ejus fuit nobilissimum, & longe lateque patuit: nam (ut ex Justino & Herodoto constat) cum esset Rex Medorum & Persarum, primus, devicto Astyage, ultimo Medorum rege, Medorum imperium in Persas transtulit: & subacta Asia, totumque Orientem populatus, Babylonios subegit, Crœsum, Lydiæ regem, regno spoliavit, & cepit. Postremò cum bellum Scythis intulisset, eosque magnâ clade affecisset, Tomyris (eo tempore Scytharum regina) compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit, ita ut ne nuncius quidem tantæ cladis superfuerit. Caput *Cyri* amputatum in utrem, humano sanguine repletum, conjici regina jussit, cum hac exprobratione crudelitatis, *Satia te*, *inquit*, *sanguine quem sitisti*, *cujusque insatiabilis semper fuisti*. 2 *Græcia* dicta est à *Græco*, primo ejus provinciæ rege, teste Plinio lib. 4. cap. 7. Hæc Europæ regio est, olim omni disciplinarum genere exculta, unde omnis primum litterarum claritas effulsit. *Græcia* hos habet terminos, ab ortu mare Ægæum; à meridie Creticum; ab occasu Jonium; à Septentrione Sardicis jugis ab Illyriis ac Mœsis separatur, & amne Strymone à Thracibus. 3 Sunt populi Lacedæmonis, urbis totius Peloponnesi celeberrimæ, Lycurgi legibus optime institutæ. Alio nomine vocati sunt *Lacones*. 4 *Athenæ* urbs *nobilissima Græciæ*, à *Cecrope Ægyptio* condita juxta amnem Idissum, ingeniorum & eruditionis fons. 5 Pro cœperunt, id est, inceperunt. 6 Populos, seu diversos urbium habitatores ibidem natos; *Natio* enim propriè *est genus hominum* (autore Festo) *qui non aliunde*, *sed ibi nati sunt*. *In pecoribus quoque bonus proventus fœtura bona natio dicitur*. 7 Imperio suo subjicere, & domare. Proprie significat cogere, impellere. Sic sumitur ista vox à Sallustio nostro infra, ubi dicit: *Ambitio multos mortales falsos fieri* subegit; id est, coegit, impulit. Aliquando acuere: ut apud Virg. Æn. 7. *subiguntque in cote secures*: Id est, acuunt secures. Interdum agitare, commiscere; unde Cato: Farinam in mortarium indito, aquam paulatim addito, *subigitoque* pulchre. Quandoque arare, colere: ut apud Virg. 1. Georg. *Ante Jovem nulli subigebant arva coloni*. 8 Pravum seu iniquum appetitum. *Libido* proprie est, quicquid libet. Unde non modò turpium, sed etiam honestarum rerum voluntas *libido* appellatur. Peculiariter tamen *libidinis* nomen translatum est ad immoderatum coëundi appetitum. 9 Imperandi. 10 Id est, pro causa belli gerendi; quia postquam hi urbes nationesque imperio suo adjecerant, bellum deinceps omnibus inferebant, quamvis nulla ejus faciendi causa suppeteret; libido enim dominandi eos ad bella gerenda impellebat. 11 Æstimare. Regitur autem iste Infinitivus à subintellecto verbo *cœpere*. 12 Honorem. 13 Cum scilicet rei militari operam darent. 14 Experimento, tentamento. Unde *periculum facere*, est experiri: ut apud Ter. in Eun. *Fac periculum* in literis. Alioqui *periculum* significat salutis discrimen, (derivatur enim à verbo *pereo*) unde *periculosum* deducitur, hoc est, cum discrimine salutis conjunctum. Hinc fit, ut *periculum* (ut dixi) sumatur pro experimento, quia experimentum ut plurimum conjunctum est cum periculo. 15 Occupationibus in rebus gerendis & administrandis.

1 Explo-

mpertum eſt, in bello plurimum [3] ingenium
ſſe. [4] Quòd ſi regum atque [5] imperatorum a-
virtus in pace ita, ut in bello, [6] valeret,
ɔilius, atque [7] conſtantius ſeſe rès humanæ
ent: neque aliud [8] alio [9] ferri, neque
ri, ac [10] miſceri omnia [11] cerneres. Nam

[1] im-

loratum, cognitum eſt, ma-
ı fuit. 2 Solertiam animi
ıe à natura ingenitam.
e. 4 Salluſtius hiſce ver-
uit regum & Imperatorum
n ac induſtriam in bello eſſe
rem, quam in pace. Et
hic eſt: Si reges. atque im-
s eâ uterentur modeſtiâ ac
in pace, quâ in bello, res
eſſent juſtiores ac firmio
ue ita neque regnum de rege
ıı transferri cerneres. Ordo
od ſi virtus animi regum
nperatorum valêret ita in
in bello, res humanæ ha-
ſeſe æquabilius atque con-
: neque cerneres aliud ferri
que *cerneres* omnia mutari,
ri. 5 *Imperator* dux eſt,
ı rei militaris ſumma refer.
imperando dictus, quòd
i, quæ factu opus ſint, *im.*
ſti autem hoc nomine ap-
tur omnes, qui alicui bello
t, ſive jus belli gerendi ha-
tamen proprie nemo id no
nſequebatur, niſi re bene
tque hoſtibus magno prælio
profligatis: tùm enim accla-
militum, vel Senatus de-
nperatoris nomen dabatur.
polleret: unde *valêre* ſæ-
nitur pro poſſe, pollêre,
utoritatem habêre. Ter. in
que tam imperi a, ut, quid
leat, neſciam, id eſt, poſ-
oris habeat. Hinc *validus*
firmus, potens, robuſtus,
ntrarium eſt *invalidus*: &
firmiter, & per ſyncopen
od ſignificat multum. Hinc
dicimus vel ſanos, vel ro
inc etiam *benè valêre*, ſa.
quaſi benè poſſe: & *malè*
ægrum, atque infirmum
ſi malè poſſe: quoniam qui
& validi ſunt, ſani etiam
ıı vero impotentes, atque
ægrotare dicuntur I
valêre ſimpliciter ſumi-
eo, quod eſt ſalvum eſ-
Martialis: *Ne valeam*,
is Deciane diebus, Et te-
noctibus eſſe velim. Hinc
vale vox ſalutantis eſt, cum ab ali-
quo recedimus, quo verbo, & qui
recedit, utitur dicens, *vale*: & qui
remanet reſpondens, tu quoque *va-
le*; ſicut *ſalve*, & *ave*, ſalutationes
ſunt venientis: quibus vocibus ſimi-
liter utuntur & qui ſalutant, & qui
ſalutati reſalutant. Quoniam verò
abeuntes per hæc verba ſalutare ſo-
lemus *vale*, & *ſalve*, invaluit con-
ſuetudo, ut hæc duo verba ſæpe pro
eo, quod eſt abi, & diſcede uſurpe-
mus, etiamſi cum irâ, & indigna-
tione loquamur. Teren. in Andr.
Valeant, qui inter nos diſſidium
volunt; hoc eſt, faceſſant, atque
abeant, & diſcedant à nobis. Ab hoc
valeo, *valetudo* deducitur, quæ pro
languore accipitur. Cic. *Valetudi-
nem* tuam cura diligenter; hoc eſt,
languorem, & infirmitatem. A quo
valetudinarii dicuntur, qui male
ſani ſunt, & frequenter ægrotant.
Aliquando *valetudo* ſanitatem ſig-
nificat. Cic. Sed nunc *valetudini*
tribuamus aliquid. Item à *valeo*
fit *convaleo*: à quo *convaleſco*,
quod eſt ſalutem recupero. Item
invaleo, quod ſignificat robur ac
firmitatem acquiro: unde *invaluit*
conſuetudo dicimus: ſed hoc ab eo
valeo potiùs derivatum velim,
quod ſignificat poſſum. Quoniam
verò ea, quæ *validiora*, hoc eſt,
potentiora ſunt, in pretio haben-
tur, fit ut *valeo* etiam accipiatur
pro eo, quod eſt in pretio ſum.
Unde eſt illud apud iuriſcons. Res
tanti *valet*: quanti vendi poteſt.
Ab hoc fit *valor*, quod ſignificat
pretium. Item *prævaleo*, quod eſt
antecello, & quaſi in majori pretio
ſum: aliquando etiam potentior
ſum: ut apud Salluſtium noſtrum:
*verùm hoſtes tandem robore, ac
viribus prævaluerunt.* Item *æqui-
valeo*, quod ſignificat in eodem
pretio ſum, vel æquè potens ſum,
à quo *æquivalentia*, paritas.
7 Firmius quàm nunc ſe habent.
8 Ad alium locum. 9 Transferri.
10 Confundi. 11 Videres; cerno
enim ſæpiùs ſignificat video. Virg.
*Ardentes clypeos, atque ora mi-
cantia cerne.*

At 1 Domi-

[1] imperium facile iis [2] artibus [3] retinetur, quibus initio [4] partum est. Verum, [5] ubi [6] pro [7] labore [8] desidia, pro continentia & æquitate libido atque superbia [9] invasere; [10] fortuna simul [11] cum moribus immutatur. Ita imperium semper [12] ad optumum quemque [13] a minus bono transfertur. [14] Quæ homines [15] arant, [16] navigant, [17] ædificant, virtuti omnia [18] parent.
Sed

1 Dominium, regnum: undè *Romanum Imperium* & *Romani imperii fines* dicimus; unde Virg. 1. Æneid. *Imperium Oceano, famam qui terminet astris.* Aliquando significat jussum vel præceptum: derivatur enim à verbo *imperare*, quod est jubêre, dictum (ut quidam volunt) ab *in* particulâ intendendi, & *paro*, quasi statim paro, vel prorsus paro. Ab *imperio* deducitur *imperiosus*, qui nimis severè imperat, crudelis, & quasi ostentator *imperii*: qualis Torquatus apud Livium, qui filium, quamvis victorem, quia contrà imperium suum pugnaverat, securi percussit, ob id dictus *imperiosus*. Ab hoc fit adverbium *imperiose*, hoc est, acriter, severè. 2 Virtutibus: undè volunt *artem* dictam ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, à *virtute*. Sed de hac voce infra. 3 Servatur. 4 Cum magno labore comparatum & acquisitum est: est enim à verbo *pario*, quod sæpius significat idem quod acquiro, & cum magno labore comparo. Aliquando significat fœtum emitto, quod proprium fœminarum est. A *pario partus* substantivum derivatur, quod proprie ipsum pariendi actum significat; aliquando pro ipsa prole accipitur. Item a *pario primipara*, hoc est, fœmina, quæ primum partum fecit. Item *puerpera*, quæ mater est facta: à quo *puerperium*, id est, partus, & proles ipsa. Et *parens*, hoc est, pater & mater. Ab hoc *parentare* derivatur, quod proprie est parentibus justa celebrare. Transfertur tamen & ad alios, a quo *parentalia* dicuntur convivia, quæ in parentum, aut propinquorum morte fieri consueverunt. Item à *pario*, sive *partu*, fit parturio, quod est laboro, ut pariam. Cic. Utinam aliquando dolor populi Romani *pariat*, quod jam diu *parturit*: quam significationem habent fere verba in *rio* desinentia, ut *cænaturio*, id est, laboro ut cœnem. 5 Cum. 6 *Sallustius hic contraria contrariis* opponit: *labori* enim *desidiam*; *continentiæ libidinem*: *æquitati superbiam* opponit. 7 Loco laboris: sic sumitur ista præpositio *pro* apud Ter. in Eun. *Pro* illo te deducam; id est, loco illius: sic, pecuniam ei *pro* prædio dedi, hoc est, loco prædii. Aliquando sumitur pro *in*, ut *pro* nostris, *pro* Tribunali. Nonnunquam pro juxta, sive secundum, Græcis κατά. Ter. in Adelp. Sedulò moneo, quæ possum *pro* mea sapientiâ: sic dicitur, *pro* meis viribus, id est, secundum meas vires. Interdum significat caussam, & ponitur pro propter. Ter. in Eun. Ego pol te *pro* istis dictis & factis scelus ulciscar. Plerumque pro ante: ut *pro* curia, *pro* ostio, hoc est, ante curiam, ante ostium. Nonnunquam defensionem significat. Ter. Nam ni hæc ita essent, *pro* illo haud stares Phædria. Sæpe etiam sumitur pro porrò sive in longum; ut *promissa* barba, *promissis* capillis. 8 Pigritia, ignavia: ab adjectivo *desidiosus*, hoc est piger, ignavus: & hoc à *deses*, *desidis*. 9 Apprehendere imperium. 10 Felix rerum eventus & prosperitas. 11 Quia scilicet pravi mores fere conjuncti sunt cum infortunio. 12 Quisque eleganter jungitur cum superlativis, aut iis, quæ superlativi vim habent; qualia sunt numeralia ordinis: unde Cic. Certe enim *recentissima quæque* sunt correcta, & emendata maxime. Sic Plaut. Nam in foro vix est *decimus quisque*, qui se ipsum noverit: vel cum interrogativo *quotus*: ut apud Cic. *Quotaquæque* eveniunt, ut ab his sunt prædicta. 13 Id est, à pejori, deteriori. 14 Ordo est: Omnia, quæ homines arant, navigant, ædificant, parent virtuti. 15 Arando acquirunt. 16 Navigando cumulant, comparant. 17 Ædificando possident. 18 Subserviunt. *Pareo* autem sæpius sumitur pro obedio: ut apud Virg. 1. Æn. *Pares amor dictis chara genitricis*. Proprie significat
videor

Sed multi [1] mortales, [2] dediti [3] ventri, atque [4] somno, indocti, [5] incultique, vitam [6] sicuti peregrinantes [7] transiere. [8] quibus profecto, [9] contra naturam, corpus [10] voluptati, anima [11] oneri fuit. [12] eorum ego vitam mortemque [13] juxta æstumo: quoniam de utraque siletur. Verum [14] enimvero is [15] demum mihi [16] vivere, atque [17] frui anima videtur, qui [18] aliquo [19] negotio [20] intentus, [1] præ-

videor. Hinc *appareo* ejusdem significationis: Terent. In Eun. Ille autem bonus vir nusquam *apparet*. Aliquando *appareo* significat præsto sum. Unde *apparitores* appellati satellites, stipatores, & ministri magistratuum: & dicti, quòd *appareant*, & præsto adsint jussis magistratuum. Et *compareo*, coram aliquo appareo. 1 Homines. 2 Addicti: est autem a verbo *dedo*, trado, & quasi in manus, & in perpetuum do. Et ita differt à *do*, quòd propriè *damus* animo repetendi: *dedimus* autem, quæ in perpetuum damus. Undè *dedere se hostibus* dicitur, qui se in hostium potestatem tradit: & traditio ipsa, *deditio* dicitur; & qui ita se dedunt *dedititii* vocantur. Et *deditâ operâ* dicimus, pro eo quod est, datâ operâ, de industriâ. 3 Gulæ, luxuriæ. 4 Torpori & inertiæ, quod illa ex somno, propriè dicto, ferè nascantur. *Somnus* autem propriè est sopor & quies, quæ humoribus, à corde ad cerebrum sublatis, concitatur, qui cum ibi fuerint refrigerati, recidentes ad cor, calorem ejus refrigerant. Undè à Physicis hoc pacto definiri solet: *Somnus est cessatio seu ligatio omnium sensuum externorum, ad animantium quietem & salutem instituta. Vigilia* opponitur, *quæ est omnium externorum sensuum solutio & libertas.* 5 Neglecti: est similitudo sumpta ab agris, qui *inculti* dicuntur, quorum cultura deseritur. 6 Id est, sicut ignoti & exteroi: hi enim, dum in aliis regionibus peregrinantur, minimè innotescunt: sic homines, luxuriæ & voluptatibus mancipati, incogniti, ac inglorii vitam transigunt. Peregrinari verò, est per aliena loca peragrando proficisci. 7 Transigere: ut supra: *Ne vitam silentio transeant.* 8 Indoctis & incultis hominibus. 9 Præter naturalem rationem & ordinationem. 10 Ad voluptatem & delicias. 11 Ad onus & molestiam. 12 Ita luxu vitam transigentium. 13 Sine discrimine: quia, cum nihil in vitâ præclari quippiam fecerit, vivit & moritur. 14 Certè, profectò. 15 Præcipuè, omnino: sæpius enim, quando jungitur cum *is*, *ea*, *id*, hanc habet significationem Cic. Ea *demum* magna voluptas est, æqualem ac parem verbis vitam agere. 16 Id est, vitam suam non inutiliter transigere. Alioqui idem est, quod jucundè vivere, & genio indulgere: Catul. *Vivamus mea Lesbia, atque amemus.* 17 Id est, fructum & voluptatem ex virtute animæ capere. 18 Id est, in aliquo negotio, vel alicui negotio; quale est illud Virg. 4 Æneid. *hærent infixi pectore vultus.* 19 Exercitio, occupatione. *Negotium* componitur ex *nec* & *otium*, quasi *non otium*, hoc est, opus, munus. Cic. Esse *negotiis* familiaribus impediti, hoc est, operibus. *Negotium* aliquando accipitur pro labore & molestiâ: ut apud Ter. Poëta cum primùm animum ad scribendum appulit, id sibi *negotii* credidit solum dari, populo ut placerent, quas fecisset fabulas. Ubi *negotium*, teste Donato, accipitur pro curâ & molestiâ. Unde *facessere alicui negotium*, est molestiam alicui exhibere. Sic dicitur, *nullo negotio*, id est, facilè. A quo *negotiari* dicimus, negotiis exercêre mercaturam. Undè *negotiosus*, plenus negotiis: item *negotiatio*, ipsa exercitatio: & *negotiatores*, qui in aliorum negotiis se exercent. 20 Diligenter ac firmiter occupatus, sic sumitur ista vox in vulgato hoc versiculo: *Pluribus intentus, minor est ad singula sensus. Intentus* propriè significat extensus, porrectus: ut apud Cic. De Orat. Voces, ut chordæ, sunt *intentæ*. Est enim à verbo *intendo*, hoc est, vehementer tendo. Plaut. Quam magis *intendas* hæc vincula, tanto

[1] præclari facinoris, aut artis bonæ famam [2] quærit. Sed [3] in magna [4] copia rerum, aliud [5] alii natura [6] iter ostendit.

III. [7] Pulchrum est [8] bene facere reipublicæ, [9] etiam [10] bene dicere [11] haud absurdum est. [12] vel pace, vel bello clarum [13] fieri licet. & qui [14] fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. [15] Ac mihi [16] quidem, tametsi [17] haudquaquam [18] par gloria sequatur scriptorem, & [19] auctorem rerum; tamen in primis [20] arduum videtur, [21] res gestas scribere: [22] primum, quod facta [23] dictis [24] sunt exæquanda: [25] dehinc quia [26] plerique, quæ

1 de-

adstringant arctiùs. *Intendere* per similitudinem est animadvertere, & sollicite ac diligenter animo spectare; ut apud Virg. 5. Æneid. *Intenti exspectant signum.* Hinc *intendere animum rei alicui*, est animum adjicere, & applicare. 1 Illustris facti, & præ cæteris clari. Ubi notandum est, *facinus* medium esse vocabulum, quod tam in bonam, quam in malam partem accipitur, à *faciendo* dictum: unde proprie *facinus* est insigne aliquod factum, sive bonum, sive malum. In bonam partem hoc loco à Sallustio nostro accipitur pro virili & strenuo facto: unde dicimus, *facere fortia facinora*. In malam partem à Sallustio nostro infra, ubi dixit: *Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus.* Hinc *facinorosos* dicimus scelestos, & flagitiosos. 2 Affectat, & sibi comparare studet. 3 Hoc est, inter plurimas res præclare gerendas. Ordo est: Sed natura ostendit in magna copiâ rerum alii aliud iter. 4 Multitudine. 5 Diversis hominibus. 6 Diversum medium, ac modum perveniendi ad honores & præclara facinora ostendit & commonstrat natura: cui concinit Propertianum illud: *Naturæ sequitur semina quisque suæ.* 7 Id est, res præclara est & magnifica. 8 Bene mereri de republicâ, eique multum utilitatis afferre. 9 Insuper, præterea. 10 Id est, bona & salutaria loqui de Republicâ, ejusque magistratibus. 11 Non indignum quod audiatur, imò audiru dignissimum: *absurdum* enim dicitur, à quo, tanquam indigno quod audiatur avertimus aures ut surdi. 12 Hoc loco habet vim conjunctionis copulativæ, & significat tum; ut in hoc exemplo: Maxime me tibi amicum facit, *vel* virtus, *vel* doctrina tua, id est, tùm doctrina. Potest etiam hoc loco sumi pro etiam: ut apud Ter. *Vel* hoc quis non credat. Aliquando pro maxime. Cic. Quam morosi sint qui amant, *vel* ex hoc intelligi potest. 13 Evadere. 14 Præclarum aliquod facinus. 15 Ordo est: Ac tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem, & autorem rerum; tamen videtur mihi quidem imprimis *esse* arduum, scribere res gestas. 16 Equidem, certe. 17 Nequaquam. 18 Æqualis. 19 Factorem, præclari ac illustris alicujus facinoris. Est enim *autor*, quasi operis factor: unde Poëtæ, cæterique operum conditores, *autores* dicuntur. Ideoque *autor* duo præcipue denotat. Primo eum, qui exemplo præit; ut apud Ter. in Prolog. Andr. Quos hic noster *autores* habet: secundo eum, qui alienum factum suo approbat suffragio: sic apud Livium patres *autores* fieri dicuntur ejus, quod populus decreverat, cum id, suo decreto comprobantes, ratum habebant. 20 Difficile, molestum, ac laboriosum. *Arduum* proprie est, ascensu difficile: ut, *Ardua prima via est.* 21 Historias. 22 Id est, ob hanc primam causam, prima difficultas est. 23 Verbis. 24 Æquiparanda. Q. d. quia historiographi est, ita magnifice eloqui facta, ut magnifice gesta sunt. 25 Pro deinde, hoc est, ob secundam causam. 26 Plurimi. Ter. Quod *plerique* omnes faciunt adolescentuli. Ordo est: quia plerique putant ea delicta, quæ reprehenderis, esse dicta male-

volen-

[1] delicta [2] reprehenderis, [3] malevolentia, & [4] invidia [5] dicta putant: [6] ubi de magna virtute, atque gloria bonorum [7] memores; quæ sibi quisque facilia [8] factu putat, [9] æquo animo [10] accipit, [11] supra ea, veluti [12] ficta [13] pro falsis [14] ducit. Sed [15] ego [16] adolescentulus [17] initio, sicuti plerique, [18] studio [19] ad rempublic. [20] latus sum: [21] ibique mihi [22] adversa multa fuere. nam [23] pro pudore, pro [24] abstinentia, [25] pro virtute: [26] audacia, [27] largitio, [28] avaritia, [29] vigebant

volentiâ & invidiâ. 1 Vitia præclari alicujus viri. *Delictum* propriè est, cùm non fiunt, quæ fieri debent: à *delinquendo* dictum, quia is, qui peccat, *delinquit* officium suum. 2 Culpaveris. 3 *Malevolentia* (ut eam Cicero definit Tusc. 4.) *est voluptas ex malo alterius sine emolumento suo.* Opponitur *benevolentiæ, quæ est inclinatio animi cum desiderio benefaciendi.* 4 Odio. *Invidia est dolor conceptus ex alienâ prosperitate: vel ægritudo animi; quæ propter res secundas alterius suscipitur, quæ nullam jacturam afferant invidenti.* Differt tamen *invidia* ab *odio*, quòd illa occulta fit, hoc sæpe apertum: illa nascatur ex alterius rebus secundis, quæ, ut jam diximus, nihil invidenti noceant; hoc ex eo, quod læsisse, vel læsurus videatur, quem odimus. 5 Scripta. 6 Cum. Ordo est: Ubi memores de magnâ virtute atque gloriâ bonorum, quisque accipit æquo animo *ea*, quæ putat *esse* sibi facilia factu: ducit supra ea pro falsis veluti ficta. 7 Referas, mentionem facias. 8 Id est, ut fiant à se. 9 Sine contradictione. 10 Audit. 11 Hoc est, si quid illustrius, aut supra ea, quæ sibi facilia factu putet, quippiam memores. 12 Excogitata ab historiographo. 13 Tanquam falsa. 14 Existimat. 15 Sallustius scilicet. Hic jam Sallustius pervenit ad studium suum: cum enim superius dixerit, omnibus hominibus in id juxta incumbendum esse, ut brutis animantibus longè præstent, & ut vitam utiliter transigant, non abs re ostendit, quo studio vitam suam transegerit, nempe quod primò studiis, postmodo Reipublicæ operam dederit, &c. 16 Admodum adolescens, quasi in adolescentiæ principio anno xiv. Intelligit ergo tempus illud, quo *Romani sumebant virilem togam, unde ad Rempublicam*, aut ad opificium aliquod, aut ad bellum animum applicabant, cum antea litteris incumberent. 17 Adolescentiæ. 18 Litterario, ac liberalibus artibus. 19 Ad reipublicæ administrationem. 20 Delatus, traductus, simplex ponitur pro composito. 21 In reipublicæ administratione. 22 Contraria. 23 Loco pudoris, verecundiæ. *Pudor*, secundum Stoïcos, *est metus infamiæ, qui animum reprimit, ne inordinatè, aut turpiter quid peragat.* Huic opponitur *impudentia, quæ est destitutio omnis pudoris, per quam in peccatis perpetrandis nullam infamiam metuimus.* 24 Honorum & magistratuum. *Abstinentia* est virtus, quâ ab alienis abstinemus, nihil cuiquam eripientes; unde *abstinens* is dicitur, qui suis contentus est, non avaritiâ, non cupiditate elatus. Nonnulli *abstinentiam* & *continentiam* ita distinguunt, ut *continentiam* velint esse, cum nos à voluptatibus continemus; *abstinentiam* verò accipi pro eâ virtute, quâ abstinemus ab alienis, nihil cuiquam eripientes, nulli vim afferentes. 25 Fortitudine animi, quâ omnia turpia detestamur. 26 Hoc loco in malam partem accipitur, nempe pro temeritate aut nimiâ confidentiâ, qua quis sine ullo aut periculi metu, aut pudoris respectu rem aliquam temerè aggreditur: de hac ita loquitur Catilina, dicens: *Audacia pro muro habetur.* Aliquando accipitur pro eâ securitate, quâ quis malum neque futurum exspectat, neque præsens horrescit. *Audaciam* quidam ab *audentiâ* ita distinguunt, ut *audacia* temeritas sit; *audentia* fortitudo. 27 Profusio rerum suarum consequendi honoris gratiâ. Undè *largitas* & *largitio* inter se differunt, quod *largitas* humanitatis ac liberalitatis sit, *largitio* ambitionis. 28 Cupiditas alieni boni & pecuniæ. 29 Vigebant

bant.[1] quæ tametsi animus [2] aspernabatur, [3] insolens malarum artium; tamen inter tanta vitia [4] imbecilla [5] ætas, [6] ambitione corrupta, tenebatur. [7] Ac me, [8] cum [9] ab reliquorum [10] malis moribus [11] dissentirem, nihil ominus honoris [12] cupido eadem, quæ [13] cæteros, [14] fama, atque invidia vexabat.

IV. Igitur, [15] ubi animus ex multis [16] miseriis, atque periculis [17] requievit, & mihi reliquam ætatem [18] à repub. procul habendam [19] decrevi, [20] non fuit consilium, [21] secordia atque desidia [22] bonum otium [23] conterere: [24] neque vero, agrum colendo, aut venando, [25] servilibus officiis intentum ætatem

rebant, & quasi in vigore erant. 1 Vitia jam dicta. 2 Contemnebat, despiciebat. 3 Insuetus, non solitus malas exercêre artes. *Insolens* autem dicitur, qui facit præter solitum suum morem: Ter. Quid tu Athenas *insolens*? Id est, præter morem tuum solitum. Aliquando tamen pro superbo & arroganti ponitur, hoc est, eo qui non solita agit, sed excedit legem humanam & naturalem. Hinc *insolentia* pro arrogantiâ derivatur. 4 Fragilis, rerumque omnium ignara. Dicitur *imbecilla* & *imbecillis*, ut *hilara* & *hilaris*. 5 Adolescentia. Ætas est propriè illud vitæ spatium & periodus, quâ insitum viventis corporis temperamentum per se evidentem subit mutationem. De ætatum distinctione audiantur Physici. *Ætas* interdum accipitur pro anno: etiam pro quovis tempore humanæ vitæ longissimo. Unde *ætatem*, *aliquid esse*, aut *facere* dicitur, pro diuturno & continuato tempore: ut apud Ter. in Eun. ubi inducitur Pythias ancilla rogans Chremetem an Thais abiisset jam à milite: respondet Chremes, Jamdudum, *ætatem*; id est, longo tempore. Idem in Hecyr. Nam neque ille hoc animo erit *ætatem*. 6 Cupiditate honorum & magistratuum. 7 Ordo est: Ac, cùm dissentirem ab reliquis malis moribus, nihilominus eadem cupido honoris, quæ vexabat ceteros famâ atque invidiâ, *vexabat* me. 8 Quamvis. 9 Notandum hic obiter præpositionem *ab* præponi interdum consonantibus, imprimis ab *j* consonante, *l*, & *r*: *ut ab Jove*, *ab lege*, *ab rege*: *alioqui præponi* solet vocibus *à vocali incipientibus*. 10 Vitiosis.

11 Abhorrerem. *Dissentire* propriè est diversum ab aliis sentire. Cicero. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè *dissentimus*. 12 Desiderium, aviditas: & tum est fœminini generis; si verò pro Deo amoris accipiatur, est masculini generis. 13 Adolescentes vexabat. 14 Amore famæ consequendæ. 15 Postquam. 16 Quia ambiendo populo se subjiciebat, ut benevolentiam ejus captaret. Rectè *miseriæ* vocantur: quid enim *miserius* est, quam honoris amore plebem ambire. 17 Animus liberatus est miseriis illis, quas in reipublicæ administratione ferebam. 18 Ab administratione reipublicæ. 19 Constitui. 20 Id est, non visum est mihi consultum ac utile, non proposui. 21 Ignaviâ. 22 Id est, bonum tempus, bonam quietem. *Otium* autem propriè, est vacatio à labore: sed quia ii, qui studiis literarum operam intendunt, necesse est, ut cæteris negotiis vacui sint, factum est, ut *otium* pro litterario studio accipiatur. Cicero: Quid dulcius est *otio litterario*? Id est, studio, & ut ita dicam) negotioso *otio*. Undè dicere solitum Scipionem legimus, nunquam se minus *otiosum* esse, quam cum esset *otiosus*. Ab *otium* fit *otiosus*, qui in otio est, & *otiose* adverbium, id est, cum otio, & *otiari* verbum, quod significat in otio esse. 23 Consumere. 24 Sc. *consilium fuit*. 25 Agriculturæ, & venationi: quæ *servilia officia* vocat respectu *officiorum animi*, quæ animum, præstantissimam hominis partem, ornant. *Servilia officia* sunt, quibus maxime corpus exercetur, quæque in opere mercenario & servili versantur.

1 Tranq

tem [1] agere; sed, à quo incepto, studioque me ambitio [2] mala [3] detinuerat, [4] eodem [5] regressus, statui [6] res gestas populi Rom. [7] carptim, uti [8] quæque [9] memoria digna videbantur, [10] perscribere: [11] eo magis, quod mihi [12] à spe, [13] metu, [14] partibus reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ [15] conjuratione, quam verissume potero, [16] paucis [17] absolvam; nam id [18] facinus in primis ego [19] memorabile existumo, [20] sceleris atque [21] periculi novitate. de cujus [22] hominis moribus pauca prius [23] explananda sunt, [24] quam initium narrandi faciam.

V. [25] LUCIUS CATILINA, [26] nobili ge-

1 Transfigere, finire. 2 Perniciosa. 3 Remorata fuerat. 4 Id est, ad idem inceptum, & studium. 5 Reversus. 6 Facinora, facta. 7 Strictim, hinc atque illinc quippiam *carpendo*, non ipsam seriem sequendo. Est enim a verbo *carpo*, quod propriè est aufero; ut, *carpere poma*. Per similitudinem tamen pro varietate rei patientis varia habet significata: nam *carpere viam* est ambulare. *Carpere linum*, est evellere. *Carpere vitales auras*, haurire. *Carpere hominem*, reprehendere. *Carpere cibum*, pasci. A *carpo* fiunt composita *decerpo*; quod est aliquid ex aliquà re detraho. *Excerpo*, secernendo extraho. Undè *excerpta* dicimus, quæ ex libris, quos legimus, veluti flosculos quosdam extrahimus, privatimque conscribimus. Quidam *excerptiones*, & *excerptiunculas* nominant. *Discerpo*, quod est distraho, discindo. 8 Quælibet gesta. 9 Digna ut memorentur. 10 Usque ad finem describere. 11 Id est, ob id magis, sc. *statui*. 12 Utilitatis alicujus consequendæ. 13 Detrimenti aut incommodi mihi obventuri. 14 Factionibus, seditionibus: Cic. Tenuerunt *partes* Cæsaris. Undè dicimus, *homo bonarum aut malarum partium*. 15 Conspiratione Catilinæ in libertatem Romanam occupandam. 16 Sc. *verbis*, id est, breviter. 17 Finiam, perficiam. 18 Eam conjurationem Catilinæ. 19 Dignum quod memoretur. 20 Magnitudine sceleris: quia scilicet in patriam conjurare est novum & inauditum. 21 *Probis hominibus imminentia*. 22 Catilinæ scilicet. 23 Declaranda. 24 Antequam. 25 Sallustius noster, ut fontem facinoris Catilinæ nobis ob oculos poneret, describit indolem ac mores ejus. Prænomen ejus est *Lucius*, sic dictus (ut quidam volunt) quòd qui primò hoc prænomine fuit appellatus, *luci*, hoc est, oriente luce sit natus. Nomen ejus est *Catilina*: fuit hic civis Romanus, conjuratione contra patriam notissimus, ut ex progressu patebit: cujus impii conatus Ciceronis prudentià oppressi sunt. De hoc vide Plut. in Syllâ. 26 Clara ac illustri progenie: fuit enim patritius. *Nobilis* dicitur quasi *noscibilis*, id est, dignus, cujus nomen omnibus cognitum sit. Undè fit, ut sæpiùs pro digno, atque excellenti in quacunque re ponatur: ut apud Liv. *Nobilis* ille clade Romanà locus. Aliquando idem est quod notus: ut apud Ter. Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, *nobilis*. Ab hoc fit *nobilitas*, id est, generis, vel alterius rei excellentia, & dignitas: & *nobilitare* verbum, quod modo significat *nobilem* ac generosum facere, dignitatem addere. Apul. Quem non excellentia generis, sed mores, virtutesque *nobilitaverunt*. Modò notum facere. Cic. Ne eam malefactis *nobilitarent*. *Nobilis* verò à *nosco* deducitur, quod significat mente capio, cognosco; à quo *notus*, hoc est, cognitus; & *notitia*, cognitio, & *notificare*, notum facere, à quo *notificatio*. Præterea à *nosco* fit frequentativum *noscito*. Item *nota*, de quà voce infra dicemus. Item à *nosco*, *nomen*, quia per id, quicquid nominamus agnoscitur; de quo & infra agemus. Item

[1] genere natus, [2] fuit magna vi & animi & corporis, sed [3] ingenio [4] malo [5] pravoque. [6] Huic [7] ab adolescentia [8] bella intestina, [9] cædes, [10] rapinæ, [11] discordia civilis, [12] grata fuere; [1] ibi-

a *nosco* fit *notesco*, quod est notus fio, à quo *innotesco*. Præterea *agnosco*, & *cognosco*, quæ ita à plerisque distinguuntur, ut *agnoscere* dicamur olim notos; *cognoscere*, prius incognitos: unde Virg. *Et veterem Anchisen agnovit amicum*. Idem: *Venatu assiduo & totum cognovimus amnem*. Sæpè tamen confunduntur; ut apud Ter. in Eun. Ita miserrimus fui fugitando, nequis me *cognosceret*. Aliquando *cognosco* ponitur pro intelligo. Ter. in Andr. Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum *cognosces*. A *cognosco* fit *recognosco*, quod significat, opus compositum emendandi, aut reprehendendi causa revideo: & actus ipse *recognitio* dicitur. Item à *nosco* fit *ignosco*, quod aliquando significat valde *nosco*, & disco. Nam præpositio *in* auget, ut in *imprimo*, *impugno*, *intendo*. Aliquando veniam do. Nam *in* sæpius est præpositio privativa, quasi non agnosco errorem. Ab hoc fit *ignotus*, quod aliquando est incognitus, aliquando indoctus. 1 Progenie, ut diximus. Proprie enim *genus* est principium uniuscujusque generationis, vel ab eo qui genuit, vel a loco in quo genitus quispiam est, vel sumitur pro stirpe ipsa, sive pro majoribus à quibus multitudo hominum orta est: sic Orestem dicimus *genus* ducere à Tantalo, & hoc est pater: vel etiam patria, ut Gallia respectu Gallorum: sic dicimus Platonem esse *genere* Atheniensem: *patria enim*, ut ait Porphyrius, *est principium generationis uniuscujusque, perinde ac pater*. Hinc per translationem *genus* etiam dicitur aliquorum hominum aggregatio, qui ab eadem stirpe ortum trahunt; ut *genus Heraclidarum*, pro iis hominibus, qui ab uno *Hercule* profluxerunt, & ex illo profecti sunt. In hac significatione quoque accipimus *genus*, cum *genus humanum* dicimus: quandoquidem omnes homines ab uno principio ortum trahunt, nempe ab omnium rerum conditore Deo. Hinc rursus *genus* appellamus id, sub quo species collocatur: ut homo & bestia sub *animali*. *Genus* etiam vocatur, *per quod rei alicujus qualitas indicatur: undè genus mortis*, *genus vitæ*, *genus coloris* aut *vestis* dicimus. Seneca: Summum *genus infelicitatis* misero est, fuisse aliquando felicem. A *genere* fit *generosus*, nobilis, & præclaro genere. Ab hoc fit *generositas*, id est, nobilitas. Item à *genere* fit *generale*, quod ad cunctos pertinet; & *generaliter*, & *generatim*, id est, per singula genera. 2 Id est, habuit magnam vim & fortitudinem. 3 Indole. *Ingenium* enim proprie, est natura cuique ingenita, à *gignendo* dictum. Ter. in Andr. Nam qui cum *ingeniis* conflictatur ejusmodi; id est, cum hominibus ejus naturæ. *Ingenium* etiam sumitur pro vi intelligendi naturali, quia sæpe invenimus quæ ab aliis non didicimus: unde *præclara ingenia*, & *obtusa ingenia* dicimus, hoc est, acuta, & rudia: & *homines ingeniosos*, qui naturalem vim ad aliquid agendum accommodatam habent. 4 Maligno. 5 Depravato per malos mores. 6 Catilinæ. 7 Id est, ab eà ætate, quà primum excessit ex ephebis, & sui juris factus est, *dum non amplius ætas, metus, magister prohibebant*, ut Terentii verbis utar. 8 Bella civilia, quæ fiunt inter concives, qui sunt in una urbe, ut *intestina* in uno ventre: atque ita cives quasi in sua viscera conjurant. *Intestinus* idem est quod internus, intimus: à quo *intestina ilia* dicuntur, quòd interiori corporis parte claudantur. Item *intestinum odium*, hoc est, occultum, vel magnum. 9 Trucidationes. Est enim *cædes* mors ferro, aut alia vi illata, præsertim ab eo, qui occidere, aut ferire volebat. 10 Violentæ rerum ablationes. *Rapina* à *rapiendo* dicta est, quod proprie est cum impetu quodam auferre, ut infra dicemus. *Rapina* & *raptio* à nonnullis ita distinguuntur, quòd *rapina* proprie ad rem referatur, *raptus* ad stuprum, *raptio* ad personam. 11 Dissidium, seditio. 12 Jucunda, accepta. Ter. in Andr. Et id *gratum* fuisse advorsum te, habeo gratiam. Aliquando *gratus* is dicitur, qui meritam gratiam persolvit, seu qui beneficii accepti memor est. Ter. Scio te non usum antehac amicitia mea

ue juventutem suam exercuit. [2] corpus [3] patiens iæ, vigiliæ, [5] algoris. [6] supra quam cuique credibile nimus [8] audax, [9] subdolus, [10] varius, [11] cujus rei libet

nemorem me dicer esse & id est, beneficiorum tuomorem. Hinc *gratitudo* de-, quæ est virtus, qua iis, nobis benè meriti sunt, grao solùm habemus & agimus, m, cùm possumus, referiuic opponitur *ingratitudo*, oblivio accepti beneficii. , in supradictis istis facino- 2 Catilinæ scilicet. 3 To- 4 Abstinentiæ à cibo, jeinc Cic. in 1. Orat. in Catil. *jus vitæ studium meditati* , *qui feruntur, labores tui, umi non modò ad obsidenprum, verum etiam ad faeundum. Habes ubi ostentes raclaram tuam patientiam frigoris; inopiæ rerum omnibus te brevi tempore conesse senties.* Idem in 2. *Ni-, quod non ipse obiret, oc-, vigilaret, laboraret: friim, famem ferre poterat.* tis vehementioris: est enim *algeo*, quod significat frictum à Græco ἀλγῶ, quod significat doleo. Ponitur tamen pro frigeo, cùm frigus iud fit, quam dolor quidam rum rigore conceptus. 6 Id sis illa pati poterat, quam n facile crediderit. 7 Ca-: 8 Temerarius, omnia ggredi audens. 9 Fraududolosus, cui facile erat unque fallere. Undè Cicero one pro M. Cælio, inquit: *m, me, inquam, quondam le decepit, cum & civis ius, & optimi cujusque cur firmus amicus, & fidelis r: cujus ego facinora ocu-, quam opinione, manibus a n suspicione, deprehendi.* iplex, inconstans, ita ut jus cognitu difficillima fueumitur ista vox apud Virg. d. *varium & mutabile œmina.* Hanc animi Catili*etatem* Cicero elegantissimè ità Oratione pro M. Cælio bis expressit: *Habuit enim ti meminisse vos arbitror, a maximarum non expressa ed adumbrata virtutum, r hominibus improbis multuidem optimis se viris dese simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ; erant etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris: flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris: neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, ex tam contrariis, diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibusque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? Quis turpioribus conjunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? Quis tetrior hostis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? Quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior? Quis in largitione effusior? Illa verò, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum omnium, pecuniâ, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audaciâ versare suam naturam, & regere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere: cum tristibus severè, cum remissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè vivere. Hac illâ tam variâ, multiplicique naturâ cum omnes omnibus ex terris homines improbos, audacesque collegerat, tum etiam multos fortes viros, & bonos specie quadam virtutis assimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam sceleratus impetus extitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur.* 11 Id est, præ se ferebat ac ostentabat, quamlibet rem esse, quæ non erat; & vicissim fingebat quamlibet rem non esse, quæ tamen erat. *Simulamus* enim falsa, seu ea esse, quæ non sunt. Cic. *Simulabat* se Romam rediturum, cum in Africam navigaturus esset. *Dissimulamus vera*, seu ea non esse, quæ sunt. Virg. 4. Æneid. *Dissimulare etiam sperasti perfide tantum Posse nefas. Simulo* autem à *simul* derivatur, quod est adverbium congregandi. Nihil enim aliud est *simulare*, quam ea, quæ absunt, simul esse ostendere.

1 Se-

bet ſimulator ac diſſimulator, [1] alieni [2] appetens, [3] ſui [4] profuſus; [5] ardens in cupiditatibus, ſatis [6] loquentiæ, ſapientiæ parum. [7] vaſtus animus [8] immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. [9] hunc, [10] poſt dominationem [11] L. Sullæ, [12] libido maxuma invaſerat [13] reip. capiundæ: neque, [14] id quibus modis [15] aſſequeretur, [16] dum ſibi regnum [17] pararet, [18] quidquam penſi habebat. [19] agitabatur magis magiſque [20] in dies animus ferox [21] inopia [22] rei familiaris, & [23] conſcientia ſcelerum: [24] quæ utraque [25] his artibus auxerat, quas [26] ſupra memoravi. [27] incita-

1 Sc. *boni.* 2 Avidus, cupidus. 3 Proprii boni. 4 Profuſor, conſumptor. *Profuſus* enim eſt, qui ſupra modum ſumptuoſus eſt: *a profundo*, inutiliter conſumo: ſimilitudine petitâ ab aquâ, quæ profunditur ex vaſis. *Profundere* propriè, eſt largè & copiosè fundere: ſic dicimus, *profundere lachrymas, aquam. Profundere vota, & preces*, eſt inſtanter precari. 5 Vehemens. 6 Dicacitatis & ſermonis. 7 Immanis. 8 Immodica. 9 Catilinam. 10 Poſt tyrannicum ac ſuperbum imperium. Ordo eſt: Maxima libido capiundæ reipublicæ invaſerat hunc poſt dominationem L. Syllæ; neque *Catilina* quicquam penſi habebat, quibus modis aſſequeretur id, dum pararet regnum ſibi. 11 Qui ſcilicet contra Marium pro republicâ bellum geſſit. Fuit autem hic L. Sylla Romanus nobilis, qui ex antiquâ Scipionum familiâ originem duxit. Hic in adoleſcentiâ omnibus flagitiis inquinatam vitam egit, uſque ad Quæſturam, quam ſub Mario adeptus eſt, in quâ vitam omnem penitus commutavit. De hoc lege Plut. in vitâ Syllæ. 12 Mala cupiditas & voluntas. 13 Id eſt, ut caperet ſive occuparet rempublicam 14 Nempe capere rempublicam. 15 Conſequeretur. 16 Dummodò. 17 Acquireret. 18 Id eſt, nihil conſiderationis habebat, ſeu non conſiderabat, quomodo Rempublicam caperet, dummodò cupiditatibus ſuis ſatisfacere poſſet: & eſt ſimilitudo ſumpta à ponderantibus, qui diligenter inſpiciunt, in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. Sic infra: *Neque dicere, neque facere quicquam penſi habebat.* 19 Impellebatur, incitabatur ad id ſcelus. 20 Singulis diebus. 21 Propter inopiam, ſive egeſtatem. 22 Rei domeſticæ, per quam familia alitur. Nec mirum, cum fuerit, ut paulò antè dictum eſt, *ſui profuſus.* 23 Recordatione ſcelerum; erat enim ſibi conſcius *cædium, rapinarum, quæ ipſi ab adoleſcentiâ grata fuêre*, ut ſupra vidimus: & ſtupri cum virgine veſtali commiſſi, multorumque aliorum: ac proinde non parum metuebat, ne, ſi Rempublicam nequaquam occupaſſet, ad pœnam repoſceretur. *Conſcientiæ* vox notat propriè ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam: *ſcire* enim eſt unius tantum apud ſe; *conſcire* verò denotat ſcientiam cum ſcientiâ conjunctam. Eſt autem illa conjunctio gemina. Primò enim vi *Conſcientiæ* homo ſibi *conſcius* eſt de eo, quod cognoſcit aut cogitat: deinde homo ſcit una cum Deo id, quod fecit. Homo ſiquidem illius rei ſibi eſt *conſcius* apud ſemet ipſum, quam Deus de illo jam antè cognovit: ita ut habeat duos ſuarum cogitationum teſtes. *Deum* ſcilicet, & *ſeipſum* ſive *Conſcientiam ſuam. Deus* eſt primus & præcipuus; *Conſcientia* ſecundus, & Deo ſubordinatus teſtis, pronuntians pro homine, vel contra hominem: unde *Conſcientia eſt vis intellectûs practici, de particularibus hominis actionibus, in alterutram partem, vel pro ipſo, vel contra ipſum, ſtatuens.* 24 Hoc eſt, quæ duo, nempe *inopiam rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum.* 25 Sc. *malis*, nempe *bellis inteſtinis, cædibus, rapinis*, & *diſcordiâ civili.* 26 Superius. 27 Impellebant. Ordo eſt: Præterea mores corrupti civitatis incitabant Cati-

citabant præterea [1] corrupti [2] civitatis mores: [3] quos pessuma, ac [4] diversa inter se mala, luxuria, atque avaritia [5] vexabant. [6] Res ipsa hortari videtur, [7] quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, [8] supra [9] repetere, ac [10] paucis [11] instituta [12] majorum [13] domi militiæque, quomodo rempublicam [14] habuerint, quantamque reliquerint: [15] ut pau-

Catilinam, quos luxuria atque avaritia, pessima ac diversa mala inter se, vexabant. 1 Perditi. 2 Romanæ. 3 Sc. *mores*. 4 Opposita. 5 Torquebant. 6 Id est, occasio & opportunitas oblata ex iis, quæ jam diximus. Digressio, quo digreditur ad mores priscorum Romanorum describendos, ut ostenderet corruptam fuisse civitatem, cujus pars erat Catilina: quod ne parùm opportunè fecisse existimetur, dicit *rem ipsam id hortari*. 7 Hoc est, quoniam præsentis temporis opportunitas mentionem fecit de moribus civitatis Romanæ. Ordo est: quoniam tempus admonuit de moribus civitatis, repetere supra, ac differere paucis instituta majorum domi & militiæ, quomodo habuerint rempublicam, & quantam reliquerint, & ut immutata paulatim, facta sit pessima ac flagitiosissima ex pulcherrimâ. 8 Altiùs, & quasi à primis urbis initiis. Sic in *Jugurth*. *Sed priusquam hujuscemodi rei initium expedio, pauca suprà repetam*: id est, altiùs. 9 Referre. 10 Sc. *verbis*. 11 Mores & consuetudinem. *Institutum* enim est bona consuetudo, & boni mores, consilio & ratione sumpti: qui literis non mandantur, sed observantur communi opinione bonorum virorum per quandam consuetudinem. Aliquando est propositum aut scopus: Cic. Sed ad hujus libri *institutum* nihil pertinent. 12 Priscorum Romanorum, qui ante nos fuerunt. 13 Id est in pace & in bello, seu pacis & belli tempore. Genitivi enim isti, *domi* & *militiæ*, absolutè seu adverbialiter positi, significant in pace & in bello. Ter. Una semper *domi militiæque* fuimus. *Domus* autem propriè est ædificium, constans ex parietibus & tecto, ad habitandum factum. Impropriè sumitur pro quocunque habitaculo: undè & templa & nidi avium *domus* dicuntur. Sed hoc notandum, quòd *domus* duos habet genitivos, unum secundæ declinationis, *domi*, & alterum quartæ, *domus*; dativum semper quartæ, *domui*; accusativum indifferentem, *domum*; vocativum quartæ, *domus*; ablativum secundæ, *domo*. Sed cum utimur genitivo *domi*, locus significatur, in quo quis manet. Cum verò utimur genitivo *domus*, significatur ædificium ipsum, quod ex tecto & parietibus constat: ut, *domi* maneo, non *domus*: &, partem *domus* demolitus sum, sive superiora *domus* ascendi, non *domi*. A *domo* fit *domesticum*, quod significat quicquid ad domum pertinet, ut *domestica cura*, *domestici labores*, *domestica negotia*. Item *domestici* dicuntur, qui ex eâdem domo sunt, & nobiscum habitant. Hinc fit *domesticatim*, quod significat per varias domus. Item à *domo* fit *domicilium*, quod significat habitationem longi temporis. Undè *mutare domicilium* dicuntur, qui migrant, ut aliam urbem habitent. Et *domuncula* parva domus. Et verbum *domare*, de quo infrà. Item à *domo dominus* derivatur, qui *domui* præest. Is enim propriè *dominus* appellatur, qui *domus* imperium habet, & cui omnis familia paret. Ex quo factum est, ut *dominus* & *servus* relata sint, & *domini* appellatio ad omnes eos propagata sit, qui alicujus rei proprietatem habent, etiamsi usus fructus alienus sit. Item *dominus* dicitur, cui populi subsunt. Virg. 1. Æneid. *Romanos rerum dominos, gentemque togatam*. Hinc *dominium* pro imperio, & principatu accipitur. Et *dominari*, hoc est, imperare. & *dominatio*, imperium; & *dominatus*, principatus. Item *dominus* pro marito accipitur: ut apud Virg. 4. Æn. *connubia nostra Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit*. Vox *Domini* quoque passim in S. literis Deo tribuitur: undè *dies dominicus* dictus, qui & *dies solis* dicitur, quòd Deo sacer fit. 14 Administraverint. 15 Id est, quomodo.

paulatim [1] immutata [2] ex pulcherrima & optima, pessuma ac [3] flagitiosissuma facta sit, [4] differere.

VI. [5] Urbem Romam, sicut ego accepi, [1] con-

1 A disciplinâ veteri delapsa. 2 Ubi prius fuerat pulcherrima. Atque ita rursus contraria contrariis opponit: nam *pulcherrima* opponitur *flagitiosissima*, *pessima*, *optima*. 3 Flagitiorum plenissima. 4 Declarare, enarrare. 5 Digressio, quâ Sallustius conditores & habitatores Romæ, eorumque mores describit. *Roma* urbs est Italiæ, regina urbium, & totius mundi caput. Hæc parvum initio oppidum fuit, à juventute Latina *Valentia* appellatum. Quod cum Evander ad ea veniens loca extendisset, servatâ impositi prius nominis significatione, *Romam* nuncupavit: siquidem Græci *ῥώμην* robur appellant. Sunt qui à *Romulo* conditore vocitatam *Romam* existiment. *Sicut ego accepi.* Id est, cognovi, intellexi à priscis scriptoribus: ut apud Virg. 2. Æneid. *Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno Disce omnes.* Bene hæc verba addit, quia de urbis *Romæ* conditoribus *Historici certant, & adhuc sub judice lis est.* Quorum sententiæ a Livio lib. 1. à Plutarcho in vitâ Romuli recitantur & refutantur. Sallustius noster cum iis sentit, qui ab Æneâ una cum comitibus *Romam* esse conditam asserunt. Vulgatissima alioqui sententia est, *Romam* esse conditam à Romulo, Rheæ Sylviæ filio, Numitoris nepote, cujus prosapia refertur ad Æneam Trojanum. Captâ enim & dirutâ Troja propter raptam à Paride Helenam, Æneas cum patre Anchisa & aliis sociis fugâ sibi consuluit: & incolumis quidem à Græcis, quia autor Trojanis reddendæ Helenæ fuerat, dimissus est: post diuturnam autem navigationem in Latium, quod est pars Italiæ, ad regem Latinum venit, ibique aliquandiu commoratus, acceptâ regis Latini filiâ, nomine Laviniâ, in matrimonium, post soceri obitum, hæres regni relictus est. Ipso quoque defuncto Ascanio filio, qui tamen nondum maturus imperio erat, regnum avitum, paternumque ad puberem ætatem incolume mansit, & tutelæ matris Laviniæ stetit. Ascanius verò, ubi ad maturam rebus gerendis ætatem pervenit, abundante Lavinii multitudine, florentem atque opulentam urbem matri reliquit: novamque ipse aliam sub Albano monte condens, quæ à situ porrectæ in dorso urbis, Alba longa appellata est, ut ait Livius. Interfuêre inter Lavinium conditum, & Albam longam coloniam deductam triginta ferè anni. Initium regni Albani cœpit anno trigesimo secundo post captam Trojam, ætatis Ascanii vigesimo quinto; à quo ad Procam usque, undecim reges præfuerunt imperio: quorum nomina hæc sunt. I. Sylvius, qui successit Ascanio, regnavit annos 29. II. Æneas Sylvius, 31. III. Latinus Sylvius. 50. IV. Alba. 39. V. Capetus, sic à quibusdam Atys appellatur. 26. VI. Capys. 28. VII. Calpetius. 13. VIII. Tyberinus. 8. IX. Agrippa 33. X. Romulus Sylvius. 19. XI. Aventinus. 37. Post Aventinum Procas rerum Albanarum potitus est, & regnavit annos 13. relictis duobus filiis, Numitore & Amulio, quorum Amulius regnum, quod Numitori fratri propter ætatem debebatur, fraude occupavit: & ne vindex Regni ex fratris genere oriretur, ac ipse Regno ejiceretur, Rheam Sylviam, filiam Numitoris, Vestæ sacerdotem consecravit. Hæc perpetuæ virginitati devota, à Marte, ut fingunt aliqui, sive ab alio quodam, gravida facta, geminos procreavit pueros, Romulum scilicet ac Remum. Amulius igitur hac re cognitâ, Rheam Sylviam carceri includit, pueros exponi jubet: qui à Faustulo, regii pecoris magistro, in ripâ fluminis Tyberis reperti, inter pastores ab ipsius uxore Laurentiâ (quæ ob vulgatum corpus Lupa dicta fuit) educati sunt. Remus, ubi ætatem virilem est adeptus, captus à prædonibus, perductusque ad Amulium patruum Regem, accusatur, ut qui Numitoris greges abigere solitus sit. Itaque Remus Numitori traditur, ut ipse de eo arbitrio pœnas sumat. Verum Remus, multis sermonibus vicissim habitis, & signis cognitis, nepos Numitoris agnitus est. Supervenit & Romulus cum Faustulo, auxilium fratri Remo laturus. At hi omnes, conjuratione factâ, ex inopinato Amulium obruunt, atque obtruncant, regnumque avo Numitori restituunt. Anno hujus secundo Romulus & Remus urbem Romam in eo loco, ubi

[1] condidere atque [2] habuere initio Trojani; [3] qui, [4] Ænea [5] duce, [6] profugi. [7] ſedibus [8] incertis [9] vagabantur; [10] cumque his [11] Aborigines, genus hominum [12] agreſte, ſine [13] legibus, ſine imperio, liberum, atque [14] ſolutum. [15] hi poſtquam in [16] una mœnia [17] conve-

ubi expoſiti fuerant, condiderunt: anno à captâ Trojâ 411. anno mundi 3211. undecimo Calend. Maji, tempore Paliliorum, hoc eſt, paſtorum Deæ ſolemnitatis; quam ſententiam etiam amplectitur Propert. lib. 4. Eleg. 4. *Urbi feſtus erat, dixere Palilia patres. Hic cœpit primus mœnibus eſſe dies.* Exorto denique bello inter Romulum ac Remum de Imperio, & quod nova urbis *Romæ* mœnia per ludibrium tranſiliiſſet, à fratre Romulo eſt interfectus: undè Poëta, *Romulus aggreditur regnum, qui condidit urbem, Prima Remus quoniam mœnia tranſit, obit.* Hæc *Roma* poſtea à Prudentio *Septicollis* dicta fuit, quod ſeptem *montes* ſeu *colles* muris ſuis complexa ſit; cujus hæc ſunt verba: *Divum favore cum puer Mavortius, Fundaret arcem ſepticollem Romulus, In ſacrum Septimontium.* Montium iſtorum nomina hæc ſunt: *Mons Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Cœlius, Eſquilinus, Viminalis, & Aventinus:* de his vide Roſinum lib. 1. Antiquit. Sed ad autorem noſtrum redeamus. 1 Pro condiderunt, hoc eſt, ædificaverunt, conſtruxerunt: ut apud Virg. 2. Ecl. *Pallas, quas condidit arces, Ipſa colat.* Propriè *condo* ſignificat ab ſcondo, quaſi in unum & interiorem locum ad cuſtodiam do. Plin. Formicæ (inquit) *condunt* æſtate, quibus hyeme fruantur. Undè aliquando ſumitur pro occultare, tegere; ut apud Virg. 2. Æneid. *Scandunt rurſus equum, & notâ conduntur in alvo.* 2 Id eſt, in poſſeſſione tenuerunt: ſic ſumitur apud Virg. 2. *Hoſtis habet muros.* 3 Trojani. 4 Anchiſæ & Veneris filio, Virgilii carmine notiſſimo. 5 Eorum ductore & præfecto. 6 Procul à patriâ fugientes, quaſi porrò fugati. *Profugus* enim is dicitur, qui à patria, domicilio, iis-ve finibus, in quibus antea vivebat, profugit. Sic Horatius Scythas appellat *profugos*, quod crebro domicilia mutent. Derivatur autem à verbo *profugio*, quod eſt, procul fugio: ut apud Ter. in Adelph. Cum hinc egens *profugiet* aliquo militatum. 7 Habitationibus, domiciliis: in hac ſignificatione accipitur ab Ænea apud Virg. 1. Æneid *Sedes ubi fata quietas oſtendunt.* Propriè eſt ſella, in qua ſedemus. 8 Dubiis: ut, Incerti quò fata ferant. 9 Huc illuc oberrabant; *Vagari* eſt à nomine *vagus*: *vagi* autem propriè dicuntur, qui ſine negotio modo huc, modo illùc inutiliter diſcurrunt; ſic dicti, quòd *vacui*, hoc eſt, ſine negotiis, *aguntur.* Hinc *vagari* dicimus inutiliter peragrare, huc illùc oberrare. Virg. 4. Æneid. *Uritur infelix Dido, totâque vagatur Urbe furens.* Et *Vagabundi* vocantur, qui modo hùc modo illùc diſcurrentes tempus inutiliter abſumunt. 10 Scilicet Trojanis. 11 Sc. *Condidêre atque habuêre initio Romam.* Hi fuerunt populi Italiæ antiquiſſimi, qui primi tenuerunt agrum illum, in quo poſtea condita fuit Roma: ſic dicti, quod primi viſi ſint, tanquam editi ſine patribus, & quaſi ſine origine. Hi poſtea adventu Æneæ Trojanis juncti, Latini uno nomine appellati ſunt. 12 In agris vivere ſolitum, ferum. 13 Statutis. 14 Securum. 15 Profugi Trojani & Aborigines. 16 In unam urbem. Nota hic obiter, *unus, a, um* in plurali non uſurpari, niſi cum nominibus ſubſtantivis ſingulari numero carentibus: ut hoc loco jungitur cum voce (mœnia) quæ caret ſingulari numero; ſic apud Ter. Ex *unis* ſc. *nuptiis*, geminas mihi conficies nuptias, quia vox (nuptiæ) caret ſingulari. *Mœnia* gen. plur. *mœnium*, dicta ſunt quaſi *munia* à *muniendo*, propriè dicuntur, quæ urbem cingunt: unde Virg. 2. Æneid. *& mœnia pandimus urbis.* 17 Simul venêre, coiêre, & hæc eſt nativa hujus vocis ſignificatio: ſic ſumitur apud Livium lib. 1. Poſterâ die arma capiunt, quò miſſi erant, *conveniunt.* Per ſimilitudinem ſumitur pro concordare: ſic accipitur apud Ovid. 2. Metam. *Non benè conveniunt, nec in una ſede*

venere, [1] dispari genere, [2] dissimili lingua, [3] alii alio more viventes, incredibile [4] memoratu, quam facile [5] coaluerint. sed postquam [6] res [7] eorum [8] civibus, moribus, [9] agris aucta, satis [10] prospera, satisque [11] pollens videbatur; [12] sicuti pleraque mortalium habentur, [13] invidia [14] ex opulentia [15] orta est. [16] igitur [17] reges, populique [1] fini-

sede morantur Majestas, & amor. Aliquando pro alloqui: sic sumitur à Ter. in Eun. *Conveni* hodiè adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis. 1 Dissimili genere & diverso: quia scilicet nonnulli à Trojà, nonnulli ab Italià oriundi erant, atque ita diversis parentibus. 2 Quia nonnulli Trojanam, nonnulli Latinam aut Græcam linguam loquebantur. 3 Id est, diversi diversis legibus & institutis viventes. 4 Dictu. 5 Concreverint, quasi in corpus unius civitatis: est autem à verbo *Coalesco*, quod significat concresco. Dicit ergo autor noster, Trojanos & Aborigines, postquam in urbem Romam convenissent, incredibili modo concrevisse; nam (ut ex Livio lib. 1. constat) *Æneas, cum Turnus & Rutuli diffisi rebus suis, ad Mezentium, regem Hetruscorum, confugissent, ut adversus tanti belli terrorem animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem jure solùm, sed etiam nomine essent, Latinos utramque gentem appellavit: nec deinde Aborigenes Trojanis studio ac fide erga Æneam regem cessère.* 6 Bona & divitiæ: sic sumitur ista vox à Ter. in Phorm. At si talentum *rem* reliquisset decem. Undè *avidus ad rem* dicimus, id est avarus & cupidus pecuniæ. Ter. Ejus frater aliquantulum *ad rem est avidior.* Interdum accipitur pro contentione & negotio: ut, *res* est mihi cùm latrone nefario; item Ter. Quid huic *rei* est? Id est, negotii. Aliquando sumitur pro experientià sive effectu; in hac significatione usurpatur à Ter. in Adelph. *Re* ipsa repperi, facilitate nihil esse homini melius, neque clementià. Interdum *res* accipitur pro utilitate: ut apud Ter. Si in *rem* est Bacchidis, id est, utilitatem: sic dicimus, hoc est è *re* nostrà, id est, utilitate. Aliquando *pro causa*: unde dicimus *qua de re, id est*, propter quam causam. 7 Sc. *populorum*, quos jam memoravit. 8 Incolis: *civis* enim est urbis alicujus incola: hinc *civitas* derivatur, quæ est multitudo civium unum in locum congregata, eodem jure vivens. *Civitas & urbs* in hoc differunt, quod incolæ dicantur *civitas*; *urbs* verò ipsa ædificia significet. Aliquando civitas dicitur jus civium; unde civitate donare. Accipitur etiam *civitas* pro regione totà, cujus incolæ iisdem legibus utuntur, ut *civitas* Allobrogum, Helvetiorum. 9 Id est, agrorum possessione. 10 Secunda & felix. Dicitur autem *prosperum* quasi *porrò ab aspero*, id est, procul ab adversis asperisque rebus. Hinc *Sallustius* noster, cum infra dixisset: Non *prosperè* cessere; sequitur: *aspera fœdaque evenerant.* Hinc *prospera valetudo*; *prospera fama*, id est, integra vel inviolata. 11 Potens & valens: est enim à verbo *polleo*, id est, possum, valeo, multis sum viribus: sic sumitur ista vox apud Cic. Nec est ulla res (inquit) quæ plus apud eum *polleat*, quam ipsius voluntas ac judicium: sic dicimus, autoritas ejus in Senatu multum *pollet*, id est, potest, valet. Hinc *pollex* vocatur primus in manu digitus, quod vi & potestate inter cæteros digitos *polleat*. 12 Id est, sicut plerumque rebus humanis accidit. 13 Scilicet finitimorum & circumjacentium populorum. 14 Ex divitiis & opibus: derivatur ab *opulentus*, hoc est, dives & opibus abundans: Horat. *Intactis opulentior Thesauris Arabum, & divitiis Indiæ.* Hinc etiam *opulescere*, id est, ditescere. Item *opimus*, dives, pinguis: undè *opima spolia* dicuntur, quæ dux duci detrahit. Et adverbium *opimè*, abundanter. 15 Nata: unde Horat. *Invidus alterius marcescit rebus opimis.* 16 Itaque, propterea, quia scilicet invidia ex opulentia orta erat. 17 Uti Pyrrhus, qui gravia cum Romanis bella gessit, ut ex Livio & Plutarcho notum est; item Mezen-
tium

[1] finitimi bello [2] tentare: [3] pauci ex amicis [4] auxilio esse, [5] nam [6] cæteri, [7] metu [8] perculsi, longe à periculis [9] aberant. [10] at Romani, [11] domi, [12] militiæque [13] intenti, [14] festinare, [15] parare, [16] alius alium [17] hortari; [18] hostibus [19] obviam ire; [20] libertatem, patriam; [21] parentesque [22] armis

[1] te-

tius, Turnus, aliique. 1 Vicini, & in confinio habitantes: ut Fidenates, Latini, Hetrusci, Sabini, qui invidiâ bellum Romanis intulerunt. 2 Affligere Romanos: ut *tentari morbo*, est affligi morbo. *Tentare* propriè, est experiri & exquirere: Ovid. *Sæpè pater dixit, studium quid inutile tentas.* Ab hoc fit *tentatio* & *tentamentum*. Et *prætentare*, hoc est, antè tentare. Et *attentare*, idem quod *tentare*. Item *pertentare*, quod aliquando est valdè tentare: Virgil. *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.* Interdum leviter tentare. Idem: *blanda vicissim Gaudia pertentant mentem.* Regitur autem iste Infinitivus vel à subintellecto verbo *cœperant*: vel dicendum est, Infinitivum *tentare* poni pro Imperfecto *tentabant*; ita ut figura historica Sallustio nostro familiaris, quà Infinitivum pro imperfecto indicativi ponit: ut ex progressu patebit. Sic Ter. in Andr. Facile id ego *perferre* ac *pati*, id est, perferebam ac patiebar. 3 Hoc est, pauci amicorum. 4 Adjumento, subsidio. *Auxilium* aliquando pro ipsis militibus accipitur, qui alicui *auxilio* mittebantur. In qua tamen significatione frequentius utimur plurali numero. Unde Cicero dixit: Magna equitum & peditum *auxilia*. Differunt autem aliquo modo, *Auxilium*, *Præsidium*, & *Subsidium*. *Auxilium* enim repentinum est, & ex insperato venit; *præsidium* est, quod imponitur, & ad custodiam collocatur; *subsidium*, quod subest deficientibus, in quorum locum succedit. Hinc fit verbum *auxiliari*, quod significat adjuvare, opem ferre. Unde *auxiliator*, & *auxiliatrix*, & *auxiliares copiæ*. 5 Hac voculâ reddit rationem, quare pauci ex amicis auxilio essent, quia cæteri metu perculsi erant. 6 Amici. 7 Timore regum, & populorum finitimorum Romanos bello tentantium. 8 Perturbati, attoniti. *Percellere* enim est *permovère*, *perturbare*. 9 Id est, continebant se, & abstinebant à periculis capiti illorum imminentibus. 10 Sed. 11 In civitate suâ. 12 Et foris in bello: de his vocibus supra egimus. 13 Occupati & diligentes. 14 Pro festinabant, properabant. 15 Pro parabant, scilicet omnia usui necessaria. 16 Romanorum scilicet. 17 Pro hortabatur. 18 Inimicis publicis. *Hostis* enim is dicitur, quicum publice bellum gerimus; *inimicus* autem, quicum privata odia exercemus. *Hostis* non *hostis* dicitur, qui nullâ lacessitus injuriâ, tamen ea, quæ sunt hostium, facit: aut qui pacis obtextu facit hostilia. Conveniet etiam in illos, qui, priusquam expostulaverint de injuriâ cum amico, jam lædunt inimice. Ab hoc fit *hosticus*, id est, hostilis, adversus. Item *hostilis*, quod est hostis. 19 Pro obviam ibant, id est, occurrebant ipsis, non exspectantes hostium adventum. 20 Quia scilicet nulli tributa & vectigalia pendebant. Libertas enim est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi quod vi, aut jure prohibeatur; sumiturque semper in bonam partem cùm licentia in malam partem accipiatur. *Libertas* seu *liberum* proprie voluntatem respicit, cui adeò *libertas* est propria, ut ne quidem sit voluntas nisi sit *libera*, id est, spontanea. 21 Utpote propter senectutem ad arma inutiles. 22 Bellicis. Quia hoc nomine etiam omnium fere artium instrumenta intelliguntur. Unde rusticorum *arma* vocamus rastra, ligones, & hujusmodi: Virg. 1. Georg. *Dicendum, & quæ sint duris agrestibus arma.* Idem: *Cerealiaque arma.* Hinc etiam *arma coquinaria* sunt lebes, patella, olla, veru, & similia. Sic *arma scholastica* dicuntur stylus, pugillares, calami, libri, cæteraque hujusmodi. Nos ergo *arma* dici putamus, non ab *arcendo* (ut Varro sentit) sed ab *armis* (ut Festus & Servius sentiunt) non quia ab armis seu humeris dependeant, aut armos tegant (ut ipsi affirmant) sed quid

arma

;ere [2] post, [3] ubi [4] pericula [5] virtute [6] pro- ant, [7] sociis, atque amicis [8] auxilia porta- ; magisque dandis, quam accipiundis be- is [9] amicitias parabant imperium [10] le- um, [11] nomen imperii regium habebant : [1] de-

oneri sint, dum geruntur. ,nia instrumenta *arma* dici : quin etiam ipsa consilia, ,er similitudinem humeros ad cognitiones & consilia re- s. Ab *arma* derivatur ver- *rmare*, quod est armis in- . Ab hoc *armamenta* dicun- ,uæ ad instruendum aliquid nt, ut in navibus *arma-* sunt, non solum arma, sed vela, antennæ, rudentes, , & alia hujusmodi Item ab *ırmipotens* dicitur, & *armi-* ii in prælio arma domini sui Et *armitenens*, qui arma Et *inermis*, qui non est ar- Et *armilustrium* festum a- omanos, quo res divinas ar- iciebant, & sacrificantes ca- tubis. Item locus, in quo odi ludi fiebant. Illud obiter um est, *armos* ab *humeris* . *Humeri* enim proprie eo- int, qui recti in cælum spe- unde soli homini inter mor- *umeros* esse dicimus. Virg. *meros que Deo similis. Armi* nt proprie bestiarum, quam- de hominibus aliquando di- 1 Protegebant, id est, bant. 2 Posteà. Pergit to Sallustius noster virtutem orum describere : quippe unum egerint, ut hostes pro- nt, sociisque suppetias fer- rc. 3 Cum, postquam. imina quæ ab hostibus im- nt. 5 Fortitudine. 6 Pro- pulerant, fugaverant, longe ant. 7 Fœdere conjun- omani enim *socios* suos ap- it, quos ita fœdere conjun- bebant, ut & belli & pacis participes. Hinc proprie *so-* ıntur, qui pari consilio, spe, culo, rem aliquam inter se antur : unde Virg. 2. Æn. *t se socios Ripheus, & ma- armis, Iphicus.* A quo *so-* ictum, quod sociorum est; *ocialis perfidia*, & *sociale* , quod cum sociis gestum est: *tas, quam participatio.* Differt *socius* à *comite* & *sodali*. Nam *comes* est, qui cum aliquo si- mul it, & tanquam ducem sequitur. Quod si Imperator, aut dux mili- tes suos *socios* vocat, qui sibi im- pares sunt, facit id conciliandæ be- nevolentiæ gratiâ, quasi eos sibi pares existimare videatur. Quem- admodum *commilitones* vocat, ut se veluti unum ex illis faciat, cùm milites ipsi inter se *commilitones* sint, non dux, aut Imperator *com- milito* dicatur. *Sodales* verò pro- prie dicuntur, qui ejusdem sunt collegii : unde Antonius apud Cice- ronem Norbanum quæstorem suum appellat *sodalem*, aut certè, qui rerum leviorum, jucundiorumque inter se sunt participes. Dicti au- tem sunt *sodales*, quasi *simul eda- les*; vel quod *sederent simul* in mensa, vel quòd à *suo daris* vesci solerent. Cic. Epulabar modice cum *sodalibus*. Hinc *sodalitia*, & *soda- litates* appellatæ, hoc est, colle- gia. 8 Opem ferebant. *Portare* duobus modis dicimus. [illegible] o, cum jumentis aut curribus [illegible] uid no- biscum ducimus: altero, cum cor- pore nostro imitatione jumentorum, ferimus. Ter. Mi homo, quid istud obsecro est? Quo *portas* puerum? Hinc legimus Pompeium tertiò *deportasse* triumphum beneficio Ci- ceronis, & multos Imperatores victorem exercitum *reportasse*, qua- si reduxisse. A *porto* fiunt compo- sita *apporto*, notæ significationis; *Deporto*, de loco porto : à quo *de- portati* dicuntur, quibus aquâ & igni interdictum est. *Exporto*, ex- trà porto, sive ex loco porto, sive aufero. *Importo*, infero. *Supporto*, suffero. *Reporto*, refero, reduco. *Comporto*, simul porto. 9 Id est, amicos sibi conciliabant. 10 Justum, & legibus stabilitum. 11 Id est, qui tùm legitime impe- rabant, dicebantur Reges, qui sep- tem à Livio & Floro hoc ordine numerantur, Romulus, Numa Pom- pilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Ser- vius Tullius, Tarquinius Superbus.

ĉti, quibus corpus [2] annis [3] infirmum, ingenium fa- ia [4] validum erat, reipub. [5] consultabant: [6] hi, :ate, vel curæ similitudine, [7] patres [8] appellabantur.

multis electi. Ordo est: De- quibus corpus erat infirmum sed ingenium erat validum ·iā, consultabant reipublicæ. re enim est, ex multis pluf- ad aliquod munus, ad quod :s videntur, eligere: indè is *militum* dicitur militum , cùm scilicet Imperator im- sui autoritate, quos ei visum ad militiam conscribit, etiam :: quod in maioribus tantum plicæ periculis fieri consue- lio qui contenti erant iis, qui nomina dabant. Homines au- per quos Imperatores *militum* *tus* habebant, a *conquirendis* *rus*, *Conquisitores* appellaban- Quidam *deligo* & *eligo* ita di- unt, ut *deligere* fit magis ido- ad rem gerendam secernere; vero ad nostrum emolumen vel ad illius, qui eligitur, atem. Ut Imperator *deligit* :s ad rem bellicam idoneos: *ligit*, & *delectum* agit agrico- ter tauros, quos procreandæ ., aut terræ colendæ meliores . 2 Propter annos, hoc est, :utem. 3 Debile. 4 Fir- , pot- erat. Undè Cicero . Offic. ·· 1·: Senibus autem la- corporis sunt minuendi, exer- ones animi etiam augendæ vi- : danda verò opera, ut ami- & juventutem, & maxime ublicam consilio, & prudentiâ plurimum adjuvent. Nihil au- magis cavendum est senectuti, ·ne languori, desidiæque se t. 5 Consilio prospiciebant. iores 7 *Pater* propriè is ir, qui aliquem genuit. Quidam ci volunt à Græco nomine , quia πάντα τηρεῖ, hoc est, a servat. *Pater* etiam nomen itatis & religionis est; unde mnes *Patres* vocabantur. Item entiæ: unde dicit hoc loco itius noster seniores illos ap- tos fuisse *Patres* ab honore: (ut ipsius verbis utar) ab æta- hoc est, senio (undè *Seniores*) vel *curæ similitudine*, quia empublicam administrabant, ut es familiam solent: unde versi- isti. *Est pater hic curâ, pa- est alius genitura: Hic pater* *, pater ille vocatur honore.* A *pater patrimus* dicitur, qui patrem adhuc viventem habet: & *pater patrimus*, qui cum ipse pater sit, adhuc viventem habet patrem. Et *patria*, quæ propriè urbs est, undè orti, sive oriundi sumus, quod *patria* communis omnium parens fit. Hinc *patrium* dicimus, quod patriæ est, ut *mos patrius*, *consuetudo patria*. Item à *patre* *paternus*, ut *paternus amor*: & *patruus*, frater patris, quod quasi patris loco fit. Hinc *patruus magnus*, frater avi dicitur: & *patruus maximus*, frater proavi, & abavi qui & *propatruus* dicitur: & *patruelis* à *patruo*. *Patrueles* enim dicuntur patruorum filii, hoc est, duorum, aut plurium fratrum filii. Nam sororum duarum, aut plurium inter se *sobrini*, quasi *sororini* appellantur: & *patriarcha* Græcum vocabulum, qui princeps est patrum: item *patrimonium*, bona paterna, hoc est, hæreditas à patre relicta: & *paterfamilias*, qui primus est, & imperium habet in familiam. Et *patronymicum* apud Grammaticos, quod sub patris nomine significat filium, ut Priamides, hoc est, Hector, Priami filius: & *patrisso*, patris similis sum. Et *patro*. Hinc *patrator*. Item à *patre*, & *patro*, *pater patratus* appellatus, de quibus infrà. 8 Sc. à Romulo: qui centum numero elegit hac ratione. Primum ipse Romulus in omnibus unum principem declaravit, cui rerum urbanarum regimen committeret, quoties ipse foras exercitum duceret: deinde jussit unamquamque tribum tres viros seligere, qui per ætatem maximè saperent, & genere præcellerent: post hos novem mandavit singulis curiis, ut è Patriciis ternos eligerent maxime idoneos, adjectisque ad illos novem quos tribus legerant, his nonaginta, & omnibus præfecto duce, quem ipse secreverat, centenarium explevit senatorum numerum. vel quia eorum numerum satis esse putabat, vel, quia centum tantum ex illâ multitudine creari *Patres* possent. Unde & lunam in calceis ferebant dimidiatam, quæ centenarii numeri erat nota. Auctus autem hic numerus non multò post fuit, confecto bello Sabine-

[1] tegere [2] post, [3] ubi [4] pe
pulerant, [7] sociis, atque a
bant; magisque dandis, c
neficiis [9] amicitias paraba
gitimum, [11] nomen imper

armis oneri sint, dum geruntur. Sic omnia instrumenta *arma* dici possunt: quin etiam ipsa consilia, cum per similitudinem humeros etiam ad cognitiones & consilia referamus. Ab *arma* derivatur verbum *armare*, quod est armis instruere. Ab hoc *armamenta* dicuntur, quæ ad instruendum aliquid pertinent, ut in navibus *armamenta* sunt, non solum arma, sed remi, vela, antennæ, rudentes, clavus, & alia hujusmodi. Item ab *arma armipotens* dicitur, & *armiger*, qui in prælio arma domini sui gerit. Et *armitenens*, qui arma tenet. Et *inermis*, qui non est armatus. Et *armilustrium* festum apud Romanos, quo res divinas armati faciebant, & sacrificantes canebant tubis. Item locus, in quo hujusmodi ludi fiebant. Illud obiter addendum est, *armos* ab *humeris* differre. *Humeri* enim proprie eorum sunt, qui recti in cælum spectant; unde soli homini inter mortalia *humeros* esse dicimus. Virg. *Os, humerosque Deo similis*. *Armi* verò sunt proprie bestiarum, quamvis & de hominibus aliquando dicantur. 1 Protegebant, id est, defendebant. 2 Posteà. Pergit hoc loco Sallustius noster virtutem Romanorum describere: quippe qui id unum egerint, ut hostes propulsarent, sociisque suppetias ferrent, &c. 3 Cum, postquam. 4 Discrimina quæ ab hostibus imminebant. 5 Fortitudine. 6 Procul pepulerant, fugaverant, longe amoverant. 7 Fœdere conjunctis. Romani enim *socios* suos appellabant, quos ita fœdere conjunctos habebant, ut & belli & pacis essent participes. Hinc proprie *socii* dicantur, qui pari consilio, spe, & periculo, rem aliquam inter se aggrediuntur: unde Virg. 2. Æn. *Addunt se socios Ripheus, & maximus armis, Iphicus*. A quo *sociale* dictum, quod sociorum est; unde *socialis perfidia*, & *sociale bellum*, quod cum sociis gestum est: & *societas*, quasi participatio.

Diffe
Nam
mul
Quod
tes f
parei
nevol
pares
admo
se ve.
milite
sint,
milit
prie
colleg
ronen
appel
rerun
inter
tem f
les;
mensa
solere
sodali
litate.
gia.
duobu
jumen
biscun
pore s
ferinn
obsecr
Hinc
depor
ceroni
victor
si rei
sita *a*
Depo
Portat
igni i
trà p
anfero
suffero
Comp
est,
10 J
11 I
raban
tem
nunc
plius
Marc.
vius

na imperia, [a] binosque impe
o [f] minime posse putabant pe
animum humanum.
tempestate [9] cœpere se [10]
extollere, magisque inge

Thaidi, id
aidi. Ab hoc
, quod est
teritum est
quens, & o-
iorem gerit:
edientia; &
obedienter.
ius, non nisi
Undè an-
unius anni
diurnum,
um annuum
que dicitur,
: ut apud
agna Sacra
est, singulis
Bini enim
ri distributi-
separatim,
a, ut singu-
gulis tres;
or: ut acce-
ona talenta,
data sunt à
Cic. descri-
er singulas
in singulis
am etiam
duobus: &
ubstantivis,
bus: ut bi-
. non duas
3 Crea-
s ergo vult
eges Romæ
superbè &
cium impe-
t, & ut li-
scerent, sin-
les creave-
pulsis à Ju-
quadrageli-
be conditâ.
deò creati
robus esse
tem habens
coërceret.
per omnia
endicarent,
avocatio ab
et, ne ve
nani anim-
i, solo hoc
possent, &

in vincula publica du
Sed de Consulum insti
gnitate, & potestate qu
desiderat, adeat antiqui
qui fusè de his agit.
dit rationem, vel fine
Consules in Regum loc
rint, ut scilicet hoc
hominum jam protervi
diffluentes, retundaru
tionis gyrum convertan
lo modo, nequaquam
est, libertatem immod
miam permissionem. L
propriè est libertas
nimia permissio agend
quicquid velis: Ter
Deteriores omnes sum
7 Insolentem, id est
fieri: quia imperium
nuum, & in duos c
(ut loquitur Florus)
duplex, ideòque pot
solitudine vel mor
nequibat, ut videba
tempore: sic sumitu
à Sallustio nostro in
tempestate in exercitu
complures novi atqu
Unde clara tempestas
tempore sereno & tra
liquando significat pr
generaliter quemvis
tiorem statum; ut a
Æn. hic pelagi tot t
actus, Heu genitorem
ra, casusque levame
Anchisen. Hinc temp
procelloso accipimus
Gell. Mare sævum a
sum erat. Dicimus a
states alicujus subire
ricula. 9 Pro co
est, inceperunt, s
10 Quilibet. 11
antea, cum nulla spe
affulgebat. 12 Eff
proprie est, in altum
Undè per translation
pro exaggerare, ampli
cipitur a Sallustio no
Ita eorum qui ea f
tanta habetur, qua
bis patuère extolle
genia.

tur. [1] Post,[2] ubi [3] regium imperium, quod [4] initio [5] c[…] servandæ libertatis, atque augendæ [6] reipubl. [7] fuer[…] in superbiam,[8] dominationemque [9] convertit; [10] imm[…]

[11]

bino. Cùm nempe Sabinorum, Etruscorum, & aliorum indies ad Asylum confugientium adventu urbs valdè crevisset, eosque Romulus in civitatem æquo jure suscepisset, atque in Lucerum, Tatiensiumque Tribus conjecisset: placuit Romulo & Tatio, quem Romulus pauloante victum, in societatem regni Romani asciverat, ut Patritiorum duplicato numero, Senatorum quoque numerus augeretur. Ex illustrioribus igitur familiis centum viros Curiarum suffragiis deligentes, in *Patres* cooptarunt, & veteribus Senatoribus adscripserunt, atque hac ratione Senatorum numerus ad ducentos auctus est, ut ait Dionysius. Neque verò hic numerus diu retentus fuit. Nam Tarquinius Priscus, quintus Romanorum rex, mox ut principatum accepit, ad conciliandum sibi plebis favorem, selectos ex omni plebeiorum numero viros centum spectatæ vel fortitudinis, vel prudentiæ, allectos primò in Patriciorum ordinem, *Patrum* etiam adscripsit numero, ac tum primum Roma trecentos habuit, qui ducenti anteà fuerant. Hic numerus posteà aliquandiu mansit. Nam quod legitur de L. Junio Bruto, & P. Valerio Poplicola, quod præcipuos ex plebe allegerint in Patriciorum ordinem, & ex his Senatum, à Tarquinio Superbo cædibus & expulsionibus imminutum, suppleverint, ii numerum veterem non auxerunt, sed tantum diminutum suppleverunt. Longo tempore post, à C. Graccho, Tribuno plebis allectis ex Equestri ordine trecentis, sexcenti Senatores lege primum facti sunt, testibus Plutarcho & Floro. 1 Pro posteà. 2 Cum, postquam. 3 Id est, imperium quod penes reges erat. 4 A primordio urbis. 5 Sc. *causâ*, *gratiâ*, id est, quod initio fuerat ad conservandam libertatem. 6 Sc. Romanæ. 7 Sc. *institutum*. 8 Tyrannidem. 9 Id est, vertit, vel mutavit, sc. *se*: undè *convertere* in belluam, id est, mutare, transformare. Propriè est, idem quod verto, aspectum *aliquò refero*; ut *convertere* se domum, *id est*, reverti: ut apud *Ter. in Adelph. Ego jam transacta* re, *convertam* me domum c[…] obsonio. Aliquando *convertere* […] mitur pro interpretari, sive ex […] linguâ in aliam vertere, unde C[…] *converti* enim ex Atticis duor[…] eloquentissimorum nobilissimas o[…] tiones inter se contrarias, id e[…] transtuli in aliam linguam. 10 […] est, mutato ritu seu modo im[…] randi: prius enim reges creab[…] tur, postea consules creari cœ[…] runt. Cum enim Tarquinius […] perbus, ultimus Romanorum re[…] ob insolentiam suam omnium odi[…] incurrisset tandem propter illat[…] nocturnâ vi à Sexto Tarquinio, e[…] filio, Lucretiæ stuprum (quæ, […] cato ad se patre Tricipitino, […] viro Collatino, obtestata, ne in[…] ejus inulta esset, cultro se inte[…] mit) Bruti operâ imperium amis[…] cùm regnasset annos 25: ut Liv[…] narrat lib. 1. *Mos* proprie defi[…] tur, *ratio vivendi consuetud[…] firmata*: & per syncopen (ut n[…] nullis placet) à modus deducit[…] quod rationem significat. Va[…] *morem* esse definit, *institutum* […] *mini, quod sequi debeat consue[…]do*: undè Venus dicit Æneæ fi[…] suo apud Virg. 1. Æneid. *Virgi[…]bus Tyriis mos est gestare pha[…]tram.* Festus de verborum sign[…]cationibus: *Mos est*, inquit, […] *stitutum patrium, pertinens* […] *religiones, ceremoniasque majoru[…]* *Mos* etiam aliquando accipitur […] consuetudine approbatâ quæ ha[…] tur pro lege: ut apud Cic. Est […] in *more* positum, institutoque […] jorum. A *mos* deducitur *morat[…]* qui bonis moribus præditus […] In malam partem tamen usus […] Terentius in Hecyra: Sed quid n[…] lieris uxorem habes, aut quil[…] *moratam* moribus. Et *morosi* […] qui perversis est moribus: à q[…] *morositas* dicta. Cic. At sunt […] *rosi*, & anxii, & iracundi, & d[…] ficiles senes. Undè *morologi* dici[…] tur, qui in sermone *morosi*, […] est, molesti sunt. Et *moralis*, […] mores pertinens. Undè *philosop[…] moralis* dicitur ea, quæ agit […] moribus. *Morem gerere* docti u[…] pant pro eo, quod est, obseq[…] obedire, & quasi ad alterius vol[…] tatem mores suos formare. Ter.

o more, [1] annua imperia, [2] binosque imperatos sibi
ecere. [4] eo modo [5] minime posse putabant per [6] licen-
m [7] insolescere animum humanum.

VII. Sed [8] ea tempestate [9] cœpere se [10] quisque magis [11] extollere, magisque ingeniumque [1] in

1. *Mos gerendus est* Thaidi, id, obediendum est Thaidi. Ab hoc verbum *morigeror*, quod est mem gero. Cujus præteritum est *rigeratus*, qui obsequens, & obediens est, ac facile morem gerit: unde *morigeratio*, obedientia; & verbium *morigerè*, obedienter. 2 Id est, annuos magistratus, non nisi unum annum duraturos. Undè *annuus* id dicitur, quod unius anni spatio continetur; sicut *diurnum*, ad diei. Undè *spatium annuum* dicimus. *Annuum* quoque dicitur, quod fit singulis annis: ut apud Virg. *atque annua magnæ Sacra fer Cereri*. 2 Id est, singulis annis duos consules. *Bini* enim propriè vox est numeri distributivi, significans *duo* non separatim, sed conjunctim intellecta, ut singulis duo: ut *terni* singulis tres; *quaterni* singulis quatuor: ut accepimus omnes a Cæsare bina talenta, hoc est, singulis nobis data sunt à Cæsare duo talenta: sic Cic. describat censores binos per singulas civitates, id est, duos in singulis civitatibus. Nonnunquam etiam simpliciter accipitur pro duobus: & frequentius jungitur substantivis, singulari numero carentibus: ut *binæ litteræ*, *bina arma*, non duas literas, aut duo arma. 3 Creavere, sc. *Romani*. Hoc ergo vult Sallustius: Postquam Reges Romæ regnare cœperunt, idque superbè & tyrannorum more, regium imperium Romani abrogarunt, & ut libertati Reipublicæ consulerent, singulis annis duos consules creaverunt, regibus ex urbe pulsis à Junio Bruto, ducentesimo quadragesimo quarto anno ab Urbe condita. ... autem Consules ideò creati sunt, ut, si unus improbus esse voluisset, alter eandem habens potestatem, collegam coërceret. ... tamen consules, ne per omnia ... potestatem sibi vendicarent, ... cautum est, ut provocatio ab ... ad populum esset, ne verterent in caput civis Romani animadvertere injussu populi, solo hoc ... relicto, ut coërcere possent, & in vincula publica duci juberent. Sed de Consulum institutione, dignitate, & potestate qui cognoscere desiderat, adeat antiquitates Rosini, qui fusè de his agit. 4 Hic reddit rationem, vel finem in quem Consules in Regum locum successerint, ut scilicet hoc pacto animi hominum jam protervi & insolentiâ diffluentes, retundantur, & in rationis gyrum convertantur. 5 Nullo modo, nequaquam. 6 Id est, libertatem immodicam, & nimiam permissionem. *Licentia* enim propriè est libertas immodica & nimia permissio agendi & dicendi, quicquid velis: Ter in Heaut. Deteriores omnes sumus *licentiâ*. 7 Insolentem, id est, superbum fieri: quia imperium jam erat annuum, & in duos collatum, vel (ut loquitur Florus) *ex singulari duplex*, ideòque *potestas eorum solitudine vel morâ corrumpi nequibat*, ut videbatur. 8 Eo tempore: sic sumitur ista vox à Sallustio nostro in Jugurth. *Ea tempestate in exercitu nostro fuêre complures novi atque ignobiles*. Unde *clara tempestas* dicitur, pro tempore sereno & tranquillo; Aliquando significat procellam, & generaliter quemvis cœli inquietiorem statum: ut apud Virg. 3. Æn. *hic pelagi tot tempestatibus actus, Heu genitorem, omnis curæ, casusque levamen, Amitto Anchisen*. Hinc *tempestuosum* pro procelloso accipimus: ut apud Gell. Mare sævum ac *tempestuosum* erat. Dicimus autem *Tempestates alicujus subire*, id est, pericula. 9 Pro cœperunt, id est, inceperunt, sc. *Romani*. 10 Quilibet. 11 Scilicet quam antea, cum nulla spes imperandi affulgebat. 12 Efferre. *Extollo* proprie est, in altum tollo, elevo. Undè per translationem sumitur pro exaggerare, amplificare: sic accipitur a Sallustio nostro in Jugurth. *Ita eorum qui ea fecêre, virtus tanta habetur, quantum ea verbis potuêre extollere præclara ingenia.*

[1] in promptu habere. nam regibus [2] boni, [3] quat
[4] suspectiores sunt: semperque [5] his aliena [6] virtus
midolosa est. [8] Sed [9] civitas, incredibile [10] memor:
[11] adepta libertate, quantum [12] brevi [13] creverit.
ta cupido gloriæ [15] incesserat. [16] Jamprimum [17] j
tus, [18] simul ac [19] belli [20] patiens erat, [21] in

1 Id est, manifestum & paratum ad quidvis audendum. Unde *in promptu* id esse dicitur, quod oculis expositum & manifestum est: usurpatur tantum in ablativo casu. Derivatur autem à *promptus*, id est, qui jam paratus est & expeditus ad agendum, & in quo nulla mora est, quasi jam è penu sit productus, de qua voce postea agemus. 2 Fortes, strenui. 3 Id est, ignavi. 4 Hoc est, magis suspecti, id est, in suspicionem adducti: sic sumitur à Cic. Hæc est enim (inquit) tyrannorum vita, nimirum in quâ nulla fides, nulla charitas, nulla stabilis benevolentiæ potest esse fiducia: omnia semper *suspecta* atque sollicita sunt. Non est autem hic silentio prætereundum, dativum illum *regibus* regi à *suspectiores*, quia positivum ejus (*suspectus*) regit dativum: undè dicimus ille est *mihi suspectus*. 5 Regibus scilicet, id est, consulibus. 6 Fortitudo. 7 Id est, formidanda & metuenda: sumitur autem hic *formidolosus* passive, pro eo qui formidatur: sic quoque sumitur à Plauto in Amph. Mira memoras, nimis *formidolosum* facinus prædicas, id est, quod formidandum & metuendum sit. Aliquando activè sumitur, pro eo qui formidat. Ter. in Eun. Num *formidolosus* obsecro es, mi homo? Id est, timidus. Derivatur à verbo *formido*, quod est, metuo, timeo: undè *formido*, id est, metus vehementior. Horat. *Oderunt peccare mali formidine pœnæ.* 8 Postquam Sallustius memoravit originem urbis Romæ, jam deinceps ejus augmentum & incrementum persequitur. 9 Id est, cives Romani. 10 Id est, ut memoretur. 11 Acquisitâ libertate, scilicet regibus jam urbe exactis. Notandum hic obiter *adepta* sumi passivè: ut etiam apud Ciceronem legitur usurpatum: Senectutem, inquit, ut adipiscantur, omnes optant, eandem accusant *adeptam*, id est, acquisitam. Sed

ferè activè sumitur, & idei
ficat quod consecutus: est
verbo deponenti adipiscor
significat, consequor, acquiro.
tempore. 13 Aucta sit.
magna. 15 Invaserat Ro
Dicitur autem: *incessit mi*
ditas, vel, *incessit mihi cu*
hoc est, invasit vel cepit m
ditas: sic sumitur ista vox
Livium lib. 1 Timor deinde
incessit, ne civitatem sine i
vis aliqua externa adoriretu
lerius Maximus dativo junx
cens: Nec *mihi* cuncta comp
di cupido *incessit*. Est autem
bo *incesso* (quod derivatur
no verbi incedo) quod si
lacesso, conviciis & maledic
to; ut apud Ovidium: *Quid*
sacra ferox dictis incessit a
Incessit mos dicitur, pro e
est, invaluit, aut invect
16 Id est, ut jam primam
menti partem referam.
est, multitudo juvenum:
juventus sumitur pro ipsâ
juvenili: ut suprà, *ibique*
tutem suam exercuit. 18
quam primùm. 19 Labo
lici: hoc est, simul ac
arma tractare & perferre
bellicos: sexdecim annos m
litare incipiebant. 20 Per
& potens. 21 In tentor
quibus milites diversantur
locis, in quibus milites t
fixerant; utrumque enim ca
nificant. Dicta sunt à *castri*
tudine, quod fossâ, valloque
muro, circumdari soleant. C
enim locus est, muris munitu
castrense dicitur, quicquid ac
pertinet: undè *castrensis labo*
strenses vigiliæ, *castrense p*
gium. Hinc *castrense peculiu*
cat Marcellus jurisconsultus,
parentibus, vel cognatis in
agenti donatum est: vel quod
familias in militia acquisivit,
nisi militaret, acquisiturus no
set: & quasi *castrensia bona*

1 laborem [2] usu [3] militiam [4] discebat: magisque decoris armis, & [6] militaribus equis, quam in ortis atque [8] conviviis, [9] libidinem habebat. [10] I- t [11] talibus viris non labor [12] insolitus, non lo- ullus [13] asper, aut [14] arduus erat, non armatus is [15] formidolosus: [16] virtus omnia [17] domue- sed [18] gloriæ maximum certamen inter ipsos Se [19] quisque hostem [20] ferire; [21] murum 1 ascen-

quæ licet in militiâ à filio-fa- s non acquirantur, ita tamen illius, ac si acquisita in mili- pissent: ut sunt ea, quæ ex is acquiruntur. 1 Quo du- : & robustiores efficiebantur. tus enim in castris militiam at: nam tam hyeme, quam :, singulis diebus, manè & post siem, locum tenêre, signa se- ordinem servare, fossam fode- allum figere, militari incedere , aliaque militaria facere quo- o discebant usu. 2 Exerci e, tractatione. sic sumitur Cic. *Usus* est optimus dicen gister. 3 Artem & rem mi- m. Hinc *militia nomen dare* ad delectum respondere, no- ne suum in militum album bendum edere. Hinc *milito*, , militiam exerceo, & stipen- icio, mereo: ut, hic sub Cæ- *silitavit*. 4 Juventus Ro- 5 Decus & ornamentum ntibus 6 Hoc est, equis ad am aptis. 7 Meretricibus, *corta* dicuntur, quod tanquam s arietinæ subigi soleant. Pro- enim *scortum* est corium ani- m, præsertim eorum, que xem habent pellem & duro- Hinc *scortari* pro meretrica- t apud Ter. in Heaut *Scorta- ho* nolunt. 8 Id est, com- tionibus. Cic. Benè enim (in- majores nostri accubationem tem amicorum, quia vitæ con- onem haberet, *convivium* no- runt: melius quam Græci, qui lem tum compotationem, tum nationem vocant. Hinc *tem- num convivium* dicimus, quod & consueto tempore fit: *pestivum* verò, quod incerto inordinario, ut quod summo , aut in multam noctem agi- Hinc *convivor* derivatur, et, convivium facio, & epu- : & *conviva*, qui ad *convi- vium* vocatus est. Ter. in Heaut. Egomet *convivas* moror: & *convi- vator*, qui ad *convivium* vocat. 9 Voluptatem & complacentiam; sumiturque in bonam partem. 10 Itaque. 11 Sic ab ipsis, ut ita dicam, incunabulis institutis, & qui continentia & labore se exercuerant. 12 Insuetus: sic sumitur illa vox apud Virg. 1. Georg. *Insolitis tre- muerunt motibus Alpes*. 13 Durus: quasi dicat, ejusmodi viris labores haudquaquam difficiles, sed faciles; neque etiam locus ullus ipsis durus aut inaccessus, sed ascensu facilis videbatur. 14 Ascensu difficilis. 15 Formidandus: passivè hic sumi- tur, ut supra. 16 Fortitudo eorum. Cic. Philip. 4. hujus virtutis seu for- titudinis vim hisce verbis exprimit: *Virtus est una altissimis defixa ra- dicibus, quæ nunquam ullâ vi la- befactari potest, nunquam dimove- ri loco. Hac majores nostri primum universam Italiam devicerunt, Carthaginenses exciderunt, Nu- mantiam everterunt; potentissimos reges, bellicosissimas gentes in di- tionem hujus imperii redegerunt.* 17 Superaverat. Hinc *domitos ho- stes* dicimus, id est, victos: & *do- mitos populos*, id est, in potesta- tem redactos. *Domare* enim propriè est, vi atque armis imperio suo sub- jicere: undè *domare equos* dicimus, imperio nostro obedientes facere. A *domo* fit frequentativum *domito*. 18 Id est, quam maximè certabant inter se, quis eorum summam con- sequeretur gloriam. 19 Ordo est: quisque properabat hostem ferire, ascendere murum, & conspici, dum faceret tale facinus. 20 Hoc est, percutere: Aliquando *ferire* idem est quod sancire, firmare: undè ferire fœdus dicimus; *Ferire fores*, est pulsare fores. *Ferire jugulum*, est inferre mortem, jugulare. 21 Sensus est: Unusquisque festinabat & primus volebat murum ascende- re,

[1] ascendere, [2] conspici, dum tale [3] facinus faceret, [4]
perabat : eas divitias, [5] eam [6] bonam famam, mag
que [7] nobilitatem putabant. laudis [8] avidi, pecuni
berales erant; gloriam ingentem, divitias ho
volebant. [10] Memorare possem, quibus in locis [1]

X

re, ut muralem coronam assequeretur: quæ nemini dabatur, nisi illi, qui primus murum ascendisset. Ideoque sciendum est, Romanos amplissima honorum præmia militibus proposuisse, qui strenuè rem gessissent, & primi virtutem suam ostendissent, qualia erant munera militaria, cohortis Prætoriæ communio, stipendium, præda, & dona Imperatoria. Munera militaria erant Centurionatus, Præfecturæ, Decurionatus, &c. Dona militaria erant, quæ militibus singulis virtutis ergo ab Imperatore triumphaturo dabantur, ut coronæ, quæ multifariæ fuerunt: præcipuæ autem & nobilissimæ erant Muralis, Triumphalis, Obsidionalis, Civica, Castrensis, & Navalis. Muralis corona (inquit Gellius) est, quæ donatur ab Imperatore ei, qui primus murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit. Triumphales coronæ sunt aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Obsidionalis est, quam ii, qui liberati sunt obsidione, dant ei Duci, qui liberavit. Civica corona appellatur quam civis civi, à quo servatus est in prælio, testem vitæ, salutisque perceptæ dat. Navalis est, qua donari solet maritimo prœlio is, qui primus in hostium naves vi armatus transilivit. Castrensis est corona, qua donat eum Imperator, qui primus hostium castra pugnans introivit. Atque hisce præmiis Romani animos militum ad res magnas accendebant, ut his honoribus quisque in bello strenuè ac fortiter se gereret, atque esset *in utrumque paratus, seu superare hostem, seu certæ occumbere morti.* 1 Hoc est, sursum scandere: *ascendere* enim propriè, est è loco inferiori in superiorem scandere; hinc ascendere navem dicimus. Ascendere in concionem, hoc est, in eum locum, unde oratio solet haberi ad populum. Item ascendere in currum: ascendere equum, & in equum: ascendere ad honores, &c. 2 Videri. 3 Factum 4 Festinabat. 5 Quidam ut Ciaconius

& alii habent *ea*. scilicet
hostem, murum ascendere.
ma a *fando* dicta est, vox
est enim quicquid de aliqu
tur, sive in bonum sive in
In malum sumitur apud V
Æneid. *Neque enim specie*
ve movetur, id est, *infam*
bonum accepit Terentius in
Omnes uno ore omnia bona
& laudare fortunas meas, q
tum haberem tali ingenio
tum. Quid verbis opus est
famâ impulsus Chremes, u
me venit. Hoc loco etiam
à Sallustio in bonam partem
arguit adjectivum illud
nam. In hoc differt à *r*
quod *rumor* fere de recenti
7 Dignitatem, & nominis
tatem. Est autem *nobilitas*
ris, vel alterius rei excell
dignitas. 8 Cupidi.
est, liberales erogatores &
res pecuniæ. 10 In me
revocare, referre. Hic
memorat Sallustius noster in
Romanorum fortitudinem
magnam consecuti fuerant g
dehinc subnectit infortunium
inopiam scriptorum, quà
ritis laudari non po
11 Maximam militum m
nem. Sic narrat Plutarchus
cullum fudisse ac profligasse
nem, Armeniæ regem, a
ferentem regi Mithridati, d
tem exercitum ducentorum
quinginta millium, cum co
quatuor & viginti, in quibu
millia peditum, sagittarii
funditores circiter mille,
tes erant universi: atque
prælio Tigranis filium c
in triumphum duxisse. Si
Livius: post mortem Scip
duce L. Mario, in Hispani
mas Pœnorum copias esse
gatas. *Copia* autem in plu
mero peculiariter significa
titudinem exercitus: ut *copi*
peji Cæsaris. Sic sumitur
apud Ter. in Eun. Militem
ad te quantas copias adduc
quà tamen significatione

is hostium copias populus R. [1] parva manu
1 fu-

reperitur in singulari nume-
: apud Virg. 2. Æn. *Respicio*
a sit circum me copia, *in*.
Aliquando *copia* pro abundan-
cipitur : undè *copiam ora-*
. *Copiam frumenti* dicimus.
ndo *copia* est facultas & po-
aliquid faciendi, & plerum-
am verbo *facio* vel *do* jun-
ut, *faciam* tibi *copiam* spe-
ludos, id est, dabo vel fa-
tibi facultatem & potestatem
ndi ludos: sic Ter. *Date* cres-
copiam, Novarum qui spe-
faciunt copiam. Apud Poë-
præcipuè cum *do* jungitur: ut
Virg. 1. Æn. *Postquam intro-*
& coram data copia fandi.
est, parvo exercitu, parvâ
udine militum. Quidam *ma-*
à *manendo* appellatam existi-
, quòd ex brachiis *manet*,
uòd ex eâ *manent* digiti. Hinc
manu, id est, copiosè, ut
Cic. At hercle alter tuus fa-
is Hortensius, quam *plenâ*
, quam ingenuè, quàm orna-
ostras laudes in astra sustulit.
ando accipitur *manus* pro po-
; ut cum dicimus: hæc res
mea nostrâ sita est, id est, in
ate: sic accipitur apud Luca
lib. 1. *In manibus vestris*,
us sit Cæsar, *habetis*. Indè
missio est datio libertatis:
quamdiu quis in servitute est,
, hoc est, potestati subjectus
inc *manumittere*, est deservo
m facere, & libertatem dare.
autem mos in manumissione,
minus caput, aut aliud mem-
ejus servi, quem liberaturus
manu tenens, ita diceret:
hominem liberum esse volo,
è manu eum emittebat. Item
s est instrumentum navale,
naves harpagonibus raptæ te-
r: à similitudine manus hu-
. Item *manus* accipitur pro
iscide elephantis, quod eâ in
pendo pabulo pro manu utatur
as. Manum conserere, est præ-
incipere, & contendere. In
bus librum sumere, pro eo
est, librum legere. Dicitur &
anum dare: qua loquendi for-
Terentius usus est in Phorm.
dic, quid vis tibi dari in ma-
, ut herus his desistat litibus?
em locum Donatus ita annotat:
t *ei in manum*, *qui separatim*
sine arbitris. aut interprete:

ut judex corruptus. Per manustra-
dita disciplina, vel res gesta dicitur,
quæ non monumentis litterarum,
sed verbo tantum traditur, & à
majoribus ad posteros sine literis
transmittitur, quemadmodum sa-
crorum mysteria olim tradi sole-
bant. Præ manibus dicitur, id est,
in manibus, vel inter manus: unde
Plaut. Reddidi patri omne aurum,
quod mihi fuit præ manibus. *Ma-*
nus multas poscit hoc opus, dixit
Plinius, id est, hoc opus est multi
laboris. A *manu* deducitur *mani-*
pulus, de quo infra. Item à *manu*
manubrium, quod significat capu-
lum. Et *manica* pars vestis, quâ
manus teguntur. Item *mansuetus*:
mitis, quasi manu assuetus, &
mansuesco, mitesco. Et *malluvium*,
vas quo manus lavantur, sicut *pel-*
luvium, quo lavantur pedes: quod
etiam *pelvis* appellatur. Et *man-*
ceps, qui aliquid a populo emit,
aut conducit, quia manu sublatâ
significat se autorem emptionis esse:
qui idem *præs* dicitur, à præstan-
do, quia tam debet præstare popu-
lo, quod promisit, quam is, qui
pro eo præs factus est. *Emptio*
mancipi dicebatur solemne quod-
dam genus emptionis, quod fiebat
inter solos cives Romanos, adhibi-
tis non minus quinque testibus,
Romanis civibus puberibus, & alio
ejusmodi conditionis, qui libram
æneam teneret. Emptor ita dice-
bat: Hoc ego ex jure Quiritum
meum esse ajo, hoc quod emptum
est hoc ære, æneâque librâ. Dein-
de libram ære percutiebat, idque æs
dabat ei, à quo rem emptam acci-
piebat. & hæc *mancipatio* vocaba-
tur. Hinc servus, equus, ovis,
aliaque hujusmodi *mancipia* di-
cuntur, quòd *manu capiantur*,
sive *mancipi emptione* acquirantur.
Et *mancipare*, quasi *manu capere*:
à quo *emancipare*, hoc est, manu-
mittere, & liberare. *Emancipati*
autem duobus modis intelliguntur:
aut ii, qui ex patris jure exeunt:
aut qui aliorum fiunt domini. Qui
emancipat, dicitur *emancipa-*
tor. Aliquando tamen è contra-
rio *emancipatus* ponitur pro dedi-
to & veluti in mancipium ascrip-
to. Cicero: Ita senectus nimis ho-
nesta est, si se ipsam defendit; si
jus suum retinet, si nemini eman-
cipata est, si usque ad ultimum
spiritum dominatur in suos. Item à

[1] fuderit; quas urbes [2] natura munitas [3] pugnandi [4] ceperit;

manus fit *manuarius*, ad manum pertinens. Et *manuariæ tunicæ* dicuntur, quæ manicas habent. Et *mantile*, quòd *manibus tollatur*: sunt enim *mantilia*, quibus manus abstergunrur. Virg. 1. Æn. *tonsisque ferunt mantilia villis*. Item quibus mensæ teguntur. Et *manubiæ*, quod *manu* capiantur ab hostibus. Est enim præda ab hostibus capta. Et *mantissa*, additamentum rei, quæ venditur, id est, pauxillum illud quod adjicitur ponderi: ita dictum, quòd *manu* addatur. Et *mantica*, quòd in *manu* geratur: est enim perula viatoria, quâ scilicet iter facientes viaticum, alia-ve necessaria circumferunt. Et *mango*, qui propriè est venditor hominum. Martial. *Millia pro puero centum me mango poposcit*. Solebant autem mangones pueros, puellas-ve quò facilius vendi possint, artificio quodam componere, colorem (ut ait Quintilianus) fuco, ac verum robur inani saginâ mentientes. A *mangone* fit *mangonicus*, ad *mangonem* pertinens. Et *mangonium*, quod significat artificium, quod ad res facilius vendendas adhibetur. Sed ne prolixior sim, pergam ad cætera. 1 Profligaverit, postraverit, vicerit: sic accipitur apud Virg. 2. Æneid. *Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram Fudimus insidiis, totâque agitavimus urbe, Apparent*. Propriè *fundo* significat, dispergo, diffundo, emitto: ut, fundere sanguinem è paterâ, dixit Cicero. Et quia metalla igne liquefacta funduntur, *fundere* etiam dicuntur artifices aliquem, cum effigiem alicujus arte fusoriâ exprimunt: undè metalla dicimus *fusa*, hoc est, liquefacta. Et *fusile*, quod fundi potest: sicut *ductile*, quod potest *duci*, atque extendi: & *fusorium vas*, in quo metalla funduntur, hoc est, liquefiunt: & *fusores*, qui *fundunt*: & *ars fusoria*. A *fundo*, cum spargo significat, *futile vas* dictum latissimi oris, ex alterâ parte arctum, quod statim positum effundebatur. Utebantur eo in sacris Deæ Vestæ: à quo *futiles* dicti, qui continêre tacenda non possunt, sed ea effundunt: & *futire*, effluere, à quo *effutire*, imprudenter & mendaciter loqui. Ter. in Phorm. *Verum istoc me nomine eo perpetuo olim dixi, ne vos fortè imprudentes foris effutiretis*. Item à *fundo* fit *infundibulum*, quod est instrumentum, quo in vasa liquores infunduntur. Et *funda*, quod genus retis est, quod in orbem spargitur, diciturque alio nomine *reticulum*. *Funda* est etiam instrumentum è funiculo factum, quo funduntur, hoc est, jactantur lapides. Ter. in Eun. *Fundam tibi nunc nimis vellem dari, quo illos ex occulto cæderes*. Ab hac *funditores* vocitati, qui fundis magnis dimicant. Item à *fundo* fit adverbium *fusè*, latè, copiosè: & *fusus*, quo nent mulieres, quod, dum trahitur volvendo, quasi liquefieri videtur. Item *fundus*, quævis possessio rustica, ita dicta, quòd *fundat* quotannis multa. Et *fundum*, quod propriè est ima pars uniuscujusque rei, quæ aliquid in se liquoris contineat, vel ad continendum facta sit: ut dolii, navis, alvei, fluminis, lacus, maris: à quo fit *fundamentum*, & adverbium *funditus*, hoc est, à fundo: sicut *cælitùs* à cælo. Et *profundus*, quod propriè imum significat, ut *profundum mare*; sic dictum, quòd porrò habeat *fundum*. Et *fundare*, firmare, & quasi fundamentum facere, stabilire, transferturque ad incorporalia: *fundamenta* verò *jacere*, est quasi rei dare principium: ut, *jacere fundamenta* Reipublicæ, est quasi dare Reipublicæ principium. A *fundo*, *fundis* composita fiunt, *circumfundo*, quod est circumcirca aspergo. *Offundo*, quod est injicio. Cic. Hic error, & hæc doctorum animis *offusa* caligo est. *Perfundo*; conspergo. Ovid. *Perfuditque genas lachrymis*. *Effundo*, spargo. Hinc per similitudinem *effundere* sumitur pro emittere. Virg. *Ruuntque effusi carcere currus*. *Profundo*, de quo supra. *Refundo*, quod est rependo. Seneca: Id erat non tam accipere beneficium, quam *refundere*. Propriè tamen *refundere* est, quod sparsum erat restituere. *Infundo*, quod est liquidum aliquod, ut aquam, vinum, oleum injicio. *Superfundo*, liquidi aliquid superaddo. *Suffundo*, extrinsecus fundo. Hinc fit *suffusio*, morbus oculorum, qui fit ex concreto humore, inter tunicas ante ipsam pupillam collecto, quo visus usque adeò impeditur, ut discretas rerum species, & colores ag-

endere non possit. *Confundo*, 10, opprimo. 2 Id est, i situ loci 3 Ut Numan i Hispaniâ, & oppidum Cau- quod exploratione Liguris um Marium cepisse, narrat ut noster in Jugurth. Sic po Romanus dicitur pugnando Carthaginem novam, naturâ & terrâ marique munitam P. Scipionis Africani. 4 Ex- erit, invaserit. Cic. Navem um piratarum præda onustam, id est, invaserunt, occupa-. Hinc vincti captivi dicun- uod non sui juris sint, sed estatem nostram redacti: ut irg. 2. Æn. *certantique illa- apta*, id est, vincto. Quo- autem, qui ita *capti* sunt, ut amplius sui juris, sed li- privati: ideo *captos* aliquan- privatis sive impeditos acci- Hinc *mente capti* dicuntur s, hoc est, qui mentis com non sunt: & *capti oculis*, cio oculorum, hoc est, visu sunt: unde Virg. 1. Georg. *entis capti fodere cubilia*. Hinc *capi amore*, id est, amore: unde *capti* amantes r. Propriè autem *capio* idem id accipio, prehendo: Virg. *itor cape sacra manu*, *pa- penates*. Differunt tamen: *pere* est cum affectu: *acci- um* quis sic non accipit, ut Per metaphoram pro diver rum, cum quibus jungitur, significat: ut *capere manu*, prehendere: *capere auribus*, *capere mente*, intelligere: *consilio*, eligere: sed *capere m*, est deliberare. *Capere* vidêre. *Capere astu*, *dolis*, pere, fallere: ut apud Virg. *dolis*, *lachrymisque coacti*. *amen*, *voluptate*, est dele- cero: Magnam *cepi* ex lite- *voluptatem*, id est, sum- delectatus fui. Interdum *pere* pro facere usurpatur: Ter. in Andr. Non, si *ca-* mihi sciam esse inimicos Aliquando pro suscipere: Ter. in Heaut Dum abs i, omnes mihi labores fuê *cepi*, leves. In quo no- est, quod hoc verbum reci- uendam sensum habet, ut *cepi voluptatem*, & *cepit ptas*. Non tamen in om- ic habet usum. Aliquando inêre: ut in Heaut. Ter. quid turbæ? *Ades nostræ*

vix *capient*, scio: id est, conti- bunt, & sufficient ad tantam tur- bam capiendam. A quo *caper* di- citur, quod continet aliquid. In- terdum pro inescare, irretire, ut apud Horat. *Te conjux aliena ca- pit*, *meretricula Davum*. Atque hæ sunt præcipuæ hujus verbi sig- nificationes. A *capio* fit *capto*, cu- jus aliud frequentativum est *cap- tito*. Verum hæc non significant frequenter capio, sed blanditiis quibusdam, & illecebris, obsequiis- que aliquid (ut ita dicam) venor, seu studeo capere: ut, hic obse- quendo *captat* auram popularem, id est, quærit, venatur. Hinc hujusmodi venatores *captatores* dicuntur, & venatio ipsa, *captatio*. Cic. *Captator* ille popularis auræ. Item *captus* substantivum, hoc est, deceptio, cujus diminutivum est *captiuncula*, quæ & *captio* dicitur. Item *captus*, perceptio, capacitas, intelligendi facultas. Sueton. Quod *captu* quidem difficile est, sed fa- cile memoriâ retinetur. Et *capis* poculi genus, quod in sacris usi- tatum est. Et *capula* vas vinarium, quo veteres utebantur, ansatum, quod facile capi posset. Et *capulum* seu capulus, quicquid aliquam rem capit. Hinc *capulum* dicitur, quo mortui efferuntur: à quo adjecti vum *capularis*: ut, *capularis se- nex*, id est, morti vicinus, & mox capulo efferendus. *Capulus* est et- iam manubrium gladii, quod *ma- nu capiatur*. Virg. 2. Æn. *capulo tenus abdidit ensem*. Et verbum *capesso*, capio, sive ad capiendum eo. Et *capedo* spatiosum aliquid, & alicujus rei capax: a quo *inter- capedo* pro spatio atque intervallo, quod inter aliqua interpositum est. Item à *capio* composita fiunt *acci- pio*, de cujus differentia paulo antè diximus. *Accipere* etiam aliquando ponitur pro tractare, sumiturque & in bonam, & in malam partem. Cic Roga ipsum, quemadmodum ego eum Arimini *accepi*. Ter. In- dignis cum egomet sim *acceptus* modis. *Occipio*, quod significat incipio Ter. Si quid narrare occe- pi. Item à *capio* fit *percipio*, quod est intelligo, sentio: a quo *percep- tio*. Et *decipio*, fallo: a quo *de- ceptor*, *deceptio*, & *decipula*, ge- nus laquei ad decipiendas ac ca- piendas feras. Item *excipio*, suspi- cio Virg. 4. Æn. *electam littore egentem Excepi*. Aliquando est per dolum capere. Virg. Eclog. 3. Non- ne ego te vidi Damonis vestrum

rit; [1] ni [2] ea res longius nos [3] ab incepto traheret.

VIII. [4] Sed profecto [5] fortuna in omni re dominatur.

captum Excipere insidiis? Hinc *excipulus* derivatur, quod est instrumentum quo aliquid excipitur, hoc est, intercipitur, & incautum comprehenditur, ut est septum ex viminibus, aliâ-ve materiâ contextum ad capiendos pisces. *Excipio* aliquando significat demo, eximo, numero. Cic. 1. Tusc. Nam si solum eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, *exciperes*. Hinc *exceptio*, quam appellat Ulpianus quandam quasi exclusionem, quæ interponi actioni cujuslibet rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationem-ve deductum est. Item à *capio anticipo*, hoc est, prævenio, præoccupo. Et *intercipio*, quod est aliquem inter aliquid agendum occupo. Et *præcipio*, jubeo: unde *præcepta* pro jussis accipiuntur. Et *recipio*, de quo infra. Et *incipio*, quod est inchoo, auspicor. Item *suscipio*, accipio. Item *concipio*, de quo infra. 1 Pro nisi. 2 Id est, narratio & memoratio victoriarum Populi Romani. 3 Ab institutâ & propositâ historiâ de conjuratione Catilinæ. 4 Quasi dicat, licet Populus Romanus multas magnasque victorias consecutus sit ac præclaram nominis sui gloriam sibi comparaverit, illius tamen facinora hauduaquam memorantur, sed quasi oblivioni traduntur: *fortuna enim in omni re dominatur*, &c. 5 *Fortuna* (ut quibusdam places) à *ferendo* dicta est, quòd temerè, & sine ratione *feratur*. Est autem *Fortuna*, definitore Lactantio, accidentium rerum subitus atque inopinatus eventus. Aristoteles distinguit inter *fortunam* & *casum*, quòd scilicet *fortuna* sit assignanda in rebus quæ fiunt per deliberationem, ut est inventio thesauri à fodiente terram; *casus* verò oriatur à rebus naturalibus, seu ab agente rationis & deliberationis experte: ut, cùm tegula, decidens de tecto, prætereuntem vulnerat. Hæc à veteribus Dea esse credita est, & potentissima: unde Juven. Satyr. 10. Nullum numen *abest, si sit prudentia*, sed te Nos *facimus Fortuna* Deam, cæloque locamus. Et Satyr. 7. Si *Fortuna* volet, fies de rhetore consul: si volet hæc eadem, fies de consule rhetor. Imò hæc toto mundo, omnibusque locis, & horis omnibus, omniumque vocibus *Fortuna* sola invocatur, & una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & conviciis colitur, volubilisque à plerisque, & cæca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorumque fautrix: huic omnia feruntur accepta, omnia expensa, & in totâ ratione mortalium sola utramque paginam facit: adeòque obnoxii sumus sortis, ut Sors ipsa pro Deo sit, quâ Deus probatur incertus; verba sunt Plinii. lib. 2. c. 7. Ideòque primus Romæ Fortunæ templum dedicavit Ancus Marcius, sorore Numæ Pompilii natus, quartus à Romulo rex. Post Ancum Martium religiosè Fortunam coluit, & plurima templa ei posuit Servius Tullius, qui se ipsum ad Fortunam rejecit, eique regnum suum acceptum tulit: ita ut etiam cum eo consuescere Fortuna putaretur, per fenestellam in domum ejus descendens. Sed hanc fictam Deam Ethnicis relinquamus (qui tamen cupidus fuerit ejus nomina cognoscendi, legat Rosinum Antiquit. Rom. lib. 2. c. 16.) & cum Catone dicamus: *Noli Fortunam, quæ non est, dicere cæcam*. Missis igitur fabulosis Ethnicorum de Fortunâ figmentis, nobis Christianis rectius Fortuna est providentia Divina. Deo enim providente, & permittente, nihil fortuito fieri, sacræ nos docent literæ: & sic respectu Dei nihil casu aut fortuitò evenire potest. Nunc videamus quid autor noster de eâ prædicet. *Fortuna*, inquit, *in omni re dominatur*, id est, in omnibus bonis externis potissimùm, quæ extra homines sunt, ut sunt præclara fama, divitiæ, forma, victoriæ, &c. in bonis enim animi fortuna nihil potest, *quippe quæ probitatem, industriam, aliasque bonas artes, neque dare, neque eripere cuiquam potest*: verba sunt Sallustii in prologo Belli Jugurthini.

1 Fortuna

itur. [1] ea res cunctas, [2] ex libidine magis, quam ex vero, [4] celebrat, [5] obscuratque. [6] Atheniensium [7] res gestæ, sicuti ego existumo, satis [8] amplæ, magnificæque fuere, verum aliquanto minores tamen, quam fama [10] feruntur: sed, quia [11] provenere ibi [13] scriptorum magna ingenia, [14] per terrarum orbem Atheniensium facta [15] pro maxumis [16] celebrantur. ita eorum qui ea fecere, [17] virtus tanta [18] habetur, quantum [19] verbis [20] ea potuere [21] extollere præclara ingenia. At populo R. nunquam [22] ea copia fuit: [23] quia [24] prudentissimus quisque [25] negotiosus maxume erat, ingenium nemo [26] sine corpore [27] exercebat.

Fortuna scilicet. 2 Hoc ex malâ & pravâ voluntate & arbitrio suo. 3 Ex veritate. Verum enim in neutro genere sæpe usurpatur pro substantivo veritas. Ter. Actum est, inquit, si hem hæc vera prædicat, id est, veritatem. 4 Id est, celebres, claras reddit. Celebro propriè significat, frequento; unde Varro: non tam cura erat, ut templa deorum, quam ut popinas celebrarent. Per metaphoram tamen, quoniam, quæ frequentamus, etiam amamus, hinc fit, ut celebrare pro laudare, & venerari usurpetur. Hinc celebrare laudibus, præconiis, & celebritatem dicimus. celebrare ludos, est cum celebritate quadam ludos facere: item celebrare convivia. Celebrare diem festum, id est, feriari. 5 Extenuat, humiles, & obscuras reddit. Huic sententiæ astipulatur Virgilius in poëmate illo, quod de Fortunâ composuit: Fortuna immeritos auget honoribus; Fortuna innocuos cladibus afficit: Justos illa viros pauperie gravat: Indignos eadem divitiis beat: Hæc aufert juvenes, restituet senes: Injusto arbitrio tempora dividens: Quod dignis tulit, transfit ad impios: Nec discrimen habet, rectaque judicat: Inconstans, fragilis, perfida, lubrica: Nec quos clarificat, perpetuo fovet: Nec quos deseruit, perpetuo premit. 6 Ordo est: gestæ Atheniensium fuere (sicut ego existimo) satis amplæ & magnificæ: verum fuêre tamen aliquanto minores, quam feruntur fama: sed quia magna ingenia scriptorum provenêre ibi, facta Atheniensium celebrantur per orbem terrarum pro maximis: ita virtus eorum, qui fecêre ea, habetur tanta, quantum præclara ingenia potuêre extollere ea verbis. 7 Facta, facinora. 8 Magnæ, & latè patentes. 9 Splendidæ. Proprie autem magnificus is dicitur, qui magna facit: vel, qui magnis in rebus pro dignitate in ludis, in sacrificiis, in ædificiis, in epulo publico sumptum facit: ut apud Cic. 1. Offic. Delectant etiam magnifici apparatus, vitæque cultus, cum elegantiâ & copiâ. 10 Pro efferuntur, vel dicuntur. 11 Pro provenerunt, id est, prodierunt, nota sunt: Undè proventus dicuntur reditus, & non tantum bonarum rerum, sed etiam malarum. 12 Athenis scilicet. 13 Historicorum. Ut Xenophon, Herodotus & alii. 14 Per totum mundum. 15 Quasi vel tanquam fuissent maxima. 16 Coluntur, laudantur. 17 Fortitudo. 18 Existimatur. 19 Scriptis. 20 Sc. facta. 21 Efferre. 22 Id est, ea abundantia scriptorum. 23 Hic affert causam, ne id ignaviæ eis & vitio vertatur. 24 Hoc est, quilibet prudenti ingenio præditus. 25 Negotiis plenus, operosus, ad negotia accinctus 26 Id est, sine labore corporis Quasi dicat: Nemo theoreticis aut speculativis scientiis aut literis incumbebat, quin unà corpus suum exerceret in rebus, quæ ad artem militarem pertinerent. 27 Excolebat. Exerceo compositum est ab ex & arceo, quasi ex me arceo ignaviam. Cæterum verbum exercere varium habet usum.

 Nam

cebat. [1] optumus quisque [2] facere, quam [3] dicere; sua ab aliis benefacta laudari, quam ipse aliorum narrare, malebat.

IX. Igitur [4] domi, [5] militiæque boni mores [6] colebantur. [7] concordia maxuma, [8] minuma avaritia erat. [9] jus bo-

Nam & *servos exercēre* dicimur, & *tauros*, & *agros*, & *odia*, & *pacem*, in quibus omnibus eadem est hujus vocabuli vis, quæ mihi non videtur commodius exprimi, quam vernacule, *in actie*, *of gaende houden*. Hinc *exercēre sumptum*, est hoc agere, ut *sumendi* actio (quæ nativa est hujus nominis significatio) duret; hoc est, quotidiano labore præstare, quantum in victum cultumque corporis consumas. 1 Ordo est: Optimus quisque malebat facere, quam dicere: & benefacta sua laudari ab aliis, quam ipse narrare *benefacta* aliorum. Igitur boni mores colebantur domi & militiæ: concordia erat maxima, avaritia *erat* minima. 2 Scilicet fortia facta. 3 Conscribere. 4 In civitate, tempore pacis. 5 In tempore belli. 6 Observabantur, diligebantur apud Romanos. *Colere* propriè, est cum affectu alicui rei inhærēre. Ideò pro patientis casus diversitate ejus significatio variatur. Sic *colimus Deum* orationibus, & sacrificiis, id est, adoramus, veneramur. Ab hoc *Deorum cultores* dicti, & *cultus*, sive *cultura*, quam Græci λατρείαν vocant. *Colimus* item pares amore & officio: minores humanitate & beneficiis, hoc est, prosequimur amore, officio, & similibus. *Colimus* item *terram* aratro, rastris, cæterisque instrumentis, hoc est, fodimus, laboramus, exercemus. Hinc *agricola*, & *agricultores*, & *agricultura*, & *coloni* appellati. Colimus quoque *terras*, *aërem*, *cælum*, *domum*, *patriam*, hoc est, habitamus Virg. 2. Eclog. *Pallas, quas condidit arces, Ipsa colat.* Hinc *cultores* habitatores; & *accola*, atque *incola*, quæ ita differunt, quod *accola* est, qui ad aliquem locum, hoc est, juxtà aliquem locum habitat, nec refert in suo, an in alieno: ut, *accola Vulturni*, *accola Padi*. *Incola* verò, qui in aliquâ regione, sive in alienâ vel urbe, vel republicâ habitat. Hinc etiam *ruricolæ*, *undicolæ*, *sylvicolæ*, *cælicolæ appellati*, qui rus, aquas, sylvas, cælum habitant. Et *colonia* de quibus infra. *Colimus* quoque *nos*, *colimus faciem*, *orationem*, id est, excolimus, atque ornamus. Cic. Erat enim non tam gravis, quam elegans, & faceta, & *culta oratio*. Hinc *cultus corporis* dicitur, hoc est, ornatus corporis: & animus *virtute cultus*, hoc est, ornatus. *Colimus vitam*, id est, degimus. Ter. Dum ille *vitam colet* inopem, carens patriâ. Item à *colo* composita fiunt *accolo*, quod est juxta habito. *Intercolo*, in medio habito. *Excolo*, orno. *Incolo*, inhabito. *Recolo*, reputo, meditor, in mente tracto. 7 Scilicet erat inter Romanos. A quo tamen dissentit Livius, qui narrat civitatem Romanam vel ab ipsis initiis maximè discordem & seditiosam fuisse. Hinc enim secessus iste in montem Sacrum: hinc toties mota lex Agraria: hinc tot plebejorum in patritios factiones, &c. quæ omnia insignem inter Romanos discordiam arguunt. Porrò *concordia* est unanimitas, & consensus: cui opponitur *discordia*. Dicitur *concordia* à *corde congruente*. *Concors* enim dicitur, qui unius *cordis*, sive unius animi est. Hinc verbum *concordare*, id est, convenire, concordem esse: Ter. Si *concordabis* cum illâ, habebis quæ senectutem tuam oblectet. *Discors concordia* dicitur rerum, quæ cum inter se diversæ sint, tamen commixtæ unum quoddam corpus conficiunt, dum una alterius vires temperat & coërcet. 8 Scilicet erat inter eos. Cum hoc consentit Livius, cujus verba hæc sunt: *Cæterùm* (inquit) *aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica, nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam tam serò avaritia luxuriaque immigraverant, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeò quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat.* 9 Æquitas. *Juris* nomen quidam à jussu deductum volunt; quia *jus* nihil aliud est, quam quod vel natura, vel civitas, vel populus, vel consuetudo jubet: Sumitur etiam pro potestate

seu

umque apud eos [1] non legibus magis, quam na-
., valebat. [2] jurgia, [3] diſcordias, [4] ſimultates
i hoſtibus exercebant: cives cum civibus [5] de vir-
: certabant. in [6] ſuppliciis deorum [7] magnifici;
omi parci, [9] in amicos fideles erant. [10] duabus
artibus, audacia [11] in bello; [12] ubi pax [13] eve-
at, æquitate, ſeque, remque publicam cura-
t. [14] Quarum rerum ego maxuma [15] documenta
habeo; quod [16] in bello ſæpius [17] vindicatum
eſt

autoritate aliquid agendi: ut, dicitur dominus *jus* habêre in ...s: item magiſter artium *jus* ...s docendi. Hinc *ſui juris eſſe* ...itur, qui nullius imperio ſunt ...cti. Aliquando ſumitur pro ſcientiâ ſeu diſciplinâ juris. ...uando pro loco, in quo jus di-: ut cum dicimus, aliquem *...s vocare, ducere.* Ter. *In jus* ...o hominem. *Jus* denique li-...em ſignificat eorum quæ co-...tur: A quo *jurulentum* dici-, id eſt, juris plenum, ſive ...cum jure coctum eſt. 1 Id non timore legum ſcriptarum erant, ſed lege naturali, ſive naturam. 2 Contentiones. *...ium* eſt levior quædam iis, ...s nonnunquam etiam inter ...os ſolet accidere. Differt autem ...e, quòd hæc ſit inter inimicos. ...vatur à verbo *jurgo*, quod eſt ...ure contendo, controverſiam aliquo habeo. Ter. Cum Davo ...e vidi *jurgantem* ancillam. *objurgo* activum, & *objurgor* ...nens, quod ſignificat arguo, ...hendo. 3 Diſſenſiones ani-...um. 4 Factiones, latentia ... *Simultas* à *ſimulando*, ut ...m volunt, dicta eſt, quia qui ...tates exercent, inter ſe *ſimu-* loquuntur. 5 Id eſt, quis ...a fortiſſimus, maximèque ſtre-eſſet. 6 Supplicationibus; ...ſra: *Non votis, neque ſuppli-* *...muliebribus Deorum auxilia* ...tur. Quare autem *ſupplicium* ...ur *ſupplicatio* docet Valla, nempe priſcis temporibus ex ...atorum pecuniâ diis ſacrificia ...ebantur: nam quia ſolvere pe-...m ex maleficio commiſſo *ſup-* *...ium* erat reo, conſuetudo obti-, ut ſupplicium ſupplicatio ...ur. Alioqui ſupplicium acci-pro *cruciatu* & *pœnâ*, *ſupplices eſſe in deprecan-*dâ pœnâ homines conſueverunt. Ter. Pro peccato magno paululum *ſupplicii* ſatis eſt patri, id eſt, pœ-næ. Derivatur à *ſupplex*, qui alteri demiſſe, ac humiliter ſupplicat, ad pedes ejus ſeſe proſternens, aut genua flectens. 7 Valdè largi, liberales. 8 Hoc eſt, in re do-meſticâ ac familiari erant frugi; & ſumptibus parcentes. 9 Erga: de hac voce infra. 10 Ordò eſt: Et curabant ſe, & rempublicam his duabus artibus, audaciâ in bello; & æquitate, ubi pax evenerat. 11 Dum bellum gerebatur. 12 Cum. 13 Obvenerat, obtigerat. 14 Sci-licet quod duabus iſtis artibus, au-daciâ & æquitate ſe & rempublicam curabant. 15 Probationes, exem-pla, experientiam. *Documentum* à perfecto docui, verbi *doceo*, & eſt propriè exemplum aut experientia, quæ nos aut doctiores reddit, aut certiores, aut prudentiores: Cic. Philipp. 6. Ex quo nimirum nos *documentum* capere fortuna voluit, quid eſſet victis extimeſcendum. 16 Tempore belli. 17 Animadver-ſum eſt, & ſumpta vindicta, pœna; ſic ſumitur iſta vox imperſonaliter apud Cic. Fateor non modò in ſo-cios, ſed etiam in cives militeſque noſtros perſæpe, & ſeverè ac vehe-menter *vindicatum*. Eſt autem à verbo *vindico*, quod propriè ſigni-ficat, ulciſcor, punio, caſtigo: ut apud Ovid. *Quinque necem Craſſi vindicat, ultor erit.* Hinc *vindicta* dicitur, quoties injuriam, contume-liamve illatam punimus: & etiam *vindex*, ultor injuriæ. *Vindico* verò compoſitum eſt ex *vis* & *dico*: qui enim ulciſcitur injuriam, *vim* ſibi factam *dicit*. Ponitur tamen aliquando *vindico* pro eo, quod eſt, ab injuriâ, contumeliâve defen-do, & libero: ut apud Cic. Eſt & ſenectus naturâ loquacior, ne ab omnibus eam vitiis videar vindi-care.

eſt [1] in eos, qui [2] contra imperium [3] in hoſtem pugnaverant, [4] quique [5] tardius [6] revocati [7] prælio [8] exceſſerant, [9] quam qui [10] ſigna [11] relinquere, aut [12] pulſi loco

care, id eſt, defendere, liberare. Vindicare in libertatem, id eſt, aſſerere. Aliquando *vindicare* ſumitur quoque pro attribuere, &, ut ita dicam, appropriare: ut apud Cic. Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum *vindicant*. 1 Id eſt, ſumpta de iis pœna. 2 Mandatum imperatoris exercitus. Ut de L. Manlio Torquato Livius lib. 4. ſcribit, quòd is filium ſuum, quia injuſſu ejus contrà hoſtem pugnaverat, & etiam victoriam ex hoſte reportaverat, primum virgis cædi, deinde ſecuri percuti juſſit. 3 Adverſus hoſtes. 4 Ordo eſt: Et qui revocati, exceſſerant prælio tardius, quam *illi*, qui erant auſi relinquere ſigna, aut pulſi loco cedere. 5 Quam juſſerat imperator. 6 Retrorſum vocati, redire juſſi, ſcilicet ſono tubæ vel tympani, quo receptui canebatur. *Revoco* enim propriè, eſt retrorſum voco, redire jubeo. Ter. in Phorm. *Revocemus* hominem. Ponitur aliquando pro retraho: ut apud Ovid. lib. 2. Triſt. Eleg. 2. *Atque utinam revoces animum paulisper ab irâ.* Hinc revocare pedem dicimus, pro referre pedem, id eſt, redire: neque ſolum de iis, quæ pedes habent, verum etiam de inanimatis dicitur. *Revocari* item dicebantur *anagnoſtæ*, cùm aliquid parum intellectum, perperam ve recitatum, jubebantur repetere. Revocare ad vel in vitam idem eſt, quod reſuſcitare. 7 Certamine, conflictu, pugnâ. *Prælium* à *premendo*, ut quidam putant, dictum eſt, quòd in dimicando hoſtes ſe invicem *premant*; quanquam non deſint, qui à *prælo* (id eſt, trabe illâ in torculari, quâ una calcata premitur. Torcular autem dicitur tota illa ſtructura, quâ ad liquorem exprimendum utimur) deduci malint, eò quòd in dimicationibus è corporibus ſanguis profluat, non ſecus ac muſtum è prælis. Eſt autem *prælium* belli pars, hoc eſt, cum manus conſeruntur: *Præliares dies* appellabantur, quibus fas erat hoſtem bello laceſſere, vel ablata repetere. *Solebant enim* Romani, *quoties bellum inferrent*, certum dierum ad conſerendum prælium delectum habere. Quædam enim feriæ erant, quibus nefas habebatur manus cum hoſte conſerere. 8 Diſceſſerant, egreſſi erant. *Excedo* aliquando idem eſt, quod ſupero, antecello: ut, Cicero facilè *excedit* omnes eloquentiâ. Excedere è vitâ, eſt mori. 9 Sc. illi. 10 Vexilla ſua: ſic dicta ab effigie animalium, quæ in vexillis fieri conſueverunt; ut aquilæ, lupi, Minotauri, equi, apri; his enim uti Romanæ legiones ſolitæ ſunt. Sed C. Marius, is qui ſepties conſulatum geſſit, in ſecundo conſulatu ſuo quatuor poſteriora omninò abdicavit, ſolum Aquilæ ſignum retinuit. Erat autem *Aquila* aureum aquilæ ſimulacrum, haſtæ ſuffixum, quod à milite ferebatur, qui ob id *Aquilifer* dictus eſt. *Signum* propriè eſt, parva quædam ſignificatio, indicans totius rei qualitatem. Ter. Num ejus color pudoris *ſignum* uſquam indicat. Hinc literarum notæ *ſigna* dicuntur. Hinc duodecim illa ſidera, quæ in Zodiaco ſunt, ſigna dicuntur, quia notæ quorundam animalium ſunt, quæ ad naturam Solis jure referuntur. Eorum nomina hoc diſticho ab Auſonio ſunt expreſſa. *Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Piſces.* A *ſigno ſigniferi* dicti ſunt, qui ſigna ferunt, hoc eſt, vexilliferi. *Signifer* etiam à Latinis dicitur circulus, in quo duodecim ſigna ſunt, qui Græcè *zodiacus* appellatur, ab effigie animalium quæ in eo ſunt; Græcè enim *ζῶα animalia* dicuntur. Item à *ſigno antesignani* dicti ſunt milites, qui ante ſigna in acie conſtituuntur. Hinc date ſignum militibus, eſt pugnam ineundam ſignificare. Ab hoc fit verbum *ſigno*, de quo infra. 11 Deſerere. 12 Extruſi. Eſt autem à verbo *pello*, quod ſignificat, percutio, ferio. Ter. Tune has *pepuliſti* fores? Unde fit frequentativum *pulſo*, quod eſt, gravi ac vehementi ictu cædo. Aliquando *pello* (ut hoc loco) ſignificat abigo, extrudo. Plautus: *Pelle* animo timorem, mox aderit gratus. Ab hoc fit *pulvis*, notæ ſignificationis, quòd pellatur viventi. Sed notandum eſt, verbum illud jungi

etiam

[1] loco [2] cedere ausi erant; in pace vero, beneficiis ma-

etiam ablativo cum præpositione *a*: ut, *pelle* hunc à foribus, dicit Plautus. Item cum *è* vel *ex*: ut, *pellere* aliquem è foro, vel ex templo. Aliquando accusativo cum præpositione *in*. Cic. *In* exilium *pulsus est*. A *pello* fit compositum *appello*, de quo infrà. Item *interpello*, quod significat loquentem alloquor, & quasi sermonem ejus abrumpo. Plaut. Ne me *interpella*. *Perpello*, cogo. *Depello*, abigo, prohibeo. *Expello*, ejicio. Plaut. Ancillam domo *expulit*. Ab hoc fit frequentativum *expulso*, quod est frequenti pulsu agito. Unde adverbium *expulsim* ludere, hoc est, frequenter pulsando. *Propello*, procul expello: à quo fit frequentativum *propulso*. *Impello*, urgeo. Ab eo fit frequentativum *impulso*: & *impulsus*, impetus. *Repello*, rejicio: à quo *repulsa*, de quo infrà. *Compello*, primæ conjugationis, alloquor; tertiæ verò conjugationis, congrego. 1 E loco. *Locus* proprie dicitur, quicquid aliquid continet. Sæpius accipitur pro vice: ut cum dicimus; *loco* fratris te habeo, non enim eo significamus, quòd ubi illi antea erant, ibi tu nunc apud me sis, sed vice matris & patris eâque charitate te amplector, quâ patrem aut fratrem. *Locus* etiam accipitur pro natalibus, vel genere; ut infra: *natus haud obscuro loco*. *Locus* item est sedes argumenti, ex quo, velut ex promptuario quodam argumenta petuntur. *Locus* aliquando ponitur pro statu & fortunâ. Ter. Pejore res *loco* non potest esse, quam in quo nunc sita est. In loco res posita dicitur, quæ recte atque ordine posita est. *In loco* dicitur, id est, opportunè. Ter. *In loco* verò laudo. Sic dicimus, locus non est bonitati, id est, bonitas contempti est. Locum alicui dare, est ipsum admittere & recipere. Dicimus autem in singulari *locus* tantum masculino genere; in plurali verò *loci* & *loca*, tam masculino, quàm neutro. Sed pro sedibus argumentorum tantum masculino genere usurpamus. A *locus* fit diminutivum *loculus*, quod sacculum significat, qui alio nomine *marsupium* & *capsula* dicitur. Item verbum *loco*, quod propriè significat pono, quasi in loco constituo. Virg. *hic alta theatri Fundamenta locant alii*. Aliquando ponitur pro repono. Interdum per usum alicujus rei pretio concedo. Sæpè etiam pro marito do. Plaut. Filiam ejus pupillam *locavit*. A quo *illocabilis* dicitur, quæ tradi viro non potest. Et à *loco* fit *locatarius*, qui domum, aut fundum, aliud ve simile in locationem conducit. Nomina enim masculina in *arius*, & fœminina in *aria* desinentia, officia hominum, qualitatemque propriè significant; ut *caprarius*, *capraria*, *saltuarius*, *horrearius*, *classiarius*, custos exercitatorque caprarum, saltus, horrei, classis. *Lintearius*, *vestiarius*, venditor linteorum, vestium. Neutra verò in *arium* plerumque repositorium significant: ut *ærarium*, repositorium æris ac nummorum. *Armarium*, ubi reponuntur libri. *Atramentarium*, vasculum in quo reponitur atramentum. *Calamarium* in quo calami reconduntur, quod & theca calamaria dicitur. Item à *loco* fit *locuples*, quòd pleraque loca, hoc est, multas possessiones teneat. 2 Discedere, locum victori dare. *Cedere* enim proprie, est abire, & locum dare victori. Hinc dicimus *cedere iræ*, id est, dare locum iræ, & quasi ab ira discedere. Ab hoc per metaphoram *cedere* accipitur pro venire in jus alicujus: ut, *Cedunt* mihi bona ea, hoc est, in jus meum veniunt. Cedere lite dicimus, hoc est, victum se fateri, & à judicio victum abire. *Cedere* aliquando significat succedere: ut, omnia ex sententiâ *cedunt*. A *cedo* composita fiunt *accedo*, quod est advenio, appropinquo. *Intercedo*, intervenio conciliandi gratiâ. Item intercedit mihi tecum amicitia, intercedit tibi cum illo affinitas, hoc est, media est, quæ me tibi, & te illi conciliat. Aliquando significat verbis, & in medium me oppono; ut, tribuni *intercesserunt*, hoc est, opposuerunt se, & rem impediverunt. Ab hoc fit *intercessio*, & *intercessor*. *Abscedo*, discedo. *Decedo*, quod aliquando pro discedo accipitur. *Decedere* tamen propriè, est à mandato custodiæ suæ loco recedere. Undè consules, proconsules, præsides dicuntur è provinciâ *decedere*. Sine appositione pro mori accipitur, quasi è custodiâ & gubernatione corporis proficisci. *Excedo*, procedo, de quibus supra. *Præcedo*, antecedo, *Incedo*, am-

magis, quam metu, imperium [1] agitabant; & [2] accepta injuria, [3] ignoscere, quam [4] persequi, malebant.

X. [5] **Sed,** [6] **ubi** [7] **labore, atque** [8] **justitia resp.** [9] **crevit;** [10] **reges magni bello** [11] **domiti;** [12] **nationes** [13] **feræ, & populi** [14] **ingentes vi** [15] **subacti;** [16] **Carthago,** [17] **æmula**

1 im-

lo, à quo fit incessus. *Incedere* tamen propriè, est cum gravitate quadam, & veluti fastu ambulare. *Succedo*, de quo infra. *Recedo*, abeo, discedo. *Secedo*, seorsum abeo; à quo *secessus*, quod significat locum secretiorem. *Concedo*, de quo infra. Dicit ergo autor noster, in bello sæpius de iis, qui injussu Imperatoris pugnassent, quique serius se recepissent à pugnâ, quique signa reliquissent, aut locum non tenuissent, pœnam esse sumptam: ut de Tiberio Scauro traditur, qui filium, quòd in saltu Tridentino, loco hostibus cesserat, in conspectum suum venire vetuit: adolescens ignominiæ verecundiam pertæsus, mortem sibi conscivit. 1 Colebant, administrabant. 2 Cum injuriam accepissent. 3 Condonare, remittere ei, qui injuriâ eos affecerat. Ubi obiter notandum, præpositionem *in* habere in hoc verbo vim privandi, quasi non agnosco errorem, peccatum. 4 Ulcisci eum. *Persequi* propriè, est continuato motu sequor, inimico affectu insequor. 5 Enarratis hactenus à Sallustio nostro urbis Romæ incrementis, pergit ad ejus decrementa, & vitia, quæ brevi irrepsêre. 6 Cum, postquam. 7 Diligentiâ, operâ: ut apud Virg. *Nec me labor iste gravabit.* *Labor* apud Poëtas frequenter accipitur pro periculo, calamitate, vel alio incommodo: ut apud Virg. 3. Æneid. *Requies ea certa laborum.* *Laborem serere* vulgò dicebantur, qui frustra laborarent, quasi nihil fructus è labore reportaturi præter laborem. 8 Sc. Romanorum, tribuentium unicuique quod suum est. Nam quòd *justitia* jus unicuique reddere sibi pro fine statuat, *justitia* dicta est. Ejus significatio duplex est. Primò enim sumitur pro quovis genere virtutis, seu virtutum omnium cumulo, seu obedientiâ erga omnes leges: ut cum Aristides nominatur *Justus*, intelligitur vir obediens omnibus legibus in æternâ disciplinâ. Sed hæc *justitiæ* acceptio impropria est. Secundò *justitia* accipitur pro istâ peculiari virtute morali, quæ voluntatem inclinat ad jus suum unicuique reddendum. 9 Accrevit, aucta est. 10 Id est, potentes. 11 Superati, mansuefacti à populo Romano: ut Tigranes, Mithridates, Jugurtha, Antiochus, aliique. 12 Populi, 13 Agrestes, indomitæ: ut Hispani, Thraces, Galli. 14 Fortissimi. Undè ingens animus, id est, fortis, magnus, constans. Sunt qui *ingens* à *gente* dictum velint, hoc est, valdè magnus, immensus, quasi ultra gentem suam: plus enim est *ingens*, quam *magnus*: hoc sole meridiano clarius liquet ex Eunucho Terentii, ubi Thraso dicit Gnathoni, loquens de munere Thaidi oblato: *Magnas* verò agere gratias Thais mihi? Respondet Gnatho; *Ingentes*: quasi dicat, non tantum magnas tibi gratias agebat, verum *ingentes*, hoc est, maximas. 15 Victi, superati, domiti. 16 Urbs Africæ totius celeberrima, quæ post Trojanum bellum, teste Eusebio, à Didone condita fuit, & tertio bello Punico à Scipione Africano penitus eversa. 17 Imitatrix, & invida: utraque enim significatio hujus loci esse potest. *Æmulus* enim aliquando idem est, quod invidus: ut apud Ovid. Metam. 13. *Sed demit honorem Æmulus Ajaci*, sc. Ulysses. Et aliquando idem est, quod ejusdem rei studiosus, sectator, atque imitator: sic usurpatur ista vox à Cic. ad Attic. 6. Licebit eum solus ames, me *æmulum* non habebis, id est, imitatorem. Æmulus alicujus de re aliquâ dicitur, hoc est, contendens cum aliquo de re aliquâ. Ab hoc fit verbum *æmulor*, id est, imitor, & tum construitur cum accusativo, ut apud Ter. Quorum *æmulari* exoptat negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam. Interdum ponitur pro invideo: & tum dativo ferè jungitur. Quint. Qui *veteribus æmulantur*. Hinc propriè

æmu-

imperii Romani, [2] a ſtirpe interiit; cuncta maria, terræque [4] patebant: [5] fortuna [6] ſævire ac [7] miſce- omnia cœpit, [8] qui labores, pericula, dubias at- ie aſperas res facile [9] toleraverant, [10] iis otium, vitiæ, [11] optandæ aliis, [12] oneri miſeriæque fuere. Igitur primo pecuniæ, dein [14] imperii [15] cupido cre- t. [16] ea quaſi [17] materies omnium malorum fuere. umque [18] avaritia [19] fidem, probitatem, ceteraſque artes

ulari ſignificat, cum quadam in-
liā atque ambitione, & quaſi
rtamine conari alienum opus ſu-
rare, ut indè majorem gloriam
aſequamur, quam ille, quem æ-
ulamur. Hinc *æmulatio*, hoc eſt,
itatio virtutis, invidia: nam &
bonam & in malam partem ac-
pitur. 1 Quia ei perquam
nilis erat, ideòque (ſi Ciceroni
edimus) de imperio cum Romà
rtavit. Refert Plinius Nat. Hiſtor.
. 15. c. 18. per annos 120. de
rrarum orbe æmulam Carthagi-
m fuiſſe. 2 Id eſt, funditus
riit, everſa eſt, ſcilicet à P.
ipione Africano. Undè Cic. in 4.
at. in Catil. *Ornetur alter eximià
ude Africanus, qui duas urbes,
ic imperio infeſtiſſimas, Carthagi-
m & Numantiam delevit.* Porrò
irps fœminino genere ſignificat
iginem, progeniem. Quando verò
t maſculini generis, ſignificat
nam arboris partem, quam &
uncum appellamus. Stirps quæ-
ionis à Cicerone appellatur origo
: fundamentum quæſtionis. 3 Re-
iones, loca. Dicta autem eſt *terra*,
t Varro ait, quòd *teratur*. Terræ
lii dicebantur, qui obſcuro, igno-
que genere erant prognati; quia
rra eſt communis omnium parens;
el, quòd juxtà quorundam hiſto-
ias, primitus mortales ex terrà
aſcebantur. 4 Aperta erant
cuilibet tutum erat terrà
arique iter facere. Alii hic le-
unt, *patebant*. Ego ſuperſtitioſas
llas Criticorum obſervationes li-
enter negligo, quia prodeſſe non
oſſunt. 5 Felicitas. 6 Sævi-
iam, crudelitatemque ſuam oſten-
lere. 7 Perturbare, confundere.
8 Ordo eſt: *Et* iis, qui toleraverant
acile labores, pericula, res dubias
tque aſperas, otium, & divitiæ,
ptandæ aliis, fuère oneri, & mi-
eriæ. 9 *Perpeſſi erant.* 10 Ro-
manis ſcilicet. 11 Quas alii
populi optabant, non populus Ro-
manus, utpote orbis terrarum do-
minus, ſed alii (ut dixi) populi,
qui Romanis ſerviebant. Pulchrius
enim eſt habentibus divitias impe-
rare, quam eas habere: quod Curius,
Fabricii collega, oſtendit, ſcilicet
dum Samnitum legati grande auri
pondus illi obtuliſſent, ſed fruſtrà;
Curius reſpondiſſe fertur: Se malle
aurum habentibus imperare, quam
aurum habêre, & Samnitibus ſer-
vire: ut narrat Plinius lib. 14. c. 5.
12 Id eſt, ad onus, ſive moleſtiam,
& ad miſeriam, ſive calamitatem:
quia hæc imperii ſui exitium para-
runt, quòd illis perperam uſi ſunt.
13 Itaque. 14 Dominationis.
15 Cupiditas, aviditas. 16 Scilicet
duo vitia, cupido pecuniæ & im-
perii. 17 Cauſæ & fomites.
Dicitur *materies*, vel *materia*.
Materiam quidam à *matre* dictam
volunt, eſtque cauſa, ex quà ali-
quid fit: ut, materia calcei eſt co-
rium; materia domus ſunt lapides,
ligna, calx, ſaxa, & tegulæ.
18 Cupiditas pecuniæ, quam Sal-
luſtius noſter paulò poſt dicet eſſe
pecuniæ ſtudium. *Avaritia* hoc
loco deſcribitur à ſuis effectis,
nempe quòd *ſubvertat fidem, pro-
bitatem*, &c. Verum ergo eſt illud
Poëtæ: *Quid non mortalia pectora
cogis Auri ſacra fames?* Ideòque
ab Apoſtolo Paulo *radix omnium
malorum* appellatur. 19 Fi-
delitatem. *Fides* propriè (autore
Cicerone 1. Offic.) *eſt dictorum
conventorumque conſtantia & ve-
ritas*: ſic dicta, *quia fiat quod
dictum eſt*, ſcilicet dum promiſſis
ſtatur. Undè bona fide dicimus,
hoc eſt, feriò. Hinc dare fidem, eſt
ſanctè promittere. Aliquando ta-
men *fides* pro credulitate ponitur.
Undè bonæ fidei homo vocatur,
cui res tota creditur, vel qui rem
ſibi creditam fideliter ſervat. Hinc
habêre fidem alicui, eſt credere;
Ter.

artes bonas [1] subvertit; [2] pro his [3] superbiam, [4] crudelitatem, [5] deos negligere, [6] omnia [7] venalia habere, [8] edocuit: [9] ambitio multos [10] mortalis [11] falsos fieri [12] subegit; [13] aliud clausum in [14] pectore, [15] aliud in lingua promtum habere; amicitias, inimicitiasque non [16] ex re, sed ex [17] commodo [18] æstumare; magisque [19] vultum, quam ingenium bonum habere. [20] hæc primo [21] paulatim [22] crescere, in-

Ter. Prope modum *habeo* jam *tibi fidem*: & accipere fidem, est credi. Hinc mutare, & fallere fidem dicimus, id est, pactum rescindere, & promissa violare: cujus contrarium est, præstare fidem. Hinc dicimus, fidem alicui abrogare. Facere fidem, est rem per argumenta, aut testes probare. In alicujus fide esse, est in tutelâ & protectione esse. *Fides* etiam significat auxilium. Ter. Illa *fidem* nunc vestram implorat Demea. Ab hoc fit verbum *fido*, quod est fidem habeo, credo, spem pono. Cujus contrarium est *diffido*, hoc est, credulitatem depono, sive despero. Seneca: Nec secundis rebus nimis *fidendum*, nec adversis *diffidendum est*. Hinc fit *fidentia*, hoc est, audacia & temeritas. Item *fiducia*, quod similiter audaciam significat, ferè in bonis rebus, quamvis aliquando in malam partem accipiatur, sed perrarò. Idem à *fido* fit *confido*, quod significat audeo. Item à *fido* fit *fidus*, quem quidam a *fidelis* ita distinguunt, ut *fidum* amicum dicamus: *fidelem* servum: vel *fidum* in majoribus, *fidelem* in minoribus negotiis. Attamen sæpissime hæc duo pro eodem accipiuntur; sed *fidus* fit à *fido*, *fidelis* a *fide*. A *fidus* fit *infidus*, cui non est fidendum. A *fidelis* verò fit *fidelitas*, *infidelis*, & *infidelitas*. Item a *fido* fit *perfidus*, hoc est, violator fidei, ideòque mediam syllabam habet brevem. A quo *perfidia*, fidei violatio. *Fides* etiam aliquando ipsas citharæ chordas significat, ita dicta, quòd tantùm inter se chordæ, quantùm inter homines fides concordet. Ab hoc fit diminutivum *fidicula* pro parvâ chordâ. 1 Destruit, tollit. 2 Artibus bonis, id est, loco harum bonarum artium, seu virtutum. 3 *Arrogantiam.* 4 Sævitiam. 5 *Religionem contemnere.* 6 *Intellige tam divina, quam humana;* tam sacra, quam profana. 7 Venum exposita. 8 Diligenter docuit. 9 Id est, honorum & laudis immoderata cupiditas. *Ambitus* verò dicitur, cum ad publicos honores & magistratus, turpibus atque inhonestis artibus, puta blanditiis, precibus, largitione contendimus: qualis est, quæ nunc vulgò a Simone mago *simonia* vocatur, quæ in Papatu valdè frequens est. Undè *Ambitiosi* dicuntur, qui immoderate appetunt honores. *Ambitio* fit à verbo *ambio*, quod propriè significat circumeo, undique cingo. Per metaphoram tamen, aliquando *ambire* ponitur pro blandiri. Quoniam verò Romani, dum honores & magistratus quærerent, si virtutibus aut meritis diffiderent, singulas tribus circumire solebant, & cujusque prensare dextras, roeareque ut se suffragiis adjuvarent, factum est, ut *ambire* sumatur pro eo quod est honores, & magistratus quærere. 10 Homines. 11 Fallaces, mendaces, & vanos: sumitur hic enim activè pro eo, qui fallit. Undè falsus tutor dicitur, qui se pro tutore gerit, cum verus tutor non sit. Quando *falsus* est participium, passive accipitur pro eo, qui deceptus est. Ter. *Falsus* es Charine, id est, deceptus ab opinione tua. 12 Coegit, impulit. 13 Id est, conclusum *in pectore habere*, hoc est, aliud cogitare, nempe odium & inimicitias. 14 Animo. 15 Id est, expeditum, paratum *in lingua habere*, hoc est, aliud dicere, nempe comitatem. 16 Ex merito virtutis. 17 Utilitate. 18 Pensitare, considerare. 19 Faciem, aut statum faciei. *Vultus* enim propriè est habitus sive status faciei, qui pro animi affectibus alius atque alius ostenditur; a *volendo* dictus. 20 Duo vitia, nempe avaritia & ambitio. 21 Sensim, successive. 22 Scilicet cœperunt, aut crescebant, incre-

rdum [1] vindicari. [2] Poſt, ubi [3] contagio, quaſi ;ſtilentia, [5] invaſit, civitas [6] immutata, impe-ı ex juſtiſſimo, atque [7] optumo, [8] crudele, [9] in-randumque [10] factum.

I. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, nos hominum [11] exercebat: quod tamen [12] vi-ı [13] propius [14] virtutem erat. [15] nam gloriam, orem, imperium, [16] bonus, [17] ignavus [18] æ-ſibi [19] exoptant. ſed [20] ille [21] vera via [22] niti-, [23] huic quia [24] bonæ artes [25] deſunt, [26] dolis, ıc fallaciis [27] contendit. [28] avaritia pecuniæ [29] ſtu-n habet: [30] quam [31] nemo ſapiens [32] concupivit.

[1] ea

um ſumebant. 1 Pro vindica-ır, hoc eſt, puniebantur, qui lum largitionibus corrumpe-Plurimæ enim leges de am- & pecuniis repetundis, latæ 2 Poſteaquam. 3 Conta-tio malorum. Dicitur *hoc con-ım*, *hæc contages* & *hæc con-*, quæ propriè eſt morbus, qui ontractu contrahitur. 4 Peſtis. ccupavit, corripuit civitatem, nimos Romanorum. 6 Sc. eſt, ;e ex optimis moribus in peſſi-. 7 Moderatiſſimo. 8 Immite. tolerabile. 10 Intellige ſub erio Syllæ. 11 Vexabat, tene-habebat. 12 Ambitionis ſci-. *Vitium* propriè eſt pravitas ni, vitioſitas, à *vitando*, ut am volunt, dictum. Vitium ıando pro errore ponitur. Ver-vitio idem eſt, quod dare vitio, eſt, culpare. Ter. Nunc quam *vitio dent*, quæſo animum ad-ite. *Vitium* interdum ponitur ſtupro: undè offerre vitium ini, hoc eſt, virginem ſtuprare. d eſt, ambitio minus à virtute ota erat, ſeu propinquius acce-ıt ad virtutem, puta magnitu-m, aut fortitudinem animi, ı avaritia: videmus enim pro-quoque duci cupiditate hono-ı. 14 Pro, ad virtutem. 15 Hic ıat Salluſtius noſter quod dixe-, nempe vitium ambitionis pro-s virtuti eſſe, quam avaritiam. Fortis, virtuti deditus. 17 In-, & inutilis ad laborem. 18 Æ-liter, pariter. 19 Valdè ex-ant, valdè deſiderant. 20 Bo-ſcilicet. 21 Bonis & decentibus liis, *verà ratione & modo*: ſic icur iſta vox apud Virg. 4. Æn. *Inveni germana viam, gratare ſo-rori.* 22 Laborat, tendit, ſcilicet ad gloriam, honorem, & imperium. 23 Ignavo ſcilicet. 24 Honeſta me-dia. 25 Deficiunt. 26 Fraude, inſidiis. 27 Nititur, ſcilicet adi-piſci imperium & honores. *Con-tendo* propriè, eſt proficiſcor, iter inſtituo, quaſi *contrà tendo*. Poni-tur etiam pro certo, pugno, con-fligo: ut apud Virg. 4. Æn. *Quis talia tamen demens Abnuat, aut tecum malis contendere bello?* 28 Jam probat autor noſter, avari-tiam à virtute deflectere hoc argu-mento, quia *pecuniæ ſtudium habet*. 29 Cupiditatem, amorem, deſide-rium; ſic infrà: *D. Syllanum, cer-tò ſcio, quæ dixerit, ſtudio reipu-blicæ dixiſſe*. *Studium* verò propriè eſt diligentia & alacritas ad aliquam rem. Undè pro exercitatione ali-quando ponitur. Ter. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli, ut ani-mum ad aliquod *ſtudium* adjungant, aut equos alere, &c. Hinc dicimus, ſtudia literarum. Hinc fit *ſtudioſus*, quod aliquando ſignificat aſſiduum ac perſeverantem, ut vir *ſtudioſus* ac diligens; aliquando accipitur pro cupido, & alicui rei dedito atque addicto: ut, *ſtudioſus laudis, glo-riæ*, id eſt, cupidus laudis & gloriæ. Item adverbium *ſtudioſe*, hoc eſt, cupidè, diligenter. Et verbum *ſtu-deo*, de quo ſupra egimus. 30 Pe-cuniam. 31 Hoc ipſum docet Cicero lib. 1. Offic. dicens: *Nihil enim eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil hone-ſtius, magnificentiuſque, quam pe-cuniam contemnere, ſi non habeas: ſi habeas, ad beneficentiam, libe-ralitatemque conferre.* 32 Appe-tivit.

[1] ea quasi [2] venenis malis [3] imbuta, corpus animumque virilem [4] effeminat; semper [5] infinita, [6] insatiabilis est; neque [7] copia neque [8] inopia [9] minuitur. [10] Sed, postquam [11] L. Sulla, [12] armis [13] recepta [14] republica, [15] bonis initiis [1] ma-

tivit, desideravit. 1 Avaritia. 2 Hoc est, noxiis. Benè adjunxit *malis*, quia etiam salutaria medicamenta *venena* dici possunt. 3 Infecta, inquinata, tincta. *Imbuere* enim propriè, est liquore vel odore aliquid inficere. Horat. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu.* Per metaphoram sumitur pro erudire, instituere. Hinc imbutum literis, imbutum bonis moribus dicimus, id est, præditum, institutum. 4 Mollitiem convertit. 5 Immensa. *Infinitum* quasi *fine sine* dicitur, quod nullis terminis circumscriptum in immensum excedit. Interdum *infinitum* est, quod transitum quidem habet, sed ita, ut ad finem ejus nunquam perveniatur: in qua significatione *infinitum* sumitur, cùm an mundus *infinitus* sit, hoc est, in infinitum protensus, inter Philosophos controvertitur. Aliquando *Infinitum* illud dicitur, quod & transitus & finem habet, sed vix & magnâ difficultate ad eum finem pervenitur: ut si quis dicat, *infiniti* laboris esse Herculis laudes decantare. 6 Inexplebilis, insaturabilis, quæ satiari non potest. Avarus enim, quò plures sibi divitias comparavit, eò majores desiderat: nam, ut ait Juvenalis: *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* Et Ovidius 1. Fast. *Creverunt & opes, & opum furiosa cupido: Et cum possideant plurima, plura petunt. Sic quibus intumuit suffusâ venter ab unda, Quò plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.* Citiùs enim gurgites maris expleveris, & dolia Danaïdum, quàm illos bonorum helluones. 7 Abundantiâ. 8 Nec egestate: quia *tam deest avaro quod habet, quam quod non habet*, verba sunt Senecæ. 9 Minor redditur, decrescit. 10 Ordo est: Sed postquam L. Sylla habuit malos eventus ex bonis initiis, republicâ receptâ armis; omnes rapere, *omnes trahere*: alius cupere domum, alius *agros; & victores neque habere modum, neque modestiam; facere facinora fœda & crudelia in cives.*

11 Nunc ostendit Sallustius noster, rempublicam factam esse multò perniciosiorem tempore L. Syllæ. 12 Vi armorum L. Syllæ. 13 Recuperatâ, liberatâ è manibus Marianorum, Romanos & Rempublicam delêre meditantium. *Recipere* propriè, est iterum capere, id est, rem semel depositam, aut traditam rursus assumere. Aliquando ponitur pro accipere, & honoris, vel beneficii, vel humanitatis causâ admittere. Cic. Quendam suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque *reciperent*, lapidibus obruerunt. Aliquando pro promittere, idque non solum, verum etiam rei eventum & quasi periculum in se suscipere. Cæcinna ad Ciceronem: Sed tamen ego filio dixeram, librum legeret, & eâ conditione daret, si *reciperes* te correcturum: hinc Plaut. *Recipio hoc ad me*, id est, promitto me hoc perfecturum meo periculo. In quâ significatione etiam Cicero dixit, *recipere in se*: hinc *recipere mandatum*, est totum mandati onus in se transferre. Interdum conferre, & proficisci: ut apud Plaut. Indè me continuo *recipiam* rursum domum. Interdum in locum tutum reducere, liberare Virgil. *Illum ego per flammas, & mille sequentia tela Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi.* Quæ significatio sumpta est à militibus, qui, cum castra tenuerint, priusquam exirent in aciem hostium, cum signo dato in eadem redeunt, *sese recipere* dicuntur: hinc fit *receptus*, reductio, vel actio ipsa *recipiendi*, sive subducendi se è pugna. Indè dicimus *canere receptui*, cum turbarum, aut cornuum cantu significatur militibus, ut à pugnâ in castra redeant: alio nomine dicitur id, *receptui signum dare.* Et *receptaculum* vocatur locus, in quem tutò se recipit exercitus. A *recipio* fit *recupero*, hoc est, rem amissam rursus acquiro. *Receptus mos* dicitur, quem sua sponte civitas, cum alienus esset, ascivit. 14 Romana. 15 Bonis principiis: nam initio coercebat

ventus habuit; [2] rapere [3] omnes, [4] trahere: lius, alius agros [5] cupere: neque [6] modum, ne-

em, ac omnia tuendi
i, publicæque utilitatis
e videbatur; quippe
:ſe oppoſuerit: Cinnæ
m fregerit: Carbonem
:rit. 1 Infelices evi-
ndem rempublicam oc-
inque in tyrannidem
id & Florus in epit.
XXVIII. hiſce verbis
perata republicâ, pul-
victoriam crudelitate
nullo homine unquam
lavit. Octo millia de-
villâ publicâ trucida-
m proſcriptionis poſuit:
totam Italiam cædibus
iter quas omnes Præ-
trmes concidi juſſit;
natorii ordinis virum,
rachiis fractis, auribus
& effoſſis oculis, neca-
Appianus refert, ipſum
raginta Senatores, equi-
c ſexcentos ad mortem
. Meminit hujus cru
Valerius Maximus præ-
IX. C. II. dicens: *L.*
neque laudare, neque
quiſquam ſatis dignè
dum quærit victorias,
e populo Romano: dum
tercet, Annibalem re
. Egregiè namque au-
ilitatis defenſa, crude-
urbem, atque omnes
es civilis ſanguinis flu-
ındavit. Porro *eventus*
l caſu aut fortuitò nobis
in bonum, quam in
in ſingulari maſculi-
ic quartæ declinationis:
erò neutrum, & ſecun-
tionis. Cic. Sæpe enim
torum magis movent,
eventa. Derivatur ab
tingo. 2 Pro rapie-
, vi & celeritate omnia
Rapere enim propriè,
petu quodam & violentiâ
dè Virgilius dixit: *Rap-*
re Sabinas, hoc eſt, vi
pere ad pœnam, eſt pu-
re ad diſciplinam, eſt
ad diſciplinæ cognitio-
pio fit *raptus*, quartæ
, de quo ſupra. Ab
ptor, qui rapit, cujus
eſt *raptrix*: & *rapax*,

avidus, & rapinis ſemper intentus. A quo *rapacitas*. Item *rapidus*, hoc eſt, celer, feſtinus, ab eorum, qui *rapiunt*, celeritate. Virgil. *Et rapidum ad naves præmittit Achatem*. Et *rapidè*, ac *raptim* adverbia, id eſt, feſtinè, celeriter. Et *rapto* frequentativum. Præterea à *rapio* compoſita fiunt *arripio*, ejuſdem cum ſuo primitivo ſignificationis. *Abripio*, per vim aufero. *Eripio*, rapio. *Præripio*, quod propriè eſt in meos uſus rapio. *Proripio*, procul rapio. *Corripio*, interdum capio. Ovid. *Et corripit enſem*. Interdum abbrevio: undè *correptas ſyllabas* dicimus, à quo *correptio*. *Subripio*, furor, clam aufero: aliquando etiam in altum tollo. A quo *ſubreptio*, furtum. *Diripio*, deprædor, depopulor: à quo *direptio*. 3 Scilicet milites Syllani. 4 Pro trahebant, ſcilicet omnia ad ſe. 5 Pro cupiebat. 6 Menſuram, & rationem ullam. *Modus* enim proprie rationem ſignificat. Ratio verò jubet, ne quid nimis, ſed omnia cum moderatione fiant. Undè *quomodo* dicimus, id eſt, quâ ratione; & *admodum* pro ſatis, quaſi ſecundum rationem, vel pro valde; ut *ad* intenſiva particula ſit. Et *propemodum*, id eſt, fere, quaſi parum abſit à modo, hoc eſt, à ratione. Et *mirum in modum*, ac *majorem in modum*, quaſi ultra rationem. Et *commodum*, quod propriè ſignificat aptum, conveniens, quaſi cum modo & ratione. A *modo* fit *modicum*, quod aliquando eſt parvum ac puſillum. Ita viciſſim *immodicum* pro maximo ponimus. *Modicum* tamen propriè pro moderato uſurpamus. Hinc adverbium *modicè*, id eſt, moderate. Item a *modo* fit *modifico* ſive *modificor*, à quo *modificatio*. Et *moderor*, quod modò cum accuſativo, modò cum dativo conſtruitur: à quo *moderatio*. Et *modulor*, quod ſignificat cum menſurâ & numerorum ratione compono. A quo *modulus* ipſa compoſitio & cantus. Item *modulatio* & modulamen. *Modus* etiam aliquando pro fine ſive eventu accipitur. *Modus* etiam accipitur pro menſurâ illâ, quam Muſici inter canendum obſervare ſolent.

1 Tem-

neque [1] modestiam [2] victores [3] habere; [4] fœda, [5] crudeliaque [6] in [7] civis facinora [8] facere: [9] huc [10] accedebat, quod L. Sulla [11] exercitum, quem in Asia [12] ductaverat, [13] quo sibi [14] fidum faceret, [15] contra morem majorum [16] luxuriose, nimisque [17] liberaliter [18] habuerat. loca [19] amœna, [20] voluptaria facile in [21] otio [22] feroces militum animos [23] mollive-

1 Temperantiam. 2 Hostium scilicet, aut voti sui compotes. *Victor* enim propriè est, qui in certamine superior evasit: derivatur enim a supino *victum* verbi *vinco*, id est, supero, ex certamine superior evado, victoriam reporto. 3 Pro habebant. 4 Turpia, crudelia: sic posteà dicet autor noster *fœdos oculos*, pro eo quod est, sævitiam & turpitudinem præ se ferentes. Alioqui *fœdum* est deforme. Ter. Nunc tibi videtur *fœdus*, quia illam (*vestem*) non habet. 5 Atrocia facta: quia innocui, aut interfecti, aut denique plurimi spoliati sunt. 6 Contra, adversus. 7 Romanos. 8 Pro faciebant. 9 *Huc*, Id est, ad hæc fœda, crudeliaque facinora, autore Sylla, ejusque exemplo incepta. Ordo est: Huc accedebat, quòd L. Sylla habuerat exercitum *eum*, quem ductaverat in Asiâ, contra morem majorum luxuriosè, & nimis liberaliter, quo faceret *exercitum* fidum sibi. Addit jam autor noster alteram perditorum morum causam. 10 Adjungebatur. *Accedere* propriè, est adire, appropinquare. Ter. Interea hæc soror, quam dixi, ad flammam *accessit* imprudentius. Per metaphoram sæpius sumitur pro assentiri, probare: ut *accedere alicui*, id est, assentiri. *Accedere febris* dicitur, cum per intervalla intenditur. Hinc fit *accessus* & *accessio*, quæ sumuntur pro adventu. 11 Multitudinem militum. *Exercitus* ab *exercendo* dictus est: quia (ut inquit Varro) *exercendo fit melior*. Solebant enim Romani milites, tam veterani, quam tyrones, *exerceri* ad omne genus armorum. Ut autem *exercitus* dici possit, opus est magno militum numero: neque enim una, aut altera cohors, sed plurimæ conjunctæ *exercitum* conficiunt. 12 Id est, exercitum, cujus dux fuerat, cui ipse præfuerat. *Ducto* propriè, est sæpius duco, & huc illuc duco. Ab hoc fit nomen *ductor*, qui preest exercitui, dux. 13 Ut. Aliquando *quo* accipitur pro quantò, habetque sibi respondentem particulam *hoc*, vel *eo*. Cic. *Quo* quisque ingeniosior est, *hoc* docet laboriosius. Idem: Quæ *quò* plura sunt, *eò* te meliore mente nostra audire oportet. Aliquando est adverbium significans motum ad locum. Virg. *Quo-ve tenetis iter?* Id est, ad quem locum tenditis. 14 Fidelem redderet. Intelligebat enim sibi cum Marianis pugnandum esse. 15 Id est, contra consuetudinem aut disciplinam militarem à priscis ducibus atque imperatoribus, qui ante Syllam regnaverant, traditam. Per *Majores* enim indifferenter possunt intelligi omnes illi, qui ante nos fuerunt. Alioqui per *Majores* solent intelligi quicunque avi, abavi, proavi, atavi, tritavi, & antè hos in infinitum: undè Cic. Ego meis præluxi *Majoribus* virtute, ut si prius noti non fuerint à me, accipiant initium memoriæ suæ. 16 Molliter & delicatè, quasi luxuriæ deliciisque indulgentem: undè *luxuriosè vivere* nihil aliud est, quam molliter & delicatè vivere. Derivatur a *luxuriosus*, qui immodicè voluptatibus deliciisque indulget; ut in epularum apparatu, vestiumque ornatu modum excedens. 17 Indulgenter, & licenter; cujus contrarium est *illiberaliter*, id est, non liberaliter, inclementer. 18 Tractaverat. Ter. Nunquam secus *habui* illam, ac si ex me esset nata. 19 Jucunda, & ad se amanda allicientia. 20 Voluptatem afferentia. *Voluptarium* enim id dicitur, quod voluptatem affert: unde *voluptarius homo* dicitur, qui voluptati deditus est. 21 Cessatione & vocatione à militia, aliisve laboribus. 22 Sævos & crudeles anteà. 23 Effœminaverant, molles fecerant. Accipitur etiam *mollire*, pro sedare, mitigare, placare: ut *mollire* mare, ventos.

1 Scilicet

ant. [1] ibi primum [2] insuevit exercitus populi
i. [3] amare, [4] potare, [5] signa, [6] tabulas pictas,
sa [8] cælata [9] mirari, [10] ea [11] privatim ac publi-
[12] rapere, [13] delubra deorum [14] spoliare, [15] sa-
[16] profanaque omnia [17] polluere. [18] Igitur [19] ii
nilites, postquam [21] victoriam [22] adepti sunt,
ihil reliqui victis fecere. [24] Quippe [25] secundæ
res

:ilicet in Asia, sub ductu im-
jue Syllæ. Ordo est: Exercitus
i Romani insuevit primum
mare, potare, & mirari signa,
is pictas, & vasa cælata: ra-
ea privatim ac publicè, &
re delubra, & polluere omnia
& profana. 2 Consuevit,
rie. 3 Scilicet mulieres, scor-
:u meretriciis amoribus indul-
4 Immodicè bibere. 5 I-
nes, statuas ad vivum exsculp-
de hac voce supra egimus.
eres, in quibus picturæ erant
tæ. *Tabula* enim est asser in
aliquem concinnatus: cujus-
sunt, in quibus aut pingimus
id, aut scribimus. *Tabulæ*
dicebantur codicilli ex ligno,
obducti, in quibus olim testa-
a, actaque publica scribeban-
undè etiam hodie, quamvis
tà re, *tabulas* accipimus pro
nento, aliis-ve publicis scrip-
, ex quavis materia confectis.
ntur item *tabulæ accepti &*
si, in quas rationes acceptæ
xpensæ pecuniæ referebantur.
læ denique dicuntur asseres,
quibus navis compingitur.
telllige tam escaria, quam po
ita: *vasorum* enim appellatio
alis est. Propriè *vas* est in
eorum ad aliquid capiendum
um. 8 Sculpturas habentia.
re enim idem est, quod scul-
, incidere: undè Virg. *Cælata*
in auro Fortia facta Patrum.
est, in deliciis habère. *Mirari*
sæpius significat in deliciis
re, cum voluptate & delecta-
intuèri. *Mirari* propriè, est
lmirationem rapi, re aliquâ,
tam novâ, obstupescere. Virg.
ficumque manus inter se, ope-
que laborem Miratur. Hinc fit
rulum, quicquid admirationem
e potest, quasi sit contra na-
i: propter quod veteres *mira*,
miracula pro monstris atque
ndis posuère. 10 Sc. *vasa*, *signa*, *tabulas pictas*, &c.

11 Clam, in occulto: cui opponitur *publicè* quod mox subjungitur, id est, palam, manifeste, puta è templis. 12 Violentià auferre. 13 Loca, aut templa, in quibus sunt simulachra Deorum. Virg. *At gemini lapsu delubra ad summa dracones Effugiunt.* Ita dicta, quòd in iis *Dii ponantur*; sicut *candelabrum* dicitur, ubi candela ponitur, ut ait Varro. 14 Privare, sc. *insuevit exercitus*. 15 Sancta, religiosa. 16 Non sacra utpote a religione remota, & procul a *fano*, id est, æde sacrà. 17 Contaminare, commaculare. 18 Itaque, proinde. 19 Scilicet sic omnia rapientes, spoliantes, potantes, &c. 20 Sc. Syllæ. 21 Superationem hostium suorum, nempe Marianorum. 22 Consecuti, nacti sunt. 23 Id est, nihil prorsus reliquerunt. *Reliquum* idem est, quod residuum, vel quod ex re quapiam superest. 24 Nam certè: *Quippe* est particula, qua rationem reddimus ejus quod præcessit: exponitur aliquando per *utpote*, præsertim sequente pronomine relativo: undè Cic. Convivia (inquit) cum patre non inibat, *quippe qui* ne in oppidum quidem, nisi perraró veniret. 25 Res prosperæ, prosperitates. *Secundus* enim sæpius idem significat quod prosper: ut *secunda fortuna*, id est, prospera, quæ vel nobis adest, vel nobis obsequitur: sic *res secundæ*, quæ pro nostro desiderio sequuntur. Hinc *secundo flumine navigare* is dicitur, qui aquà sequente navigat, hoc est, in eam partem fluente ad quam tendimus: sicut *adverso flumine navigat*, qui contra aquam nititur. Ab hoc fit *secundare*, hoc est, prosperum reddere: ut apud Virg. 7. Æn. *Dii nostra incepta secundent*. Proprie autem *secundus* est, qui immediatè sequitur primum, id est, quod secundo loco est; & tam numeri, quam dignitatis ordinem denotat;

res ſapientium animos [1] fatigant: [2] ne [3] illi, [4] cor ruptis moribus, victoriæ [5] temperarent.

XII. Poſtquam [6] divitiæ [7] honori eſſe cœpere, & [8] eas gloria, [9] imperium, [10] potentia ſequebatur [11] hebeſcere [12] virtus, paupertas [13] probro [14] haberi [15] innocentia pro [16] malevolentia [17] duci cœpit. [18] Igitur [19] ex [20] divitiis [21] juventutem [22] luxuria, atque avaritia, cum ſuperbia [23] invaſere. [24] rapere, [25] conſumere: ſua parvi [26] pendere, [27] aliena [28] cupere

1 pu

notat: ut apud Cic. Quoniam id ſecundum erat de tribus: & Virg. 11. Æn. *Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus.* 1 Perturbant, moleſtia afficiunt, inſolentes faciunt. Eſt autem *fatigo* laſſo, ſive ad laſſitudinem perduco. Virg. *Veloces jaculo cervos, curſuque fatigat.* 2 Ne dicam quod. 3 Milites ſcilicet. 4 Hoc eſt, præditi corruptis moribus, aut habentes mores corruptos, depravatos. 5 Moderarentur ſeſe in victoria, neque nimis crudeliter illam exercerent. *Tempero* propriè, eſt temporis rationem habeo, rem ſuo ordine ac menſurâ adminiſtro: undè Cic. 1. Tuſc. Rempublicam verò noſtri majores, certè melioribus *temperaverunt* & inſtitutis & legibus. Verum hoc verbum ad alia quæcunque transfertur: undè dicimus, *temperare vinum aquâ*, hoc eſt, certâ menſurâ miſcêre. *Temperare* dativo junctum, ſignificat abſtinêre; ut *temperare alicui*, id eſt, abſtinêre ab injuriâ alicui inferendâ: ſic dicimus *temperare ſociis, ſibi, linguæ, oculis, manibus, in aliquâ re*, &c. *Tempero ſocios*, hoc eſt, affectus eorum rego. 6 Opes. 7 In pretio & gloriâ haberi. 8 Divitias. 9 Majeſtas. 10 Dominatio. 11 Diminui & negligi. Ordo eſt: Virtus cœpit hebeſcere, paupertas haberi probro, innocentia *cœpit* duci pro malevolentiâ. 12 Fortitudo animi. 13 Dedecori, opprobrio. 14 Æſtimari. 15 Integritas vitæ, morum. 16 Malitiâ. 17 Haberi, reputari. 18 Proinde. 19 Id eſt, poſt; & ſignificat tempus, ut: *Ex illo celebratus honor*, hoc eſt, poſt illud tempus. Et Cic. *Ex eâ die* venti Septentriones fuêre. Aliquando ſignificat locum: *ut, ex* cælo. Aliquando ponitur pro *a vel ab*: ut, audivi ex patre meo. Interdum ſignificat pro, vel ad: ut *Ex* dignitate, ex uſu, hoc eſt, pro dignitate, vel ad dignitatem. Interdum *ſecundum*; ut, *Ex* Platonis ſententiâ, id eſt, ſecundum Platonis ſententiam. Interdum ſignificat *in*: ut, *Ex* capite laborat, id eſt, dolorem patitur in capite. Aliquando denotat materiam: ut, ſtatua ex ære facta, poculum *ex* auro. 20 Opibus. 21 Sc. Romanam, hoc eſt, juvenes Romanos. 22 Profuſio omnium rerum. 23 Corripuêre. 24 Rapiebant, hoc eſt, vi auferebant aliena. 25 Conſumebant, abſumebant omnia. *Conſumo* autem ſignificat, in nihilum redigo, exhaurio, abſumo: ut *conſumere operas ſuas, bona*, &c. 26 Pendebant, hoc eſt, æſtimabant. Ter. Ego flocci *pendere*, id eſt, nihil æſtimare. *Pendo* propriè ſignificat pondero, quoniam ea, quæ ponderantur ex librâ pendent. Per ſimilitudinem autem, ut cœpimus dicere, ponitur pro æſtimo, conſidero; unde fit *magnipendo, floccipendo, parvipendo, nihilipendo*, id eſt, in magnâ, parvâ, aut nullâ æſtimatione habeo. *Pendo* etiam aliquando pro ſolvo accipitur. Virg. *tum pendere pœnas Cecropidæ juſſi.* Quæ ſignificatio indè deducta eſt, quia, antequam ſignatus eſſet nummus, cumque Romani adhuc gravi ære uterentur, non numerato ære, ut hodiè, ſed penſo utebantur. 27 Cupiebant. 28 Bona aliorum. Quod *Alienum* dicitur, eſt alterius, ſive quod ad alium pertinet: undè Cic. 1. Offic. Difficilis eſt cura rerum *alienarum*. *Alienum* quoque aliquandò dicimus, qui nullo nobis neceſſitudinis vinculo eſt devinctus. Idem. Tandem enitor (inquit) ut neque amicis, neque *alienioribus* operâ, conſilio, labore deſim. Interdum idem eſt quod

adver

[1] pudorem, amicitiam, pudicitiam, divina atque humana [2] promiscua, [3] nil pensi, neque [4] moderati habere. [5] Operæ pretium est, cum [6] domos atque [7] villas [8] cognoveris [9] in urbium modum [10] exædificatas, [11] visere [12] templa [13] deorum, [14] quæ nostri [15] majores, religiosissumi [16] mortales, [17] fecere. verum [18] illi [19] delubra deorum [20] pietate, [1] do-

adversus, vel abhorrens: sic dicimus, non est *alienus* a literis. Aliquando idem significat quod alienatus, hoc est, immutatus, & ex amico inimicus factus. Idem: Si ille (inquit) à me est *alienior*, nihil tibi literæ meæ proderunt. Hinc deducitur verbum *alienare*, id est, alienum facere, vel ex nostro dominio in alienum transferre: non me *alienabis*, quin noster siem, verba sunt Plauti: hoc est, non facies me alienum, nec me alienæ potestati subjicies. 1 Verecundiam animi. Undè *pudicus* is dicitur, qui continet se a libidinibus, castus. Ter. *Pudicum* ingenium narras Pamphili. Ordo est: *Et* habêre pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, *&* habêre nihil pensi, neque moderati. 2 Confusa, sine ullo discrimine. 3 Hoc est, nihil considerati, nihil æstimati: de hac phrasi supra egimus. 4 Moderatè facti. 5 Utile, & dignum factu est, operâ & labore dignum. Ex collatione veterum Romanorum quantum depravati, quantumque immutati fuerint Romanorum mores, Sallustius noster jam ostendere satagit. 6 Intellige ædificia privata in urbe. 7 Domos & ædificia in agris. Est enim *villa* domus in agro, agri colendi, & fructuum condendorum, aut etiam habitationis causâ constituta. Dicta autem est *villa* à *vehendo*, hoc est, trahendo, quasi *vehilla*, quòd in eam fructus *convehantur* ex agris, & *evehantur*, cum venduntur. Columella *villam* tripartitò distribuit, partem unam *urbanam*, alteram *rusticam*, tertiam *fructuariam* appellavit. *Villa rustica* est ea pars villæ, quam villicus colonus habitandam sibi obtinet, aut familiæ villaticæ, aut instrumento omni rustico condendo, & continendo est accommodata. *Villa urbana prætorium* dicitur, & est ea pars, quam dominus, si quando in villâ sit, solet habitare: quæ, quia elegantius, *amœniusque ædificari* solet, & instrui, ideò *urbana* vocatur, quasi urbani nitoris, & elegantiæ plus habens, quàm *rustica villa*. *Fructuaria* autem *villa* dicitur, ubi fructus reconduntur. 8 Perceperis, hoc est, aliquis cognoverit & perceperit. 9 Hoc est, instar urbium, ut quasi urbes esse videantur. 10 Exstructas. 11 Vidêre, visum ire. 12 Ædes sacras, ad contemplandas res humanas ædificatas; frequenterque in hunc sensum accipitur: ut apud Virg. *Teucros vocat alta in templa sacerdos*. Proprie tamen *templum* est locus, vel in cælo notatus ab augure, vel in terrâ: à *templando*, vel à *tuendo*, hoc est, conspiciendo dictum, quòd ex omni parte, vel quòd ex eo omnis pars aspici possit. Primo autem cælum ipsum dictum est *templum*, quia ipsum primò tuemur. Ejus quatuor partes esse dicuntur: sinistra ab oriente, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem. In terris autem dictum est *templum*, quilibet locus inauguratus, quod quibusdam conceptis verbis ab augure finiebatur, undè tueri quancunque cæli partem commode posset. Hinc *contemplor* deductum est, pro diligenter intueor. Itaque cum locus, in quo senatus haberi solebat, inauguratus esset, *templum* ab autoribus appellatur. Solebant prisci Romani Deorum templa magnificentioribus ædificiis erigere, quàm domos privatas. Nunc ait Sallustius noster, homines ætatis suæ eò luxuriæ processisse, ut sibi ædes multò sumptuosiores ædificent, quàm templa. 13 Diis dedicata, & consecrata. 14 Templa scilicet. 15 Patres, aut prisci Romani. 16 Homines. 17 Struxêre. 18 Scilicet majores nostri. 19 Templa Deorum. 20 Religione, aut cultu religioso & pio. Propriè autem *pietas* accipitur pro debitâ observantiâ & cultu erga Deum, patriam, & parentes, eosque, qui nobis parentum loco sunt colendi.

1 Sc.

[1] domos suas [2] gloria [3] decorabant, neque victis quidquam, [4] præter injuriæ licentiam, eripiebant. [5] at hi [6] contra [7] ignavissimi homines, per summum [8] scelus, omnia ea [9] sociis [10] adimere, quæ [11] fortissimi viri victores hostibus reliquerant: [12] proinde quasi [13] injuriam [14] facere, id [15] demum esset [16] imperio uti.

XIII. Nam [17] quid [18] ea [19] memorem, quæ nisi iis, qui videre, nemini [20] credibilia sunt; à [21] privatis [22] compluribus [23] subversos [24] montes, maria [1] con-

1 Sc. privatas. 2 Rerum benè gestarum aut a se, aut a majoribus. 3 Honestabant, illustrabant, exornabant. 4 Hoc est, victis nihil adimebant, nisi potestatem alios injuriâ afficiendi. Præpositio autem *præter*, vim hic habet excipiendi, uti semper ferè accipitur: ut apud Cic. Amicum ex consularibus neminem tibi esse video, *præter* Lucullum. Aliquando ponitur pro supra: ut apud Ter. in Andr. Et quia erat forma *præter* cæteras honestâ & liberali. Sic *præter modum*, id est, supra modum. Interdum ponitur pro contra: ut Ter. *Præter* civium morem, atque legem. *Præter spem* quoque dixit Terentius, hoc est, ex insperato; sic *præter* opinionem, id est, contra opinionem. 5 Scilicet homines nostri temporis & seculi. 6 E contrario: & tum plerumque sine casu construitur: ut apud Plaut. in Amph. Hostes (inquit) crebri cadunt, nostri *contra* ingruunt. Aliquando ponitur pro vicissim: ut apud Ter. in Adelph. In eo me oblecto, solum id est charum mihi, ille ut item *contra* me habeat, facio sedulò. 7 Ignaviæ, pigritiæque deditissimi, vilissimi. 8 Facinus, nefas. 9 Confœderatis 10 Adimebant, hoc est, auferebant. 11 Sc. majores nostri. 12 Id est, perinde, haud secus, ita ut. 13 Iniquitatem, hoc est, violare subditos. *Injuria* indè dicta est, quòd *non jure fiat*. Omne enim quod *non jure fit*, teste Ulpiano, *injuria* dicitur, sive verbis, sive re. Re, cùm manus inferuntur: verbis, cùm fit convitium. Nonnunquam *injuria* adverbialiter sumitur pro immeritò; ut apud Plaut. Amant te omnes *mulieres, neque injuria*, qui sis tam *pulcher*. Sic Cic. in Catil. Ego tibi *injuriâ suspectus sum*; id est, immeritò. 14 Inferre alteri. 15 Tandem. 16 Hoc est, regnare. 17 Propter quid. Ordo est: Nam quid memorem ea, quæ nemini sunt credibilia, nisi *his*, qui vidêre ea: *scilicet* montes *esse* subversos a compluribus privatis, maria *esse* constrata? Quibus divitiæ videntur mihi fuisse ludibrio: quippe properabant abuti divitiis per turpitudinem, quas licebat habêre honestè. 18 Scilicet nefaria & libidinosa Romanorum facinora. 19 Commemorem, referam. 20 Credi possunt. 21 Hoc est, nullum gerentibus principatum aut magistratum. *Privatus* autem propriè idem est, quod proprius, peculiaris, quod est uniuscujusque civis; & opponitur *publico*: ut apud Cic. Quia (inquit) cum Scipione vixerim, quocum mihi conjuncta cura de re *publicâ* & de *privatâ* fuit. Hinc *privati homines* dicuntur, qui nullum gerunt magistratum, quòd illi demum sui juris sint, qui à publica cura abstinent: unde Cic. lib. 1. Offic. *Privatum* autem oportet æquo & pari cum civibus jure vivere. 22 Multis plusculis hominibus 23 Dirutos, in planitiem redactos, eversos. Plin. Nat. Hist. lib. 36. c. 15. *Quòd si quis*, inquit, *diligentiùs æstimarit aquarum abundantiam in publico balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum.* 24 Loca altissima. Est autem *mons* terræ tumor altissimus, ab *eminendo*, quasi *eminens* dictus. Itaque aliquando *mons* sumitur pro eo omni, quod eminet: unde Virgilius dixit 1. Æn. *præruptus aqua mons*. Montes aureos polliceri, proverbia-

liter

[1] constrata esse? [2] quibus mihi [3] ludibrio videntur fuisse divitiæ. [4] quippe, quas honeste [5] habere licebat, abuti per [6] turpitudinem [7] properabant. Sed [8] libido [9] stupri, [10] ganeæ, [11] cæterique [12] cultus [13] non minor: [14] incesserat viros [15] pati [16] muliebria: mulieres [17] pudicitiam [18] in propatulo [19] habere: [20] vescendi caussa, terra, marique omnia [21] exquirere: [22] dormire prius, quam somni [23] cupido esset: non [24] famem, aut [25] sitim, neque [26] frigus, neque [27] lassitudinem [28] opperiri, sed ea omnia [29] luxu

[1] ante

liter dicitur de iis qui immensa promittunt, spesque amplissimas ostentant: quod proverbium sumptum est ab arrogantiâ Persarum, qui propter auri venas, montes aureos jactabant: Vide Chiliades Erasmi. 1 Tecta, & oppleta terra: est autem à verbo *consternere*, hoc est, sternere, vel sternendo tegere, spargere. Virg. *it stridor, & altè Consternunt terram concusso stipite frondes.* 2 Civibus Romanis. 3 Delectamento, irrisioni. *Ludibrium* enim est res vana & deridenda. Hinc *haberi aliquid ludibrio* dicimus, id est, derisui, & contemptui; undè Ter. in Hecyr. Non sic *ludibrio* tuis factis *habitus essem*. *Esse alicui ludibrio*, est derideri, vel illudi ab aliquo. 4 Nam, quia. 5 Possidêre. 6 Per luxum. 7 Festinabant. 8 Pergit jam Sallustius alia Romanorum vitia recensêre. Ordo est: Sed non minor libido stupri, ganeæ, & cæteri cultus incesserat *Romanos*. Viri pati muliebria: mulieres habêre pudicitiam in propatulo: exquirere omnia terrâ & mari causâ vescendi. 9 Illiciti concubitus. *Stuprum* enim est omnis scortatio & illicitus concubitus cum viduâ, aut virgine: indè *stuprare*, id est, vitiare, stuprum inferre. 10 Id est, vitæ libidinosæ & luxuriosæ in ganeis. *Ganea* vel *ganeum* est lupanar meretricum, domus meretricia, popina: Ter. Ubi ego illum quæram? Credo abductum in *ganeum*: indè *ganeones*, qui *ganeas* frequentant. 11 Similis. 12 Vestitus. 13 Æqualis, ac libido erat in exstruendis ædificiis. 14 Invaserat Romanos. 15 Patiebantur. 16 Res muliebres. *Vox muliebria in plurali numero sæpiùs sumitur pro præposterâ libidine, cum quis* sexus sui oblitus, alterius libidini obsequitur, & mulieris quodammodò partes suscipit. 17 Castitatem conjugalem. 18 Publicè, palàm. *Propatulum* id dicitur, quod est latè patens & apertum. 19 Habebant. 20 Edendi, scilicet ut gulæ satisfacerent. 21 Exquirebant, hoc est, perquirebant. 22 Dormiebant. 23 Cupiditas, desiderium. 24 Esuriem, edendi cupiditatem. Differt ab *inediâ*, quòd *fames* semper est cum cupiditate edendi; *inedia* verò etiam sine appetitu, ut in ægrotis. De hac re & Seneca conqueritur Consol. ad Helv. C. IX. Vomunt, ut edant, edunt ut vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Item de Brev. vitæ C. XII. Mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraveris, qui sellâ se & lecticâ huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt. Quos, quando lavari debeant, quando natare, quando cœnare alius admonet; & eò usque nimio delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant. 25 Bibendi cupiditatem. Notandum autem est, *sitim* per metaphoram dici nimiam rei alicujus aviditatem: ut apud Cic. Neque enim unquam expletur, aut satiatur cupiditatis *sitis*: sic dicitur, *sitis pecuniæ*, hoc est, nimia pecuniæ aviditas. 26 Appetitum se calefaciendi. 27 Defatigationem, & appetitum quiescendi. 28 Opperiebantur, id est, exspectabant: ut apud Ter. Opperiar hominem hic, ut salutem & colloquar. 29 Luxuriosâ & libidinosâ vitâ.

1 ante capere. hæc 2 juventutem, ubi 3 familiares opes 4 defecerant, ad 5 facinora 6 incendebant. animus 7 imbutus 8 malis artibus, haud facile 9 libidinibus carebat: 10 eo 11 profusius 12 omnibus modis 13 quæstui, atque 14 sumptui deditus erat.

XIV.

1 Antecapiebant, præoccupabant, præveniebant: sic sumitur ista vox infra à *Sallustio* nostro, ubi dicit: *Consul optimum factu ratus, noctem quæ instabat, antecapere, ne quid eo spatio novaretur.* Præveniebant ergo ea omnia luxu suo; nec mirùm, cùm cibos devorarent, priusquam esurirent, hoc scilicet pacto gulam provocantes; potarent, priusquam sitirent; dormirent, priusquam somnus obreperet; calefacerent se, priusquam frigerent: requiescerent, priusquam defessi essent. 2 Juvenes Romanos. 3 Divitiæ à parentibus relictæ, aut ex patrimonio collectæ, domesticæ. *Familiaris* enim significat, quod ad familiam pertinet, quod est familiæ: undè *familiaria negotia*, *res familiares* dicimus. 4 Defuerant. *Deficio* enim aliquando significat desum, & hoc solum ab eo differt, quòd *deficio* accusativum exigat; *desum* verò dativum: undè Cic. Quod ea *me* solatia *deficiunt*, quæ cæteris, quorum mihi exempla propono, in simili fortunâ non *defuerunt*. Idem: *Dies me deficeret*, id est, derelinqueret, desereret. Ab hoc derivatur *defectus*, cum pro privatione capitur: ut, multi *defectu* medicorum perierunt, hoc est, quia defuerunt medici. Aliquando significat desciscо, recedo a ductu atque imperio alterius, & in numero hostium me confero: & tum ablativo jungitur cum præpositione: ut *defecit a duce suo* ad hostes, id est, recessit, descivit: undè Curt. Jam duæ legiones *ab eo defecerant*. Hinc *defectio* dicitur recessus, vel militum ab Imperatore, vel civitatis à Domino: qui dicuntur, *deficere*, cum ab eorum gubernatione discedunt: undè Cic. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam, quæ est à tota mente, à rectâ ratione *defectio*. Aliquando *deficio* significat debilitor, & viribus exhaurior: undè *defecti* appellantur debilitati, atque exhausti. Item *deficere* aliquando usurpatur pro finire, desinere: ut, hic pax mæro-re *defecit*. *Deficere debitores* dicuntur, quorum facultates ita imminutæ sunt, ut jam solvendo non sint. 5 Scelera, utpote ad furta, rapinas, & sacrilegia. 6 Instigabant, inducebant: undè dicimus *incendere aliquem amore*, vel *irâ*, hoc est, ad amandum vel irascendum inducere. Propriè *incendo*, est inflammo, accendo: ut *incendere* candelam, ædes. 7 Instructus, institutus. 8 Exercitiis vitæ luxuriosæ & perditæ. 9 Malis cupiditatibus. 10 Propterea, ideò propter libidinem. Aliquando pro tantò. Aliquando pro ad id, vel usque ad id, sic dicitur, *eò* magnitudinis procedere, hoc est, ad eam magnitudinem: *eò* sapientiæ devenit, id est, ad eam sapientiam. 11 Effusiùs, intemperantius. 12 Id est, per fas nefasque. 13 Lucro. Ter. in Eun. Is *quæstus* nunc est multò uberrimus. Derivatur enim à *quæro*, quod inter alia significat lucror: ut apud Plaut. Qui homo mature *quæsivit* pecuniam, &c. 14 Profusioni, absumptioni rerum. *Sumptus* enim idem est, quod impensa: ut apud Ter. in Phorm. Opus est *sumptu* ad nuptias. Hinc *sumptuosus*, qui prodigè pecuniam expendit, & immoderatè sumptus facit. Et *sumptuarius*, quod ad sumptum pertinet: undè *leges sumptuariæ* dicuntur, quæ de moderandis sumptibus latæ sunt. Hæc lex numerum tantum convivarum præscribebat, jubebatque ut patentibus januis cœnaretur, ut observatio ejus videri posset. Post hæc, cum plures præscripto in convivio vocarentur, ideòque autoritatem novæ legis aucta necessitas imploraret, post annum vigesimum secundum legis Orchiæ, Fannia lex data est, anno post urbem conditam quinquagesimo octavo. Neque eam Prætores aut tribuni ut plerasque alias, sed ex omnium bonorum consilio, & sententiâ ipsi consules pertulêre; cùm respublica luxuriâ conviviorum majora, quam credi posset, detrimenta pateretur. Quippe eò re-

XIV. [1] In tanta tamque [2] corrupta [3] civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium [4] flagitiorum atque [5] facinorum circum se, tamquam [6] stipatorum, [7] catervas habebat. Nam, quicunque impudicus, [8] adulter, [9] ganeo, manu, ven-

redacta res erat, ut plerique ingenui pueri pudicitiam, & libertatem suam venditarent: plerique ex plebe Romanâ vino madidi in comitium venirent, & ebrii de Reipublicæ salute consulerent. Hæc non conviviis tantum, ut lex Orchia, sed etiam sumptibus modum imposuit, assibus centum præscriptis. Plura vide apud Rosinum. 1 Tandem, enarratis civium Romanorum moribus, pergit *Sallustius* noster ad Catilinæ facinora specialiter narranda. Ordo est: Catilina habebat in tantâ & tam corrupta civitate, id quod erat facillimum factu, catervas omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se, tanquam stiparorum. 2 Perditâ, depravatâ. 3 Urbe Româ scilicet. 4 Sceleratorum, flagitiis contaminatorum. 5 Sceleratorum, quippe qui multa flagitia & facinora commiserant. Cic. in 2. Orat in Catil. complures facinorosos, qui cum Catilinâ familiarissimè vixerant, nominans, sic ait: *Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum.* 6 Satellitum densè concomitantium. *Stipatores* enim sunt satellites, quos principes corporis custodiæ causâ sibi adhibent: à *stipe* quam accipiebant, vel quòd reges *stipent*, & undique circumdent, ac claudant, penè constringentes instar apum circa ipsarum regem; aut quòd ipsi ferro *stipati* sint. Propriè autem *stipatores* appellati sunt, qui in navibus *stipam*, hoc est, *stupam* componunt. Hinc *stipare*, pro densare, rimas obturare, claudendo coarctare accipitur: à *stupâ* dictum; hoc est, lini purgamento, quod in stipandis navium rimis solet adhiberi; sic sumitur ista vox apud Virg. 1. Æneid. loquentem de apibus: *aut cum liquentia mella stipant, & dulci distendunt nectare cellas.* Idem 3. Æn. *Stipatque carinis Ingens argentum.* Hinc *stipari* quoque dicuntur principes, qui custodiæ causâ satellitio cinguntur; item, qui amicorum, clientum, comitumve turbâ sepiuntur. Liv. *Stipatus* agmine armatorum, in forum irrumpit: & apud Virg. 1. Æneid. *Regina ad templum formâ pulcherrima Dido Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.* 7 Turmas, multitudinem comitantium. 8 In adulterio vivens. Componi videtur ex præpositione *ad* & *alter* seu *altera*: quòd ille *ad alteram*, & hæc *ad alterum* se conferat. Undè *adulter vir* dicitur, qui cum alterius uxore se miscet: sicut *adultera mulier*, quæ miscet se cum alterius mulieris viro, vel cum viro non suo: à quo jam *adulterium* ipsum crimen dicitur. Hinc quoque fit verbum *adulterare*, quod aliquando significat adulterium facere, hoc est, arte aliquâ quippiam pro vero assimilare, atque ita rem sinceram corrumpere. Hinc fit *adulterinus, a, um*: quod propriè est, ex adulterio procreatus. Undè per metaphoram *adulterina signa* dicuntur, quæ sunt falsis, assimilatisque annulis facta: Sic *adulterinæ literæ*, quæ pro veris substituuntur: undè *adulterinis clavibus* ostium apertum dicimus, cum non suis, sed alterius ostii clavibus usi sumus. 9 Ganearum frequentator. Sic Cic. in 2. Invect. in Catil. *Quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? Quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilinâ non familiarissimè vixisse fateatur?*

ventre, [1] pene, [2] bona patria [3] laceraverat, quique [4] alienum æs grande [5] conflaverat, [6] quo [7] flagitium, aut [8] facinus [9] redimeret; præterea, omnes undique [10] parricidæ, [11] sacrilegi, [12] convicti [13] judiciis, aut [14] pro factis judicium timentes, [15] ad hoc, quos [16] manus, atque lingua, [17] perjurio, aut [18] civili sanguine alebat; postremò, omnes, quos [19] flagitium, [20] egestas, [21] conscius animus [22] exagitabat, ii

1 Virili membro scortando. Propriè *penis* est cauda; à *pendendo* (ut quidam volunt) ita dicta, eò quòd a posteriori animalium parte *dependeat*. 2 Patrimonium suum. 3 Consumpserat, dilapidaverat: sic apud Plautum in Sticho id vocatur *lacerare rem suam*, id est, absumere bona sua. Propriè *lacerare* est, dilaniare, membratim discerpere. 4 Id est, debitorem se fecerat alienæ pecuniæ, seu multum pecuniæ mutuò acceperat. Cic in 2. Invect. in Catil. *Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent, quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt.* Ibidem: *Nemo non modò Romæ, sed nec in ullo angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciverit.* Æs propriè species est metalli rubro colore. Et quia primum maximo in pretio fuit, adeò ut pecuniam quoque, jacente auro, ex eo signarent, factum est, ut pro ipsâ pecuniâ accipiatur. *Quo non præstantior alter Ære ciere viros, martemque accendere cantu.* *Æs alienum* idem est, ut jam diximus, quod debitum. Hinc proverbiali quadam specie eum *in ære nostro esse* dicimus, quem nobis officiis obstrictum significamus, ita ut jam totus certòque noster sit. Quo eleganter usus est Cicero Famil. 11. Et me herculè semper sic in animo habui, te *in meo ære esse* propter L. Lamiæ nostri conjunctionem, id est, inter amicos meos esse. *Æs militare* dicebatur, quod tribunis ærariis attributum erat, ut militibus redderetur. 5 Contraxerat. Cui respondet, *Dissolvo æs alienum*, id est, æs alienum, quod conflaveram, restituo. Propriè *conflare* est, simul flare, hoc est, simul spirare, cùm scilicet diversi venti simul spirant. Præterea de metallis dicitur, quæ *conflari* dicuntur, cum igne liquefacta miscentur, ac confunduntur. Undè *conflare argenteam suppellectilem*, est liquefacere, & in massam redigere. 6 Sc. ære alieno. 7 Peccatum flagris dignum. 8 Factum detestandum. 9 Pretio, pecunia liberaret. 10 Parentum aut consanguineorum interfectores aut occisores. Hinc parricidium, id est, parentis vel cognati cædes. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum.* 11 Rerum sacrarum fures. 12 Evicti, condemnati, sc. de criminibus. 13 Judicium est legitima disceptatio duorum, aut plurium coram judice. 14 Hoc est, propter facta sua scelerata non audentes sese judici ostendere; ita ut sensus sit: quicunque scelus aliquod commiserant, propter quod timebant condemnari, hi se ad Catilinam recipiebant. Undè Cic. in 2. Invect. in Catil. *Qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur.* 15 Præterea, insuper. 16 Sc. facinorosa. 17 Falso juramento. Derivatur à *perjurus*, qui jusjurandum violat, vel qui jurando jus pervertit; ut apud Virg. 2. Æneid. *Talibus insidiis, perjurique arte Simonis credita res.* 18 Per effusionem sanguinis civium. 19 Scelus aliquod enorme. 20 Paupertas, quam scilicet contraxerant ex profusione rerum suarum. 21 Scilicet alicujus magni sceleris aut flagitii. 22 Vexabat, & torquebat morsu conscientiæ.

ii Catilinæ[1] proximi, [2] familiaresque erant. Quod [3] si quis etiam [4] à culpa vacuus in amicitiam [5] ejus [6] inciderat; quotidiano [7] usu, atque [8] illecebris, facile [9] par, [10] similisque cæteris efficiebatur. sed maxume adolescentium [11] familiaritates [12] appetebat. [13] eorum animi [14] molles, & ætate [15] fluxi, [16] dolis [17] haud difficulter [18] capiebantur. nam, uti cujusque [19] studium [20] ex ætate [21] flagrabat, aliis [22] scorta [23] præbere; [24] aliis canes, atque equos [25] mercari: postremo neque [26] sumtui [27] neque modestiæ suæ parcere, [28] dum illos [29] obnoxios, [30] fidosque faceret. Scio fuisse [31] nonnullos, qui ita [32] existumarent, [33] juventutem, quæ domum Catilinæ [34] frequentabat,

1 pa-

1 Charissimi. 2 Arctà familiaritate conjuncti. 3 Si aliquis. 4 Id est, immunis à culpâ, innocens. 5 Catilinæ scilicet. 6 Casu incurrerat, & venerat, sæpius enim *incido* sumitur pro casu incurro, aut de improviso labor: ut *incidi* in latrones. *Incidi* in errorem dicit Cicero. 7 Conversatione, & consuetudine improborum. 8 Blanditiis, allectionibus vitiorum, quibus alios ad se attrahebat. Sunt enim *illecebræ* blanditiæ, quibus capimur, & ad aliquam rem pellicimur: est enim a verbo *illicio*, quod significat attraho, illaqueo, illecebris decipio: ut apud Ter. in Andr. Tu ne hic homines adolescentulos imperitos rerum, eductos liberè, in fraudem *illicis*? Hinc *illecebrosus*, qui inanibus blandimentis hominem allicit. Cic. in 2. Orat. in Catil. *Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo?* 9 Scilicet magnitudine flagitiorum. 10 Scilicet moribus. 11 Amicitias. 12 Avidè cupiebat: quia adolescentes sunt imperiti rerum, facilè enim eorum animi vitiis capiuntur. 13 Adolescentium. 14 Teneri, & luxuriæ dediti. 15 Inconstantes, mutabiles. 16 Fallaciis. 17 Id est, facilè, nullo negotio. 18 Decipiebantur. 19 Amor, cupiditas, inclinatio alicujus rei exercendæ. 20 Secundum ætatem quam habebat. 21 Accensum erat & magnum, ardebat. 22 Meretrices. *Adeò plerique urbis juvenes corrupti erant. Nam unicuique libidines mulierum,* potationes, ac omnis generis luxuriæ alendæ sumptus præbebat: undè Cic. in 2. Invect. in Catil. *Qui alios ipse amabat turpissimè; aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando pollicebatur.* 23 Pro præbebat, hoc est, dabat, exhibebat. 24 Adolescentibus. 25 Mercabatur, emebat, pretio comparabat canes & equos: His autem juvenes potissimùm delectantur, juxtà illud Terentii in Andriâ: *Quod plerique omnes faciunt adolescentuli, ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos alere, aut canes ad venandum, &c.* Quod Horatius etiam innuit in Arte Poetica, dicens: *Imberbis juvenis, tandem custode remoto Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.* 26 Impensis, aut profusioni bonorum, ut scilicet adolescentum voluptatibus inserviret. 27 Hoc est, nullam modestiam servabat. 28 Dummodò. 29 Devinctos & obligatos, quasi ob communem noxam. 30 Fideles. 31 Aliquos, quosdam homines. 32 Putarent, judicarent. 33 Hoc est, juvenes. 34 Frequenter accedebat, adibat. *Frequentari* ergo *domus* dicitur, quæ à multis aditur, vel cum multis. Hinc fit *frequentatio*, & *frequentia* pro conventione & concursu. Et apud Grammaticos *verbum frequentativum* quod significat frequentem actionem. Aliquandò *frequentare* sumitur pro geminare, vel frequenter repetere. Derivatur

[1] parum honeste [2] pudicitiam [3] habuisse. sed [4] ex a
liis rebus magis, quam quod [5] cuiquam id [6] com
pertum foret, hæc fama [7] valebat.

XV. [8] **Jam primum adolescens Catilina multa** [9] **ne**
fanda [10] **stupra** [11] **fecerat,cum** [12] **virgine** [13] **nobili,**[14] **cum**
face

à nomine adjectivo *frequens*, id est, creber, multus, plenus. Undè *frequens locus* dicitur, quem frequentare multi solent. Sic *urbs frequens*, *platea frequens*, ubi multi homines aut habitant, aut diversantur. Sic *frequens templum* dicitur, in quo multi conveniunt, & quod multi frequentant. *Frequentes cives* vocantur multi & numerosi. 1 Id est, inhonestè. 2 Castitatem corporum suorum. 3 Retinuisse, conservasse, sc. à turpi libidine: undè Cic. in 1. Orat. in Catil. *Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium in toto corpore abfuit?* 4 Scilicet turpibus & parum honestis per eos factis. 5 Alicui. 6 Exploratum. 7 Vigebat, vires habebat. Quasi dicat: Hæc fama, scilicet quod juvenes domum Catilinæ frequentantes, parum honestè pudicitiam habuerint, magis vires & vigorem nanciscebatur ex aliis rebus turpibus ab ipsis perpetratis, quam quòd revera id quisquam explorasset. Hoc autem addit duplici de causâ: vel, propter potentes aliquos & nobiles conjurationis ignaros, nihilominùs ex intimis Catilinæ amicis: vel, quòd historicum pro certo quidquam affirmare non deceat, quod ipsum fugiat. 8 Hoc est, ab eo ipso tempore quo fuerat adolescens. 9 Execrabilia. *Nefandum* enim id dicitur, quod *nefari* quidem liceat, à *nefas*. 10 Scortationes, & illicitos concubitus, Cic. in 2. Invect. in Catil. *Quod nefarium stuprum non per illum?* Idem paulò post: *Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, &c.* 11 Commiserat. 12 Puellâ intactâ. 13 Nobili loco nata. Quænam autem virgo hic à Sallustio significetur, sunt qui dubitent. Nonnulli hic eam à Sallustio significari existimant, quæ posteà fuit Catilinæ socrus: atque ita putant nomen virginis hujus à Sallustio, aliisque *propter generis nobilitatem suppressum esse.* Ego autem certi quid

afferam, non habeo, eo maximè
quòd apud Plutarchum in Cicero
legerim id tantum, nempe Catil
nam cum filia virgine coiss
14 Id est, cum virgine Vestali se
Deæ Vestæ. Hæc Fabia vocabatur
& fuit soror Terentiæ, uxoris Cic
ronis, verùm cùm stupri seu ince
sti rationem reddidisset, quod co
stuprata esset à Catilinâ, absolu
fuit. Virgines enim Vestales, stu
prum passæ, & in adulterio depre
hensæ, miserabili & fœdissimo su
plicio afficiebantur. *Vivæ enim*
funebri pompâ efferebantur, am
cis ac cognatis lacrymis lectica
prosequentibus, delataque ad Co
linam portam extra muros,
subterraneâ cellâ vivæ sepeli
bantur, nec monumento dignitat
nec parentatione, aliis-ve solen
nibus defunctorum honoribus, ve
ba sunt Dionysii. Pœna hæc *Virg*
num Vestalium à Plutarcho in vi
Numæ Pompilii plenius explicatu
cùm de iis verba faciens in hu
modum scribit: Si quid deliqueri
inquit, Vestalis, verbera ei à sum
mo Pontifice infliguntur, aliquand
etiam nudæ, linteo prætenso
obscuro & umbroso loco. At qu
virginitatem polluit, viva defod
tur juxtà portam Collinam.
ibi intra urbem tumulus quida
terreus, in longum porrectus, A
gerem Latini vocant: in eo dom
subterranea non magna, in qua
ex superiori parte descensus fi
paratur: in eâque lectus constratu
lucerna ardens, paucæque eorun
quæ ad vitam fovendam necessa
sunt, primitiæ reponuntur, ut p
nis, aqua, lac in vasculo, &
leum, tanquam nefas putent fore
si corpus summis consecratum
crimoniis fame pereat. Tùm illa
quæ supplicio est afficienda, lec
cæ impositam extrà opertæ,
risque revinctam, ita ut ne v
quidem exaudiri possit, per foru
vehunt: ei omnes viâ decedunt
citi, & ingenti cum mœstitiâ sile
tes transmittunt, neque est hor
bilius ullum spectaculum aut di

q

dote. [1] Vestæ, alia [2] hujuſcemodi contra [3] jus,
que. [5] poſtremo, [6] captus amore [7] Aureliæ Ore-
:, cujus, præter [8] formam [9] nihil unquam [10] bo-
laudavit: [11] quod [12] ea [13] nubere [14] illi [15] dubi-
tabat,

urbs agat triſtiorem. Ubi ad
, quem dixi, lectica perve-
vincula lictores ſolvunt: at
ps ſacrorum ſecretò quædam
ecatus: manibus ad Deos ſub-
antequam neceſſitati ſuppli-
isfaciat, oblevatam educit,
calis deorſum in domum de-
bus conſtituit, ita ipſe cum
s Sacerdotibus revertitur.
am damnata deſcendit, ſur-
gradus attrahunt, multaque
è terrâ ingeſta domus occuli-
omplanaturque. Hactenus Plu-
s. Pompeius Feſtus tradit,
rum *Campum* appellari pro-
portam Collinam, in quo vir-
Veſtales, quæ inceſtum fece-
vivæ ſint defoſſæ. 1 *Veſta*
uit Saturni ex Ope. Undè
Veſta nomen acceperit, in
iptores non convenit. Ovidius
à *vi ſtando* dictam putat,
ribit lib. 6. Faſt. *Stat vi ter-*
a, vi ſtando Veſta vocatur.
veſtiendo, quòd terra, variis
herbis, tùm plantis, cæteris-
veſtiatur. Nec deſunt, qui
ἑστίας, à *foco*, nomen hoc
um velint. Cui ſententiæ
ibit Cicero lib. 2. De Natur.
Veſta, inquit, nomen ſump-
eſt à Græcis: ea eſt enim,
ab illis, *ἑστία* dicitur, viſque
d aras & focos pertinet. In-
n ponitur pro igne: ut apud
loco citato: *Nec tu aliud*
s, quam vivam intellige flam-
Veteres autem duas eſſe
affirmabant, unam Saturni
m, alteram ejus filiam, de
vidius ibidem: *Ex Ope Juno-*
memorant, Ceremque crea-
rmine Saturni, tertia Veſta
Hinc *Virgines Veſtales* dictæ,
Veſtæ ſacra curarent. Has pri-
ſacerdotes Numa Pompilius
ſacravit, ſtipendioque publi-
avit, perpetuâque virginitate,
e cæremoniis venerabiliores
Harum potiſſimum cura erat,
em perpetuum conſervarent:
forte per negligentiam fuiſſet
tus, nequaquam alio ex igni
re fas erat, ſed accenſâ per
ex ſole flammâ, puſus &
cæleſtis ignis eliciebatur. Porrò *Vir-*
go Veſtalis legebatur intrà annum
ſextum ſuæ ætatis, & decimum: &
triginta annos oportebat eam manê-
re virginem, poſteà nubere licebat.
De his fuſiùs vide Roſinum Anti-
quit. Rom. lib. 3. c. 19. 2 Sc. te-
cerat. 3 Humanum jus intelligit,
quod læſerat faciendo ſtuprum cum
virgine nobili. 4 Et contra fas,
id eſt, licitum, aut jus divinum,
quod violaverat, quia ſe miſcuerat
cum virgine Veſtali. 5 Denique,
poſt multa nefanda facinora & ſtu-
pra à ſe commiſſa. 6 Accenſus,
ſc. *fuit*. 7 Illius ſcilicet mulieris
infamis. 8 Pulchritudinem, cor-
poriſque venuſtatem: nam forma
quidem bona erat, ſed ipſa Aurelia
omnibus vitiis referta erat. 9 Nul-
lam partem, nullum-ve factum.
10 Vir ſcilicet integer, & ſpectatæ
fidei. 11 Quia. 12 Aurelia O-
reſtilla. 13 Propriè ſignificat te-
gere, velare: ut apud Virg. *Arſu-*
raſque comas obnubis amictu. Un-
dè *nubes* dicta creditur, quòd cæ-
lum *obnubat*, id eſt, tegat. Quo-
niam verò ſponſæ apud veteres,
dum viro tradebantur, *nubere*, hoc
eſt, velare capita ſolebant, factum
eſt, ut *nubere* uſurpetur pro viro
tradi. Eſt enim *nubere* proprium
mulieris; ſicut viri proprium eſt *du-*
cere: unde Ter. in Andr. Aliquot
me adiêre, ex te auditum qui aie-
bant, hodie filiam meam *nubere*
tuo gnato: non enim vir, ſed mu-
lier propriè *nubit*. Hinc *nuptiæ*
dictæ ſunt, hoc eſt, matrimonium,
ſeu conjunctio maris & fœminæ,
individuam vitæ ſocietatem con-ti-
nens. Undè fit *nuptialis*, quod ad
nuptias pertinet: Hinc *nuptialis*
thalamus dicitur cubiculum, in quo
primum viri & uxor conjunguntur.
14 Catilinæ. 15 Verebatur, non
audebat: is enim eſt elegans hujus
verbi uſus: ut apud Plaut. Quid
iſtud *dubitas* dicere? Hoc eſt quid
times, quid vereris? Undè Cic. Non
dubitat, inquit, P. Lentulum æter-
nis vinculis mandare: pro, audet,
non veretur. Propriè autem dubito
idem eſt, quod dubius ſum. Cic.
lib. 10. Epiſt. Nam de tua erga me

tabat, timens [1] privignum [2] adultum ætate; [3] prò certo [4] creditur, [5] necato filio, [6] vacuam domum [7] scelestis nuptiis fecisse. [8] Quæ quidem res mihi in primis videtur caussa fuisse [9] facinoris [10] maturandi. namque [11] animus [12] impurus, diis hominibusque [13] infestus, neque vigiliis, neque quietibus [14] sedari poterat: ita conscientia mentem [15] excitam vexabat. igitur color ejus [16] exsanguis, [17] fœdi oculi; [18] citus [19] modo, modo tardus [20] incessus: [21] prorsus in facie, vultuque [22] vecordia inerat.

XVI. [23] Sed [24] juventutem, quam, [25] ut supra diximus, [26] illexerat, multis modis [27] mala facinora [28] edocebat.

voluntate non *dubitant.* 1 Filium Catilinæ, quia privignus illi erat futurus. *Privignus* verò est filius mariti ex alia conjuge, vel uxoris ex alio marito. *Privignus dictus*, inquit Festus, *quòd prius quam mater secundo nuberet, est genitus. Pri enim veteres pro præ dixerunt.* Hæc Festus. Ego existimem ex *prius* & *genitus* vocabulum istud esse compositum. 2 Hoc est, provectum ætate. 3 Certissimè, ac procul omni dubio. 4 Existimatur, putatur, Catilina scilicet. 5 Occiso, veneno sublato. Hoc ipsum narrat Val. Max. lib. 9. c. 1. *Præcipuè verò*, inquit, *Catilinæ libido scelesta: nam vesano amore Aureliæ Orestillæ correptus, cùm unum impedimentum videret, quò minùs nuptiis inter se jungerentur, filium suum, quem solum, & jam ætate puberem habuit, veneno sustulit, protinusque ex rogo ejus maritalem facem accendit, ac novæ marita orbitatem suam loco muneris erogavit.* 6 Liberam, omnibusque impedimentis carentem. Cic. in 1. Invect. in Catil. *Quid verò nuper? Cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur.* 7 Propter, vel ad scelestas nuptias Aureliæ Orestillæ: quam ut duceret, filium veneno sustulit, ut diximus. 8 Scilicet necati filii, vel, quòd filium suum necavit. 9 Sceleris, nempe conjurationis. 10 Maturè peragendis accelerandi. 11 Catilinæ scilicet. 12 Contaminatus, multisque obnoxius criminibus. 13 Iratus, infensus, vim inferens. *Infestus* autem dicitur tam is, qui alicui malum infert, & plus quàm inimicus est, jamque adversus eum fertur: quam is, qui infestatur, & cui aliundè malum impendet; unde Cic. Dolebam (inquit) Judices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset *infestior*, quòd is meam salutem, atque vitam suâ benevolentiâ, præsidio, custodiâque texisset. Hinc *infestare*, est crebris cursibus molestiam inferre. Et *signa infesta* dicuntur, quæ adversum tendunt, hoc est, vexilla in hostem euntia, ut molestiam inferant. 14 Mitigari, quiescere, placari, ad tranquillitatem reduci. 15 Sceleribus excitatam & provocatam, & (ut ita dicam) gravidam. 16 Pallidus: quod pallentes videantur sanguine carere, cum sanguis per extrema diffusus, fit causa ruboris: contrà recedente sanguine, subitò pallescimus, ut in metu videmus accidere, cùm sanguis se recipit ad interiora. Propriè exsangue id dicitur, quod est sine sanguine. Sc. *inerat Catilinæ.* 17 Hoc est, sævitiam ostentantes. 18 Velox. 19 Interdum. 20 Gressus. 21 Omninò 22 Insania, furor. 23 Ordo est: Sed *Catilina edocebat* juventutem, quam illexerat, ut diximus supra, mala facinora multis modis: *edocebat* ex illis commodare testes falsos & signatores; *& edocebat eos* habère fidem, fortunas, pericula vilia. 24 Juvenes. 25 Superius, paulò ante. 26 Irretiverat, in amicitiam suam illecebris attraxerat. 27 Malefacta. 28 Diligenter docebat, ita ut memoriæ mandarent. Undè Cicero in L. Qui

cebat. [1] ex illis teſtes, [2] ſignatoreſque falſos commodare; fidem, fortunas, pericula [3] vilia habere. [4] poſt, [5] ubi [6] eorum [7] famam, atque pudorem [8] attriverat, [9] majora alia [10] imperabat. ſi cauſſa [11] peccandi [12] in præſens [13] minus ſuppetebat: nihilominus [14] inſontes, ſicuti [15] ſontes, [16] circumvenire, [17] jugulare. ſcilicet, ne per otium [18] torpeſcerent manus, aut [19] animus [20] gratuito potius malus, atque crudelis erat. [21] His amicis, [22] ſociiſque [23] confiſus Catilina, [24] ſimul, [25] quod [26] æs alienum [27] per omnis terras [28] ingens erat: &, quod plerique [29] Sullani milites [30] largius [31] ſuo [32] uſi, [33] rapinarum & [34] victoriæ veteris memores, [35] civile bellum exoptabant; [36] opprimundæ reipub. con-

1. Orat. in Catil. *Cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti?* 1 Juvenibus ſcilicet, quos mala facinora edocuerat. 2 Hoc eſt, falſos notarios, quos *falſarios* vocant, nempe qui de teſtamentis aut contractibus falſis teſtimonium exhibebant. *Signatores* enim dicebantur, qui aut teſtamentis aut cauſis ſeſe ſubſignabant & nomen ſuum ſubſcribebant: eſt enim à verbo *ſigno*, id eſt, imprimo: unde *ſignare epiſtolam*, eſt annulo ſignum imprimere. 3 Nihili facere, contemnere. 4 Poſteà. 5 Cum. 6 Juvenum. 7 Nomen bonum. 8 Comminuerat, paulatim abſumpſerat: q. d. poſtquam eos infames reddidit, ac effecit, ut omni ſe pudore exuerent. *Attero* propriè, eſt rem aliquam ad aliam tero, & quodammodò confrico. 9 Graviora, & turpiora alia facinora. 10 Jubebat eos facere: utpote prædantium more noctu graſſari, atque obvios quoſque adoriri. 11 Id eſt, occaſio offendendi, & adoriendi aliquem. 12 Sc. *tempus*, vel in præſenti tempore, quo à nemine offendebantur. 13 Hoc eſt, parum ſufficienter in promptu erat: hoc enim *ſupperit* in tertiâ perſonâ ſignificat. *Suppeto* alioqui ſignificat, latenter ſeu per fraudem peto. 14 Innocentes. 15 Nocentes. 16 Dolis opprimere, & adoriri. ſc. *eos edocebat*: tractum à venatoribus, qui feras laqueis, retibus, & canibus circumvenire ſolent. 17 Occidere, trucidare. 18 Hoc eſt, manus juvenum pigræ & ignavæ fierent. 19 Catilinæ. 20 Suâ naturâ, ſine pretio, aut mercede. 21 Hic accingit ſe ad conjurationem Catilinæ enarrandam. 22 Scilicet quos jam memoravi, aut *his*, id eſt, talibus tamque perditis moribus, omnique inſidiarum genere probè inſtructis. 23 Fretus. 24 Præterea, inſuper. 25 Quia. 26 Debitum contractum ob æs alienum. 27 Per omnes Romani imperii regiones. 28 Grande. 29 Hoc eſt, qui ſub Syllâ indulgenter militaverant. 30 Copioſius, ſcilicet quam par fuerat. 31 Rebus ſuis. 32 Hinc Cic. in 2. Orat. in Catil. Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Fæſulis Sylla conſtituit: hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiuſque jactarunt: hi dùm ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis, magnis conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit ab iis inferis excitandus. 33 Prædarum. Intellige *rapinas*, quas ſub Sylla fecerant. 34 Scilicet, quam contra Marianos reportatam & acquiſitam, in turpem exitum commutaverant. 35 Id eſt, bellum quod inter cives ſuſcipitur. 36 Id eſt, ut opprimeret, hoc eſt, obrueret, extingueret Rempublicam.

consilium [1] cepit. in Italia nullus [2] exercitus. [3] Cn. Pompeius [4] in extremis terris bellum gerebat: [5] ipsi [6] consulatum [7] petundi [8] mag-

1 Arripuit Catilina. 2 Scilicet erat hoc tempore, quia Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat. 3 Hic filius fuit Cn. Pompeii Strabonis, qui partes Syllæ secutus est, ab eoque ad ulciscendos inimicos in Africam missus. Domitium primùm expugnavit, deinde & Jarbam regem cepit, de quo triumphavit antè legitimam ætatem: quare ab exercitu Syllæ *Magnus* est salutatus. Indè contra Sertorium in Hispaniam profectus, Metelli copiis sese conjungens, eum cum totâ factione sustulit. Mox delectus Imperator ad bellum Piraticum, tribus mensibus id confecit. Dein successor L. Lucullo missus, de Mithridate triumphavit. Tigranem, Armeniæ regem, ei ad genua procumbentem, in regnum restituit. Inde Iberos, Albanos, Judæos debellavit, capto eorum rege Aristobulo. Exstinctâ uxore Juliâ, Cæsaris filiâ, Corneliam, Scipionis filiam, à P. Crasso M. filio viduam relictam, uxorem duxit. Neapoli demum acutissimâ febre correptus, parum abfuit à morte: quæ si contigisset, meliùs cum eo factum fuisset, ob insequentis belli civilis calamitatem. Jam bello civili excitato, Pharsalicâ pugnâ à Cæsare, copiis longè inferiore, superatus, & in Ægyptum fugiens, regis perfidiâ interfectus est. 4 Indiam versus contra Mithridatem. 5 Catilinæ scilicet. 6 Id est, officium, vel dignitatem consulis. *Consulatus* enim est officium, vel dignitas, sive tempus, quo Consul in officio est. 7 Hoc est, ut peteret, id est, postularet, appeteret. *Petere* enim propriè postulare est: ut apud Virg. 8. Æneid. *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Capiturque in bonam & in malam partem, quod per ipsam rem declaratur, bonum significantem aut malum. In bonam: ut, pater salutem filii *petit*, servus benevolentiam Domini. In malam: ut, hic *petit* caput alterius, aut famam, aut pudorem: Hæc in hominis perniciem petuntur. Cum verò *peto* habet ablativum significantem instrumentum, non in malam semper partem accipitur, sed pro instrumenti diversitate diversa significat, sive in rem, seu in personam referatur. Nam *petere manu*, est ducere. *Petere pedibus*, est ire. *Petere vi*, aut *impetu*, est aggredi. *Petere gladio*, aut *veneno*, aut *lapide*, aut *cornu*, aut alio simili, est invadere, ferire, & saluti insidiari. *Petere osculis*, *petere precibus*, *petere muneribus*, *petere blanditiis*, est blandiri, conciliare: undè Quintil. Novercam blanditiis *petit*, quæ vult, facilè suadet. *Petere oculis*, est contemplari; *petere auribus*, audire; *petere naribus*, olfacere; *petere tactu*, palpare. Quidam *petere*, *poscere*, & *postulare* ita distinguunt, ut *petere* precariò fit, hoc est, humiliter & precibus aliquid petere; *poscere* imperio; *postulare* jure. Nobis magis videtur, *poscere* esse rem debitam atque honestam petere. Undè *reposcere*, est rem creditam sibi restitui petere. *Postulare* verò, quodammodò requirere, ut res, locus, ratio, tempus postulat. A *peto* verò fit *petitor*, qui aliquid petit: poniturque frequenter pro mendico, & stipem ostiatim petente, qui & *postulator*, & *rogator* dicitur. Item à *peto* composita sunt *appeto*, & *expeto*: quæ inter se differunt, quod *appetimus*, hoc est, desideramus, quæcunque libido fert; *expetimus* tantum honesta. Undè de rebus *expetendis* scripserunt Philosophi, hoc est, de rebus, quæ meritò optari, & perquiri debent. Ab *expeto* fit *expetitio*, quæ in ratione posita, docet quid faciendum, fugiendumque sit. Ab *appeto* fit *appetitio*, quæ à Græcis dicitur ὁρμή, motus animi, quo ad agendum aliquid impellimur. Item *appetitus* & *appetentia*: Græcè ὄρεξις dicitur, quod vocabulum Latini usurpant pro vehementi illâ edendi aviditate, quæ à vomitu fieri solet. Juven. *Rabidam facturus orexim.* *Appetere* interdum significat appropinquare, instare; ut, *appetit* nox, vespera, &c. *Oppeto*, morior, quasi *mortem peto*. Virg. *O terque quaterque beati Queis antè ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis Contigit oppetere.* Dicimusque & simpliciter *oppeto*, &

[1] magna spes; [2] senatus [3] nihil [4] sanè. [5] intentus: tutæ, tranquillæque res omnes. sed ea [6] prorsus [7] opportuna Catilinæ.

XVII. [8] Igitur circiter [9] Calendas Junias [1] L.

& cum additione, *mortem oppeto*: sicut *obeo*, & *mortem obeo*. *Perpeto*, valdè peto. *Impeto*, invado, irruo. Ab hoc fit *impetus*, vis, violenta invasio. *Competo*, quod propriè est simul peto Undè *Competitores* dicuntur, qui in magistratibus, in officiis, in honoribus petendis concurrunt. Aliquando convenio, & par sum; Seneca: Nihil ei magis competebat. Item *compita*, quæ sunt trivia aut quadrivia, ab eo, quòd multæ viæ *simul petant*. Undè *compitalia* dicta sunt festa, quæ in *compitis* peragebantur. *Suppeto*, de quo supra. *Repeto*, rursus peto, revertor. Cic. Dum ex foro domum *repeterem*. Aliquando quæ dicta sunt, recenseo. Idem: Postremò, quæ à nobis dicta erunt, breviter *repetemus*. Hinc *repetitio*, actus repetendi. 1 Sc. *erat*: quia multos habuerat fautores. *Spes* est opinio futuri boni Ab hac fit verbum *spero*, futurum opinor. A *spero* fit *despero*, quod est extra omnem spem sum: à quo *desperati* dicuntur in morbis, de quorum salute nulla amplius spes est, qui & *deplorati* vocantur. *Spem pretio emere* proverbialiter dicitur, pro eo quod est certum & præsens detrimentum facere ipse incerti lucri. Ter. Ego *spem pretio* non *emo*. 2 Romanus. *Senatus* significat tam locum, in quem Senatores conveniunt, (Cic. Nec antè in *Senatum* accederem, quàm rem confecissem) quam ipsos Senatores: hoc loco sumitur pro ipsis Senatoribus, aut collegio Senatorum. *Cogere Senatum*, *convocare Senatum*, *efficere frequentem Senatum* est, ferè omnes Senatores cogere. *Senatum haberi*, est cogi. *Senatus erit*, id est, convocabitur, cogetur. *Senatus mitti*, aut *demitti* dicitur, cum datur facultas Senatoribus abeundi domum. *Senatus discedit*, cum Senatores à Consule missi facti, domum abeunt. *Senatum cooptare*, est Senatum constituere. *In Senatum venire*, aliquando est Senatorem fieri. *Movêre Senatu*, & *ex Senatu rejicere*, est Senatus autoritatem & dignitatem deprimere, vel tollere. 3 In nulla re. 4 *Valdè*, *multum*.

5 Occupatus sc. *erat*: quasi dicat, Senatus omnia parum curabat, omnes res negligenter agebat, quippe qui nihil mali metueret, eò quod omnes res totius imperii in tuto esse videbantur. 6 Planè, omnino. 7 Commoda, & tempestiva. 8 Itaque, proinde, ideò: quia scilicet omnia Catilinæ prorsus opportuna erant. 9 Id est, primum diem mensis Junii Romani singulos menses ex ordinatione Romuli distribuerunt in partes tres, in *Calendas*, *Nonas*, & *Idus* *Calendas* dixerunt primum cujusque mensis diem, juxta illud Ausonii: *Prima dies mensis cujusque est dicta Calenda*. Dictæ sunt ἀπὸ τοῦ καλεῖν, hoc est, vocare. Cur autem primum singulorum mensium diem *Calendas* vocitarint, causa hæc fuit: Priscis temporibus, antequam Fasti à Cn. Flavio Scribâ invitis patribus in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hac provincia delegabatur, ut novæ Lunæ primum observaret aspectum, visamque Regi sacrificulo nuntiaret. Itaque sacrificio à rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex *Calatâ*, id est, vocata in Capitolium plebe, juxtà curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima erat, quot numero dies a *Calendis* ad Nonas superessent, pronunciabat: & *quintanas* quidem, quinquies dicto verbo καλῶ; *septimanas* verò septies repetito prædicebat. Hunc ergo diem, qui ex his diebus, qui *calarentur*, primus esset, placuit *Calendas* vocari. Ideò autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, *calando* prodebat, quòd post Novam Lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris essent, confluere in Urbem, ut addiscerent, quid eo mense in divinis humanisque rebus facto opus esset. Hæc Macrobius: Græci autem *Calendas* non habent, undè factum est proverbium; *Ad Calendas Græcas*, cum aliquid nunquam futurum volumus significare: quod ab Augusto institutum est, qui ut erat faceto ingenio, cum aliquos non soluturos, quod debebant, existimabat, *Ad Calendas* Græcas soluturos aiebat.

L. Cæsare & C. Figulo consulibus, [...]

bat, ut refert Suetonius in ejus vitâ. Dies qui ante *Kalendas* est, hoc est, ultimus dies præcedentis mensis, *pridie Kalendas* vel *Kalendarum* dicitur: non autem *secundo Kalendas*. Penultimus dies mensis, *tertio Kalendas vel Kalendarum*, qui antecedit, *quarto Kalendas* & in hunc modum cæteri usque ad Idus, ex gr. ultimum diem Decembris, *pridie Kalendas Januarii* sive *Januarias* scribimus, penultimum, *tertio Kalendas Januarii*; qui hunc antecedit, *quarto Kalendas Januarii*; & in hunc modum alios usque ad decimum quartum diem Decembris, quem XIX. *Kalendas Januarii* scribimus. Hic enim dies est decimus nonus antè *Kalendas Januarii*. Venio ad *Nonas*, quibusdam dictas, quasi *novas*, ob initium novæ observationis, quòd in eas occurreret principium Lunæ: vel quòd ab eo semper ad Idus novem dies computarentur. His diebus populus ex agris in Urbem conveniebat in arce, ibique Rex sacrorum prædicebat singulas ferias menstruas, de quibus vide Rosinum Antiquit. lib. 4. c. 3. Erant autem *Nonæ* in Martio, Maio, Julio, & Octobri, sex illi dies, qui Kalendas sequuntur: reliqui verò menses tantum quatuor habebant *Nonas*, juxta vulgatos hosce versus: *Majus sex Nonas, October, Julius, & Mars, At reliqui quatuor.* Restant *Idus*, sic dictæ, ut quidam existimant, ab antiquo verbo *iduare*, quod Hetruscâ linguâ dividere significat: ideòque hunc diem *Idus* dictum, quòd mensem *dividat* in duas partes propemodum æquales, quia plerumque in medium mensem incidunt. Singuli menses habent *Idus* octo, juxtà illud: *tenet Idus quilibet octo*. In Martio, Maio, & Octobri *Idus* incidunt in decimumquintum: in reliquis in decimumtertium. Sic dicimus decimumtertium diem *Decembris*. *Idus Decembris*, præcedentem diem, *pridiè Idus Decembris*; alium, *tertio Idus*, & eodem modo ad quintum ejus mensis diem. Hunc enim *Nonas* vocamus; quartum, *pridiè Nonas*; tertium, *tertio Nonas*; secundum, *quarto Nonas*. Ab *Idibus Iduleæ* dictæ sunt oves, quæ singulis *Idibus* Jovi immolabantur: undè illud Ovidii, 1. Fast. *Idibus alba Jovi grandior agna cadit.* Ab *Idibus* dies reliqui omnes (ut diximus)

referuntur ad Kalendas se[...]
mensis, juxta illud: *Inde di[...]*
omnes dic esse Kalendas, Q[...]
trò numerans dices à mense[...]
ti. Notandum autem est, [...]
quarto, quinto, &c. Nonas [...]
Kalendas dici per Ellipsin p[...]
tionis *antè*, & *tertio, quart[...]*
Nonarum, Iduum, Kalend[...]
sc. *die*. *Pridiè* vel *postridi[...]*
narum, Iduum Kalendarum [...]
pridie vel *postridiè Nonas*, [...]
Kalendas, subaudito *antè* v[...]
Notandum quoque est, ubi [...]
tertio, quarto, quinto, &c. [...]
das, significari certum & de[...]
natum diem, qui est tertius, [...]
tus, quintus antè Kalendas: [...]
ad tertium, quartum, qu[...]
&c. Kalendas non intelligi [...]
tertium, quartum, & quintu[...]
antè Kalendas, sed incertu[...]
diem aliquem tertio, quart[...]
quinto propinquum, utpote [...]
circiter tertium, quartum, qu[...]
&c. Kalendas. Notandum [...]
est, quod dicimus *Kalend[...]*
nuarii, & Januarias; Febr[...]
Februarias; Martii & M[...]
Aprilis tantum, & non *A[...]*
Maji & Majas; Junii, & J[...]
Julii, & Julias, & Qui[...]
Augusti & Augustas, & Se[...]
Septembris & Septembrias; [...]
bris & Octobrias; Novem[...]
Novembrias; Decembris, [...]
cembrias. A *Kalendis Kalen[...]*
dictum est libellus, in quo qu[...]
gulis cujusque mensis diebus [...]
accommodatum, locatum fu[...]
bitur. Sed ad autorem no[...]
redeamus: Dicit ergo, Ca[...]
singulos appellasse circiter *Ka[...]*
Junii, hoc est, ut diximu[...]
mum diem mensis Junii. [...]
est mensis, proximè sequen[...]
lium: à *Junone* dictus p[...]
quem *Junonium* dicebant. [...]
Junium mensem à *Junio* [...]
vocitatum putant, qui prim[...]
mæ factus est Consul, quod [...]
dis Junii pulso Tarquinio, [...]
Carnæ Deæ in Cœlio mon[...]
reus fecisset. Alii à *Ju[...]*
derivant, sicut *Majum* à [...]
bus: undè Ovid. 6. Fast. i[...]
nit: *Sic statuit, mensesq[...]*
sacravit eadem: Junius es[...]
num, qui fuit antè, fenum[...]
est: quo anno illi consules [...]
seu consulatum gerebant: [...]
bant Romani annorum diffe[...]
à Consulibus notare: non [...]

gulos [2] appellare: [3] hortari [4] alios, alios [5] ten-; opes suas, [6] imparatam rempublicam, [7] mag-prœmia [8] conjurationis docere. [9] ubi satis [10] ex-atâ sunt, quæ [11] voluit, [12] in unum [13] omnis onvocat, quibus maxuma [15] necessitudo, & [16] plu-um audaciæ inerat. [17] eo [18] convenere [19] senato-rii

nos Christianos annorum series ivitate Servatoris nostri Jesu i sumitur. 1 Hoc est, unum-que seorsim ac privatim. appellabat, Catilina scilicet, comiter compellabat, allo-tur: in quâ significatione usus cero, inquiens: *Appellat* hi-vultu hominem Balbus, ut ilissimè potest. Propriè signifi-omino. Interdum etiam *appel-*est, sententiam tanquam ini-, ad superiorem judicem pro-e: unde *appellatus* dicitur is, iem provocatio facta est. Ali-lo tertiæ conjugationis est: & icat applico, admoveo. Ter. cùm primùm animum ad ndem *appulit*. Varrò *appelle-*opriè dici existimat, cùm ex o, aut flumine quis ad littus ferit. 3 Hortabatur, id est, nebat. 4 Quosdam, nonnullos. ntabat, hoc est, experiebatur, alum faciebat inquirebat, *sc.* de quorum fide etiamnum ina dubitabat. 6 Non muni-, atque ita oppressu facilem. agnam mercedem: si scilicet gnaviter executi fuerint. *Præ-* proprie dicitur id, quod tan-n loco justæ mercedis pro rectè datur: ut apud Cic. Solon, it, duabus rebus contineri Rem-icam dixit, *præmio* & pœnâ. udis quoque & certaminibus sia dicuntur, quæ provenuntur ribus: ut apud Virg. 5. Æn. *inus Æneas celeri certare sa-Invitat, qui forte velint*, *præmia ponit.* 8 Conspirationis. ftquam, cum. 10 Certa, com-, rimata: ut *explorata salus*: contrarium est, *salus deplo-*. *Exploratum est mihi*, vel *oratum habeo*, id est, certò liquidò novi: undè Cic. ait de ct Quis est tam stultus, quam-fit adolescens, cui *sit explora-*, se ad vesperam usque esse vi-um? 11 Optavit. 12 Sc. lo-secretum, & abditum. 13 Con-tos scilicet, hoc est, eos qui conjurarunt. 14 Simul vocat, congregat. 15 *Necessitudo*, hoc loco, dupliciter (meo quidem judi-cio) exponi potest: vel pro necessi-tate, hoc est, indigentia & pœnu-riâ: ita ut sit sensus, Catilinam omnes istos unum in locum convo-casse, qui maximâ rerum omnium pœnuria laborabant: vel pro neces-sariâ propinquitate & conjunctione, ut consanguineorum, & affinium, ita ut sit sensus, Catilinam omnes istos unum in locum convocasse, qui ipsi affinitate aut consanguini-tate conjunctissimi erant. *Necessi-tudo* enim hæc duo significat; nem-pe primò necessitatem, hoc est, vim illam urgentem, quæ nos ad aliquid faciendum cogit: sic sumi-tur ista vox à Sallustio nostro in Jugurth. *Coactus*, inquit, *rerum necessitudine, statuit armis certare.* Secundò, *necessitudo* est conjunctio quædam affinitatis, vel sanguinis, vel etiam meritorum: sic usurpata est ista vox à Cic. Famil. 13. Mul-tos, inquit, tibi commendem neces-se, quando omnibus nota nostra *necessitudo* est, tuaque in me bene-volentia. 16 Hoc est, plu-rima audacia, id est, temeritas. 17 Hoc est, ad eum locum, ubi consilium habuit Catilina de repu-blica opprimendâ. 18 Hic recenset Sallustius eorum nomina, quos Catilina convocare jussit. 19 Sc. *viri*, hoc est, patritii, sive Senatorum progenies, qui a primis Senatoribus, à Romulo institutis, orti erant: aut si mavis, *Senatorii ordinis*, hoc est, ex Senatorio or-dine, seu Senatoriâ dignitate: unde hic *Ordo* vocatus fuit *Ordo amplis-simus*, ut apud Cic. Quid, cum Senatum pro me non modò propu-gnare *amplissimum ordinem*, sed etiam plorare, & supplicare mu-tatâ veste prohiberent? Exactis au-tem Roma Regibus, populus Roma-nus in tres Ordines distributus est: in Senatorium, Equestrem, & Ple-beium sive Popularem, undè Au-sonius canit: Martia Roma triplex, Equi-

rii ordinis [1] P. Lentulus Sura, [2] P. Autronius [3] L. Cassius Longinus, [4] C. Cethegus, [5] P. & Ser. Sullæ Servii filii, [6] L. Varguntejus, Q. Anniu

Equitatu, *Plebe*, *Senatu*. Senatorii ordinis fuerint isti, qui à Regibus primum, deinde à Consulibus, post Censoribus in Senatum lecti essent, sive Patritii, sive Equites, sive Plebeii iidem essent. Senatorum autem filii, nondum in Senatum lecti, *Equites*, sive ex *Equestri Ordine* fuère. Ubi obiter nota, non omnes Patritios Senatores, neque contra omnes Senatores posterioribus temporibus Patritios fuisse. Patritii enim dicti fuerunt ii, quia Patribus orti fuerunt, vel Patrum progenies, ut Livius loquitur, quorum magna multitudo fuit: Senatorum autem certus fuit numerus. Et cum posterioribus temporibus ex Equestri ordine & Plebe multi in Senatum lecti sint, manifestum est, non omnes Senatores fuisse Patritios. De Equestri ordine mox dabitur dicendi locus. 1 Quare autem *Sura* vocitatus fuerit, docet Plutarchus in Cicerone: scilicet quòd per dominationem Syllæ, cum quæstor esset, multas res publicas perditè administravit, consumpsitque; quare cum Sylla id ægre ferret, & administrationis rationem ab eo exigeret: ille rem nihili æstimans, in Senatum profectus, ridiculè dixit: Rationem mihi reddere non est, sed præbère *suram*, ut pueri solebant, qui in ludo pilæ peccassent, inde *Suræ* cognomen adeptus est. Hic *Lentulus Sura* dominandi cupiditate Catilinæ par erat: at belli industriâ, ingenio, consilio, nullo modo comparandus. Erat tamen in Lentulo corporis quædam dignitas, & dicendi exercitatio non mediocris. Is inductus à vatibus, fatale nomen suum ad perniciem Reipublicæ fore credebat. Nam ex libris Sibyllinis, Haruspicumque responsis, portendi dicebat dominationem tribus Corneliis: se tertium illum esse Cornelium, ad quem regnum Urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Syllam fuisse miseros homines, qui vatibus credunt. Hic tandem Lentulus conjurationis nomine in carcere strangulatus est, ut infrà videbimus. 2 Hic fuit condiscipulus *Ciceronis in pueritia*, collega

in quæsturâ. Consul designatu
ambitus judicium tollere ac distu
bare voluit: postremò ob conjur
tionem in exilium abiit. 3 Hi
L. Cassius Longinus sibi procura
tionem incendendæ urbis depoposce
rat, ut ait Cic. in 4. Invect. in Ca
til. Fuit corpore pinguis: und
Cicero ibidem dixit, *sibi L. Cass*
adipem non esse pertimescendam
4 Hic in civilibus hisce dissensioni
bus urbe ejectus, ad Syllam sup
plex confugit: indè Syllanas parte
secutus est. Hic C. Cethegus teme
ritate & audaciâ Catilinam supera
bat: sed studio armorum, nobilita
te, corporis robore erat prop
æqualis. Fuit ergo unus ex illis
qui contra rempublicam conjura
runt. Undè Cic. in 3. Orat. in Catil
Hanc autem, inquit, *Cethego cum*
cæteris controversiam fuisse dixe
runt, quòd, cùm Lentulo, & cæ
teris, Saturnalibus cædem fier
atque urbem incendi placeret, Ce
thego nimium id longum videretur
Et paulo antè dixit: *Atque inter*
eà statim admonitu Allobrogum
C. Sulpitium prætorem fortem
virum misi, qui ex ædibus Cethegi
si quid telorum esset, efferret: ex
quibus ille maximum sicarum nu
merum & gladiorum extulit
5 Id est, P. Cornelius Sylla, &
Servius Cornelius Sylla, filii Servi
Cornelii Syllæ. Dion. narrat lib
36. Cornelium Syllam, patrem
eorum, qui conjurarunt, fuiss
fratrem L. Syllæ Dictatoris Serviu
Sylla filius postea conjurationi
nomine damnatus est: Publius vero
reus factus, quòd in utràque con-
juratione fuisset, ab Hortensio &
Cicerone defensus est. 6 Hic
L. Varguntejus est, qui cum C
Cornelio equite constituerat cum
armatis hominibus nocte, quæ se
cuta est postridie Non. Noven. h
salutatum ire Ciceronem, & eum
in suo lectulo confodere: sed Ci
cero per Fulviam mulierem d
dolo, qui parabatur, certior factus
non admisit salutatores tam perni
ciosos, ut infra videbimus. Hin
ergo Sallustius noster inter conju
ratos nominat, ideòque damnatu
in exilium abiit.

[1] M. Porcius Lecca, L. Beſtia. [2] Q. Curius: [3] præterea, [4] ex equeſtri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, [5] P. Gabinius Capito, C. Cornelius: [6] ad hoc, [7] multi [8] ex coloniis, & municipiis, [1] domi

1 Hic ille eſt, in cujus domo Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tùm deſcriptio totam per Urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt. Hic quoque poſteà damnatus eſt ex indicio L. Vettii equitis Romani. 2 Hic Quæſtorius fuit, aleator notiſſimus: ideòque damnatus eſt. Suetonius in vitâ Cæſaris cap. XVII. de hoc Q. Curio refert, quòd primus conjuratorum conſilia detexerat, conſtituta ei fuiſſe publicè munera, tamen data non eſſe, quoniam Cæſarem inter ſocios Catilinæ nominavit. 3 Hoc eſt, præter dictos ex ordine Senatorio. 4 Sc. eò convenere. *Equeſter* vel *Equeſtris* dicitur, quod pertinet ad equitem: ut *Equeſtres copiæ*, *Equeſtris diſciplina*: & *Equeſtre æs* dicebatur, quod equiti dabatur. Item *Equeſtris ordo*, qui fuit mediæ dignitatis inter Senatorium & Plebeium. Ex Ordine Equeſtri fuerunt illi, qui a Romulo ex omni multitudine trecenti numero lecti fuer, quos *Celeres* dixit: à *Celere* (ut quidam putant) Remi interfectore: quique à Tarquinio Priſco ad ſexcentorum numerum aucti fuerunt Legebantur autem ii in Equeſtrem ordinem, quibus cenſus equeſtris eſſet, qui cenſus erat ſeſtertiorum quadringentorum millium, teſte Suetonio in vitâ Julii Cæſaris. Aſſignabatur iis equus publicè a Cenſore datus, item annulus aureus, qui eos a Plebeiis diſtingueret. Sed hoc obſervandum eſt, eos, qui ex Equeſtri ordine in Senatorium lecti fuiſſent, vel Magiſtratus geſſiſſent, Equites eſſe deſiiſſe: ſicut contra, qui patrimonio conſumpto cenſum Equeſtrem non haberent; vel quibus propter flagitia equum publicè datum & annulum aureum Cenſores ademiſſent, de populo, vel plebe eſſe cœperunt. *Equeſtris* derivatur ab *Eques*, quod propriè eſt, homo inſidens equo *Equites* etiam dicebantur à Romanis, qui Equeſtrem dignitatem erant adepti, aut ex *Equeſtri ordine* prognati 5 Hujus meminit Cicero in 3. Invect. in Catil. *Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem, vocavi.* 6 Præterea, inſuper, præter nobiles viros. 7 Sc. *eo convenère.* 8 Hoc eſt, ex iis, qui à Senatu miſſi fuerant in colonias aut municipia. *Coloniæ* enim oppida erant, quò populus Romanus cives ſuos ad incolendum deduxit. Undè à *colendo coloniæ* vocitatæ ſunt, quod ad eas *colendas* Romani proficiſcerentur. *Coloniarum* autem hujuſmodi ratio erat. Cùm in urbe Romà multos ex veteribus, noviſque incolis, paupertate premi intellectum erat, adeò ut cenſui ſolvendo non ſufficerent, Triumviri à Senatu creabantur, qui locis primum conſideratis, in quibus Reipublicæ expediret propugnaculum conſtitui, nova edicta proponebant, danda eſſe nomina ab illis, qui in novam *Coloniam* deduci vellent: & ſic urbs pauperibus exonerabatur, & rei familiaris pondere gravati, ad novas, quibus indigerent, divitias gratis datas cum familiâ accedebant. Accipiebant enim duo, quatuor, ſex, aut ſeptem agri jugera, & aliquando plura. *Coloniarum* duo genera fuerunt: quædam enim *Romanæ* ſive *civium Romanorum*, quædam *Latinæ Coloniæ* erant. *Coloniæ Romanæ*, ſive *civium Romanorum* fuerunt, quæ donatæ ſunt jure Quiritium, hoc eſt, quæ jus privatum civium Romanorum habuerunt, quod conſiſtebat in jure privatæ libertatis, connubiorum, jure patrio, jure legitimi dominii, vel hæreditatis, mancipii, & reliquorum, item in jure teſtamentorum & tutelarum. Jura verò publica civitatis Romanæ non habebant: quare qui eò adſcripti *coloni* erant, nomine quidem erant cives Romani, re verò *coloni*, hoc eſt, qui habitandi causâ deducebantur. *Latinæ Coloniæ* erant, quæ jus habebant Latii, ſive Latinitatis, quod in eo conſiſtebat, ut ſuffragiorum poteſtatem, Magiſtratu permittente, haberent: & ſi in Latinâ civitate aut Latiis jure donatâ Magiſtratum geſſiſſent, cives Romani ut fierent. *Municipia verò dicebantur civitates ſuo jure &* *legibus utentes, muneribus tamen* populi

[1] domi nobiles. erant præterea [2] complures [3] paulo [4] occultius [5] consilii hujusce [6] participes nobiles, quos magis [7] dominationis spes [8] hortabatur, quam [9] inopia, aut alia [10] necessitudo. ceterum [11] juventus pleraque, sed [12] maxume nobilium, Catilinæ inceptis [13] favebat. quibus in [14] otio vel [15] magnifice, vel [16] molliter [17] vivere [18] copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. [19] Fuere [20] item [21] ea tempestate, qui [22] crederent M. Licinium Crassum [23] non ignarum ejus [24] consilii fuisse: quia [25] Cnejus Pompeius, [26] invisus [27] ipsi, magnum exercitum [28] ductabat; [29] cujusvis opes

populi Romani & honoribus fungentes. Capiebant enim munera, honores, & magistratus cum civibus Romanis, à quo munere capessendo nomen sibi vindicavêre, nullis aliis necessitatibus, neque populi Romani legibus astricta. Eorum incola Municipes vocati sunt. Primos autem Municipes, sine suffragii jure Caerites factos fuisse constat, concessumque illis, ut civitatis Romanæ honorem quidem caperent, sed negotiis, oneribusque vacarent. Hinc tabulæ Caerites appellatæ, in quas Censores referri jubebant, quos, notâ causâ, suffragiis privabant: verba sunt Agellii. Quibus ex verbis perspicuum est, hoc genus *Municipiorum* neque jus Quiritum habuisse, neque alias populi Romani leges observasse, caruisse etiam suffragio, & negotiis atque oneribus civilibus vacasse, & muneris tantum honorarii cum populo Romano fuisse participes: hoc est, tantum honoris causa in civitatem Romanam venisse, & gradum aliquem dignitatis consecutos esse; ut & cives Romani dicerentur, & in legione, tanquam cives Romani, non in auxiliis, ut socii, militarent. 1 Hoc est, in urbe erant, priusquam eò mitterentur. 2 Valdè multi, scilicet nobiles, aut viri patritii. Ut Cæsar, Crassus, Antonius, de quibus mox agemus. 3 Aliquantò. 4 Secretius. 5 Hujus conjurationis propositi, sc. de occupandâ & invadendâ republicâ. 6 Conscii: sic usus est ista voce Plautus: Neque *tui consilii* (inquit) *participem quemquam facis.* 7 Hoc est, imperii exercendi, & obtinendi. 8 Sc. *ad consensum.* Undè Cic. in 2. Orat. in Catil. *Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur.* 9 Indigentia & pœnuria rerum. 10 Necessitas. 11 Id est, bona pars, aut fere omnis multitudo juvenum. 12 Præcipuè. 13 Benè cupiebat. Ter. in Eun. Benè ædepol narras; nam illi *faveo* virgini. *Favere linguis* est, fausta loqui. 14 Securitate, tranquillitate. 15 Honorificè, superbè. 16 Luxuriosè, delicatè: ut apud Ter. in Adelph. Ædepol Syrisce te curasti *molliter*, id est, delicatè. 17 Pro vivendi. 18 Facultas, potestas. 19 Scilicet nonnulli ex Romanis. 20 Similiter. 21 Eo tempore. 22 Putarent; existimarent. 23 Hoc est, conscium. 24 Conjurationis. Hoc ipsum refert Plutarchus in vitâ Crassi: *Conjurationis ejus*, inquit, *quæ, Catilinâ autore, cœpta, omnem penè funditus evertit rempublicam, conscium, atque participem fuisse Crassum non parva suspicio fuit: nam ex conjuratis quidam magnâ voce Crassum compellans auditus est: attamen nemo ejus verbis fidem habuit. Et ipse quidem Cicero in quadam oratione haud obscurè Crassum & Cæsarem ejus seditionis reos facit: sed ea post utriusque mortem edita est.* 25 Magnus scilicet, de quo supra. 26 Odio habitus. 27 Licinio Crasso. 28 Ducebat, scilicet in extremis terris adversus Mithridatem, ut supra dictum est. 29 Id est, cujuscunque hominis, sive Catilinæ, sive

pes voluisse contra [1] illius potentiam crescere: simul confisum, si conjuratio [2] valuisset, facile apud los principem se [3] fore. Sed [4] antea item [5] conjuravere pauci contra remp. [6] in quibus Catilina fuit. e quo, quam verissime potero, dicam.

XIIX. [7] L. Tullo, M. Lepido [8] coss. P. Autronius, & . Sulla, [9] designati consules, [10] legibus ambitus [11] interrogati [12] pœnas dederant. [13] post paulo Catilina, [14] pecu-

re alterius. Ordo est: *Credebant* *eum* voluisse opes cujusvis crescere contrà potentiam illius: *& crede-* *bant eum* simul confisum, si conjuratio valuisset, se fore facilè principem apud illos. 1 Pompeji scilicet. 2 Successisset. 3 Futurum. 4 Id est, antè hanc conjurationem. 5 Scilicet contra Rempublicam Romanam. 6 Hoc est, inter quos, conjuratores scilicet. 7 Sallustius docet hic, quomodo ad conjurationem Catilina proclivior fuerit, cum etiam antea conjurasset. 8 Cum essent consules. 9 Declarati, delecti. *Designare* enim inter alia significat declarare, deligere; ut *Designare Senatorem*: sic sumitur ista vox infrà à Sallustio nostro, ubi dicit: *Catilina nihilominus in proximum annum Consulatum petebat, sperans si* designatus *foret, facile se ex voluntate Antonio usurum.* *Designo* propriè significat denoto, demonstro; ut apud Cic. in Catil. Notat & *designat* oculis ad cædem unumquemque nostrum. Hinc *designatores* dicebantur, qui constituendæ funebri pompæ præerant, unicuique incedendi locum, ordinemque præscribentes. 10 Id est, legibus, latis in ambitum & ambitiosos. Lex ambitus erat, ut qui magistratum quempiam corrupto populo consecuti essent, ipsi punirentur. *Ambitus* propriè est circuitus: & quoniam qui honores petebant, si virtuti, aut meritis diffiderent, tribus circumire solebant, easque aut largitionibus, aut pollicitis corrumpere, factum est, ut *ambitus* ponatur pro crimine honoris malis artibus affectati: aut pro crimine illo, quo quis se in ambiendo Magistratu obstrinxit: *ambire* enim erat petere, verum studiosius, impensiusque, quam mores, legesque civitatis ferebant: quod severissimis apud Romanos legibus coërcebatur. *De legibus contra ambitum latius videatur* Rosinus lib. 8. Antiquit. Rom. c. 29. *Ambitus* item locus est inter ædificia vicinorum, patens in latitudinem pedes duos, & dimidiatum ad circumeundi facultatem relictus: ab *ambiendo* dictus, quòd domum *ambiret*, vel quòd per eum domus posset circumquaque *ambiri*. Interdum ponitur pro captatione misericordiæ, cum habitu, vultu, gestu, & oratione præsentium commiserationem aucupamur: undè Quintil. Si juvenis innocentissimus, judices, uti vellet *ambitu* tristissimæ calamitatis, &c. hoc est, misericordiam captare ex commemoratione malorum. 11 Examinati, & inquisiti: Cum enim in jus ventum erat, dicebat accusator apud prætorem reo: Ajo te contra leges magistratum obtinuisse: si tacuisset, lis æstimabatur ut victo: si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum criminum, & instituebatur accusatio. Undè *interrogare lege* nihil aliud est, quam legis autoritate aliquem apud Prætorem interrogare, nunquid facinus aliquod admiserit. 12 Hoc est, puniti fuerant. 13 Id est, paulò post, sc. damnationem & non designationem: bis enim habita fuerunt comitia, primò Lepido & Volcatio Coss. cum P. Autronius & P. Sylla creati fuerunt consules: & paulò post iterum habita fuerunt, cum hi essent damnati legibus ambitus, in quibus Cotta & Torquatus declarati fuerunt, & tunc Catilina, cum ex Africà rediisset, professus est se petiturum esse: sed prohibitus fuit, quia repetundarum accusabatur. 14 Hoc est, de pecuniis, quas à provincià furto aut vi sustulerat, repetundis, atque adeò reddendis. *Repetundæ* simpliciter, vel conjunctim *Repetundæ pecuniæ* dictæ sunt, quicquid à sociis, & provincialibus per magistratum contra leges ablatum est; ut pecunia, vasa pretiosa, vestes, naviga, aliaque

cuniarum repetundarum [1] reus, [2] prohibitus erat [3] petere conſulatum; [4] quod intra [5] legitimos dies [6] profiteri nequiverit. Erat [7] eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens [8] nobilis, [9] ſummæ audaciæ, [10] egens, [11] factioſus, [12] quem ad [13] perturbandam rempubl.

[1] ino-

aliaque hujuſmodi: à *repetendo* ita dictæ, quòd judicio Romæ repeterent, & domum ſuam reportarent. Quod genus furti cum exprimere vellent, pecuniam, ablatam, captam, coactam, averſam eſſe dixerunt. Prima *Repetundarum* lex à L. Piſone lata fuit. Hac cavebatur, ne quis cum poteſtate in provinciam miſſus, pecuniam ullam à provincialibus aliis ve acciperet, præterquam à perſonis ſanguine ſibi conjunctis. Item ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, neve plus domi muneris in anno acciperent, quàm quòd eſſet aureorum centum. Hac item lege plectebantur, qui ob rem judicandam, aut non judicandam, ob denuntiandum, vel non denuntiandum teſtimonium, pecuniam accepiſſent. De cæteris conſule Rofinum libro citato cap. 10. 1 Accuſatus. *Reus* dicitur, quicunque in judicium vocatur; & *alter eſt*, qui reum in judicium vocat. *Reus* autem dictus eſt à *re*, id eſt, causâ, lite. Itaque antiquitus tàm is, qui agebat, quàm cum quo agebatur, dicebatur *reus*. Poſteà autem propriè is *reus* dici cœpit, qui rem promiſerat, & debet, & à quo aliquid petitur. *Reum agere*, eſt accuſare. *Reum peragere*, eſt reum uſque ad condemnationem perſequi, & efficere ut condemnetur, quod & aliquando *condemnare reum* dicitur. *Facere reum*, eſt accuſare. 2 Vetitus. 3 Appetere, ambire conſulatum. Catilina enim cum ex præturâ Africam provinciam obtinuiſſet, eâ graviter ab eo vexatâ, legati Afri, illo abſente, in Senatu queſti ſunt; poſtquam ergo Catilina ex Africâ rediiſſet, ſtatim à Clodio accuſatus eſt de pecuniis repetundis. Ideòque cum conſulatum ſe petere profeſſus eſſet, decretum eſt, Catilinam, cum reus eſſet, conſulatum petere non poſſe. Hæc ex Cicerone. Benè ergo dixit (*prohibitus*) quia nemini reo magiſtratum petere licebat, dum accuſaretur, & judicium penderet. 4 Quia Decretos, conſtitutos ex lege, ſcilicet ut, quicunque magiſtratum peteret, nomen ſuum immune daret *Legitimum* propriè id dicitur, quod fit ſecundum legem, quod juſtum, atque æquum eſt. Undè *legitimi filii* dicuntur, qui juſto matrimonio orti ſunt. 6 Hoc eſt, ſe hac accuſatione purgare, atque adeò apud magiſtratum nomen ſuum dare, & denunciare ſe velle petere: ſic ſumitur iſta vox apud Livium 6. bell. Pun. Primò exſpectaverant, ut qui ſe tanto imperio dignos crederent, nomina *profiterentur*; hoc eſt, darent, ederent. Mos autem erat, ut qui magiſtratum peterent, omnes antè *profiterentur*, id eſt, nomen ſuum inſcribi juberent, ut magiſtratum in comitiis petere poſſent. *Profiteri* propriè, eſt publicè fatêri: ut apud Cic. 1. Academ. Qui Philoſophiam jam *profeſſus ſum* populo noſtro exhibiturum. Aliquando eſt, apertè oſtendere, affirmare: ut apud Cic. 6. Verr. Sed me omnium provinciarum defenſorem eſſe *profitebor*. Aliquando *profiteri* uſurpatur pro eo, quod eſt artem aliquam aut ſcientiam publicè docêre, publicè legere: ut apud Cic. de Amic. Quamobrem quæ diſputari de amicitiâ poſſunt, ab iis cenſeo petatis, qui iſta *profitentur*; hoc eſt, publice docent. Undè *Profeſſores* bonarum artium dicimus vel eos, qui in iis eruditi ſunt, vel qui eas publicè docent, & legunt. *Profitêri æs alienum*, eſt ſua debita teſtari. 7 Quo P. Antronius & P. Sylla ambitus damnati ſunt, & Catilina repetundarum reus erat. 8 Nobili progenie, utpote gente patritiâ. 9 Habens ſummam audaciam. 10 Indigens rerum. 11 Seditioſus, & proclivis ad diſcordiam faciendam. *Factioſus* eſt à nomine ſubſtantivo *factio*, hoc eſt, ſeditio & diviſio civium in diverſa ſtudia, cùm aliqui ſe principes ac primarios facere in civitate conantur, inter quos æmulatio eſt: qui autem hujuſmodi *factiones* exercent, *factioſi* appellantur. 12 Piſonem ſcilicet. 13 Opprimendam, confundendam.

1 Indi-

iopia, atque mali mores [2] stimulabant. [3] cum
: Catilina, & Autronius, [4] circiter Nonas De-
ib. consilio [5] communicato, parabant [6] in Ca-
olio [7] Kalendis Januar. L. Cottam & L. Tor-
tum coss. interficere; [9] ipsi [10] fascibus
[1] cor-

Indigentia & pœnuria omnium
m. 2 Excitabant, impelle-
, urgebant. *Stimulare* enim est,
gere, agitare, incitare, vexare:
pud Ter. in Heaut. Magis nunc
amicæ dicta *stimulant*. Fit au-
à nomine *stimulus*, quod pro-
est instrumentum, quo pun-
tur boves: ut apud Plaut. Uti
nunc *stimulus* (inquit) in
u mihi fit, quo latera conteram
Hinc per metaphoram *stimulus*
itur omne id, à quo vexamur:
pud Cic. 2. Tusc. Nam si omnia
endæ turpitudinis adipiscendæ-
honestatis causà faciamus, non
lò *stimulos* doloris, sed etiam
nina fortunæ contemnamus lice-
Hinc *stimulum carnis & vi*
um dicimus. 3 Pisone scilicet.
loc est, circiter quintum diem
isis Decembris; quoniam *Nonæ*
hoc mense incidunt in diem
itum: sed de his suprà egimus.
articipato, sc. *inter ipsos*. 6 In
: Tarpejà. *Capitolium* enim
plum erat Jovis in monte Tar-
, sic dictum, quòd in eo, cum
damenta foderentur ædis Jovis,
ut humanum inventum fuerit,
ibus Livio, Propertio, & Plu-
ho. Quamquam non desint, qui
nt montem hunc sic appella-
, à capite *Toli* cujusdam homi-
ibi reperto, qui in *Capitolino*
nte fuerit sepultus. Antea enim
Tarpeja aut *Tarpejus* hic mons
batur, à virgine Vestali *Tarpeià*,
ibi à Sabinis necata & sepulta
ut testatur Livius libro primo.
dem montem anteà *Saturninum*
lunt appellatum fuisse, à *Satur-*
qui antiquis temporibus illum
im tenuisse dicitur, & in cujus
là adhuc esse existimatur.
loc est, primo die mensis Janua-
8 Trucidare. 9 Sc. *consules*,
ædem destinati. 10 Hoc est,
nibus consulatus. *Fascis* propriè,
lignorum, aliarumve rerum
geries, quam ligando facimus;
is diminutivum est *fasciculus*.
a verò *fasces lignorum*, sive
rum rerum, gravesunt portanti-
, *fascis* aliquando pro onere
ponitur: ut apud Virg. Eclog. 9. *Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo*, id est, onere. Porro *Fasces* erant apud Romanos magistratuum, & honorum insignia, quæ illis à lictoribus præferebantur: utebantur autem insignibus istis, ut præ cæteris internosci, & à reliquo populo discerni possent, qualia sunt hæc. Incedebant ornati purpurà, & togà purpureà, dantes populo jura, & exercentes judicia, sedebant in sellà curuli conspicuà; habebant circà se lectos juvenes trecentos, eosque robustissimos, ad custodiam corporis sui, qui eò, quòd regi præsto essent quotidiè, à *celeritate officii*, *Celeres* appellati sunt: quidam tamen à Tribuno, vel Præfecto suo, cui hoc nomen fuerit, vel à *Celere* quodam Romuli comite, qui Remum interfecerat, *Celeres* eos dictos affirmant, ut diximus. Præter Celeres habebant duodecim alios ministros, succinctis vestibus, & expeditos ad plectendos facinorosos, quos lictores vocant, qui ipsis, curuli sellà vectis, præferrent fasciculos virgarum, intra quas obligata securis erat, sic ut ferrum in summo fasce emineret. Quod eo consilio à majoribus fuit excogitatum (ut docet Plutarchus in Problematibus) ut ostenderent magistratuum iram in sumendo supplicio non debere esse præcipitem, eosque *fasces* habêre, sed tamen ligatos: quique sine justà causà non debeant dissolvi. Præterea si subitò Magistratus in aliquem excanduisset, ut solutio ista *fascium*, quæ paulatim fit, moram aliquam iræ injiceret, & cunctationem: fecisseque nonnunquam, ut sententia de supplicio exigendo mutaretur. Virgas verò & secures simul ipsis prælatas, ut cum vitiorum alia sanabilia sint, alia insanabilia, virgis corrigerentur, quæ emendari possent; securibus verò amputarentur immedicabilia. Quoniam verò *fasces* erant magistratuum insignia, factum est, ut pro ipsis etiam magistratibus & honoribus ponantur, ut apud Virg. 2. Georg.
Non

[1] correptis, Piſonem cum exercitu ad [2] obtinendas [3] duas Hiſpanias mittere. [4] ea re cognita, rurſus [5] in [6] Nonas Februar. conſilium [7] cædis [8] transtulerant. [9] jam tum [10] non conſulibus modo, ſed pleriſque ſenatoribus [11] perniciem [12] machinabantur. quod [13] ni Catilina [14] maturaſſet [15] pro curia

[1] ſig-

Non illum populi faſces, non Purpura regum Flexit. Hinc *ſubmittere faſces*, eſt autoritatem vimque imperii, majori atque auguſtiori imperio ſubmittere. Sic Publicola (autoribus Plutarcho & Livio) cum populo Romano acturus, ejus majeſtati *faſces ſubmiſit*: hoc eſt, lictores, cæteraque magiſtratus inſignia à ſe recedere juſſit, ut veluti privatus populi judicium ſubiret. *Vocato* (inquit Livius) *ad concionem populo*, ſummiſſis faſcibus, *in concionem aſcendit.* 1 Celeriter raptis, quaſi antè tempus. 2 Gubernandas, regendas: undè *obtinere provinciam*, eſt habêre provinciæ gubernationem, vel regimen, quod vocant, ad tempus. *Obtineo* propriè, eſt quaſi contra teneo, adipiſcor, vinco: ut apud Cic. ad Attic. lib. 7. Malas cauſas ſemper *obtinuit*, in optimâ concidit. Aliquando ſignificat certum locum & gradum tenêre, ſive habêre: ſic aliquis dicitur primum, ſecundum, tertium locum *obtinêre*. Aliquando retinêre & conſervare: ut apud Cic. ad Trebat. Tu ſi iſtic commendatione meâ dignitatem tuam *obtinebis*, perferas noſtri deſiderium. 3 Intellige Citeriorem, & Ulteriorem: ideoque hæ terræ in plurali numero dicuntur *Hiſpaniæ*. *Hiſpaniam* ab *Hiſpano* rege dictam vult Juſtinus. Philippus Cluverius in Introduct. Geograph. lib. 2. c. 2. ab urbe *Hiſpali*, totius regionis capite, appellatam exiſtimat: cui opinioni lubens ſubſcribo. Græci ab initio vocaverunt *Iberiam*, à flumine ejus celebratiſſimo *Ibero*. *Hiſpania* terminos habet ab ortu ac meridie mare Internum, Fretum Gaditanum, & Oceanum Atlanticum: ab occaſu eundem Oceanum: à Septentrione Oceanum Cantabricum, & Pyrenæos montes, quibus à Galliâ ſubmovetur. *Hiſpania* diviſa fuit olim Romanis in tres provincias: Bœticam, Luſitaniam, & *Tarraconenſem*. Poſtmodo eadem *Hiſpania diviſa fuit in duas provincias; Citeriorem, & Ulteriorem. Citerior Hiſpania* eſt eadem, quæ *Tarraconenſis* provincia, à *Tarracone*, capite ſuo, cognominata. Complectitur tota *Tarraconenſis* provincia regiones hodiè iſtas: Murciam, Valentiam, Cataloniam, Arragoniam, Navarram, Biſcajam, Aſturiam, Gallæciam, Legionem, Caſtilias Veterem ac Novam ferè totas. *Ulterior Hiſpania* complectitur Bœticam, quæ hodiè Granata dicitur; & *Luſitaniam*, quam vocant Portugalliam, quæ Anâ fluvio à Bœticâ diſtinguitur. Harum omnium deſcriptionem vide apud Philippum Cluverium loco citato. 4 Id eſt, cùm ea res eſſet cognita ſeu nota. 5 Uſque ad. 6 Hoc eſt, quintum diem menſis Februarii. Ter enim in menſe legitimus habebatur Senatus, Kalendis, Nonis, & Idibus. Auguſtus verò poſteà inſtituit, ne plus quam bis in menſe legitimus haberetur Senatus, ſcilicet Kalendis & Idibus. 7 Faciendæ ſcilicet. 8 Diſtulerant. ſc. ipſi conjurati, Catilina nempe & Antronius. 9 Intellige, ad Nonas Februarias. 10 Hoc eſt, non ſolum. 11 Interitum, cædem. 12 Moliebantur. *Machinari* enim, eſt per dolum aliquid moliri; ut apud Liv. lib. 1. Confeſtim Turno perniciem *machinatur*. Derivatur à nomine ſubſtantivo *machina*, quod eſt molimen, opus, inſtrumentum. Hinc *mechanicus faber*, id eſt, opifex eorum operum, quæ ingenio ſimul ac manibus fiunt. Hinc *bellicas machinas* vocamus opera fabrilia, quibus in bello utimur. 13 Niſi. 14 Nimis feſtinaſſet, & acceleraſſet. 15 Hoc eſt, antè *Curiam*, id eſt, ante ædes illas, in quibus Senatus eſt habitus; aut, ſedem publici conſilii. *Curia* dicta eſt à *curâ*, teſte Varrone. Tres autem ſunt ſignificationes vocis *Curia*, quarum in Hiſtoriâ Romanâ fit mentio. Prima eſt, quòd *Curiæ* ſunt triginta illæ partes, in quas Romulus populum Romanum diſtribuit: quas, quoniam tunc Reip.

curam

num ſociis dare; [2] eo die, [3] poſt conditam ur- Romam, peſſimum [4] facinus [5] patratum foret. [6] nondum [7] frequentes [8] armati convenerant; res [10] conſilium [11] diremit.

X. Poſtea Piſo [12] in citeriorem Hiſpaniam [13] quæ-

ſtor

per earum partium ſenten-
xpediebat, *Curias* appellavit.
oſtea additæ aliæ quinqueſuē-
ut in ſua quiſque *curiâ* ſacra
a faceret, feriaſque obſerva-
iſque *curiis* ſingulis nomina
virginum impoſita ſunt, quas
ni a Sabinis rapuerant. Cæte-
le triginta *Curiarum* nomini-
æter octo, nulla ſunt reliqua:
iſis, Rapta, Vallenſis, Veli-
'itara, Titia, (quæ à præno-
Tatii regis ſic appellata vide
alabra, (quæ à *Calando*, hoc
ocando, dicta eſt, quòd *cala-*
oc eſt, vocatâ in eam plebe,
ices pronuntiare ſolent, quot
Kalendis ad Nonas ſupereſ-
& Faucia. Hiſce *Curiis* tri-
quinque addita eſt deinde
Hoſtilia, quam primum ædi-
Hoſtilius tertius Romanorum
quod ibi Senatus curaret res
nas: ſicut in *Curiis* veteribus
ant ſacerdotes res divinas.
Curiones dicti, ſacerdotes *Cu-*
hoc eſt, qui ſacra curabant,
pplicationes indicebant: &
Curiata Comitia, in quibus
us curiatim ſuffragium dicebar:
it, in quibus populi, per *cu-*
iviſi, ſententia rogabatur, ut
plures Curiæ ſtatuiſſent, id
a populi eſſe diceretur. Hinc
Curiales vocantur, qui ſunt
m Curiæ, ſicut *Tribules*, qui
iuſdem Tribus: ut apud Ter.
orum. *Curialis* vernula eſt, qui
cat. Et *Curiales flamines*, *Cu-*
u ſacerdotes. *Curiales menſæ*
antur, in quibus immolabatur
i, quæ *Curis* appellata eſt,
ı *curâ*, ſed ab *haſtâ*, quam
us ferebat. Hæc enim Sabino-
ingua dicitur *Curis*. Quemad-
n *Romulus Quirinus* eſt dictus,
haſtam ferre ſolitus erat; à
Romani Quirites nuncupati.
ſignificatio vocis *Curiæ* eſt,
ſignificet ſacras illas ædes,
ingulæ harum triginta partium
rant, & in quibus ſacra ſua
tunt. Tertiò: ſunt etiam *Cu-*
ctæ ædes illæ, in quibus Se-
eſt habitus. 1 Sc. cædis

committendæ. 2 Intellige Nonis Februarii. 3 Hoc eſt, quod un quam fuit poſt Romam conditam Romæ factum & perpetratum. 4 Factum, cædes. 5 Commiſſum eſſet, & effectum. 6 Sc. cum Catilina ſignum dediſſet. 7 Multi numero. 8 Conjurati ſcilicet. 9 Scilicet nimia Catilinæ feſtinatio, ſociorumque tarditas quia ſcilicet pauci convenerant. 10 Propoſitum de cæde faciendâ. 11 Deſtruxit, diſſipavit, diſſolvit. *Dirimere* propriè, eſt dividere, ſeparare, diſtrahere: ut apud Plaut. in Amphitr. Sed prælium id tandem *diremit* nox interventu ſuo. Sic *dirimere litem*, *controverſiam*, id eſt, diſſolvere, & decidere. *Dirimere tempus*, eſt differre, & in alium diem aliquid rejicere. Hinc *diremptio*, id eſt, diſtractio. 12 In Tarraconenſem provinciam. 13 Sc. Ærarii, hoc eſt, præpoſitus publicæ pecuniæ quærendæ. *Quæſtores* à *quærendo*, hoc eſt, inquirendo dicti ſunt, quòd conquirerent pecunias publicas, & ærarii curam haberent. Tria autem fuerunt apud Romanos *Quæſtorum* diſtincta genera. Alii enim *Quæſtores Urbani*, vel *ærarii*; alii *Quæſtores Parricidii*, vel rerum capitalium; alii *Quæſtores Provinciales* fuerunt. Officia *Quæſtoris Urbani* fuerunt varia, ex quibus hæc ferè ſunt præcipua: Curam gerere ærarii; & vectigalia exigere, & in ærarium condere, atque in tabulas accepti & expenſi referre; cùm exercitus ſcribi, & in campum legiones duci oporteret, ſigna militaria ex ærario depromere, atque ad Conſules, in expeditionem ituros, mittere; legatis, ex ultimis terrarum oris Romam profectis, publicum hoſpitium curare, & munera, ſæpè commeatus, largè & hoſpitaliter, & veſtimenta publico nomine exhibere, ac ne quid ipſis, eorumque comitibus deeſſet, proſpicere, ægrotantium, legatorum peregrinorum curam ſuſcipere, mortuiſque funus è publico facere. Apud Quæ*ſtores Urbanos* Imperatores, ab expedi-

ſtor [1] pro prætore miſſus eſt, [2] adnitente Craſ
qu

expeditione redeuntes, ac triumphum petentes, jurare cogebantur, verè fuiſſe ſcriptum ad Senatum de hoſtium occiſorum, & civium amiſſorum numero, alioqui triumphus ei negabatur. Ad eorum etiam munus pertinebat, prædam, ab hoſtibus captam, vendere, pecuniamque indè redactam, in ærarium referre: tandem tranſlata etiam ad eos eſt cura aſſervandorum Senatuſconſultorum, cum antea Tribunorum plebis, & Ædilium id munus fuiſſet. Sed nullum imperium habebant hi *Quæſtores*, ideóque non ſellâ Curuli, ut plerique Magiſtratus, neque lictoribus aut viatoribus utebantur; & apud Prætorem poterant à privato in jus vocari. Origo eorum vetuſtiſſima fuit: ſiquidem conſtat, Romulum & Numam Pompilium duos habuiſſe *Quæſtores*, non ſuâ autoritate, ſed populi ſuffragio creatos. *Quæſtores Parricidii*, vel *rerum capitalium* erant, qui maleficia inquirere ſolebant: undè à *quæſtionibus exercendis* nonnulli putant *Quæſtores* appellatos, vel etiam *Quæſitores*. Horum Magiſtratus non fuit ordinarius, ſed extraordinarius: cum enim Conſules de capite Civis Romani, injuſſu populi, jus dicere non poſſent, idcircò, quoties uſus poſtulabat, ex Senatuſconſulto, vel Dictator, vel Conſulum alter, ambo-ve, vel Prætor aliquis de crimine publico quærere jubebatur: qui juſſus erat, is *Quæſitor* dicebatur. Veritatem horum verborum confirmat Feſtus hiſce verbis: *Quæſtores Parricidii* (inquit) *appellabantur, qui ſolebant creari causâ rerum capitalium quærendarum.* Nam *Parricida* non ſemper is, qui parentem occidiſſet, dicebatur, ſed qualemcunque hominem. *Quæſtores Provinciales* erant, qui unà cum Proconſulibus, aut Proprætoribus in provincias exibant. In ſingulas enim provincias ſinguli *Quæſtores* mittebantur. Cum autem legitimus *Quæſtorum* numerus in annum populi ſuffragiis eſſet creatus, jubebat Senatus, ut provincias in ſortem conjicerent: Provinciæ verò duæ erant: vel *Urbana*, eorum, qui ærario populi Romani præeſſent: reliquæ verò *Provinciales*, eorum, qui cum Conſulibus, aut cum Prætoribus in provincias irent. Miniſtris *Quæſtores*

uſi ſunt, Scribis & Lictoribus: S
bis, ad conficiendas tabulas pu
cas: Lictoribus, ad majeſtatem
giſtratus tuendam. Poteſtas ho
erat, publicam pecuniam, quam
ærario à Tribunis ærarii acci
bant, curare, & indè ſtipendia
viaticum Legatis, cohorti Præto
& exercitui ſuppeditare: tùm et
vectigalem pecuniam ex ræſtun
taria, & ex portoriis, & vecti
bus exigere, & Romam in ærar
referre. Inter *Urbanos*, & P
vinciales Quæſtores hanc diffe
tiam notat Hotomannus, prim
quod *Urbani* neque lictores, ne
viatores habuerint, *Provinci*
verò & lictores, & togam præt
tam habuerint. Deinde, quòd *U*
bani jus non dixerint; *Prov*
ciales autem jure dicendo conv
tus circumiverint, ut ſcribit S
tonius, & quæcunque comm
populo Romano eſſent, exquiſ
rint, deque iis judices ac recupe
tores dederint. Denique coroll
vice addam paucula de *Proquæ*
ribus: ſic autem appellati ſun
qui mortuo Quæſtore, Præſidi
Quæſtoris loco eſſe cœperunt; i
qui, Quæſtore decedente, pro
ciæ ipſius intereà præfecti ſunt
verò provinciam ſuam non à
natu, aut populo, uti Quæſtor
verum ab ipſo Proprætore,
Proconſule acceperunt, ideò
inferiori gradu fuerunt. A *quæſt*
quæſtura derivatur, quæ eſt Q
ſtoris dignitas: item *quæſtorius*
um, quod ad Quæſtorem perti
vel *quæſtorius, ii*, qui Quæſt
perfunctus eſt: undè *quæſtoriu*
quod erat Quæſtoris tabernacul
1 Id eſt, loco Prætoris, q. d. c
eſſet quæſtor tamen cum præt
majeſtate miſſus eſt. *Prætor* di
eſt, quaſi *Præitor*, à præeun
quòd populo *præiret* jure & e
citu: & ſic Conſules primùm *P*
tores appellati fuère. Poſt aut
(ut ſcribit Pomponius) cum Co
les ab Urbe bellorum finitimor
gratiâ avocarentur, neque eſſ
qui in civitate jus reddere poſ
factum eſt, ut *Prætor* quoque c
retur, qui jus in Urbe diceret,
propterea *Prætor Urbanus* ap
latus eſt. Poſt aliquot annos
ſufficiente eo Prætore, quòd m
turba peregrinorum ad jus pe
dum in Urbem veniret, creatus

d [1] eum [2] infeſtum inimicum [3] Cn. Pompeio coverat. neque tamen ſenatus [4] provinciam [5] invidederat. [6] quippe [7] fœdum hominem à repub. ocul abeſſe volebat: ſimul, quia [9] boni complu-[10] præſidium in [11] eo putabant, & jam tum

1 po-

ius *Prætor*, is *Peregrinus* ap-
tus eſt, quia inter *peregrinos*
dicebat. Ubi verò deſignati
t, ex Sanatuſconſulto ſuas ju
ſtiones, Urbanam & Peregri-
ſortiebantur, quamque ſorte
ti erant, eam exercebant. Mu-
dicendi juris tribus hiſce con-
untur verbis, *Do*, *Dico*, *Ad-*
: *Do*, ſc. agendi poteſtatem;
, ſc. *jus*; *Addico*, hoc eſt,
dico rem, de quà agitur. In-
a Prætorum, quibus utebantur,
unt hæc: Prætexta, ſella Cu-
, haſta, & miniſtri, ut ſcribæ,
aſi, & lictores. Prætexta fuit
purpurà prætexta, quam Ka-
is Januariis in Capitolio, votis
nibus nuncupatis, unà cum
ris inſignibus acceperunt, quod
commune cum Conſulibus fuit.
Curulis fuit ſella eburnea,
in publico & privato loco ſe-
li causà utebantur. Propria au-
Prætorum inſignia duo fuêre,
a, & gladius: haſta ad juriſdi-
nem: gladius ad quæſtionem
ficandam. Uſus Scribarum fuit,
in tabulas actiones referrent:
nſorum, ut citarent, & horam
tertiam, aut meridiem admo-
nt: Lictorum, ut coërcerent,
ſummoverent. A *prætor prætu-*
hoc eſt, Prætoris dignitas, de-
tur: item *Prætorius*, quod eſt
toris, ſeu quod ad Prætorem
net: ut *Prætorium jus*. *Præ-*
cohors, quæ à Prætore non
debat. Scipio enim Africanus
ius fortiſſimum quemque mili
delegit, qui ab eo bello non
deret, & cætero militiæ mu-
vacaret. *Prætoria porta* appel-
tur, quà exercitus in prælium
ebatur: quia initio Prætores
t, qui nunc Imperatores, qui
administrabant. Item *Præto-*
, hoc eſt, domus, in quà Præ-
habitat. *Prætoriani* dicebantur
rtis Prætoriæ milites, à Præ-
, hoc eſt, Imperatore, cuſtodiæ
à delecti. 2 Laborante, &
mani operam, ut ei hæc pro-
ia daretur adhibente. 1 Piſo-
ſcilicet. 2 Inimicum. 3 Sci-

licet Magno; quia *Craſſo inviſus erat*, ut ſupra dixit. 4 Hoc eſt, officium Prætoris in Hiſpanià. *Provincia* (ut quidam volunt) dicta eſt, à *porrò*, hoc eſt, procul *vincendo*. Nomen *Provinciæ* tribus modis accipitur: primò, pro regione, quam aut armis devictam, aut quocunque modo in poteſtatem adductam populus Romanus magiſtratui ſuo adminiſtrandam ſubjecit: ſecundò, pro quacunque regione, in quà bellum Romanus Imperator adminiſtraret: tertiò, pro quacunque publici muneris procuratione, aut onere: ut apud Ter. in Phorm. O Geta, *provinciam* cepiſti duram. Idem in Heaut. Idcircò huic noſtro tradita eſt *provincia*. In hac verò ſignificatione dicimus, Capere provinciam, Suſcipere provinciam, Dare provinciam alicui. Redigere regiones in provinciæ formam, nihil aliud eſt, quam regionem ſubjicere Imperio Romano, & ad eam gubernandam mittere Prætorem. In hac ſignificatione dicimus, aliquem *habêre provinciam*. A *Provincià Provinciales* dicti ſunt, qui ex provinciis ſunt, ſive qui in provincià domicilium habent. Et *provinciatim* adverbium, id eſt, per ſingulas provincias. 5 Non libenter, nolens, contra ſuam voluntatem. *Invitus* enim dicitur, qui non libenter, ſed tergiverſando, & coactus aliquid facit: ut apud Ter. in Heaut. Nulla eſt tam facilis res, quin difficilis fiet, quam *invitus* facias. 6 Quia. 7 Impurum, ſicut Piſonem. 8 Longè. 9 Integri, & ſtrenui viri. 10 Piſone. 11 Defenſionem, & cuſtodiam rerum Romanarum. *Præſidium* propriè dicuntur milites, qui unius præfecti imperio parent, & cuſtodiæ, vel defenſioni arcis, oppidi, vel perſonæ præſident: ut apud *Cæſ.* 1. Bell. Gall. Eo opere facto *præſidia* diſponit, caſtella communit, quo facilius, ſi ſe invito tranſire conarentur, prohibêre poſſit. Per ſimilitudinem *præſidium* ſumitur pro omni auxilio, & ſalutis propugnaculo: ut apud Ter. in

[1] potentia Cn. Pompeii [2] formidolosa erat
Piso, [4] in provinciam, ab equitibus Hispani
exercitu ductabat, [5] iter faciens, [6] occisus est
ita [7] dicant, imperia [8] ejus [9] injusta, superb
delia [11] barbaros nequivisse pati: [12] alii auten
tes illos, Cn. Pompeii veteres, [14] fidosque [1]
[16] voluntate [17] ejus Pisonem [18] aggressos:
Hispanos [19] præterea [20] tale facinus fecisse
peria sæva multa antea perpessos. [21] nos [22]

Hecyr. Illum autem esse unicum, *præsidium* velle se senectuti suæ. *Subsidium* propriè dicitur, quod sociis laborantibus submittitur, sive quod in auxilium succedit. *Præsidium* derivatur à nomine *præses*, qui maximum in provinciâ imperium habet, post principem. Dictus est à *præsidendo*: *præsidere*, est præesse. Differunt tamen nonnihil *praesse* & *præsidêre*: *Præsidêre* enim, est rei magni momenti præesse; ideoque semper autoritatem habet conjunctam. Nec mirum, cum à *sedeo* componatur, quod præ se fert quandam dignitatem: ut *Præses* sit, quasi Judex, vel quasi princeps, ideò *præsidens*, ut justitiæ subveniat, & oppressis opem ferat. Præesse autem de quovis officio, vel vilissimo, dicitur 1 Autoritas, quam sibi comparaverat ex rebus prosperè gestis adversus Mithridatem. 2 Suspecta & conjuncta cum formidine de occupando imperio. 3 Ordo est: Sed is Piso faciens iter in provinciam, est occisus ab equitibus Hispanis, quos ductabat in exercitu. 4 Scilicet in Hispaniam Citeriorem. 5 Proficiscens. 6 Interfectus. 7 Afferant causam necis ejus. 8 Pisonis. 9 Quippe qui parum justa exerceret. 10 Sæva. 11 Hispanos: quos *Barbaros* appellabant Romani, quòd asperè ac duriter loquerentur. *Barbari* enim ab initio dicti sunt, qui durè atque asperè loquebantur: nunc tamen vocabulum ad eos omnes translatum est, qui non sunt Græci, aut Latini, quod ii mitiorem linguam habeant, ac magis cultam. Quinetiam inter hos, si quis non rectè proferat, *barbarè* loqui dicitur. Undè fit *barbarismus*, qui definitur una pars orationis, *enunciatione* vel scripto corrupta. 12 *Dicunt* scilicet. Ordo est; Alii *autem dicunt*, equites illos, veteres & fidos clientes *esse* aggressos Pisone ejus. 13 Scilicet erat occisus.
15 Qui erant in tutelâ Pompeii. *Cliens* eni qui in tutela alicujus tronum habet. *Patro* qui agit causam, sed accusantis, dictus q *Cliens* defensione indi litigator, qui patronu quitur, ut ab eo def ut rectiùs vim vocabu scito, moris fuisse ap ut provinciales & soci mani in clientelam proceribus Romanis, q sibi adoptabant, non n sed etiam privatim: ii tes eorum dicerentur; *hospites*. Ferebat aut modi necessitudo, ut petuò patronorum suo nio caput ac fortunas tur: vicissimque ipsi omni observantiâ, at colerent, & venerarer fit *clientela*, quod ali ficat multitudinem cl potentem aliquem ci pemve favore prof cujus dignitatem tut aliquâ mercede, vel b quando fidem, tutelan mittere se in clientel est sese alterius clien & ejus patrocinio, & mittere: ut apud T Thais patri se commen telam & fidem. 16 Ju licet Cn. Pompeii. id est, adortos, & p tisse. 19 Præter Pisonem interfecerant. licet ut imperatorem derent. 21 Hoc est ttius. 22 Intellige cæd à quibus commissa sit.

[1] in medio relinquemus. De [2] superiori conjuratione satis dictum.

XX. [3] Catilina, [4] ubi [5] eos, quos paulo ante [6] memoravi [7] convenisse videt; tametsi cum [8] singulis multa sæpe [9] egerat; tamen, [10] in rem [11] fore credens [12] universos [13] appellare, & [14] cohortari, in [15] abditam partem [16] ædium [17] secessit; atque [18] ibi, [19] omnibus [20] arbitris procul [21] amotis, [22] orationem [23] hujuscemodi [24] habuit.

[25] Ni [26] virtus, [27] fidesque vestra [28] spectata mihi

1 Id est, in arbitrio, & potestate cuiuslibet ea de re judicandi, quodcumque voluerit, hoc aliorum judicium esse volumus. Nam *relinquere aliquid in medio*, est indecisum, & controversum aliquid relinquere, nihilque de eo statuere. 2 Priore. 3 Ordo est: Catilina, ubi videt eos, quos memoravi paulò antè, convenisse; tametsi *Catilina* egerat sæpè multa cum singulis: tamen credens fore in rem appellare universos, & cohortari *eos*, secessit in abditam partem ædium: atque habuit ibi hujuscemodi orationem, arbitris omnibus amotis procul. 4 Postquam. 5 Conjuratores scilicet, Lentulum, Cethegum, aliosque. 6 Recensui, nominatim recitavi. 7 Simul venisse in unum locum, ut audirent quæ dicere vellet. 8 Conjuratoribus seorsim sumptis. 9 Tractaverat. Hoc est quod supra dixit: *Primò singulos appellare, hortari alios, alios tentare*, &c. 10 Ad commodum & utilitatem consilii sui. 11 Futurum. 12 Omnes simul. 13 Alloqui. 14 Simul monère, scilicet ad rem fortiter aggrediendam. 15 Secretam & abstrusam. 16 Domus suæ. 17 Seorsim abiit, & familiæ frequentià seduxit se cum illis. *Secedere* enim, est seorsim ab hominum frequentià recedere. Hinc *secessus* derivatur, id est, discessus, sive recessus in locum secretiorem. 18 Hoc est, in abditâ istâ ædium parte. 19 Præterquam eos, quos convocaverat. 20 Hoc est, iis, qui ut testes, ejusque rei concilii judicare possent. *Arbiter* enim est judex qui totius rei habet potestatem, lectus ab iis, qui litigant: vel propriè *arbiter* est tertius, qui alienæ rei, quasi testis interest, ab *arbitrando* dictus, id est, existimando: ejus enim officium est judicare, non ex lege & stricto jure, sed prout ipse æquum esse existimet. Ter. in Heaut. Simus & Crito vicini nostri hic ambigunt de finibus, me cepère *arbitrum*. Hinc *arbitrarium* dicitur, quod alicujus arbitrio est relictum. Undè *arbitraria pœna* dicitur, quæ non lege statuta est, sed judicis arbitrio relicta. 21 Remotis. *Amovère* enim est abigere, removère. Ter. in Adelph. Ego hunc *amovebo*. 22 Sermonem: undè Grammatici *orationem* vocant congruam dictionum ordinationem, quæ perfectam sententiam habeat. Est autem à verbo *orare*, quod inter alia significat, sermonem habère, agere: Ter. Servum hominem causam *orare* leges non sinunt. Undè *oratores* causarum actores dicti sunt. Item *oratores* legati dicuntur, quòd Principis, aut Reipublicæ mandata peragant. Item quicunque aliquid rogat *orator* dici potest. 23 Talem, qualis sequitur. 24 Fecit. 25 Pro nisi. 26 Fortitudo. Ordo est: Ni virtus, & fides vestra foret spectata satis mihi; res cecidisset nequicquam opportuna: spes magna dominationis fuisset frustra in manibus *nostris*: neque captarem per ignaviam, aut per ingenia vana, incerta pro certis. Hic Catilina in limine orationis suæ benevolentiam captat à laude eorum, quibuscum agit, atque ex hac oratione constat, quam verissimum sit illud, quod supra Sallustius noster de hoc Catilina dixit, scilicet in eo fuisse *satis eloquentiæ*. 27 Fidelitas, servatio promissi. 28 Cognita, perspecta, & probata: sic sumitur ista vox apud Virg. 8. Æneid. *Sunt nobis fortia bello Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus*. Spectatus enim, est, probatus, cujus scilicet spectata jam

, mihi [1] foret ; [2] nequicquam [3] opportuna
, [5] cecidiſſet : ſpes magna, [6] dominatio in ma
, fruſtra fuiſſet : neque , per [7] ignaviam, aut
, na ingenia , [9] incerta pro certis captarem.
, quia [10] multis , & magnis tempeſtatibu
, [11] cognovi fortes , [12] fidoſque mihi ; [13] co
, mus auſus eſt maximum , atque pulcherri
, [14] facinus [15] incipere ; [16] ſimul, quia vobis ea

virtus eſt : ut *ſpectatæ integritatis vir*. Derivatur a verbo frequentativo *ſpecto*, quod inter cætera ſignificat idem quod judicio, probo, æſtimo. Ovid 1. Triſt. Eleg. 4. *Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum*. Id eſt, probatur : undè & *ſpectatores pecuniæ* dicuntur, qui valorem ejus explorant. Sic dicit Cicero : Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi *ſpectandi* ſunt, id eſt, æſtimandi, judicandi. Propriè *ſpectare* ſignificat (eſt enim ab antiquo verbo *ſpecio*) ſæpè vidêre : ut apud Virg. 1. Georg. *Heu magnum alterius fruſtrà ſpectabis acervum*. Hinc *ſpectabilis* dicitur ſpectatione dignus, & quaſi admirabilis : undè Apuleius : Jubet conſtrui pulchrum ac *ſpectabilem* currum. Hinc quoque *ſpectatores* dicti, qui ad ludos ſpectandi causâ conveniunt. Item generaliter quicunque aliquid aſpicit, ejus rei *ſpectator* dici poteſt : undè dicimus *ſpectatores rerum cœleſtium*, id eſt, contemplatores : & *ſpectator pugnæ* dicitur, qui ſe pugnæ non admiſcet, ſed ſecurus ejus exitum ſpectat ; ſumptum à ludorum ſpectatoribus, qui, hiſtrionibus in ſcenâ fabulam agentibus, otioſi interim deſident. Hinc *ſpectaculum*, quod aliquando ſignificat id, quod ſpectatur, ſive id, quod ſpectandum exhibetur : undè Virgilius ad Auguſtum : *Nocte pluit totâ, redeunt ſpectacula manè*. Aliquando ipſam ſpectationem : ut apud Cic. 7. Verr. *O ſpectaculum miſerum, atque acerbum, ludibrio eſſe urbis gloriam*. Aliquando locum, qui ad ludos ſpectandos ædificatur, ut apud Livium : Tum primum circo, qui maximus dicitur, deſignatus eſt locus, diviſa loca patribus, equitibuſque, ut *ſpectacula* ſibi quiſque faceret, fori appellari. Denique eleganter *ſpectare accipitur pro eo quod eſt, ad rem aliquam pertinêre, tendere,*

ſeu referri, ut apud Cic 3. D
Hæc ſtudia ad imitandos ſ
viros *ſpectant*. 1 Eſſet. 2 I
nullo modo. 3 Commod
noſtris. 4 Scilicet quam in
habeo 5 Contigiſſet, eve
undè dicitur, ea res com
opportunè, optatè *cecidit*,
evenit, contigit. *Cadere* pr
eſt ruere, labi ; ut apud C
ſemel conſtiterit, nunquam
Interdum pro mori, occide
apud Virg 2. Æneid. *Cadit*
pheus, juſtiſſimus unus, Qui
Teucris, & ſervantiſſimus
Cadere in ſuſpicionem, in
vationem, pro incidere,
Cadere causâ, eſt litem an
Non *cadit* in alium tam abſ
opus : id eſt, non poteſt ab a
abſolutum opus perfici. Ab
caſus, quod propriè ruinam
cat ; undè Curtius : Inopinat
caſu oppreſſus. Interdum ſor
vel inopinatum eventum : u
Cic. Ut ſi in ejuſmodi an
ignari *caſu* aliquo inciderint,
dum calamitatem, & inforti
ut apud Virg. 2. Æneid. ubi
dicit Didoni : *Sed ſi tantu*
caſus cognoſcere noſtros. 6
tium. 7 Inertiam, ingeniiq
ditatem, aut ignavos h
8 Futulia, ſocordia, aut h
leves & inconſtantes. *Van*
priè, eſt vacuus ſive inanis :
Virg. 1. Georg. *Sed illos Ex*
ſeges vanis eluſit avenis. A
do pro mendaci ponitur : u
Virg. 1. Æneid. *Ni fruſtr*
rium vani docuêre parentes
eſt, & non expeterem &
res incertas pro certis. 10 H
in multis periculis & rebus
ſis, quæ diu duraverunt,
pertus ſum, animadverti.
deles. 13 Hoc eſt, ob eam
idcircò. 14 Factum. 15 A
16 Hoc eſt, ob eam rem. Or
ſimul, quia intellexi eadem

æ mihi, bona, malaque esse intellexi. nam, [1] i-
m velle, atque idem nolle, ea [2] demum [3] firma
amicitia est. [5] Sed ego, quæ mente [6] agitavi, om-
:s jam antea [7] diversi audistis. [8] Ceterum mihi
indies magis animus [10] accenditur, cum [11] consi-
ro, [12] quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmet
os [13] vindicamus in libertatem: nam, [14] postquam
p. in paucorum potentium [15] jus, atque [16] di-
nem [17] concessit, semper [18] illis [19] reges,
, [1] te-

ona & mala, quæ mihi sunt. ndem rem. 2 Post omnia. ida. 4 Definitur, *studiorum um voluntatumque consensus:* cerone verò in Dialogo de A- ia hoc pacto definitur: *Ami- est omnium rerum humana divinarumque cum benevolen- & charitate summa consensio.* ristotele vero lib. 8. Ethic. c. hunc modum: *Amicitia est a & manifesta inter aliquos volentia, vel propter virtu vel propter jucunditatem, ropter utilitatem, ejus ipsius , qui amatur, animo concep-* Cæterum hæc Catilinæ verba sunt usquequaque vera: quod ter Lælius apud Ciceronem it, nempe improborum con- n severè puniendum esse. *e*, inquit, *talis improborum sio non modò excusatione tia tegenda non est, sed potius supplicio vindicanda, ut ne sibi concessum putet, amicum, m patria inferentem, sequi.* lo est: Sed vos omnes audistis intea diversi *ea*, quæ ego agi. mente. 6 Volutavi, cogitavi, e concepi. 7 Hoc est, singuli m & separatim sumpti, quasi iis versi. 8 Sed, porrò. pridie, singulis diebus. 10 In- natur. 11 Animadverto, con- lor. 22 Hoc est, quis status, æ qualitas. *Conditio* est dispo- quædam, & sors fortunarum, orum, rerum: undè Cic. O am *conditionem* administrandi status. Idem 3. Tusc. Nihil est, quod tam obtundat elevetque ulinem, quam perpetua in vitâ cogitatio, nihil esse quod ere non possit, quam medita- *nditionis* humanæ. Significat oblatam potestatem aliquid di; *dicimusque offero condi- m, fero conditionem*, & pono *conditionem*: sic apud Terent. in Andriâ amatores Chrysidis *tulerunt* mulieri *conditionem*; id est, si vellet eis morem gerere, se pretium daturos. Illa vero *conditionem accepit*, hoc est, pactioni consensit. *Homo bona conditionis* dicitur, qui in bona fortunâ est, hoc est, qui dives est. Hinc *conditionalis* deducitur, quod conditionem habet adjunctam. Et adverbium *conditionaliter*, hoc est, sub, vel cum conditione, lege. 13 Asserimus. 14 Simulac. 15 Vim, potestatem, imperium. 16 Potestatem, dominationem. 17 Transiit, devenit. *Concedo* aliquando idem est, quo trado, permitto: ut apud Ter. in Adelph. Hui meruisti si nunc de tuo jure *concessissis* paululum. Aliquando ponitur prò cedo, sive recedo: ut apud Ter. in Hecyr. Hic video me esse invisam immeritò, tempus est aliò *concedere*: sic apud Plaut. *Concedam* huc à foribus. Aliquando pro credo, consentio: ut apud Ter. in Phorm. Nunquam hodiè *concedes* mihi, neque intelliges? *Concedere naturæ*, est mori. 18 Potentibus. 19 Provinciarum. *Rex* propriè dicitur, qui regnum possidet. *Regna* autem dicuntur integræ regiones, quæ ab uno principe, hoc est, rege possidentur: ut Gallia *regnum* est, & qui Galliam possidet, Rex Galliæ dicitur. Sic enim distinctus erat olim orbis terrarum, ut singulæ ferè regiones *regna* dicerentur, & reges proprios haberent (a quibus & ipsæ *regiones* appellatæ) *quos ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullus legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant*: verba sunt Justini lib. 1. Sic. *Assyriorum rex primus Ninus fuit*, sic Syria Tanaus, sic aliarum nationum reges fuere, quibus

, [1] tetrarchæ [2] vectigales [3] esse, populi, nation
, [4] stipendia [5] pendere: ceteri omnes, [6] st
, nui, boni, nobiles, atque ignobiles, [7] vulg
, fuimus, [8] sine gratia, sine [9] auctoritate,
, [10] obnoxii; quibus, si resp. [11] valeret, [12] formi
, ni essemus. [13] itaque omnis [14] gratia, potenti
, h

principio fines imperii tueri magis, quam proferre, mos erat: ut loquitur idem Justinus. Posteà verò gerere inter se bella cœperunt, seque invicem regnis spoliare. Sic plurium ac diversorum regnorum unus aliquando *Rex* fuit. *Rex* aliquando pro divite accipitur: ut apud Ter. in Phorm. *Regem* me esse oportuit. A *Rege* fit *Regina*, quæ est regis uxor, vel quæ possidet regnum. 1 Id est, quartæ partis regni principes. *Tetrarcha* enim dicitur propriè, qui quartam regni partem possidet. Hinc *Tetrarchia*, hoc est, quartæ partis regionis cujuspiam imperium. 2 Stipendiarii, tributarii, solventes vectigal & annuos reditus. Sic provinciæ, agri, homines, qui tributa persolvunt, *vectigales* dicuntur. Derivatur à nomine substantivo *vectigal*, hoc est, tributum illud, quod pro devectis mercibus, aut fructibus, aut quacunque aliâ re in publicum solvitur. Ponitur & pro ipso fructu aut reditu: undè Cic. Non intelligunt homines, quantum *vectigal* parsimonia est. *Vectigal* à *vehendo* dictum est: *Vehere* est navi, vel plaustro rem aliquam portare. A quo fit *vector*, quod modò significat eum, qui vehit; modò eum, qui vehitur: & *vehiculum*, in quo aliquid vehitur. Hinc *vehicularius*, qui vehiculum ducit. Et *vectis*, quòd manibus percutiendo *vehatur*: est enim palus è ferro sive ligno grandior, rusticis & fabris cæmentariis ad multa necessarius. Et *vectura*, quæ modò actum ipsum, ut ita dicam, vectionem significat: modò mercedem, quæ pro vecturâ solvitur, ut pro navi, sive vehiculo, seu equo meritorio. Et *vexo*, quod est molesto, & huc atque illuc distraho. A *veho* composita sunt *advcho*, quod est apporto. *Circumveho*, circumporto. *Perveho*, porto. *Deveho*, deorsum veho. *Eveho*, extollo. *Præveho*, anteveho. *Proveho*, produco; & *proveho r*, producor. Hinc *ætatem provectam*, & *ætate provectos* dicimus. *Inveho*,

veho; cujus passivum est *inveh*
quod modò vehor significat. V
Centauro invehitur magnâ. M
maledictis aggredior, & quodam ve
impetu sermonis in aliquem fe
Hinc *invectivæ orationes* dicun
quæ sunt adversus aliquem scrip
quòd in illius mores, vel ingeni
aut vitam *invehamur*. *Subve*
extollo. *Reveho*, reduco. *Conve*
comporto, à quo *convexum* d
mus, quod *concavo* oppositum
quemadmodum specula, quæ ne
plana, neque concava sunt, c
vexa dicuntur. 3 Id est, er
4 Tributa. *Stipendium* est æs
litare, seu præmium quod mil
bus datur. Est compositum ex *s*
& *pendo*, quia antè nummum
natum Quæstores *stipem* militi
appendere solebant, non annu
rare. Hinc *stipendiarii* mil
dicebantur, qui solvendo stipen
obnoxii erant. *Stips* verò dicta
merces, quæ stipatoribus & m
tibus dabatur. 5 Pro pe
bant, hoc est, solvebant. 6
est, quamvis strenui simus.
est, nullo in pretio habiti sum
sed tanquam vilis populus, &
ignobile vulgus. 8 Hoc
sine venustate & lepôre, vel
favore, sine amicorum co
9 Honore, eminentiâ, potest
Est autem *Autoritas* pondu
eminentia quædam vitæ probit
scientiâ, ætate, meritis, poten
vel honoribus parta, cujus g
dictis factisque cujuspiam plurim
deferimus. 10 Subjecti,
vientes. 11 Vigeret, & sta
suum obtineret 12 Id
timorem incuteremus. 13 P
tereà. 14 Favor. *Gr*
enim sæpius accipitur pro b
volentiâ & favore; ut in Jug
Ita summum publicum privatâ
tiâ devictum. Hinc *inire grat*
ab aliquo, est favorem ejus
mereri. Ter. Adibo atque a
gratiam hanc, quam video v
inibo. Undè *recipimus eam*
gratiam, qui vult nobis rec
liari, cum aliquando fuerit

onos, divitiæ [1] apud illos sunt, aut ubi illi [2] vo-
unt: nobis reliquere [3] pericula [4] repulsas, [5] judi-
a, [6] egestatem. [7] quæ [8] quousque tandem [9] pa-
emini, fortissimi viri? nonne [10] emori per [11] vir-
tem [12] præstat, quam vitam [13] miseram, atque
inhonestam, ubi alienæ superbiæ [15] ludibrio fue-
s, per [16] dedecus [17] amittere?

XXI. , Verum [18] enimvero, [19] pro [20] deum
que hominum [21] fidem, victoria [22] in manu
obis est: [23] viget ætas: [24] animus valet. [25] con-
a [26] illis, [27] annis, atque [28] divitiis, omnia
consenuerunt. [30] tantummodo [31] incœp-
opus est: [32] cetera [33] res [34] expediet.
, [1] ete-

Redire in gratiam est reconci-
Gratia aliquando accipitur
beneficio: indè dictum, quòd
s nobis detur. Ter. Ego Cha-
neutiquam officium liberi esse
nis puro, cum is nihil prome-
, postulare id *gratiæ* apponi
hoc est, postulare ut sibi ha
ur gratia, vel ut pro beneficio
etur. *Gratia* item frequenter
itur pro memoria accepti be
ii, & voluntate referendi.
dicimus *agere gratias*, *habere
am*, &c. Aliquando accipitur
venustate, ut paulò antè. *Esse
ratiâ*, est gratiosum esse, &
a aliquid valere. Interdum pro
, idque tantum in ablativo:
Hic nunc me credit aliquam
fallaciam, portare, & ea me
restituisse *gratiâ*. Ab hoc fit
um *gratulari*, de quo infrà.
a *gratia* fit *gratus*, qui memor
ccepti beneficii, ut supra dixi-
A *gratiâ* item fit adverbium
is, quod significat sine merito,
præmio: sic dicuntur fideles
litteris *gratis* justificari, Rom.
4. Et tum opponitur solutioni
ii, mercedi, aut satisfactioni:
Servies ne mihi gratis, inquit
n ad Jacobum, Gen. 29. Item
ratus fit verbum *gratificari*,
est, beneficium esse, & benefi-
conferre. 1 Paucos potentes.
ea esse. 3 Labores. 4 Hoc
rejectiones à petitione magi-
uum & honorum, ut præturæ,
consulatus. *Repulsa* enim, est
rejectio, quâ quis rejicitur ab
ne, vel magistratu, aut ab aliâ
etita, vel sperata. Dicimus au-
accipere repulsam, & *ferre
lsam*. *Repulsa* est à verbo *re-
pello*, quod significat, arceo, reji-
cio: ut *repellere* hostem a mœnibus.
5 Condemnationes, quia alii ambi-
tus, alii rerum repetundarum pœ-
nas dederunt. *Judicium* est legitima
disceptatio duorum aut plurium
coram judice. *Judex* verò, est ipse
cognitor controversiæ & disceptator:
dicitur *judex*, quasi *jus dicens*,
aut *jus disceptans*: *jure autem
disceptare*, est justè judicare.
6 Paupertatem. 7 Scilicet jam antè
dicta incommoda, nempe pericula,
judicia, repulsas. 8 Hoc est, ad
quod tempus usque, sive quamdiu.
9 Tolerabitis 10 Apertè mori, &
animam effundere. 11 Fortitudinem
animi. 12 Satius est, melius est.
13 Calamitosam. 14 In nullo pre-
tio aut honore, sed potius in sum-
mo probro & dedecore habitam.
15 Risui, irrisioni. 16 Turpitudi-
nem, opprobrium. 17 Deponere.
18 Profectò, verissimè 19 Est in-
terjectio dolentis, seu indignantis: &
jungitur nominativo, accusativo,
& vocativo 20 Hoc est, Deorum.
21 Auxilium, id est, impetro auxi-
lium Deorum atque hominum.
22 Hoc est, in potestate nostrâ.
23 In vigore est, floret. q. d. juvenes
sumus, *solidaque suo stant robore
vires*. 24 Hoc est, adest nobis animi
fortitudo. 25 Vicissim, è contrariò.
26 Potentibus. 27 Propter annos.
28 Propter divitias, quæ sc. licet
reddunt homines molles & effœmi-
natos. 29 Elanguerunt, inveterata
sunt. 30 Solum. 31 Ut incipiamus.
32 Hoc est reliqua, quæ tum agenda
restabunt. 33 Commoditas, op-
portunitas, aut eventus rei, nego-
tium ipsum. 34 Perficiet, &
efficiet absque ullo obstaculo aut
impe-

„ [1] etenim [2] quis [3] mortalium, cui [4] virile ingenium „ inest, [5] tolerare potest, illis divitias [6] superare, quas „ [7] profundant [8] in exstruendo mari, & montibus [9] coæ„ quandis, nobis [10] rem familiarem etiam [11] ad necessa„ ria [12] deesse? [13] illos [14] binas, [15] aut amplius domos „ [16] continuare; nobis [17] larem familiarem nusquam „ ullum esse? cum [18] tabulas, [19] signa, [20] toreumata „ emunt,

impedimento, vel labore nostro. *Expedire* propriè, est extricare, liberare: & quasi pedum ligamenta dissolvere. Hujus contrarium est, *impedire*: siquidem *impeditum* propriè dicimus, qui ita pedes habet alligatos, ut ingredi non possit. Itaque *impedire* propriè, est pedes alligare, atque involvere. Utriusque verbi significatio clarè perspici potest ex loco isto Terentii in Andr. Postquam enim Pamphilus dixisset Davo, Viden' me tuis consiliis miserum *impeditum* esse? Respondet Davus ab opposito: at jam *expediam*. Interdum *expedire* significat proferre, ut apud Virg. 1. Æneid. *Cereremque canistris Expediunt*. Aliquando pro paucis dicere, explicare. Ter. in Eun. Sed istud, quicquid est, primum mihi *expedi*; hoc est, paucis dicito. Nonnunquam *expedit* impersonaliter sumitur, pro utile, bonum, ac necessarium est. Ter. in Heaut. Vobis *expedit* esse bonas. Hinc *expeditus*, hoc est, promptus, paratus, nullis impedimentis oneratus, ut apud Cic. pro Mil. Fit ei obviam Clodius, *expeditus* in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis: unde *expediti milites*, dicuntur levioris armaturæ, & sine impedimentis: sic *expedita via* dicitur, hoc est, facilis, nihilque habens impedimenti. Hinc *expeditio* vocatur apparatus belli, sive cum milites exeunt belli gerendi gratiâ; quòd explicent se atque *expediant* à cæteris negotiis. 1 Nam sanè. 2 Id est, nullus. 3 Hominum. 4 Animi fortitudo, seu ingenium animosum & masculum. 5 Pati. 6 Superesse, superabundare. 7 Prodigant, perdant. 8 Hoc est, in ædificiis per mare exstruendis. 9 Æquandis solo vel terræ, complanandis; & sic obiter taxat hic Catilina *Lucullum, qui talia fecisse fertur circa Neapolim, referente Plinio, libro nono.* 10 *Domesticam*, ad familam pertinentem, opes. 11 Scilicet ad victum & vestitum, quæ duo homini maxime necessaria sunt. 12 Deficere, non adesse. 13 Potentes, & dominos nostros. 14 Singulas duas. 15 Hoc est, ultra binas. Hinc Senec. Lib. 5 Controv. 5. *Vos possidetis agros, urbium finem, urbesque domibus impletis Intra ædificia vestra undas & nemora comprehenditis. Prospectui tuo arbor obstabat? Quid? inambulantibus nobis non obstant servorum catervæ? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrecta spatiis ambulationes, & urbium solo ædificata domus non nos propè à publico excludunt?* 16 Continuas habere, facere. *Continuare* propriè, est perseverare, peragere: ut *continuare iter*. Ab hoc continuum deducitur, significatque id, quod perpetuum, & sine intervallo est. Item à *continuare* fit *continuatio*, hoc est, perseverantia, perpetuitas. 17 Ullas ædes, aut proprium focum, aut Deum aliquem domesticum, qui vel in foco coli possit à nobis. *Lares* proprie sunt Dii domestici, qui colebantur domi, focusque illis sacer erat. Quoniam autem *Lares* sive *Penates* etiam privatorum domibus præesse credebantur, factum est ut utrumque verbum pro domibus usurpetur, ut hoc loco vidêre est. *A Lare incipe*, est in proverbio: id est, à domesticis ac familiaribus initium sumito. Rectè dicetur in magistratus, & alienæ vitæ censores; quorum officium est, ut imprimis suos, suorumque vitam corrigant. Hinc fit *lararium*, hoc est, sacrarium domesticum, in quo Lares & Dii peculiares adorabantur. 18 Asseres ex pretioso ligno, in quibus elegantes picturæ & effigies sunt depictæ. 19 Simulacra. 20 Opera artificiosè facta, & sculpta torno, hoc est, instrumento fabrili, quo ligna,

, [1] emunt, [2] nova [3] diruunt, [4] alia ædificant: poſtremo
, [5] omnibus modis pecuniam [6] trahunt, [7] vexant: ta-
, men ſumma [8] libidine divitias ſuas [9] vincere [10] ne-
, queunt. at nobis eſt domi [11] inopia, foris [12] æs alie-
, num; [13] mala res, [14] ſpes multo [15] aſperior. [16] denique
, [17] quid reliqui habemus, præter miſeram [18] animam?
[19] Quin [20] igitur [21] expergiſcimini? [22] en illa, illa,
[23] quam ſæpe optaſtis, libertas; præterea divitiæ,
[24] decus, [25] gloria [26] in oculis [27] ſita ſunt. [28] fortuna
[29] ea omnia victoribus [30] præmia [31] poſuit. [32] res,
[33] tempus, pericula, [34] egeſtas, [35] belli ſpolia magni-
fica, magis quam oratio mea, vos [36] hortentur. vel
[37] imperatore, vel [38] milite [39] me utemini. neque
[40] animus, neque corpus à vobis aberit. hæc ipſa,
ut [41] ſpero, vobiſcum unà conſul [42] agam: [43] niſi
forte animus fallit, & vos [44] ſervire magis, quam
[45] imperare, parati eſtis.

XXII. Poſtquam [46] accepere [47] ea [48] homines, quibus [49] mala [50] abunde omnia erant, ſed neque

gma, ebur, & reliqua ejuſmodi olita redduntur. *Toreutice* eſt ipſa rs cælandi. *Toreutes*, eſt ipſe artiſ cælandi, (alio nomine *tornio* icitur) ἀπὸ τοῦ τορεύειν, quod eſt elare, ſculpere. 1 Spernunt ex uperbià & faſtu. 2 Ubi ædificia pſis non placent. 3 Demoliuntur, eſtruunt, dejiciunt, Ter. Hanc in orto maceriam jube *dirui*. *Dirutum ære militem* dicebant veteres, ui ſtipendium ignominiæ gratià on erat datum: quod æs in fiſcum, on in militis ſacculum diruebatur. Exſtruunt. 5 Quolibet pacto, l eſt, perfas & nefas. 6 Diſtrant ad ſe, accumulant, ſcilicet pſi potentes. 7 Lacerant pauperes, : tenuioris fortunæ homines, & epreſſos. 8 Licentià petulantià, uxurià. 9 Superare. 10 Non oſſunt, non valent: cum ſcilicet pſi à divitiis ſuis ſuperentur. 1 Paupertas. 12 Debitum ex ære io conflatum ſeu contractum. 3 Sc. *eſt*; hoc autem vult, durùs itæ ſtatus, & conditio nobis eſt. 4 Metus, timor. 15 Durior. 6 Ad poſtremum. 17 Hoc eſt, ihil nobis ſupereſt, relinquitur. 8 Vitam: ut *apud Plaut. Animà rivabo virum, id eſt, vità. Ani. e propriè eſt corporum viven*tium, hoc eſt, ſtirpium, & animalium, tam beſtiarum, quàm hominum, pars nobilior, quà unumquodque illorum vivit, creſcit, & ſentit. 19 Cur non. 20 Proinde. 21 Hoc eſt, erigitis vos è ſopore ignaviæ & deſidiæ. 22 Ecce. 23 Libertatem. 24 Honor. 25 Magnificentia. 26 Veſtris, hoc eſt, in conſpectu veſtro. 27 Poſita. 28 Id eſt, fortunatos rei eventus. 29 Sc. libertatem, divitias decus, gloriam. 30 Tanquam mercedem. 31 Propoſuit. 32 Ipſum neceſſitas, conditio noſtra miſera. 33 Opportunitas aut commoditas temporis. 34 Inopia. 35 Hoc eſt, prædæ ex bello vobis obventuræ. 36 Incitent, accendant. 37 Hoc eſt, principe, & duce exercitus veſtri. 38 Id eſt, tanquam uno ex commilitonibus. 39 Catilinà. 40 Animi fortitudo. 41 Id eſt, ut mihi ſpes eſt, ſcilicet me futurum conſulem. 42 Efficiam. 43 Hoc eſt, niſi forte res ſecus eveniat. 44 Sc. *potentibus*. 45 Regnare. 46 Intellexère. 47 Id eſt, eas res, quæ a Catilinà in oratione ſua erant dictæ. 48 Scilicet conjuratores, quos Catilina convocari juſſerat. 49 Hoc eſt, omnia adverſa atque aſpera. 50 Affatim: id eſt, qui omnibus malis abundabant.

que[1] res, [2] neque ſpes bona ulla: [3] tametſi illis, [4]
ta [5] movere, [6] magna merces videbatur; tamen
ſtulare [8] plerique, uti [9] proponeret, [10] quæ con
belli foret: [11] quæ præmia armis peterent:
[12] ubique [13] opis, aut ſpei haberent. Tum Ca
[14] polliceri [15] tabulas novas, [16] proſcriptionem
cupletium, [18] magiſtratus, [19] ſacerdotia, [20] ra
[21] alia omnia, quæ [22] bellum, atque [23] lubido vict
[24] fert; [25] præterea, eſſe in Hiſpania [26] citerio
ſonem, in Mauritania cum exercitu P. Sitium N
rinum, [27] conſilii ſui [28] participes; [29] petere [30]
ſulatum C. Antonium, [31] quem ſibi [32] coll

1 Divitiæ, patrimonia. 2 Scilicet honorum & divitiarum: id eſt, qui nihil habebant, & nihil ſperabant. 3 Quamvis. 4 Tranquilla, ſeu tranquillum civitatis ſtatum. 5 Turbare. 6 Id eſt, magnum præmium, magnuſque quæſtus 7 Pro poſtulabant, cupiebant. 8 Nonnulli aut plurimi conjuratorum. 9 Exponeret. 10 Id eſt, quod præmium conſequerentur, quod arma in reipublicæ perniciem ſumant. 11 Quas prædas. 12 Sc. *locorum*, hoc eſt, apudquos, & in quo loco. 13 Auxilii. 14 Pollicebatur, id eſt, promittebat. 15 Id eſt, codices, quibus debitoribus pecunia condonaretur. Cum enim Romani æs alienum grande conflaverant, ſenatuſconſulto *tabulæ novæ* in foro proponebantur: quibus credita pecunia debitoribus condonabatur. 16 Religationem, aut publicationem bonorum, quæ à locupletibus poſſidebantur: ſi quis enim domum, prædium, villam habuiſſet, is proſcribebatur tanquam hoſtis, & ejus bona publicabantur. Cic. in 2. Invect. in Catil. *Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones & dictaturas cogitare.* Eſt autem proſcriptio à verbo *proſcribo*, quod aliquando ſignificat damno, relego, & in exilium mitto: quæ ſignificatio ab eo ſumpta eſt, quod ii propriè *proſcribi* dicuntur, quorum nomina claris literis, ut de pleno rectè legi poſſint, antè tabernam, vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, *ſed in evidenti*, ſcribuntur; undè *proſcripti* damnati & relegati dicuntur. Aliquando *proſcribo*, eſt libellis propoſitis aliquid venale

indico, undè *proſcriptum*
hoc eſt, vænale expoſitum
quæ erant vendenda, publi
bebantur. *Proſcribi* itaque
dicuntur, quando appoſita
tione, vænales vel locandæ
cantur: ſic ſumitur iſta vox
3. Offic. Itaque Calphurnii
præcognoviſſet Claudium æ
ſteà *proſcripſiſſe*. 17 Di
ut ſcilicet liceret illis occup
rum bona. 18 Id eſt, fun
magiſtratuum, ut Conſulatu
turæ, Dictaturæ. Cicero in
in Catil. *Num*, inquit,
cineri urbis, & ſanguine c
quâ mente conſceleratâ ac
concupierunt, ſe conſules a
tores, aut etiam reges ſper
turos? Non vident ſe cap
quod adepti fuerint, fugit
cui aut gladiatori concea
ceſſe? 19 Officia, & d
ſacerdotum, ut Pontificatu
guratus. 20 Spolia, d
nes bonorum. 21
pollicebatur, ut alienas
uxores, virgines rapere.
belli. 23 Prava v
24 Affert, cupit, permittit,
hæc ſunt quæ ad præmi
nent: nunc addit ea, quæ a
lium & ſpem pertinent.
dicebat. 26 Italiæ
quiore & viciniore, de qu
diximus. 27 Conju
28 Conſcios, ſcilicet Piſo
Sitium Nucerinum.
petere affectare. 30
tem conſulis. 31 C. An
32 Socium in conſulatu.
enim dicuntur duo, vel p
dignitate & honore ſocii;
eo, hoc eſt, eligendo à
Varrone, quòd ſimul e

[1] fore [2] speraret hominem & [3] familiarem, & omnibus [4] necessitudinibus [5] circumventum; [6] cum eo se Consulem initium [7] agendi [8] facturum. [9] Ad hoc [10] maledictis [11] increpabat omnis [12] bonos; suorum unumquemque [13] nominans, laudare, [14] admonere alium egestatis, alium [15] cupiditatis suæ, [16] complures [17] periculi, aut [18] ignominiæ, multos [19] victoriæ Sullanæ, quibus [20] ea [21] præda fuerat. Postquam omnium animos [22] alacres videt; cohortatus, ut [23] petitionem suam [24] curæ haberent, [25] conventum [26] dimisit.

XXIII. [27] Fuere ea [28] tempestate, qui dicerent Catilinam, [29] oratione habita, cum ad jusjurandum [30] populares

A *collega collegium* deducitur, quod propriè significat concilium ipsum, societatemque collegarum. *Collegium* item congregationem quorumcunque hominum significat. 1 Futurum. 2 Consideret. 3 Amicum sibi. 4 Necessitatibus, egestatibus. Erat enim C. Antonius omnium rerum egenus, quippe qui grande æs alienum conflaverat, multaque in vitâ suâ nefandâ commiserat facinora. 5 Circumdatum, oppressum. 6 Antonio scilicet. 7 Sc. *belli*. 8 Aggressurum. 9 Præterea, insuper. 10 Conviciis. 11 Arguebat. 12 Fortes, strenuos. 13 Nominatim compellans. 14 Admonebat, memorem faciebat. 15 Desiderii, aut quid cuperent. 16 Nonnullos, sc. *admonebat*. 17 Instantis, propter æs alienum grande conflatum. 18 Infamiæ, quam subirent, ubi in vincula conjicerentur. 19 Hoc est, ejus victoriæ, quam Sylla nactus fuerat. 20 Victoria Syllana. 21 Ad prædam auferendam locupletibus. 22 Promptos, & paratos ad id efficiendum, quod promiserant. 23 Consulatus. 24 Id est, curarent executioni mandare. 25 Turbam, multitudinem hominum, qui ad Catilinam convenerant. *Conventus* enim est congregatio; vel supplicationis gratiâ in templo: vel judicii causa, cum à magistratibus *conventus* ille congregatur: vel si quâ aliâ ratione unum in locum multitudo coit. Hinc *conventicula* deducitur, id est, exiguus conventus; & fere sem. er in malam partem, hoc est, pro conventu seditiosorum, aut sceleratorum, accipitur. 25 *Hoc est, missum fecit, & abeundi potestatem* dedit: sic sumitur ista vox à Sallustio nostro: *Deinde ei sollicitus operam suam domum* dimittit. *Dimitto* propriè, est in diversa loca mitto: ut apud Virg. 1. Æneid. ubi Dido dicit: *Equidem per littora certos Dimittam.* Hinc *dimissoria litteræ* vocatæ, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, mittitur. Aliquando significat relinquo, ut apud Cic. Cum exercitum non tam tuêri, quam vel tradere, vel *dimittere* cogitaret. 27 Sc *nonnulli, aliqui*. Nota: Cùm sermone domestico Relativum *qui* habet antecedens *Aliquis*, tum id antecedens eleganter omittitur: ut, *est qui te conventum expetit; fuerunt, qui nostram amicitiam dissolvere conati sunt, mitto ad te, qui negotium hoc conficiat*. Ordo est: *Nonnulli* fuère eâ tempestate, qui dicerent, Catilinam, habitâ oratione, circumtulisse sanguinem corporis humani permixtum vino in pateris, cum adigeret ad jusjurandum populares sceleris sui. 28 Eo tempore. 29 Cum orationem habuisset. 30 Participes, fautores, conscios. *Popularis* propriè dicitur, quod est populi: ut apud Horat. De Arte. *Et populares Vincentem strepitus, Et natum rebus agendis.* Interdum *popularis* dicitur gratus, & charus populo, qui sibi populi favorem conciliat, quippe populi est studiosus: ut apud Cic. Nihil tam *populare*, quam bonitas. *Popularis* item dicitur, qui est ejusdem conditionis, sortis & fortunæ: ut apud Ter. in Phorm. vocat Davus Getam *popularem suum*; erat enim & ipse servus.

pulares sceleris sui [1] adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in [2] pateris [3] circumtulisse; inde, cum post [4] execrationem omnes [5] degustavissent, sicuti [6] in solemnibus sacris fieri [7] consuevit, [8] aperuisse [9] consilium suum: atque [10] eo [11] dictitare fecisse, [12] quo inter se magis [13] fidi forent, alius alii [14] tanti facinoris conscii. [15] nonnulli [16] ficta & hæc, & multa præterea existimabant ab iis, qui [17] Ciceronis [18] invidiam, quæ postea orta est, [19] leniri credebant [20] atrocitate sceleris [21] eorum qui [22] pœnas dederant. nobis ea res [23] pro magnitudine parum [24] comperta est.

XXIV. [25] Sed in ea [26] conjuratione fuit Q. Curius, natus [27] haud obscuro [28] loco, [29] flagitiis atque [30] facinoribus [31] coopertus: [32] quem [33] censores

1 Astringeret, obligaret: unde *adigere jusjurandum* hoc loco, nihil aliud est, quam conceptis verbis, hoc est, arbitrio suo dictatis, alium jurejurando obstringere: unde fit, ut *adigere* sæpius sumatur pro concitare, impellere: ut apud Ter. in Adelph. Tu homo *adiges* me ad insaniam. Interdum pro ago, compello: ut apud Ter. in Eun. Noctu te *adigent* horsum insomnia. 2 Poculis latis, & patentibus. 3 Circumgestasse. 4 Maledictionem, malas preces, & dira quædam verba, omnium malorum imprecationem. Ubi significat Sallustius, Catilinam cum sociis suis maledictionem quandam execrabilem fecisse, cui esset obnoxius, si quis in eâ conjuratione fidem falleret, proditorque esset: nempe ut ita omnium sanguis hauriri posset, nisi, quod promiserant, fecissent, uti sanguinem illius hominis hausissent. 5 Gustassent, leviter attigissent, scilicet sanguinem vino permixtum. 6 Id est, in sacrificiis, quæ solemniter, hoc est, certo anni tempore fiunt, dum fœdus sancitur sanguine victimæ. 7 Solitum est. 8 Denudasse, manifestasse, declarasse. 9 Propositum. 10 Ideò, ob eam rem. 11 Frequenter dicere. 12 Ut. 13 Fideles essent. 14 Quia scilicet sanguinem humanum, vino permixtum, conjurati hausissent. 15 Aliqui. *Ordo est*: Nonnulli existimabant & hæc, & præterea multa *alia esse ficta ab iis, qui* credebant invidiam Ciceronis, quæ est orta posteà, leniri atrocitate sceleris eorum, qui dederant pœnas. 16 Excogitata. 17 Quâ Ciceroni invidebatur, sive quâ Cicero invidiam sibi conflaverat. 18 Tullii scilicet, qui in consulatu suo Catilinæ consilium aperuit, & destruxit. 19 Minui, sedari. 20 Crudelitate. 21 Facinorosorum, conjuratorum. 22 Hoc est, qui jussu Ciceronis interfecti fuerant. 23 Secundum. 24 Explorata, & cognita; hoc vult, quod nobis non est cognitum, id pro certo asserere nolumus. 25 Pergit Sallustius enarrare reliquos conjuratos, eorumque cæpta. 26 Conspiratione. 27 Claro, & illustri. 28 Natalibus, familiâ: quasi dicat claris natalibus ortus. 29 Magnis criminibus. 30 Malefactis. 31 Tectus, cumulatus, aut infamis effectus. 32 Q. Curium. 33 Morum castigatores. *Censor* enim dicitur, qui censuram gerit, præfectus morum. *Censores* autem magistri morum erant, à *censendo*, id est, arbitrando dicti, *quod illis summum arbitrium esset de civium moribus castigandis*. Festus ait *Censores* dictos, *quod quisque tanti sua æstimaret, quantum illi censuissent*. *Censores* initio duo creati sunt, C. Papirius, & A. Sempronius, cùm propter diuturna bella census factus non esset, & consules id præstare non possent, variis bellis impliciti. Cura itaque data *Censoribus*, ut censum agerent: & observatum fuit, ut ad hoc munus non eligerentur nisi duo viri, virtute & autoritate insignes, & ut

[1] senatu [2] probri [3] gratia [4] moverant. [5] huic homini [6] non minor [7] vanitas inerat, quam [8] audacia. neque [9] reticere, quæ [10] audierat, neque suamet ipse scelera [11] occultare; [12] prorsus neque dicere, neque facere quicquam [13] pensi habebat. erat [14] ei cum Fulvia, muliere [15] nobili, [16] stupri vetus consuetudo. [17] cui cum minus gratus esset, [18] quod inopia [19] minus [20] largiri poterat, [21] repente [22] glorians, [23] maria, montesque [24] polliceri cœpit, [25] minari interdum [26] ferro, [27] ni [28] obnoxia [29] foret: postremò, [30] ferocius [31] agitare, quam solitus erat. At Ful-

plurimùm Consulares, nec post Martium Censorium ulli licuit bis hanc dignitatem capere. Cùm etiam *Censor* moreretur, id pro infaustissimo habebatur omnine. Creabantur autem quinto quoque anno. *Censorum* officium erat describere facultates cujusque civis, observare singulorum hominum, etiam eorum, qui Senatorii, aut Equestris erant ordinis, mores & vitam, & notare ignominiâ civem quemcunque: Senatorem loco movère, & Equite adimere equum, & annulum, si quid in vitâ ejus deprehendere honestati contrarium; tollere quoque omnia, quæ probitati morum perniciem illatura videbantur, undè *Magistri morum* solebant nominari. Ut si quis eques Romanus equum habère gracilentum, aut parum nitidum visus erat, incuriæ notabatur. Hoc tamen etiam observandum, quòd licet quis à *Censoribus* esset notatus, non tamen propterea fuerit, ut infamis, per omnem vitam à reditu ad honores exclusus. Eum enim vel successores, vel Judices, re cognita & judicata, vel populus iis suum locum reddens, aut novum honoris gradum decernens, poterat restituere Sed & alia ad *Censorum* munus pertinebant, ut adlere tribus, tuèri urbis templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia quædam publica ædificia: elocare item vectigalia. Habuerunt etiam potestatem leges condendi, aut abrogandi, & cognoscendi de certis causis. A *Censore Censura* deducitur, id est, Censoris dignitas. Quoniam autem *Censores* in corrigendis moribus severiores erant, factum est ut *censura* interdum pro severitate, *correctione*, *decreto*, & *lege accipiatur. Item a Censore censorius derivatur*; cùm ad hominem refertur, significat eum, qui aliquando censuram gessit, hoc est, qui *Censor* fuit: sicut *Consularem* & *Prætorium* vocamus, qui aliquando aut Consulatum gesserit, aut Præturam. Dicitur etiam de aliis rebus omnibus, quæ ad *Censores* pertinent: undè *Censorium officium*, *Censoriam autoritatem* dicimus. Hinc quoque *census* deducitur, hoc est, æstimatio rerum & bonorum facta, secundum quam tributa pendebantur. Undè *censum agere*, est recensère hominum facultates. 1 Id est, collegio, & ordine Senatorio. 2 Dedecoris. 3 Causâ. 4 Depulerant, amoverant, abire fecerant. 5 Id est, in hoc homine, nempe Q. Curio. 6 Par, æque magna; ut in illo Ovidii: *Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri.* 7 Morum levitas, & stultitia. 8 Hoc est, inconsiderata in re quapiam audenda temeritas. 9 Hoc est, reticebat, tacebat. 10 Auribus perceperat. 11 Pro occultabat, hoc est, abscondebat. 12 Omninò. 13 Premeditati, & excogitati. 14 Scilicet Q. Curio. 15 Clarâ, illustri. Hanc Florus *vilissimum scortum* appellat. 16 Illiciti concubitus. 17 Fulviæ scilicet. 18 Quia. 19 Hoc est, non tactum ut solitus erat. 20 Donare. 21 Subitò. 22 Jactabundus, efferens se. 23 Immensa, & spes amplissimas: de hoc adagio suprà egimus. 24 Pro pollicebatur, hoc est, promittebat, Fulviæ scilicet. 25 Pro minabatur, hoc est, minas necis ei inferebat, terrorem ei incutiebat denuntiatione periculi aut mortis. 26 Gladio stricto. 27 Pro nisi. 28 Obediens, morigera. 29 Esset. 30 Crudelius. 31 Pro, agitabat, hoc est, agebat.

[redacted]

Fulvia, [1] insolentiæ Curii caussa [2] cognita, tale [3] periculum reipubl. [4] haud occultum habuit; sed, [5] sublato [6] auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ quo modo audierat,[7] compluribus narravit.[8] Ea res in primis [9] studia hominum accendit ad consulatum [10] mandandum M. Tullio Ciceroni. namque [11] antea [12] pleraque nobilitas [13] invidia æstuabat, & quasi [14] pollui [15] consulatum [16] credebat, si [17] eum, [18] quamvis [19] egregius, [20] homo novus [21] adeptus foret. sed, ubi [22] periculum [23] advenit. [24] invidia, atque superbia [25] postfuere.

XXV. [26] Igitur [27] comitiis habitis, [1] con-

1 Insolitæ arrogantiæ: quia scilicet omnem suam in conjuratione spem collocaverat, & ex eâ animosior factus erat. 2 Perspecta, intellectâ, scilicet ex moribus, quia, ut autor noster dixit, *neque reticere, quæ audierat, neque sua ipse scelera occultare poterat.* 3 Quod scilicet imminebat. 4 Id est, non occultavit. Narravit enim Ciceroni, & pluribus aliis. 5 Non nominato, sed suppresso. 6 Scilicet indicii, nempe Q. Curio, à quo omnia audierat. 7 Id est, plurimis hominibus. 8 Scilicet, indicium, seu detectio conjurationis Catilinariæ. 9 Hoc est, favorem Romanorum incitavit. Quod & Plutarchus in Cicerone narrat, dicens: *Hæc cum præstantissimi civium præsensissent, Ciceronem ad consulatum petendum produxerunt: isque à populo magno favore exceptus est, & repulso Catilinâ, cum C. Antonio consul designatus, quanquam solus inter competitores non patricio, sed equestri patre natus esset.* 10 Committendum. Est enim *mandare*, alicui personæ gerendum aliquid, exequendumque committere: ut apud Ter. in Adelph. Huic *mandes*; si quid recte curatum velis: sic *mandare memoriæ*, est memoriæ committere, ut firmiter teneatur, & memoriæ infigere, edi[s]cere. *Mandare posteritati*, est posteritati relinquere. *Mandare terræ semina*, idem est, quod seminare. *Mandare* autem à *manu danda* dictum constat, quòd in dandis accipiendisque mandatis *manus* sibi invicem *dare* mos erat. *Mandare in ultimas terras*, est ablegare, mittere, amandare. *Mandare fidei alicujus*, est ejus fidei committere. *Mandare se fugæ*, est fugâ salutem sibi quærere. *Mandare literis*, est scribere. *Mandare aliquem humo, tumulo*, est sepelire. *Mandare versibus*, est carmine aliquid conscribere. *Hinc mandator* derivatur, qui alteri mandatum aliquod injungit. 11 Hoc est, antequam de viro tam nobili quispiam aliquid suspicaretur. 12 Id est, plerique nobiles & patritii. 13 Id est, odio in homines minus nobiles, & obscuro loco natos ardebat, agitabatur. 14 Contaminari. 15 Dignitatem, & majestatem Consulatem. 16 Putabat. 17 Consulatum. 18 Quantumvis. 19 Excellens, virtute præditus. 20 Hoc est, nullâ generis serie nobilis, & qui nunquam consulatum gesserat. *Novi* enim *homines* appellantur apud Sallustium, Livium, aliosque, qui nullis majoribus, nulloque genere claro nati sunt. Aliquando tamen *novus homo* dicitur is, qui consul factus est, ex cujus familiâ nemo ante fuit consul, quamvis ex eâ familiâ prætores fuerint. Sic Cicero Murænam *novum hominem* appellat. ex cujus familia nemo antè consulatum gessit, quamvis ex eâ familiâ prætores fuerint: ut Murænæ pater, avus, & proavus, prætores fuerunt. 21 Obtinuisse. 22 Scilicet Reipublicæ labefactandæ, & evertendæ. 23 Ingruit. 24 Nobilium scilicet. 25 Neglecta, postposita sunt, & minus valuêre, quam commodum, utilitasve Reipublicæ. 26 Proinde. 27 Congregationibus, conventu, & coitionibus populi Romani ad creandos seu eligendos novos magistratus. *Comitia* enim (à *coëundo*, vel *comeundo*, quòd populus *coïre* his, & unum in locum convenire soleret, dicta) fuerunt conventus & congregationes populi, ad creandos magistratus, leges ferendas, & alia

alia cum populo agenda. *Comitia* differunt à *Conciliis*, quòd *Comitia* fiunt, cum universus populus convenit; *Concilia* autem, quando non universus populus, sed pars tantum aliqua ejus congregata esset, quæ tamen differentia anxiè ab autoribus non est observata. Neque verò omnes populi conventus *Comitia* dicta fuerunt, sed ii tantum, qui ferendorum de aliquâ re suffragiorum causâ haberentur. Quando verò ludorum, vel census gratiâ, universus populus conveniret, *Comitia* non fuerunt. Leguntur autem in historia Romana *Comitia* Consularia, Prætoria, Quæstoria, Tribunitia: quibus scilicet Consules, Prætores, Quæstores, Tribuni, Ædiles creabantur. Tria autem genera *Comitiorum* fuerunt, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*. Nam quæ *Calata Comitia* legimus, ea peculiare genus non constituunt, sunt enim vel *Curiata*, vel *Centuriata*: omnia enim *Comitia Calata* fuerunt. *Curiata Comitia* fuerunt, *in quibus populus curiatim suffragia ferebat*: hoc est, in quibus populi, per curias divisi, sententia rogabatur, ut, quod plures curiæ statuissent, id jussum populi esse diceretur. Hic autem de *Curiis*, undè hæc *Comitia* nomen traxerunt, verba facere, ex usu foret, sed quia de iis supra egimus, actum non agemus, quem locum adi. Causæ autem, propter quas ea habita fuerunt, hæ sunt. Primum quidem, quando nondum *Centuriata*, nec *Tributa* fuerunt, omnia, quæ ad Rempublicam pertinuerunt, *Curiatis Comitiis* peracta sunt. Reges & alii Magistratus iis creati; leges omnes, quæ ad illud usque tempus latæ sunt: ita ut omnia, quæ populi suffragiis fierent, nonnisi *Comitiis Curiatis* fierent. *Leges Curiatæ* fuerunt sex. Prima, de confirmatione quorundam magistratuum. Altera de imperio (hoc est, rei militaris administrandæ facultate) Magistratibus, nempè Dictatoribus, Consulibus, Proconsulibus, Prætoribus, Proprætoribus dando. Tertia lex *Curiata* fuit, qua Camillus ab exilio revocatus est, ut tradit Livius lib. 5. Quarta erat, quâ adoptiones fiebant. Quinta, quæ testamentis confirmandis ferri solebat. Sexta *lex Curiata* fuit, quâ sacrorum omnes consecrationes fiebant, quas publicè in concione populi fieri oporteret. Denique habendorum *Curiatorum Comitiorum causa fuit*, ad creandos *quosdam sacerdotes*. Hi erant Flamines, & Curio Maximus, cujus autoritate curiæ omnes, curionesque regebantur. Porrò potestatem convocandi & habendi *Curiata Comitia* habuerunt primum Reges, penes quos summa rerum omnium potestas fuit. Mutatâ autem veteri Reipublicæ forma, & in Regis locum Consulibus creatis, etiam hæc ratio mutata, & jus vocandi populum ad *Comitia Curiata*, vel alias personas translatum est. Tum enim Magistratibus quibusdam patritiis, Consulibus, Prætoribus, Dictatoribus, Interregibus, Pontificibus etiam id jus fuisse, Romanæ historiæ scriptores testantur. *Curiata* autem *Comitia* non ferè poterant auspicatò fieri, nisi intrà pomœrium, idque in foro, adeòque in *Comitio*. Varro dicit *Comitium* indè primum nomen habuisse, quòd *Comitiis Curiatis* populus illuc conveniret. Fuit igitur *Comitium* locus Romæ juxta forum & curiam, in quo stans populus Romanus suffragia ferre consueverat. Hoc verò etiam notandum est, *Comitium* multis annis tecto caruisse, & propterea sæpè *Comitia* indicta ob tempestatem peragi non potuisse, sed fuisse dissoluta. Longo autem tempore post, ubi Hannibal in Italiam venerit, tectum impositum fuisse, idque postea à Cæsare restauratum. Hæc autem *Curiata Comitia* habita sunt diebus comitialibus. Fuerunt autem *Comitiales dies*, quibus cum populo lege agi licebat, & in quibus populus Romanus convenire solebat ad suffragium ferendum. Hinc *morbus Comitialis* (ut obiter hoc addam) est dictus, quo homo subitò concidit, & spumæ ore moventur. Dictus *Comitialis*, quòd *Comitia* vitiare diceretur; interrumpebantur enim comitia, quoties aliquis ex hoc morbo concidisset; undè Serenus canit: *Est subiti species morbi, cui nomen ab illo. Quòd fieri nobis suffragia justa recuset. Sæpè etenim membris acri languore caducis Concilium populi labes horrenda diremit. Ipse Deus memorat dubia per tempora luna Conceptum, talis quem sæpè ruina profundit.* Sicut autem *Curiata Comitia* à *Curiis*, ita *Centuriata Comitia* à *Centuriis* dicta sunt. Fuerunt ergo *Centuriata Comitia*, quibus populus per Classium centurias divisus suffragium ferebat, ita ut suffragia colligerentur centuriatim, & quod plures centuriæ jussissent, id ratum haberetur. Centuria autem in [illegible]

[1] consules [2] declarantur [3] M. Tullius, & C. Ant
nii

dicebantur ducenta jugera, quia Romulus centenis civibus ducenta tribuit jugera: hinc *Centuriatus ager*, in ducenta jugera definitus: undè ergo *Centuriata Comitia* quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. Dionysius libro quarto refert, Servium Tullium tria *Comitiis Centuriatis* peregisse, nempe Magistratus creasse, leges tulisse, & bellum indixisse. Cæterum *Centuriata Comitia* in loco inaugurato haberi oportebat, non tamen intra Pomœrium, sed extra. Locus autem, *Comitiis Centuriatis* destinatus, erat campus Martius. Fuit autem *campus Martius* (qui etiam *Tiberinus* dicitur) locus extra urbem Romam propè portam Flumentanam; *Martius* dictus, eò quòd *Marti* sacer vel dicatus esset. Moris autem fuit, in *campo Martio* Reges & Magistratus creari. *Tributa* denique *Comitia* fuerunt, cum ex regionibus & locis, hoc est, per *Tribus* suffragium ferebatur. Quod ut intelligatur, de *Tribubus*, undè hæc *Comitia* nomen acceperunt, quoniam jam saxum hoc volvo, pauca addam. Triplici modo vocabulum *Tribus* usurpatur, aut pro loco, aut pro hominibus, aut pro jure. Quando pro loco ponitur, tum partem quandam urbis Romæ significat; quando verò pro hominibus, tum partem quandam civitatis Romanæ, vel civium notat; pro jure acceptum, jus alicujus partis, vel urbis designat. Erant igitur *Tribus* populi Romani partes distinctæ locis in Urbe diversis, sic appellatæ aut à *tributo dando*, aut quia primò tres tantum fuerunt *Tribus*: quarum nomina hæc sunt, *Rammensis*, *Tatiensis*, & *Luceres*: *Rammensis* dicta fuit à *Romulo*, primo Urbis conditore; *Tatiensis* à *Tito Tatio*, Sabinorum rege qui à Romulo prælio victus, ab eodem in urbem Romam & Imperii societatem receptus fuit. *Luceres* vel à *Lucumonibus*, hoc est, Thuscis; vel à *luco Asyli*, in quem multi fugâ delati, civitateque donati fuêrunt; ut docet Plutarchus in vitâ Romuli. *Rammenses* igitur fuerunt, qui cum Romulo primo Urbem condiderunt; atque hi omnes habitarunt Palatinum, & Cælium montes. *Tatienses* fuerunt Sabini, & quotquot ab eâ regione vel cum T. Tatio, vel postea venerunt; hi habitarunt Capitolinum & Quirinalem montes; cæ-

teri adventitii, ut Etrusci, Ard
tes, Latini, & perfugæ omnes,
ad Asylum confugerant, *Luceres*
cti sunt; & tenuêre loca inter
latium & Capitolium & circum
rum. Et quia in tres partes popul
divisus erat, factum est, ut hæ
puli partes *Tribus* dicerentur,
qui singulis *Tribubus* præerant. *T*
buni; & pecuniæ, quæ *tributi*
hoc est, per tribus imperabantu
vocarentur *tributa*. Sed postea al
quoque partes Urbis factæ, quæ
militer *Tribus* appellatæ sunt. Qu
libet ex *Tribubus* decem Curi
continebat, quæ de nominibus S
binorum appellatæ sunt. Cau
habendorum *Comitiorum Tribut*
rum generales fuerunt quatuo
prima, ad creandos minores Mag
stratus: altera, ad sacerdotes coll
giorum cooptandos; tertia, ad leg
ferendas; quarta ad judicium exe
cendum. Sed hæc satis de *Comiti*
dicta sufficiant: si quis tamen pr
lixiorem horum explicationem d
siderat, legat Rosinum Antiqui
Rom. lib. 6. De Comitiis [1] *Con*
sul à *consulendo* dictus est, quò
populo consuleret. Etenim ab initi
urbis Romæ Reges omnem potesta
tem habuêre, quo tempore & Tr
bunus Celerum constituebatur, qu
equitibus præerat, & veluti secun
dum à Regibus locum obtineba
Quo in numero Brutus fuit regum
ejiciendorum auctor: exactis ver
regibus, duo consules creari cœpe
runt, penes quos summum jus
esset, lege rogatum est: dicti a
eo, quòd plurimum reipublicæ
consulerent. Qui tamen, ne pe
omnia regiam potestatem sibi ven
dicarent, lege lata institutum est
ut provocatio ab eis ad populum
esset, ne ve possent in caput civi
Romani animadvertere injussu po
puli: solo hoc eis relicto, ut coër
cêre possent, & in vincula public
duci juberent. A *consule* fit *consu*
laris; quod si cum homine junga
tur, significat eum, qui consu
fuit; si cum re, quod consulis est
ut *consulare* officium. Et *Procon*
sul, non qui pro alio consul
præest provinciæ, sed qui cum po
testate consulari extra ordinem a
aliquam provinciam administran
dam mittitur: qui tamen non duo
decim, sed sex tantum fasces habe
bat. [2] Pronunciantur voc
præconis, quod suffragiis popu
fieri solebat. [3] Cicero scilice

[1] quod factum primo [2] populares conjurationis concusserat. neque tamen Catilinæ [4] furor minuebatur

...il omnium consensu factus ...lè ait ipse Cicero in Pison. ...ta Italia, me omnes ordi... ...universa civitas, non ...bellâ, quam voce, prio... ...ulem declaravit. 1 Hoc ...e electio, & declaratio istorum consulum. 2 Par fautores, conscios, ut su... 3 Vehementer commo... ...oncutio enim, est commo... ...t vehementer commoveo. ...quem Deum? Qui templa ...ima sonitu concutit. Con... ...mponitur ex præpositione ...ili con, & verbo quatio, ...priè significat moveo cum ... Virg Quadrupedante sonitu quatit ungula cam... ...iquando significat ejicio, ...ludo. Ter. Nimirum homo ... certè cum dono foras. ...ht frequentativum quasso, ...lem est moveo. A quatio ...composita fiunt percutio, ferio: à quo percussor, ...: & percussio, ictus. De ...quatiendo dejicio, deme... ...ido. Plinius: Ramorum ...æque decutiens. Incutio. ...irg. Incute vim ventis, ...que obrue puppes. Pro... ...ificat ictum infero. Suc... ...iod est concutio; & non ...isu est, quam eius fre... ...um succussio, diciturque ...le equo, qui gradario ...est, hoc est concutien... ...m, graditur: & equus ...ssor appellatur; & suc... equus. E contrario gra... equus, qui molli gradu, ...accussatura incedit. Tolu... ...ò equus vocatur, qui non ...otu incedit, sed molli, ...: crurum explicatu ve... ...ens, quod arte facere Hic Asturco appellatur, ...riâ, Hispaniæ regione, ...ismodi equos præstantes ...bat, naturaliter sic gra... ...olutarii autem à pedum ...te dicuntur, quasi volu... ...idè tolutim adverbium, volubiliter. Hinc tolu...tim loqui homines dicuntur, qui volubilitate quadam utuntur. Discutio, quod propriè est in diversas partes rejicio, dispello. Per similitudinem ponitur pro removeo. Cic. Discussa est caligo, quam paulò antè dixi. Aliquando est, variis modis examino, investigo. Cic 4. Acad. Oportet igitur nos esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesque discutere. Unde discussum dicimus, quod est examinatum, aut judicatum. 4 Rabies, insania. Furor enim aliquando pro insaniâ ponitur: undè furiosum, insanum dicimus: aliquando pro nimiâ irâ inflammatus. Quid inter furorem, insaniamque propriè intersit, præclarè ostendit Cicero, cum ait: Itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit. Insaniam enim censuerunt inconstantiam, id est, sanitate vacantem, quæ tamen posset tueri officiorum, & vitæ communem cultum, atque usitatum; furorem autem rati sunt mentis ad omnia cæcitatem, quod cum majus esse videatur, quam insania, tamen ejusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. A furor fit verbum furo, quod aliquando significat irâ exagitor. Aliquando insanio. Ab hoc fit furiatus, quod quidam à furioso ita distinguunt: ut furiosus sit, à quo furor nunquam recedit; furiatus autem, qui furit. Item à furor Furiæ dicuntur, quæ Deæ sunt furoris, & Acherontis, noctisque filiæ fuisse produntur. Quidam duas esse dicunt, Alecto, & Tisiphonem: alii Megæram sororem addunt. Alecto dicta est ab α privativâ particula, & λήγω, desino, quod nunquam desinat noxia esse hominibus. Tisiphone, à τίω, punio, & φόνος, cædes, Megæra, à μεγαίρω, invideo, quòd quieti hominum invideat. Hæ Eumenides vocantur per antiphrasin, quòd immites atque implacabiles sint: εὐμενὴς enim mitem significat.

tur

batur; sed [1] in dies [2] plura [3] agitare; arma p
liam locis [4] opportunis [5] parare; pecuniam,
aut amicorum fide [7] sumtam [8] mutuam, [9]
las ad [10] Mallium quemdam portare; [11] qui
princeps fuit belli [12] faciundi. [13] Ea tem
plurimos [14] cujusque generis homines [15] ad
sibi [16] dicitur; mulieres etiam [17] aliquot, qu
mo ingentes [18] sumtus [19] stupro corporis [20]
verant: [21] post, ubi [22] ætas tantummodo [2
stui, neque [24] luxuriæ [25] modum fecerat,
alienum grande [27] conflaverant. per eas se
na credebat posse [28] servitia urbana [29] folli

1 In singulos dies quotidie. 2 Ad conjurationem, & bella pertinentia. 3 Pro agitabat, id est, volvebat, animo concipiebat. 4 Idoneis, commodis. 5 Disponere. 6 Sc. *fide* quam sibi habuerant. 7 Acceptam. 8 Commodatam. 9 Ad oppidum Hetruriæ. 10 Ejus civitatis principem. Addit *quemdam*, tanquam hominem parum notum & obscurum. Hinc centurio à Catilinâ electus est, quòd rei militaris peritissimus, & summæ audaciæ homo erat. Cic. in Catil. *At enim credo Manlius iste centurio, qui in agro, Fæsulano castra posuit: bellum populo Romano suo nomine indixit.* 11 Manlius. 12 Inchoandi aut gerendi. 13 Eo tempore. 14 Hoc est, omnis conditionis & fortunæ, tam probos quam improbos, tam nobiles quam ignobiles. 15 Adjunxisse, advocasse, aliundè sumpsisse. 16 Fertur, narratur, Catilina scilicet. 17 Aliquas, sc. *adscivisse sibi, dicitur.* 18 Impensas. 19 Turpi quæstu ex vulgatione corporum. 20 Pepererant: hoc est, quæ turpem corporis quæstum fecerant. 21 Postea, deinde. 22 Senilis illarum mulierum. 23 Lucro: Ter. in Eun. Is *quæstus* nunc est multo uberrimus. Aliquando significat actionem ipsam, atque artificium lucrandæ pecuniæ: ut apud Ter. in Andr. Accepit conditionem, dein *quæstum* occipit. Ab hoc *quæstuosus* deducitur, hoc est, lucrosus: ut *quæstuosus homo*, qui lucri, quæstusque avidior, undique lucrum captat. *Ars quæstuosa*, quæ plurimum quæstus affert. Item *quæstuarius*, qui quæstus gratiâ artem aliquam

exercet: hinc *quæstuari*
quæ lucri causâ exercentu
stus à *quærendo* dictus est;
enim sæpius idem signifi
lucrari: ut apud Plaut.
ærumnis deluctavi, filio d
dius *quæro*. 24 Hoc
luxuriosæ & libidinosæ in
bus faciendis. 25 Fin
derationem. Q. d. dùm pa
cri ex stupro corporis, a
impediente, fecerant;
tamen minus expendere.
bitum ex pecuniâ alienâ
luxum consumptâ.
traxerant, sc. mulier
28 Hoc est, servos urbar
urbis, abstractum pro
29 Ad se trahere, vel
contrà rempublicam capien
pellere. *Solicitare*, est in
curâ & molestiâ afficere:
Ter. in Andr. Cur meam
hujus *solicito* amentiâ? A
significat instare, aut spe
tum ve ostendere, allic
sollicitare pudicitiam mulie
est, attentare, & conari
ctare. Ab hoc fit *solicita*
est, contristatio: ut apud
Andr. Tot me impediunt
meum animum divorsim
amor, hujus misericordia
rum *solicitatio*. Sumitu
pro tentatione & incita
aliquam rem: ut apud Cic.
Jam verò illa Allobrogum
tatio sic à Lentulo, c
domesticis hostibus, tanta
dementer credita, & ig
barbaris, &c. Et *sol*
hoc est, tentatorem, concita
pulsor.

[1] urbem [2] incendere, [3] viros [4] earum, vel [5] adjungere fibi, vel [6] interficere.

XXVI. Sed [7] in his erat Sempronia, quæ multa fæpe [8] virilis audaciæ [9] facinora [10] commiferat. hæc mulier [11] genere atque [12] forma, [13] præterea [14] viro atque [15] liberis fatis [16] fortunata fuit : [17] litteris Græcis & Latinis [18] docta : [19] pfallere, & [20] faltare [21] elegantius, quam [22] neceffe eft [23] probæ : [1] mul-

1 Romam fcilicet. 2 Hoc eft, conflagrare, fcilicet fe poffe fperabat per fervos à mulieribus folicitatos. 3 Maritos. 4 Mulierum infamium. 5 Hoc eft, fibi amicos facere: nam *adjungere aliquem alteri*, eft amicum facere: ut apud Ter. in Adelph. Quem beneficio *adjungas*, ille ex animo facit; id eft, ubi amicum facias. Propriè *adjungere*. eft addere, annectere, ac commodare: ut apud Ter. in Andr. Quod plerique omnes faciunt adolefcentuli, ut animum ad aliquod ftudium *adjungant*: id eft, accommodent. 6 Occidere, trucidare: fc. fi recufarent fe illi adjungere, & conjurationi favère. 7 Inter has mulieres. 8 Id eft, conjuncta cum virili audacia. 9 Facta. 10 Fecerat. 11 Natalibus, parentibus, utpote ex nobiliffimâ Semproniorum familiâ orta. 12 Pulchritudine. 13 Infuper. 14 Marito, utpote probo, atque adeo patritio: quippe quæ credatur Senatori, nempe D. Bruto, nupfiffe. 15 Sobole: quippe quam pulchram & mafculam pepererat. 16 Profpera, felix 17 Hic *docta* conftruitur cum ablativo, pro *docta literas Græcas & Latinas*. Per *literas* intelligit Salluftius hoc loco linguam, aut difciplinam. *Literæ* enim fæpius vocantur difciplinæ, quæ literarum monumentis continentur: ut apud Plaut. *Literas* didicifti, fine alios difcere. Undè *dare operam literis* dicimus, hoc eft, incumbere ingenuis artibus, quæ *literis* confignatæ & fcriptæ funt. Unde *literatus* is vocatur, qui in literarum ftudiis eruditus eft: ut apud Cic. Famil. 9. Frater tuus, quem *literatiffimum* fuiffe judico, facilè diceret. Hujus contrarium eft *illiteratus*, hoc eft, rudis, indoctus. Propriè *literæ* funt minimæ partes vocis, ex quibus fyllabæ conficiuntur; & tàm fingulari, quàm plurali numero elementum fignificat, ut A, vel B. *Literæ in plurali numero epiftolam fignificant*. Reperitur tamen aliquando *Litera* in fingulari pro epiftolâ, apud Poëtas præcipuè: ut apud Ovid. in Epift. *Quam legis, a raptâ Brifeïde litera venit.* *Literas attingere*, eft ipfas tractare; feu verfari in ftudiis literarum. A *literâ* fit etiam diminutivum *literula*: & *literator*. qui leviter literis tinctus eft, vel qui prima literarum elementa docet; Grammaticus Hinc *literatura*. eadem quæ Grammatica. Aliquando accipitur pro literarum fcientiâ, & cognitione. 18 Inftructa, perita, erudita. 19 Verbum eft merè Græcum, idem fignificans quod canere, five id ore fiat, five inftrumento aliquo mufico. Hinc *pfaltes*, id eft, cantor: & *pfaltria*, id eft cantatrix, quæ inftrumento aliquo mufico canit: à Latinis *fidicina* dicitur, quafi *fidibus canens*: undè Ter. in Adelph. Iftæc jam penes vos *pfaltria* eft. A *pfallo* fit *pfalmus*, hoc eft, carmen quod fidibus canitur: & *pfalmifta*, qui Pfalmos facit: talis *Pfalmifta* fuit regius propheta David Item *Pfalmodus*, qui pfallit fidibus, & fimul canit ore. 20 Tripudiare, choreas ducere: ut apud Cic Nemo ferè *faltat* fobrius: hinc *faltator*, hoc eft, tripudiator, qui faltat: item *faltatorius*, quod ad faltationem pertinet: ut, *ludus faltatorius*, in quo faltare docetur; item *faltatio*, id eft, tripudium, aut facultas quædam motibus ac geftibus corporis, artificio quodam, numero, ratione factis, imitandi hominum mores & actiones. De hâc faltatione lege Rofinum lib. 5 c. x. Antiquit. Rom. 21 Artificiofiùs, luculentiùs. 22 Conveniens. 23 Scilicet mulieri, quæ proba & honefta fit: quia oportet probas mulieres potius hic incumbere, ut rei familiaris ftudiofæ fint, quam choreas difcant, & potius Deum timeant: cùm tamen hoc fæculo (proh dolor) faltatio illa, omnis lafciviæ fomes, nufquam non commendetur. Longè aliter fapuerunt cele-

[1] multa alia, quæ [2] inſtrumenta luxuriæ ſunt, ſed ei [3] cariora ſemper omnia, quam [4] decus, atque [5] pudicitia fuit. [6] pecuniæ, an famæ minus parceret, [7] haud facile [8] diſcerneres; [9] libidine ſic, [10] accenſa, ut ſæpius [11] peteret viros, quam [12] peteretur. [13] ſed [14] ea ſæpe [15] antehac [16] fidem prodiderat, [17] creditum [18] abjuraverat, [19] cædis conſcia fuerat, luxuria atque inopia [20] præceps abie-

celebrata in hiſtoriis Spartanæ pudicitiæ exempla. *Lucippe* & *Ariſtippe*, quòd virginibus, & matronis aliis ſaltantibus, ſaltationes caſtè & verecundè declinarint, nec cur iis ſe commiſcerent, ullis precibus, aut rationibus adduci potuerunt. 1 Sc. noverat & ſciebat Sempronia. 2 Irritamenta, inflammationes. Nam cantus & præcipuè ſaltationes & tripudia omnis licentiæ & laſciviæ argumenta præbent, ac latam intemperantiæ, ac luxuriæ feneſtram aperiunt incautæ juventuti. Quod & Cicero, magnus ille non dicendi ſolum, ſed & vivendi magiſter, confirmat: *Nemo*, inquit, *ferè ſaltat ſobrius, niſi fortè inſanit; neque in ſolitudine, neque in convivio moderato atque honeſto: intempeſtivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio.* Et Horat lib 3. Od. 6. *Motus doceri gaudet Ionicos Matura virgo, & fingitur artubus Jam nunc, & inceſtos amores De tenero meditatur ungui. Mox juniores quærit adulteros Inter mariti vina: neque eligit, Cui donet impermiſſa raptim Gaudia, luminibus remotis.* *Inſtrumenti* nomine generaliter intelligitur, quicquid nobis uſui ad agendum eſt: ſic dicimus, arma *inſtrumenta* belli eſſe. 3 Gratiora, acceptiora. 4 Vitæ porbitas, & honeſtas. 5 Corporis caſtitas. 6 Hoc eſt, utrum minoris famam, an pecuniæ profuſionem faceret. 7 Difficulter, vix. 8 Dijudicares, diſtingueres, dignoſceres: ſic ſumitur iſta vox apud Ter. in Adelph. Quid hoc (malum) infelicitatis? Nequeo ſatis *diſcernere*, niſi me credo huic eſſe natum rei, ferundis miſeriis. A *diſcerno diſcretus* dicitur, quòd modò paſſivam habet ſignificationem, & idem eſt, quod ſeparatus: à quo *diſcretio*, ſeparatio: & *diſcretè*, diſtinctè. Modò *diſcretus* activam habet ſignificationem, ſignificatque eum, qui perſonarum qualitates, & rerum momenta diſcernit. 9 Voluptate. 10 Inflammata. 11 Hoc eſt, cum viris rem habêre deſideraret. 12 Sc. *à viris*. 13 Scilicet ideò fortè à viris non petebatur, quia ea ante hac ſæpè, &c. 14 Sempronia. 15 Ante hanc conjurationem. 16 Id eſt, non ſervaverat fidem ſuam, perfida fuerat; quia ſæpè promiſerat ſe aliquid facturam, quod poſteà non fecerat: ſic, *prodere officium*, eſt officio deeſſe, aut contra officium facere. *Prodere* aliquando idem eſt quod oſtendere, patefacere: Virg. *tectuſque recuſat Prodere voce ſuâ quenquam, aut opponere morti.* Interdum ſignificat protendere, propagare. Nonnunquam ponitur pro tradere: ut infra à Salluſtio noſtro: *Antequam arcem proderet hoſtibus*: unde ſumitur etiam pro facere proditionem. Hinc *proditor*, *proditio*, vel à *prodendo* conſilia hoſtibus, vel à tradendis urbibus, arcibus. Item pro differre, pro trahere; ut apud Ter. in Andr. Credo, impetrabo, ut aliquot ſaltem nuptiis *prodat* dies. *Prodere poſteris*, eſt poſteris tradere, vel ad poſteros tranſmittere. *Prodere memoriæ*, eſt literis mandare. *Prodere interregem*, eſt nominare, renuntiare. 17 Res ſibi commodatò & mutuò datas, & creditas. 18 Juramento denegaverat. *Abjurare*, eſt rem mihi creditam non eſſe, vel aliquid me habêre, aut promiſiſſe, jurare. Hinc *abjuratus*, id eſt, cum perjurio negatus: ut cum depoſitum *abjuratum* dicimus. Hinc *abjuratio*, hoc eſt, rei creditæ negatio per juramentum facta. Sempronia itaque *abjuraverat creditum*, id eſt, pecuniam, aut res alias, quas mutuò acceperat, nunquam ſe accepiſſe jurabat. 19 Necis hominum. 20 Perdita erat, ſeu præcipitanter, inſanæ inſtar, in exitium & ruinam ruerat. Præceps ex præ & capite componitur,

rat.[1] verùm [2] ingenium [3] ejus[4] haud abſurdum:[5]poſ-
verſus [7] facere; [8] jocum [9] movere; [10] ſermone uti,
[11] modeſto, vel [12] molli, vel [13] procaci. [14] pror-
nultæ [15] facetiæ, multuſque [16] lepos [17] inerat.
XVII. [18] His rebus [19] comparatis, Catilina [20] nihilo
ıs [21] in proximum annum conſulatum [22] petebat;
ıns, ſi [23] deſignatus [24] foret, facile ſe [25] ex volun-
[26] Antonio uſurum, [27] neque [28] interea [29] quietus
erat,

& ſignificat propriè eum, qui
onſideratione aliquâ, aut mo-
iquid agit, & quaſi rem &
ıs præoccupat: ſic ſumitur
ox apud Virg 1. Æneid. *mox*
ıd littora præceps, cum fletu,
buſque tulit. Hoc eſt: ſine
ctu ſalutis, inquit Servius. Un-
ro nimis feſtino poni ſolet: ut
Martial. lib. 1. Epigr. *Præ-*
ſanguineâ dum ſe rotat urſus
â, Implicitam viſco perdidit
ugam. Hoc eſt, dùm feſtinus
ibundus iſte urſus vertit ſe in
ı ſparsâ cruore multarum fera
amiſit curſum ipſe involutus
Sumitur etiam *præceps* pro
alto, undè quis facile in præ-
dari poteſt: ut apud Virg. 2.
d. *Turrim in præcipiti ſtan-*
Sc. *aggreſſi ſummus ferro.* Ha
autem hoc nomen varios in
one uſus: ut *Agere præcipi-*
, *Abire præcipitem*, *Deferri*
pitem, *Ejici præcipitem*, *ca-*
præcipitem, *Decidere in præ-*
Dare aliquem præcipitem, eſt
llere, & deturbare. Propriè
ı *præcipitem dari* dicimus, qui
x editiori loco deturbatur, ut
um decidat in caput. Sic dici-
, *Præcipitem in terram dare*,
ipitem agere, *Præcipitem fer-*
s præcipiti eſſe, id eſt, in ſum-
ericulo. Hinc fit *præcipitare*,
eſt, in præceps dejicere: ut,
ipitare ſe de turri: *præcipita-*
in flumen. Aliquando, incon-
atè agere, & temerè rem ali-
n aggredi: undè Plaut. Nam qui
morem ſe *præcipitavit*, pejus
, quam ſi de ſaxo ſaliat. Hinc
ipitium, locus præruptus, un-
præcipitari facilè aliquis poteſt:
ræcipitanter adverbium, quod
ficat temerè, inconſideratè.
1. 2 Natura. 3 Semproniæ
et. 4 Aptum ſc. *fuit*, &
ptum in re aliquâ proferendâ,
imponendâ. 5 *Pro poterat.*

6 Carmina: *Verſus eſt pedum certo numero diſpoſitorum caſtigata connexio*: ita dictus, à *vertendo*, quòd antequam legitimos accipiat numeros, modo hoc, modò illo modo *vertatur*. Hinc *verſificare*, eſt verſus facere: & *verſificatio*, ipſe verſificandi actus: & *verſificator*, verſuum ſcriptor. 7 Componere. 8 Verba jocularia, ridicula. *Iocus* autem dicitur, quod ſerium non eſt. 9 Excitare, proferre. 10 Oratione. 11 Honeſto, pudico, moderato. 12 Laſcivo. 13 Petulanti, improbo: ut apud Ter. in Hecyr. Maligna multò, & magis *procax* facta illicò eſt. 14 Omninò. 15 Urbanitates, gratiæ, feſtivitates, ſc. *inerant ei.* *Facetiæ* enim ſunt quaſi deliciæ quædam ſermonis, & dicta urbana, feſtivitas. A *facetus* deducitur, qui ſalibus & ſermonis urbanitate, citra ſcurrilitatem tamen, abundat. feſtivus: à *faciendo* dictus, quòd verbis *faciat*, quæ vult. Hinc *facetè* adverbium, id eſt, eleganter, urbanè. 16 Urbanitas, feſtivitas, venuſtas. 17 Sc. Semproniæ. 18 Sc. Iam dictis, nempe, quod duo iſti M. Tullius Cicero & C. Antonius conſules, quos timuerat, eſſent creati; aut pertinentibus ad imperium. Redit ad Catilinam. 19 Peractis, diſpoſitis à populo Romano. 20 Id eſt, hiſce rebus non obſtantibus, vel, licet repulſam tuliſſet. 21 Hoc loco tempus futurum denotat: ut, valebis *in* craſtinum: redibo *in* cœnam. 22 Appetebat. 23 Declaratus, ſc. conſul futurus. 24 Eſſet. 25 Secundum voluntatem ſuam, & arbitrium, aut ad libitum ſuum. 26 Utpotè *homine & familiari & omnibus neceſſitudinibus circumvento*, ut ſupra dixit. 27 Et non. 28 Interim, ſc. antequam dies comitiales adveniſſent. 29 Tranquillus, otioſus: ſed Ciceroni, ubicunque poterat, inſidias ſtruens, ut ſequitur.

1 Qua

erat, sed [1] omnibus modis [2] insidias [3] parabat
ceroni. neque [4] illi tamen ad [5] cavendum [6] dolu
[7] astutiæ deerant. [8] namque [9] à principio consulatu
multa pollicendo per Fulviam effecerat, ut Q. Cu
de quo paulo ante [10] memoravi, consilia Cati
[11] sibi [12] proderet. [13] ad hoc, [14] collegam
Antonium [15] pactione [16] provinciæ [17] perpul
ne contra remp. [18] sentiret: circum se [19] præ
[20] amicorum, atque clientum [21] occultè [22] hab
[23] Postquam [24] dies comitiorum venit, & C

1 Quavis ratione. 2 Dolis. 3 Struebat. Unde Cic. in 4. Orat. in Catil. ait: *Ego sum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus: consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus communne perfugium; non lectus, ad quietem datus, non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* Et in 1. in Cat. sic scribit: *Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, & (ut ajunt) corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore; neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? Quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? Tamen eâ carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere.* 4 Ciceroni scilicet. 5 Declinandum insidias Catilinæ, aut prospiciendum sibi ab insidiis Catilinæ, ad evitanda pericula. 6 Calliditas. 7 Versutiæ. 8 Quia. 9 Hoc est, Cicero, simul ac consulatum adeptus est, nunquam inquirere, vigilare, providere destitit, usque adeò donec manifesta conjurationis indicia habuit. Quod ipse Cicero affirmat in 3. Orat. in Catil. *Semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam absconditis insidiis salvi esse possemus.* Et paulò post: *In eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid molirentur, sentirem*

ac viderem: ut, quoniam a
vestris, propter incredibilem
nitudinem sceleris, minorem
faceret oratio mea: rem ita
prehenderem, ut tum demum
mis saluti vestræ provid
cum oculis maleficium ipsum
retis. 10 Mentionem feci c
lustius. 11 Ciceroni. 12
festaret, indicaret. 13 In
14 Secum consulem desig
15 Conventione, promi
16 Macedoniæ. Regendæ
17 Adegerat, impulerat. 1
ret, judicaret. Antonius eni
conjurationis nomine valdè
ctus fuit, ut constat ex Plu
in Cicerone. 19 Amicorum
diam. 20 Hoc est, eorum
sum patroni loco colebant.
tenter, ita ut non manifeste
tarentur eum. 22 Cicero.
pergit Sallustius noster men
quid Catilina deinceps mac
fuerit: ac paucis repulsam e
tingens. 24 Id est, quo habi
comitia, id est, conventus
tiones populi Romani ad c
anni sequentis creandos:
enim & Antonius consulatu n
defuncti erant. Catilina en
ipsis comitiis Ciceronem int
statuerat: Cicero verò id se
amicorum atque clientum p
conatus Catilinæ compre
ipse refert in 1. Orat. in
Cum, inquit, proximis c
consularibus me consulem in
po, & competitores tuos in
re voluisti, compressi tuos n
conatus amicorum præsidio
piis, nullo tumultu publicè
tato: denique quotiescunq
petisti, per me tibi obstiti.
oratione pro Muræna: *His*
verbis commotus, & quod h
jam tum conjuratos cum gl
C

ιeque [1] petitio, neque insidiæ, quas [2] consulibus .mpo [3] fecerat, prospere [4] cessere; constituit [5] bel- facere, & [6] extrema omnia [7] experiri; quoniam, quæ :ultè tentaverat, [9] aspera, [10] fœdaque evenerant.

XVIII. Igitur C. Manlium [11] Fæsulas, atque [12] in partem Etruriæ, Septimium quemdam [13] Camer- in [14] agrum Picenum, C. Julium in [15] Apuliam emisit, [17] præterea [18] alium [19] alio, [20] quem u- e [21] opportunum sibi [22] fore [23] credebat. [24] inte- Romæ multa simul [25] moliri: [26] consuli insidias :ndere: [28] parare [29] incendia: [30] opportuna loca atis hominibus [31] obsidere: ipse [32] cum telo , item alios jubere, hortari, [33] uti semper [34] in- , [35] paratique essent; dies, noctesque festina- vigilare, neque insomniis, neque labore fati- gari.

um deduci à Catilinâ sciebam, :di in Campum, cum firmissi- rasidio fortissimorum viro- & cum illâ latâ, insignique , non qua me tegeret, (ete- sciebam Catilinam non latus, entrem, sed caput & collum) verùm ut omnes boni anim- terent, & cùm in metu & lò consulem viderent, id quod ūm, ad opem præsidiumque concurrerent. 1 Desiderium, gio, scilicet consulatus illi lit. Catilina enim, quòd con- onis nomine suspectus erat, latus repulsam iterum passus , Ciceroni 3 Paraverat, stru- 4 Pro cesserunt, hoc est, serunt, evenerunt. 5 Scilicet consules, cæterosque reipu- gubernatores. 6 Nihil non, pericula mortis obire. 7 At- e. 8 Latentes, per dolum. a: quia non ex animi sui sen- insidiæ evenerant. 10 Tri quia turpe erat incepisse, quod ere nequiquam posset. 11 Op- Hetruriæ. 12 Intellige cir- Fæsulas. 13 Ex Camertio natum. 14 Hoc est, in , qui est prope Picenum. Est *Picenum* regio Italiæ trans m Apenninum, ab ipsis mon- usque ad mare Adriaticum sa. Hodie ab Anconâ, celeber- emporio, Marchia Anconitana atur. 15 Italiæ regionem, Adriatico conterminam, inter m & *Calabriam.* *16 Eundi* potestatem fecit, sc. Catilina. Undè Cic. in 2. Invect. in Catil. *Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit.* 17 Hoc est, præter jam dictos. 18 Hoc est, quamlibet ex suis, sc. *divisit.* 19 Ad alium locum. 20 Locum. 21 Commodum, idoneum ad excitandam seditionem in rempublicam. 22 Futurum. 23 Putabat. 24 Dum ipsi duces exercitum pararent, & quæ sibi commissa fuerunt. 25 Pro moliebatur, id est, cum mole conabatur, tentabat, parabat. 26 Ciceroni. 27 Pro tendebat, id est, struebat 28 Pro parabat. 29 Inflammationes urbis. Decreverant enim duodecim in loca urbis incendere. 30 Hoc est, loca commoda, idonea, scilicet ad insidias struendas. 31 Pro obsidebat, id est, cingebat. 32 Jaculo, gladio, armis. *Telum* enim non tantum est, quod arcu emittitur, sed etiam quod manu: ut, lapis, lignum, ferrum, pugio: verisimile enim est, Catilinam pugionem aut sicam occultè gestasse, ne ab omnibus videretur, atque insidiæ eò melius ex voto succederent. 33 Pro Ut. 34 Alacres, diligentes. 35 Prompti: scilicet, quòd si occasio sibi offerretur, Ciceronem interficerent.

Ita

gari. poſtremo, ubi multa [1] agitanti nihil [2]
rurſus [3] intempeſta nocte conjurationis prin
vocat per [4] M. Porcium Lecam: [5] ibique
[6] ignavia [7] eorum queſtus, [8] docet ſe Manli
miſiſſe ad eam multitudinem, quam ad capiu
paraverat; item [10] alios in alia loca [11] op
qui initium belli facerent; ſeque ad exerci
ficiſci cupere, ſi prius Ciceronem [12] op
[13] eum ſuis [14] conſiliis multum [15] officere.

XXIX. [16] Igitur, [17] perterritis ac dub
[18] ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, [1

1 In animo verſanti, cogitanti. 2 Succedit. 3 Media nocte: dicitur *intempeſta*, quaſi nulli agendæ rei *tempeſtiva*, ſive, quod nullum tum quippiam agendi tempus eſt: quod alii *conchbium* appellarunt, quòd ferè omnes tunc cubarent. 4 Is enim eſt, in cujus domum conjurati convenerant. Quod & affirmat Cicero in 1. Orat. in Catil. *Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures, ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios.* Et in oratione pro P. Syllâ: *Quid tandem de illâ nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam, nocte eâ quæ conſecuta eſt poſterum diem nonarum Novembris, me conſule, Catilinæ denuntiatione convenit? Quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbiſſima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi conditio, tum deſcriptio totam per urbem cædis atque incendiorum conſtituta eſt.* Id ipſum quoque refert Porcius Latro in declamatione, quam habuit in Catilinam ſimulque rationem, cur hanc potiſſimum domum delegerint, hiſce verbis reddit: *Contulit igitur ſeſe in ipſam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, conſtipatam multitudine arbuſcularum, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. Quos verò tetenderit ibi conjurationis laqueos, aut quas catenas ſcelerum conflaverit nobis ac facultatibus noſtris, Saturnalium dies patefactura fuerat, niſi primùm benignitate Deorum immortalium, deinde vigilantiâ conſulari, nefariæ ſicæ de manibus latronum excidiſſent.*

5 Id eſt, in cœtu eorun
diâ. 7 Convocatorum
conjuratorum 8 Indi
miſiſſe: ut apud Virg
Rapiaum ad naves p
chaten. 10 Sc. *præmiſ*
11 Commoda, ſc. bel
12 Obruiſſet, perdidiſſe
ronem. 14 Propoſito.
impedimento eſſe. 1
ea, quæ reſponſa ſunt,
17 Terrefactis, quia ne
conſilia parum procede
poſtulare videbatur,
tantæ dignitatis virum
18 Reliquis conjuratori
eſt, diligentem ſuum, i
de Cicerone, laborem.
eſt actio, labor, & indu
rantis, ſeu operatio. Cic
Quidam nimis magnu
multamque *operam*, in
atque difficiles, confer
rò eſt finis, fructuſque
opera auctorum dicuntu
tamen eſt, quòd quotie
borem corporis, ſed
animi, & ad artem induſ
ſpicimus, magis *opus*, q
dicimus: ut in *opere*
opere fabrili, *in oper*
Dicimus item *operam d*
impendere, *operam n*
eſt, ad aliquam rem
cumbere, & ſtudium,
impendere. Undè Cic.
ut valeas: hoc eſt, cu
elabora ut valeas. H
operâ dicimus, hoc e
ſtriâ, quaſi curâ adhibi
re impenſo: quod &
dicitur. Dicimus etian
conferre in aliquam re
conſumere in aliqua r
dare alicui, id eſt, ju

ım eo L. Varguateius [2] Senator, conſtituere [3] ea no-: [4] paulo poſt, cum armatis hominibus, [5] ſicuti [6] ſa-atum [7] introire [8] ad Ciceronem, ac [9] de impro-o domi ſuæ imparatum [10] confodere. [11] Curius, i intelligit, quantum periculum [12] conſuli [13] im-ndeat, [14] propere per Fulviam Ciceroni [15] do-n, qui parabatur, [16] enunciat. ita [17] illi ja-a [18] prohibiti, tantum facinus fruſtra [19] ſuſcepe-nt. [20] Interea Manlius [21] in Etruria plebem [22] ſo-lici-

ram alicui, eſt etiam audien-n accommodare: *Dare operam ceptori*, eſt eum audire: *Id ope-ra uo*, dixit Terentius, id eſt, cu-, laboro. *Eadem operâ* aliquid ere, id eſt, eadem diligentiâ, lem labore. *Opera tibi vita eſt*, : eſt, vitam tibi ex labore com-ras. Dicimus etiam, *perdere ope-ra*, *ludere operam*. Item *Opera* ſonæ ipſæ laborantes vocantur, e pretio conductæ aliquid operis iunt. 1 C. Cornelio. 2 Hoc eſt, Senatorii ordinis. Salluſtius ter hic à Cicerone diſſentire vi-tur, qui oratione citatâ dicit re-rtos fuiſſe duos equites: at autor ter hic L. Varguntejum Senato-n appellat, quomodo ergo duo uites reperti ſunt? Reſpondeo, ceronem Varguntejum equitem pellaſſe, vel quia omnis ſenator eques, licet non contra; vel la ne notetur, diſcrimen ponere luit. 3 Quâ convocati erant. Hoc eſt primo diluculo, oriente rorâ: nam hoc conſilium noctè tempeſtâ habitum fuerat. 5 Quaſi. Ad ſalutandum. Moris autem fuit ud Romanos, ut horâ primâ & undâ principem potentiores ſa-tarum irent, tertiâ in judiciis cupati eſſent, quartâ & quintâ i domeſticæ incumberent, ſextâ feſſi quieti ſe darent, ſeptimâ arentur, octavâ ſe in palæſtra ercerent, nonâ verò cœnarent. uod Martialis confirmat hiſce ver-s: *Prima ſalutantes, atque alte-continet hora: Exercet raucos rtia cauſidicos. In quintam va-s exercet Roma labores: Sexta bis laſſis, ſeptima finis erit. ſſicit in nonam nitidis octava alaſtris, Imperat extructos fran-re nona thoros.* Salutatores au-m priuſquam admitterentur, con-lebant antè fores in veſtibulis ium. Undè Gellius ſic ait: *In veſtibulo ædium Palatinarum om-nis ferè ordinum multitudo ope-rientes ſalutationem Cæſaris con-ſtiterant.* 7 Ingredi. 8 Id eſt, ad Ciceronis domum. Nota: Cum domum alicuius vulgus nominat. Terentius, aliique facundi & beatio-ris homines, Perſonæ nomen, aut pro Perſonæ nomine, Pronomen di-cunt propè ſemper: ut, *Ab amico* venio, potius quam à domo amici. Ter. Quænam eſt hæc anus exani-mata, *a fratre* quæ egreſſa eſt *meo*? Idem: *A me* neſcio quis exit. 9 Nihil tale cogitantem. 10 Tranſ-figere. ſcilicet enſibus, ſicis, & pugionibus. 11 Amator Fulviæ. 12 Ciceroni. 13 Immineat. 14 Su-bitò. 15 Inſidias: quia ſcilicet hi duo conjurati Ciceronis domum ingredi volebant tanquam ſalutatu-ri ipſum, ac nihil tale ſuſpicantem occidere. 16 Indicat. *Enunciare* enim, eſt ſignificare, pronuntiare, exprimere. Hinc *enunciatum* & *enunciatio* deducitur, quæ à Logicis definitur, Oratio perfecta, quâ ali-quid de altero affirmatur aut nega-tur: ut, Logica eſt ars, dicitur *enunciatio*, quia de Logicâ affir-mat, quòd ſit ars: ſic, homo non eſt beſtia, itidem eſt *enunciatio*, quia de homine negat, quòd ſit be-ſtia. De hac fuſius Logici. 17 Sci-licet C. Cornelius, & L. Varguntejus, cum conjuratis ſuis 18 Ex-cluſi. Cic. in 1. Orat. in Catil. *Hæc*, inquit, *ego omnia, vixdum etiam cætu veſtro dimiſſo, comperi: do-mum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſaluta-tum miſerat, cùm illi ipſi veniſ-ſent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis eſſe prædixeram.* 19 Agreſſi erant. 20 Scilicet dum hæc Romæ gere-rentur. 21 Sc. ad quam miſſus erat Manlius. 22 Pro ſollicita-bat.

licitare, [1] egestate simul, ac [2] dolore [3] injuri
varum rerum cupidam; [5] quod Sullæ [6] domir
agros, [7] bonaque omnia [8] amiserat; prætere
trones [10] cujusque generis, [11] quorum [12] i
gione magna [13] copia erat, [14] nonnullos ex
nis colonis, [16] quibus [17] lubido atque luxuri
gnis rapinis nihil [18] reliqui fecerant.

XXX. Ea cum [19] Ciceroni [20] nunci

bat, hoc est, alliciebat. 1 Hoc est, propter egestatem, seu inopiam. 2 Hoc est, propter dolorem, id est, cruciatum. *Dolor* enim est animi vel corporis cruciatus. Est autem obiter notandum, *dolorem* latius patêre quam *tristitiam*: differunt enim Logicè ut genus & species; *dolor* est genus, *tristitia* verò species: omnis enim *tristitia* est *dolor*, sed non omnis *dolor* est *tristitia*: nam ægritudo illa, quæ ab externo tantum sensu nascitur, non sortitur nomen *tristitiæ*: at verò omnis ægritudo, sive animi, sive corporis, sive ex solo sensu externo, sive ab interno proveniat, sc. phantasiâ aut ratione, verè *dolor* appellatur. 3 Sc. à Syllanis illatæ, ut sequitur. 4 Cupidam mutationis status. 5 Quia. 6 Propter dominationem, hoc est, imperium. 7 Substantias, facultates. 8 Perdiderat. 9 Grassatores, raptores, sc. *Manlius sollicitabat*. *Latrones* autem, sunt viarum obsessores, qui viatores, aut vitâ, aut pecuniâ spoliant: undè Horat. lib. 1. Epist. *Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones*. Ita dicti (ut ait Festus) *quod à latere adoriantur*; vel à *latendo, quòd latenter insidientur*. Olim vocabantur *latrones*, conducti milites, quos Imperator & circà se habêre, & primos mittere ad omnia pericula consuevit: quasi *laterones*, quoniam *latera* tegerent, ut ait Varro: Plaût. in Milite: Nam rex Seleucus me opere oravit maximo, ut sibi *latrones* cogerem, atque conscriberem. Undè verbum *latrocinari*, hoc est, latronum more grassari, prædari, interficere: & *latrocinium*, hoc est, ipsa latrocinandi actio. A *latrone* fit diminutivum *latrunculus*, hoc est, parvus latro: à quo *latrunculatores* vocantur judices, qui latronibus conquirendis, & supplicio afficiendis præsunt. *Sunt etiam latrunculi sive latrones calculi*. quibus ludimus *sedecim scrupis*, geminâ acie utrin-

que directis: in quibus
sunt invicem contenden
reginæ, quatuor equites
pedites, quatuor satellite
centuriones; undè Marti
Insidiosorum si ludis be
num, Gemmeus iste tibi
hostis erit. 10 Id
cunque, omnis generis &
nis, tam servos, quan
11 Latronum, rapto
12 In eo tractu, seu
Hetruriæ. *Regio* à reg
est, quod priusquam
fierent, *regiones* sub regi
atque ab iis regerentu
majores in urbe parte
appellari cœptæ. Undè
bium, *regionatim*, hoc
singulas regiones. Et
hoc est, ex adverso.
dantia. 14 Aliquo
citabat. 15 Quos
alienos agros miserat.
tibus Syllanis. 17
18 Reliquerant. quod
sumptum. 19 Consuli
dicarentur. Plut. in Cic.
tò post, inquit, cùm j
narii milites in Hetru
nissent, diesque, facinor
appropinquaret, mediâ
domum Ciceronis veni
potentissimique Roman
Crassus, M. Marcellus,
Metellus: hi cùm osti
sent, evocato janitore,
Ciceronem, seque adesse
jubent. Ejus rei causam
hibent: Crasso peractâ c
ras reddiderat janitor,
quodam homine illi tra
rum aliæ aliis erant
unæ tantùm Crasso. ince
Crassus epistolâ suâ lect
eâ à Catilinâ magnas i
des editum iri cognovi
tereà quod admoneretu
discedere, reliquas epi
solvit, sed statim ad
contulit, cùm periculi
perculsus, tum ut susp

[2] malo [3] permotus, quod neque [4] urbem [5] ab privato consilio longius [7] tueri poterat, neitus Manlii [8] quantus, aut [9] quo consilio is [11] compertum habebat, [12] rem [13] ad senatum

itiam Catilinæ suscep-
t. Cicero, re delibera-
ice Senatum convoca-
e eò epistolis, singulis,
riptæ, distribuit, ius-
recitari. Omnes idem
nempe insidias. Itaque
tum nt, darent ope
's, ne quid Respublica
aperet: fieri hoc non
ericuli metu, à Senatu
Dubio, gemino, quasi
parte nocendi occasio-
. Aliquando *anceps* po-
, quod ex utraque par-
m: ut *anceps gladius*,
Periculo. 3 Commo-
mam scilicet. 5 Sc.
i Jam ingruentibus.
fine autoritate Senatus
8 Sc. *esset*. 9 Quà
ropofito: scilicet, num
: Rempublicam invade-
iud quippiam agere.
esset, sc. *collectus à*
1 Cognitum, explora-
oc est, negotium illud
: conjuratione. 13 Id
altationem Senatus po-
tem in Senatu agitan-
mendamque proponit,
torum sententias. *Re-*
inter alia significat pro-
sic regit accusativum
tione *ad*; ilque dupli-
us enim. *Referre rem*
Senatum, & *referre*
. Virg. 1. Æneid. *De-*
ad proceres, primum-
m. Monstra Deûm re-
re autem *ad Senatum*
Consulum, aut eorum,
odi Senatus erat pote-
relationes dictæ sunt
s, quæ de re aliquâ in
onebantur disceptandæ,
ie sententiis determi-
ittebantur. Hinc *referre*
a dicitur, id est, Sena-
re, quemadmodum Ref
annum administranda
provincias mittendi,
di, qui exercitus con-
i dimittendi, quod do-
que agendum. Proprie
iterum ferre, reporta-
istolam ad me *referri*

volo. *Referre aliquem* dicitur, pro portare imaginem alicujus, sive, similem esse: ut filius *refert patrem*: hoc est, filius est similis patri. *Referre omnia ad unum*, est omnia in unum conferre, & unius arbitrio omnia committere, & adscribere. *Referre pedem*, id est, regredi, sive retrorsum se recipere: Aliquando *referre* significat recensère, numerare: ut apud Ovid. *Singula quid referam?* Aliquando significat adscribere; undè Suetonius: Et in Deorum numerum *retulit*. Aliquando convertere: ut apud Virg. 2. Æneid. *Multa dies, variusque labor mutabilis ævi Retulit in melius*. Interdum renovare: ut apud Virg. 5. Æneid. *Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus Ascanius, longam muris cum cingeret Albam, Retulit*. Interdum narrare, renuntiare: ut apud Virg. lib. 2. Æneid: ubi Pyrrhus dicit Priamo: *Referes ergo hæc, & nuntius ibis Pelidæ genitori*. Aliquando reddere: ut apud Virg. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat si Jupiter annos*. *Referre gratias*, est ipso facto beneficium acceptum compensare: ut si tu sublevatus à me, aut pecunia, aut manu, aut aliquo simili subsidio, vicissim me aliquo modo sublevaveris, *gratias retulisti*. *Habere gratiam*, est animo: *Agere* autem *gratias*, est verbis. *Refero acceptum*, idem est, quod fateor me accepisse. Per similitudinem significat, fateri nos aliquod beneficium ab altero accepisse: undè Cic. Vitam *acceptam refert* clementiæ tuæ. *Referre in literas*, est memoriæ prodere. A *refero relativum* Grammatici dixère, quòd aliquid superiùs dictum *referat*: ut qui, quæ, quod. Item Dialectici, quod aliquid *referat*, sine quo nec ipsum possit consistere: ut, pater & filius, dominus & servus, *relativa* seu *relata* sunt; quia nec pater esse potest, nisi filium habeat; nec dominus, nisi servum. Et talis respectus unius ad alterum, Relatio vocatur. Præterea *Refert* in tertiâ tantum personâ sumitur pro utile est, interest.

tum refert, iam antea [1] vulgi rumoribus [2] exagitatam. [3] Itaque, quod [4] plerumque in [5] atroci negotio [6] solet, senatus [7] decrevit, [8] darent operam consules, ne [9] quid respub. [10] detrimenti caperet. ea potestas per senatum, [11] more Romano, [12] magistratui [13] maxuma permittitur, exercitum [14] parare, bellum gerere, [15] coërcere [16] omnibus modis [17] socios, atque cives: [18] domi, [19] militiæque imperium, atque judicium summum habere. [20] aliter, sine [21] populi [22] jussu, nulli earum rerum consuli [23] jus est.

XXXI. [24] Post paucos dies L. Senius Senator in [25] senatu [26] litteras [27] recitavit, [28] quas [29] Fæsulis allatas [30] sibi dicebat à Q. Fabio; in quibus scriptum erat, C. Manlium arma [31] cepisse, cum magna [32] multitudine [33] ante diem VI. Kal. Nov.

Et tum *fert* non componitur cum præpositione *re*, sed cum nomine *res*, quasi *res fert*. Jungitur autem cum ablativis illis, *meâ*, *tuâ*, *suâ*, *nostrâ*, *vestrâ*, *cujâ*. Alioqui cum genitivis. Uniusque exemplum habemus in Terentii Phorm. ubi cum Demipho dixisset Getæ: Quid (malum) *suâ* id *refert?* Respondet Geta, *Magni* Demipho: sic dicimus. *Refert Platonis*, *Socratis*. 1 Hoc est, incertâ famâ, incertis divulgationibus. 2 Dispersam, sæpius & palam motam. 3 Proinde, cum hæc Cicero in deliberationem Senatus posuisset. 4 Plurimum. 5 Hoc est, re perniciosâ, ac magni momenti. In atroci enim negotio, cum maximum aliquod periculum Reipublicæ imminebat, Senatus decernebat, ut darent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti caperet, ut ex Plutarcho didicimus. Undè Cic. in 1. Orat. in Catil. *Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Cos. videret, ne quid Respublica detrimenti caperet: nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis.* 6 Fieri scilicet. 7 Statuit, de novo promulgavit. 8 Studerent, *laborarent*, seu laborem & industriam conferrent suam. 9 Id est, aliquid. 10 Damni. 11 Hoc est, juxta vetus Romanorum institutum. 12 Intellige Consuli. 13 Id est, summa majestas: ut parare exercitum, bellum gerere, &c. 14 Conscribere. 15 Cogere, & constringere ad bellum, ac mulctam irrogare. 16 Hoc est, absque ullâ provocatione & contradictione. 17 Confæderatos. 18 In urbe. 19 In exercitu. 20 Secus. 21 Romani scilicet. 22 Imperio, mandato. 23 Potestas fuit: sic enim regno similis dignitas consularis fuisset. 24 Hoc est, paucis interjectis diebus. 25 Collegio Senatorum. 26 Epistolas. 27 Legit. 28 Literas. 29 Ab illo Hetruriæ oppido, in quo Manlius erat. 30 Ad se. 31 Movisse. 32 Turbâ, sc. *hominum.* 33 Hoc est, antè vigesimum septimum diem Octobris. Cic. in 1. Orat. in Catil. *Meministine me antè diem XII. Kal. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui futurus esset antè diem VI. Kal. Novembris, C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis est admirandum, dies.*

1 Pari

fimul, id [2] quod in tali re [3] folet, alii [4] porten-ı atque [5] prodigia nunciabant: [6] alii, [7] conventus eri, arma [8] portari, [9] Capuæ, atque in [10] Apulia fervile bellum moveri. [12] Igitur fenati [13] decreto · Q. Marcius Rex Fæfulas, [15] Q. Metellus Creticus ı Apuliam, circumque ea loca [16] miffi. [17] ii utri-ue ad urbem [18] imperatores erant [19] impediti, [20] ne iumpharent, calumnia paucorum, quibus omnia [1] ho-

1 Pariter. 2 Quæ res, fc. portenta, : prodigia nunciari. 3 Sc. *peri.* Signa, oftenfa, *porrò*, hoc eft, in turum *sententia.* 5 Monftra, ux contigerant, quafi *prodigia*, uod *porrò* hoc eft, futurum quip-iam *dicant.* Quæ autem portenta tque prodigia tunc nunciarentur, arrant Plutarchus & Cicero Orat. . in Catil. *Nam*, inquit, *vifæ* nt *nocturno tempore ab occidente aces, ardorque cæli, mota eft erra, fulmina deciderunt.* Plinius ero Nat. hift. lib. 2. c. 51. refert. Pompejano ex municipio M. He-rennium decurionem fereno die ulmine ictum effe. Defecit & luna, t fol plus folito flammato ardore alt. Apparuerunt præterea come-æ, & variæ de nocte vifæ funt erribiles formæ, atque præcipiti ftrorum motu, concurfuque gravi tellarum, fignificata eft ifta conju-ratio. Ea etiam magis mentes ho-minum permovebant harufpicum refponfa. Nam cum L. Cotta, & Torquato confulibus, complures in Capitolio turres de cælo effent ta-ctæ, cum & fimulachra Deorum immortalium depulfa effent, & fta-tuæ veterum hominum dejectæ, & egum æra liquefacta: fignum etiam Romuli cum altrice lupa de cælo effet percuffum: harufpices cædes atque incendia, & legum interi-tum, & bellum civile ac domefti-cum, & totius urbis atque imperii, appropinquare dixerunt, nifi Dii immortales, omni ratione placati, fuo numine propè ipfa fata flexif-fent, verba funt Ciceronis loco ci-tato. 6 Sc. *nunciabant.* 7 Con-gregatione, coitiones hominum. 8 Quidam *parari* legunt. 9 Civi-vitatis Campaniæ. 10 Italiæ regione. 11 Hoc eft, bellum ab ipfis fervis excitari. 12 Proin-de, quoniam tot pericula & con-jurationes imminebant reipublicæ. 13 Statuto. 14 Sc. cognomi-ne *Rex.* 15 *Sic dictus à de-victa Creta.* 16 Sc. *funt.* 17 Sc. Q. Marcius, Metellus. 18 Duces. 19 Præpediti, pro-hibiti. 20 Triumphum age-rent, feu, cum triumpho ad urbem redirent. Differunt autem *ovare* & *triumphare*, quia *ovatio* minor eft, quam *triumphus*: & qui *ovando* urbem ingrediuntur, uno utuntur equo, & a plebeis five equitibus deducuntur ad Capitolium. Qui au-tem *triumphant*, vehebantur qua-tuor albis equis, & præeunte Se-natu in Capitolium deducebantur ad templum Jovis, ubi mactato tauro albo, domum redeunt. *Trium-phus* Græca vox eft; Græci enim dicunt Θρίαμβος: nos afpiratione ex prima in ultimam fyllabam trans-lata, & b. mutata in p. dicimus *triumphum*: à quo fit *triumphare*, & paffivum ejus *triumphari*, hoc eft, fuperari, vinci; à quo *trium-phatus* dicitur victus, & de quo triumphatum eft; & *triumphator*, qui, devictis hoftibus, cum trium-pho intrat urbem; & *triumphale*, quod ad triumphum pertinet; unde *triumphales coronæ* dicuntur, qui-bus Imperatores in triumphis co-ronabantur; & *triumphales viri*, qui triumphum gefferunt, ficut *Confulares*, qui confules fuerunt; & *triumphalis porta* Romæ dicta fuit, quòd per eam *triumphi* age-rentur, hoc eft, triumphantes vi-ctores in urbem deducerentur. Honor autem *triumphi* fuit illud fummum & magnificentiffimum præmium, quo præcellentium Im-peratorum, qui res in bello felici-ter gefferant, virtus & fortuna ornari folebat. Nemini, nifi qui dictator, aut Conful, aut Prætor, res geffiffet, licuit triumphare. Triumphum petentes oportebat ex-tra Urbem fubfiftere, & ibi decre-tum integri Senatus exfpectare. Facto decreto, rogabatur populus, ut eo die, quo triumphus ducere-tur, imperium triumphanti daret: fiquidem id nemo, nifi populus dare poterat. Pompam quod atti-net.

1 honesta, atque inhonesta vendere mos erat. 2 sed p
tores Q. Pompejus Rufus Capuam, 3 Q. Metellus Ce
1

net, hæc ejusmodi fuit. Imperator triumphali habitu ornatus, ut scribit Zonaras lib. 2. armillis sumptis, laureâ redimitus, & ramum dextrâ tenens populum convocabat, & militibus suis, aliis communibus, aliis propriis laudibus suis oneratis, pecuniam & ornamenta dividebat, cùm armillas aliis hastas puras, aliis argenteas, expressum viri nomen, ac facinus ferentes, largiretur. Nam si quis murum primus ascenderat, muri; si castellum expugnarat, castelli speciem coronâ gerebat. Qui autem civem in acie, aut aliter conservasset, quernam coronam accipiebat, cujus honos argenteis & aureis omnibus excellebat. Quidam cohortibus etiam universis, spoliorum autem magnam partem militibus distribuebant. His peractis, sacrificio facto, triumphans currum conscendens orabat Deos, ut res Romanas servarent. Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant tubicines, canentes modos triumphales aut classicum. Post hos ducebantur boves mactandi in sacrificiis, vittis, sertisque redimiti, & aliquando auratis cornibus. His succedebat ostentatio spoliorum, & manubiarum, quæ singulari artificio composita, partim plaustris vehebantur, partim gestabantur ab adolescentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gentium, cum imaginibus victarum urbium: ac fuerunt spoliis interdum mixta animalia, antea non visa, aut mirabiles plantæ ex locis captis asportatæ. Succedebant inde, qui ex hostibus capti erant, Duces vincti catenis, & post illos antè currum Imperatoris portabantur coronæ aureæ, si quæ ipsi ab urbibus vel Provinciis per legationes essent exhibitæ. Tum ipse Imperator curru sublimi, magnificè exornato, vehebatur, fulgens veste triumphali, & redimitus coronâ laureâ, ramumque lauri manu gestans. Vestis triumphalis erat purpura, auro intexto picta. Hac veste extra triumphum uti nemini fas fuit. Currum, qui neque bellicarum, neque ludicrarum quadrigarum, sed turris rotundæ instar *constructus erat*, usitatè traxerunt *equi albi*. Quidam tamen cervos, *vel leones vel elephantos* junctos

habuerunt. Sub eo loco, cui Im
rator insidebat, suspensum fuit
lum Dei Fascini, ut cogitare
hominem esse. In ipso curru,
Zonarâ, minister publicus adv
batur, coronam auream gem
distinctam sustinens, monens e
ut reliquum vitæ spatium pr
deret, nec eo honore elatus su
biret. Appensum quoque fuit
rui tintinnabulum & flagell
ut moneretur, fieri posse, ut
flagris cæderetur, & capite dam
retur. Moris item fuit, ut tri
phantium ora minio illinire
Dein filiolos pueros, & cogn
rum virgines in currum adsci
bat: natu verò grandiores e
jugalibus imponebat. Currum
quebatur equitum & peditum e
citus, suo quisque ordine. Ex
si qui peculiares coronas, ali
dona ab Imperatore acceperant,
præ se ferebant. Cæteri laur
incedebant, cientes lætissima v
triumphum, accinentes trium
lia carmina. Qui ad spectacu
confluxerant, induti erant ve
mundo, & ut plurimùm a
Procedente pompa ædes sacræ
runt apertæ. Ad Capitolium du
Imperator, simulatque de f
versus illud currum flectere c
hostes abduci mandat in carcer
Cum ventum fuit in Capitoli
Jovi, Junoni, Diis, Deabusque
gratias agit pro felici bello
successu, rogatque ut res Rom
foveant protegantque. Tum im
lantur hostiæ seu victimæ, & d
ta Jovi corona aurea, & ali
pretiosæ manubiæ, clypei &
monumenta ibi suspensa. Da
etiam in ipso Capitolio epu
sumptibus publicis, & aliquan
pecuniæ plebi viritim distribu
cætera relata in ærarium pu
cum. Atque hoc quidem m
pompa hæc celebratur, cui fu
dunt statuæ, trophæa, arcus tri
phales, atque alia monume

1 Id est, qui per fas nefasque
cuniæ corradendæ incumbeb
2 Scilicet missi sunt. 3 C
res dicti sunt veloces, à quo
Celere, uno ex Romuli comitib
qui *Celer* in Hetruriam fece
Undè Metellum tradunt, quòd n
tuo patre singulari certamine
nantium ludum ad Vaucos

agrum Picenum: [2] hisque permissum, [3] uti [4] pro
pore, atque periculo exercitum [5] compararent.
d hoc, si quis [7] indicasset de conjuratione, quæ
:ra rempublicam facta erat, [8] præmium, [9] servo
rtatem & [10] H-S. c. [11] libero [12] impunitatem
jus rei, & H-S. cc. [14] itemque [15] decrevere,
[16] gladiatoriæ familiæ Capuam, & in cetera
nunicipia [18] distribuerentur [19] pro [20] cujusque
pibus; Romæ per totam urbem [22] vigiliæ habe-
ur, [23] eisque [24] minores magistratus [25] præessent.

XXXII.

ufflet, Romanos, admiratos
atus *celeritatem*. *Celerem* ap-
la. Plut. in Romulo. 1. Cic. in
rat. in Catil. *Q. Metellus*,
ego, *prospiciens hoc, in agrum*
Gallicanum Picenumque præmisi,
opprimet hominem, aut omnes
motus conatusque prohibebit.
obus scilicet prætoribus, licet
consulatum, nec Dictaturam
rat. 3 Ut. 4 Hoc est,
dum necessitatem illius tem-
, ut tempus postulabat.
gregarent. 6 Præterea. Ordo
Ad hoc *Senatores* decreverunt
ium, si quis indicassent de
ratione, quæ erat facta contra
ublicam, servo libertatem, &
m sestertia; *&* *decreverunt*
impunitatem eju. rei, &
ita millia sestertiorum. 7 In-
n aliquod fecisset. 8 Mer-
. 9 Id est, civilitatem. Ubi
notandum est, civium Roma-
n servos, tùm cives fieri,
libertate à Prætore publicè
entur. 10 *Id* est, centum
ria: hoc est, duo milia &
entos aureos coronatos. *Sester-*
est quarta pars denarii, dictus
semi as tertius, quod duos
seu libras valêret & semi:
ue apud autores designatur
is LL. & S. vel quod frequen-
H-S. At *sestertium* in genere
o est mille sestertiorum. No-
m autem est, quoties adver-
numerandi præponitur sester-
tæ, toties intelligi centena se-
rum millia, sic vicies H-S.
vicies centena sestertiorum
. 11 Homini ingenuo, civi.
niam, licentiam. *Impunitas*
enia peccati, licentia, liber-
cum scilicet is, qui peccavit,
afficitur pœna: deducitur au-
ab *impunitus*, hoc est, non
punitus, pœnis solutus. Hinc ad-
verbium *impunè*, sine pœnâ, im-
punite. Aliquando est quod sine
detrimento: ut apud Ter. in Hecyr.
Impunè istud optare tibi licet.
13 Intellige conjurationis, in quâ
ipse erat. 14 Similiter. 15 Sta-
tuere, sc. *Senatores*. 16 Id est,
quæ addictæ erant ludis gladiato-
riis, aut gladiatoribus: servi gla-
diatores. *Gladiatores* dicuntur ge-
neraliter omnes, qui gladiis pug-
nant, etiam discendi gratiâ, ante-
quam in ludum producantur. Spe-
cialiter verò inter *gladiatores* sunt
retiarii, qui adversus *mirmillones*
(hoc est, gladiatores, qui genere
quodam Gallicæ armaturæ utebau-
tur, quod *mirmillonium* nominaba-
tur) pugnabant. Dicti à *rete*, quod
sub scuto gerebant, ut mirmillones
involverent. Hinc *gladiatorius*, *a*,
um, quod ad gladiatores pertinet:
ut *ludus gladiatorius*, *munus gla-*
diatorium. *Animus gladiatorius*
vocatur animus tam pertinax, ut
vel magno suo periculo rem insti-
tutam perficere non dubitet, certus
aut omninò superare, aut labori
succumbere: undè Ter. in Phorm.
Hi *gladiatorio animo* ad me affe-
ctant viam. *Gladiatoribus* enim,
ubi semel in arenam descenderint,
ea necessitas imponitur, ut adver-
sarium victum occidant, aut idem
ab illo exspectent. Hinc *gladiatura*,
hoc est, congressus gladiatorum.
17 Id est, civitates suo jure & le-
gibus utentes. 18 Hoc est, di-
stributæ seu divisæ mitterentur.
19 Juxta, secundum. 20 Sci-
licet familiæ, aut civis, aut muni-
cipii. 21 Facultatibus, divi-
tiis. 22 Excubiæ. 23 Excu-
biis, aut vigiliis. 24 Ædiles
nempe, & Quæstores. 25 Im-
perarent.

XXXII. [1] Quibus rebus [2] permota [3] civitas, atque immutata [4] facies [5] urbis erat: ex [6] summa lætitia, atque [7] lascivia, [8] quæ diuturna [9] quies pepererat, repente omnis tristitia [10] invasit. festinare, trepidare, neque [11] loco, [12] neque homini cuiquam satis credere: neque [13] bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula [14] metiri. [15] ad hoc, mulieres, [16] quibus [17] pro reip. magnitudine belli [18] timor [19] insolitus [20] incesserat, [21] afflictare [22] sese; manus [23] supplices [24] ad cælum [25] tendere; [26] miserari [27] parvos liberos; [28] rogitare; omnia [29] pavere: superbia, atque [30] deliciis [31] omissis, sibi [32] patriæque [33] diffidere. [34] At Catilinæ [35] crudelis animus [36] eadem illa [37] movebat, tametsi [38] præsidia [39] parabantur, & [40] ipse [41] lege Plautia

[1] in-

1 Jam dictis. 2 Concussa, turbata, perculsa, multum commota, sc. *erat*. 3 Romana scilicet. 4 Forma exterior, aspectus. Est autem propriè *facies* pars anterior capitis humani constans ex fronte, oculis, naso, malis, ore, & mento. *De facie nosse*, est leviter cognitum habere, quasi quem semel atque iterum videris tantum; non quicum sis familiariter versatus. 5 Romæ. 6 Maximâ, extremâ. 7 Petulantiâ. 8 Hoc est, quas res, lætitiam nempe, & lasciviam. 9 Vacatio à labore, otium. 10 Corripuit. 11 Id est, alicujus munitioni, quia timebant ne locus ille conjuratis refertus esset. 12 Pro credebant, hoc est fidebant; quia scilicet ubi, aut quis amicus esset, quis-ve inimicus, ignorabant. 13 Intellige apertum. 14 Pro metiebatur, hoc est, judicabat, æstimabat. 15 Præterea, insuper. 16 Sc. *mulieribus*. 17 Juxtà, secundum. 18 Metus. 19 Insolens. 20 Invaserat, corripuerat. 21 Pro afflictabant, hoc est, cruciabant. 22 Id est, se ipsas. 23 Complicatas. 24 Id est, ad superos, unde auxilium flagitabant. 25 Pro tendebant, hoc est, extendebant. 26 Pro miserabantur, hoc est, deplorabant, ex commiseratione lamentabantur. *Miserari* enim, est verbis, aut lachrymis, aut auxilio dolorem, quem ex miseriâ alicujus habemus ostendere: & regit accusativum? ut apud. Virg. 12. Æneid. *& Turni mortem miserantur iniquam.* Ab hoc fit *miseratio*, quæ est significatio misericordiæ, quâ ex alicujus infelicitate movemur. Item *miserator*, qui opus aliquod misericordiæ exhibet in eum, cujus miseretur. Item *miserandus*, hoc est, miseratione dignus. 27 Intellige infantes suos. 28 Pro rogitabant, hoc est, frequenter precabantur, sc. *Deos*. 29 Pro pavebant, hoc est, timebant. 30 Voluptatibus, quibus anteà dediti fuerant. 31 Posthabitis. 32 Hoc est, saluti patriæ suæ. 33 Pro diffidebant, hoc est, non fidebant. Dicitur autem *diffido tibi*, & *de te*. 34 Contra, vicissim. 35 Ferox. 36 Quæ viderat in civitate, aut, Ciceronem dolo interficere. 37 Agitabat. 38 Hoc est, defensiones, & custodiæ urbis, civium, & præcipuè consulum. 39 A Romanis. 40 Catilina. 41 *Lex Plautia* dicta est, quæ lata est à P. Plautio Tribuno plebis; cujus hæc est summa: Is, cujus hæc quæstio erit, de ejus capite quærito, qui adversum Rempublicam conjuraverit, insidias Senatui fecerit, Magistratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut seditionis causâ loca superiora occuparit, alienas-ve ædes, saxis, ignibus, aut ferro occupaverit, deque iis quotidiè quærito: eis damnatis aquâ & igne interdicito. Hinc ergo constat *legem Plautiam* à L. Plautio contra conjuratos fuisse latam, quâ quicunque seditionis aut conjurationis accusati erant, mox in Senatum cogebantur venire, sese purgandi causâ.

1 Hoc

interrogatus erat ab. L. Paulo: [1] postremo, [3] dissimulandi caussa, & quasi [4] sui expurgandi, [5] sicuti [6] jurgio lacessitus foret, in [8] senatum [9] venit. Tum M. Tullius consul, sive [10] præsentiam ejus [11] timens, sive [12] ira [13] commotus, [14] orationem habuit [15] luculentam, atque [16] utilem reipubl. [17] quam postea [18] scriptam [19] edidit. Sed [20] ubi ille [21] assedit, Catilina, [22] ut erat [1] pa-

1 Hoc est, examinatus, accusatus, in jus vocatus. 2 Tandem, post longam scilicet exspectationem. Hoc est, ut dissimularet & tegeret facinus suum seu conjurationem, atque ita habitu & vultu se à conjuratione maximè alienum esse ostenderet: nam dissimulamus, quæ non sunt, ut suprà docuimus. 5 Sc. caussa, hoc est, ut se expurgaret, id est, excusaret, & à conjurationis suspicione liberaret. Undè expurgare se à criminis alicujus suspicione, est se innocentem probare: ut apud Sallustium nostrum in Jugurth. *Turpilius jussus à Metello caussam dicere, postquam sese parum expurgat, condemnatus, verberatusque pœnas capite solvit.* Expurgare propriè, est perfectè purgare: undè Cic. Quò magis (inquit) *expurgandus* est sermo Tanquam. 6 Contentione, lite, convitio sc. *L. Pauli.* 7 Irritatus, provocatus. *Lacessere* enim nihil aliud est, quàm provocare, & quasi lacerando irritare. Ideòque frequentius sumitur in malam partem: ut apud Cic. Sed justitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi *lacessitus* injurià: sic apud Ter. in Prolog. Eun. Is ne erret moneo, & desinat *lacessere.* Aliquando tamen in bonam partem accipitur: ut apud Cic. Tuis (inquit) me amantissimis verbis *lacessisti*, id est, provocasti ad respondendum. 8 Collegium senatorum: vel in ædem seu templum Jovis Statoris, ubi habitus fuit Senatus, ut Plutarchus & Cicero narrant. Ciceronis verò verba hæc sunt ex 2. Orat. in Catil. *Quid, quod hesterno die cum domi mea penè interfectus essem, Senatum in ædem Jovis Statoris convocavi; rem omnem ad patres Conscriptos detuli? Quò cùm Catilina venisset, quis eum Senator appellavit? Quis salutavit? Quis denique ita aspexit ut perditum civem; ac non potiùs ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt.* 9 Scilicet cum quadam fiduciâ, animique confidentiâ, ut convitia & jurgia irrita faceret 10 Sc. Catilinæ. 11 Metuens, ne scilicet ex eo quòd præsens esset, insons haberetur. 12 Quia scilicet eum in Senatum venire conspiciebat, à quo sibi omnibus modis insidias strui non ignorabat. 13 Perculsus. 14 Sermonem. 15 Elegantem, splendidam, luce plenam. *Luculentum* enim propriè id dicitur, quod est luce plenum: undè Cic. Camino *luculento* utendum. Hinc *luculenter* adverbium, id est, clarè, splendide, egregiè. 16 Hoc est, salutarem orationem Reipublicæ Romanæ: quia scilicet per eam Catilinæ conatus repressi fuêre. 17 Orationem. 18 Undè exstant quatuor Orationes Invectivæ Ciceronis in Catilinam: hic autem loquitur de primâ Invectivâ. 19 In lucem emisit, & publice legendam dedit. *Edere* enim cum primam syllabam habet longam, idem est quod emittere, quasi extra dare, in lucem proferre. Undè *edere libros* dicimus, hoc est, libros publicè legendos emittere. *Edere* sæpè significat exhibêre, ostendere: ut *edere spectacula*, *edere munus gladiatorium*: ab hoc *edita loca* vocantur alta, & sese edentia, hoc est, ostendentia. 20 Cicero Consul scilicet. 21 Hoc est, finitâ oratione suâ juxta reliquos sedit: quia nempe orationem aliquam habentes stare solebant. 22 Hoc est, prout, secundum quod: & sic eleganter accipitur, & hoc ferè per parenthesin. Ter. Præsertim (ut nunc sunt mores) adeò res redit, si quis quid reddit, magna habenda est gratia; hoc est, secundum mores, quibus hodiè utimur. Ut aliquando est conjunctio caussalis, denotans caussam finalem, hoc est, rem cujus gratiâ aliquid fit. Horat. Ut jugulent homines, surgunt de nocte la-

[illegible]

1 Ut

[illegible] Aliquando ponitur pro quamvis: Ovid. [illegible] 1 Compositus,

[illegible] Plut. in [illegible] Quibus verbis ostendit primum, Catilinam cœpisse se purgare, & postea Ciceronem orationem habuisse. 3 Humili, quasi deorsum ad terram misso, ut Senatum ad sui misericordiam commoveret. Fit autem a verbo *demitto*, quod proprie est, deorsum mitto, deprimo. Hinc *demittere animum*, id est, humiliare. Ita dicimus *demisso animo*, & *vultu esse*, qui est dejectis spiritibus: ut apud Virg. 1. Æneid. *Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur.* 4 Suppliciter oranti: ut scilicet hoc pacto Senatoribus commiserationem incuteret. 5 Petere. 6 Sc. Conscriptis, hoc est, Senatoribus. 7 Pro, aliquid. 8 Catilina. 9 Inconsiderate, antequam rem satis exploratam haberent. 10 Hoc est, progenie, utpote nobili & patritia. 11 Progentium, sc. *se esse dixit*. 12 Produxisse, ordinasse: ut apud Ter. in Andr. Sapienter vitam *instituit*. *Instituere*, proprie est proponere, constituere, decernere: ut apud Cic. 4. Verr. Tu qui *institueras* in eos animadvertere, qui perperam judicassent. Aliquando significat incipere: ut apud Cic. pro Cluent. [illegible] me, Judices, sicut facere institui [illegible]

[illegible]

[1] ut omnia bona in ſpe haberet: [2] ne exiſtumarent, ſibi [3] patricio homini, [4] cujus ipſius, atque [5] majorum plurima beneficia [6] in plebem R. [7] eſſent, [8] perdita republ. [9] opus eſſe; cum [10] eam ſervaret M. Tullius, [11] inquilinus civis urbis Romæ. ad hæc [12] maledicta, alia cum [13] adderet; [14] obſtrepere [15] omnes; hoſtem, atque [16] parricidam [17] vocare. [18] tum [19] ille [20] furibundus: „ [21] Quoniam [22] quidem „ [23] circumventus, inquit, [24] ab inimicis [25] præceps „ [26] agor, [27] incendium meum [28] ruina [29] reſtinguam.

XXXIII.

benignè, attentèque audiatis. Aliquando docêre, inſtruere: undè Seneca: Sunt enim non modò literis, ſed etiam bonis moribus *inſtituendi* adoleſcentes. 1 Id eſt, ut omnia bona de ipſo ſperare poſſent. 2 Putarent. Ordo eſt: *Et poſtulabat à Patribus*, ne *illi* exiſtimarent, eſſe opus ſibi homini patricio, cujus ipſius, atque majorum plurima beneficia eſſent in plebem Romanam, republicâ perditâ. 3 Nobili, ex Patribus Conſcriptis, hoc eſt, Senatoribus, orto. 4 Id eſt, propria ab ipſo præſtita, atque collata. 5 Undè ortus eſt. 6 Erga. 7 Extarent. 8 Hoc eſt, ut Reſpublica eſſet perdita. 9 Neceſſarium, utile eſſe. 10 Rempublicam. 11 *Inquilinus* is dicitur, qui habitat in alieno loco privato, hoc eſt, in conductitio, licet in proprio loco publico, hoc eſt, in patriâ ſuâ: cum *incola* ſit, qui in alieno habitat publico, utpote in civitate alienâ. Vocat ergo eum *Inquilinum civem*, quippe qui tùm primùm ad Reipublicæ gubernacula acceſſerat: quem ſupra *hominem novum* Salluſtius noſter appellavit. 12 Convitia in Ciceronem, quem per contemptum *inquilinum civem* appellabat. 13 Adjiceret. 14 Pro obſtrepebant, hoc eſt, contrà illum ſtrepitum faciebant, contradicebant; ut apud Liv. lib. 1. Primò uterque vociferari, & certatim alter alteri *obſtrepere*. 15 Senatores ſcilicet. 16 Quia conjuraverat in patriam, quæ communis eſt omnium parens; aut in conſulem Ciceronem; aut in liberos ſuos, ut liquet ex Orationibus Ciceronis in Catilinam habitis. Dicitur autem *parricida* quaſi *patricida*, hoc eſt, qui patrem occidit: quamvis etiam extendatur ad eum, qui fratrem, aut matrem, aut alium quemvis de ſanguine ſuo interfecit. Hinc *parricidium* deducitur, id eſt, parentis, vel cognati cædes. 17 Pro vocabant, id eſt, appellabant. 18 Tunc temporis, cum ſcilicet Catilina vidit omnes Senatores obſtrepentes, eumque parricidam vocantes. 19 Catilina. 20 Valdè furens, furore percitus ſc. *inquit*. 21 Quandoquidem. 22 Certè. 23 Oppreſſus, falſò accuſatus. 24 Intelligit potiſſimum Conſulem Ciceronem. 25 Furibundus, quaſi in præcipitium aliquod ex doloris impatientiâ. 26 Feror, pellor. 27 Furorem, incommodum, inflammationem ex injuriâ ortam. 28 Exitio, damno veſtro. 29 Delebo Q. d. Ego vos omnes perdam, & hoc pacto odium, quod in me concepiſtis, reſtinguam. Eſt metaphora petita ab incendio in civitate aliquâ exorto: ubi incendium unius domus eſt cauſa ruinæ alterius: ideòque ne vicinæ incendantur ædes, præcipites in ruinam trahi ſolent. Undè eleganter Horatius: *Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet.* Cicero in Oratione pro Murenâ ſcribit, Catilinam id reſpondiſſe Catoni, dicens, *Tum erupit è Senatu, triumphant gaudio, quem omninò vivum illinc exire non oportuerat: præſertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni fortiſſimo viro, judicium minitanti, ac denuntianti, reſpondiſſet, ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aquâ, ſed ruinâ reſtincturum.*

XXXIII. Dein ſe ex [1] curia domum [2] proripuit. [3] ibi multa ipſe ſecum [4] volvens, [5] quod neque [6] inſidiæ [7] conſuli [8] procedebant, & [9] ab incendio intelligebat urbem [10] vigiliis [11] munitam, optimum [12] factum [13] credens [14] exercitum [15] augere, ac prius, quam [16] legiones ſed-

1 Hoc eſt, eo loco, in quo Senatores erant, Senatu. 2 Subduxit, quaſi celeriter rapuit. 3 Sc. domi ſuæ. 4 Cogitans, animo verſans: ut apud Virg. 1. Æneid. *At pius Æneas per noctem plurima volvens.* 5 Quia. 6 Doli. 7 Ciceroni: id eſt, in conſulem ſtructæ. 8 Succedebant, proſectum habebant. 9 Ne incendium fieret, quod urbi inferre volebat. 10 Hoc eſt, per vigilias, id eſt, excubias à conſule Cicerone inſtitutas. 11 Defenſam, proſpectam. 12 Ut fiat. 13 Putans. 14 Quem ſcilicet foris apud Manlium præcipuè contraxerat. 15 Augmentare. 16 *Legio* à *legendo*, teſte Varrone: dicta eſt, quia viritim milites *legi* ſolent in delectu. Numerus vero militum in *legionibus* non idem ſemper, ſed varius diverſis temporibus fuit. Prima *legio* ſub Romulo trium millium peditum, & trecentorum equitum fuit. Poſt Sabinos autem in civitatem receptos *legionem* duplicatam fuiſſe, ſcribit plutarchus, ita ut *legio* contineret ſex millia peditum, & ſexcentos equites. Cœterum in iis *legionibus* nemini militare licebat, niſi civibus Romanis ingenuis. Qui autem in *legione* militabant, varia conſequebantur commoda; patebat enim eis aditus ad militaria munera, patebat eis Cohors Prætoria, dabatur ſtipendium, concedebatur præda, & addebantur dona Imperatoria. De hiſce commodis legatur Roſinus lib. 9. Antiquit. Rom. c. 4. Cœterum numerus *legionum* Romanarum hic præcipuus fuit, ita ut quotannis quatuor legiones ſcribi ſolitæ fuerint, quæ Conſulibus ad bella propè quotidiana proficiſcentibus traderentur, ſingulis legiones binæ. Conſtabat *legio* ex pedeſtribus & equeſtribus copiis. Pedeſtres copiæ in cohortes, & manipulos, equeſtres in turmas & decurias dividebantur. *Cohors* eſt militum manus: à *cohortando* dicta; quòd Tribunus *eam, ut ſequatur, hortari* ſoleat; *ſeu quòd ipſa ſe mutuò frequenter ad pugnam hortetur.* Cœterum in unâ legione decem cohortes erant. *Prima cohors* reliquas & numero militum, & dignitate antecedebat: viros enim requirebat genere, literis, animi magnitudine præſtantes. Hæc *Aquilam* ſuſcipit, hoc eſt, aureum Aquilæ ſimulachrum, haſtæ præpilatæ ſuffixum, quod à milite ferebatur, qui ob id *Aquilifer* dictus eſt. Hæc Aquila erat totius legionis inſigne. Habebat præterea Imperatorum imagines, & mille centum quinque peditibus conſtabat, equitibus loricatis centum triginta duobus: ideóque *Cohors militaria* appellabatur; ſicut ſecunda *Cohors quinquagenaria*, quod quingentos quinquaginta quinque pedites haberet, equites ſexaginta ſex. A *primâ* autem *Cohorte* ordinari aciem mos erat. *Tertia Cohors* eodem modo quingentos quinquaginta quinque pedites habebat, equites ſexaginta ſex: ſed in hac validiores milites conſtituebantur, quia in media acie conſiſtebat. *Cohors quarta* peditibus ſexcentis, equitibus ſexaginta ſex conſtabat. *Quinta* eodem numero, ſed ſtrenuos deſiderabat milites. Quia ſicut *prima* in dextro, ita *quinta* in ſiniſtro cornu conſtituebatur; quippe Cohortes quinque in prima acie ordinabantur. *Sexta Cohors* habebat pedites quingentos quinquaginta quinque, equites ſexaginta ſex: ſed in ea robuſti quoque & juniores collocabantur, quia in ſecunda acie poſt Aquilam, & Imperatorum imagines *cohors ſexta* locum ſortiebatur. *Septima* atque *octavæ Cohorti* idem militum numerus erat. Sed *octava* præſtantiores, quia in ſecunda acie medium locum tenebat. Item *nona* & *decima* æqualem militum habebat numerum: ſed *decima* robur atque experientiam exigebat, quia in ſecunda acie ſiniſtrum poſſidebat cornu. Hæc de *Cohortibus*. *Manipulus* à *manu* fit, & propriè ſignificat manualem herbarum faſciculum, quem manu quis apprehendit metendo. Ponitur tamen pro exiguâ militum manu, quæ

ibercentur, multa [2] antecapare, ea quæ [3] bello [4] usui

[1] fo-

s signorum sequebatur. Quidam ant in *legione* triginta fuisse *ipulos*. Erat autem pars Cen- ... ta dicta, quòd sub Romulo ... er adhuc Romanus exercitus, *ipulos* fœni ac herbarum hastis atos pro signis gerebat. Hinc *ipulares milites* dicti; unde ... 3. Fast. cecinit: *Pertica suf- ... os portabat longa manipulos*. ... dè *manipularis nomina miles* ... Turmam verò dictam existi- t, quasi *termam*, quòd *ter deni ... ites* ex tribubus, Ramnensium, ensium, & Lucerum eligeban- undè Virg. 5. Æn. *Tres equi- numero turmæ, ternique va- ... ur Ductores, pueri bisseni ... uque secuti.* Dividebantur hæ *decurias*, quæ indè nomen ha- ... nt, quòd *decem* Equites singu- continerent. Sed hæc satis de ... ne, ejusque partibus. 1 Con- ... erentur, id est, cogerentur, & certum numerum ac scriptum gerentur à Romanis, ad exer- s suos supplendos. *Scribere* ... uando exarare est, hoc est, ... u propriâ literas fingere. Ali- ... ndo est, opus aliquod compone- literis mandare: ut apud Horat. ... *ibimus indocti, doctique poë- ta passim*. Hinc *scriptores* ipsi ... ores operum dicuntur. *Scribere ... is*, est celeriter excipere, & ... tionibus decurtatis aliquid scri- e, quemadmodum olim faciebant ... arii, quibus etiam nomen à no- hujusmodi remansit. *Scribere es*, est condere, & facere leges. ... *ibere hæredem*, est instituere, ... ere. A *scribo* fit *scriptum*, hoc, opus compositum: & *scriptura*, a exaratio, id ipsum quod lite- mandatur. Et *scriba*, qui vel ... ta, vel epistolas scribit jussu ma- ... tratus. Præterea à *scribo* com- ... sita fiunt *adscribo*, quod ali- ... ando significat addo, adjun- ...; unde *adscripti* dicebantur, ... in colonias nomina dedissent, cæteris colonis adderentur. Item ... *scripti milites* dicebantur, qui ... plendis legionibus adscribeban- r. Aliquando tribuo, imputo. ... ero: Neque enim mihi negligen- ... velim *adscribas*. *Perscribo*, in ... um scribo. *Transcribo*, & *exscri- ...* notæ significationis. *Describo*, od est exprimo, & proprietati- s quibusdam, quasi quadam pi- ... rà ante oculos pono. Interdum etiam depingo. *Præscribo*, quod modò significat ante scribo; modò præstituo, legem impono. Inter- dum adjudico, sive præjudico. *Proscribo*, de quo suprà. *Inscribo*, titulum appono. Ab hoc fit *in- scriptio*, titulus, nota. *Subscribo*, subnoto. *Rescribo*, scribo ad eum, qui ad me scripsit, vel in eum, qui in me scripsit; vel rem scrip- tam rursus scribo. *Conscribo*, mul- ta simul scribo. 2 Prævenire, præoccupare. 3 Hoc est, ad bellum gerendum. 4 Hoc est, utilitati. *Usus* enim sæpius sumi- tur ... fructu & utilitate, quòd solea... aliquâ re ideò uti, ut ex eâ ... percipiamus. Undè *ex usu e...* ... m significat, quod utilè esse: u... ad Ter. in Hecyr. *Si ex usu esset* nostro hoc matrimonium. Hinc apud Jurisconsultos *usus fru- ctus* dicitur, cum res aliquâ non nostra est, sed perinde ex eâ fru- ctum atque utilitatem capimus, ac si nostra esset, definiturque ab Ul- piano: *Jus alienis rebus utendi, fruendique salvâ rerum substantia.* Hinc *Usufructuarius*, qui usum fructum habet. Propriè *usus* signi- ficat ipsum utendi actum, usurpa- tionem: ut apud Virg. *Nam neque erat coriis usus.* Interdum consue- tudinem, conversationem, familia- ritatem: ut apud Ovid. 3. Trist. Eleg. 6. *Tu tamen a nobis usu junctissime longo, Pars desiderii maxima penè mei.* Undè *usu ve- nire*, pro accidere ponimus, aut evenire: ut apud Cic. Nam quid homini potest turpius, quid verò miserius, aut acerbius *usuvenire*? Interdum ponitur pro opus est: ut apud Virg. 8. Æneid. *Arma acri facienda viro, nunc viribus usus, Nunc manibus rapidis.* A- liquando ponitur pro more: ut apud Ter. in Heaut. Mihi sic est *usus*, tibi ut opus est facto, face: id est, sic mos meus est, sic con- suevi. *Usucapere*, est rem aliquam continuatione usus & possessionis mihi attribuere, vendicare, in meum usum convertere. Derivatur *usus* à verbo *utor*, id est, usurpo, usum rei alicujus habeo: ut, *utor* libro, diligentiâ; sic apud Ter. in Adelph. Scio te non *usum* antehac amicitiâ meâ. Si autem cum ho- mine jungatur, significat conver- sari: ut apud Cic. Cujus patre fa- miliariter *utebar*, id est, cum quo

[1] forent, [2] nocte intempesta [3] cum paucis in [4] Manliana castra [5] profectus est. sed Cethego, atque Lentulo, [6] ceterisque, quorum cognoverat [7] promptam audaciam, [8] mandat: [9] quibus [10] rebus possent, [11] opes [12] factionis [13] confirment, insidias [14] consuli [15] maturent; [16] cædem, [17] incendia, aliaque belli facinora [18] parent: sese [19] propediem cum [20] magno exercitu [21] ad urbem accessurum.

XXXIV. Dum hæc Romæ [22] geruntur, [23] C. Manlius [24] ex suo numero [25] legatos

[1] ad

familiariter versabar. Idem: Trebonio multos annos *utor* valdè familiariter. *Uti aliquo*, id est, alicui esse familiarem: ut apud Ter. in Heaut. Mihi si unquam filius erit, næ ille facili *me utetur patre*: hoc est, facilis illi & placabilis pater ero. *Uti valitudine firmâ*, est benè habère. 1 Essent. 2 Hoc est, mediâ nocte. 3 Sc. consilii sui conscìis, nempe cum trecentis, Plutarch. Cic. in 2. Invect. in Catil. *Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter; Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur.* 4 Hoc est, Manlii, vel quæ Manlius in Hetruriâ habebat. 5 Aureliâ viâ. Undè Cic. in 1. Orat. in Catil. *Quanquam* (inquit) *quid ego te invitem, a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? Sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem?* &c. 6 Reliquis principibus conjurationis. 7 Expeditam. 8 Præcipit, committit. 9 Hoc est, quibuscunque. 10 Machinationibus. 11 Potentiam, vires, facultates. 12 Seditionis, conjurationis. 13 Stabiliant, corroborent, firmas faciant. *Confirmo* enim est, firmum facio, roburaddo. Aliquando assevero, affirmo. Cic. Nemo unquam erit, & (ut *confirmare* possum) nemo certe fuit. *Firmus* autem est stabilis, constans, à *ferendo* dictus, quòd constanter omnia *ferat*. A quo fit *firmitas*, hoc est stabilitas, constantia: & adverbium *firmiter*. Et verbum *firmo*, quod est *stabilio*, firmum facio, saucio. Ter. *Aliud si scirem, qui firmare meam* apud vos possem fidem sanctius, quam jusjurandum, id polliceres tibi Laches. Hinc *firmamentum*, id est, stabilimentum; robur, vires. Item *affirmo*, assevero, assero. *Obfirmo*, id est, firmum propositum, & fixum in animo habeo, & quasi obstinatè in re aliquâ persisto. Ter. Age quæso, ne tam *obfirmes* te Chreme. Idem: Certum est *obfirmare viam* me, quam decrevi persequi. Ubi Donatus. *Obfirmare viam*, est adversus omnia obstinatè agere: à quo *obfirmatus*, pertinax. *Infirmo*, debilito: à quo *infirmus*, debilis; & *infirmitas*, debilitas. 14 Ciceroni. 15 Accelerent, suoque tempore struant. 16 Interfectionem, occisionem civium, aut Senatorum. 17 Conflagrationes ædium, & urbis. 18 Præparent. 19 Brevi, post paucos dies. Ter. in Heaut. Et tibi illum salvum affuturum esse hic confidò *propediem*. 20 Validâ militum manu. 21 Romam scilicet. 22 Fiunt: id est, dum Catilina mandata Lentulo & Cethego dat. 23 Dux ille exercitus Catilinarii. 24 Hoc est, ex iis quos sibi favère compertum habebat, vel ex hominibus sui exercitus. 25 Hoc est, viros ejusmodi, qui legationem susciperent, & mandata perferrent. *Legatus* enim is dicitur, qui legationem suscipit, qui mandata perfert. Virg. 11. Æn. *Legati responsa ferunt.* *Legatus* item in bello dicebatur, qui Imperatoris potestate fungebatur, maximamque eo absente in exercitu obtinebat autoritatem, aut qui ab Imperatore cum parte copiarum in expeditionem mittebatur, aut præsidio præficiebatur. *Legatum mittere de aliqua re*, est mittere aliquem qui de aliquâ re cum alio nomine nostro agat. Legatos decernere

runt

Q. Marcium Regem mittit, cum [2] mandatis [3] hu-
)di:

)EOS, hominesque [4] testamur, imperator,
nos

ꝛst censêre legatos mittendos
ve legatos sententiâ suâ con
. Hinc *legatio*, id est, mu-
it functio legati. *Legativum*
ur id, quod dabatur legato
viatici, & impensæ. *Lega-*
à verbo *legare*, hoc est, in
nem mittere, oratorem de-
, aliquem negotii expedien-
sâ alio legare: sic sumitur
x à Sallustio nostro in Ju
Legantur tamen in Afri-
ajores natu. Si hoc verbum
atur cum nominibus urbium
gionum, eandem habet con-
nem, quam cætera verba
ad locum significantia. Si
ea fuerint urbium nomina,
cusativo collocabantur sine
sitione: ut *legare* quempiam
giuem, *Corinthum*, *Athe-*
sin regionum ea fuerint no-
in accusativo ponentur, cum
sitione *in*: ut, *Legare* ali-
in Africam, *in Hispaniam*.
um *legare*, verbum est rei
ris, & ponitur, pro sibi ali-
substituere, vel adiungere,
elli & imperii sit administer
ius: undè Cic. Cassium sibi
it, Brutum Galliæ præfecit.
ndo ponitur pro mandare,
ere, & testamento aliquid
relinquere: ut Testator liber-
argenti pondo decem *lega-*
oc est, decrevit ex hæredita-
decem argenti pondo liberto
nferri. Hinc derivatur *lega-*
hoc est, donum, quod in te-
ro testator ab hærede, alicui
itaque *Legatum* (inquit Mode-
) *est quædam donatio testa-*
relicta. Ab hoc *legatarii* di-
r, quibus aliquid testamento
m est. Item *legator*, qui ali-
legat per testamentum, testa.
A *legare* composita fiunt *alle-*
pro citare, & adducere: undè
Tum multa *allegavit*, quæ
n propositam pertinêre mini-
idebantur. Aliquando etiam
e: undè Plaut. Quin ea ipsa
legavit, qui istam accersêrem.
delegare, quod est, deputare,
ere quempiam meo loco,
, aut negotio exequendo præ-
: undè Cic. Post *delegatam*
mihi *provinciam*: hoc est,
c onus mihi impositum, de-
um. Item *relegare*, quod

est, exulem facere, in exilium rejicere, & in certum aliquem locum exulatum mittere; ut apud Ovid. Trist. 2. *Unde precor supplex, ut nos in tuta releges.* Hinc *relegati* dicuntur in exilium missi. Item *ablegare*, hoc est, alio mittere: ut apud Ter. in Hecyr. Aliquò mihi *ablegandus* est, dum parit Philumena. 1 Qui scilicet Imperator erat missus in agrum Picenum, ut supra vidimus. *Rex* autem (ut ibidem annotavimus (cognomento tantum dictus est, propter sacrificia solis regibus facienda. 2 Id est, negotiis ipsis datis. 3 Talibus, qualia scilicet sequentur. 4 In testes vocamus, testes facimus. *Testari* propriè nihil aliud est, quam testimonium dicere. Aliquando idem est, quod testem vocare, adhibêre: ut apud Virg. 2. Æneid. *Vos æterni ignes, & non violabile vestrum Testor numen ait;* ut & hoc loco. Accipitur etiam *testari*, pro testamentum condere, hoc est, voluntatem supremam testificari: hinc enim dictum est *testamentum*, quòd voluntatis nostræ veluti *testimonium* sit. Definitur autem *testamentum* (sicut Ulpiano placet) *voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod post mortem nostram fieri voluerimus.* Estque propriè *testamentum*, quod jure perfectum est. *Testamentum falsum* est, quod non secundum testatoris voluntatem scriptum est, sed habet aliquid additum, vel diminutum, vel mutatum, vel aliud pro alio suppositum. *Irritum testamentum* est, quando de jure invalidum est: ut, si sit inofficiosum, exhæredatis liberis, & extraneo hærede constituto, quod est contrà pietatis officium. *Ruptum* est, quod ex aliquâ causâ infringitur; ut, si post mortem patris filius nascatur, qui dicitur *posthumus*, & is neque hæres institutus, neque exheredatus sit: vel, si duo testamenta condita sint, posteriore enim rumpitur prius. Notandum hic obiter, *Tabulas* dici numero tantum plurali, in quibus testamentum est scriptum, sive è ligno sint, sive chartâ, sive membrana. A *testor testatus* dicitur, qui testamentum fecit: cujus contrarium est, intestatus, qui testamentum non condidit. In significa-
tione

, nos arma neque [1] contra patriam cepisse
, [2] quo [3] periculum [4] aliis faceremus, sed [5]
, pora nostra [6] ab injuria tuta [7] forent: qui
, seri, [9] egentes, [10] violentia atque [11] cru
, [12] feneratorum, [13] plerique patriæ, sed om
, ma, atque [14] fortunis [15] expertes sumus:
, cuiquam nostrum licuit, [16] more majorum,
, uti, neque, [18] amisso [19] patrimonio, [20]
, corpus habere: tanta sævitia [21] fœneratoru
, que [22] prætoris fuit. [23] sæpe [24] majores nost

tione passiva *testatus* dicitur apertus, ab omnibus cognitus, quòd id quasi omnes *testentur*: ut apud Ovid. 3. De Ponto Eleg. 1. *Nota tua est probitas, testataque tempus in omne.* Item à *testari*, quando significat testamentum condere, fit *testator*, is qui testamentum condit: cujus fœmininum est, *testatrix*. A *testamento* fit adjectivum *testamentarius*, quod ad testamentum pertinet; ut *testamentaria tabella*. 1 Hoc est, adversus patriam. 2 Ideò ut. 3 Vitæ discrimen: id est, ut aliorum salutem impuganaremus. 4 Hominibus. 5 Ut. 6 Sc. *potentum*. 7 Essent. 8 Pleni miseriæ, & calamitatis. 9 Indigentes rebus ad vitam necessariis. 10 Propter violentiam, hoc est, vim. 11 Propter crudelitatem, hoc est, sævitiam. 12 Fœnus exercentium, hoc est, usurariorum. *Fœnerator* enim dicitur, qui fœnus exercet. Dictus est à *fœnerando*. *Fœnerare* autem, est pecuniam, sive aliam rem *fœnori* dare, ad usuram dare. *Fœneratum beneficium* dixit Terentius, quod cum fœnore redditur: sic enim ait in Phorm. *Fœneratum istud beneficium* tibi pulchrè dices. Et paulò post hoc ipsum exponens, ait: Idem hoc tibi, quod benè promeritus fueris, conduplicaverit. Hinc *fœneratio*, id est, fœnoris exercitatio; item *fœneratitius, a, um*, quod datum est fœnori, vel quod ad fœnus pertinet: ut *fœneratitia pecunia*, quæ ex usuris est collecta. Et *fœnebris*, *bre*, quod ad fœnus pertinet; ut, *lex fœnebris*, quâ fœneratorum avaritia coërcetur. *Fœnus* verò idem *est, quod usura*, ita dictum à *fœtu*, *hoc est, partu, ut quibusdam placet: nihil enim aliud est fœnus*, *quam fœtus*, hoc est, partus pecuniæ. 13 Plurimi nostrum culratibus, divitiis. 15 privati fuimus, caremus enim dicitur carens, qui licujus nullam partem ha lir. Sic *expers doloris*, qu tit dolorem. Quidam tam rum opinioni lubens subsc *pers* non à *parte*, sed à *perior* derivatum e 16 Hoc est, ut majores manì fecerant, egestate ci gnità. 17 Libertate, i datà per legem. *Legis* no biguum est, & variis m pari solet. Primò notat p aut conditionem. Ter. Ve tu, *lege* hac tibi meam a dem: id est, hac conditi cundò per *legem* intelligit sive ratio & regula operar que *legem* alii à *legendo* d lunt, eò quòd publice *le* omnibus nota fit, & ab observetur. Alii à *delige* Cicero 1. De Legibus; eò q scribat id, quod est *deligen* denique à *ligando*, quia *obligat* homines ad alia pr & ad alia vitanda. Quic propria *legis* acceptio est, tà aliquà regulà, eâqu præscribente quod æquum bonum totius Reipublicæ, rumque privatorum. 18 19 Bonis majorum, sive h à majoribus nobis relicta *monium* propriè. est hæ patre relicta, bona paterna carcere & vinculis. 21 Qu nos in vincula conjici 22 Qui scilicet id, quod v concessit. 23 Crebrò. 24 prisci Romani. Probat ja majorum nemini licitum fu uti. 25 Misericordià mot infra dicemus.

plebis R. [1] decretis suis inopiæ [2] ejus [3] o-
ati sunt : ac [4] novissume, [5] memoria nostra,
pro-

Statutis. a Plebis scilicet. uccurrerunt, opem tulerunt. Extremò, recentissimè. *Novissi*- enim idem est, quod postre-*us*, ultimus: quia quæ recenter *unt*, ultimum locum habent. 5 Quod adhuc in memoriâ nostrâ est, sive cujus memores adhuc su*mus*. *Memoria* (ut quidam putant) à verbo *memini* deducitur nihilque aliud est, quam rei inventæ recor*datio*. *Memoria* ergo potissimum versatur circa res præteritas: præ*sentium* enim non meminimus, sed eâ sentimus, & cognoscimus, futuræ autem res non *memoriâ*, sed opinione, vel spe, aut ex*spectatione* comprehendi possunt. Huic opponitur *oblivio*, quæ est amissio ejus rei, quam memoriâ tenuimus: *obliviscor* enim, est memoriam alicujus rei amitto, non recordor, ex memoria depono. Eleganter dicitur: *Hujus rei cepit me oblivio, hanc rem oblivioni do*. Hinc *obliviosus* dicitur is, qui cito obliviscitur. Inter *memoriam* & *oblivionem* media est *recordatio*, seu ad memoriam revocatio, alio nomine *reminiscentia*, nihilque aliud est, quam progressio, quâ ex aliquibus memoriâ comprehensis, in ejus cognitionem venimus: quod nec *memoria* occurrebat, nec à *memoriâ* penitùs exciderat. Ex. gr: Si quis heri librum in loco aliquo reposuit, cujus loci ei in mentem hodiè non venit, & ut ipsum in memoriam reducat, loca, ubi heri fuit, & eos, quibuscum locutus est, animo repetat; tandemque ex alicujus memoriâ occurrat menti locus, ubi librum reliquerat, dicetur loci illius *reminisci*, cujus antea simpliciter recordari non poterat. Differt autem *memoria* à *recordatione*, quòd illa brutis animantibus competat; solus verò homo *reminiscendi* facultatem habeat. *Memini* verò à *mente* deductum est, sicut *recordor* à *corde*. At verò *mentem* dictam nonnulli existimant, quasi *eminentem*, sive quòd inter omnes animæ facultates maxime *emineat*; sive quòd per eam inter animalia plurimum *emineamus*. Aliquando accipitur *mens* pro voluntate, intentione. Virg. *imprimis regina quietum Accipit in Teucros animum, mentemque benignam*. Aliquando pro consilio. Idem: *Nostram nunc accipe mentem*. *Venit in mentem illa res*, vel *illius rei*, vel *de illâ re*. id est, illius rei memini: A *mente* igitur factum est verbum *meno*, quo usi sunt veteres pro *recordor*, & in mentem revoco: à quo prima syllaba geminata, fit præteritum *memini*, sicut à *pungo*, *pupugi*. Significat autem *memini* modò recordor, & genitivum, vel accusativum regit: modò mentionem facio, & tunc non accusativum, sed genitivum tantum regit, vel ablativum cum præpositione *de*. Quintil. Neque omnino *hujus rei meminit* Poëta ipse. Idem: *De quibus* multi *meminerunt*. Item à *meno* fit supinum *mentum*, à quo fit *mentio*. *Mentionem facere alicujus*, est commemorare, sermonem de eo habere. Ter. Si quando illa *mentionem Phædriæ faciat*, &c. Dicimus etiam, *mentionem facere de aliquo*. Item à *mente* fit *moneo*, quasi in *mentem* duco, hortor. Undè *monimenta* dicuntur, quæ memoriæ causâ fiunt. Et *monitorius*, qui nos alicujus rei *monet*. Et *monitum*, quod quis *monet*. Et *moneta*, quòd nos signi impressione, vel autoris, vel pretii *moneat*: a quò *monetarius*; qui cudit monetam. A *moneo* composita fiunt *admoneo*, instruo. *Præmoneo*, antè moneo. *Submoneo*, clam moneo. Item à *meno* fit *reminiscor*, quod est, recordor; de quo diximus: & *comminiscor*, in mentem reduco, fingo, excogito. Ter. Aliquid tulisse *comminiscentur* mali. Undè *commentarii* dicti sunt libri, in quibus non latè res, sed quam brevissimè possunt, explicantur. Dicimus autem tam in masculino genere *commentarius*, quàm in neutro *commentarium*. *Commentarii* etiam sive *commentaria* vocantur expositiones, sive interpretationes autorum, quod in iis multa *comminiscamur*. Sic dicimus, *commentaria* in Virgilium, Ciceronem, Horatium. Item *commentarius*, *a*, *um*, fictum, & ad tempus excogitatum: & *commentator*, inventor, atque excogitator: & *commentum*, res ficta, atque excogitata. Item a *comminiscor* fit frequentativum *commentor*, quod modò fingo significat.

, propter magnitudinem [1] æris alieni, volentibus o[m]
, nibus [2] bonis, [3] argentum [4] ære solutum est. sæpe ip
, plebes, aut [5] dominandi [6] studio permota, aut [7] s
, perbia [8] magistratuum armata, [9] à patribus [10] sece
, s

ficat, modò commentarium scribo. A *mente* verò fit *mentior*, de quo infra. Item *amens*, *demens*, hoc est, stultus, & quasi *sine mente*. Quidam hæc ita distinguunt, ut *demens* minus sit, quàm *amens*: *Demens*, qui non cogitat quid agat, aut loquatur; *Amens*, qui prorsus insanit. Item *vehemens*, hoc est, grave, magnum, urgens à *mentis* vi, atque impetu. A *memini* fit *memor*, qui alicujus rei recordatur; cujus contrarium est, *immemor*: & *memoro*, ad memoriam reduco, narro: à quo fit *memorabile*, dignum memoriâ; & adverbium *memoriter*, ex memoriâ. In quo obiter notandum est, quod dicimus, *memoriâ teneo*, non *memoriter*; & *memoriter pronuntio*, non *memoriâ*; & *complector memoriâ*, & *memoriter*. 1 Hoc est, debiti. 2 Probis. 3 Debita. 4 Ærario. 5 Imperandi: ut scilicet etiam Tribuni plebis fierent. 6 Amore, cupidine. 7 Fastu, arrogantiâ. 8 Hoc est, eorum, qui rempublicam gubernabant, sive Tribunorum. 9 Nobilibus, patritiis, Senatoribus. 10 Seorsum recessit, scilicet in montem Aventinum, & Janiculum, ut constat ex Livio lib. 1. Tres autem plebis secessiones factas invenio. Prima plebis secessio ex dominatione nimiâ patritiorum provitata fuit, & pro libertate, ut cives ob æs alienum nexos assererent. Erat enim hoc jus jam indè à condita ferè urbe, vel lege, vel more constitutum, ut liberi, qui pecuniam deberent, cum creditoribus solvendo non essent, trahi ab illis, atque ad operas in servitute præstandas cogi possent, quousque apud creditores serviendo nomina liberassent. Quâ licentia abusi multi cùm in terga miserorum crudelissimè sævirent, Patresque de nexis liberandis exspectationem plebis sæpius frustrati essent, plebs armata à Coss. secessit duce Sicinio in montem Sacrum (qui trans Anienem amnem distabat ab Urbe tria millia passuum) ibique hæsit anno ferè uno, quousque, à Patribus factatam legem extorqueret, hoc est, ut ipsis è plebe magistratum suum creare Tribunos plebis liceret, [q]
plebem ab injuriâ Patritiorum d[e]fenderet: ut nemini Patritio eu[m] magistratum capere liceret: ut ip[se] magistratus sacrosanctus esset, h[oc] est, si quis Tribunum plebis ver[bo] aut facto violaret, ipsum impu[ne] occidi posse, ac sacrum esse. H[oc] ipsum Florus quoque attestatur li[b.] 1. *Prima* (inquit) *discordia ob im[potentiam] fœneratorum: quib[us] in terga quoque serviliter sævien[tibus], in Sacrum montem ple[bs] armata secessit: ægrèque, nec n[isi] Tribunos impetrasset, Menenii A[grippæ] facundi & sapientis vi[ri] autoritate revocata est.* Altera [se]cessio pro pudicitiâ fuit. Decemvi[ri] legum scribendarum causâ crea[ti] erant cum imperio consulari & si[ne] provocatione, ut ipsi ex patri[is] moribus, peregrinisque legibus [le]gum populi Romani selectum conscrib[e]rent, quæque ii scripsissent, si P[a]tres autores fierent, & populus ju[beret], ea populum semper ten[e]rent. Decemviri autem semel [i]occupatam Rempublicam prætex[tu] scribendarum adhuc legum, dom[i]natione regiâ ad biennium mutu[a] etiam conspiratione oppresseran[t]. Sed Appii Claudii libido illa quoqu[e] servitutem excussit: dum enim il[le] exarsit in Virginiam plebeja[m] puellam, omniaque clausa & obsep[ta] pudore experiretur, conatur [e]tiam in servitutem spe ipsius p[o]tiundæ asserere per Claudium clie[n]tem suum: sed L. Virginius pat[er] filiam suam manu occidit potius quam ea Appii libidini deder[e]tur: ejus atrocitate plebs commot[a] castris relictis, in Aventinum, mo[x] in Sacrum montem secessit. Ple[bs] autem pauló post placata est [i]conditionibus, quòd Tribuni pleb[is] ipsis restituerentur, abdicatisq[ue] Decemviris iterum Consules cre[a]rentur. Appius verò Decemv[ir] sibi manus in carcere intulisse d[i]citur. *Tertiam seditionem* (a[it] Florus loco citato) *excitavit m[a]trimoniorum dignitas: ut plebe[ii] cum patritiis jungerentur: qui t[u]multus in monte Janiculo, du[ce] Canuleio Tribuno plebis, exarsit.*

t. at [1] nos non imperium, neque divitias [2] peti- ius; [3] quarum rerum cauſa, bella, atque certami- a omnia inter mortales ſunt; ſed [4] libertatem, quam [6] nemo bonus, niſi cum [7] anima ſimul, nittit. Te, atque Senatum [8] obteſtamur, [9] conſu- tis miſeris civibus; [10] legis [11] præſidium, [12] quod iniquitas [14] prætoris [15] eripuit, [16] reſtituatis; neve nobis eam [18] neceſſitudinem [19] imponatis, : quæramus, quonam modo, maxume [20] ulti ſan- uinem noſtrum, [21] pereamus.

XXXV. [22] Ad hæc, Q. Marcius reſpondit: ſi [23] quid ienatu petere vellent, [24] ab armis diſcedant, Ro- n [25] ſupplices proficiſcantur: ea [26] manſuetu- : atque miſericordia Senatum, populumque Ro- num ſemper fuiſſe, ut nemo unquam [27] ab eo tra auxilium [28] petiverit. At Catilina [29] ex ere pleriſque [30] conſularibus, [31] præterea

[1] op-

Emphatice, quaſi dicat, *nos i, egentes*: ut ſupra dixit. Et gumentum à minori ad majus, s: Si plebs a patribus ſeceſſit, ià imperaret, cur idem nobis licet libertatis causa? 2 Affe- as, ambimus. 3 Id eſt, prop- tas res, ſc. imperium, & di- . 4 Impunitatem, licen- , ſc. *petimus*. 5 Libertatem. ibus, fortis. 7 Vita; ut ſupra: *nobis eſt domi inopia, foris ituam, mala res, ſpes multò ior: denique quid reliqui ha- s præter miſeram animam?* nixè oramus 9 Conſilio pro- tis, & proſpiciatis. 10 Quæ e egentibus, aut fœnore gra- opitulata eſt. 11 Auxilium, m. 12 Præſidium legis Juſtitia. 14 Divitibus faven- 15 Ademit nobis. 16 Red- Aliquando *Reſtituere* ponitur renovare, & in priſtinum ſta- reducere: undè Juſtin. Hunc à patre privatum filius *re- rat. In integrum reſtituere*, itegrum facere ut prius erat, rare, reparare. 17 Id eſt, e. 18 Neceſſitatem. 19 In- tis: undè *imponere alicui* dicimus; ut apud Ter. in Tibi pater me dedo, quidvis *impone*, impera. *Imponere* iè, eſt ſuprà ponere: ut apud 1. Æneid. *molemque, & inſuper altos impoſuit*. *Imponere finem rei alicui*, eſt fini- re, abſolvere: ut apud Virg. 2. Æ- neid. *finemque impone labori*. Ali- quando ſignificat decipere, fallere: ut apud Cic. Sic legibus pernitio- ſiſſimis obſiſtitur maximè Catonis, *cui* tam egregie *impoſuit* Milo no- ſter. Et tum conſtruitur cum dativo. Ab hoc *impoſtores* dicuntur, hoc eſt, deceptores: & qui decipit, *im- poſturam facere* dicitur. *Imponere extremam manum*, ſignificat perfi- cere. 20 Q. d. ne victi tandem, ex ſalutis noſtræ deſperatione in Se- natum ſævire cogamur: nam conci- tatiſſima in mortem rabies eſt: ede- ſperatione ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela om- nia commordent, & ad mortis au- ctorem per vulnera ſua ruunt. Ab- ſciſſâ miſſione gladiator: quem ar- matus fugerat, nudus inſequitur. Præcipitati non quod impulit tan- tum trahunt, ſed quod occurrit: verba ſunt Senecæ. Undè Æneas ap- poſitè apud Virgilium ſociis ſuis dicit: *Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.* 21 Occidamur, interficiamur. 22 Sc. ſcripta & man- data Manlii. 23 Hoc eſt, aliquid. 24 Id eſt, arma relinquant, depo- nant. 25 Suppliciter orantes. 26 Clementiâ. 27 Senatu. 28 Fla- gitaverit. 29 Hoc eſt, dum iter faceret ad Manlium. 30 Id eſt, viris conſulatu aliquando defunctis. 31 Præter conſulares.

1 Hoc

[1] optumo cuique [2] litteras mittit; se, [3] falsis criminibus [4] circumventum, quoniam [5] factioni inimicorum [6] resistere nequiverit, [7] fortunæ [8] cedere, [9] Massiliam [10] in exilium proficisci; non [11] quo [12] sibi tanti sceleris conscius esset; sed uti resp. [13] quieta foret; neve ex sua [14] contentione seditio [15] oriretur. [16] Ab his [17] longe diversas litteras [18] Q. Catulus [19] in Senatu [20] recitavit; [21] quas sibi nomine Catilinæ [22] redditas dicebat. [23] earum [24] exemplum [25] infra scriptum est.

XXXVI. „ [26] L. Catilina Q. Catulo S. [27] Egregia „ tua [28] fides, [29] re [30] cognita, [31] grata mihi, magnis in meis periculis, [32] fiduciam [33] commendationi meæ [34] tribuit. [35] quamobrem [36] defensionem „ [37] in consilio novo non statui parare: [38] satisfactionem [39] ex nulla conscientia de culpa [40] proponere

1 Hoc est, nobilissimo, & præstantissimo civium. 2 Epistolas. 3 Id est, criminationibus, sive accusationibus, & calumniis falsò objectis. 4 Oppressum, deceptum. 5 Seditioni, potentiæ. 6 Refragari. 7 Id est, adversitati fortunæ. 8 Concedere, sc. *velle*. 9 Urbem Galliæ in provincia Narbonensi, à Medis, Astyage imperante, conditam. 10 Id est, ut illic Romæ exularet Cic in 2. Orat. in Catil. *Et ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conjeret*. Et paulo post. *Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur*. 11 Ideò quod. 12 Hoc est, sciret se per; etrasse tantum scelus, scilicet quod exulatum ire deberet. 13 Tranquilla. 14 Dissidio 15 Dimanaret. 16 Literis Catilinæ. 17 Multum, valdè differentes. 18 Unus è Senatoribus. 19 In collegio Senatorum. 20 Legit. 21 Literas. 22 Datas. 23 Literarum. 24 Exscriptio, forma, similitudo, quam Barbari *Copiam* vocant: ut apud Cic. Ex literis, quarum ad me *exemplum* misisti. *Exemplum* propriè, est res quæ nobis imitanda, vel fugienda proponitur. Ille autem in quo est aliquid imitandum, vel fugiendum, dicitur *exemplar*, hoc est, a quo sumitur: unde illud contentum est, hoc verò continens. Aliquando sumitur pro *gravi pœna, quæ potest cæteris documento esse, ne peccent*: ut apud Ter. in Eun. Uterque in te *exempla* edent. *Exemplum* etiam dicitur, quod in oratione adhibetur rei aut probandæ, aut ordinandæ gratia. 25 Subsequenter. 26 Sc. *dicit*. Ordo est: *L. Catilina dicit Q. Catulo salutem. Fides tua egregia, cognita re, grata mihi in magnis meis periculis, tribuit meæ commendationi fiduciam*. 27 Excellens. 28 Fidelitas. 29 Facto ipso, effectu. 30 Explorata, seu perspecta nobis. 31 Chara, utilis. 32 Confidentiam. 33 Commissioni, scilicet qua tibi Orestillam commendo, tuæque fidei committo: ut postea dicet 34 Dedit, adhibuit. *Tribuo* enim idem est, quod do, concedo. Cic. Sed hoc benevolentiæ ejus *tribuendum* est. Ab hoc fit compositum attribuo, assigno, committo. *Retribuo*, remunero, recompenso. *Contribuo*, simul tribuo, confero. *Distribuo*, quod est res separatim dispono, & suum cuique tribuo. 35 Proinde. 36 Apologiam, sive orationem defensivam, sc. *mei*. 37 Hoc est, in recenti proposito, quod scilicet inchoavi de egenis, & miseris defendendis, & ex potentiorum injuria eripiendis. 38 Debitam, & sufficientem purgationem earum rerum, quæ mihi ab adversariis objiciuntur. 39 Hoc est, quia nullius culpæ aut facinoris in hoc novo consilio mihi conscius sum. 40 Ob oculos ponere. *Propono* modò significat statuo. Seneca: Id imprimis animo proponendum.

.e [1] decrevi : [2] quæ [3] medius fidius [1] veram

rectè vivamus. A quo *propositum* citur, quod mente statutum est, intentio hominis. Plinius: Hoc *propositum* erat, vel superare, vel cedere. Modò dictum aliquod, aut factum ostendo: ut, *propono* quæstionem, ludum, præmium. Ab hoc fit *propositio*, quæ a Logicis definitur, Oratio, verum vel falsum significans: ut, Logica est ars. Componitur autem *propono* ex præpositione *pro*, & verbo *pono*. *Ponere* propriè, est collocare, constituere. Cic. Primum enim, ut stante Republicâ facere solebamus, ut in agendo plus, quàm in scribendo, operæ poneremus. Aliquando pro erigere, ædificare. Virg. *Posuitque immania templa*. Nonnunquam pro deponere. Idem: *Pone metum*. A *pono* fit *positivus*, qui primò positus est, nec aliundè derivatus: undè Grammatici *positivum* a comparativo, & superlativo distinguunt, quòd illud sit quasi fundamentum illorum: & *positura*, situs positio. Item à *pono* composita fiunt *oppono*, juxta pono, addo: aliquando cibum antè convivas pono. Plin. Nihil ei præter secundarium panem, oleraque *apposuit*. *Antepono*, præfero, priorem duco. Cic. Ut amicitiam omnibus rebus *anteponatis*. *Interpono* interfero, interjicio. *Interponere accusatorem*, est subornare. *Interponere autoritatem suam*, est autoritate suâ impedire, ne aliquid fiat. *Fidem suam interponere*, est aliquid in suam fidem recipere. *Jusjurandum interponere*, est jurejurando affirmare. *Interponere moram*, quod & *nectere moram* dicitur; hoc est, differre, morari. *Oppono*, contrà seu ex adverso pono, objicio: undè *apposita* appellantur contraria, inter se ita hostiliter pugnantia, ut unum de altero nunquam possit affirmari. Sic *homo* & *bestia*, *calor* & *frigus*, *pax* & *bellum* dicuntur esse *opposita*, quia *homo* nunquam potest esse *bestia*, *calor* nunquam *frigus*; *pax* nunquam *bellum*: & *oppositio*, quæ est aliquorum inter se contrarietas. *Depono*, quod propriè est, deorsum pono, demitto: ut, *deponere* sarcinam. Cic. Existimavit honestissimè molestias posse *deponi*, si me ad philosophiam retulissem. Aliquandò privo. Sueton. Ne imperio turpiter *depositus*, privatus viveret. *Deponere* etiam aliquid dicuntur *certantes pignore*, cum aliquid apud arbitrum deponunt, quod futurum sit victoris. Virg. *Ego hanc vitulam, ne forte recuses, Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus, Depono; tu dic mecum quo pignore certes*. *Deponi* etiam dicitur, quod servandum alicui datur. Ab hoc verbo fit *depositum*, quod est id, quod alicujus fidei committitur, ea conditione factum, ut id, nobis petentibus, iterum restituat. *Repono*, quod propriè est, rursus pono. Virg. *Arisque reponimus ignem*: id est, rursus adhibemus ignem aris, rursusque sacrificamus. Interdum recondo. Idem: *Manet altâ mente repostum, Judicium Paridis*. Ab hoc fit *repositorium*, vas in quo reliquiæ ciborum, & mensæ instrumenta reconduntur, sive ex corio sit, sive ex ligno, sive ex argento, auro-ve, aut aliâ quacunque materiâ. Plin. Bibente conviva, mensam vel *repositorium* tolli, inauspicatissimum habetur. *Expono*, declaro, ostendo, explico: undè *expositio* pro interpretatione accipitur. Cic. Antequam de Republicâ scribam, Patres Conscripti, *exponam* vobis breviter consilium profectionis, & reversionis meæ, id est, explicabo. Interdum est profero, quasi *extra pono*. Cic. *Exponere* in sole fœnum, ut siccescat. Nonnunquam objicio, & sorti ac fortunæ committo. Undè infantes abjecti ut pereant, *expositi* dicuntur. Ter. Cùm *exponendam* do illi, de digito annulum detraho, & eum dico, ut unà cum puellâ exponeret. Iidem & *expositii* vocantur. *Impono*, de quo paulò ante. *Suppono*, quod propriè est, subtus pono, subjicio. Cic. Quinetiam anatum ova gallinis sæpè *supponimus*, è quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus exclusi fotique sunt. *Supponere colla jugo*, est submittere. *Suppono* item, est falsum & adulterinum loco veri subjicio: à quo *suppositus partus* dicitur, quando fœtus alterius matris non veræ matri subjicitur. Undè *supponere testamentum* dicitur, qui falsum subdit pro vero. *Dispono*, ordino: a quo fit *dispositio*, quæ est rerum in ordinem collocatio. *Compono*, de quo infra. 1 Statui. 2 Satisfactionem. 3 Adverbium est jurandi, idem significans quod me hercule: quasi dicas, ita me Jovis filius amet. Nam Δία, Græci dicunt, quem nos Jovem, Fidius au-

tem

, [1] veram [2] licet mecum [3] cognoscas. Injuriis [4] con-
, tumeliisque [5] concitatus, [6] quod, fructu laboris
, [7] industriæque meæ [8] privatus, [9] statum dignita-
, tis non [10] obtinebam, [11] publicam [12] miserorum
, [13] causam [14] pro mea [15] consuetudine [16] suscepi: non
, [17] quin [18] æs alienum [19] meis nominibus ex [20] pos-
, sessionibus solvere possem; cum [21] & [22] alie-
, nis nominibus liberalitas [23] Orestillæ, suis filiæ-
, que [24] copiis [25] persolveret: sed, quod [26] non
, dignos homines honore [27] honestatos videbam,
, meque [28] falsa suspicione [29] alienatum esse [30] sen-
, tiebam; [31] hoc nomine satis [32] honestas [33] pro
, meo casu spes reliquæ dignitatis [34] conservandæ
, sum secutus. Plura cum [35] scribere vellem, [36] nun-
, ciatum est [37] vim mihi parari. nunc [38] Orestil-
, lam tibi [39] commendo, tuæque [40] fidei [41] trado
, [1] eam

tem pro filio dictum videtur. Alii sic exponunt, *Medius Fidius*, hoc est, per *Deum Fidium*: nam *Fidius* Deus est: qu fidei præest: undè Plaut. Per D m *Fidium* credis jurato mihi. [1] Sc. *esse*. 2 Licitum est, fas est. *Per me licet* dicitur, id est permitto, non impedio. Nonnunquam *licet* est adverbium concedentis, sicut *esto*. Interdum est conjunctio adversativa, pro quamvis, etsi. A *licet* fit *licentia*, de quo supra disseruimus: & *licentiosus*, qui nimiâ utitur licentiâ; & *licenter*, per licentiam. Item deponens *liceor*; & frequentativum ejus *licitor*, quod *licentiâ* quadam uti in augendo pretio videamur. Est enim *licêri*, sive *licitari*, pretium offerre, sive augêre in auctione faciendâ. *Licêre* verò, est æstimari. A *licitor* fit *licitatio*, hoc est, pretii in auctione oblatio. 3 Hoc est, ut cognoscas. 4 Calumniis. 5 Impulsus, in iram provocatus, quia inimici me falsò accusarunt. 6 Quia. 7 Diligentiæ. *Industria*, est promptitudo quædam ingenii, & habilitas ad aliquid faciendum, ars, diligentia. *De industriâ aliquid facere*, hoc est, deditâ operâ; ut apud Ter. in Andr. Paulum interesse censes ex animo omnia, ut fert natura, facias, an *de industriâ*? Hinc *industrius* deducitur, hoc est, diligens, qui multæ industriæ est, & prompto ingenio ad aliquid faciendum. 8 Spoliatus. 9 Sc. *meâ*, hoc est, mihi debitum. 10 Acquirebam. 11 Communem. 12 Hoc est, civium oppressorum, calamitosorum. 13 Actionem, rem. 14 Juxta, secundum. 15 More. 16 Ad me recepi, sc. *defendendam*. 17 Quia non. 18 Debitum, pecuniam mutuo acceptam. 19 Ex nominis mei inscriptione, sc. *sumptum*, aut meâ fidejussione. 20 Bonis, ut fundo, agro. 21 Etiam. 22 Aliorum debitis. 23 Mulieris illius infamis, cum quâ incestum commiserat. 24 Pro ex copiosis facultatibus. 25 Sc. *alienum sumptum*. 26 Intelligit potissimum Ciceronem, quem propterea *inquilinum civem urbis Romæ*, & *novum hominem* supra appellavit. 27 Decoratos, honore affectos. 28 Quam Cicero de eo Senatui incusserat. 29 Alienum factum à Consulatu, alio-ve honore. 30 Percipiebam. 31 Hac de causâ. 32 Speciosas, amplas. 33 Secundum infortunium, calamitatem meam, 34 Tuendæ. 35 Ad te scilicet. 36 Significatum est, scilicet ab explorantibus. 37 Sc. à Cicerone. 38 Uxorem meam. 39 Committo. 40 Fidelitati, aut tutelæ. 41 Dedo, in potestatem do: à quo *traditio*, id est, dedito: *trado* enim componitur ex præpositione *trans* & verbo *do*. *Tradere* etiam significat docêre: ut apud Cæs. De Deorum immortalium vi, ac potestate disputant, & juventuti tradunt. Hinc traditio-

m

lefendas, [3] per liberos tuos ro-

ė, paucos dies [6] commoratus a-
lammam in agro Reatino, dum
[8] solicitatam armis [9] exornat,
ıe aliis imperii [11] insignibus, in
[2] contendit. [13] Hæc [14] ubi Ro-
Senatus Catilinam, & Manlium
ceteræ multitudini diem [18] sta-
tuit,

ı signi
tis seu
Gell.
ʼestitu,
nitido,
fuisse.
ita in
am no-
præter
ɔ habet
: *Ad*,
em ad
scien-
c se in
Tradere
manum
1 O-
. 3 Id
ım tuo·
5 Ca-
7 Rea
tionem
9 Dili-
Lictori-
11 Id
rentea,
ra Un-
ita hac
t, cum
dubita-
ıpridem
ecures,
m signa
illam
sacra-
ecerat,
: etiam
diade-
icuntur
estibus,
ita sunt:
& alia
ab aliis
us sint,
· vestes
litaria,
usacies
Rex &
ɔsci de-
usernus

clypeus, Danaumque insignia nobis Aptemus. Hinc fit verbum *insignire*, quod est, signis notare, seu distinguere, ornare: ut apud Virg. 7. Æneid. *At lævem clypeum sublatis cornibus Io Auro insignibat.* *Insigne* autem derivatur ab adjectivo *insignis*, id est, eximius, egregius: & propriè, in quo aliqua sunt signa, quibus ab aliis discernitur: ut apud Virg. 4. Æn. *ostroque insignis & auro Stat sonipes.* *Insigne* itaque dicitur, quicquid signo aliquo, vel notâ inter alia eminet. Ita qui nobilitate, aut virtute aliquâ, aut etiam vitio aliquo inter alios eminent, *insign.* dicuntur; undè Virgilius 1. Æneid. Æneam vocat *Insignem pietate virum.* Sic etiam *insignes latrones* dicimus, qui majore audaciâ grassantur, suisque facinoribus omnibus innotuerunt. 12 Proficiscitur, omnibus viribus tendit. 13 Hæ res: sc. Catilinam cum fascibus, atque aliis imperii insignibus contendisse in castra Manlii. 14 Postquam. 15 Cognita, & explorata sunt. 16 Id est, facit illos reos conjurationis aut perduellionis. 17 Exercitus scilicet. 18 Constituit, præfinivit. *Statuo* aliquando est pono, colloco, erigo. Plaut. Disturba quas *statuisti* machinas. Aliquando constituo, delibero. Liv. Ferro igitur eam arcêre contumeliam *statuunt*. Interdum decerno, judico, censeo. Cic. Sine ulla dubitatione sic *statuo* & judico, neminem omnium tot & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. *Exemplum statuere in homine*, idem est quod edere exemplum. A statuo fit *statumen*, hoc est, pedamentum, vel palus, quo vitis fulcitur. A *statuo* composita sunt *destituo*, derelinquo, desero. Virg. *Et freta destituent nudos in littore pisces.* Hinc destitutus, id est, derelictus, privatus. Prostituo, pudicitiam venalem

tuit, [1] antequam liceret [2] sine fraude [3] ab armi discedere, [4] præter rerum capitalium condemnatis præterea, [5] decernit, uti consu'es [6] delectum habeant; [7] Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet; Cicero urbi [8] præsidio sit. [9] Ea tempestate mihi imperium populi R. [10] multo maxume [11] miserabile visum est: [12] cui cum ad [13] occasum ab [14] ortu solis omnia [15] domita armis [16] parerent, domi otium, atque divitiæ, [17] quæ [18] prima [19] mortales putant, [20] affluerent; fuere tamen [21] cives, qui [22] seque, remque publicam [23] obstinatis animis [24] perditum irent, namque [25] duobus Senati decretis [1] ex

nalem habeo, corpus quæstui expono: quod componitur ex *pro*, id est, palam, & *statuo*, quia *stare* cogebantur venales. Hinc *prostituere pudicitiam*, est pudicitiæ suæ nullo pacto parcere, nihilque sibi turpe putare, quod alterius libidini collibuerit. Undè *prostibulum* appellatur locus, in quo meretrices se prostituunt, ganeum. *Præstituo*, prius statuo, præscribo. *Instituo*, de quo suprà. *Substituo*, in locum alterius surrogo, sufficio. Cic. Tum iste homo nefarius in eorum locum alios *substituere*, & supponere cœpit. *Restituo*, de quo infra dicemus. *Constituo*, statuo, propono, decerno. Ter. Nam illi mihi dotem jam *constituerunt* dare: à quo *constitutiones* decreta dicuntur. Aliquando est, locum sive tempus determino. Ter. Dati annuli, locus, tempus *constitutum est*. 1 Diem. 2 Impunè, sine pœna. 3 Arma deponere. 4 Hoc est, præter eos, qui essent damnati capite. 5 Statuit, Senatus scilicet. 6 Exercitum conscribant, & optimos quosque deligant ad militiam idoneos. *Delectus*: à *deligendo* dictus, propriè est electio, actus eligendi. Indè *delectus militum*, dicitur militum electio, cum scilicet Imperator imperii sui autoritote, quos ei visum fuerit, ad militiam conscribit, etiam invitos: quod in majoribus tantum Reipublicæ periculis fieri consuevit; alioqui contenti erant iis, qui ultrò nomina dabant. Homines autem per quos Imperatores militum delectum habebant, a *conquirendis* militibus, *Conquisitores* appellabantur. 7 Alter Consulum. 8 Defensioni, protectioni. 9 Eò tempore, quo talia fiebant. 10 Maxime omnium. 11 Miseratione dignum. 12 Scilicet Populo Romano. 13 Occidentem: hoc est, universus orbis ab eo domitus esset armis. 14 Oriente. 15 Imperio subjecta, victa, subacta. 16 Romanis scilicet. 17 Quæ res, otium nempe & divitiæ. 18 Præcipua bona. 19 Homines. 20 Abundarent. 21 Romani. 22 Se ipsos. 23 Pertinacibus. 24 Id est, perdere cuperent: ut apud Ter. in Andr. Mea Glycerium, inquit, quid agis cur te *is perditum*? *Perdere* propriè, est multum, nimis dare: nam qui nimis dat, quicquid habebat, amittit. Sumitur etiam aliquando *perdere* pro perimere, quoniam, quæ amittuntur, quasi mortua nobis esse videntur: ut apud Ter in Andr. Dii te *perdant*. Al hoc *perditus* dictus, qui interiit vitiis, sive qui ita vitio aliquo contaminatus est, ut de eo nulla spes habenda sit. Ter. in Eun. Di vestram fidem, hominem *perditum*, miserumque: & apud Cic. Sævum crudelitate, *perditum* luxuriâ, vitiis omnibus contaminatum. *Perdere aliquem*, est corrumpere, malis moribus inficere, ut apud Ter. in Adelph. Cur *perdis* adolescentem nobis? 25 Quibus scilicet decreverant bellum contra obstinatos gerendum esse, & ab armis discedentes impunè recipiendo

1 Cor

nta multitudine, neque [2] præmio [3] inductus
tionem [4] patefecerat, neque ex castris Cati-
isquam omnium [5] discesserat. [6] tanta [7] vis
, atque [9] uti [10] tabes [11] plerosque civium a-
[2] invaserat.

/III. Neque solum illis [13] aliena mens erat, qui
conjurationis fuerant, sed omnino cuncta ple-
rarum rerum [14] studio, Catilinæ incœpta [15] pro-
d [16] adeo [17] more suo [18] videbatur facere.
semper in civitate, [20] quibus opes nullæ sunt,
invident, [22] malos [23] extollunt; [24] vete-
dere, nova [26] exoptant; [27] odio suarum
nutari omnia [28] student; [29] turba, atque
[1] se-

atorum scilicet, qui erant
as. 2 Mercede, supra
3 Motus, allectus.
Inducere enim sæpius
ro illicere, persuadere:
Ter. in Andr. Vide, quò
as. *Inducere* proprie, est
. Accipitur præterea *in-*
ro personam aliquam lo-
acere, & tanquam lo-
roducere, & commemo-
quid. *Inducere animum*,
rsuadere. 4 Patentem
periebat, palam faciebat.
erat. 6 Epiphonema:
r *molis erat Romanam*
ntem. 7 Efficacia, vigor.
s, pravitatis. *Morbi* enim
æpius in animo vitia in-
orroborata usu. *Morbus*
st ægritudo corporis, vel
io contra naturam, quæ
s faciat deteriorem. A
morbidus, quod est mor-
n, infirmum: & *morbo-*
xius morbo, valetudina-
9 Sicuti, quemadmodum.
o. *Tabes* proprie est tar-
io, seu nimia corporis
ex cura, aut animi
procedens. A *tabe* fit
hoc est, tabi obnoxius;
eo dicitur, qui morbo,
i ægritudine extabescit.
amen pro eo omni, quod
lo corrumpitur: ut apud
e Pont. Eleg. 1. *Non igi-*
r, si mens mea tabida
nive manantis more li-
ta. Hinc item *tabificus*,
n inducit: unde Virg. in
or tabificum malis venē-
dre, est tabe consumi: &

tabescere, idem significat, quod
animi vel corporis morbo confici.
11 Ferme omnes. 12 Occupaverat.
13 Id est, alienata à Reipublicæ
commodo, aut emolumento.
14 Propter studium, id est, cupi-
dinem, amorem. 15 Approbabat,
laudabat. *Probare* propriè, est pro-
bum facere, laudare, bonum dice-
re: ut apud Cic. Meum factum *pro-*
bari abs te gaudeo. *Probare* ali-
quando est argumentis demonstrare,
& argumentando planum facere:
quòd ea laude digna videantur, quæ
probari rationibus possunt. Hinc
probatio, demonstratio dicitur. Et
probabile, quod licet non sit ve-
rum, rationibus tamen quibusdam
videtur probari & persuaderi posse.
Aliquando significat tentare, peri-
culum facere: ut, *Exitus acta pro-*
bat. A *probo* composita fiunt *appro-*
bo, *comprobo*, ejusdem fere signi-
ficationis: & contraria horum *re-*
probo, atque *improbo*, quod est
damno, reprehendo. 16 Prorsus,
omninò. 17 Ex pristina, & veteri
consuetudine. 18 Sc. *cuncta plebs*.
19 Ordo est: Nam *ii*, quibus nullæ
opes sunt, invident semper in civi-
tate bonis, & extollunt malos.
20 Id est, qui nullas habent divi-
tias. 21 Viris scilicet. 22 Improbos.
23 Efferunt, exaltant. 24 Antiqua
facta aut instituta. 25 Odio habent.
26 Percupiunt, valdè optant.
27 Tædio. 28 Cupiunt. 29 Tumul-
tu, perturbatione Reipublicæ. Pro-
priè enim *turba* est perturbatio,
tumultus, seditio. Sed quia multi-
tudo fere non vacat perturbatione,
factum est, ut eam quoque turbam
appellemus. Ter. Sed ii tu uetaris
E dig-

[1] seditionibus [2] sine cura [3] aluntur: quoniam
stas facile habetur [5] sine damno. Sed urbana
ea vero [6] præceps ierat [7] multis de caussis. [8] Pr
omnium, qui [9] ubique [10] probro, atque [11] petu
maxume [12] præstabant; item alii, per [13] ded
[14] patrimoniis amissis; postremo omnes,
[15] flagitium, [16] aut facinus [17] domo [18] expu
hi Romam, sicuti in [19] sentinam, [20] conflux
dein multi, memores [21] Sullanæ victoriæ,
ex [22] gregariis militibus [23] alios [24] Senator
debant, alios ita divites, ut [25] regio [26] victu,

ducere, ibi culpam in te transferet. Tum illæ *turbæ* fient; id est, turbationes fient inter Simonem & te. A *turba* fit diminutivum *turbella*, parva turba. Plautus: Hanc mihi ancilla *turbellam* fecit. Et *turbidus*, conturbatus, confusus, non clarus. ut *turbida aqua*, id est, turbata & impura: à quo *turbulentus*, commotus, iratus. *Turbidus homo*, est commotus homo, plenus perturbatione: à quo *turbulentia*; & verbum *turbo*, quod est, confundo, commoveo, turbas facio. Virgil. *Sed res animos incognita turbat.* Hujus composita sunt, *conturbo*, idem quod *perturbo*, hoc est, confundo res aliquas. *Deturbo*, deorsum violenter dejicio, detrudo. Virgil. *Puppi deturbat ab alta. Disturbo*, dissipando diruendoque dejicio. Cic. Qui fidem lædit, quantum in ipso est, *disturbat* humanæ vitæ societatem. *Exturbo*, extra turbo, è loco dejicio. Item à *turbâ* fit *turbo*, quod facit in genitivo turbinis, ventus validissimus, & vorticosus, obvia quæque deturbans. Cic. Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt *turbines*. Est & *turbo* genus instrumenti lusorii, quod à pueris scuticâ in gyrum circumagitur. 1 Factionibus. 2 Securè, sine sollicitudine rerum & bonorum omnium amittendorum, utpote nihil possidentes. 3 Nutriuntur, educantur. 4 Inopia, paupertas. 5 Id est, sine detrimento, jactura: quia egens nihil habet quod amittat. 6 Sine consilio, aut ratione regebatur. 7 Ob multas causas. 8 Sc. *hi ibant præcipites*. Quæ hominum genera Catilinæ faverent, recenset Cicero in 2. Orat. in Catil. Vide quæ diximus supra. 9 In omnibus *Italiæ oppidis*. 10 Dedecore. 11 Lasciviâ, vitæque insolentiâ.

12 Eminebant, antec
13 Infamiam, ignominiam.
quam amiserant patrimon
hoc est, consumpserant
scelera. 16 Turpe
17 Patriâ suâ. 18 F
exegerat. 19 Receptacul
nium sordium, omnium f
rum hominum. Propriè ve
na, est pars navis inferior
omnes confluunt sordes: à
de dicta, quòd ejus fœtor *f*
Hinc per metaphoram *fe*
citur omnis locus, qui (
rum hominum receptaculu
apud Cic. in Catil. O fo
Rempublicam, siquidem ha
nam hujus urbis ejecerit.
venerant, abunde con
quemadmodum continger
ut, quicquid aquæ in na
ad sentinam confluat; ita i
te, quotquot improbi fun
quem unum improbitate
concurrunt. 21 Hoc est
tis, ac licentiæ per victori
acquisitæ. 22 Infimi
bilibus, humilioribus.
enim *milites* dicuntur,
sunt electi, sed tumultua
cunque electi. Appellant
gregarii, quia *gregatim*
instar absque ullo honore
ratore aguntur. *Gregarius*
dicitur, quod est ex gr
gregarius bos, qui adhuc
pascitur. *Grex* verò diffe
mento, quòd grex fit co
minorum animalium, ut
porcorum, caprarum; *a*
verò majorum, ut can
boum, equorum, asinorum
fit *gregatim*, quod signi
greges, hoc est, conjunctim
una. 23 Quosdam.
tres conscriptos. 2
26 Cibo, & potu. *Victus*

1 agerent, sibi quisque, si in armis ria talia sperabat. præterea [4] juvens [5] manuum mercede [6] inopiam [7] tois atque publicis [8] largitionibus [9] extium [10] ingrato labori [11] prætulerat. alios omnis [14] malum publicum aleus mirandum est, homines egentis, , [17] maxuma spe, reipublicæ [18] juxta ſuluisse. præterea quorum [21] victoria [22] proscripti, bona [23] erepta, jus itum erat, haud sane alio animo bel- [2]ſ exspectabant. [26] ad hoc, quicun- [2]7 atque Senati, [28] partium erant, [1] con-

non possu-
: continentur
, & potui.
homini sunt
ltu, vestitu.
3 Sc. ob-
4 Rusticana
t, mercede
uum, ut fo-
ando. Undè
lli, qui ali-
sà faciunt.
ustentaverat.
9 Hoc
a. 10 Mo-
odem labori-
n tribuenti.
æstimaverat.
gnificat præ-
tem Reipubl.
. Proprie si-
id Cic. 6. Ver-
nebat arcum,
i præferebat.
ctum vas æ-
ens, veluti
in sacrificiis
at dicto, fa-
ctum ostendo:
tuus nescio
n præfert.
et. 11 E-
batio Reipu-
. 16 Per
nsequi spera-
inde scilicet,
19 Ut sibi
lium tulisse.
22 Relega-
, sc. erant.
. 24 Exi-
scilicet Sylla
ratus admitte-

rentur filii proscriptorum. 26 Præterea. 27 Quam. 28 Aliarum factionum erant, hoc est, quicunque Senatoribus invidebant, non favebant. Notandum est, vocabulum *partis* sæpe sumi pro factione, sed hoc ferè in plurali numero: ut apud Cic. Erat (inquit) illarum *partium*. Idem: Tenuerunt *partes* Cæsaris. Undè dicitur *homo bonarum*, aut *malarum partium*. Propriè *partes* dicuntur, in quas dividitur totum. Quidam *partem* à *pari* dictam existimant, quod *partes* simul junctæ, *pares*, hoc est, æquales sint toti. Ab hoc fit *particula* diminutivum, hoc est, parva pars. *Ex parte*, & *in parte*, aliquando pro partim usurpantur. *Priores partes alieni tribuere*, est pluris eum facere, & magis laudare. *Priores partes habere apud aliquem*, est plus apud illum posse, & plus apud aliquem autoritatis obtinère. *Audire utramque partem in litibus*, est reo defensionis, ut & accusatori actionis copiam facere. *Partes primas agere* dicitur in Comœdiis, qui sæpissimè prodit in scenam. Aliquando etiam *partes* in plurali numero pro officio poni consuetum est: ut, *meæ partes sunt*, & *mearum partium est*, hoc est, meum officium est. Ab hoc fit *particula* diminutivum, hoc est, parva pars: à quo *particularis*, continens partem; opponiturque *universali* & *singulari*. *Particularitatis* enim notæ sunt, aliqui, quidam, nonnulli, plerique, &c. ut, *quidam* homo est justus. Notæ autem vel signa universalitatis (ut obiter hoc addam) sunt omnes,

 cum-

[1] conturbari rempubl. quam [2] minus valere, ipſ
bant. [3] id [4] adeo malum multos poſt annos in [5] civ
[6] reverterat.

XXXIX. Nam poſtquam Cn. Pompejo & M.

cuncti, univerſi, quilibet, nullus, nemo, &c. ut, omnes electi ſalvantur. Nota verò ſingularitatis eſt nomen proprium, ut Ariſtoteles, Plato, Cicero, Seneca, &c. Ut *Cicero* eſt Orator. Et pronomen demonſtrativum, hic, vel hæc res, &c. ut, *hic* homo eſt doctus. A *particularis* fiunt adverbia *particulariter*, ac *particulatim*, hoc eſt, membratim, & per partes. Item à *parte* fit *partim* adverbium, id eſt, ex parte: ut *partim* ſubticuit crimen, *partim* confeſſus eſt. Item à *pars* fit compoſitum *expers*, quod eſt ſine parte, carens, ſeu vacuus. *Expers* enim *laborum* dicitur, qui nullam partem laborum tulit. Cic. Antonium omninò omnis eruditionis *expertem* atque ignarum fuiſſe. Item à *parte* fit *portio*, quaſi *portio*, quod partem ſignificat: cujus diminutivum eſt *portiuncula*. Ab hoc fit *proportio*, quæ eſt duarum rerum, quatenus ad quantitatem pertinet, comparatio. Item *particeps*, qui partem capit: dicimuſque, *particeps ſum laborum tuorum*, & *particeps tibi in laboribus*. *Participem* facere aliquem rei alicujus, eſt ei communicare, & rei partem tribuere. Ab hoc fit *participium* apud Grammaticos, quòd ea pars orationis partem capiat nominis & verbi. Nam, ut nomen, variatur per genera, & declinatur per caſus; atque, ut verbum, undè derivatur, cum tempore ſignificat actionem, paſſionem, aut exiſtentiam rei. Et *participialia* nomina, dicta Gerundia, quæ licet non ſint participia, ſimilia tamen ſunt participiis. Nam & caſus, & genera ſicut *participia* habent, & tempora, ac ſignificationes. Regunt præterea caſum, more participiorum poſt, non antè. Illud tamen obiter notandum eſt, *gerundia* à *participiis* differre ſignificatione: *gerundia* rei adminiſtrationem ſignificant ſine tempore: ut, tenet me occupatio juris *dicendi*: *gerundium*, ſeu *gerundivum* eſt, nec tempus ſignificat futurum, ſed rei adminiſtrationem in jure *dicendo*. *Participia* verò ſignificant tempus ſine rei adminiſtratione: ut, *Tenet me cura docis numeran-*

da: *participium* eſt futur
ris ſignificativum, ſine re
ſtratione. Præterea *gerund*
cem habent ſignificatione
vam ſcilicet, atque paſſiva
ticipia verò unam tantum
illud notandum, quod e
rundia, cum ſociata ſunt
vis, paſſive accipiuntur;
verò, modò active, modò
ſed paſſive, cum ſine præp
& ſine genere in ablativo,
abſolute ponuntur: ut a
Alitur vitium creſcitque
id eſt, cum tegitur. Idem
que videndo Fœmina,
cum videtur fœmina. Ite
ticeps fit verbum *particip*
tribuo, aut capio: ſive pa
facio, aut particeps ſio.
à *pars* fit verbum *partiri*
partes facere, & quaſi diſ
ut apud Virg. 1. Æn.
partitur in omnes. Hujus
tum eſt *impertio*, quod eſt
tribuo, vel partem do: u
Huic rei aliquid temporis *i*
id eſt, impendas. Idem
mei laudem nemini *impe*
eſt partem do. Aliquando
conſtructione reperitur. T
rimâ ſalute Parmenonem
ſuum impertit Gnatho: e
quo dicitur, *dono tibi hun*
& *dono te hoc equo*. Hu
vum eſt *impertior*. Ci
etiam viro forti collegæ
impertitur. A *partiri* fit *p*
cum quo aliquid commu
mus, & partimur. Ut *p*
colonus, qui fruges fructu
domino æque partitur. Ite
tior compoſita fiunt *diſper*
diſpertior, in diverſas pa
do, huic & illi partes do
tior, *tripertior*, *quadriper*
eſt, in duas, tres, quatu
divido: unde *bibertito* fit,
dupliciter; & *tripartitò*,
partes: & *quadripartito*,
pliciter, ſive in quatuor pa
etiam fit *partitio*, hoc eſt
in partes. 1 Turbari. 2 Pa
teſtatis ipſi habêre, paru
3 Sc. velle rempublicam co
4 Prorſus, omninò. 5 F
ſcilicet. 6 Redierat.

nitia poteſtas [2] reſtituta eſt; homines adoleſ-
mmam poteſtatem [4] nacti, [5] quibus [6] ætas,
:erox erat, cœpere, Senatum [7] criminando,
agitare; dein [9] largiendo, atque [10] pollici-
gis incendere; ita ipſi [11] clari, potenteſq;
:ra [13] eos [14] ſumma ope nitebatur [15] pleraque
:[16] Senati [17] ſpecie, [18] pro ſua magnitudine.
i [19] paucis verum [20] abſolvam. [21] per illa
tem-

, & *revertor*, hoc
uo *reverſio*. 1 Po-
a:n plebis. 2 Re-
priſtinum ſtatum re-
t, Tribunitiam, aut
4 Adepti. Eſt enim
ſcor, quod ſignificat
:or. Ter. Non trium-
.s tuis ſi nil *nanciſ-*
l ſi cum homine jun-
:iſſime accipitur pro
: Eum tu hominem
m eris *nactus* iſtis
ii minis. 5 Ado-
; Juvenilis. 7 Cri-
lo. *criminari*, eſt
melioſe reprehende-
autem *criminor te*
apud illum: ut apud
Hanc metui, ne *me*
ibi. *Crimen* autem
eccatum: & proprie
uod per contentio-
citur. 8 Moleſtare,
) Donando. 10 Se-
do, promittendo.
ultres. 12 Evadere,
it. 13 Adoleſcen
o:os. 14 Omnibus
Bona pars nobilium,
. 16 Tuendi, de-
t, ſimulantes ſe de-
itus autoritatem.
a, nomine. 18 Hoc
pibus & viribus.
is: ut in Andr. Ter.
20 Dicam. *Sol-*
ſt diſſolvere quod erat
he *ſolvi* obſecro. Sol-
itur qui navi vehun-
to fune, quo navis
e.dunt. Cic. Nos eo
imus. Sed quoniam
.odammodò obligati
ſolvere etiam pro
re uſurpamus. Ali-
ſfacere. Ter. Neque
ſ unquam, quod re
is. *Solvere aliquem*
um legum vinculo
efficere ne legibus
teneatur. Interdum eſt liberare. Virg. *Solvite corde metum Teucri, ſecludite curas*. Unde *ſolutus riſus*, dicitur magnus, & à curis omnibus liber. *Solvere fidem*, eſt rumpere, vel non ſervare fidem. Ter. *Solviſti fidem*. *Solvendo non ſum*, hoc eſt, ſatisfacere non poſſum id, pro quo obligatus ſum. Cic. Tu nec *ſolvendo eras*, id eſt, ſolvere debita non poteras. Undè fit *ſolutio*, id eſt, diſſolutio ejus, quod compactum fuit: ut, cum mortem animæ & corporis *ſolutionem* eſſe dicimus. Compoſita hujus verbi ſunt, *perſolvo*, quod eſt in totum, & perfecte ſolvo: Virg. 1. Æneid. *grates perſolvere dignas, Non opis eſt noſtræ*. *Perſolvere pœnas*, eſt puniri. *Diſſolvo*, de quo infra dicemus. *Reſolvo*, diſſolvo quod ligatum erat. Item *abſolvo* quod proprie eſt ſolvo, libero; & maximè ad judicia pertinet; cui contrarium eſt, *damno*: regit autem accuſativum cum genitivo, qui crimen ſignificat: ut apud Cic. Cœcilius judex *abſolvit illum injuriarum*. Aliquando cum ablative, & id quidem ſine præpoſitione: ut apud Liv. 3. Latæ deinde leges, quæ *Conſulem* regni *ſuſpicione abſolverent*. Vel, cum præpoſitione: Druſus erat *de prævaricatione* à Tribunis ærariis *abſolutus*. Et quoniam re ſemel inchoatâ, dum ea ad finem ſuum perducatur, quaſi impedita eſſe videtur, fit, ut *abſolvo* ponatur pro rei finem impono, ſive perficio: ſic ſumitur iſta vox apud Cic. 1. Offic. Ut nemo pictor eſſet inventus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquit, *abſolveret*. 21 Hoc eſt, illis temporibus, quibus ſcilicet Tribunitia poteſtas reſtituta fuerat. Ordo eſt: Quicunque agitavère rempublicam per illa tempora, quique certabant pro ſua potentia, ſimulantes bonum publicum, honeſtis nominibus; alii certabant,

tempora quicumque rempublic. [1] agitavere, honestis [2] nominibus, [3] alii, sicuti jura populi defenderent, [4] pars, [5] quo Senati [6] auctoritas maxuma foret, [7] bonum publicum [8] simulantes, pro sua quisque [9] potentia [10] certabant: neque illis [11] modestia, neque [12] modus [13] contentionis erat: [14] utrique victoriam [15] crudeliter exercebant.

XL. [16] Sed, postquam [17] Cn. Pompejus [18] ad bellum maritimum, atque [19] Mithridaticum [20] missus est; plebis opes imminutæ; [21] paucorum potentia [22] crevit, [23] hi [24] magistratus, [1] pro-

tabant, sicuti defenderent jura populi, pars *certabat*, quò autoritas Senatus foret maxima. 1 Gubernaverunt. 2 Excusationibus, prætextibus: ut apud Virg. 4. Æneid. *Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.* 3 Nonnulli, quidam. 4 Alii, partim. 5 Ideò ut. 6 Dignitas. 7 Salutem reipublicæ. 8 Sc. *se optare.* 9 Augendâ. 10 Contendebant. 11 Moderatio. 12 Terminus, finis. 13 Dissidii. 14 Tam Plebeii scilicet, quam Patritii. 15 Hoc est, cum crudeli extinctione & oppressione eorum, quos in potestatem suam redegerant. 16 Refert jam Pompeji in populum Romanum merita: eo enim præsente plebeiià potentioribus minus sunt oppressi. 17 Ob virtutem *Magnus* dictus. 18 Hoc est, bellum in mari gerendum contra piratas. 19 Contra Mithridatem, regem Ponti, vi tantâ & animi & corporis, ut sex juges equos regeret, viginti duas linguas calleret. Hic diffidentibus Romanis sociali bello, Nicomedem Bithyniâ, Ariobarzanem Cappadociâ expulit: Græciam insulasque omnes, excepta Rhodo, occupavit: sed posteà à Sylla fusus, à Lucullo profligatus & regno exutus, rursus à Pompejo victus venenum sumpsit. Cumque id sæpius frustra bibisset, quod adversus venenum multis antea medicaminibus corpus firmaverat, immissum percussorem Gallum, citò autoritate vultus territum revocavit: & in cædem suam manum trepidantis adjuvit. Laboravit infamiâ maximæ crudelitatis: nam *Laodicem conjugem* & sororem, *prætereca matrem*, fratremque ac tres filios impuberes, totidemque filias interfecit. 20 A Senatu Romano. 21 Optimatium, nobilium. 22 Aucta est. 23 Pauci optimates. 24 Potestates, seu officia magistratuum, ut Præturam, Consulatum, Censuram. Aliquando significat eum, qui in potestate aliqua est constitutus: ut est Consul, Proconsul, Prætor, Proprætor, & alii, qui civitates aut provincias regunt. Hinc Cicero 3. de Legib. Videtis igitur hanc esse *magistratus* vim, ut præsit, præscribatque recta & utilia, & conjuncta cum legibus. Ut enim *magistratibus* leges, ita populo præsunt *magistratus*: vereque dici potest, *magistratum* legem esse loquentem; legem autem mutum *magistratum*. Est enim à verbo *magistrare*, quod est (ut ait Festus) regere, moderari, gubernare. *Magistratus* itaque tanquam rectores dicti sunt: à quo *magisterium*, quod nonnulli pro ipsa magistri dignitate usurpant. *Magistratus* vere fit à nomine *magister*. *Magistri* propriè dicuntur artium præceptores, pædagogi. Transfertur tamen hoc nomen ad omnes, quibus præcipua cura rerum incumbit, sive ad quoscumque præfectos; vel quòd *magis*, cæteris possint, vel quod *magis* quam cæteri, diligentiam, & solicitudinem rebus, quibus præsunt, debent. Hinc *magistros pagorum*, *societatum*, *vicorum*, *collegiorum* dicimus, qui pagis, vicis, societatibus, collegiis præsunt: *Magistrum equitum*, *cui summa potestas in equites erat*; *addebaturque semper Dictatori, cui summa potestas erat in populum*: *unde & Magister Populi dicebatur*, ut ait Varro. *Magistrum censûs*, *Epistolarum*, *Scriniorum*, *Officiorum*, Libello-

vincias, aliaque omnia [2] tenere: [3] ipsi [4] in-
, [5] florentes, [6] sine metu ætatem [7] agere,
erosque [9] judiciis [10] terrere, quo plebem
magistratu [12] placidius tractarent. Sed [13] ubi
m [14] dubiis rebus [15] novandis spes [16] obla-
, [17] vetus certamen animos eorum [18] arrexit.
si primo [19] prœlio Catilina [20] superior, aut
qua manu discessisset, profecto magna [22] cla-
atque [23] calamitas rempublic. [24] oppressisset;
: [25] illis, qui victoriam adepti forent, diu-
a uti licuisset; quin defessis & [26] exsangui-
qui [27] plus posset, imperium atque libertatem
[1] ex-

num, a Præfecturâ. Magi-
am aliquando pro custode
s. Ter. Me filiis relinquunt
agistrum. 1 Regna quibus
st. 2 Pro tenebant, hoc
potestate sua conservabant.
ites, optimates. 4 Tuti.
ntes, honore scilicet & opibus.
timore: quia nempe nullum
orem agnoscebant, nec ino-
bi timebant. 7 Pro age-
oc est, transigebant. 8 Ple-
9 Condemnationibus.
terrebant, hoc est, terrorem
bant. 11 In officio magi-
12 Facilius, & sine lite.
al atque. 14 Ambiguis, ti-
lentis. 15 In novum sta-
lucendis, mutandis. 16 Da-
ta. 17 Quòd scilicet sem-
ebeii habuerant cum nobili-
18 Excitavit, incendit.
flictu, pugna. 20 Victor.
est, æqualiter victrice, aut
dubio marte. 22 Strages,
es. 21 Miseria, ærumna:
alamitosum, dicimus malis
mitatibus prægravatum: ut
Cic. 1. Verr. Et hominis am-
i puto esse, & accusare im-
, & miseros, calamitososque
re. Calamitas propriè à
grando appellatur, quod
um, hoc est, segetem com-
. Ter. in Eun. Sed ecce, ipsa
ur nostri fundi calamitas.
tas derivatur à nomine ca-
, quòd propriè est frutex
us: deinde instrumentum,
ibi solet. Ponitur aliquando
ula. Virg. Nec calamis so-
uparas, sed voce magi-
Calamus etiam pro fistula
ur, & pro quacunque re te-
reti, ac fistulosâ, ad similitudinem
arundinis. Item à calamo fit cala-
mistrum, hoc est, tenue ferrum,
quo in cinere calefacto crispantur
capilli: à quò Cicero calamistra-
tam comam appellat. 24 Obruisset
25 Conjuratoribus. Ordo est: Neque
licuisset illis, qui forent adepti vi-
ctoriam, uti eâ diutiùs: quin ille,
qui plus posset, extorqueret defessis
& exanguinibus imperium atque
libertatem. 26 Parum fortibus,
& languidis ob vulnera in bello
accepta. 27 Magis, quam illi.
Plus comparativum est neutrius
generis: in plurali verò est omnis
generis. significatione tantum est à
multum. Nam secundum vocem habet
originem à Græco πλεῖον, sive πλέον:
utrumque enim significat plus. Et
similiter superlativum ejus, quod
est plurimum, & à Græcis dicitur
πλεῖστον. Plus autem jungitur po-
tissimum genitivo: Plaut. Non ha-
bet plus sapientiæ, quam lapis.
Veteres pluria, & compluria dixe-
runt, pro eo, quod est, plura, &
complura. Plura & complura sic
differunt, quòd plura de duobus
dici possit, complura non nisi de
majore numero. Illud comparati-
vum est: hoc verò minimè, ideò-
que non regit casum. Complurimus
non legitur, sed tantum plurimus.
A plus pluralis numerus dictus est,
quòd de pluribus dicatur; & ad-
verbium plurifariam, pluribus
modis: & plusculus diminutivum,
hoc est, paulò plus. Ter. Tum
plusculâ suppellectile opus est. Et
amplus, hoc est, magnus, spatio-
sus, quasi omni ex parte plus. Am
enim veteres pro circum usurpa-
bant: Est item amplus dignitate

 mul-

[1] extorqueret. [2] Fuere tamen extra conjurat
[3] complures, qui ad Catilinam [4] initio profect
[5] in his erat Fulvius, [6] Senatoris filius: quem
tractum ex [8] itinere [9] parens [10] necari jussit.
dem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Ca
[12] præceperat, quoscumque [13] moribus, aut [1
tunæ [15] novis rebus [16] idoneos [17] credebat, a
se, aut per alios [18] solicitabat; neque solum
ves, sed [20] cujusque modi genus hominum, [21]
modo [22] usui [23] bello foret.

XL.

tate multa, & autoritate præditus: à quo fit *ample*, copiose, magnifice; & *amplius*, plus. Et in hac significatione *nominativo*, *accusativo*, & *ablativo* jungitur. Item *amplitudo* pro magnitudine & excellentiâ: & verbum *amplio*, augeo. Item *amplifico*, amplum facio, augeo, multiplico: à quo fit *amplificatio*, augmentatio: & *amplustria* navium ornamenta in summitate mali; sic dicta, *quod amplius forent, quam essent necessaria*, ut ait Festus. 1 Eriperet, vi auferret. *Extorquēre* proprie, est tormentis, vel aliâ quavis vi aliquid auferre, eripere. Unde *extorquēre veritatem*, est adhibitiis tormentis veram exprimere confessionem. *Torquēre* autem proprie, est curvare, inflectere. Hinc aliquando ponitur pro gyro celeri rotare. Nonnunquam pro regere, gubernare. Virg. *Cœlum & terras qui numine torquet.* Interdum est, quæstionem de aliquo habēre, quod fit eruendæ veritatis causa. Sed *torquemus* hominem, *extorquemus* veritatem, ut diximus. Cic. Apud Rhodios liberi, civesque *torquentur*. Transfertur & ad animum pro eo quod est angere, sive molestiâ afficere: sic dicimus, *torquēri* suorum desiderio. Cic. Equidem dies noctesque *torqueo*. *Torquēre funem*, est torquendo ex funiculis pluribus unum funem efficere. *Torquēre jus*, est pervertere ac evertere. Hinc fit *tortuosus*, obliquus, & multis flexibus sinuosus. Et *tormentum*, quod significat quæstionem, hoc est, cruciatum, sive dolores corporis, qui aut eruendæ veritatis, aut criminis puniendi causâ fieri solet. *Tormentum* etiam pro quocunque cruciatu veteres posuerunt: à quo fit *tortor*, qui veritatis eruendæ causâ tormenta admovet: & *tormen*, quod est genus

morbi, cum dolore torque
testina. Item à *torqueo* co
fiunt *abstorqueo*, torquendo
Contorqueo, *distorqueo* ejusde
cum suo simplici significatio
torqueo, in medio torqueo.
queo, de quo jam diximus.
queo, contra torqueo. 2
quamvis contra conjuratos
bella movissent. 3 Nobiles
4 Principio conjurationis.
hos, qui conjurationis mini
scii ad Catilinam proficisc
6 Fulvii scilicet. 7 Re
8 Intellige id iter, quo ad Ca
proficiscebatur. 9 Pat
10 Occidi, interfici, quod ad
ratos se conferret. *Præfatu*
se Catilinæ illum adversus p
sed patriæ adversus Catili
nuisse: verba sunt Fulvii ap
ler. Max. lib. 5. c. 8. 11 C
morat autor nunc ea, quæ
ab iis conjuratis, qui Roma
fuerant, facta sunt. Dici
iisdem temporibus, quibus
hi, qui conjurationis ignari
tilinam proficiscebantur. Or
Lentulus solicitabat Romæ
temporibus, sicuti Catilina
perat, quoscunque credebat
neos moribus, aut fortuna
novis, aut per se; aut pe
12 Mandaverat, jusserat. C
enim cum discederet, Len
Cethego præceperat, ut conh
exequendæ idonea diligente
rent. 13 Propter mores, i
malos. 14 Id est, propter
nam, hoc est, egestatem, in
quod pauperes essent. 15 Ad
res, sc. in republica Roma
liendas 16 Aptos. 17 I
18 Alliciebat, molestabat.
solicitabat. 20 Qualecunqu
21 Dummodò. 22 U
23 Ad bellum.

r P. Umbreno cuidam [1] negotium tos [2] Allobrogum [3] requirat; [4] eos-, impellat ad societatem belli; exi-ce, privatimque [5] ære alieno [6] op-:rea [7] quod [8] natura [9] gens Gallica [1] bel-

te, in mandatis
: Hoc est popu-
Rhodanum flu-
ii. & Catilinæ
n. 3 Diligen-
lutarch in Cic.
Romæ erant
gum, qua gens
ebatur, Roma-
onem ægre tole-
lus existimans
d concitandam
onis socios esse
s ad Senatum
atilinam dedit,
mittens, hunc
libertate dona-
peteret. 4 Sc.
. 6 Obrutos
, per naturam.
nitur pro gene
ite viventium;
na & germana,
quam apud Græ-
ificatio. Dicitur
a, quasi à *nas*
nificatione hac
olus Paulus ad
us (inquit) *filii*
, ab ipsa nati-
natura dicitur
vitr, quod est
e accipitur pro
pro su, remo
onditore, Deo
quidam Philo-
rantem appel-
em *natura* pro
ià : quo sensu
m esse oratio-
finitæ *naturam*
essentiam : quo
consuevimus,
omnia que acci-
nobtinere. Item
e rerum creata-
mundo universo:
Chimæram non
ā. Sic dicimus,
calefacere ; ma-
errum attrahere.
universali regi-
is creatis posito:
aliqua secundum
quædam verò
atura usurpatur
, ac cujusque

animalis temperamento, quod ex quatuor primarum qualitatum mixtione oritur: quomodo dicunt Medici, *naturam* quorundam corporum esse biliosam, quorundam melancholicam: sic etiam dicimus, Consuetudo est altera *natura*. A *naturâ* fit *naturale*, quod est secundum naturam: & sic opponitur *supernaturali*, eique omni, quod præter naturæ ordinem contingere potest. *Naturale* item sumitur pro eo, quod non est fortuitum seu casuale: ut sunt inventio thesauri à fodiente terram, aut lapsus tegulæ in caput transeuntis per vicum. Aliquando pro eo, quod non est voluntarium seu liberum: ut sunt omnes actus, qui à nobis libere proficiscuntur: talis est locutio, ambulatio, &c. Hoc pacto equus *naturaliter* in præsentem aquam ferri dicitur. Interdum pro eo, quod non est violentum seu coactum: qualis est impulsus ad lapsum: quo sensu dicimus *naturale* esse lapidi, quod deorsum cadat, & igni, quod ad superiora contendat. Modò pro eo, quod non est artificiosum: hujusmodi sunt omnia arte facta: ut naves, horologia, vestimenta, & similia. 9 Id est, natio Gallica. *Gens* enim modò nationem significat. Virg. *Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.* Quanquam *gentis* appellatio generalior esse videtur, multasque sub se comprehendere nationes. *Gens* enim Itala Latinos habet, Hetruscos, Campanos, Umbros, Picentes, & hujusmodi. Modò significat familiam & domum: ut, *gens Ælia, Valeria*, pro Æliorum, & Valeriorum familiâ. Unde *gentiles* dicuntur, qui ex eadem familiâ sunt, & *gentilitius*, quod est ex gente aut familiâ. *Gentilitium sacerdotium* est, quod ad jus familiæ pertinet. *Gentilis* etiam dicitur, qui ejusdem nominis est, quasi nomen familiæ habeat. Item *gentile* dicitur, quod est gentis alicujus proprium. Ab hoc *gentilitas* dicta, quæ propriè est multitudo ipsa, vel familiæ, vel nationis alicujus, & ipsi gentiles. Scriptores tamen rerum sacrarum gentiles, sive gentilitatem vocant [illegible]

nihil esset; [1] miseriis suis [2] remedium mor- exspectare: At ego, [3] inquit, vobis, [4] si modo [5] viri esse vultis, [6] rationem ostendam, qua tanta mala ista [8] effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in spem maximam [9] adducti, Umbrenum orare, [10] ut sui [11] misereretur: nihil tam [12] asperum, neque tam [13] difficile esse, quin [14] cupidissime facturi essent, [15] dum ea res [16] civitatem [17] ære alieno [18] liberaret. [19] Ille eos in domum [20] Decii Bruti [21] perducit;

Calamitatibus. 2 Auxilium, icit, Umbrenus scilicet. 4 Dummodò. 5 Animosi, & virili animo liti. 6 Modum, viam, me- :z ut, Quâ *ratione* id fieri t, audi. *Ratio* propriè est no- ime animæ facultas, quâ unâ teris animantibus homo differt, quâ *rationalis* appellatur. Ac- ur & pro ipsâ ratiocinatione; est pro discursu animi ad in- andum verum. Aliquando po- pro consilio & proposito: ut, sic est *ratio*. Ter. Vestram ne- mirari satis *rationem*. Ali- lo pro respectu & curâ: ut *nda est ratio salutis, honoris, amilitaris*. Sic *Nullam habet rationem*. Si verò jungatur cum ositione *cum*, significat nego- Unde *habere rationem cum* o, est habere, quod cum illo Cic. *Cum* omnibus multa ra- *m* habere cogito. Aliquando ur pro causa. *Ratio* aliquando est quod supputatio, calculus: *bducere: supputare rationem*. *mer putare*, est summam con- *Rationem inire*, est modum am invenire. *Ratio constare* r, cum summa justa & legiti- pparet. Hinc fit diminutivum *ncula*, quod accipitur pro levi ili ratione. Aliquando pro sup- iuncula non magnæ pecuniæ. Erat ei de *ratiuncula* jampri- apud me reliquum pauxillulum norum. Et *rationalis*, rationis r, cui naturâ insitum est, ut ne uti possit. Et *rationabilis*, rationem natura indidit. Et *narium*, liber rationum. Item *narius*, ad rationes pertinens: nibus præfectus. Item *ratioci-* ratiocinatione quadam depre- o, colligo. A quo fit *ratioci-* , quæ definitur discursus men- x *prioribus & notioribus* pro- onibus aliam propositionem ignotiorem deducentis. A Græcis appellatur *Syllogismus*, quod proprie est *computatio* plurium numerorum in unam summam. Nomen hoc mentis operationi, quæ jam definita est, concinne accommodatur: quia in syllogismo dialectico propositiones duæ præmissæ velut in summam computantur unam, quam conclusionem appellamus. 7 Quæ scilicet capiti vestro imminent. 8 Evadatis, vitetis. 9 Redacti, compulsi. 10 Allobrogum scilicet. 11 Misericordia afficeretur. 12 Durum, sc. *esse dixerunt*. 13 Factu minime facile, laboriosum. Ter. in Heaut. Nihil tam *difficile* est, quin quærendo investigari possit. Si de homine dicatur, idem significat, quod morosus, inexorabilis: ut apud Cic. Moderati enim nec *difficiles* senes. Hujus contrarium est *facilis*, hoc est, exorabilis. Ab hoc *difficultas* derivatur, id est, labor aliquid faciendi, asperitas: ut apud Cic. Prospicio quantum in agendo *difficultatis*, & quantum laboris sit habitura. Accipitur eleganter pro inopia: ut, *difficultas rei nummariæ*, aut *frumentariæ*: ut apud Cic. 4. Verr. Et simul ostendit se in summa *difficultate* esse *nummaria*. *Difficultatem facere*, est molestiam præbere. Hinc fit adverbium *difficulter*, id est, ægrè, vix, cum labore. 14 Avidissime, alacri animo. 15 Dummodò. 16 Allobrogum scilicet, unde missi erant. 17 Debito. 18 Liberam faceret. 19 Umbrenus. 20 Mariti Semproniæ, qui *fuit* unus ex consciis conjurationis. 21 Deducit. *Perducere* propriè, est ad finem usque ducere. Hinc *perducere ad exitum*, significat complere, absolvere. Dissentit hic Sallustius noster a Cicerone, eo quod in Orat. in Catil. dicat, Allobroges

cit; quod foro [1] propinqua erat, neque aliena [2] consilii, propter [3] Semproniam. nam tum Brutus [4] ab Roma aberat. Præterea [5] Gabinium [6] arcessit, quo major [7] auctoritas [8] sermoni inesset. [9] eo [10] præsente conjurationem [11] aperit: nominat [12] socios, præterea multos cujusque [13] generis [14] innoxios; quo legatis animus [15] amplior esset: dein eos [16] pollicitos [17] operam suam, domum [18] dimittit.

XLII. Sed Allobroges [19] diu [20] in incerto habuere, [21] quidnam consilii caperent. In altera parte erat [22] æs alienum, [23] studium belli, magna [24] merces in spe victoriæ: at in altera [25] majores opes, [26] tuta consilia, pro incerta spe [27] certa præmia.

ad Gabinium primum perductos fuisse; sic enim ait: *Atque idem hoc decretum est in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat.* 1 Vicina. 2 Id est, à consilio, seu conjurationis proposito. 3 Uxorem Decii Bruti. Suprà enim hanc Sallustius noster inter mulieres illas nominavit, conjurationis conscias, dicens: *Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe virilis audaciæ facinora commiserat.* 4 Non erat Romæ præsens. 5 Unum ex conjuratis. 6 Advocari, adduci jussit in domum Decii Bruti. *Accersere* seu *arcessere* etiam, est accusare: ut apud Cic. 2. Offic. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter retinendum est, ne quem unquam innocentem judicio capitis *arcessas*. 7 Gravitas. 8 Verbis, habitis cum legatis Allobrogum ad bellum gerendum. 9 Gabinio. 10 Id est, cum adesset legatis. *Præsens* enim significat eum, qui coram nobis, hoc est, in conspectu nostro est. A quo *præsentare* verbum deducitur, hoc est, offerre, & quasi se *præsentem* exhibere. Et duo adverbia *impræsentia*, & *impræsentiarum*, quæ significant præsenti tempore, hoc est, quod vel præsens est vel præsens fuit, vel præsens erit. Ut cùm à Cicerone quæreretur, quid esset virtus? Respondit: non esse *impræsentia* de virtutis nomine disceptandum. *Præsens* quoque pro subito accipitur, & non dilato in alterum tempus: ut apud Virg. 1. Æneid. *Præsentemque viris intentant omnia mortem.* Sic dicimus, præsentissimum periculum, præsentissima medicina, præsentissimum venenum, id est, potens, & efficax, & subito aut sanans, aut necans: quod etiam *præsentaneum* vocatur. Aliquando *præsens* idem est, quod fortis, virilis; ut apud Ter. in Phorm. Animo virili, *præsentique* ut sis, para. A *præsens* ergo fit verbum *præsento*. Cujus compositum est *repræsento*, hoc est, rursus præsento, præsentem exhibeo, ante diem solvo. 11 Declarat. 12 Participes, scilicet conjurationis, præcipue verò patritios, & nobiles. 13 Status, & conditionis vitæ. 14 Innocentes, insontes, ignaros conjurationis. 15 Largior, copiosior, hoc est, ut alacriori animo rem susciperent. 16 Id est, cum, postquam polliciti essent. 17 Auxilium, & industriam suam. 18 Potestatem abeundi facit. 19 Longâ hæsitatione. 20 In dubio. 21 Hoc est, quodnam consilium inirent, an opem conjurationi adferre deberent, an ipsam proderent. 22 Debitum eorum, quia publice privatimque ære alieno oppressi erant ut, suprà dixit. 23 Ardor, & propensio ad bellum gerendum, quia scilicet *natura gens Gallica bellicosa est*, ut paulò ante dixit. 24 Præmium. 25 Ampliores reipublicæ faventium divitiæ: major enim erat Reipublicæ potentia, quam horum paucorum, qui in ipsam conjuraverant. 26 Nihil periculi in se habentia. 27 Intellige à Senatu pro conjurationis indicio

[h]æc [1] illis [2] volventibus, [3] tandem vicit [4] fortuna [...]l. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus [5] patrocinio [6] ci[...]lurimum utebatur, rem omnem, uti [7] cognove[...] [8] aperiunt. Cicero, per Sangam [9] consilio [10] co[...] legatis [11] præcipit, [12] ut studium conjurationis [...]ienter simulent; [13] ceteros [14] adeant, [15] bene [...]antur; [16] dentque operam, ut [17] eos [18] quam [...]ne [19] manifestos habeant.

[...]II. Iisdem fere temporibus [21] in Gallia citeriore, [...]ae ulteriore, [23] item in agro Piceno, Brutio, [24] A[...] [25] motus erat. Nam illi, quos ante Catilina [26] di[...]it, [27] inconsulte, ac veluti per [28] dementiam [29] cun[...]iul agebant: [30] nocturnis consiliis, armorum, atque [...]m portationibus, festinando, [31] agitando omnia, [...]imoris, quam periculi effecerant. [32] Ex eo nu[...] [33] complures [34] Q. [35] Metellus [36] Celer prætor, C. [37] caussa cognita, in [38] vincula conjecerat; [1] item

[...]& pro[p]osita: suprà enim [...]dhoc *si quis indicasset de [...]ione, quæ contra rempubli[...]cta erat, præmium, servo [...]em, & sestertia centum: [...]mpunitatem ejus rei, & [...]rum ducenta millia decre[...]* 1 Legatis Allobrogum. [...]antibus, perpendentibus. [...]ue, hoc est, post longam [...]tionem, hæsitationem. 4 Id [...]tuna Reipublicæ favens: id [...]luerunt Reipublicæ magis [...]quàm conjurationi. 5 Tu[...]tefensione. *Patrocinari* au[...]est defendere, seu aliquem [...]ndum suscipere. Ter. Vos [...]tatis modò *patrocinari* for[...]rbi ratnini, etiam dotatis *Patronus* verò dicitur, qui [...]i in periculo defendit. Dif[...] ab *Advocato Patronus*, *Advocatus* sit nomen gene[...] siquidem quicunque adest [...]a causa officii gratia, *Ad[...]r* appellatur, etiamsi nihil [...]agatque, modò paratus sit [...]re. Ter. Volo ego hic adesse *[...]tos* in turba hac. *Patronus* proprie est, qui agit causam, [...]afati, non accusantis 6 Al[...]m scilicet. 7 Intellexerant [...]. ex Umbreno. 8 Indi[...]gati scilicet. 9 Umbreni. [...]llectio. 11 Mandat. 12 Hoc *[...]fingant*, & externis veluti [...]e studium & ardorem con[...]jurationis prosequi velle, ostendant. 13 Scilicet conjuratos, præter Umbrenum & Gabinium: ut eos noscant. 14 Accedant 15 Sc. de se sperare. 16 Et sedulò incumbant 17 Conjuratos. 18 Id est, quantum maxime fieri possit. 19 Cognoscant. 20 Quibus hæc ab Umbreno & Gabinio cum legatis acta sunt. Hic refert Sallustius, quomodo in aliis quoque locis & regionibus tunc temporis motus fuerit propter excursiones militum conjurationis. 21 Id est, citrà Alpes, alio nomine *Cisalpina*, quæ scilicet inter Alpes est, & Rubiconem fluvium. 22 Hoc est, ultra Alpes, alio nomine *Transalpina*. 23 Similiter. 24 In istis partibus Italiæ. 25 Commotio belli. 26 Hic proprie vox ista potest accipi, ut significet, in diversa loca & partes miserat, ut, cum opus foret, sibi cum exercitu præsto essent. De hac voce supra satis. 27 Sine consilio, imprudenter, quia harum rerum imperiti erant. 28 Insaniam. 29 Sine ordine, nullà habità temporis ratione. 30 Id est, consiliis & deliberationibus, quas per noctem ceperant seu inierant. 31 Commovendo. 32 Vagantium. 33 Plurimos. 34 Est prænomen ejus. 35 Nomen. 36 Cognomen. 37 Vagationis. 38 Hoc est, carcerem. *Vincula* enim sæpius sumuntur pro carcere, in quo noxii [...]

" [1] veram [2] licet mecum [3] cognoſcas. Injutiis, [4] contumeliiſque [5] concitatus, [6] quod, fructu laboris " [7] induſtriæque meæ [8] privatus, [9] ſtatum dignitatis non [10] obtinebam, [11] publicam [12] miſerorum " [13] cauſam [14] pro mea [15] conſuetudine [16] ſuſcepi: non " [17] quin [18] æs alienum [19] meis nominibus ex [20] poſſeſſionibus ſolvere poſſem; cum [21] & [22] alienis nominibus liberalitas [23] Oreſtillæ, ſuis filiæque [24] copiis [25] perſolveret: ſed, quod [26] non dignos homines honore [27] honeſtatos videbam, " meque [28] falſa ſuſpicione [29] alienatum eſſe [30] ſentiebam; [31] hoc nomine ſatis [32] honeſtas [33] pro " meo caſu ſpes reliquæ dignitatis [34] conſervandæ " ſum ſecutus. Plura cum [35] ſcribere vellem, [36] nunciatum eſt [37] vim mihi parari. nunc [38] Oreſtillam tibi [39] commendo, tuæque [40] fidei [41] trado " [1] eam

tem pro filio dictum videtur. Alii ſic exponunt, *Medius Fidius*, hoc eſt, per *Deum Fidium*: nam *Fidius* Deus eſt: qui fidei præeſt: undè Plaut. Per Deum *Fidium* credis jurato mihi. 1 Sc. *eſſe*. 2 Licitum eſt, fas eſt. *Per me licet* dicitur, id eſt permitto, non impedio. Nonnunquam *licet* eſt adverbium concedentis, ſicut *eſto*. Interdum eſt conjunctio adverſativa, pro quamvis, etſi. A *licet* ſit *licentia*, de quo ſupra diſſeruimus: & *licentioſus*, qui nimiâ utitur licentiâ; & *licenter*, per licentiam. Item deponens *liceor*; & frequentativum ejus *licitor*, quod *licentiâ* quadam uti in augendo pretio videamur. Eſt enim *licēri*, ſive *licitari*, pretium offerre, ſive augēre in auctione faciendâ. *Licēre* verò, eſt æſtimari. A *licitor* ſit *licitatio*, hoc eſt, pretii in auctione oblatio. 3 Hoc eſt, ut cognoſcas. 4 Calumniis. 5 Impulſus, in iram provocatus, quia inimici me falsò accuſarunt. 6 Quia. 7 Diligentiæ. *Induſtria*, eſt promptitudo quædam ingenii, & habilitas ad aliquid faciendum, ars, diligentia. *De induſtriâ aliquid facere*, hoc eſt, deditâ operâ; ut apud Ter. in Andr. Paulum intereſſe cenſes ex animo omnia, ut fert natura, facias, an *de induſtriâ*? Hinc *induſtrius* deducitur, hoc eſt, diligens, qui multæ induſtriæ eſt, & *prompto ingenio* ad aliquid faciendum. 8 Spoliatus. 9 Sc. *mea*, hoc eſt, mihi debitum. 10 Acquirebam. 11 Communem. 12 Hoc eſt, civium oppreſſorum, calamitoſorum. 13 Actionem, rem. 14 Juxta, ſecundum. 15 More. 16 Ad me recepi, ſc. *defendendam*. 17 Quia non. 18 Debitum, pecuniam mutuo acceptam. 19 Ex nominis mei inſcriptione, ſc. *ſumptum*, aut meâ fidejuſſione. 20 Bonis, ut fundo, agro. 21 Etiam. 22 Aliorum debitis. 23 Mulieris illius infamis, cum quâ inceſtum commiſerat. 24 Pro ex copioſis facultatibus. 25 Sc. *alienum ſumptum*. 26 Intelligit potiſſimum Ciceronem, quem propterea *inquilinum civem urbis Romæ*, & *novum hominem* ſupra appellavit. 27 Decoratos, honore affectos. 28 Quam Cicero de eo Senatui incuſſerat. 29 Alienum factum à Conſulatu, alio-ve honore. 30 Percipiebam. 31 Hac de cauſâ. 32 Specioſas, amplas. 33 Secundum infortunium, calamitatem meam. 34 Tuendæ. 35 Ad te ſcilicet. 36 Significatum eſt, ſcilicet ab explorantibus. 37 Sc. à Cicerone. 38 Uxorem meam. 39 Committo. 40 Fidelitati, aut tutelæ. 41 Dedo, in poteſtatem do: à quo *traditio*, id eſt, dedito: *trado* enim componitur ex præpoſitione *trans* & verbo *do*. *Tradere* etiam ſignificat docēre: ut apud Cæſ. De Deorum immortalium vi, ac poteſtate diſputant, & juventuti tradunt. Hinc traditio ſu-

mitur

ım ab injuria [2] defendas, [3] per liberos tuos ro-
ıs. [4] haveto.

:XVII. [5] Sed ipſe, paucos dies [6] commoratus a-
:. Flaminium Flammam in agro Reatino, dum
nitatem antea [8] ſolicitatam armis [9] exornat,
n faſcibus, atque aliis imperii [11] inſignibus, in
ad Manlium [12] contendit. [13] Hæc [14] ubi Ro-
comperta ſunt; Senatus Catilinam, & Manlium
ıſtes judicat, [17] ceteræ multitudini diem [18] ſta-
tuit,

ıro doctrinâ. Interdum ſigni
ferre, ſcribere: ſcriptis ſeu
ıati mandare: undè Gell.
henem *tradunt* & veſtitu,
ıue cultu corporis, nitido,
ı, nimiſque accurato fuiſſe.
e memoriæ, eſt rem ita in
figere, ut ejus nunquam no-
ſepat oblivio. *Tradere* præter
accuſativum aliquando habet
n, cum præpoſitione *Ad*,
s; ut *Tradere aliquem ad*
ınm; *Tradere ſe ad ſcien-*
ıci militaris; *Tradere ſe in*
ın aliquod quietum; *Tradere*
ımus, eſt de manu in manum
t; *Tradere ſe quieti*. 1 O-
m. 2 Tucaris, ſerves. 3 Id
er charitatem liberorum tuo-
4 Valeto, ſalvus ſis. 5 Ca-
ſcilicet. 6 Moratus. 7 Rea
8 Vexatam, ad ſeditionem
ſam, inquietatam. 9 Dili-
ornat, inſtruit. 10 Lictori-
e his ſupra diximus. 11 Id
tis, ut cum Aquilâ argenteâ,
, ſecuribus, & prætexta. Un-
:, in 2. Orat in Catil. ita hac
ſcribit: *Cùm hæſitaret, cùm*
ıretur: quæſivi quid dubita-
ıficiſci eò, quo jampridem
ıt: cùm arma, cùm ſecures,
aſces, cùm tubas, cùm ſigna
ria, cùm Aquilam illam
eam, cui ille etiam ſacra-
ſcelerum domi ſuæ fecerat,
ı eſſe præmiſſam. Sic etiam
ıs *inſigne regni*, pro diade-
ıuo reges utuntur. Dicuntur
inſignia, quæ in veſtibus,
ıs, & hujuſmodi inſignita ſunt:
ıſæ veſtes, vexilla, & alia
ıt, aut feruntur, ita ab aliis
ı, ut noſci poſſint cujus ſint,
quos pertineant: ut veſtes
res, & *inſignia* militaria,
ı, aut conſularia, quibus acies
ıe, eques ab equite, Rex &
ı à viro privato cognoſci de-
Virg. 2. Æneid. Mutemus
clypeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. Hinc fit verbum *inſig-*
nire, quod eſt, ſignis notare, ſeu
diſtinguere, ornare: ut apud Virg.
7. Æneid. *At lævem clypeum ſub-*
latis cornibus Io Auro inſignibat.
Inſigne autem derivatur ab adjecti-
vo *inſignis*, id eſt, eximius, egre-
gius: & propriè, in quo aliqua
ſunt ſigna, quibus ab aliis diſcer-
nitur: ut apud Virg. 4. Æn. *oſtro-*
que inſignis & auro Stat ſonipes.
Inſigne itaque dicitur, quicquid ſig-
no aliquo, vel notâ inter alia emi-
net. Ita qui nobilitate, aut virtute
aliquâ, aut etiam vitio aliquo inter
alios eminent, *inſign.* dicuntur:
undè Virgilius 1. Æneid. Æneam
vocat *Inſignem pietate virum*. Sic
etiam *inſignes latrones* dicimus,
qui majore audaciâ graſſantur,
ſuiſque facinoribus omnibus inno-
tuerunt. 12 Proficiſcitur, omni-
bus viribus tendit. 13 Hæ res:
ſc. Catilinam cum faſcibus, atque
aliis imperii inſignibus contendiſſe
in caſtra Manlii. 14 Poſtquam.
15 Cognita, & explorata ſunt.
16 Id eſt, facit illos reos conjura-
tionis aut perduellionis. 17 Exer-
citus ſcilicet. 18 Conſtituit, præ-
finivit. *Statuo* aliquando eſt pono,
colloco, erigo. Plaut. Diſturba quas
ſtatuiſti machinas. Aliquando con-
ſtituo, delibero. Liv. Ferro igitur
eam arcere contumeliam *ſtatuunt*.
Interdum decerno, judico, cenſeo.
Cic. Sine ulla dubitatione ſic *ſta-*
tuo & judico, neminem omnium
tot & tanta, quanta ſunt in Craſſo,
habuiſſe ornamenta dicendi. *Exem-*
plum ſtatuere in homine, idem eſt
quod edere exemplum. A ſtatuo fit
ſtatumen, hoc eſt, pedamentum,
vel palus, quo vitis fulcitur. A
ſtatuo compoſita fiunt *deſtituo*,
derelinquo, deſero. Virg. *Et freta*
deſtituent nudos in littore piſces.
Hinc *deſtitutus*, id eſt, derelictus,
privatus. *Proſtituo*, pudicitiam ve-
nalem

tuit, [1] antequam liceret [2] ſine fraude [3] ab armis diſcedere, [4] præter rerum capitalium condemnatis. præterea, [5] decernit, uti conſules [6] delectum habeant; [7] Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi [8] præſidio ſit. [9] Ea tempeſtate mihi imperium populi R. [10] multo maxume [11] miſerabile viſum eſt: [12] cui cum ad [13] occaſum ab [14] ortu ſolis omnia [15] domita armis [16] parerent, domi otium, atque divitiæ, [17] quæ [18] prima [19] mortales putant, [20] affluerent; fuere tamen [21] cives, qui [22] ſeque, remque publicam [23] obſtinatis animis [24] perditum irent, namque [25] duobus Senati decretis, [1] ex

nalem habeo, corpus quæſtui expono: quod componitur ex *pro*, id eſt, palam, & *ſtatuo*, quia *ſtare* cogebantur venales. Hinc *proſtituere pudicitiam*, eſt pudicitiæ ſuæ nullo pacto parcere, nihilque ſibi turpe putare, quod alterius libidini collibuerit. Undè *proſtibulum* appellatur locus, in quo meretrices ſe proſtituunt, ganeum. *Præſtituo*, prius ſtatuo, præſcribo. *Inſtituo*, de quo ſuprà. *Subſtituo*, in locum alterius ſurrogo, ſufficio. Cic. Tum iſte homo nefarius in eorum locum alios *ſubſtituere*, & ſupponere cœpit. *Reſtituo*, de quo infra dicemus. *Conſtituo*, ſtatuo, propono, decerno. Ter. Nam illi mihi dotem jam *conſtituerunt* dare: à quo *conſtitutiones* decreta dicuntur. Aliquando eſt, locum ſive tempus determino. Ter. Dati annuli, locus, tempus *conſtitutum eſt*. 1 Diem. 2 Impunè, ſine pœna. 3 Arma deponere. 4 Hoc eſt, præter eos, qui eſſent damnati capite. 5 Statuit, Senatus ſcilicet. 6 Exercitum conſcribant, & optimos quoſque deligant ad militiam idoneos. *Delectus*: à *deligendo* dictus, propriè eſt electio, actus eligendi. Indè *delectus militum*, dicitur militum electio, cum ſcilicet Imperator imperii ſui autoritote, quos ei viſum fuerit, ad militiam conſcribit, etiam invitos: quod in majoribus tantum Reipublicæ periculis fieri conſuevit; alioqui contenti erant iis, qui ultrò nomina dabant. Homines autem per quos Imperatores militum delectum habebant, à *conquirendis* militibus, *Conquiſitores* appellabantur. 7 Alter Conſulum. 8 Defenſioni, protectioni. 9 Eo tempore, quo talia fiebant. 10 Maximè omnium. 11 Miſeratione dignum. 12 Scilicet Populo Romano. 13 Occidentem: hoc eſt, univerſus orbis ab eo domitus eſſet armis. 14 Oriente. 15 Imperio ſubjecta, victa, ſubacta. 16 Romanis ſcilicet. 17 Quas res, otium nempe & divitias. 18 Præcipua bona. 19 Homines. Abundarent. 21 Romani. 22 Se ipſos. 23 Pertinacibus. 24 Id eſt, perdere cuperent: ut apud Ter. in Andr. Mea Glycerium, inquit, quid agis, cur te *is perditum*? *Perdere* propriè, eſt multum, nimis dare: nam qui nimis dat, quicquid habebat, amittit. Sumitur etiam aliquando *perdere* pro perimere, quoniam, quæ amittuntur, quaſi mortua nobis eſſe videntur: ut apud Ter in Andr. Dii te *perdant*. Ab hoc *perditus* dictus, qui interiit vitiis, ſive qui ita vitio aliquo contaminatus eſt, ut de eo nulla ſpes habenda ſit. Ter. in Eun. Dii veſtram fidem, hominem *perditum*, miſerumque: & apud Cic. Sævum crudelitate, *perditum* luxuria, vitiis omnibus contaminatum. *Perdere aliquem*, eſt corrumpere, malis moribus inficere: ut apud Ter. in Adelph. Cur *perdis* adoleſcentem nobis? 25 Quibus ſcilicet decreverant bellum contra obſtinatos gerendum eſſe, & ab armis diſcedentes impunè recipiendo

1 Con

nta multitudine, neque [2] præmio [3] inductus
ionem [4] patefecerat, neque ex castris Cati-
isquam omnium [5] discesserat. [6] tanta [7] vis
, atque [9] uti [10] tabes [11] plerosque civium a-
[2] invaserat.

'III. Neque solum illis [13] aliena mens erat, qui
conjurationis fuerant, sed omnino cuncta ple-
'arum rerum [14] studio, Catilinæ incœpta [15] pro-
d [16] adeo [17] more suo [18] videbatur facere.
semper in civitate, [20] quibus opes nullæ sunt,
; invident, [22] malos [23] extollunt; [24] vete-
dere, nova [26] exoptant; [27] odio suarum
nutari omnia [28] student; [29] turba, atque
[1] se-

norum scilicet, qui erant
na. 2 Mercedo, supra
3 Motus, allectus.
Inducere enim sæpius
ro illicere, persuadère:
Ter. in Andr. Vide, quò
us. *Inducere* proprie, est
. Accipitur præterea *in-*
ro personam aliquam lo-
acere, & tanquam lo-
roducere, & commemo-
quid. *Inducere animum*,
rsuadère. 4 Patentem
periebat, palam faciebat.
erat. 6 Epiphonema:
' *molis erat Romanam*
utem. 7 Efficacia, vigor.
i, pravitatis. *Morbi* enim
epius in animo vitia in-
orroborata usu. *Morbus*
t ægritudo corporis, vel
io contra naturam, quæ
s faciat deteriorem. A
morbidus, quod est mor-
n, infirmum: & *morbo-*
sius morbo, valetudina-
) Sicuti, quemadmodum.
). *Tabes* proprie est tar-
io, seu nimia corporis
ex cura, aut animi
procedens. A *tabe* fit
oc est, tabi obnoxius;
eo dicitur, qui morbo,
ægritudine extabescit.
amen pro eo omni, quod
lo corrumpitur: ut apud
e Pont. Eleg. 1. *Non igi-*
i, si mens mea tabida
nive manantis more li-
a. Hinc item *tabificus*,
n inducit: unde Virg. in
r tabificum malis vene-
're, est tabe consumi: &
tabescere, idem significat, quod
animi vel corporis morbo confici.
11 Ferme omnes. 12 Occupaverat.
13 Id est, alienata à Reipublicæ
commodo, aut emolumento.
14 Propter studium, id est, cupi-
dinem, amorem. 15 Approbabat,
laudabat *Probare* propriè, est pro-
bum facere, laudare, bonum dice-
re: ut apud Cic. Meum factum *pro-*
bari abs te gaudeo. *Probare* ali-
quando est argumentis demonstrare,
& argumentando planum facere;
quòd ea laude digna videantur, quæ
probari rationibus possunt. Hinc
probatio, demonstratio dicitur. Et
probabile, quod licet non sit ve-
rum, rationibus tamen quibusdam
videtur probari & persuaderi posse.
Aliquando significat tentare, peri-
culum facere: ut, *Exitus acta pro-*
bat. A *probo* composita fiunt *appro-*
bo, *comprobo*, ejusdem fere signi-
ficationis; & contraria horum *re-*
probo, atque *improbo*, quod est
damno, reprehendo. 16 Prorsus,
omninò. 17 Ex pristina, & veteri
consuetudine. 18 Sc. *cuncta plebs*.
19 Ordo est: Nam *ii*, quibus nullæ
opes sunt, invident semper in civi-
tate bonis, & extollunt malos.
20 Id est, qui nullas habent divi-
tias. 21 Viris scilicet. 22 Improbos.
23 Efferunt, exaltant. 24 Antiqua
facta aut instituta. 25 Odio habent.
26 Percupiunt, valdè optant.
27 Tædio. 28 Cupiunt. 29 Tumul-
tu, perturbatione Reipublicæ. Pro-
priè enim *turba* est perturbatio,
tumultus, seditio. Sed quia multi-
tudo fere non vacat perturbatione,
factum est, ut eam quoque *turbam*
appellemus. Ter. Sed si tu negaris

F dic-

¹ seditionibus ² sine cura ³ aluntur: quoniam ⁴ [eg]stas facile habetur ⁵ sine damno. Sed urbana [pleb]s vero ⁶ præceps ierat ⁷ multis de caussis. ⁸ Pri[mum] omnium, qui ⁹ ubique ¹⁰ probro, atque ¹¹ petul[antia] maxume ¹² præstabant; item alii, per ¹³ dedecus ¹⁴ patrimoniis amissis; postremo omnes, [illegible] ¹⁵ flagitium, ¹⁶ aut facinus ¹⁷ domo ¹⁸ expulerat, hi Romam, sicuti in ¹⁹ sentinam, ²⁰ confluxerant. [illegible] multi, memores ²¹ Sullanæ victoriæ, [illegible] qu[od] ²² gregariis militibus ²³ alios ²⁴ senatores [vi]debant, alios ita divites, ut ²⁵ regio ²⁶ victu, a[illegible]

docere, ibi culpam in te transferet. Tum ille turba fient; id est, turbationes fient inter Simonem & te. A turba fit diminutivum *turbella*, parva turba. Plautus: Hanc mihi [illegible] *turbellam fecit*. Et *turbidus*, [illegible], confusus, non clarus, ut *turbida aqua*, id est, turbata & impura: à quo *turbulentus*, commotus, iratus. *Turbidus homo*, est commotus homo, plenus perturbatione: à quo *turbulentia*; & verbum *turbo*, quod est, confundo, commoveo, turbas facio. Virgil. *[illegible] animum incognita turbat*. Hujus composita sunt, *conturbo*, idem quod *perturbo*, hoc est, confundo res aliquas. *Deturbo*, deorsum violenter dejicio, detrudo. Virgil. *[illegible] deturbat ab alta*. *Disturbo*, [illegible] dirimendoque dejicio. Cic. [illegible], quantum in ipso est, *disturbat* humanæ vitæ societatem. *Exturbo*, extra turbo, è loco dejicio. Item à *turba* fit *turbo*, quod facit in genitivo *turbinis*, ventus validissimus, & vorticosus, obvia quæque deturbans. Cic. Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines. Est & *turbo* genus instrumenti lusorii, quod à pueris [illegible] in gyrum circumagitur. [illegible] 2 Securè, sine sollicitudine rerum & bonorum omnium amittendorum, utpote nihil possidentes. 3 Nutriuntur, educantur. 4 Inopia, paupertas. 5 Id est, sine detrimento, jactura: quia egens nihil habet quod amittat. 6 Sine consilio, aut ratione ferebatur. 7 Ob multas causas. 8 Sc. *hi erant præcipites*. Quæ hominum genera Catilinæ faverent, recenset Cicero in 2. Orat. in Catil. Vide quæ diximus suprà. 9 In omnibus Italiæ oppidis. 10 Dedecore. 11 *Lascivia*, virtque insolentiâ.

12 Eminebant, antece[illegible] 13 Infamiam, ignominiam. [illegible] quam amiserant patrimonia, hoc est, consumpserant. 1[5] scelera. 16 Turpe f[acinus]. 17 Patriâ suâ. 18 E[illegible] exegerat. 19 Receptacul[um] [om]nium sordium, omnium sce[lerato]rum hominum. Propriè verò [senti]na, est pars navis inferior, [quo] omnes confluunt sordes: à *se[ntien]do* dicta, quòd ejus fœtor *sen[titur]*. Hinc per metaphoram *sent[ina]* [di]citur omnis locus, qui sce[lerato]rum hominum receptaculum [est], apud Cic. in Catil. O fort[unatam] Rempublicam, siquidem hanc *[senti]nam* hujus urbis ejecerit. 2[0] venerant, abunde confu[xerant], quemadmodum contingere [solet], ut, quicquid aquæ in navi [est], ad sentinam confluat; ita in [urbem], quotquot improbi sunt, [tan]quam unum improbitate in[sign]em concurrunt. 21 Hoc est, [illegible]tis, ac licentiæ per victoriam acquisitæ. 22 Infimis, [igno]bilibus, humilioribus. G[regarii] enim *milites* dicuntur, q[ui non] sunt electi, sed tumultuarie [qui]cunque electi. Appellantur [autem] *gregarii*, quia *gregatim* p[ecorum] instar absque ullo honore ab [impe]ratore aguntur. *Gregarius*, [illegible] dicitur, quod est ex grege, [ut] *gregarius bos*, qui adhuc i[n grege] pascitur. *Grex* verò differt [ab ar]*mento*, quòd *grex* sit cong[regatio] minorum animalium, ut o[vium], porcorum, caprarum; *arm[entum]* verò majorum, ut camel[orum], boum, equorum, asinorum. [illegible] fit *gregatim*, quod signific[at per] greges, hoc est, conjunctim, una. 23 Quosdam. [illegible]tres conscriptos. 25 [illegible] 26 Cibo, & potu. *Victus* est

tu [2] ætatem agerent, sibi quisque, si in armis
, ex [3] victoria talia sperabat. præterea [4] juven-
quæ in agris [5] manuum mercede [6] inopiam [7] to-
erat, privatis atque publicis [8] largitionibus [9] ex-
urbanum otium [10] ingrato labori [11] prætulerat.
s, atque [13] alios omnis [14] malum publicum ale-
[15] quo minus mirandum est, homines egentis,
alis moribus, [17] maxuma spe, reipublicæ [18] juxta
: sibi [20] consuluisse. præterea quorum [21] victoria
:, parentes [22] proscripti, bona [23] erepta, jus
tatis imminutum erat, haud sane alio animo bel-
eventum [25] exspectabant. [26] ad hoc, quicun-
aliarum, [27] atque Senati, [28] partium erant,
[1] con-

fine quo vivere non possu-
itque hoc nomine continentur
mia, quæ esui, & potui,
e ad vivendum homini sunt
itia   2 Amictu, vestitu.
m transigerent.   3 Sc. ob-
ra, eventura.   4 Rusticana
t.   5 Hoc est, mercede
a ex labore manuum, ut fo-
 agros, vites putando. Undè
narii dicuntur illi, qui ali-
 mercedis causâ faciunt.
sustentatam.   7 Sustentaverat.
ile, muneribus.   9 Hoc
ecillata, provocata.   10 Mo-
 utilium-ve mercedem labori-
ipsorum dignam tribuenti.
posuerat, pluris æstimaverat.
o enim sæpius significat præ-
ur apud Cic. salutem Reipubl.
commodis præferre. Propriè si-
t prætfero: ut apud Cic. 6. Ver-
sinistrâ manu retinebat arcum,
, ardentem facem *præferebat*.
præfericulum dictum vas æ-
, sine ansa patens, veluti
, quod *præferre* in sacrificiis
ur. Item significat dictio, fa-
ctisve animi affectum ostendo:
ud Liv. Vultus tuus nescio
 lugens malum *præfert*.
tos rusticos scilicet.   13 E-
li.   14 Perturbatio Reipu-
  15 Quocirca.   16 Per
sibi salutem consequi spera-
  17 Potiandæ scilicet,
uè, pariter.   19 Ut sibi
  20 Auxilium tulisse.
: victoriam.   22 Relega-
 exilium missi, sc. erant.
ademta à Sylla.   24 Exi-
  25 Quia scilicet Sylla
it, ne ad magistratus admitte-
rentur filii proscriptorum. 26 *Præ-
terea*.   27 Quam.   28 A-
liarum factionum erant. hoc est,
quicunque Senatoribus invidebant,
non favebant. Notandum est, vo-
cabulum *partis* sæpe sumi pro fa-
ctione, sed hoc ferè in plurali nu-
mero: ut apud Cic. Erat (inquit)
illarum *partium*. Idem: Tenuerunt
partes Cæsaris. Undè dicitur *homo
bonarum*, aut *malarum partium*.
Propriè *partes* dicuntur, in quas
dividitur totum. Quidam *partem*
à *pari* dictam existimant, quod
partes simul junctæ, *pares*, hoc est,
æquales sint toti. Ab hoc fit *par-
ticula* diminutivum, hoc est, par-
va pars. *Ex parte*, & *in parte*,
aliquando pro partim usurpantur.
Priores partes alicui tribuere, est
pluris eum facere, & magis lauda-
re. *Priores partes habere apud
aliquem*, est plus apud illum posse,
& plus apud aliquem autoritatis
obtinère. *Audire utramque par-
tem in litibus*, est reo defensionis,
ut & accusatori actionis copiam
facere. *Partes primas agere* dicitur
in Comœdiis, qui sæpissimè prodit
in scenam. Aliquando etiam *partes*
in plurali numero pro officio poni
consuetum est; ut, *meæ partes
sunt*, & *mearum partium est*,
hoc est, meum officium est. Ab hoc
fit *particula* diminutivum, hoc est,
parva pars: à quo *particularis*,
continens partem; opponiturque
universali & *singulari*. *Particula-
ritatis* enim notæ sunt, aliqui,
quidam, nonnulli, plerique, &c.
ut, *quidam* homo est justus. Notæ
autem vel signa universalitatis (ut
obiter hoc addam) sunt omnes,

1 conturbari rempubl. quam 2 minus valere, ipsi
bant. 3 id 4 adeo malum multos post annos in 5 civi
6 reverterat.

XXXIX. Nam postquam Cn. Pompejo & M. (

cuncti, universi, quilibet, nullus, nemo, &c. ut, omnes electi salvantur. Nota verò singularitatis est nomen proprium, ut Aristoteles, Plato, Cicero, Seneca, &c. Ut *Cicero* est Orator. Et pronomen demonstrativum, hic, vel hæc res, &c. ut, *hic* homo est doctus. A *particularis* fiunt adverbia *particulariter*, ac *particulatim*, hoc est, membratim, & per partes. Item à *parte* fit *partim* adverbium, id est, ex parte: ut *partim* subticuit crimen, *partim* confessus est. Item à *pars* fit compositum *expers*, quod est sine parte, carens, seu vacuus. *Expers* enim *laborum* dicitur, qui nullam partem laborum tulit. Cic. Antonium omninò omnis eruditionis *expertem* atque ignarum fuisse. Item à *parte* fit *portio*, quasi *partio*, quod partem significat; cujus diminutivum est *portiuncula*. Ab hoc fit *proportio*, quæ est duarum rerum, quatenus ad quantitatem pertinet, comparatio. Item *particeps*, qui partem capit: dicimusque, *particeps sum laborum tuorum*, & *particeps tibi in laboribus*, *Participem* facere aliquem rei alicuius, est ei communicare, & rei partem tribuere. Ab hoc fit *participium* apud Grammaticos, quòd ea pars orationis partem capiat nominis & verbi. Nam, ut nomen, variatur per genera, & declinatur per casus: atque, ut verbum, undè derivatur, cum tempore significat actionem, passionem, aut existentiam rei. Et *participialia* nomina, dicta Gerundia, quæ licet non sint participia, similia tamen sunt participiis. Nam & casus, & genera sicut *participia* habent, & tempora, ac significationes. Regunt prætereà casum, more participiorum post, non antè. Illud tamen obiter notandum est, *gerundia* à *participiis* differre significatione: *gerundia* rei administrationem significant sine tempore: ut, tenet me occupatio juris *dicendi*; *gerundium*, seu *gerundivum* est, nec tempus significat futurum, sed rei administrationem in jure *dicendo*. *Participia* verò significant tempus sine rei administratione: m, *Tenet me cura docis numeranda*: *participium* est futuris significativum, sine rei [administ]ratione. Prætereà *gerundi*[a vo]cem habent significationem [acti]vam scilicet, atque passivam[; par]*ticipia* verò unam tantum. illud notandum, quod om[nia ge]*rundia*, cum sociata sunt su[...]vis, passive accipiuntur: d[...] verò, modò active, modò p[...] sed passive, cum sine præpo[...] & sine genere in ablativo, [...] absolute ponuntur: ut apu[d] *Alitur vitium crescitque t*[...] id est, cum tegitur. Idem: [...]*que visendo Fœmina*, h[...] cum videtur fœmina. Item [a par]*ticeps* fit verbum *participo*, [...] tribuo, aut capio: sive par[...] facio, aut particeps fio. P[...] à *pars* fit verbum *partiri*, [...] partes facere, & quasi distri[...] ut apud Virg. 1. Æn. *&* [...] *partitur in omnes*. Hujus co[mposi]tum est *impertio*, quod est in[...] tribuo, vel partem do: un[...] Huic rei aliquid temporis *imp*[...] id est, impendas. Idem: [...] mei laudem nemini *impert*[...] est partem do. Aliquando [...] constructione reperitur. Ter[...]*vimâ salute Parmenonem su*[...] *summ impertit* Gnatho: eo [...] quo dicitur, *dono tibi hunc* [...] & *dono te hoc equo*. Huju[s] [...]vum est *impertior*. Cic. [...] etiam viro forti collegæ m[...] *impertitur*. A *partiri* fit *part*[...] cum quo aliquid commune[...]mus, & partimur. Ut *par*[tiarius] *colonus*, qui fruges fructusqu[e] domino æque partitur. Item [...]*tior* composita fiunt *dispertio*[...] *dispertior*, in diversas parte[s] do, huic & illi partes do. [...]*tior*, *tripertior*, *quadripertio*[r] est, in duas, tres, quatuor [...] divido: unde *bipertitò* fit, bi[...] dupliciter: & *tripartitò*, [...] partes: & *quadripartitò*, q[uadru]pliciter, sive in quatuor parte[s] etiam fit *partitio*, hoc est, [...] in partes. 1 Turbari. 2 Par[um po]testatis ipsi habere, parum [...] 3 Sc. velle rempublicam con[...] 4 Prorsus, omnino. 5 Ro[...] scilicet. 6 Redierat.

:.[1] tribunitia poteſtas [2] reſtituta eſt; homines adoleſ-
es [3] ſummam poteſtatem [4] nacti, [5] quibus [6] ætas,
uſque ferox erat, cœpere, Senatum [7] criminando,
em [8] exagitare; dein [9] largiendo, atque [10] pollici-
.o, magis incendere; ita ipſi [11] clari, potenteſq;
:ri. contra [13] eos [14] ſumma ope nitebatur [15] pleraque
.litas, [16] Senati [17] ſpecie, [18] pro ſua magnitudine.
ıque uti [19] paucis verum [20] abſolvam. [21] per illa
tem-

ı *reverto*, & *revertor*, hoc
edeo: à quo *reverſio*. 1 Po-
Tribunorum plebis. 2 Re-
a, & in priſtinum ſtatum re-
eſt. 3 Ut, Tribunitiam, aut
larem. 4 Adepti. Eſt enim
bo *nanciſcor*, quod ſignificat
o, adipiſcor. Ter. Non trium-
ex nuptiis tuis ſi nil *nanciſ*-
ali? Quod ſi cum homine jun-
, frequentiſſime accipitur pro
io. Cicero: Eum tu hominem
, ſi quem eris *nactus* iſtis
s aut exilii minis. 5 Ado-
tibus. 6 Juvenilis. 7 Cri-
accuſando. *criminari*, eſt
ire, contumelioſe reprehende-
Dicimus autem *criminor te*
illi, vel *apud illum*: ut apud
in Eun. Hanc metui, ne *me*
naretur tibi. *Crimen* autem
lictum, peccatum: & proprie
icat id, quod per contentio-
alicui objicitur. 8 Moleſtare,
ovère. 9 Donando. 10 Se-
pollicendo, promittendo.
lebres, illuſtres. 12 Evadere,
er *cœperunt*. 13 Adoleſcen
ales ſeditioſos. 14 Omnibus
is. 15 Bona pars nobilium,
atritiorum. 16 Tuendi, de-
adi, id eſt, ſimulantes ſe de-
re Senatus autoritatem.
b prætextu, nomine. 18 Hoc
pro opibus & viribus.
ilicet *verbis*: ut in Andr. Ter.
is te volo 20 Dicam. *Sol*.
proprie, eſt diſſolvere quod erat
m. Ter. Jube *ſolvi* obſecro. Sol-
item dicuntur qui navi vehun-
cum ſoluto fune, quo navis
tur, recedunt. Cic. Nos eo
enati *ſolvimus*. Sed quoniam
lebent, quodammodò obligati
creditori. *ſolvere* etiam pro
am reddere uſurpamus. Ali-
lo eſt ſatisfacere. Ter. Neque
rbis *ſolves* unquam, quod re
malefeceris. *Solvere aliquem*
is, eſt eum legum vinculo
ere, & efficere ne legibus
teneatur. Interdum eſt liberare.
Virg. *Solvite corde metum Teu-
cri, ſecludite curas*. Unde *ſolutus
riſus*, dicitur magnus, & à curis
omnibus liber. *Solvere fidem*, eſt
rumpere, vel non ſervare fidem.
Ter. *Solviſti fidem*. *Solvendo non
ſum*, hoc eſt, ſatisfacere non
poſſum id, pro quo obligatus ſum.
Cic. Tu nec *ſolvendo eras*, id eſt,
ſolvere debita non poteras. Undè
fit *ſolutio*, id eſt, diſſolutio ejus,
quod compactum fuit: ut, cum
mortem animæ & corporis *ſolutio-
nem* eſſe dicimus. Compoſita hujus
verbi ſunt, *perſolvo*, quod eſt in
totum, & perfecte ſolvo: Virg. 1.
Æneid. *grates perſolvere dignas*,
Non opis eſt noſtræ. *Perſolvere
pœnas*, eſt puniri. *Diſſolvo*, de
quo infra dicemus. *Reſolvo*, diſ-
ſolvo quod ligatum erat. Item *ab-
ſolvo* quod proprie eſt ſolvo, libe-
ro: & maximè ad judicia pertinet;
cui contrarium eſt, *damno*: regit
autem accuſativum cum genitivo,
qui crimen ſignificat: ut apud Cic.
Cœcilius judex *abſolvit illum in-
juriarum*. Aliquando cum ablativo,
& id quidem ſine præpoſitione: ut
apud Liv. 3. Latæ deinde leges,
quæ *Conſulem* regni *ſuſpicione ab-
ſolverent*. Vel, cum præpoſitione:
Druſus erat *de prævaricatione* a
Tribunis ærariis *abſolutus*. Et quo-
niam re ſemel inchoatâ, dum ea
ad finem ſuum perducatur, quaſi
impedita eſſe videtur, fit, ut
abſolvo ponatur pro rei finem
impono, ſive perficio: ſic ſumitur
iſta vox apud Cic. 3. Offic. Ut ne-
mo pictor eſſet inventus, qui Ve-
neris eam partem, quam Apelles
inchoatam reliquit, *abſolveret*.
21 Hoc eſt, illis temporibus, qui-
bus ſcilicet Tribunitia poteſtas reſti-
tuta fuerat. Ordo eſt: Quicunque
agitavère rempublicam per illa
tempora, quiſque certabant pro ſuâ
potentia, ſimulantes bonum publi-
cum, honeſtis nominibus; alii ſer-
tabant,

mpora quicumque rempublic. [1] agitavere, honestis nominibus, [3] alii, sicuti jura populi defenderent, pars, [5] quo Senati [6] auctoritas maxuma foret, bonum publicum [8] simulantes, pro sua quisque potentia [10] certabant: neque illis [11] modestia, neque [12] modus [13] contentionis erat: [14] utrique victoriam [15] crudeliter exercebant.

XL. [16] Sed, postquam [17] Cn. Pompejus [18] ad bellum maritimum, atque [19] Mithridaticum [20] missus est; plebis opes imminutæ; [21] paucorum potentia [22] crevit, [23] hi [24] magistratus, [1] pro-

tabant, sicuti defenderent jura populi, pars certabat, quo autoritas Senatus foret maxima. 1 Gubernaverunt. 2 Excusationibus, prætextibus: ut apud Virg. 4. Æneid. Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam. 3 Nonnulli, quidam. 4 Alii, partim. 5 Ideò ut. 6 Dignitas. 7 Salutem reipublicæ. 8 Sc. se optare. 9 Augendâ. 10 Contendebant. 11 Moderatio. 12 Terminus, finis. 13 Dissidii. 14 Tam Plebeii (scilicet, quam Patritii. 15 Hoc est, cum crudeli extinctione & oppressione eorum, quos in potestatem suam redegerant. 16 Refert jam Pompeji in populum Romanum merita: eo enim præsente plebeii à potentioribus minus sunt oppressi. 17 Ob virtutem Magnus dictus. 18 Hoc est, bellum in mari gerendum contra piratas. 19 Contra Mithridatem, regem Ponti, vitantâ & animi & corporis, ut sex juges equos regeret, viginti duas linguas calleret. Hic diffidentibus Romanis sociali bello, Nicomedem Bithyniâ, Ariobarzanem Cappadociâ expulit: Græciam insulasque omnes, exceptâ Rhodo, occupavit: sed postea à Sylla fusus, à Lucullo profligatus & regno exutus, rursus à Pompejo victus venenum sumpsit. Cumque id sæpius frustra bibisset, quod adversus venenum multis antea medicaminibus corpus firmaverat, immissum percussorem Gallum, citò autoritate vultus territum revocavit: & in cædem suam manum trepidantis adjuvit. Laboravit insaniâ maximæ crudelitatis: nam Laodicem conjugem & sororem, præterea matrem, fratremque ac tres filios impuberes, totidemque filias interfecit. 20 A Senatu Romano. 21 Optimatium, nobilium. 21 Pauci optimates. 22 Aucta est. 24 Potestates, seu officia magistratuum, ut Præturam, Consulatum, Censuram. Aliquando significat eum, qui in potestate aliqua est constitutus: ut est Consul, Proconsul, Prætor, Proprætor, & alii, qui civitates aut provincias regunt. Videl[...] Hinc Cicero 3. de Legib. [...] vim igitur hanc esse magistratus, [...] ut præsit, præscribatque recta & utilia, & conjuncta cum legibus [...] Ut enim magistratibus leges, [...] populo præsunt magistratus: ver[...] que dici potest, magistratum lege[...] esse loquentem; legem autem m[...] tum magistratum. Est enim à v[...] bo magistrare, quod est (ut [...] Festus) regere, moderari, guber[...] re. Magistratus itaque tanquam [...] ctores dicti sunt: à quo mag[...] rium, quod nonnulli pro ipsa [...] gistri dignitate usurpant. Magis[...] vere fit à nomine magister. [...] stri propriè dicuntur artium [...] ceptores, pædagogi. Trans[...] tamen hoc nomen ad omnes [...] bus præcipua cura rerum inc[...] sive ad quoscumque præfectio[...] quòd magis, cæteris poll[...] quod magis quam cæteri, [...] tiam, & solicitudinem rebu[...] bus præsunt, debent. Hinc [...] stros Pagorum, societatum [...] rum, collegiorum dicimus, [...] gis, vicis, societatibus, [...] præsunt: Magistrum equit[...] summa potestas in equit[...] addebaturque semper Dicta[...] summa potestas erat in [...] unde & Magister Populi [...] ut ait Varro. Magistrum Epistolarum, Scriniorum [...]

ıvincias, aliaque omnia [2] tenere: [3] ipsi [4] in-, [5] florentes, [6] sine metu ætatem [7] agere, :erosque [9] judiciis [10] terrere, quo plebem magistratu [12] placidius tractarent. Sed [13] ubi ım [14] dubiis rebus [15] novandis spes [16] obla-:, [17] vetus certamen animos eorum [18] arrexit. si primo [19] prœlio Catilina [20] superior, aut qua manu discessisset, profecto magna [22] cla- atque [23] calamitas rempublic. [24] oppressisset; e [25] illis, qui victoriam adepti forent, diu- ea uti licuisset; quin defessis & [26] exsangui- qui [27] plus posset, imperium atque libertatem [1] ex-

rum, a *Præfecturâ*. *Magi-* :iam aliquando pro custode us. Ter. Me filiis relinquunt *magistrum*. 1 Regna quibus nt. 2 Pro tenebant, hoc s potestate sua conservabant. ntes, optimates. 4 Tuti. nes, honore scilicet & opibus. timore: quia nempe nullum lorem agnoscebant, nec ino- sibi timebant. 7 Pro age- hoc est, transigebant. 8 Ple- 9 Condemnationibus. terrebant, hoc est, terrorem ebant. 11 In officio magi- L 12 Facilius, & sine lite. mul atque. 14 Ambiguis, ti- plenis. 15 In novum sta- educendis, mutandis. 16 Da- ata. 17 Quòd scilicet sem- lebeji habuerant cum nobili- 18 Excitavit, incendit. nflictu, pugna. 20 Victor. c est, æqualiter victrice, aut dubio marte. 22 Strages. ies. 23 Miseria, ærumna: *calamitosum*, dicimus malis lamitatibus prægravatum: ut Cic. 1. Verr. Et honoris am- si puto esse, & accusare im- s, & miseros, *calamitosósque* lere. *Calamitas* propriè à s grando appellatur, quod *um*, hoc est, segetem com- it. Ter. in Eun. Sed ecce, ipsa tur nostri fundi *calamitas*. *itas* derivatur à nomine *ca-* , quòd propriè est frutex cus: deinde instrumentum, :ribi solet. Ponitur aliquando stula. Virg. *Nec calamis so- æquiparas, sed voce magi-* . *Calamus* etiam pro fistula tur, & pro quacunque re te- reti, ac fistulosâ, ad similitudinem arundinis. Item à *calamo* fit *cala- mistrum*, hoc est, tenue ferrum, quo in cinere calefacto crispantur capilli: à quò Cicero *calamistra- tam comam* appellat. 24 Obruisset 25 Conjuratoribus. Ordo est: Neque licuisset illis, qui forent adepti vi- ctoriam, uti eâ diutiùs: quin *ille*, qui plus posset, extorqueret defessis & exsanguinibus imperium atque libertatem. 26 Parùm fortibus, & languidis ob vulnera in bello accepta. 27 Magis, quam illi. *Plus* comparativum est neutrius generis: in plurali verò est omnis generis, significatione tantum est à *multum*. Nam secundum vocem habet originem à Græco πλεῖον, sive πλέον: utrumque enim significat *plus*. Et similiter superlativum ejus, quod est *plurimum*, & à Græcis dicitur πλεῖστον. *Plus* autem jungitur po- tissimum genitivo: Plaut. Non ha- bet *plus sapientiæ*, quam lapis. Veteres *pluria*, & *compluria* dixe- runt, pro eo, quod est, *plura*, & *complura*. *Plura* & *complura* sic differunt, quòd *plura* de duobus dici possit, *complura* non nisi de majore numero. Illud comparati- vum est: hoc verò minimè, ideò- que non regit casum. *Complurimus* non legitur, sed tantum *plurimus*. A *plus pluralis numerus* dictus est, quòd de pluribus dicatur; & ad- verbium *plurifariam*, pluribus modis: & *plusculus* diminutivum, hoc est, paulò plus. Ter. Tum *plusculâ* suppellectile opus est. Et *amplus*, hoc est, magnus, spatio- sus, quasi omni ex parte plus. *Am* enim veteres pro circum usurpa- bant. Est item amplus dignitate mul-

[1] extorqueret. [2] Fuere tamen extra conjurationem [3] complures, qui ad Catilinam [4] initio profecti sunt. [5] in his erat Fulvius, [6] Senatoris filius: quem [7] retractum ex [8] itinere [9] parens [10] necari jussit. [11] Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina [12] præceperat, quoscumque [13] moribus, aut [14] fortuna [15] novis rebus [16] idoneos [17] credebat, aut per se, aut per alios [18] solicitabat; neque solum [19] cives, sed [20] cujusque modi genus hominum, [21] quod modo [22] usui [23] bello foret.

XLI. Igi-

tate multa, & autoritate præditus: à quo fit *ample*, copiose, magnifice; & *amplius*, plus. Et in hac significatione *nominativo*, *accusativo*, & *ablativo* jungitur. Item *amplitudo* pro magnitudine & excellentiâ: & verbum *amplio*, augeo. Item *amplifico*, amplum facio, augeo, multiplico: à quo fit *amplificatio*, augmentatio: & *amplustria* navium ornamenta in summitate mali: sic dicta, *quod amplius forent, quam essent necessaria*, ut ait Festus. 1 Eriperet, vi auferret. *Extorquêre* proprie, est tormentis, vel aliâ quavis vi aliquid auferre, eripere. Unde *extorquêre veritatem*, est adhibitiis tormentis veram exprimere confessionem. *Torquêre* autem proprie, est curvare, inflectere. Hinc aliquando ponitur pro gyro celeri rotare. Nonnunquam pro regere, gubernare. Virg. *Cælum & terras qui numine torquet.* Interdum est, quæstionem de aliquo habêre, quod fit eruendæ veritatis causa. Sed *torquemus* hominem, *extorquemus* veritatem, ut diximus. Cic. Apud Rhodios liberi, civesque *torquentur*. Transfertur & ad animum pro eo quod est angere, sive molestiâ afficere: sic dicimus, *torquêri* suorum desiderio. Cic. Equidem dies noctesque *torqueo*. *Torquêre funem*, est torquendo ex funiculis pluribus unum funem efficere. *Torquêre jus*, est pervertere ac evertere. Hinc fit *tortuosus*, obliquus, & multis flexibus sinuosus. Et *tormentum*, quod significat quæstionem, hoc est, cruciatum, sive dolores corporis, qui aut eruendæ veritatis, aut criminis puniendi causâ fieri solet. *Tormentum* etiam pro quocunque cruciatu veteres posuerunt: à quo fit *tortor*, qui veritatis eruendæ causâ tormenta admovet: & *tormen*, quod est genus morbi, cum dolore torquentur intestina. Item à *torqueo* composita fiunt *abstorqueo*, torquendo aufero. *Contorqueo*, *attorqueo* ejusdem ferme cum suo simplici significationis. *Intorqueo*, in medio torqueo. *Extorqueo*, de quo jam diximus. *Obtorqueo*, contra torqueo. 2 Id est, quamvis contra conjuratos plurimi bella movissent. 3 Nobiles scilicet. 4 Principio conjurationis. 5 Inter hos, qui conjurationis minime conscii ad Catilinam proficiscerentur. 6 Fulvii scilicet. 7 Reductum. 8 Intellige id iter, quo ad Catilinam proficiscebatur. 9 Pater ejus. 10 Occidi, interfici, quod ad conjuratos se conferret. *Præfatus*, *non se Catilinæ illum adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam genuisse*: verba sunt Fulvii apud Valer. Max. lib. 5. c. 8. 11 Commemorat autor nunc ea, quæ interea ab iis conjuratis, qui Romæ relicti fuerant, facta sunt. Dicit ergo, *iisdem temporibus*, quibus scilicet hi, qui conjurationis ignari, ad Catilinam proficiscebantur. Ordo est: Lentulus solicitabat Romæ iisdem temporibus, sicuti Catilina præceperat, quoscunque credebat *esse* idoneos moribus, aut fortunâ rebus novis, aut per se, aut per alios. 12 Mandaverat, jusserat. Catilina enim cum discederet, Lentulo & Cethego præceperat, ut conjurationi exequendæ idonea diligenter curarent. 11 Propter mores, intellige malos. 14 Id est, propter fortunam, hoc est, egestatem, inopiam, quod pauperes essent. 15 Ad novas res, sc. in republica Romana moliendas 16 Aptos. 17 Putabat. 18 Alliciebat, molestabat. 19 Sc. *solicitabat*. 20 Qualecunque esset. 21 Dummodò. 22 Utilitati. 23 Ad bellum.

1 Ita

LI. Igitur P. Umbreno cuidam [1] negotium uti legatos [2] Allobrogum [3] requirat; [4] eosſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli; exiſtimans publice, privatimque [5] ære alieno [6] oppreſſos, præterea [7] quod [8] natura [9] gens Gallica [1] bel-

...c eſt, imperat, in mandatis ... Lentulus. 2 Hoc eſt popu... Galliæ juxta Rhodanum flu... victoria Fabii. & Catilinæ ...stione notorum. 3 Diligen... ...xrat. Unde Plutarch in Cic. ..., inquit, tùm Romæ erant ...gati Allobrogum, quæ gens ...maxime affligebatur, Romaque dominationem ægre tole... Hos Lentulus exiſtimans ſibi fore ad concitandam ...m, conjurationis ſocios eſſe literaſque eis ad Senatum ...rogicum & Catilinam dedit, ...item illi promittens, hunc ...s, ut ſervis libertate dona... ...tim Romam peteret. 4 Sc. ... 5 Debito. 6 Obrutos ... 8 A natura, per naturam. ...a proprie ſumitur pro gene... ... & nativitate viventium; ... hæc eſt prima & germana. ...pud Latinos, quam apud Græ... ...ajus vocis ſignificatio. Dicitur Latinis natura, quaſi à naſ... In qua ſignificatione hac uſus eſt Apoſtolus Paulus ad ... 2. 3. Eramus (inquit) filii naturâ: id eſt, ab ipſa nati... Græcis verò natura dicitur ..., ἀπὸ τοῦ φύειν, quod eſt ... Natura quoque accipitur pro ... Divinâ, ſeu pro ſu, remo ...univerſitatis conditore, Deo ... Hanc autem quidam Philo... Naturam naturantem appel... Accipitur item natura pro ...ne rei eſſentiâ: quo ſenſu ...s, definitionem eſſe oratio... quæ rei definitæ naturam ...at; hoc eſt, eſſentiam: quo modo dicere conſuevimus, ...s ſubſtantias, omnaque acci... naturam ſuam obtinere. I em ...ta univerſitate rerum creata ſeu pro ipſo mundo univerſo: ...odo dicimus, Chimæram non ...s rerum naturâ. Sic dicimus, naturâ ſua calefacere; ma...n naturâ ſuâ ferrum attrahere. pro ordine & univerſali regi... a Deo in rebus creatis poſito: ...odo dicimus aliqua ſecundum ...am evenire, quædam verò ... Denique natura uſurpatur ...utivo calore, ac cujuſque animalis temperamento, quod ex quatuor primarum qualitatum mixtione oritur: quomodo dicunt Medici, naturam quorundam corporum eſſe biliosam, quorundam melancholicam: ſic etiam dicimus, Conſuetudo eſt altera natura. A naturâ fit naturale, quod eſt ſecundum naturam: & ſic opponitur ſupernaturali, eique omni, quod præter naturæ ordinem contingere poteſt. Naturale item ſumitur pro eo, quod non eſt fortuitum ſeu caſuale: ut ſunt inventio theſauri à fodiente terram, aut lapſus tegulæ in caput tranſeuntis per vicum. Aliquando pro eo, quod non eſt voluntarium ſeu liberum: ut ſunt omnes actus, qui à nobis libere proficiſcuntur: talis eſt locutio, ambulatio, &c. Hoc pacto equus naturaliter in præſentem aquam ferri dicitur. Interdum pro eo, quod non eſt violentum ſeu coactum; qualis eſt impulſus ad lapſum: quo ſenſu dicimus naturale eſſe lapidi, quod deorſum cadat, & igni, quod ad ſuperiora contendat. Modò pro eo, quod non eſt artificioſum; hujuſmodi ſunt omnia arte facta: ut naves, horologia, veſtimenta, & ſimilia. 9 Id eſt, natio Gallica. Gens enim modò nationem ſignificat. Virg. Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor. Quanquam gentis appellatio generalior eſſe videtur, multaſque ſub ſe comprehendere nationes. Gens enim Itala Latinos habet, Hetruſcos, Campanos, Umbros, Picentes, & hujuſmodi. Modò ſignificat familiam & domum: ut, gens Ælia, Valeria, pro Æliorum, & Valeriorum familiâ. Unde gentiles dicuntur, qui ex eadem familiâ ſunt, & gentilitius, quod eſt ex gente aut familiâ. Gentilitium ſacerdotium eſt, quod ad jus familiæ pertinet. Gentilis etiam dicitur, qui ejuſdem nominis eſt, quaſi nomen familiæ habeat. Item gentile dicitur, quod eſt gentis alicujus proprium. Ab hoc gentilitas dicta, quæ proprie eſt multitudo ipſa, vel familiæ, vel nationis alicujus, & ipſi gentiles. Scriptores tamen rerum ſacrarum gentiles, ſive gentilitatem vocant

i nihil esset; [1] miseriis suis [2] remedium mor- exspectare: At ego, [3] inquit, vobis, [4] si modo ri esse vultis, [6] rationem ostendam, qua tanta ala ista [8] effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobro- n spem maximam [9] adducti, Umbrenum orare, sui [11] misereretur: nihil tam [12] asperum, ne- um [13] difficile esse, quin [14] cupidissime facturi , [15] dum ea res [16] civitatem [17] ære alieno [18] libe- [19] Ille eos in domum [20] Decii Bruti [21] perdu- cit;

nitatibus. 2 Auxilium. Umbrenus scilicet. 4 Dum- ç Animosi, & virili animo 6 Modum, viam, me- :e, Quâ ratione id fieri idi. Ratio propriè est no- animæ facultas. qua unâ animantibus homo differt. rationalis appellatur. Ac- e pro ipsâ ratiocinatione; pro discursu animi ad in- dum verum. Aliquando po- consilio & proposito: ut, est ratio. Ter. Vestram ne- gari satis rationem. Ali- pro respectu & curâ: ut est ratio salutis, honoris, liaris. Sic Nullam habet nem. Si verò jungatur cum one cum, significat nego- ndo habère rationem cum est habère, quod cum illo :. Cum omnibus mutis ra- habère cogito. Aliquando pro causa. Ratio aliquando quod supputatio, calculus: icere: supputare rationem. putare, est summam con- ctionem inire, est modum invenire. Ratio constare cùm summa justa & legiti- ret. Hinc fit diminutivum 'a, quod accipitur pro levi ratione. Aliquando pro sup- cula non magnæ pecuniæ. ei de ratiuncula jampri- d mereliquum pauxillulum um. Et rationalis, rationis cui naturâ insitum est, ut uti possit. Et rationabilis, quem natura instruxit. Et rium, liber rationum. Item lis, ad rationes pertinens: is præfectus. Item ratioci- ratiocinatione quadam depre- colligo. A quo fit ratioci- næ definitur discursus men- rioribus & notioribus pro- une aliam propositionem ignotiorem deducentis. A Græcis appellatur Syllogismus, quod pro- priè est computatio plurium nume- rorum in unam summam. Nomen hoc mentis operationi, quæ jam definita est, concinne accommoda- tur: quia in syllogismo dialectico propositiones duæ præmissæ velut in summam computantur unam, quam conclusionem appellamus. 7 Quæ scilicet capiti vestro immi- nent. 8 Evadatis, vitetis. 9 Redacti, compulsi. 10 Allobro- gum scilicet. 11 Misericordiâ afficeretur. 12 Durum, sc. esse dixerunt. 13 Factu minimè facile, laboriosum. Ter. in Heaut. Nihil tam difficile est, quin quæ- rendo investigari possit. Si de ho- mine dicatur, idem significat, quod morosus, inexorabilis: ut apud Cic. Moderati enim nec difficiles senes. Hujus contrarium est faci- lis, hoc est, exorabilis. Ab hoc difficultas derivatur, id est, labor aliquid faciendi, asperitas: ut apud Cic. Prospicio quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. Accipitur, eleganter pro inopia: ut, difficultas rei nummariæ, aut frumentariæ: ut apud Cic. 4. Verr. Et simul ostendit se in summa difficultate esse nummariæ. Difficultatem facere, est mo- lestiam præbere. Hinc fit adver- bium difficulter, id est, ægrè, vix, cum labore. 14 Avidissime, alacri animo. 15 Dummodò. 16 Allobrogum scilicet, unde missi erant. 17 Debito. 18 Liberatam faceret. 19 Umbrenus. 20 Ma- ritì Semproniæ, qui fuit unus ex consciis conjurationis. 21 Dedu- cit. Perducere propriè, est ad finem usque ducere. Hinc perducere ad exitum, significat complère, absolvere. Differunt hic Sallustius noster a Cicerone, eo quod in 3. Orat. in Catil. dicat, Allobroges

cit; quod foro [1] propinqua erat, neque aliena [2] (filii, propter [3] Semproniam. nam tum Brutus · Roma aberat. Præterea [5] Gabinium [6] arcessit, major [7] auctoritas [8] sermoni inesset. [9] eo [10] præs conjurationem [11] aperit: nominat [12] socios, pra ea multos cujusque [13] generis [14] innoxios; qu gatis animus [15] amplior esset: dein eos [16] polli [17] operam suam, domum [18] dimittit.

XLII. Sed Allobroges [19] diu [20] in incerto buere, [21] quidnam consilii caperent. In altera te erat [22] æs alienum, [23] studium belli, m [24] merces in spe victoriæ: at in altera [25] ma opes, [26] tuta consilia, pro incerta spe [27] certa

ad Gabinium primum perductos fuisse; sic enim ait: *Atque idem hoc decretum est in Q. Magium Chilonem, qui una cum hoc Fertio semper erat in hac Allobrogum solicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat.* 1 Vicina. 2 Id est, a consilio, seu conjurationis proposito. 3 Uxorem Decii Bruti. Supra enim hanc Sallustius noster inter mulieres illas nominavit, conjurationis conscias, dicens: *Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe virilis audaciæ facinora commiserat.* 4 Non erat Romæ præsens. 5 Unum ex conjuratis. 6 Advocari, adduci jussit in domum Decii Bruti. *Accersere* seu *arcessere* etiam, est accusare: ut apud Cic. 2 Offic. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter retinendum est, ne quem unquam innocentem judicio capitis *arcessas.* 7 Gravitas. 8 Verbis, habitis cum legatis Allobrogum ad bellum gerendum. 9 Gabinio. 10 Id est, cum adesset legatis. *Præsens* enim significat eum, qui coram nobis, hoc est, in conspectu nostro est. A quo *præsentare* verbum deducitur, hoc est, offerre, & quasi se *præsentem* exhibere. Et duo adverbia *impræsentia*, & *impræsentiarum*, quæ significant præsenti tempore, hoc est, quod vel præsens est vel præsens fuit, vel præsens erit. Ut cum a Cicerone quæreretur, quid esset virtus? Respondit: non esse *impræsentia* de virtutis nomine disceptandum. *Præsens* quoque pro *subito* accipitur, & non dilato in alterum tempus: ut apud V Æneid. *Præsentemque viris intentant omnia mortem.* Sic dic præsentissimum periculum, p timum medicina, præsenti venenum, id est, potens, & e & subito aut sanans, aut r quod etiam *præsentaneum* v Aliquando *præsens* idem est, fortis, virilis: ut apud T Phorm. Animo virili, *præs* ut sis, para. A *præsens* e verbum *præsento.* Cujus co tum est *repræsento*, hoc est, præsento, præsentem exhibe te diem solvo. 11 De 12 Participes, scilicet conjura præcipue verò patritios. & r 13 Status, & conditionis 14 Innocentes, insontes, conjurationis. 15 Largior, tior, hoc est, ut alacriori rem susciperent. 16 Id est postquam polliciti essent. xilium, & industriam 18 Potestatem abeundi 19 Longa hæsitatione. 20 In 21 Hoc est, quodnam co inirent, an opem conjurati ferre deberent, an ipsam p 22 Debitum eorum, quia privatimque ære alieno erant ut, supra dixit. 23 & propensio ad bellum ger quia scilicet *natura gens bellicosa est*, ut paulò ant 24 Premium. 25 Ampliore blicæ faventium divitiæ: ma erat Reipublicæ potentia horum paucorum, qui in conjuraverant. 26 Nibil in se habentia. 27 In Senatu pro conjuratione

Hæc [1] illis [2] volventibus, [3] tandem vicit [4] fortuna
ɔl. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus [5] patrocinio [6] ci-
plurimum utebatur, rem omnem, uti [7] cognove-
[8] aperiunt. Cicero, per Sangam [9] consilio [10] co-
, legatis [11] præcipit, [12] ut studium conjurationis
nenter simulent; [13] ceteros [14] adeant, [15] bene
:eantur; [16] denique operam, ut [17] eos [18] quam
:me [19] manifestos habeant.

III. Iisdem fere temporibus [21] in Gallia citeriore,
ןue ulteriore, [23] item in agro Piceno, Brutio, [24] A-
[25] motus erat. Nam illi, quos ante Catilina [26] di-
:at, [27] inconsulte, ac veluti per [28] dementiam [29] cun-
mul agebant: [30] nocturnis consiliis, armorum, atque
um portationibus, festinando, [31] agitando omnia,
timoris, quam periculi effecerant. [32] Ex eo nu-
, [33] complures [34] Q. [35] Metellus [36] Celer prætor,
C. [37] caussa cognita, in [38] vincula conjecerat;
[1] item

, & proposita: suprà enim
adhoc *si quis indicasset de*
atione, quæ contra rempubli-
'acta erat, præmium, servo
item, & sestertia centum:
impunitatem ejus rei, &
torum ducenta millia decre.
1 Legatis Allobrogum.
;itantibus, perpendentibus.
iique, hoc est, post longam
tationem, hæsitationem. 4 Id
ɔrtuna Reipublicæ favens: id
voluerunt Reipublicæ magis
, quàm conjurationi. 5 Tu-
defensione. *Patrocinari* au-
est defendere, seu aliquem
lendum suscipere. Ter. Vos
dotatis modò *patrocinari* for-
arbitramini, etiam dotatis
Patronus verò dicitur, qui
m in periculo defendit. Dif-
: ab *Advocato Patronus*,
Advocatus sit nomen gene-
: siquidem quicunque adest
in causa officii gratiâ, *Ad-*
us appellatur, etiamsi nihil
, agatque, modò paratus sit
lere. Ter. Volo ego hic adesse
atos in turba hac. *Patronus*
proprie est, qui agit causam,
cusati, non accusantis. 6 Al-
;um scilicet. 7 Intellexerant
sc. ex Umbreno. 8 Indi-
legati scilicet. 9 Umbreni.
tellecto. 11 Mandat. 12 Hoc
ɪr *fingant*, & externis veluti
se studium & ardorem con-
jurationis prosequi velle, ostendant.
11 Scilicet conjuratos, præter Um-
brenum & Gabinium: ut eos nos-
cant. 14 Accedant 15 Sc. de se
sperare. 16 Et sedulò incumbant
17 Conjuratos. 18 Id est, quan-
tum maxime fieri possit. 19 Co-
gnoscant. 20 Quibus hæc ab Um-
breno & Gabinio cum legatis acta
sunt. Hic refert Sallustius, quomodo
in aliis quoque locis & regionibus
tunc temporis motus fuerit propter
excursiones militum conjurationis.
21 Id est, citrà Alpes, alio nomine
Cisalpina, quæ scilicet inter Alpes
est, & Rubiconem fluvium. 22 Hoc
est, ultra Alpes, alio nomine
Transalpina. 23 Similiter. 24 In
istis partibus Italiæ. 25 Commotio
belli. 26 Hic proprie vox ista po-
test accipi, ut significet, in diversa
loca & partes miserat, ut, cum
opus foret, sibi cum exercitu præ-
sto essent. De hac voce supra satis.
27 Sine consilio, imprudenter, quia
harum rerum imperiti erant.
28 Insaniam. 29 Sine ordine,
nullà habità temporis ratione.
30 Id est, consiliis & deliberationibus,
quas per noctem ceperant seu
inierant. 31 Commovendo.
32 Vagantium. 33 Plurimos.
34 Est prænomen ejus. 35 No-
men. 36 Cognomen. 37 Va-
gationis. 38 Hoc est, carce-
rem. *Vincula* enim sæpius sumun-
tur pro carcere, in quo noxii
vincti

F 7

[1] item in citeriore Gallia [2] C. Muræna, [3] qui ei [4] provinciæ [5] legatus [6] præerat.

XLIV. [7] At Romæ Lentulus cum ceteris, qui [8] principes conjurationis erant, paratis, uti videbatur, [9] magnis copiis, constituerat, uti, cum Catilina in agrum [10] Fæsulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus pl. [11] concione habita, quereretur [12] de actionibus Ciceronis, bellique gravissimi invidiam [1] op-

vincti servantur. Hinc *in vinculis esse*, est in carcere esse vinctum: sic, *in vincula conjicere*. *Vincula* proprie dicuntur ligamina, ut apud Virg. 2. Æneid. *Nam tenerat crescebant vincula palmas*. *Vincio* vero, est ligo, constringo. Virg. *Purpureoque alte suras vincire cothurno*. A quo composita fiunt *convincio*, simul vincio. *Devincio*, ligo, alligo. Accipitur aliquando pro obligo, obnoxium reddo. Plaut. Hem hoc me facto tibi *devinxisti*. Sic dicimus: Ille est maxime mecum familiaritate *devinctus*. A *vincio*, etiam fit *vitta*, ligamentum capitis, hoc est fascia, quâ circum caput antiqui vel crines, vel serta, aut flores, aut quidvis aliud religabant. Hinc *vittatus*, vittis redimitus. Item *vimen*, quasi *vincimen*, omne virgultum lentum & flexile, ad ligandum aptum. A quo fit *vimineus*, *a*, *um*, quod est ex vimine; unde *vasa viminea* dicimus: & *viminalis*, *e*, quod est ad ligandum aptum, seu quod pertinet ad vimina. 1 Similiter. 2 Sc. id fecerat, seu conjecerat complures in vincula. 3 C. Muræna. 4 Sc. Galliæ citerioris. 5 Hoc est tanquam is, qui Imperatoris potestate fungebatur, & locum tenebat. 6 Præfectus erat, curam ejus provinciæ habebat. 7 Ordo est: At Lentulus constituerat Romæ cum cæteris, qui erant principes conjurationis, paratis magnis copiis, ut videbatur, uti, cum Catilina venisset cum exercitu in agrum Fæsulanum, L. Bestia, tribunus plebis, habitâ concione, quereretur de actionibus Ciceronis, & imponeret optimo consuli invidiam belli gravissimi. 8 Præcipui ex conjuratoribus. 9 Id est, magno exercitu: Catilina enim jam ad viginti millia hominum collegerat, & Lentulus multos Romæ sollicitaverat. 10 Ubi *Manlius erat*. 11 Oratione ad populum. *Concio* enim tria significat: primo (ut hoc loco) orationem ipsam, quæ ad populum habetur: ut apud Cic. Legi *concionem* tuam, nihil illâ sapientius. Sic, *concionem habuit*. Secundò, multitudinem populi congregatam ad audiendum aliquem orantem pro utilitate communi; ut à Sallustio nostro: *Itaque concione advocatâ, hujuscemodi orationem habuit*. Tertiò denique suggestum, seu locum ipsum unde verba fiunt. Liv. lib. 2. Vocato ad concilium populo, in *concionem* ascendit. A *concio* fit concilium, id est, multitudo populi consulendi gratiâ congregata: à quo *conciliabulum*, locus in quo concilium congregatur. Et verbum *concilio*, quod est comparo, contraho: sumiturque in bonam & in malam partem. Ter. Exeo ergo, ut pacem *conciliem*. Sic dicimus, *concilio mihi amorem alicujus, ac benevolentiam*; & *concilio odium, inimicitias*, hoc est, acquiro. Quando autem non cum re, sed cum Deo, sive homine jungitur *concilio*, significat placo, & amicum facio. Virg. *Tu sceptra Jovemque concilias*. A quo *conciliatrix* dicitur mulier, quæ viris comparat & convenire facit uxores, & uxoribus viros. Et *conciliabundus*, qui conciliat. Et *reconciliare*, est in gratiam reducere, quoties scilicet amici, qui, interpositâ aliquâ offensâ, aliquando fuerint inimici, in pristinam redeunt benevolentiam, ac familiaritatem: à quo *reconciliatio* dicta. *Concio* denique fit à verbo *conciere* vel concire: quod aliquando significat convocare, aliquando perturbare, commovêre, concitare. Ter. Fortassè unum aliquod verbum hanc inter eos iram *conciverit*. *Ciere* autem, est provocare, turbare, & quasi *cis*, hoc est, citra movêre. Virg. *Et tonitru cœlum omne ciebo*. Dicimus autem & in quarta conjugatione *cio*; à quo fit *accive*,

optumo consuli [2] imponeret: [3] eo signo, proxuma octe cetera multitudo conjurationis suum quisque negotium [5] exequeretur. [6] Sed ea [7] divisa hoc modo icebantur. Statilius, & Gabinius uti cum magna [8] manu [9] duodecim simul [10] opportuna loca urbis incenderent, [11] quo tumultu facilior [12] aditus ad [13] consulem, eterosque, quibus insidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam [14] obsideret, [15] eumque i [16] aggrederetur, [17] alius autem [18] alium: sed [19] filii fami-

ne est. advocare. A *cio* fit *cito*, uod propriè est voco. Cic. *Citat* um, non respondet, *citat* accusatorem. Idem: *Citetur* Salamis clarissimæ testis victoriæ, hoc est vocentur Salaminii, ut testimonium ictoriæ perhibeant. Per similitudinem ponitur pro incito, provoco, ommoveo. Ab hoc fit verbum *oscito*, uasi cito, hoc est, commoveo os. & s totum aperio, ut fit præ somno, ut tædio: unde *oscitatio*, oris exansio, dicitur; & *oscitanter*, negligenter, secure; & *oscedo*, vitium æpius oscitandi. Quod cùm toto orpore fit, *pandiculatio* dicitur: qui toto corpore extenditur, icitur pandiculari. Item *citus*, oc est, celer, quasi *citatus*. Nam ui vocati sunt, *celeriùs* venire onsueverunt: & *citatus* quoque ro celer usurpatur. Apulejus: *Citato*, non testudineo gradu. Sic supra: *citus* modò, modò tardus incessus, sc. *Catilinæ incerat*. Ab hoc t comparativum *citior*; & superativum *citissimus*. Item adverbium *tò*; à quo *citius*, & *citissime*. Item *cito* alia quoque composita fiunt, *ecito*, memoriter referendo pronuntio. *Excito*, quod propriè significat expergefacio. Ponitur tamen ro *solicito*. Sen. Ut otiosum *excitans*. *Incito*, provoco, irrito. *Suscito*, interdum excito, interdum vivifico. Ab hoc fit *suscitabulum*, uod pro incitamento accipitur. *Concito*, commoveo, ad iram provoco: à quo *concitatus* iratus dicitur. *Percito*, quod tamen me legere non memini; verùm *percitus*, oc est, commotus, concitatus. Ter. ncredibili re, atque atroci *percitus*. Contra Catilinam. 1 Ciceroni. Injiceret, in humeros ipsius lium belli imponeret. 3 Scilicet ex conjuratis, nempe concionis *L. Bestiæ habitæ, qui ita decreerant, ut eo die, quo L. Bestia* conquestus esset de actionibus Ciceronis, proxima nocte suum quisque negotium exequeretur. 4 Mandata. 5 Perficeret. 6 Negotia scilicet. 7 Partita, distributa. 8 Hominum multitudine. 9 Dissentit hic Sallustius noster à Plutarcho de locorum numero, qui hæc in vita Ciceronis narrat: *Nox ad rem istam peragendam definita fuit Saturnaliorum: gladii, stupa, & sulphur in Cethegi domum comportata: centum deinde viri ad singulas urbis partes singuli destinati, ut certis intervallis simul accensa urbs undique conflagraret: alii ordinati, qui aquæ ductus obturarent, & aquam petentes necarent.* 10 Intellige, ad incendium opportuna. 11 Id est, qua perturbatione & incendio urbis. 12 Accessus. 13 Ciceronem scilicet, quem præcipuè trucidare volebant. 14 Militibus cingeret. 15 Ciceronem. 16 Invaderet, adoriretur. 17 Ex conjuratis, sc. *aggrederetur*. 18 Scilicet ex patritiis, seu Senatoribus invisis. 19 Notandum est hic obiter, Sallustium dicere *filii familiarum*, non *filii familias*: quia sermo est de diversis familiis. Sed de filiis unius familiæ dici potest, *filii familias*, aut *familiæ*: de diversis verò familiis, *filii familiarum*. De his Cicero loquitur in 2. Orat. in Catil. dicens: *Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.* *Familia* propriè, est turba famulorum. Deinde tamen paulatim usus invaluit, ut familiæ appellatione comprehenderentur & liberi, quam servi.

iarium, [1] quorum ex [2] nobilitate maxuma pars
parentes interficerent; simul, cæde, & incendio
culsis [4] omnibus, ad Catilinam [5] erumperent.
r hæc parata, atque decreta, Cethegus semper
batur de ignavia [7] sociorum: illos, dubitando,
s [8] prolatando, magnas [9] opportunitates [10] cor-
ere; [11] facto [12] non consulto, in tali periculo
esse: [13] seque, si pauci adjuvarent, [14] languen-
aliis, impetum [15] in curiam facturum. [16] natu-
ferox, [18] vehemens, manu [19] promptus [20] erat:
num bonum in [21] celeritate putabat.
L V. [22] Sed Allobroges [23] ex præcepto
onis [24] per Gabinium [25] ceteros [26] con-
nt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item
[27] postulant [28] jusjurandum, [29] quod
[1] signa-

unius patris familias juri
. Posthæc ad eos quoque hoc
translatum est, qui ex eadem
ognatione: ut, Cæsarum,
um *familia*; unde Sueton.
ne: Ex gente Domitiâ duæ
claruerunt, Corvinorum,
borum. 1 Filiorum.
scilicet conjuraverat cum
. 3 Perturbatis, attonitis.
us. 5 Cum impetu egre-
r, eruptionem facerent.
, dum hæc parabantur, at-
ernebantur, nempe incendia
s. 7 Conjuratorum. Unde
3. Orat. in Catil. ait: *Hanc
Cethego cum ceteris contro-
s fuisse dixerunt. quod,
ntulo, & ceteris, Saturna-
adem fieri atque urbem in-
laceret, Cethego nimium id
videretur.* 8 Sæpius dif-
, protrahendo. *Prolatare*
, est ampliare, dilatare,
re. 9 Commoditates, oc-
. 10 Prætermittere, de-
11 Ut faciant. 12 Id est,
ultent, deliberent. 13 Ordo
se facturum impetum in cu-
si pauci adjuvarent, aliis
tibus. 14 Id est, quamvis
uerent, hoc est, tardarent,
scerent. 15 Locum Sena-
seu Senatum. 16 Cicero
at. in Catil. huic Cethego
n temeritatem tribuit, sed
lmodum pertimescendam:
us hæc sunt: *Quem quidem
ex urbe pellebam*, hoc
o animo, *Quirites*, re-
*mote Catilinâ, nec mihi esse P.
Lentuli somnium, nec L. Cassii a-
dipem, nec C. Cethegi furiosam
temeritatem pertimescendam.*
17 Indomitus. 18 Ardens, acer.
19 Expeditus, alacer. *Promptus*
autem is dicitur, qui jam paratus
est ad agendum: & in quo nulla
mora est, expeditus. Sic dicimus,
Promptus ingenio, qui ingeniosus
est, qui ingenium ad omnia paratum
habet. Res est in promptu dicimus,
cum significamus esse ad manum,
esse facilem & manifestam. Ut,
quid ad hæc dicam, *in promptu
non est*, hoc est non præsto est.
Hinc fit *promptuarium*, locus, in
quo res ad usum necessariæ ita re-
positæ sunt, ut statim *promi*, ac
proferri possint. *Promptus* fit à *pro-
mere*, quod proprie est ea, quæ
reposita fuerunt, proferre. *Promere
consilia*, est aperire, patefacere.
Hujus composita sunt *depromo*, &
expromo ejusdem significationis. Virg.
Depromunt tela pharetris. 20 Ce-
thegus scilicet. 21 Velocitate.
22 Jam pergit Sallustius noster me-
morare, quomodo Cethegus spe suâ
frustratus fuerit: propter Ciceronis
vigilantiam, per legatos conjura-
tionem aperientis. 23 Id est,
secundum mandatum Ciceronis,
quemadmodum Cicero illis præce-
perat, & mandaverat, ut studium
conjurationis simularent. 24 Sc.
internuncium. 25 Conjuratos.
26 Alloquuntur. 27 Exigunt.
28 Juramentum. 29 Scilicet ...
randum de liberanda

ignatum [4] ad cives perferant: aliter haud facile os [5] ad tantum negotium [6] impelli posse. [7] ceteri iil suspicantes [8] dant: Cassius semet [9] eo brevi iturum pollicetur, ac paulo [10] ante legatos ex ur- proficiscitur. Lentulus [11] cum his T. Volturtium emdam [12] Crotoniensem mittit; ut Allobroges, us quam domum pergerent cum Catilina, data at- e accepta [13] fide, [14] societatem confirmarent. ipse Volturtio litteras [16] ad Catilinam dat: [17] qua- n [18] exemplum [19] infra scriptum est:

, [20] Qui sim, [21] ex eo, quem ad te misi, [22] co- gnosces. Fac [23] cogites, in quanta calamitate sis, & memineris, te [24] virum esse: consideres, quid s tuæ rationes [26] postulent; auxilium petas ab om- iibus, etiam [27] ab infimis.

Ad

itis, quibus oppressi erant. igno seu annulis conjuratorum signatum. 2 Allobrogum scilicet. eccus, scilicet sine jurejurando ato. 4 Cives suos Allobroges. Gerendi belli contra Senatores nanos. 6 Incitari, induci. eliqui conjurati. 8 Tabellas atas, aut jusjurandum signatum. n id ex animo à legatis dici pu- ant. Cic. in 3. Orat. in Catil. c, inquit, *ne longum sit. Qui- is, tabellas proferri jussimus, e a quoque dicebantur datæ. mum ostendimus Cethego: sig- m cognovit: nos linum incidi- r, legimus: erat scriptum ipsius nu, Allobrogum Senatui, & ulo, sese, quæ eorum legatis firmasset, esse facturum: orare, item illi facerent, quæ sibi le- i eorum præcepissent.* 9 Ad obroges. 10 Hoc est, antequam ati proficiscerentur ex urbe. Legatis. 12 Oriundum de *Cro- ne*, urbe maritimâ in ea parte liæ, quæ olim Magna Græcia ta est. Hinc *Crotoniatæ* dicti sunt jus urbis incolæ, eo nomine ce- errimi, quod maximam in exer- ndis corporibus curam ponerent. er hos fuit *Milo* ille *Crotoniates*, i integrum uno die bovem fertur umpsisse. Hinc locus factus pro rbio: qui Crotoniatum postremus , is reliquorum Græcorum pri- us est. 13 Promissione de fide- ate servanda. 14 Compactum. Lentulus. 16 Sc. perferendas. Hinc Cic. in 3. Invect. in Catil. *Itaque (inquit ut comperi, legatos Allobrogum belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi causâ, P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum litteris mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Volturtium, atque huic datas esse ad Catilinam literas, &c.* 17 Literarum. 18 Argumentum. 19 Subsequenter, quod sequitur. 20 Scilicet, qui hasce literas ad te scripsi. Cic. in 3. Orat. in Catil. *Volturtius verò subito proferri litteras, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen signum & manum suam cognovit: erant autem scripta sine nomine, sed ita:* QUI SIM, EX EO, QUEM AD TE MISI, COGNOSCES. CURA UT VIR SIS, ET COGITA, QUEM IN LOCUM SIS PROGRESSUS: ET VIDE, QUID JAM TIBI SIT NECESSE: CURA UT OMNIUM TIBI AUXILIA ADJUNGAS, ETIAM INFIMORUM. 21 Volturtio. 22 Intelliges. 23 Id est, ut cogites, hoc est, perpendas. 24 Hoc est, virili animo præditum, & animosum. 25 Negotia, conatus 26 Exigant. 27 Etiam ab iis hominibus, qui nullo in pretio sunt. Infimi enim homines di-

cuntur

Ad hoc, mandata verbis dat: cum ab Senatu hoſtis judicatus ſit, [1] quo conſilio [2] ſervitia [3] repudiet? [4] in urbe parata eſſe, quæ juſſerit: [5] ne cunctetur ipſe [6] propius accedere.

XLVI. [7] His rebus ita actis, [8] conſtituta nocte, qua [9] proficiſcerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, [10] L. Valerio Flacco, & C. Pomptino prætoribus imperat, ut [11] in ponte Milvio per inſidias Allobrogum [12] comitatus [13] deprehendant: rem omnem aperit, [14] cujus gratia mittebantur: cetera, uti facto opus ſit, ita agant: permittit illis homines [15] militares, ſine tumultu præſidiis [16] collocatis, ſicuti [17] præceptum erat, [18] occulte [19] pontem [20] obſidunt. Poſtquam [21] ad id loci legati cum Volturtio venerunt, ſimul [22] utrimque clamor exortus eſt: [23] Galli, cito cognito [24] conſilio, [25] ſine mora [26] prætoribus ſe [27] tradunt. Volturtius primo, cohortatus

cuntur contempti, nullo in honore habiti. Ter. Tace tu, quem ego eſſe infra *infimos* omnes puto *homines*. Hinc *Infimates* dicti ſunt, qui ex infima plebe ſunt: ſicut *Summates*, qui maximæ & ſummæ nobilitatis ſunt, vel autoritatis. 1 In quem finem. 2 Servos, ſeu auxilia ſervorum. 3 Contemnat, reſpuat: ut apud Ter. in Andr. *Repudio* conſilium, quod primùm intenderam. Cic. *Repudiata eſt* lex. *Repudiare* aliquando, eſt matrimonium dirimere. *Repudium* enim proprie dicitur recuſatio ea, qua vir uxorem à ſe rejicit ob rem aliquam pudendam, diſtractio matrimonii: differtque à *divortio*, quod *divortium* fit inter conjunctos; *repudium* verò inter nondum conjunctos. Hinc dicimus, *repudium renunciare*. 4 Romà. 5 Differat, ceſſet. *Cunctari* enim, eſt differre, morari. Virg. *Reginam thalamo cunctantem ad limina primi Pœnorum exſpectant*. 6 Scilicet ad urbem. 7 Id eſt, cum hæ res ita eſſent actæ, id eſt, geſtæ. 8 Deſtinata inter eos. 9 Scilicet ad Catilinam. 10 Hoc eſt, quod Cicero etiam refert in 3. Orat. in Catil. dicens: *Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pomtinium, prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos Reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de Republicà præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, & cùm adveſperaſceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerant, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet, &c.* 11 Qui eſt juxta Romam. 12 Id eſt, Volturtium, & alios conjuratos, qui erant in comitatu Allobrogum. 13 Obſervent, capiant, & comprehendant. 14 Sc. rei. 15 Rei militaris, & armorum periti. Cic. in 1. Orat. in Catil. *Eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfecturà Reatinà complures delectos adoleſcentes, quorum operà utor aſſidue in Republica præſidio, cum gladiis miſeram.* 16 Id eſt, militibus ad cuſtodiam diſpoſitis in ponte Milvio. 17 Mandatum erat à Cicerone. 18 Latenter. 19 Milvium. 20 Militibus cingunt. 21 Hoc eſt, ad eum locum, ubi inſidiæ erant. 22 Ab utraque parte. 23 Allobroges. 24 Propoſito Ciceronis. 25 Statim, ſeu confeſtim. 26 L. Valerio Flacco, & C. Pomptino. 27 Dedunt. Illud ipſum narrat quoque Cicero in 3. Orat. in Catil. dicens: *Interim tertià fere vigilià exactà, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unàque Volturtius, fit in eos impetus; educuntur & ab illis gladii, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis; ignorabatur à cæteris.* Tum inter-

eteros, gladio se [1] à multitudine defendit; dein, legatis [2] desertus est, multa prius [3] de salute sua nprinum [5] obtestatus, [6] quod [7] ei notus erat, po-io timidos, ac [8] vitæ diffidens, velut hostibus, se-ntoribus [9] dedit.

.VII. Quibus rebus [10] confectis, omnia [11] pro-[12] per nuncios [13] consuli [14] declarantur. at [15] il-ingens cura atque lætitia simul occupavere, nam batur intelligens conjuratione [16] patefacta, civi-tatem

ventu Pontinii, atque Flacci, quæ erat commissa, seda-litteræ, quæcunque erant in nstatu, integris signis præto-traduntur: ipsi comprehensi, cum jam dilucesceret, de-tur. 1 Adversus multitudi-ut apud Virg. Dum teneras io à frigore myrtos. Hoc est, frigus. 2 Derelictus. est, ad salutem suam curandam. torem. 5 Precatus. 6 Quia. nptimo. 8 De vitâ despe desspondens. 9 In potesta-dididit. 10 Peractis, factis. cere enim est facere, perfice-re. Confeci, quæ jussisti, om-Sic, Bellum jam confectum hinc pertinent variæ loquendi : ut, Conficere nuptias. Item cere annos, vitæ cursum, culum. Conficere annales, li-; pro scribere, componere. cere pecuniam, est curare, amare. Conficere cibum, id est, ibus mandere, & quasi molere. cere argentum, est decoquere, dilapidare, seu male absumere. Ego me ire senibus Sunium n ad mercatum, ancillulam tum, quam dudum dixit Geta. cum hic non videant me, con-credant argentum suum. Sic imonium conficere. Conficere inem, est vulneribus interfice-& dilaniare: & proprie hoc um convenit gladiatoribus iis, gravissimis vulneribus se mutuò ciant. Transfertur quoque hoc um ad molestiarum, dolorum, magnitudinem; & idem fere quod enecare, excruciare. At-tum interdum sumitur active: pud Cic. Me conficit solicitudo. rdum passivè, & cum ablativo: apud Cic. Nec me languoribus quibus essem confectus; item Ter. Ut animus in spe, atque timore usque antehac attentus ita postquam adempta spes est, lassus, curâ confectus, stu-pet. 11 Sine mora, festinanter. 12 Nuntius tam eum significat qui nuntiat (ut hoc loco) quam rem ipsam, quam nunciat: ut apud Plaut. Citius præcurri, ut nuntia-rem nuntium exoptabilem. Nun-tium verò in neutro genere signi-ficat rem, quæ nuntiatur. A nun-tius fit internuntius, qui inter duos medius est ad aliquid tractan-dum, & modò huic, modò illi per vices nuntiat. Ter. Eho, numnam tu hic relictus custos, ne quis fortè internuncius clam à milite ad illam cursitet? Et verbum nuntio, sig-nifico. Ter. At illos invidos Dii perdant, qui hæc libenter nun-tiant. Idem: Voluptatem magnam mihi nuntias. Sic, Nuntiare salu-tem, id est, salutare. Et composi-tum annuntio, notæ significationis. & denuntio, futurum aliquid nun-tio, & fere in malam partem acci-pitur. Et pronuntio, quod aliquando significat clarâ voce aliquid profero, unde pronuntiatio pro ipsa prola-tione accipitur; aliquando decerno, judico, sententiam dico. Ut, Meum non est in hac re, quam non intel-ligo quicquam pronuntiare. Et re-nuntio, quod aliquando pro nuntio seu declaro accipitur. Ter. Quasi non hæc renuntiata sint tibi sic fore. Sic, renuntiare Consules, vel Præ-torem, id est, declarare. Aliquando pro renuo. Sic, renuntiare alicui hospitium, vel familiaritatem, est significare, se ejus hospitio, vel familiaritate amplius non usurum. Et obnuntio, contra nuntio, malam rem nuntio Obnuntiare enim pro-prie dicuntur Augures, qui aliquid mali ominis viderunt. Ter. Primus sentio mala nostra, primus rescisco omnia, primus porrò obnuntio. Item prænuntio, ante nuntio. 13 Ciceroni. 14 Exponuntur. 15 Consulem Ciceronem. 16 Ma-nifestata.

VIII.

tatem [1] periculis [2] ereptam esse: porro autem [3] anxit
rat, dubitans [4] in maxumo scelere tantis civibus [5] de
hensis, quid [6] facto opus esset; pœnam [7] illorum [8]
oneri, [9] impunitatem [10] perdundæ reipublicæ fore cr
bat. igitur [11] confirmato animo, [12] vocari ad sese [13]
bet [14] Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabini
itemque Ceparium Terracinensem; qui in Apulian
concitanda [15] servitia proficisci parabat. [16] ceteri
mora veniunt. Ceparius, [17] paulo ante [18] domo eg
sus, [19] cognito indicio, ex urbe profugerat. [20] Co
Lentulum, quod prætor erat, ipse manu tenens in
natum perducit; [21] reliquos cum [22] custodibus in æ
[23] Concordiæ venire jubet. [24] eo Senatum advo
magnaque [25] frequentia [26] ejus ordinis Volturcium
legatis [27] introducit; [28] Flaccum prætorem [29] scrin
cum litteris, [30] quas [31] à legatis [32] acceperat, [33] eo
adferre jubet.

XLVIII. [1] ...

1 Incendiorum & cædis. 2 Liberatam, exemptam, ideo scilicet lætabatur. 3 Solicitus. 4 Intellige scelus conjurationis in patriam. 5 Captis. 6 Ut faceret. 7 Conjuratorum. 8 Hoc est, futurum, ut se magnâ oneraret invidiâ, si de tantis viris supplicium sumpsisset: quod & factum est, nam postea in exilium pulsus est. 9 Hoc est, si illos impunitos dimitteret. 10 Sc. ut eandem conjurationem iterum aggrederentur. 11 Corroborato: nam primò Cicero erat incertus, puniret ne conjuratos, an non: sed tandem animum confirmavit puniendos esse. 12 Accersi. 13 Præcipit lictoribus. 14 De hac re ita scribit Cicero in 3. Orat. in Catil. *Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissime autem Lentulus venit; credo, quod in litteris dandis præter consuetudinem proximâ nocte vigilaret.* 15 Id est, adversos in seditionem compellendos, & commovendos. 16 Reliqui omnes; nempe Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius excepto Cepario Terracinensi. 17 Id est, pauld ante quam à lictoribus vocaretur. 18 Sua. 19 Id est, postquam per alios cognovisset conjurationem esse detectam, patefactam 20 Ci... 21 Ceteros deprehensos. 2... servatoribus. 23 Sc. ... *Concordia* enim Dea apud Rom... dicta fuit, quæ daret concor... Hujus diversæ ædes Romæ fue... quarum primam M. Furius C... lus Dictator in Capitolio vo... exstruxit. In hoc templo Ce... lum erat, ubi Magistratus ... Senatoribus deliberabant. De ... vide Rosinum lib. 2. Ant... Rom. c. 18. 24 In ... Concordiæ. 25 Multitu... 26 Sc. Senatorii. 27 Int... dem Concordiæ ducit. 28 ... Cicero ipse ait in Oratione p... Valerio Flacco: *Cùm ego te, ... ce, cœlum noctemque contes... flens flentem obtestabar: cùm tua optima & spectatissima fal... urbis, & civium commendat... tu, tu, Flacce prætor, comm... exitii nuncios cepisti: tu incl... in literis Reipublicæ pestem ... prehendisti, tu periculorum ... ci..., tu salutis auxilia ad me ... ad Senatum attulisti* 2... cam, cistam. *Scrinia* enim ... plutei seu capsæ, in quibus ... vel epistolæ reconduntur. ... teras. 31 Scilicet in ... Milvio. 32 Flaccus sc... 33 Ad eundem locum, nem... ædem Concordiæ.

XLVIII. [1] Volturtius [1] interrogatus [2] de itinere, [3] de literis, [4] postremo quid, aut qua de caussa, [5] consilii habuisset; primo [6] fingere [7] alia, [8] dissimulare de conjuratione: [9] post, ubi [10] fide publica [11] dicere [12] jussus est, omnia, uti [13] gesta erant, aperit: se paucis ante diebus a Gabinio, & Cepario [14] socium [15] adscitum: nihil amplius scire, [16] quam legatos: tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in ea conjuratione esse, [17] eadem [18] Galli [19] fatentur: at, Lentulum [20] dissimulantem [21] coarguunt, præter litteras

1 Ordo est: Volturtius interrogatus de itinere, & de literis, & interrogatus postremò quid consilii habuisset, aut quà de causa. 1 A consule Cicerone. 2 Id est, de suo itineris, quòd scilicet proficisceretur ex urbe cum legatis. Præpositio enim *de* sæpius causam denotat, & idem est, quod propter. ex. Ecquid nos amas *de* fidicina hac? Sic, His *de* causis. Aliquando significat a, vel ab, vel ex: ut, audivi *de* patre tuo. Interdum significat materiam circa quam: ut, Cicero scripsit *De Officiis*: sic *De Oratore*, & similes librorum tituli. De nocte abire. id est, in nocte, vel per noctem. De die potare. De meo consilio, de mea sententia, meo me suadente, & consulente, sæpius apud Ciceronem. Nonnunquam est idem quod deorsum, sicut sus sursum. Unde veteres pro contemno dicere solebant, *susque, deque fero*, hoc est, sursum, an deorsum res feratur, parvi-facio. Accipitur quoque pro quantum pertinet ad. vel quod ad. Ter. Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror. In compositione verò de aliquando deorsum, ut *detraho, descendo*. Interdum est intensiva, ut *deamo, deprimo*. Nonnunquam privativa, ut *desperatus, demens, desum*. A *de* fit *dehinc*, posteà. Item *deinde, deinceps*, de quibus alibi. *Denuò*, rursus, quasi *de novo*. 3 Id est, quisnam litteras istas ipsi dedisset. 4 Sc. Interrogatus. 5 Consultasset, deliberasset. 6 Pro fingebat, hoc est, excogitabat. 7 Alias res de conjuratione, quæ falsæ erant. 8 Id est, dissimulabat, ac præ se ferebat se nihil quicquam scire de conjuratione. 9 Posteà. 10 Hoc est, interveniente fide publicà, quà ipsi à Cicerone licentia seu impunitas promittebatur, si vera dixisset. 11 Hoc est, rem, uti gesta erat, proferre & indicare. 12 A Cicerone. Hinc Cic. in 3. Orat. in Catil. hanc rem referens, dicit: *Introduxi Volturtium sine Gallis: fidem ei publicam jussu Senatus dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præsto esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cùm his urbanis ducibus conjungeret.* 13 Facta. 14 Conjurationis. 15 Advocatum, adjunctum. Sic, *Adscivi* illum mihi sodalem, vel comitem. 16 Sc. *scire*, hoc est, quam legati sciant. 17 Quæ Volturtius fatetur. 18 Legati isti, seu Allobroges. 19 Asserunt. Unde Cicero in 1. Orat. in Catil. dicit: *Introducti autem Galli jusjurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent; pedestres sibi copias non defuturas.* 20 Id est, præ se ferentem se nihil quicquam scire de conjuratione. 21 Simul, & unà veluti voce reprehendunt, convincunt. Hoc est quod Cicero etiam dicit in 1. Orat. in Catil. *Tum ostendi tabellas Lentulo, & quæsivi, cognosceretne signum: annuit.* Est vero, inquam

teras, [1] sermonibus, [2] quos [3] ille [4] habere [5] solit erat, [6] ex libris Sibyllinis, regnum [7] Romæ [8] tr bus Corneliis [9] portendi: [10] Cinnam, atque Sulla [1] ar

quam, signum quidem notum; imago avi tui clarissimi viri, qui amavit unice patriam, & cives suos; quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum, populumque litteræ si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negavit; post autem aliquanto, toto indicio exposito, atque edito, surrexit; quæsivit à Gallis, quid sibi esset cum iis, quam ob rem domum suam venissent; itemque à Vulturtio; qui cùm illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum quotiesque venissent, quæsissentque ab eo, nihil ne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum subitò ille scelere demens, quanta vis conscientiæ esset, ostendit; nam cùm id posset inficiari, repente præter opinionem omnium confessus est, &c. 1 Hoc est, per sermones suos eum coarguunt. 2 Sermones. 3 Lentulus. 4 Uti. 5 Consueverat. 6 *Sibyllinus* dicitur, quod est Sibyllæ, vel quod à Sibylla factum est. Hinc *libri Sibyllini* dicti sunt: de quorum origine hoc prodidit Gellius. Anus hospita atque incognita ad Tarquinium Superbum regem, vel ut alii, ad Tarquinium Priscum, adiit, novem libros ferens, quos esse dicebat divina oracula, eos dixit se velle vendere. Tarquinius pretium percunctatus est. Mulier nimiam pecuniæ summam poposcit. Rex Tarquinius anum ætate desipere existimans, risit. Mulier verò ignem coram eo struxit, & tres ex novem istis libris combussit, &, ecquid reliquos sex eodem pretio emere vellet, regem interrogavit. Tarquinius autem multo magis risit: dixitque anum jam procul dubio delirare. Mulier ibidem statim tres libros alios exussit, atque id ipsum denuò interrogavit, an tres reliquos eodem pretio emere vellet. Tarquinius mulieris constantiâ confidentiâque motus, libros tres residuos emit, nihilo minore pretio, quam quod erat petitum pro omnibus novem. Sed eam mulierem tunc à Tarquinio digressam postea nusquam loci visam constat. Tarquinius verò tres hosce libr in Capitolio religiosissime asserva jussit. Dein Tarquinius Duumvir creavit ex numero Nobilium, hisq addidit duos ministros publicos, per hos custodiri libros volu Expulsis postea Regibus, *librorum Sibyllinorum* cura ad populum d venit: is nobilissimos viros cust des eorum creavit, qui per totu vitæ tempus fungerentur eo mun re, liberi alioqui ab omnibus mil taribus atque civilibus munii hosque libros publice accipiun nec sine his cuiquam licet eos i spicere. Et nullam rem, ne fac quidem, Romani tam diligente quam *Sibyllinos libros* custodiun Utuntur autem eis ex S. C. si quan do seditionibus turbatur status Re publicæ, aut in bello insignis al qua clades accepta est, aut prodigi quæpiam dubia, magnumque al quid portendentia, nuntiata fuer Hi libri manserunt incolumes usque ad bellum Marsicum, in templ Capitolini cellâ subterraneâ, inclusi arcæ lapideæ, asservati à Decemviris: deinde, cremato Capitolio, sive de industria, ut quidam existimant, sive fortuito incendio, hi igne absumpti sunt. Appellantur autem *libri Sibyllini* (ut hoc obiter ex Varrone addam) non quia fuerunt unius Sibyllæ, sed quod omnes fœminæ vates Sibyllæ sunt à veteribus nuncupatæ, à consiliis Deorum denunciandis sic dictæ: Σιούς enim Deos vocant Æoles, non Θεούς, & consilium non *βουλήν*, sed βουλλὴν appellant. Cæterum *Sibyllæ* decem numero fuerunt. Prima fuit Persica; secunda Libyca; tertia, *Delphica*; quarta Cumea in Italia; quinta, Erythræa; sexta, Samia; septima, Cumana, nomine Amalthea, & ea esse dicitur, quæ novem istos libros Tarquinio venales obtulit; octava, Hellespontiaca; nona, Phrygia; decima, Tiburtina. 7 Id est, Romanum. 8 Id est, tribus qui sint de gente Corneliâ. 9 Addici, significari. 10 Qui duo erant de gente Corneliâ. L. Cornelius Cinna cum de revocandis exulibus perniciosas leges ferret, à Cn. Octavio collegâ pulsus, cum sex tribunis plebis; imperioque ei abro-

ſe tertium eſſe, cui [3] fatum foret [4] urbis [5] potirea, [6] ab incenſo Capitolio [7] illum [8] eſſe vi-annum, [9] quem ſæpe [10] ex prodigiis [11] haruſpices

ruptum Appii Claudii potestatem ſuam re- llum urbi intulit; ac- rio ex Africa cum aliis ibus conjunctis, cum et optimatibus reſiſten- egnitiem & perfidiam militum, qui corrupti nolebant, aut ad diver- niibant; Cinna & Ma- n recepti ſunt, qui ve- ædibus & rapinis vaſta- Octavio conſule occiſo, adverſæ partis nobilibus ſæc ex Liv. lib. 79. & mus. De Sylla in Jugur- . 1 Scilicet Romæ 2 Scilicet de gente Cor. Plut. in Cic. *Hunc tali ſtituor, & a Catilina inſuper vana ſpe, & ticinationibus impoſto- & præſtigiatores perde- tla eminita pro Sibyl- ſus cantantes, quibus : in fatis eſſe, uti tres Romæ omnium domini ue duos, Cinnam & Syl- viſſe jam fatum: ter- nc Cornelium, ei divi- nationem offerri.* 3 Id à fatis datum. 4 Pro eſt, dominio & imperio 5 Adipiſci, conſequi. , poſtquam Capitolium ſum. 7 Quo illa in. 8 Incendium enim Ca- refert Cicero lib. 1. *De* icebatur ab haruſpicibus conflagrationem urbis tumultum & ſeditionem poſt vigeſimum annum. od Cicero quoque refert in Catil. *Lentulum au- ufirmaſſe ex fatis Sibyl- ſpicumque reſponſis, ſe illum Cornelium ad num urbis hujus atque pervenire eſſet neceſſe: ite ſe, & Syllam fuiſſe: dixiſſe, fatalem hunc hujus urbis atque im- eſſet decimus annus poſt abſolutionem, poſt Capi- incenſionem viceſimus.* igeſimum. 10 Hoc eſt, de prodigiis & ſignis. *Haruſpices* dicti ſunt à victimis in *ara inſpiciendis*, quia, poſtquam hoſtia immolata eſt, inſpectis extis futura prædicant: unde etiam *Extiſpices* appellantur. Fuit igitur Haruſpicum officium, victimas in ara inſpicere, conſiderare, & ex iis futura prædicere. Conſiderabant Haruſpices aut hoſtias ipſas, priuſquam jugularentur; aut earum, poſtquam diſſectæ erant, exta, aut flammam, quæ ex incenſis & ardentibus evolabat victimis; aut thus, quod adolebatur, ut vina, & aquas. Primum in vivis adhuc victimis, dum producerentur, aut conſiſterent ad aras, & tractarentur ſacrificantium manibus, obſervabant indicia & notas futurorum. Mali ominis erat, ſi victima ductorem non ſponte ſequeretur, ſed vi trahenda eſſet: vel, ſi ex ducentium manibus ſeſe proripuiſſet, & aufugiſſet: vel elapſa, ictum feſelliſſet; vel percuſſa, aut exiliiſſet altius, aut horridius exclamaſſet, aut non ſtatim, & quidem placide concidiſſet: vel, ſi ſemianimis provoluta in terram, eandem pedibus calcitraſſet importunius: vel difficulter exſpiraſſet: vel jugulata non copioſe diffluxiſſet ſanguine: vel, ſi inter jugulandum triſte aliquid, infauſtum-ve oculis, auribus-ve occurriſſet. Signa hæc oſtenſi numinis, pœnaſque minitantis, eſſe putabantur. Contra læti ominis, ac faventis Dei indicia hæc erant; cum emiſſa victima ad aram ſponte accelerare, & ſine tumultu ictum perferret, collapſaque placide, & ſine deformi ſtrepitu, aut pedum complosione animam exhalaret, & confoſſa tandem copioſum ſpirantemque, & cum impetu ſtridoreque prorumpentem effunderet cruorem. Deinde in diſſectis jam victimis, ex ſignis, ſalubribus, noxiiſque, ex habitu, & colore extorum & fibrarum, defectu aliquarum particularum in præcipuis organis, aut præter naturam adnatis, ſumebant conjecturas de eventuum conditione, & in quam partem numen, cui adornabatur ſacrificium, inclinatum eſſet. De his lege Roſinum fuſe hæc tractantem Antiquit. Rom. lib. 3. c. 31. Ab *Haruſpex* fit *Haruſpica*, id eſt, divinatrix: item Ha-

ſpices reſpondiſſent bello civili [1] cruentum [2] fo
perlectis [3] litteris, cum prius [4] omnes [5] ſigna ſu
viſſent, [6] Senatus decernit, ut [7] abdicato [8] ma
Lentulus itemque [9] ceteri [10] in liberis cuſtodiis
tur. [11] Itaque Lentulus [12] P. Lentulo Spintheri,
[13] ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Sta
Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Ceparius (nam
lo ante ex fuga [15] retractus erat) Cn. Terentio
traduntur.

XLIX. [16] Interea plebes, conjuratione p

Haruſpicinus, a, um, quod ad haruſpicinam pertinet. Eſt autem *Haruſpicina* ars divinandi ex cæſis hoſtiarum extis. 1 Sanguinolentum. 2 Futurum. 3 Ad Catilinam à Lentulo miſſis. 4 Conjuratores. 5 Sigilla. 6 Quid autem decreverit Senatus docet Cicero pluribus verbis Orat. 3. in Cat. quem locum lege. 7 Amoto, repudiato *Abdicare* proprie, eſt ex familia abjicere. Ut, pater *abdicavit* filium: & ab *exhæredare* ita diſtinguitur, quòd *abdicare* eſt expellere à bonis filium, dum vivit pater; *exhæredare* verò poſt mortem: ſed *abdicare* gravius eſt, cùm *exhæredationem* quoque in ſe contineat. Sed *præterire* teſtatores dicuntur; cum teſtamento non nominant eos, qui viderentur inter hæredes connumerandi, cùm *exhæredare* ſit nominare quidem, ſed etiam privare hæreditate. *Abdicare* etiam generaliter pro amovère, & privare ponitur: ut, Abdicavit ſe magiſtratu, conſulatu; id eſt, depoſuit, ſive reliquit magiſtratum, conſulatum. 8 Prætorio. 9 Conjuratores. 10 Hoc eſt, in quibus ſolebant ſervari honeſtiores, ac nobiles, & nondum condemnati. 11 Cic. in 4. Orat. in Catil. *Deinde, quod P. Lentulum, ut ſe abdicaret præturâ, coëgiſtis: tum quod eum, & cæteros, de quibus judicaviſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis.* 12 Id eſt, P. Cornelio Lentulo, qui poſteà *Spinther* in conſulatu, quòd *Spintheri* hiſtrioni ſimillimus erat, cognominatus eſt: autor Valer. Max. lib. 9. c. 15. 13 Hoc eſt, fungebatur ædilitate curuli. *Ædiles* dicti ſunt, teſte Varrone, qui ædes ſacras & privatas curarent. Horum tres fuerunt ordines; alii enim *Plebeii*, alii *Curules*, alii *Cereales* nuncupati ſunt. *Ædiles* autem *Plebis* dicti ſunt, quòd ex plebe creaben-

tur, & plebis proprii
eſſent. Primò ex plebe
ſunt Ædiles. Officia *Ædi*
fuerunt. Tribunis plebis
& de levibus quibuſdam
litibus ipſorum permiſſ
iis, qui plus, quam lege
erat, agri poſſiderent, d
matronas probri accuſan
tores coërcère, popinas
in facta dictaque incivi
improba animadverter
mulctam indicere. Hi et
gerebant, ut cloacæ, & ac
cæteraque ædificia, ta
quam publica, lauta,
integra ſervarentur. Deni
quid vitioſum pro ſincer
pro integro venditum e
lium imperio redhibeba
æditituum æditum diceba
les Curules ſic dicti ſu
curuli, quâ illi ſoli
Creabantur autem ex Pat
Plebejis. Horum itidem
ſunt: quorum officium e
ſacros & ſolennes inſt
procurare, ſacrarum ædi
vatarum curam gerere.
ludos quiſque Ædilis ſu
& ſumptibus pro modò
ac dignitatis ſuæ celebr
curabat. Erat etiam Æd
rulium officium, curare
pla, theatra, fora, cu
mœnia magnificis operi
rentur, & ornarentur. D
diles Cereales dicti ſunt,
reri, hoc eſt, frument
Hos primo Julio Cæſa
legimus. His cura pond
qua fraus fieret, & m
commiſſa erat. Ab *Ædile*,
& *Ædilitatus*, & *Ædili*
vantur, pro ipſa dignitat
14 Ceparius. 15 Retr
reductus ad urbem. 16
Interea, patefacta co
plebs, quæ primo cu

primo [1] cupida novarum rerum [2] nimis bello fave-
3 mutata mente Catilinæ consilia [4] execrari, Ci-
em ad cœlum [5] tollere, [6] velut ex servitute [7] e-
, [8] gaudium atque lætitiam agitabat. Namque belli facinora prædæ magis, quam detrimento
re, [11] incendium vero [12] crudele, [13] immodera-
ac sibi maxime calamitosum putabat; [14] quippe
. omnes [16] copiæ [17] in usu quotidiano, & [18] cultu
oris [19] erant. [20] Post eum diem quidam L. Tar-
us ad Senatum adductus erat: [21] quem, ad Ca-
m [22] proficiscentem, ex itinere [23] retractum
nt. [24] is cum se diceret [25] indicaturum de con-
one, [26] si fides publica data esset; jussus à con-
quæ sciret, [27] edicere, eadem fere, [28] quæ
rtius, [29] de paratis incendiis, de cæde bono-
, de [30] itinere hostium, Senatum [31] edocet:
rea, se missum à M. Crasso, [32] qui Catilinæ
iaret, ne [33] eum Lentulus, & Cethegus, aliique
onjuratione [34] deprehensi [35] terrerent: [36] eo-
magis properaret ad urbem accedere, quo &
terorum animos [38] reficeret, & [39] illi facilius
è

m, favebat nimis bello, ex- consilia Catilinæ mente *suâ* , & tollere Ciceronem ad *usque*, & agitabat gaudium lætitiam, velut erepta *esset* virtute. Namque putabat alia n belli fore magis prædæ, detrimento, *putabat* verò in- m *fore* crudele, immodera- c maxime calamitosum sibi: cui omnes copiæ erant in otidiano, & cultu corporis. a. 2 Valde. 3 Mutato iso. 4 Pro execrabatur, , detestabatur. 5 Pro tolle- oc est, extollebat, laude ef- . 6 Tanquam. 7 Liberata. est, lætitiam præ se ferebat, ipsâ gaudium ostendebat. t, facinora aut scelera, quæ lo fieri solent, ut rapinæ, , civium proscriptiones. ura esse. 11 Urbis scilicet, conjurati in animo habebant. ippe quod nulli prodesset, urimis noceret. 13 Nesciens n. 14 Quia, utpote. si Romanæ. 16 Divitiæ. est, supellectile, quæ est in otidiano. 18 Ornamento.

19 Sc. *sita*. 20 Quo Senatus con venerant, vel, quo conjurati tradita sunt servandi in custodiis. 21 L. Tarquinium. 22 Hoc est, cum proficisceretur. 23 Reductum. 24 L. Tarquinius. 25 Significaturum. 26 Hoc est, si esset ipsi promissa impunitas. 27 Id est, aperte dicere. *Edicere* proprie, est denuntiare ut aliquid fiat, aut non fiat, & est proprie magistratuum: ut apud Plaut. Herus *edixit* mihi, ut dispartirem hoc obsonium. Aliquando sumitur pro denunciare, sive præmonêre: ut apud Ter. in Hecyr. Ibo intrò, atque *edicam* servis, ne quoquam efferri sinant. Hinc *Edicta Consulum*, sunt litteræ, quibus aliquid imperant. 28 Scilicet *edocuerat Senatum*. 29 Quod decreverant duodecim loca urbis incendere. 30 Profectione. 31 Diligenter docet. 32 Ut. 33 Catilinam. 34 Capti, & in liberis custodiis habiti. 35 Terrorem injiceret. 36 Et tanto. 37 Conjuratorum. 38 Recrearet. 39 Lentulus scilicet, & cæteri deprehensi, atque in custodiis habiti.

è periculo [1] eriperentur. Sed, ubi Tarquinius C
nominavit, hominem [2] nobilem, [3] maxumis d
[4] summa potentia; [5] alii rem incredibilem rati
tametsi [7] verum existimabant, tamen quia [8] in ta
pore tanta [9] vis [10] hominis magis [11] leniunda,
[12] exagitanda, videbatur, [13] plerique Crasso [1
gotiis privatis [15] obnoxii, [16] conclamant, [17] i
falsum esse; deque ea re postulant uti [18] referatur.
consulente Cicerone, [19] frequens Senatus [20] de
Tarquinii indicium falsum [21] videri, [22] eumqu
vinculis [24] retinendum; neque amplius [25] potestat
ciundam, nisi de eo [26] indicaret, cujus consilio t
rem [27] esset mentitus. Erant eo tempore, qui exi
rent [28] indicium illud à P. Autronio [29] machin

1 Liberarentur à periculo cædis. 2 Maxime celebrem, & notum. 3 Hoc est, habentem maximas divitias. Hinc enim Romanorum ditissimus fuit, & cum Pompejo, & Cæsare Triumviratum iniit: quorum planè autoritate Respublica aliquot annos regebatur. 4 Id est, præditum summa potestate. 5 Quidam, pars. 6 Non esse fide dignam, nec verisimilem. 7 Sc. esse. 8 Hoc est, in tam periculoso rerum statu. 9 Potentia. 10 Crassi. 11 Mitiganda. 12 Molestanda, ad iram provocanda. 13 Plurimi. 14 Hoc est, ob debita & res privatas. 15 Obstricti, devincti. 16 Simul clamant. Et hæc est propria istius verbi significatio. *Conclamare vasa*, militaris est locutio, pro denuntiare inter milites, ut vasa colligant: quod fiebat, cùm exercitus moturus erat castra. Hinc *Conclamatum est*, hoc est, transactum & finitum est. Solebant enim cadavera recens defunctorum aquâ frigidâ ablui primùm, quòd vitales spiritus inclusos non rarò fallere soleat, deinde per intervalla ter *conclamare*. Quod si ne tum quidem spiritus se proderet, quasi rebus desperatis, rogo imponebantur. Hinc in proverbium abiit: *Conclamatum est*, cum significamus nihil superesse spei. Hinc *Conclamatio*, id est, multorum clamor. 17 Sc. *Tarquinium*, qui id indicabat. *Index enim dicitur*, qui rem secretam sibi notam enunciat & detegit,

quique indicium facit: *I*
vero, est ipsa detectio. Est
ea *index* in libris, quo et
dicantur argumenta. *Inde*
dicitur digitus pollici pr
quia in re quapiam indic
uti solemus. Lapis quoque,
bonitatem exploramus, à
index appellatur. Ovid. *pe*
pectora vertit. In durum
qui nunc quoque dicitur
18 Hoc est, consuleretur,
tur in Senatu, an, quod
Crasso dixerat, pro vero h
esset. 19 Id est, maxi
Senatorum. 20 Statuit.
xistimari. 22 Tar
23 Hoc est, in carcere.
vandum. 25 Scilicet I
aut quippiam indicandi.
nificaret, indicium faceret.
est, excogitasse. *Menti*
quidam Grammatici esse, q
trà *mentem ire*, cùm sci
quid dicimus repugnante
seu cùm aliud ore loquimu
mente sentiamus. Interdum
gere, simulare, imitari,
videri, id quod non est:
tiri sexum, *mentiri* colo
fuco. Ab hoc fit *ementior*,
aperte, seu publice osten
non est. Item *mendacium*
verbum contra id, quod
habes, profectum, seu p
28 Hoc est, detectionem ill
quinii de M. Crasso. 29 E
tum, inventum.

quo facilius, [2] appellato Crasso, per [3] societatem ericuli reliquos illius potentia [5] tegeret. Alii Tarinium à Cicerone [6] immissum ajebant, ne Cras-;, [7] more suo, suscepto malorum [8] patrocinio, npubl. [9] conturbaret. [10] Ipsum Crassum [11] ego pòa [12] prædicantem audivi, tantam illam [13] contu-:liam sibi ab Cicerone impositam. Sed iisdem temribus [14] Q. Catulus, C. Piso neque [15] gratia, neque ecibus, neque [16] precio Ciceronem [17] impellere quivere, uti per Allobroges, aut alium [19] indicem Cæsar [20] falso [21] nominaretur. Nam [22] uterque cum illo graves inimicitias exercebant; [24] Piso, opgnatus [25] in judicio [26] repetundarum, propter cujusm [27] transpadani supplicium injustum; [28] Catulus, [29] petitione [30] pontificatus odio [31] incensus; quod, [1] ex-

Ut. 2 Nominato conjurationis scio. 3 Communionem. 4 Id, cum Crassus esset in eodem iculo, quo cæteri conjurati. rotegeret, defenderet. 6 Sub atum. 7 Hoc est, ut Crassus tus erat facere. 8 Defensione. xagitaret. 10 Plutarchus in Crassi narrat, Crassum Ciceroinimicum habitum fuisse, proprà quòd diceret quendam ex juratis à Cicerone subornatum, eum inter conjuratos nomina-: quòd verò palam non ulcisceir, filius Publius impedimento : qui cùm Philosophiæ amanmus esset, vehementer Ciceron diligebat: ejusque congressu ac iliaritate plurimum utebatur, ò ut, cùm exilio damnatus esset ero, Publius, Crassi filius, una eo vestem mutarit, atque alios lescentes complures idem facere npulerit, tandem verò patrem m Ciceroni conciliavit. 11 Salius. 12 Publice seu palam ntem. 13 Dedecus, injun. 14 Suetonius in vita Cæs c. 17. narrat, Cæsarem inter juratos in Senatu nominatum la. *Recedit* (inquit) *rursus in crimen aliud, inter socios Catis nominatus, & apud Novium ... Quæstorem à L. Vettio ... ice, & in Senatu à Q. Curio: ... quòd primus consilia conjura... detexerat, constituta erant ... licè præmia. Curius è Catilina ... gnovisse dicebat; Vettius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur. Id verò Cæsar nullo modo tolerandum existimans, cùm, implorato Ciceronis testimonio, quædam se de conjuratione ultrò ad eum detulisse docuisset, ne Curio præmia darentur, effecit.* 15 Favore, quo hi viri plurimum poterant. 16 Mercede. 17 Inducere. 18 Potuêre. 19 Denuntiatorem, delatorem. 20 Fallaciter, quia non erat inter conjuratos. 21 Inter conjuratos. 22 Ambo, scilicet Q. Catulus, & C. Piso. 23 Cæsare. 24 Scilicet exercebat inimicitias. 25 Hoc est, ubi judicatus erat Piso. 26 Sc. pecuniarum, aut rerum quæ repetebantur ab eo, cui injuste & per nefas ablatæ erant. 27 Id est, habitantis, aut nati trans *Padum*, fluvium Italiæ, vulgo *Il Po*. 28 Scilicet exercebat graves inimicitias cum Cæsare. 29 Desiderio, affectatione. 30 Hoc est, dignitatis Pontificis. *Pontifex* verò appellatus est vel à *posse* & *facio*, vel (ut Varro affirmat) à *ponte faciendo*. Nam à *Pontificibus* pons Sublicius primùm est factus, & posteà sæpe restitutus, nec non cæterorum pontium cura iis data. Erant autem *Majores* & *Minores Pontifices*, inter quos unus summus, qui *Pontifex Maximus* dicebatur, à Numa Pompilio institutus, quòd maximarum rerum, quæ ad sacra & religionem pertinent, judex esset. 31 Instigatus.

[1] extrema ætate, maximis [2] honoribus [3] usus, ab adolescentulo Cæsare victus [4] discesserat. [5] Res autem opportuna videbatur; quod [6] is, privatim [7] egregia liberalitate, publice [8] maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi [9] Consulem [10] ad tantum facinus [11] impellere nequeunt, [12] ipsi [13] singillatim [14] circumeundo, atque [15] ementiendo quæ se ex Volturtio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam [16] illi invidiam [17] conflaverant; usque eo, ut nonnulli equites R. qui [18] præsidii causa cum [19] telis erant circum [20] ædem [21] Concordiæ, [22] seu periculi magnitudine, seu animi [23] nobilitate impulsi, quo [24] studium suum [25] in rempublicam [26] clarius esset, egredienti ex Senatu Cæsari gladio [27] minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & T. Volturtio, [28] comprobato eorum [29] indicio, [30] præmia decernuntur, [31] liberti,

[1] &

1 Provectâ ætate, senili. 2 Muneribus: nam ædilis, prætor, & consul fuerat cum M. Lepido. 3 Functus. 4 Abierat ex comitiis, seu ex campo Martio. Hanc rem ita narrat Plutarchus in vita Cæsaris: *Interim Metello, Pontifice Maximo, vitâ defuncto, cùm Pontificatum Isauricus & Catulus, clarissimi viri, & in Senatu principes, peterent, nihil territus Cæsar, ipse quoque idem ambiit: & cùm paria utrimque studia viderentur, Catulus, quo majore esset dignitate præditus, eò magis eventum rei incertum metuens, grandem pecuniam Cæsari per internuntios obtulit, si à petitione desisteret: respondet Cæsar, se, si mutuo sit sumenda major pecuniæ summa, nihilominus tamen certaturum. Comitiorum die, cum mater eum ad fores usque lachrymis prosequeretur, illam complexus dixisse fertur: Hodie mater, filium tuum aut Pontificem Maximum, aut exulem videbis. Vicit tamen suffragiorum certamine: senatuique & optimatibus metum incussit, tanquam ad omne audaciæ genus redactus. Itaque Piso & Catulus Ciceronem incusabant, qui Cæsari pepercisset, cùm ob conjurationem Catilinariam ejus opprimendi ansam habuisset.* 5 Scilicet ut Cæsar inter conjuratos nominaretur. Ordo est: *Res autem* videbatur *esse* opportuna, quòd is, privatim egregia liberalitate, debebat publice maximis muneribus grandem pecuniam. 6 Cæsar. 7 Id est, magnificâ. 8 Sc. datis. 9 Ciceronem. 10 Scilicet ut Cæsar falso nominaretur inter conjuratos. 11 Cogere. 12 Catulus & Piso. 13 Separatim, per singulos. 14 Ambiendo. 15 Publice mentiendo, scilicet Cæsarem esse unum ex conjuratis. 16 Cæsari. 17 Paraverant, concitaverant: & est similitudo à ventis sumpta. 18 Id est, ob custodiam, & defensionem urbis. 19 Armis. 20 Templum. 21 Sc. *Deæ*; de quâ supra. 22 Sive. 23 Generositate, virtute. 24 Favor. 25 Erga. 26 Evidentius. 27 Necem scilicet. 28 Laudato, probato pro vero. 29 Detectione conjurationis. 30 Constituuntur, ordinantur. Hæc præmiorum constitutio (ut ex Cicerone patet) facta est pridie Nonas Decembris: tertiò enim Nonas conjurati deprehensi, & in custodiam traditi sunt: pridie Nonas indicibus præmia decreta sunt: Nonis verò conjurati supplicio affecti sunt. Cic. in 4. Orat. in Catil. *Postremo*, inquit, *hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Volturtio dedistis amplissima: quæ sunt omnia ejusmodi, ut, ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ullâ dubitatione à vobis damnati esse videantur.* 31 Liberti dicun-

tur

[1] & pauci [2] ex clientibus Lentuli, [3] diversis itineribus, [4] opifices, atque [5] servitia in vicis ad [6] eum [7] eripiendum [8] solicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, [9] qui [10] pretio rempublicam [11] vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios [12] familiam, atque libertos suos, [13] electos, & [14] exercitatos [15] in audaciam, orabat, ut, [16] grege facto, cum telis ad sese [17] irrumperent. [18] Consul, ubi ea [19] parari cognovit, [20] dispositis [21] præsidiis, uti res atque tempus monebat, convocato Senatu [22] refert, quid de

tur, qui ex justâ servitute libertate donantur, & manu mittuntur. A liberto fit *libertinus*, quod est nomen adjectivum, estque relativum *ingenui*: sicut libertus relativum patroni: & ita vocabulo *liberti* privatus quidam respectus; *libertini* autem vocabulo publicus respectus, videlicet hominis conditio, significatur. In Institutionibus Justiniani lib. 1. t. 5. *Libertini definiuntur ii, qui ex justâ servitute manumissi sunt. Ingenuus* autem tit. 4. ejusdem libri sic definitur: *Ingenuus is dicitur, qui statim, ut natus est, liber est; sive ex duobus ingenuis matrimonio editus fit; sive ex libertinis duobus; sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed si quis ex matre nascatur liberâ, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur; quemadmodum qui ex matre liberâ, & incerto patre natus est, quoniam qui vulgò conceptus est*, &c. Sed ut ad priora redeam, qui manumissi & libertate donati erant, raso capite pileum gestabant, libertatis insigne. Unde proverbium natum: *Ad pileum vocare*, id est, ad libertatem vocare. In cujus proverbii explicatione Erasmus in Chiliadibus scribit, videri pileum priscis insigne fuisse spectatæ virtutis, ut inde fluxerit mos, ut qui magistri Doctorisque titulo decorantur, pileum accipiant. Porrò qui manumittere servum apud Prætorem volebat, ejus, quem manumittere volebat, caput aut aliud membrum tenens, ad Prætorem ita dicebat: Hunc hominem liberum esse volo: & emittebat eum è manu. Solebant etiam Romani eos, quos manumittebant, alapâ percussos, circumagere, atque ita de manu mittere. Prætor autem virgâ ejusdem servi capiti impositâ, ita dicebat: Dico *eum liberum esse more Quiritum*. Est & alius manumissionis modus, qui fit Testamento, de quo vide Institutiones Justiniani. Addunt Jurisconsulti hosce tres modos, quos *naturales* vocant, nempe inter amicos, per mensam, & per epistolam. Manumissionem inter amicos appellant, cum præsentibus amicis quispiam à domino manumittitur. Per mensam, cùm libertatis dandæ gratiâ, servus convivio adhibetur. Per epistolam, quando servo, aliis in locis viventi, missis literis à Domino permittitur, ut liber vivat.

1 Cicero in 4. Orat. in Catil. ait, lenonem quendam Lentuli concursasse circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: esse id quidem cœptum atque tentatum; nec tamen ullos inventos, qui quæstum quotidianum pluris facerent. 2 Hoc est, ex iis, qui, licet ejus servi nunquam fuissent, ejus tamen patrocinio usi fuerant. 3 Id est, diversis viis, locis. 4 Operarios, qui manu opus faciunt: mechanicos. 5 Servos, ut suprà. 6 Lentulum. 7 Hoc est, è custodia liberandum. 8 Agitabat. 9 Duces. 10 Ob pretium, seu mercedem iis à seditiosis datam. 11 Perturbare. 12 Id est, familiares suos. 13 Lectos. 14 Instructos. 15 Ad. 16 Cumulo hominum. 17 Irruerent, impetum facerent. 18 Cicero. 19 Id est, præparari à conjuratis, ut liberarentur. 20 Per diversa loca positis, circa ædes, ubi servabantur conjurati. 21 Custodibus, & defensoribus urbis, & magistratuum. 22 Proponit Senatui, atque adeò ex eo quærit, in deliberationem ponit Cic. in 4. Invect. in Catil. *Sed ego* (inquit) *institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto quid judicatis*.

de iis fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. sed [1] eos [2] paulo ante [3] frequens Senatus judicaverat contra remp. fecisse [4] tum D. Junius Silanus, primus [5] sententiam rogatus, [6] quod [7] eo tempore consul [8] designatus erat, de his, qui in custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si [9] deprehensi forent, [10] supplicium sumendum decreverat: isque postea, permotus oratione C. Cæsaris, [11] pedibus in sententiam T. Neronis iturum se dixerat; quod de ea re, præsidiis [12] abditis, [13] referendum [14] censuerat. Sed [15] Cæsar, [16] ubi ad eum ventum est, rogatus [17] sententiam à [18] consule, hujuscemodi verba locutus est.

L.

tis, & de pœna, quid censeatis: illa prædicam, quæ sunt consulis, &c. 1 Conjuratores, qui in custodiam traditi erant. 2 Sc. quum Cicero id referret. 3 Id est, bona pars Senatus. 4 Ordo est: Tum Decius Julius Silanus, rogatus sententiam primus, quòd erat designatus consul eo tempore, decreverat supplicium *esse* sumendum de his, qui tenebantur in custodiis, & præterea de L. Cassio, *de* P. Furio, de P. Umbreno, *&* de Q. Annio, si *illi* forent deprehensi. 5 Hoc est, quid sentiret. 6 Quia. 7 Quo hæc agebantur. 8 Declaratus in futurum annum. 9 Capti in facinore. 10 Id est, hos esse puniendos. Cic. in 4. Orat. in Catil. dicit: *Video duas adhuc esse sententias; unam Decii Silani, qui censet, eos, qui hæc delêre conati sunt, morte esse multandos; alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur, &c.* 11 Id est, se assensurum & probaturum per loci mutationem. Nam *ire pedibus in sententiam*, est alterius sententiæ non verbo, sed corpore assentiri. Quæ ratio inde sumpta est, quòd nonnunquam longum esset audire singulos, in magno, præsertim Senatorum, vel judicum consessu. Cum igitur duæ, tres ve sententiæ dictæ erant ab iis, qui primi rogabantur, reliqui in illorum, cum quibus sentiebant, sedilia transibant, ut res *expeditiores* fierent. Aliquando ne *pedibus* quidem præ multitudine *ad sententiam* ire poterant, ideòque manu sententiam significabant; quòd plerumque fiebat preme[illegible]do pollicem. Hinc *Pedarii* Senatores dicti sunt, qui in Senatu sententiam non dicebant, sed ab alio dictam comprobabant, moventes se loco, & in partem ejus, cujus sententiam approbabant, ambulantes. Propter quod, qui ita faciebant, *ire in sententiam pedibus dicebantur.* Et ab hoc instituto transeundi pedibus, *pedarii* sunt appellati: & sententia eorum *pedaria* appellabatur. Item *pedaneus judex*, qui à præside constituebatur, ut negotia minora discerneret. 12 Absconditis, occulte collocatis. 13 Deliberandum, consultandum. 14 Tiberius Nero. 15 Nomen hoc unde natum sit, varie disputant Grammaticorum filii. Plurimorum sententia est *Cæsarem* ita dictum, quòd utero materno sit *excisus*. Ad quod allusisse vidêri possit Virgilius Eclog. 4. quam Pollionis, id est, Augusti titulo præscripsi, cum inquit, *Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo, Teque adeò decus hoc ævi, &c.* *Cæsares* enim omnes Apollini sacros fuisse haud obscurum est colligere ex eodem Poëtâ Æneid. X. *Inde Lycam, ferit exsectum jam matre peremptâ, Et tibi Phœbe sacrum.* Sed non aliunde ejus nominis origo repetenda est, quam à voce *Cæsaries*. Unde Festus. *Cæsar, quod est cognomen Juliorum, à cæsarie dictus est, quia scilicet cum cæsarie natus est.* 16 Id est, cum ordo dicendi sententiam ad Cæsarem pervenisset. 17 Hoc est, quid sentiret. 18 Cicerone.

1 Ordo

„L. [1] Omnis homines, [2] PATRES CONSCRIPTI, qui de rebus [3] dubiis consultant, [4] ab odio, amicitia, [5] ira, atque [6] mi-

1 Ordo est: O Patres Conscripti, licet omnes homines, qui consultant de rebus dubiis, esse vacuos ab odio, amicitiâ, irâ, atque misericordiâ. 2 De *Patrum* nomine suprà diximus: cur verò *Conscripti* dicti sint, autores variant, Livius siquidem Plutarchus & Tacitus *Patrum Conscriptorum* originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in civitate Romanâ *Patrum Conscriptorum* originem inde manasse credit, quod cum Romulus Sabinos, Heruscos, & multos alios ad asylum confugientes, æquo jure in civitatem suscepisset, & in Lucerum, Tatientiumque tribus conjecisset, pace cum Tatio factâ, ex veteribus & illustrioribus familiis, Senatorum numerum, ut & patritiorum, ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac secundâ Romuli & Tatii Senatorum lectione *Patrum Conscriptorum* nomen manasse credendum est. Nam si *conscriptum esse*, idem est quod *allectum*, cur hi, qui in ordinem jam institutum cooptati sunt, *Conscripti* non sunt appellandi? 3 Formidolosis: quia dubitatur in quam partem res sit casura. 4 Invidiâ. *Odium* à Cicerone definitur, *ira inveterata*: quomodo autem differat ab *invidia* suprà diximus. Cæterùm *odium* est à verbo defectivo *odi*, quod significat odio habeo; à quo *perosus* dicitur, qui odio habetur. Et *osor*, qui aliquem odit: & *odiosus*, vel qui odio habetur. Cic. O rem gravem, & omnibus *odiosam*; a quo adverbium *odiose*, cum odio: vel molestus. Ter. Si porrò esse *odiosi* pergitis. Ubi obiter nota: Nomina in *osus* desinentia partim fiunt à nomine, partim à verbo, partim ab utroque. Et ea quidem, quæ fiunt à nomine habitudinem, sive vehementiam, copiam-ve, aut affectionem significant: ut animosus, ingeniosus, lacertosus, saxosus, aquosus: quòd habent in se vehementiam, sive copiam animi, ingenii, lacertorum, saxorum, aquarum. Vinosus, libidinosus, seditiosus, factiosus: quòd amant vinum, libidines, seditiones, factiones. Rursus quæ à verbo sunt, partim actionem significant, partim passionem, partim utrumque; ut studiosus, fastidiosus, injuriosus, contumeliosus, curiosus: qui operam dat studio, qui fastidit, qui injuriam, contumeliamve facit, qui nimis curat. Odiosus, invidiosus passive accipiuntur, qui odio habetur, cui invidetur, quando scilicet à verbo descendunt: quando verò à nomine veniunt, significant actionem. Formidolosus, laboriosus, operosus, active & passive sumi possunt. 5 Iracundiâ, excandescentiâ. *Ira* enim proprie est furor & animi excandescentia: ita dicta (ut quidam tradunt) a verbo *Ire*; quod hominem, perceptâ injuriâ, ita inflammet ad vindictam, ut faciat illum quasi extra se ire. Nam à se it, qui irascitur. Unde & qui iram deponit, ad se redire dicitur. Hinc Ter. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi. Definitur à Cicerone, 4. Tusc. Hoc pacto: *Ira est libido puniendi ejus qui læsisse videatur*: vel, ut alii, *est appetitus vindictæ propter injuriam vel nobis, vel amicis illatam*. Differt autem *ira* ab *iracundia*: quòd *ira* sit ipse affectus & commotio, quæ animum hominis & rationes evertit; *iracundia* verò est proclivitas & propensio ad iram: quemadmodum etiam differunt *ebrietas* & *ebriositas*. Nam *ebrietas* est ipsum vitium, seu alienatio à mente nimio potu, *ebriositas* verò est propensio ad ebrietatem: ita ut *ebrius* dicatur, qui actu ipso nimiùm vino est repletus, ut nesciat amplius quid agat. *Ebriosus* autem est, qui proclivis est ad ebrietatem, etsi nondum actu ipso sit ebrius: Sic *iratus* dicitur, qui jam actu ipso irascitur: *iracundus* autem, qui facile ad iram levissimis de causis potest concitari, seu *irasci facilis*, ut loquitur Horatius, etiamsi actu ipso nondum irascatur. Terentius tamen *iracundiam* pro *ira* sumpsit, dicens, Me miserum, vix sum compos animi, ita ardeo *iracundiâ*. Hinc ergo apparet, *iratum* posse esse non *iracundum*, & *iracundum* aliquando non iratum. Ab *ira* fit *irascor*, quod est succenseo, indignor: a quo *iratus*, pro commotus, & ira incensus, ut diximus, atque etiam qui animo alieno est ab aliquo: cui opponitur propitius. Ab ira præterea

„ [1] misericordia [2] vacuos esse decet. [3] haud facile [4] ani-
„ mus verum providet, ubi [5] illa [6] officiunt; neque
„ quisquam omnium [7] lubidini simul & [8] usui [9] paruit.
„ [10] ubi intenderis ingenium, [11] valet, si lubido possi-
„ det, [12] ea [13] dominatur; [14] animus nihil valet. Ma-
„ gna mihi [15] copia est [16] memorandi, [17] qui reges,
„ atque populi, ira, aut misericordia [18] impulsi, male
„ [19] consuluerint: sed ea malo dicere, quæ majores
„ nostri [20] contra lubidinem animi sui, [21] recte at-
„ que [22] ordine fecere. [23] Bello Macedonico, quod
„ cum rege [24] Perse gessimus, Rhodiorum civitas,
„ magna atque magnifica, quæ populi R. [25] opibus
„ creverat, infida, atque advorsa nobis fuit: sed post-
„ quam, [26] bello [27] confecto, [28] de Rhodiis [29] con-
„ sultum est, majores nostri, [30] ne quis [31] divitiarum
„ magis, [32] quam injuriæ caussa bellum incœptum dice-
„ ret, impunitos eos dimisere. item [33] bellis Punicis
„ omnibus, [34] cum sæpe Carthaginienses & [35] in pace,
„ &

fit *iracundus*, de quo diximus, item *iracundia*, & adverbium *iracunde*, hoc est, per iram: ut, *iracunde* agere cum aliquo, apud Ciceronem: &, *iracunde* aliquid facere. Huic *leniter* opponitur. 1 Intellige *misericordiam* illam, quà quis à verâ judicii regulâ recedit, cum scilicet ob nimiam unius commiserationem, alter injuriâ afficitur. 2 Liberos. 1 Id est, difficulter, ægrè. 4 Ingenium consultantis. 5 Affectus seu passiones, nempe *odium*, *amicitia*, *ira*, atque *misericordia*. 6 Nocent, impediunt in judicando. 7 Affectibus aut voluptati suæ. 8 Utilitati. 9 Consuluit, prospexit. 10 Id est, cui parti ingenium tuum addixeris, & applicueris, in eam partem sese inclinabit, & multum poterit: ut, si ingenium ad odium quispiam applicet, recta haudquaquam consilia proferre poterit. 11 Suas proprias habet vires. 12 Libido. 13 Imperat ingenio. 14 Ingenii sagacitas, sana ratio. 15 Facultas, abundantia. 16 Narrandi. 17 Uti de Tigrane, Armeniæ rege, legitur: ad quem cùm Mithridates, rex Ponti, qui à Lucullo multis præliis profligatus erat, confugisset, & ob id misericordiâ motus, arma contra Romanos movit, à quibus deinde multis præliis victus, ac regno spoliatus fuit. 18 Concitati. 19 Consultaverint. 20 Hoc est, contra pravam inclinationem naturæ suæ. 21 Juste. 22 Id est, secundum rectum ordinem. 21 Id est, tempore belli Macedonici. Ordo est: Rhodiorum civitas magna, atque magnifica, quæ creverat opibus populi Romani, bello Macedonico, quod *nos* gessimus cum Perse rege, fuit nobis infida atque adversa. 24 *Perses* rex fuit Macedoniæ, qui à Paulo Æmilio devictus, & in acie captus, ductus est in triumphum Romam cum liberis, periitque in carcere, mœrore animi confectus. 25 Id est, divitiis ablatis à populo Romano. 26 Macedonico. 27 Peracto, finito. 28 Hoc est, quid de Rhodiis fieri deberet. 29 Deliberatum. 30 Pro ne aliquis. 31 Sc. *causa*, hoc est, ut Romani iis divitias adimant. 32 Hoc est, ut ulciscantur injuriam. 11 Id est, gestis cum Carthaginiensibus. 34 Carthaginienses semper fœdifragi fuerunt; unde proverbium, *Punica fides*. 35 Ut cùm mercatores Romanos submergebant.

, & [1] per inducias multa [2] nefaria facinora fecissent, nunquam ipsi [3] per occasionem [4] talia fecere: [5] magis, quod se [6] dignum foret, quam quid in [7] illos [8] jure fieri posset, quærebant. Hoc item vobis [9] providendum est P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentuli, & [10] ceterorum scelus, quam vestra dignitas, [11] neu magis iræ vestræ, quam famæ, [12] consulatis. [13] Nam si digna pœna pro [14] factis eorum, reperiretur, [15] novum consilium [16] approbo: [17] sin [18] magnitudo sceleris omnium ingenia [19] exsuperat; [20] iis utendum [21] censeo, quæ [22] legibus [23] comparata sunt. [24] Plerique [25] eorum, qui ante me sententias dixerunt, [26] composite atque [27] magnifice [28] casum reip. [29] miserati sunt: [30] quæ belli [31] sævitia esset, [32] quæ victis [33] acciderent, [34] enumeravere, rapi virgines, pueros; [35] divelli liberos à parentum complexu; [36] matres familia-

1 Ut cùm onerarias Romanorum naves, passim tempestate disiectas, Carthaginem traxerunt, legatosque interficere voluerunt: vide Liv. Decad. 3. lib. 10. 2 Hoc est, detestanda. 3 Id est, quamvis ipsis summa oblata esset occasio. 4 Nefanda scilicet facinora, quæ odium, aut vindictæ libidinem ostentarent. 5 Ordo est: *Quia illi* quærebant magis, quod foret dignum se, quam quod posset fieri jure in illos. 6 Hoc est, maiestati suæ conveniens. 7 Carthaginienses. 8 Meritò. 9 Prospiciendum. 10 Reliquorum Conjuratorum. 11 Vel ne. 12 Inserviatis. 13 Hoc est, si tanta pœna reperiretur, quà hi afficiantur, quanta eorum sceleris magnitudo fuit, puniendos eà pœnà censeo. 14 Sceleribus. 15 Scilicet ut de iis supplicium sumatur, & morte multentur: & dicit *Novum consilium*, quia non licebat civem Romanum morte, sed exilio multare. 16 Laudo, rectum judico. 17 Sed si. 18 Id est, si nullum tam atrox supplicium reperiri potest, quin atrociori hi digni sint, cum scilicet occupare patriam, quàm parentem occidere, majus sit scelus. 19 Superat, excellit. 20 Suppliciis. 21 Judico. 22 Statutis, ut scilicet cives, si in ipso facinore deprehensi forent, in custodiis tenerentur. 23 Inventa. 24 Plurimi. 25 Senatorum. 26 Luculenter, ornate. 27 Hoc est, magnifico verborum apparatu. 28 Ruinam. 29 Id est, commiseratione deploraverunt. Uti præ cæteris Cicero, quod liquet ex Orat. 4. in Catil. ubi in hæc commiserationis verba erumpit: Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subitò uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium: cum exercitu venisse Catilinam: tùm lamentationem matrum familias, tùm fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco: & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcircò in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. 30 Id est, qualis. 31 Atrocitas. 32 Hoc est, qualia mala. 33 Evenirent. 34 Hoc est, recensuêre: ut apud Propert. *Enumerat miles vulnera, pastor ovês.* 35 Abstrahi, disjungi. 36 Hoc est, matronas bene ac pudice eductas.

, miliarum [1] pati, quæ victoribus [2] collibuissent; [3] fa-
, na, atque domos [4] exspoliari, cædem, incendia fie-
, ri; postremo armis; cadaveribus, cruore, atque
, luctu omnia compleri. Sed, [5] per deos immortalis,
, [6] quo [7] illa oratio [8] pertinuit? [9] an, uti vos [10] infestos
, conjurationi faceret? [11] scilicet, quem res tanta,
, atque tam [12] atrox non [13] permovit, eum oratio [14] ac-
, cendet. Non ita est: neque cuiquam mortalium [15] in-
, juriæ suæ parvæ videntur: multi [16] eas [17] gravius
, [18] æquo [19] habuere. sed [20] alia aliis licentia est,
, P, C. [21] qui demissi in [22] obscuro [23] vitam agunt,
, si [24] quid iracundia [25] deliquere, pauci sciunt; fa-
, ma, atque fortuna eorum [26] pares sunt: qui, magno
, imperio [27] præditi, [28] in excelso ætatem agunt, [29] eo-
, rum facta cuncti mortales [30] novêre. Ita in ma-
, xuma [31] fortuna minima [32] licentia est. neque
, [33] studere, neque odisse, sed [34] minime irasci decet.
, Quæ

1 Scilicet constuprationes, verbera, ac spoliationes. 2 Placuissent. 3 Templa. 4 Privari. 5 Sc. *obtestor* aut *obsecro vos.* 6 Ad quid. 7 In qua nonnulli facinora conjuratorum exaggerare voluerint. 8 Spectavit. 9 Sc. eò pertinuit. 10 Iratos, inimicos. 11 Hoc loco ponitur ironicè, & derisionem habet; uti sæpè, præsertim cum rem aliquam absurdam esse, & minimè credibilem, volumus significare. Virgil. *Scilicet is superis labor est.* 12 Crudelis. 13 Vehementer movit. 14 Inflammabit, infestum faciet? Quasi dicat, minimè: ideòque addit hæc verba, *non ita est.* 15 Intellige, quæ ipsi illatæ sunt. 16 Injurias suas. 17 Molestius. 18 Id est, quam æquum sive par est. 19 Æstimaverunt, tulerunt. 20 Hoc est, diversis diversa sunt licita, id est, ignoscenda. 21 Humiles, abjecti. Ordo est: Si *ii*, qui demissi agunt vitam in obscuro, deliquêre quid iracundiâ, pauci sciunt *illud*; *quia* fama atque fortuna eorum sunt pares: *sed* cuncti mortales novêre facta eorum, qui præditi magno imperio, agunt ætatem in excelso. 22 In tenebris, hoc est, nullo publico munere fungentes, ignobiles. *Obscurum* enim sæpius sumitur pro ignobili: sicut *clarum* pro nobili: *quæ* metaphora indè petita est, quòd viri nobiles omnibus conspicui sint, & cogniti; contrà, qui humili loco sunt nati, tanquam in tenebris viventes, nemini innotescant. 23 Id est, vitam transigunt. 24 Pro aliquid. 25 Peccavere, commisere. 26 Similes, hoc est, æque obscuræ. 27 Dotati. 28 In illustri, ubi ab omnibus conspiciuntur. 29 Unde eleganter Juvenalis: *Omne animi vitium tantò conspectius in se Crimen habet, quanto major, qui peccat, habetur.* Plinius in Panegyr. *Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum verò non modò, sed domus, sed cubicula ipsa, intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famæ proponit atque explicat.* 30 Sciunt. 31 Prosperitate. 32 Libertas peccandi. 33 Id est, favêre uni magis, quam alteri, erga aliquem benè affici. 34 Hoc ipsum docet Cicero lib. 1. Offic. *Probibenda autem maxime est ira in puniendo: nunquam enim iratus, qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ est inter nimium & parum. Illa verò omnibus in rebus repudianda est: optandumque ut ii, qui præsunt Reipublicæ, legum similes sint: quæ ad puniendum non iracundiâ, sed æquitate ducuntur.*

1 Intel-

iæ apud [1] alios iracundia dicitur, ea [2] in imperio
perbia, atque [3] crudelitas appellatur. [4] Equidem
ſic [5] exiſtimo, P. C. omnis [6] cruciatus minores,
am facinora [7] illorum, eſſe. ſed plerique mortales
oſtrema [9] meminere; & in hominibus impiis, ſce-
is eorum obliti, de pœna [10] diſſerunt, ſi ea paulo
ſeverior fuerit. D. Silanum, virum fortem atque
ſtrenuum, certo ſcio, quæ dixerit, [13] ſtudio rei-
bl. dixiſſe, [14] neque illum [15] in tanta re [16] gratiam,
t inimicitias exercere. [17] eos mores, [18] eamque
modeſtiam [20] viri cognovi. Verum ſententia ejus
hi non crudelis, (quid enim in [21] tales homines
idele fieri poteſt?) ſed [22] aliena à rep. noſtra vi-
tur. Nam profectò aut [23] metus, aut [24] inju-
te [25] ſubegit, Silane, conſulem [26] deſignatum,
nus pœnæ [27] novum [28] decernere. De timo-
, [29] ſupervacaneum eſt diſſerere, cum præſer-
n diligentia [30] clariſſimi viri [31] conſulis, tanta
præſidia ſint in [33] armis. De pœna, poſſumus
uidem dicere [34] id, quod res habet, in luctu,
que miſeriis, mortem [35] ærumnarum [36] requiem,
n [37] cruciatum eſſe; [38] eam cuncta mortalium
ıla [39] diſſolvere: [40] ultra neque curæ, neque gau-
, dio

tellige *demiſſos, & in obſcura*
agentes. 2 Hoc eſt, in iis,
agno imperio præditi, in ex-
ıtatem agunt. 3 Atrocitas.
ectò. Occurrit autem hic Cæ-
jectioni, poterat enim objici:
tur, ô Cæſar, cenſes eos par-
e afficiendos pœnâ, ne potiùs
es, quam juſti eſſe videamur?
ipſe jam refellit. 5 Arbitror.
nenta, afflictiones. 7 Conju-
m. 8 Ultima, ſc. *ſupplicia:*
culpa præcedit, & ſequitur
9 Recordantur, in memoria
:. 10 Diſputant. 11 Crude-
c. quam par ſit. 12 Goavuin,
vore, amore. 14 Et non.
i tanti viri de ſalute ſuâ peri-
ur. 16 Captationem favoris
evolentiæ. 17 Tales. 18 Ta-
19 Scilicet ut nihil diceret,
inimicitiæque captandæ cau-
Decii Silani. 21 Qui in pa-
ſuam conjurarunt. 22 In qua
t pietati clementiæque ratio
ır. 23 Timor, quo ſcilicet
conjuratis times. 24 Iniqui-
tas ſcilicet te conjurati allece-
runt. 25 Coëgit. 26 Declaratum.
27 Inuſitatum. 28 Adjudicare.
29 Supervacuum, redundans, quia
non eſt timendum. 30 Celeberrimi.
31 Ciceronis. 32 Cuſtodiæ, & de-
fenſiones urbis & reipublicæ.
33 Hoc eſt, quomodo conjurati pu-
niri debeant. 34 Uti res eſt.
35 Ægritudinem, malorum. 36 Ceſ-
ſationem, remiſſionem. 37 Affli-
ctionem. Cic. in Orat. 4. in Catil.
de Cæſare loquens, dicit: *Alter*
intelligit, mortem à Diis immor-
talibus non eſſe ſupplicii cauſâ
conſtitutam, ſed aut neceſſitatem
naturæ, aut laborum ac miſeria-
rum quietem eſſe: itaque eam
ſapientes nunquam inviti, fortes
etiam ſæpe libenter oppetiverunt,
&c. 38 Mortem. 39 Diſſipare,
finem imponere. 40 Mortem ſcili-
cet. Hæc Cæſaris ſententia impia
eſt: dicit enim, animam ſimul in-
terire cum corpore: & ut corporis,
ita animæ ſenſum morte adimi:
cùm S. literæ nos contrarium do-
ceant.

„ dio locum esse. Sed, per deos immortales, quamob-
„ rem [1] in sententiam non addidisti, uti [2] prius [3] verbe-
„ ribus [4] in eos [5] animadverteretur? [6] an, quia [7] lex
„ Porcia [8] vetat? at aliæ leges item [9] condemnatis civi-
„ bus [10] animam non eripi, sed exilium permitti ju-
„ bent. an quia gravius est [11] verberari, quam [12] necari?
„ quid autem acerbum, aut nimis [13] grave est [14] in ho-
„ mines [15] tanti facinoris convictos? sin, quia [16] levius
„ est: [17] qui [18] convenit in [19] minore [20] negotio legem
„ timere, cum [21] eam in [22] majore neglexeris? At [23] e-
„ nim quis [24] reprehendet, quod [25] in parricidas rei-
„ publ. [26] decretum erit? [27] tempus, [28] dies, [29] for-
„ tuna; cujus lubido gentibus [30] moderatur. [31] illis
„ merito accidet, quidquid evenerit: ceterum vos P.
„ C. quid in alios [32] statuatis, [33] considerate. omnia
„ [34] mala exempla ex rebus domesticis orta sunt: sed,
„ ubi imperium ad [35] ignaros, aut minus bonos perve-
„ nit; novum illud exemplum ab dignis, & idoneis ad
„ indignos, & non idoneos transfertur.

LI. „ Lacedæmonii, [36] devictis Atheniensibus, [37] tri-
ginta

1 Ad. 2 Sc. quàm ultimum supplicium sumeretur. 3 Flagris. 4 Conjuratores. 5 Pœna sumeretur. 6 Sc. ideò non addidisti ad sententiam tuam de verberibus? 7 Quæ libertatem civium lictori eripuit; virgas enim ab omnium civium Romanorum corpore amovit, ut ait Cicero pro C. Rabirio. 8 Prohibet, sc. hoc pacto in cives animadverti. 9 Damnatis ad mortem. 10 Vitam. 11 Flagris cædi, flagellari. 12 Occidi. 13 Vehemens. 14 Contrà. 15 Id est, in tanto facinore & scelere deprehensos. 16 Hoc est, minus grave, sc. verberari, quam necari. 17 Quomodo. 18 Æquum est. 19 Leviore. 20 Flagellatione, aut verberando. 21 Legem. 22 Negotio, sc. in ultimo supplicio, hoc est, in necando. 21 Profectò. 24 Vituperet. 25 Contrà. 26 Constitutum. Quasi dicat, nemo reprehendat. 27 Id est, temporis conditio: fieri enim potest, ut aliquid uno tempore improbetur, non alio. 28 Longitudo temporis: nam *dies* fœminino genere denotat tempus indeterminatum. 29 Fortuitus *eventus*, casus aliquis. 30 Regit, *modum imponit*. 31 Conjuratoribus. 32 *Decernatis*, constituatis. 33 Attendite. 34 Id est, quæ malum habuerunt exitum. 35 Scilicet legum & judiciorum. 36 Superatis. 37 Rectores. Constat enim ex historiis, Lacedæmonios, superatis Atheniensibus, triginta prætores imposuisse, ut Reipublicæ administrationem haberent: qui tandem in totidem tyrannos versi, Thrasybuli operà expulsi sunt. Nam (ut Justinus refert lib. 5.) Athenienses diuturno fracti bello (quippe quod amplius 21. annos duraverat) post longam famem, & assidua suorum funera, pacem petivêre: quæ an dari deberet, diu inter Lacedæmonios, sociosque deliberatum. Cum multi delendum Atheniensium nomen, urbemque incendio consumendam censerent: negarunt se Lacedæmonii, ex duobus Græciæ oculis alterum eruturos: pacem polliciti, si demissa Piræum versus muri brachia dejicerent, navesque, quæ reliquæ forent, traderent; resque publica ex semet ipsis xxx. rectores acciperet. In has leges traditam sibi urbem, Lacedæmonii formandam Lysandro tradiderunt. Mutato statu Athenarum, etiam civium conditio mutatur. Triginta rectores Reipublicæ constituuntur, qui fiunt Tyranni.

Loca-

, ginta Viros[1] imposuere, qui rempubl eorum tractarent.
, [2] Ii [3] primo cœpere pessimum quemque, & omnibus
, [4] invisum [5] indemnatum [6] necare. [7] ea populus lætari,
, & merito dicere fieri. post, ubi [8] paullatim licentia cre-
, vit; [9] juxta bonos & malos [10] lubidinose interficere, cæ-
, teros metu terrere. ita [11] civitas, [12] servitute [13] oppres-
, sa, [14] stultæ lætitiæ [15] gravis pœnas dedit. [16] Nostra
, memoria victor Sulla, cum [17] Damasippum, & [18] alios
, hujusmodi, qui [19] malo reipublicæ [20] creverant, jugulari
, jussit, [21] quis non factum [22] ejus laudabat? Homines
, sceleftos, & [23] factiosos, qui [24] seditionibus rempub.
, [25] exagitaverant, [26] merito necatos ajebant. Sed ea res
, magnæ initium cladis fuit. Nam [27] uti [28] quisque
, domum, aut villam, postremo aut vas, aut vesti-
, mentum alicujus concupiverat, [29] dabat operam,
, uti [30] is in [31] proscriptorum numero esset. Ita illi,
, quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat, paulo post ip-
, si [32] trahebantur: neque prius finis jugulandi fuit,
, quam Sulla [33] omnes suos divitiis [34] explevit.
, Atque

Locupletes enim cives occidêre, ut opes eorum sibi vindicarent Tyranni, pauperes duos cum divitibus prehenderunt, ne divitiarum causâ fecisse viderentur: tota denique Respublica innocentium sanguine, & tumultu repleta est. 1 Athenis scilicet. 2 Triginta viri. 3 Sc. cum essent Athenis impositi. 4 Odio habitum à totâ civitate. 5 Non judicio damnatum, indictâ causâ. 6 Occidere. 7 Ob ea, quòd pessimi cives è medio tollerentur. 8 Sensim. 9 Id est, sine discrimine, indifferenter. 10 Hoc est, ex libidine, pro voluntate suâ; quia tyranni facti sunt. 11 Urbs Athenæ. 12 Illorum triginta tyrannorum. 13 Obruta. 14 Id est, imprudenter acceptæ de occisione malorum sine condemnatione. 15 Graviter punita est. 16 Id est, cujus rei nos memores esse possumus. 17 *Damasippus* nullâ virtute prædituѕ, nullâ laude clarus fuit, quòd in Mariano imperio & ipse suprà modum sævierit: quippe qui nobilissimos cives, Syllani nominis defensores, inter victimas, tanquam belluas, crudeliter necari, & Carbonis Arvinæ tribuni plebis detruncatum corpus patibulo affixum ad ostentationem in opprobrium gestari jusserit: cujus rei meminit Valer. Max. lib. 9. cap. de Crudelitate. 18 Id est, homines perditos, & in nullo pretio habitos. 19 Ex malo. 20 Opibus aucti fuerant. 21 Quasi dicat, omnes, unusquisque. 22 Syllæ scilicet, sic improbos homines è medio tollentis. 23 Id est, ad factionem & seditionem proclives. 24 Tumultibus, discordiis. 25 Conturbaverant. 26 Jure. 27 Prout, secundum quod. 28 Militum Syllanorum. 29 Conabatur, sc. concupiscens. 30 Sc. cujus dona concupiverat. 31 Relegatorum, in exilium missorum. 32 Intellige ad supplicium. 33 Milites. 34 Ad saturitatem complevit. *Explêre* etiam significat complêre, perficere. Interdum exonerare; nam ex aliquando privandi significationem habet; unde dicimus, *explêre* animum curis, id est, exonerare; hinc Ter. in Hecyr. *Exple* animum, teque hoc crimine expedi. *Explêre animum*, pro satisfacere animo. Ter. Dum tempus ad eam rem tulit, sive *animum* ut *expleret* suum.

„ Atque ego [1] hoc non in M. Tullio, neque his tempo-
„ ribus vereor. Sed in magna civitate multa & varia in-
„ genia sunt. potest alio tempore, [2] alio consule, [3] cui
„ [4] item exercitus in [5] manu sit, [6] falsum aliquid [7] pro
„ vero credi. Ubi hoc exemplo, per Senati [8] decretum,
„ consul gladium [9] eduxerit; quis illi finem statuet,
„ aut [10] quis moderabitur?

LII. Majores nostri, Patres Conscripti, neque [11] con-
„ silii, neque [12] audaciæ umquam eguere: neque [13] su-
„ perbia [14] obstabat, [15] quo minus [16] instituta aliena,
„ [17] si modo [18] proba erant, [19] imitarentur. Arma atque
„ tela militaria [20] ab Samnitibus, [21] insignia magistra-
„ tuum ab [22] Tuscis [23] pleraque sumpserunt: postremo,
„ [1] quod

1 Consultari scilicet. 2 Id est, cùm alius factus est consul. 3 Consuli. 4 Similiter, scilicet ut nunc est Ciceroni. 5 Potestate. 6 Fictum. 7 Tanquam esset verum. 8 Statutum. 9 Evaginaverit, extraxerit. 10 Hoc est, quis modum imponet? nemo: quippe cui summa fuerit potestas. 11 Consultationis. 12 Sc. ad aliquid aggrediendum. 13 Fastus. 14 Impedimento erat. 15 Ut non. 16 Mores, leges. 17 Dummodò. 18 Bona, atque adeò probanda. 19 Sequerentur. 20 *Samnites* sunt populi Italiæ, dicti à *Samnio* colle, in quo è Sabinis venientes consederant, & nomen urbi, quam ibidem condiderant, *Samnib* fecerunt eos ab occasu Sabinos, Pelignos, & Æquos; ab ortu Picentinos & Apulos; à meridie Campanos & Sidicinos; à septentrione Marucinos, Daunos, Apulos habuisse ex historiis observavimus. Nec mirum est, Romanos arma atque tela militaria à Samnitibus sumpsisse, cum totius Italiæ fuerit bellicosissima natio. De qua Florus lib. 1. c. 16. *Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis atque argenteis ornatam armis, & discolori veste usque ad ambitum. Si insidiarum fallaciam, saltibus ferè & montium fraude grassantem: si rabiem ac furorem, sacratis legibus, humanisque hostiis in exitium Urbis agitatam: si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladibusque ipsis animosiorem. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papyrios patres, eorumque liberos, ita subegit ac domuit populus Romanus, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur.* 21 Signa, scilicet sellam curulem, tunicam purpuream, duodecim secures cum fascibus. 22 Hetruscis. 23 Plurima. Cùm Tarquinius Priscus, quintus Romanorum rex, Hetruscos seu Tusciæ populos novennali bello fregisset, hac conditione pacem petentibus dedit, ut se civitatum suarum principem agnoscerent. Illi facile assensi, principatus insignia, quibus reges suos ornare consueverant, ad eum detulerunt, ut narrat Dionysius. Strabo lib. 5. testatur, ornatum triumphalem ac consularem, omnium adeò magistratuum à Tarquiniis Romam fuisse translatum. Alludit hùc Silius Italicus, dicens: *Bissenos hæc prima dedit præcedere fasces, &c.* Non verò statim hos oblatos honores Tarquinius admisit, sed legem prius de iis recipiendis ad populum tulit. Quàm cùm populus jussisset, tum demum coronâ aureâ, Sceptro, sellâque eburneâ, & togâ pictâ purpureâ, lictoribusque duodecim, toto deinceps vitæ tempore usus est. Idem ornatus mansit & ipsius successoribus. & post pulsos reges annuis Consulibus, exceptâ coronâ togâque pictâ: nam hæc sola eis adempta sunt, quòd invidiosa viderentur, & libertati gravia. Attamen cùm triumphus alicui decernitur, tunc & aurea gesta ornamenta, & picta amicitur purpurâ. De hac re quoque scribit Florus lib. 1. c. 5. *Neque pace Tarquinius, quàm* bello

, [1] quod ubique apud ſocios, aut hoſtes [2] idoneum vide-
, batur, cum ſummo [3] ſtudio domi [4] exſequebantur:
, imitari, quam invidere bonis, malebant. Sed eodem
, illo tempore [5] Græciæ morem imitati, [6] verberibus
, [7] animadvertebant in civis, de [8] condemnatis ſum-
, mum ſupplicium ſumebant. Poſtquam reſpub. [9] ado-
, levit, & multitudine civium [10] factiones [11] valuere,
, [12] circumveniri [13] innocentes, aliaque hujuſcemodi
, fieri cœpere: [14] tunc [15] lex Porcia, aliæque leges [16] pa-
, ratæ ſunt; quibus legibus exſilium damnatis permiſ-
, ſum eſt. Hanc ego [17] cauſſam P. C. [18] quo minus
, novum [19] conſilium capiamus, [20] in primis magnam
, puto. Profecto virtus, atque ſapientia major in [22] il-
, lis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium
, fecere, quam in nobis, qui [22] ea bene [23] parta
, [24] vix retinemus. Placet [25] igitur [26] eos [27] dimitti,
, & augeri exercitum Catilinæ? [28] minime: ſed ita
, [29] cenſeo; [30] publicandas eorum pecunias; ipſos
, [1] in

bello promptior. Duodecim namque Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Inde faſces, trabea, curules, annuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur; toga picta, tunicæque palmatæ: omnia denique decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet. 1 Quodcunque. 2 Aptum, & dignum quod ſumeretur ad rempublicam conſervandam. 3 Diligentiâ. 4 Perficiebant, ſc. Romani. 5 Hoc eſt, Græcorum. 6 Flagellis & virgis. 7 Hoc eſt, cives eos puniebant. 8 Damnatis crimine capitali. 9 Aucta eſt. 10 Seditiones. 11 Vires, & potentiam habuêre. 12 Opprimi fraude & dolis. 13 Innoxii. 14 Scilicet ubi innocentes cœpêre circumveniri. 15 Id eſt, à *Porcio* latâ, vetans in civem verberibus eſſe animadvertendum. 16 Latæ. 17 Sc. ex lege Porciâ ſumptam. 18 Ut non. 19 Sc. de pœna deprehenſorum. 20 Præcipue. 21 Majoribus noſtris. 22 Inſtituta & imperia majorum. 23 Acquiſita. 24 Summâ cum difficultate, ægre. 25 Sc. dicet aliquis ex vobis. 26 Deprehenſos. 27 Abſolvi, & abeundi poteſtatem dari. 28 Id eſt, reſpondeo minime id mihi placere. 29 Judico. 30 In ærarium publicum redigendas, publice vendendas. *Publicare* enim ſæpius ſignificat, in populi poteſtatem & ærarium redigere, quod vulgo *confiſcare* vocatur. Ut, bona illius *publicata* ſunt. *Publicare* autem proprie, eſt publicum facere, manifeſtare. Juſtin. lib. 1. Non contentus voluptatum ſuarum tacitâ conſcientiâ, niſi etiam matrimonii reticenda *publicaret*. *Publicare librum aliquem*, eſt edere in publicum. Hinc *publicatio*, id eſt, bonorum alicujus in publicum redactio. *Publicum* autem quidam dictum volunt, quaſi *populicum*, quod non privatim alicujus, ſed *populi* ſit. Hinc *publicum* aliquando pro populi converſatione & frequentia accipitur. Unde dicimus, *Prodire in publicum*. *In publico* vel *privato*, id eſt, in foro, vel domi. Ut, *publico abſtinere*, id eſt, in forum non prodire. *Publica fides*, eſt quem vulgus Gallicum *ſalvum conductum* appellat. *Publica verba* dicuntur, quæ in communi ſunt conſuetudine & uſu. Hinc *publica ſacra* appellantur, quæ pro populo fiebant, ſicut *privata*, quæ pro ſingulis hominibus, familiiſque. Item *Publicani*, qui vel...

„ [1] in vinculis habendos per [2] municipia, [3] quæ maxime „ opibus valent: [4] neu [5] quis [6] de iis postea [7] ad Senatum referat, neve [8] cum populo agat: qui [9] aliter fecerit, Senatum [10] existimare, eum contra rempublicam & salutem omnium facturum.

„ LIII. [11] Postquam Cæsar [12] dicendi finem fecit; „ [13] ceteri [14] verbo, alius alii varie [15] assentiebantur: „ [16] at M. Porcius Cato, [17] rogatus sententiam, hujuscemodi [18] orationem habuit.

LIV.

vectigalia, & alios populi principumve reditus exigendos certo constituto pretio redimunt: vel, qui rebus, ad populum spectantibus, fruuntur. Omnes enim qui a fisco aliquid conducunt, recte *Publicani* nominantur, ut qui vectigalia populi conducta habent: & *publica via*, quæ in solo populi est, sive qua iter populi est. 1 In carceribus retinendos. 2 Liberas Romæ civitates. Suet. in Cæs. c. 14. *Prætor, inquit, creatus, detectâ conjuratione Catilinæ, Senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente pœnam, solus municipatim dividendos, custodiendosque, publicatis bonis, censuit. Quin & tantum metum injecit asperiora suadentibus, identidem ostentans, quanta eos in posterum à plebe Romanâ maneret invidia, ut D. Silanum Consulem designatum non piguerit, sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius, atque ipse sensisset, exceptam, obtinuissetque adeò, transductis ad se jam pluribus, & in his Ciceronis Consulis fratre, nisi labantem ordinem confirmasset M. Catonis oratio.* 3 Municipia. 4 Vel ne. 5 Aliquis. 6 Captis. 7 Id est, ad consultationem Senatus iterum ferat. Unde Cic. in 4. Orat. in Catil. *Vincula verò, & ea sempiterna, certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat; & digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum pœnam, quos condemnat, per Senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet: bona præterea publicari jubet: vitam relinquit nefariis hominibus, quam si eripuisset, multas uno dolore animi & corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset.* Ex quibus verbis colligi potest, plures dixisse sententiam, quam hic à Sallustio nostro commemorantur (quod etiam docet Cicero libro duodecimo ad Atticum XXII.) nempe Catulum, Servilium, Lucullos, Curionem, Torquatum, Lepidum, Gellium, Volcatium, Figulum, Cottam, C. Pisonem, Murænam, aliosque. Itaque vult Sallustius noster propter varias sententias, varium variorum fuisse assensum. 8 Hoc est, apud populum Romanum pro eorum redemptione intercedat. 9 Secus, sc. qui rettulerit de his ad Senatum, aut cum populo egerit. 10 Judicare, scilicet *censeo*. 11 Ordo est: Postquam Cæsar fecit finem dicendi; cæteri assentiebantur verbo, alius alii varie. 12 Orandi. 13 Reliqui Senatores & auditores. 14 Quia & pedibus assentiebantur. 15 In eâdem erant sententiâ. 16 Hic est ille *Cato*, qui postea *Uticensis* dictus est. Erat autem Tribunus plebis designatus, cùm hanc Orationem haberet, & pœne inter ultimos à Consule rogatus est. Sed notandum est, Ciceronem ante Catonem orationem habuisse, quæ est quarta in Catilinam. 17 Jussus dicere, quid ille de conjuratis sentiret. 18 Oratio hæc Catonis plena est gravitatis, quâ fortiter & diserte & (ut ita dicam) ingenue consulit Reipublicæ, constanter redarguens omnes superiorum orationes super hac re habitas. Cum enim alii suaderent, ut per municipia Lentulus, conjuratique custodirentur, pœne inter ultimos rogatus sententiam, tanto ingenii animique ardore in conjurationem invectus est, ut cæterorum orationes, clementiam suadentium, consilii consensu suspectas fecerit. Verum hanc solam orationem Catonis in

Senatu

LIV. „ Longe mihi alia mens eſt, Patres Conſcripti, „ cum [2] res, atque [3] pericula noſtra conſidero, & cum „ ſententias nonnullorum mecum ipſe reputo. illi mihi „ diſſeruiſſe videntur de pœna eorum, qui [4] patriæ, pa„ rentibus, [5] aris, atque [6] focis ſuis bellum paravere. „ [7] res autem monet [8] cavere ab [9] illis magis, quam, „ quid [10] in illos ſtatuamus, conſultare. Nam cetera „ maleficia tum [11] perſequare, ubi facta ſunt: [12] hoc, „ niſi provideris, ne [13] accidat; ubi evenit, fruſtra „ [14] judicia implores. Capta urbe nihil [15] fit reli„ qui victis. Sed, per deos immortales, vos ego „ [16] appello, qui ſemper domos, villas, [17] ſigna, „ [18] tabulas veſtras [19] pluris, quam rempublicam fe„ ciſtis: [20] ſi iſta, [21] cujuſcumque modi ſint, quæ [22] am„ plexamini, [23] retinere, ſi voluptatibus veſtris [24] o„ tium præbere vultis: [25] expergiſcimini [26] aliquan„ do, & [27] capeſſite rempublicam. Non [28] agitur „ de vectigalibus, neque de ſociorum [29] injuriis: li„ bertas, & [30] anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero

„ Pa

Senatu exſcriptam ferunt, Cicerone Conſule velociſſimos adhibente ſcriptores, qui per ſigna quædam, & parvas breveſque notas, multarum literarum vim habentes, Catoniana verba colligerent: unde à notis notarii dicti, quorum hoc primum Romæ veſtigium extitiſſe fertur: verba ſunt Plutarchi in vitâ Catonis. 1 Id eſt, ego multò aliter ſentio, & recedo ab opinione cæterorum. 2 Negotia. 3 Id eſt, diſcrimina, in quibus verſamur, ſi illi impuniti dimittantur, perpendo, animo revolvo. Terent. Etenim eam ſecum rem rectà *reputavit* via. 4 Loco, in quo nati ſunt. 5 Templis. 6 Penatibus, domibus ſuis. 7 Difficultas, rei conditio. 8 Hoc eſt, providêre, ne quid ipſi in rempublicam moliantur. 9 Conjuratoribus. 10 Contra. 11 Id eſt, cuilibet veſtrum licebit perſequi, hoc eſt, ulciſci, punire. 12 Sc. maleficium conjuratorum. 13 Eveniat. 14 Juſtitiæ executionem invoces. 15 Relinquitur. 16 Compello, alloquor. 17 Imagines cœlatas. 18 Sc. artificioſe depictas. 19 Id eſt, pluris æſtimaſtis. 20 Ordo eſt: Si vultis retinêre iſta, quæ amplexamini, *cujuſcunque modi* ſint, ſi *vultis* præbere veſtris voluptatibus otium. 21 Id eſt, cujuſcunque valoris, ſive laudanda, ſive vituperanda, ſive bona, ſive mala. 22 In deliciis habetis, tanto ſtudio tenetis. 23 Servare. 24 Spatium, & tempus dare. 25 Excitamini, ſc. è ſopore ignaviæ veſtræ. 26 Tandem. 27 Id eſt, gerite curam Reipublicæ: ſcilicet, quæ maxime faceretis, ſi eſſetis boni cives. 28 Diſceptatur de tributis, reditibus. 29 Sc. ulciſcendis. 30 Hoc eſt, vita noſtra in ancipiti periculo eſt: ut apud Ter. Mea hercule *in dubio* vita *eſt*. Unde *in dubium venire*, idem eſt quod in diſcrimen adduci. Ter. in Adelph. Tua fama & gnatæ vita *in dubium veniet*. Significat etiam idem quod dubitare. Et *in dubium vocare*, eſt efficere ut quis dubitet. *Dubius* proprie dicitur, qui *duas* habet *vias* & utram eligat, neſcit. Hinc *cœna dubia* dicitur, cum tanta apponitur ciborum copia, ut cogaris dubitare, quid potiſſimum debeas ſumere. Hinc quoque *dubium argentum*, id eſt, pecunia, de cujus pondere, vel bonitate dubitari poteſt. Hinc fit verbum *dubito*, de quo ſupra diximus. A quo fit dubitatio:

„ P. C. [1] multa verba [2] in hoc ordine feci: sæpe de luxuria, atque avaritia nostrorum civium questus sum: multosque mortalis [3] ea caussa [4] adversos habeo: qui mihi, atque animo meo nullius unquam [5] delicti [6] gratiam fecissem, haud facile alterius lubidini malefacta [7] condonabam. sed, [8] ea tametsi vos parvi pendebatis; tamen respublica firma erat: [9] opulentia [10] negligentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonis-ne, an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quam [11] magnificum imperium populi Romani sit; sed, [12] cujus hæc cumque modi [13] videntur, nostra, an, nobiscum [14] una, hostium futura sint.

LV. „ [15] Hic mihi quisquam mansuetudinem, & misericordiam nominat? [16] jam pridem [17] equidem nos vera rerum [18] vocabula amisimus, quia, bona aliena largiri, [19] liberalitas; malarum rerum audacia, [20] fortitudo vocatur; [21] eo respublica [22] in extremo sita est. Sint sane, quoniam [23] ita se mores habent, liberales ex sociorum [24] fortunis: [25] sint misericordes [26] in furibus [27] ærarii: ne [28] illis [29] sanguinem nostrum largiantur: &, dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis [30] perditum eant. Bene, & „ [1] com-

bitanter. *Indubiè*, sine dubio. *Haud dubiè*, idem. Et *sine dubio*, *procul dubio*, vel *dubio procul*, pro eodem. 1 Id est, multa locutus sum, dixi. 2 Senatorio. 3 Id est, ob eam causam, quod scilicet *sæpè de luxuria, atque avaritia nostrorum civium questus sum.* 4 Inimicos mihi. 5 Peccati. 6 Veniam dedissem, ignovissem. *Facere* enim *gratiam delicti*, est ignoscere. Sall. in Jugurth. *Cæterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit*, id est, ignoscit. 7 Remittebam. 8 Verba mea. 9 Abundantia divitiarum. 10 Id est, patiebatur nos erga Rempublicam negligentes esse. 11 Splendidum. 12 Sc. mores, & imperium. 13 Apparent. 14 Pariter. 15 In hac re. 16 Aliquanto abhinc tempore. 17 Certe. 18 Nomina, quia si scelestus aliquis supplicio afficitur, ea quæ est justitia, crudelitas appellatur: *Vocabulum* proprie, est dictio, quâ res singulæ *vocantur*, aut voce efferuntur. *Ter. in Eun. Tanquam philosophorum habeant disciplinæ ex ipsis vocabula.* 19 Cum potius sit prodigalitas. Unde eleganter dicit Cicero lib. 1. Offic. *Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris, & gloriæ, qui eripiunt ab aliis, quod aliis largiantur: hique arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis possit officio esse contrarium. Videndum est igitur, ut eâ liberalitate utamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. Quare Lucii Syllæ & Caii Cæsaris pecuniarum translatio à justis dominis ad alienos, non debet liberalis videri.* 20 Cùm potiùs sit temeritas. 21 Ideò. 22 Id est, in ultimo gradu sive æstimationis, sive durationis posita. 23 Hoc est, ita constituti sunt, ita vivitur, sc. ut tales liberales vocentur. 24 Divitiis, bonis fortuito acquisitis. 25 Æstimentur. 26 Hoc est, inter, aut erga fures. 27 Publici thesauri. 28 Ærariis. 29 Vitam: nam anima nostra in sanguine sita est. 30 Perdant.

1 Com-

ompofite C. Cæfar [2] paulo ante in hoc ordine [3] de
ı, & morte differuit, credo falfa exiftimans ea,
ıæ de inferis memorantur. [5] diverfo itinere [6] ma-
[7] à bonis loca [8] tetra, [9] inculta, [10] fœda, atque
ormidolofa habere. itaque [12] cenfuit, [13] pecunias
:orum [15] publicandas, ipfos per [16] municipia [17] in
:odiis habendos; videlicet timens, ne, fi Romæ
:, aut [18] à popularibus conjurationis, aut à multi-
ine conducta, per vim eripiantur.
Quafi verò mali, atque fcelefti tantummodo [19] in
e, & non ibi plus poffit audacia, [21] ubi [22] ad de-
dendum [23] opes minores funt. Quare [24] vanum e-
dem hoc confilium eft, fi periculum [25] ex illis me-
. [26] fin in tanto [27] omnium metu folus [28] non ti-
t; eo magis [29] refert, me mihi atque vobis timere.
VL, [30] Quare cum de P. Lentulo, [31] ceterifque fta-
tis; [32] pro certo habetote, vos fimul de exercitu
:ilinæ & de omnibus conjuratis decernere. quan-
, to

nvenienter, aptè. Hæc ironi-
t pronuncianda.. 2 Scilicet
Scilicet mortem ærumnarum
m effe, &c. vide paulò ante
nem Cæfaris. 4 Crediderunt
veteres, inferos effe ibique
, Radamanthum, & Æa-
inexorabiles judices, pra-
animas ad Tartarum; jufto-
vero ad beatorum infulas di-
e. 5 Id eft, diverfis locis.
eft: Malos habère itinere di-
à bonis loca tetra, inculta,
atque formidolofa. 6 Impro-
7 Hoc eft, à probis fepara-
8 Horrida. 9 Neglecta.
ormia. 11 Plena formidinis.
icavit. 13 Bona. 14 Capti-
. 15 Publice vendendas,
andas. Vide fupra. 16 Loca
17 In vinculis. 18 A fauto-
liberentur. 19 Romà. 20 Sc.
fperfi. 21 Intellige in muni-
22 Hoc eft, ad arcendum
m. 23 Id eft, auxilia pau
24 Inutile, frivolum, &
s momenti. 25 Captivis fci-
26 Pulchro fane dilemmate
itur Cato, hoc pacto: Aut
timet, aut non timet: Si
, vanum equidem eft confi-
uum, ut fcilicet conjurati per
ipia diftribuantur: Si non ti-
multò magis non timère de-
bemus. 27 Civium. 28 Sc. C.
Cæfar. 29 Convenit, opus eft.
30 Itaque. Hic argumentatur Cato
pro diverfa fententia à confequen-
tibus, id eft, ab exfpectatione ju-
dicii. 31 Reliquis captivis decer-
netis. 32 Id eft, ne dubitare,
vobis hoc certum fit. *Certus* enim
idem eft, quod clarus, & indubita-
tus, a *cernendo*, hoc eft, videndo,
quia ea, quæ cernimus, clara &
indubitata funt. Unde *facio*, five
reddo te certiorem dicimus, non
tamen *certum*: hoc eft, declaro, &
affirmo tibi ita effe. Et *certior abs
te factus fum*, non tamen *certus*:
hoc eft, abs te mihi declaratum eft.
Interdum *certus* fignificat conftitu-
tus, hoc eft, tantus & talis, quan-
tum ac qualem volumus. Unde
aliquis dicitur fecifle *certum vul-
nus*, cum nec plus, nec minùs fe-
cit, quam voluit. *Certum* quoque
aliquando idem eft quod delibera-
tum, in qua fignificatione conftrui-
tur plerumque cum dativo & infi-
nitivo: ut, *Certum eft mihi* in A-
fiam *proficifci*. Ter. Si ita *certum
eft tibi*. *Certo certius* dicitur, pro
eo quod prorfus indubitatum haberi
volumus. Hinc fit *incertus*, hoc eft,
dubius: & *certitudo*. Et *certe*, ac
certo adverbia affirmandi, quod
etiam pro certo dicimus. Aliquan-

to vos [1] attentius [2] ea agetis; tanto [3] illis animus [4] infirmior erit, si paullulum modo vos [5] languere viderint; [6] jam omnes [7] feroces aderunt. Nolite existumare, majores nostros [8] armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si [9] ita res esset; multo pulcherrimam [10] eam nos haberemus. [11] quippe sociorum, atque civium, praeterea armorum, atque equorum major nobis [12] copia, quam [13] illis, est. Sed [14] alia fuere, quæ [15] illos [16] magnos fecere; [17] quæ nobis nulla sunt; [18] domi [19] industria, [20] foris justum imperium; animus [21] in consulendo liber, neque delicto, neque lubidini obnoxius. [22] Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam; [23] publice [24] egestatem, [25] privatim [26] opulentiam: [27] laudamus divitias, sequimur inertiam: inter bonos & malos [28] discrimen nullum: [29] omnia virtutis præmia [30] ambitio possidet. [31] Neque mirum, [32] ubi vos [33] separatim [34] sibi quisque consilium capitis, ubi [35] domi voluptatibus, [36] hic [37] pecuniæ, aut [38] gratiæ servitis; [39] eo fit, ut [40] impetus fiat in [41] vacuam rempublicam. Sed ego [42] hæc [43] omitto. [44] Conjuravere nobilissi-

, mi

do tamen *certe* pro saltem ponitur: ut, si non potero tangere, *certe* potero vidêre. 1 Diligentius, circumspectius. 2 Quæ scilicet dicta sunt contra conjuratos. 3 Conjuratis. 4 Debilior. 5 Timêre, & deficere (sicut languentes solent) ad eos puniendos, qui in custodiis habentur. 6 Mox, continuò. 7 Elati, scilicet propter successum. 8 Hoc est, vi armorum. 9 Sc. ut armis respublica augeri posset. 10 Rempublicam. 11 Quia. 12 Abundantia. 13 Scilicet majoribus nostris. 14 Res aliæ. 15 Sc. majores nostros. 16 Evexêre. 17 Id est, quibus nos caremus. 18 Hoc est, tempore pacis. 19 Diligentia, & scientia conservandi ea, quæ ipsi foris acquisiverunt. 20 Id est, erga externos. 21 Hoc est, in consultando, judicando nulli passioni obnoxius, quod ipse explicat, subjungens *neque delicto, neque libidini obnoxius.* 22 Id est, loco harum virtutum, nempe pro industria, pro justo imperio, liberoque judicio. 23 In *republica.* 24 *Inopiam.* 25 In *propria cujusque possessione.* 26 Hoc est, divitiarum abundantiam. 27 Probamus. 28 Id est, nulla differentia. 29 Omnem mercedem quæ illi debetur, *quem penes est virtus*, ut loquitur Plautus. 30 Immoderata honoris cupiditas. 31 Minime mirandum est. 32 Quoniam. 33 Seorsim, à consilio alterius, non in concione. 34 Hoc est, pro commodo & utilitate sua. 35 Privatim. 36 Id est, publice, sive in Senatu. 37 Quia scilicet pecuniæ causâ omnia conceditis: si quis enim pecuniosus à Senatoribus aliquid petit, pecuniam ipsis offerendo, facile id, quod vult, obtinet. Hinc Jugurtham, Româ discedentem, dixisse ferunt: Urbem venalem, & mature perituram, si emptorem invenerit: ut narrat Sallustius noster in Jugurth. 38 Favori, amicitiæ indulgetis. 39 Ob eam causam accidit. 40 Irruptio, conjuratio. 41 Exhaustam. 42 Sc. vitia minus exitiosa. 43 Id est, mitto, sc. de his conqueri. 44 Conspiravêre.

1 Valdè

, mi cives patriam incendere. Gallorum gentem, [1] in-
, festissumam nomini Romano, ad bellum [2] arcessunt:
, [3] dux hostium cum exercitu [4] supra caput est. Vos
, [5] cunctamini, [6] etiam nunc, & dubitatis, quid, in-
, tra mœnia [7] deprehensis hostibus, faciatis? Misere-
, amini, censeo. [9] Deliquere homines adolescentuli
, per ambitionem: atque etiam [10] armatos [11] dimit-
, tatis. [12] næ ista vobis [13] mansuetudo, & misericor-
, dia, si [14] illi arma ceperint, [15] in miseriam [16] ver-
, tet. [17] Scilicet [18] res ipsa [19] aspera est, sed vos non
, timetis [20] eam. immo vero [21] maxume; sed [22] iner-
, tia & [23] mollitia animi, alius alium exspectan-
, tes, [24] cunctamini, videlicet diis immortalibus
, [1] con-

1 Valde iratam genti Romanæ. 2 Advocant. 3 Catilina. 4 Hoc est, quam proxime nobis imminet: nam in Hetruria erat. 5 Differtis, tardatis. 6 Scilicet in tanto periculo. 7 Captis. 8 Ironice: Cæsaris enim orationem irridet, qui censuerat, Conjuratos morte non esse puniendos. 9 Peccavêre. 10 Armis instructos, sc. in patriam. 11 Abeundi potestatem concedatis. 12 Certe. 13 Clementia. 14 Conjurati. 15 In calamitatem. *Miser* proprie dicitur flebilis ac calamitosus. Cic. O *miserum*, atque infelicem hunc diem! Sunt qui existimant *miserum* dictum, quasi *missum*, hoc est, dimissum, & derelictum ab omnibus. A *miser* fit *miseria*, hoc est, infelicitas, calamitas. Plautus: Servire amanti *miseria* est, qui præsertim quod amat, caret. Et diminutivum *misellus*. Et *misereor*, ac *miseror* verba, quæ ita distinguuntur, quòd *miserêri* passivum affectum habet: est enim corde anxium esse ex alicujus miseriâ. *Miserari* vero activum, estque verbis, aut lachrymis, aut re dolorem, quem ex miseria alicujus habemus, ostendere. A *misereor* fit *misericordia*, quæ est ægritudo cordis, ex miseria alicujus injuste laborantis suscepta. Nam dolor ex parricidæ, aut proditoris, aut alterius scelerati supplicio susceptus, *mollities* quædam animi, non *misericordia* est. Item à *miserando* fit *misericors*, qui ex alicujus calamitate dolorem animo suscipit. Item à *miser* verbum aliud impersonale derivatur, *miseret*, quod simili modo passivum habet affectum. Idem est enim *miseret* me illius, & *misereor* illius: quippe utrumque significat ex illius miseriâ angorem suscipere. Cic. *Miseret* me infelicis familiæ. Virg. *Miserêre animi non digna ferentis.* Item à *miser* fit adverbium *miserè*, quod interdùm infeliciter significat. Cic. Neque movêri ejus desiderio non possum, qui tam *miserè* periit. Interdum ponitur pro valde. Ter. Eam *miserè* amat. 16 Pro vertetur, hoc est, convertetur, mutabitur. 17 Scire licet: Ironice. 18 Conjuratio. 19 Dura. 20 Rem. 21 Sc. timetis *eam*. 22 Id est, per inertiam, hoc est ignaviam. 23 Simile quid Cicero dicit in Oratione pro Sextio: *Majoribus præsidiis & copiis oppugnatur Respublica quàm defenditur: propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipsi etiam suâ sponte incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique necessitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione & tarditate, dum ea volunt etiam sine dignitate retinêre, ipsi utrumque amittant.* 24 Moram nectitis. In humanis enim actionibus, præterquam in irâ (secundum Senecam) nimia mora damnosa est, contra maturitas utilissima. Unde Alexander interrogatus, quo pacto tam brevi spatio orbem subegisset, recte respondit; οὐδὲν ἀναβαλλόμενος, id est, nihil cunctando, nec diffe-

„ [1] confisi, qui hanc rempublicam in maxumis p
„ riculis servavere. Non [2] votis, neque [3] supplicii
„ liebribus [5] auxilio deorum parantur, vigilando, a
„ bene consulendo, prospere omnia [6] cedunt. u
„ cordiæ tete, atque ignaviæ tradideris; [8] nequi
„ deos implores irati, [9] infestique sunt. [10] Apud
„ res nostros A. Manlius [11] Torquatus [12] bello G

differendo. Scivit scilicet illud Lucani: *Tolle moras, nocuit semper differre paratis.* 1 Freti. 2 Hoc est, per vota, id est, desideria, & promissiones Diis factas. Est enim à verbo *vovēre*, quod proprie est aliquid Deo sancte promittere. Pro quò etiam dicimus, *vota facere*, *vota nuncupare*. Unde promissio ejusmodi, facta Deo, *votum* dicitur. Quoniam verò ea vehementer desideramus, quæ voto à Deo poscimus, fit ut aliquando *votum* pro desiderio capiatur. Unde *voti compos* is dicitur, qui desiderium suum assecutus est. Et, *pro voto nobis succedere*, id est, pro desiderio, & voluntate nostrà. Hinc *facere vota*, id est, optare. *Voto aliquem fingere*, id est, talem fingere, qualem vel maxime optaremus. *Vota solvere*, est ea, quæ vovimus, præstare. *Liberare se voto*, est solutione eorum quæ vovimus, eximere sese ab obligatione sponsionis Diis factæ. A *voto* fit *votivum* quod ex voto fit, & suscipitur. Horat. 1. Epist. 3. *Pascitur in vestrum reditum votiva juvenca.* Hinc *votiva verba* dicimus, in quibus faciendis utimur *votis*; item *votivas preces*, quibus aliquid cum *voto* poscimus. Item à *voveo* fit *devoveo*, quod est destino, imprecor; ut, *devovit se pro patria*; hoc est, ob patriam suam sponte morti se tradidit. Hinc *devotus, a, um.* Virg. *Præcipue infelix pesti devota futuræ.* Et *devotor*, *devotrix*, qui aliquid imprecantur. 3 Id est, per supplicia, hoc est, orationes, supplicationes. 4 Id est, quæ fiunt animo remisso mulierum instar. 5 Subsidia comparantur, acquiruntur. Hoc ergo vult, Deos (liceat mihi sic more ethnico loqui) mortalibus non opitulari simpliciter quippiam optando aut desiderando, aut remissis & ignavis precibus, sed labore, industriâ, &, ut sequitur, *vigilando, agendo*, &c. Et recte, nam

Ignavis precibus fortuna r
verba sunt Ovidii in Meta
proverbio celebratum est:
Diis movenda est manus.
nificatur, sic esse invocand
ut simul & manum appona
nostram addamus operam
frustra invocari. 6 Su
7 Tempori. 8 Id est
quispiam auxilia Deorum
9 Inimici, infensi. 1
priscis temporibus. Ordo e
lus Manlius Torquatus ju
majores nostros in bello
necari filium suum, quòd i
verat in hostem contra im
Atque ille adolescens egre
dit morte pœnas fortitudi
moderata. Vos cunctamini
statuatis de parricidis crude
11 Cognomen est Manlii, à
impositum, quem occiso a
nem Gallo detraxit, eumq
suo imposuit. Et est argu
petitum ab exemplo Man
quati. 12 Florus lib. 1. c.
vius lib. 8. Decad. 1. Man
bello Latino fecisse narrant.
enim post pugnam ad Regil
cum in fœdere non satis fido
cum populo Romano annis
quinquaginta & sex mansera
dum ipsi Samnites Romano
cios bello lacessunt, arma
jubentur: qui responso etia
ciore Consulem alterum ex
creari postulant, & civitate
indignitate commoti Romani
movent contra Latinos. To
& Decius Consules dum c
Capuam habent, incertam
nocte excipiunt: ex altera a
peratorem, ex altera ex
Diis manibus Terræque mat
ri: addici autem victoriam i
populoque, cujus exercitus
rator legiones hostium, su
eas se quoque devovisset. C
itaque inter Consules, ut
cornu in acie primùm lab
sese Diis manibus devovēret.

, [1] filium fuum, [2] quod [3] is contra [4] imperium [5] in
, hoftem pugnaverat, [6] necari juffit. atque [7] ille egre-
, gius adolefcens [8] immoderatæ fortitudinis morte
, [9] pœnas dedit. [10] Vos, de crudeliffimis [11] parrici-
, dis quid ftatuatis, cunctamini? [12] videlicet [13] ce-
, tera vita eorum [14] huic fceleri obftat. Verum
, parcite [15] dignitati Lentuli, fi [16] ipfe [17] pudicitiæ,
, fi famæ fuæ, fi diis, aut hominibus umquam ullis
, pepercit. ignofcite Cethegi adolefcentiæ, [18] nifi [19] i-
, terum jam patriæ bellum [20] fecit. Nam quid ego de
, Gabinio, Statilio, Cepario [21] loquar? quibus [22] fi
, quid-

commiffo, Decii cornu fluctuabat, qui fefe hoftefque Latinos devovit, M. Valerio Pontifice verba folennia prædicente. Hinc Decius cum impetu in hoftes irrumpens, morte fuâ fuis victoriam vindicavit. 1 Titum Manlium. 2 Quia. 3 Filius. 4 Præceptum, juffum, fc. patris fui Manlii. Edixerant enim Confules, ne quis extra ordinem in hoftem pugnaret, ut fcilicet militaris difciplina ad prifcos redigeretur mores. Forte inter cæteros turmarum Præfectos, qui exploratum in omnes partes dimiffi fuerant, Titus Manlius, Confulis filius, fuper caftra hoftium cum fuis turmalibus evafit, ut vix teli jactu à ftatione maximi abeffet: ibi à gregario quodam Latino (nempe Geminio Metio) ad fingulare certamen provocatus Manlius, five quòd ferocis animi juvenis effet, five irâ, feu detrectandi certaminis pudore, oblitus imperii patris & confulum edicti, præceps ad id certamen agitur, ibique hoftem aggreffus occidit. Victoriâ ergo fpoliifque potitus, ovans rediit ad patrem, dicens: *Ut me omnes tuo fanguine natum effe intelligunt, provocatus equeftria hæc fpolia capta hofte cæfo reporto:* quem pater, advocatâ concione, ut exemplum cæteris ftatueret fervandæ militaris difciplinæ, terroremque omnibus incuteret, ne quid auderent contrà Imperatorum edicta moliri, ftatim fpoliari & virgis cædi ac fecuri percuti juffit; atque hinc *Imperiofi* cognomen Manlio datum (quod ἐπιτακτικὸν Plutarchus interpretatur) multi contendunt, cùm tamen *Imperiofi* cognomen hujus confulis pater ex acerbo & imperiofo delectu, filiique relegatione invenerit, quod deinde in filium jure hæreditario tranfivit: potiùs enim à fevera in filium animadverfione *Trucis* & *Afperi* cognomen ipfi, quam *Imperiofi* tribuendum erat. Hoc autem facto exanimati omnes, præ nimio ftupore primùm quieverunt: poftquam cervice fufus eft cruor, tùm demùm exortæ undique funt voces, ut neque lamentis, neque execrationibus in Imperatorem parceretur; & hæc ita in caftris. Poft victoriam verò illi in urbem redeunti, cum feniores officii gratiâ obviam gratulabundi proceffiffent: ex juventute nemo illi occurrere voluit; quòd indigne ferrent, tantæ indolis filium tam crudeliter à patre fuiffe necatum. 5 Id eft, contrà Geminium. 6 Occidi: fuit enim virgis cæfus, & fecuri percuffus: ut diximus. 7 Sc. filius Torquati. 8 Quippe qui dicto patris non aufcultaverit, & adverfus rei militaris difciplinam pugnaffet. 9 Punitus eft. 10 Argumentatur hic Cato à majori ad minus. 11 Hoc eft, qui in patriam conjuraverunt. 12 Ironice hic accipienda eft ifta vox. 13 Sc. antecacta. 14 Id eft, punitioni hujus fceleris Q. d. excepto hoc fcelere, omnem reliquam vitam modeftiffime tranfegêre. 15 Majeftati. 16 Lentulus. 17 Caftitati. 18 Si non. 19 Secundò; ut apud Cic. Primò quidem decipi incommodum eft, *iterum* ftultum, tertiò turpe. 20 Intulit. 21 Dicam. 22 Id eft, fi illi rem propiùs confideraffent.

Talia

, quidquam pensi unquam fuisset, non [1] ea consi
, republica [2] habuissent. [3] Postremo, Patres Consc
, si [4] me hercle [5] peccato locus esset, facile pater
. [6] ipsa re corrigi, quoniam verba mea contemnit
, [7] undique circumventi sumus: Catilina cum ex
, in [8] faucibus urget: alii intra mœnia, atque in
, urbis sunt hostes. neque parari, neque [10] consuli
, quam occulte potest: [11] quo magis [12] propera
, est. Quare ita ego censeo; cum [13] nefario consili
, leratorum civium respublica in maxuma pericu
, nerit, [14] hique [15] indicio T. Volturtii, & legat
, Allobrogum convicti, confessique sint, cædem
. cendia, aliaque fœda atque crudelia facinora [16]
, vis, patriamque paravisse; de confessis, sicuti de [17]
, nifestis rerum capitalium, more majorum suppli
, sumendum.

LVII. [18] Postquam Cato [19] assedit; [20] consulare
nes, itemque [21] Senatus magna pars, sententiam [22]
laudant, [23] virtutem animi ad cœlum ferunt: ali
lios [25] increpantes [26] timidos vocant: Cato [27] ma
atque clarus [28] habetur: Senati [29] decretum fit,
[30] ille [31] censuerat. [32] Sed [33] mihi, [34] multa leg
multa audienti, quæ populus Romanus domi, [35]
litiæque, mari, atque terra præclara facinora fecit

1 Talia proposita. 2 Iniissent, cepissent. 3 Ordo est: *Postremò, Patres Conscripti, si locus esset mehercule peccato, ego paterer facilè vos corrigi ipsâ re, quoniam contemnitis verba: Sed nos sumus circumventi undique: Catilina cum exercitu urget faucibus.* 4 Profecto. 5 Id est, si peccatum aliquo modo tolerari posset absque incommodo Reipublicæ. 6 Eventu parùm prospero. 7 Ex omni parte circumcincti. 8 Prope est in ipso ingressu urbis Romæ ad nos devorandos. 9 Complexu, mediâ urbe seu gremio. 10 Deliberari. 11 Quocircà. 12 Festinandum, ut supplicium sumatur de his, qui in custodiis habentur. 13 Detestando proposito. 14 Cives deprehensi. 15 Significatione. 16 Contrà. 17 Id est, manifeste reis, & damnatis. 18 Habita scilicet oratione. 19 Quia, dum Senatores habebant oratione lebant stare. 20 Qui consul functi erant, sive qui ali consules fuerant. 21 Sena 22 Catonis. 23 Fortitudine runt, extollunt. 24 Id est, ruò. 25 Objurgantes. 26 P sc. *se*, qui nempe aliter se 27 Vir magnæ fortitudinis. stimatur. 29 Consultum. 3 31 Judicaverat, ut scilicet cium de captivis sumeretur *de manifestis rerum capit* ut paulò ante locutus est. do est: Sed libuit mihi leger ta præclara facinora, & a multa, quæ populus Roman domi, & militiæ, in mari terrâ. *libuit* fortè attende res sustinuisset maxime ta gotia. 33 Sallustio. 34 historias, quæ res gestas P. continent. 35 Tempore be

:e lubuit [1] attendere, [2] quæ res [3] maxime [4] tanta nego-:ia [5] sustinuisset. Sciebam sæpenumero [6] parva manu :um magnis legionibus hostium [7] contendisse: cogno-'eram, parvis [8] copiis bella gesta cum [9] opulentis regi-)us: [10] ad hoc, sæpe fortunæ [11] violentiam toleravisse: [12] facundia Græcos, [13] gloria belli Gallos [14] ante Roma-ıos fuisse. Ac [15] mihi, [16] multa [17] agitanti, [18] consta-)at, paucorum civium egregiam virtutem cuncta [19] pa-:ravisse; [20] eoque [21] factum, [22] uti divitias paupertas, nultitudinem paucitas superaret. Sed postquam luxu, ıtque [23] desidia civitas corrupta est; [24] rursus resp. [25] ma-ȝnitudine sua imperatorum, atque magistratuum vitia [26] sustentabat; ac, [27] veluti [28] effœta [29] parente, mul-:is [30] tempestatibus [31] haud sane quisquam Romæ [32] vir-:ute [33] magnus fuit, sed, memoria mea, [34] ingenti /irtute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæsar: [35] quos quoniam [36] res [37] obtulerat, silen-:io præterire [38] non fuit consilium, quin [39] utriusq; [40] naturam, & mores, quantum ingenio possem,

[1] ape-

1 Propiùs considerare. 2 Id est, e causa. 3 Præcipue. 4 Quanta licet populus Romanus fecit. sustentasset, ne scilicet laberen-. 6 Parvo exercitu. 7 Pugnas-manus conseruisse, sc. *populum manum*. 8 Exercitibus 9 Po-ibus, opum abundantibus. usuper. 11 Impetum passum quippe cui fortuna maxime e adversa. Florus lib. 1. c. 13. ıdversis rebus populi Romani ns, sic dicit: *Quod tempus o Romano nescio utrùm clade ius fuerit, an virtutum ex-entis speciosius. Ea certè fuit lamitatis, ut in experimen-latam putem divinitùs, sci-lentibus immortalibus Diis, mana virtus imperium orbis tur.* 12 Eloquentiâ. 13 Quia *allis pro salute, non pro certatum est*, ut dicit autor ub finem belli Jugurthini. ·st, superasse Romanos, seu ·eriores fuisse. Est autem nus. Sic ad Sallustii imita-Tacitus 1. Annal. de Cn. *Is antè alios ætate & lli.* Apud eundem Armi-ecimo libro Annalium di-*et mortalium armis aut fide antè Germanos esse*: id est, superare Germanos. Livius libr. 29. *Antè omnes Barbaros Numidæ ef-fusi in venerem*: id est, magis quam omnes Barbari. 15 Sallustio. 16 Id est, multas causas tantorum facinorum. 17 Cogitanti. 18 No-tum erat, apparebat. 19 Peregisse, effecisse. 20 Propterea. 21 Sc. *est*, hoc est, contigit. 22 Ut. 23 Pigritiâ. 24 Id est, vicissim, contrario. 25 Sc. divitiarum. 26 Alebat. 27 Quasi. 28 Vi-ribus & divitiis destitutâ: & est si-militudo sumpta a fœminis, quæ continuo partu non amplius pa-riunt. 29 Id est, matre, Româ scilicet. Sunt qui hic legant, *Effe-ta parentum*: eodem modo uti dixit in Jugurth. *loca nuda gignentium*. 30 Temporibus. 31 Nemo. 32 Fortitudine. 33 Clarus. 34 Sc. *præditi*. vel, habuerunt in-gentem virtutem. 35 Sc. duos viros, M. Catonem, & C. Cæsarem. 36 Occasio, opportunitas. 7 Præ-buit: cum proposuerim orationes, quas uterque in Senatu habuit. 38 Id est, non decrevi, non pla-cuit. 39 Et Catonis, & Cæsaris. 40 Ingenium.

1 Decla

[1] aperirem. [2] Igitur [3] his genus, [4] ætas, [5]
tia [6] prope [7] æqualia fuere: magnitudo an
item [8] gloria, sed [9] alia alii. [10] Cæsar bene
[11] munificentia [12] magnus habebatur; [13] in
vitæ [14] Cato. [15] Ille [16] mansuetudine, & m
dia [17] clarus factus: [18] huic [19] severitas di

1 Declararem, patefacerem. 2 Hæc est comparatio M. Catonis & C. Cæsaris. Ordo est: Igitur genus, ætas, *&* eloquentia fuêre his prope æqualia: *&* magnitudo animi *erat his* par, item gloria, sed alia *erat* alii. Cæsar habebatur magnus beneficiis, ac munificentiâ; Cato integritate vitæ. Ille factus *est* clarus mansuetudine, & misericordiâ: severitas addiderat huic dignitatem. Cæsar adeptus est gloriam dando, sublevando, & ignoscendo; Cato nihil largiendo. 3 Duobus viris, nempe M. Catoni & C. Cæsari. 4 Quia ambo juvenes erant. 5 Ambo enim fuerunt eloquentes. Suetonius in vita Cæsaris, c. 55. de ejus eloquentia sic scribit: Eloquentia, militarique re aut æquavit præstantissimorum gloriam, aut excessit. Post accusationem Dolabellæ, haud dubie principibus patronis annumeratus est. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerans, negat se vidêre, cui Cæsar debeat cedere: aitque eum elegantem, splendidam quoque, ac etiam magnificam, ac generosam quodammodò dicendi rationem tenêre. Et ad Cornelium Neporem de eodem ita scripsit. Quid? Oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? Quis verbis aut ornatior, aut elegantior? 6 Ferme. 7 Similia: quia ambo nobiles, juvenes & eloquentes erant. 8 Honor ex præclaris ortus facinoribus, sc. erat his par. 9 Hoc est, Cæsar alio modo gloriam adeptus erat, alio modo Cato. 10 Conferendo beneficia. 11 Liberalitate. 12 Præclarus. 13 Sinceritate. 14 Sc. *habebatur magnus.* Unde Valer. Max. lib. 1. c. 10. *M. quoque,* inquit, *Porcium Catonem admiratio fortis & sinceræ vitæ adeò admirabilem Senatui fecit, ut cùm invito C. Cæsare consule adversùs publicanos dicendo in curia diem extraheret, & ob id ejus jussu à lictore in carcere duceretur, universus Senatus illum sequi non du-*

bitaret: quæ res divini
severantiam flexit. 15
prius & remotius: *hic v*
rius & propius. *Ille e*
Cæsar. 16 Clementiâ.
quia illis pepercit, a qu
est interfectus. Unde S
Cæs. cap. 84. dicit, int
ludos cantata quædam e
rationem, & invidiam
accommodata ex Pacuvi
judicio: *Men' me serv*
sent qui me perderent?
sic scribit, cap. 74. *Se*
ciscendo naturâ lenissimu
à quibus captus est, cùr
nem redegisset, quoniam
se cruci antè juraverat
prius jussit, deinde suffi
Phagitæ, cujus quondam
insidias agens ac latens,
ceretur ad Syllam, vix p
evaserat, nunquam n
nuit. Philemonem à ma
qui necem suam per ve
micis promiserat, non
quam simplici morte pu
Clodium, Pompejæ uxor
terum, atque eâdem de
lutarum ceremoniarum r
citatus, negavit se quid
perisse: quamvis & mat
& soror Julia, apud e
ces, omnia ex fide retul
terrogaretusque, cur igitur
uxorem? Quoniam, in
tam suspicione, quàm
dico carêre oportêre. E
sericors fuerit Cæsar,
apparet, quòd *acie Pha*
clamavit, ut civibus
deinceps que nemini no
quem vellet unum par
servare, concessit: nec
nisi in prælio reperiuntu
duntaxat Afranio & F
Cæsare juvene: ac ne
voluntate ipsius inter
tam; verba sunt Sueton
plura lege. 18 Catoni.
vitas, & constantia in
ut scelestis minime parc

addiderat. Cæsar [1] dando, [2] sublevando, [3] ignoscendo; Cato, nihil [4] largiendo, gloriam [5] adeptus est. [6] in altero miseris [7] perfugium; [8] in altero [9] malis [10] pernicies. [11] illius [12] facilitas, [13] hujus [14] constantia laudabatur, postremo Cæsar [15] in animum induxerat, [16] laborare, vigilare; negotiis amicorum [17] intentus, [18] sua neglegere; nihil denegare, quod [19] dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, novum bellum exoptabat, [20] ubi virtus [21] enitescere posset. At [22] Catoni [23] studium modestiæ, [24] decoris, sed [25] maxume [26] severitatis erat. Non [27] divitiis cum divite, neque [28] factione cum [29] factioso; sed cum [30] strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente [31] abstinentia [32] certabat; esse, quam videri, bonus malebat: ita, [33] quo minus gloriam [34] petebat, [35] eo magis illum [36] adsequebatur.

LVIII.

1 Sc. *munera*. 2 Id est, succurrendo miseris. 3 Condonando iis scilicet, qui peccaverant. 4 Dando. 5 Consecutus est. 6 Cæsare. 7 Asylum, refugium ad ipsum confugientibus. 8 Catone. 9 Maleficis, scelestis. 10 Interitus. 11 Cæsaris. 12 Lenitas, humanitas. Ter. Etsi ego meis me omnibus scio etiam apprimè obsequentem, sed non adeò, ut *facilitas* mea illorum corrumpat animos. 13 Catonis. 14 Id est, firmitas in verbis, & factis. Cato enim tam constans fuit, ut à justitia nullo modo deterrêri potuerit. Cujus rei insigne exemplum legimus apud Valer. Max. lib. 3. c. 1. Hic, inquit, spiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam cùm in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, & ad eum, Tribunum plebis, Latini de civitate impetranda convenissent, à Q. Poppedio, Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus, ut socios apud avunculum adjuvaret; constanti vultu non facturum se respondit. Iterum deinde, ac sæpiùs interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Poppedius in excelsam ædium partem levatum, abjecturum inde se; nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re ab incepto movêri potuit. Expressa est itaque illa vox hominum; Gratulemur nobis Latini, & socii, hunc esse tam parvum; quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset. 15 *Constituerat*. 16 Sc. pro amicis. 17 Occupatus. 18 Sc. negotia. 19 Ut daretur, vel pro dono habeatur. 20 Id est, in quo bello. 21 Clarior fieri, eminêre. Est autem à verbo *eniteo*, quod significat, valde niteo, emineo. Cæterum quod Cæsar magnum imperium, exercitum, bellumque novum exoptaverit, inter cætera ejus facta hoc argumento est: cum *enim Quæstori ulterior Hispania obvenisset: ibique cùm mandatu Prætoris jure dicundo conventus circumiret, Gadeisque venisset, animadversâ apud Herculis templum Magni Alexandri imagine, ingemuit: & quasi pertæsus ignaviam suam, quod nihil dum à se memorabile actum esset in ætate, quâ jam Alexander orbem terrarum subegisset, missionem continuò efflagitavit, ad captandas quamprimùm majorum rerum occasiones in urbe*; verba sunt Suetonii in Cæs. c. 7. Ideoque etiam conjurasse dicitur contra patriam cum M. Crasso, & P. Sylla, & L. Antronio, itemque cum Catilina, & Cn. Pisone adolescente. 22 Id est, Cato habebat. 23 Amor. 24 Honestatis. 25 Præcipue. 26 Gravitatis, justitiæ: nam Cato adeò severus erat, ut reo precanti ignoscere nollet. 27 Id est, ut ditior esse videretur. 28 Seditione. 29 Seditioso. 30 Industrio. 31 Sc. *à rebus alienis*. 32 Contendebat. 33 Id est, quantò. 34 Venabatur, affectabat 35 Tanto. 36 Id est, consequebatur, sc. gloriam.

LVIII, Postquam ut dixi, Senatus [1] in Cat
tentiam discessit; [2] consul optumum [3] factu ra
ctem, quæ [4] instabat, [5] antecapere, ne [6] quid
[7] novaretur, [8] triumviros, quæ ad supplicium po
parare jubet: [9] ipse, [10] dispositis præsidiis, L
in [11] carcerem deducit: [12] idem fit [13] ceteris p
res. Est locus in carcere, [14] quod [15] Tullianu

1 Id est, sententiam Catonis approbavit, laudavit. *Discedere enim in sententiam*, est alterius sententiam approbare, & laudare. Mos enim fuit antiquis, cum in tanto Senatorum numero longum foret singulorum sententias audire, eos tantum, qui cæteris dignitate antecellebant, sententiam rogare. Deinde duabus tribus-ve sententiis jam dictis, reliqui ad eos, quorum judicio subscribebant, transibant: de hoc supra diximus. 2 Cicero. 3 Id est, ut fiat. 4 Propinqua erat. 5 Prævertere, prævenire. 6 Aliquid. 7 Novi fieret. 8 Id est, judices, aut executores rerum capitalium. *Triumviri* apud Romanos triplices fuère, nempe *Capitales*, *Mensarii* seu *Monetales*, & *Nocturni*. *Triumviri Capitales* (qui & *Tresviri*, seu *Treviri Capitales* sunt dicti, eò quòd *tres viri* simul ad munus illud obeundum crearentur) fuerunt, qui carceris custodiam haberent, ut cum animadverti opporteret, id eorum interventu fieret. Atque hi hoc loco Sallustio intelliguntur. Quod autem ipsorum interventu in sceleratos animadversum fit, hoc sic intelligendum est, non quod ipsi *Triumviri* quenquam supplicio affecerint, sed usi sint ad eam rem operâ lictorum, quorum octo sub se habebant; unde apud Plautum in Amphitr. dicit Sosia: *Quid faciam nunc, si Tresviri me in carcerem compegerint? Indè cras è promptuariâ cellâ depromar ad flagrum! Nec causam liceat dicere mihi, neque in hero quicquam auxilii siet? Nec quisquam sit, quin me omnes esse dignum deputent? Ita quasi incudem me miserum homines octo validi cædant? &c.* Hic enim per *octo homines* octo lictores intelliguntur, ministrantes Triumviris, qui eorum jussu in damnatum

animadvertebant. *Trium*
tales fuère, qui præfe
moneta. *Triumvirorum*
rum officium fuit, pr
diis arcendis: ideòque
excubias agebant, etian
dicti sunt. *Triumviror*
nomen assumpserunt Oct
tonius, & Lepidus, q
jam republicâ, ut
honesto aliquo velaren
Triumviros reipublicæ c
causâ, se dici volue
Triumviratus deducitu
ipsa Triumvirorum dign
cero consul. 10 Id est
custodiis militum ad d
ne scilicet Lentulus
11 Locum maleficorum
carcer locus, in quo se
lefici: à *coërcendo* dict
Varro; quòd vincti in
prohibeantur exire. U
circo, ex quo equi emit
cursum, *carceres* sunt
quòd *coerceantur* equ
exeant, antequam ma
gnum miserit. Virg. *Ut*
ribus *sese effudère quad*
dant se in spatia: & j
nacula tendens Fertur e
neque audit currus
12 Scilicet in carcer
13 Reliquis captivis.
qui locus. Hic notanda
hæc elegantiæ regula:
positum inter duo subs
nere diversa, cum seq
conveniet: ut, ex illis
ignibus, *quæ* vos syde
nuncupatis. 15 Locu
in carcere, noxiorum s
stinatus: à Tullo Host
ctus, unde & nomen ac
& altera pars *carceris*,
appellabatur, quò præc
leficorum genus.

atur, ubi paululum ascenderis ad [1] lævam circiter XII. edes [2] humi depressus. [3] eum muniunt [4] undique paries, atque [5] insuper [6] camera lapideis [7] fornicibus [8] vinta: sed [9] inculta [10] tenebris, [11] odore fœda, atque teribilis ejus [12] facies. In [13] eum locum postquam [14] deissus est Lentulus, [15] vindices rerum capitalium, quius [16] præceptum erat, [17] laqueo [18] gulam fregêre. Ita [19] ille [20] patricius, ex clarissima gente Corneliorum, ui [21] consulare imperium Romæ [22] habuerat, dignum oribus, factisque suis exitum vitæ invenit. De Cetheo, Statilio, Gabinio, Cepario, [23] eodem modo supplicium sumptum est.

LIX. [24] Dum ea Romæ [25] geruntur, Catilina ex omni [26] copia, quam & ipse adduxerat, & Manlius habueat, duas legiones instituit; cohortes pro [27] numero miltum complet: dein, uti quisque [28] voluntarius, aut ex ociis in [29] castra venerat, [30] æqualiter distribuerat;

1 Hoc est, sinistram sc. *manum*, ut *partem*. 2 Ad humum. 3 Sc. *cum*. 4 Ex omni parte. 5 In upremâ parte. 6 Testudo, seu cus incurvus. 7 Arcubus, testuinibus. *Fornix* proprie est arcus in dificiis, & quodcunque opus conameratum. Quoniam verò meretices in ejusmodi locis, id est, sub *fornicibus* habitare consueverunt, onitur *fornix* pro lupanari, seu eretriciâ cellâ. Hinc verbum *fornicari*, quod est meretricari. Colligata. 9 Deformis. 10 Id est, ropter tenebras. 11 Id est, propter odorem, seu molestum & graem fœtorem. 12 Forma, aspectus. 13 Tullianum intellige. 14 Intronissus, aut si mavis, deorsum imnissus. 15 Id est, Triumviri apitales. Malim tamen hoc loco ictores intelligi, quandoquidem mii non sit verisimile Triumviros am levissimæ rei incubuisse: atque ò magis, ut sic exponam, adducor, quoniam ita lego apud Plutarchum in vita Ciceronis: *Forum gressus Consul, cùm ad carcerem venium esset, tradit lictori Lentuum, eumque strangulari jussit.* 16 Jussum erat scilicet à Cicerone. 17 Id est, strangulaverunt eum. Hæc trangulatio solebat semper fieri in Tulliano, ut ex hoc loco vidêre est. *Præcipitatio* vero de Robore. 18 Scilicet Lentuli. 19 Lentulus.

20 Nobilis, ex Senatoribus genus ducens. 21 Id est, consulatum. 22 Gesserat. 23 Scilicet quod ipsius laqueo gula fracta est. 24 Redit jam ad commemorationem de Catilina, quid egerit, dum de conjuratis supplicium sumptum est. 25 Fiunt. 26 Exercitu. 27 Id est, quantùm potuit pro militibus, quos habebat. 28 Ultroneus, sponte suâ: sic sumitur ista vox à Livio lib. 1. Ferocissimus quisque juvenum cum armis *voluntarius* adest. Hinc *voluntarii milites* dicuntur, qui sponte nomina dant. *Voluntarium*, Græce ἑκούσιον, proprie significat id, quod fit sponte ad libidinem & arbitrium, vulgò *spontaneum* vocant, opponiturque *invito*. Interdum *voluntarium* accipitur pro eo omni, quod ex naturali inclinatione alicuius rei procedit, & sic non modò in bestiis reperitur, sed etiam in rebus inanimatis, qualis est descensus lapidis ad centrum. Interdum proprie usurpatur pro illa actione, quæ fit à voluntate absque ulla vi & coactione. Vulgò sic definitur: *Voluntaria actio est, cujus principium est in volente & sciente, quando nimirum agens scit, quid agat, & ad eam actionem suam præbet quoque voluntatem & consensum.* 29 Catilinæ scilicet. 30 Id est, ex æquo, scilicet per omnes cohortes.

rat; ac brevi ſpatio legiones [1] numero hominum e:
verat; cum initio non amplius [2] duobus millibus ha
ſet. Sed ex [3] omni copia [4] circiter quarta pars erat
litaribus armis inſtructa: ceteri, ut quemque [6] caſ
maverat [7] ſparos, aut [8] lanceas, alii [9] præacutas
des portabant. Sed poſtquam [11] Antonius cum exe
adventabat, Catilina per montes iter [12] facere; [13]
do ad urbem, modo in Galliam verſus caſtra mov
hoſtibus occaſionem pugnandi non dare. Sperabat [14]
pediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romæ [15]
[16] incepta [17] patraviſſent. Interea [18] ſervitia repudi
[19] cujus [20] initio [21] ad eum magnæ copiæ [22] conc
bant, [23] opibus conjurationis [24] fretus; ſimul [25]
num ſuis rationibus exiſtumans videri, cauſſam [26] ci
cum ſervis fugitivis communicaſſe. Sed poſtquam
caſtra nuncius pervenit, Romæ conjurationem [28]
factam, de Lentulo, & Cethego, [29] ceteriſque, quos
memoravi, ſupplicium ſumptum: plerique quos ad
lum ſpes rapinarum, aut novarum rerum [30] ſtudiu
lexerat, [31] dilabuntur: [32] reliquos Catilina per mo
aſperos magnis [33] itineribus in [34] agrum Piſtorie
abducit, [35] eo conſilio, uti per [36] tramites occulte p
geret in Galliam Tranſalpinam. At Q. Metellus C
cum tribus legionibds in agro Piceno [37] præſidebat,

1 Sc. *juſto*. 2 Militum ſcilicet. 3 Toto exercitu; nempe viginti millibus: tantam enim militum copiam Catilina habuit. 4 Hoc loco adverbium eſt, ideòque ſuum amittit caſum. 5 Id eſt, quibus milites in bello inſtrui ſolent. 6 Fortuna, occaſio: id eſt, ut cuique caſu arma ad manus venerant. 7 Id eſt, tela oblonga, & in fine incurva, quibus ruſtici arbores putant. 8 Haſtas longas: quibus & equites & pedites utuntur. 9 Hoc eſt, habentes priores partes acutas, aſperas. 10 Stipites, haſtilia. 11 Qui fuit alter conſulum. 12 Pro faciebat. 13 Aliquando. 14 Brevi tempore. 15 Hoc eſt, conjurati, de quibus *ſupplicium ſumptum eſt*. 16 Id eſt, *ea quæ conabantur incipere, & facere, ſc. incendia, & cædes: nam Catilina urbe decedens mandaverat Lentulo & cæteris, ut urbem incenderent.* 17 Effeciſſent. 18 Id eſt, contemnebat, dimittebat. 19 quorum ſervorum. 20 Hoc e principio, ſcilicet antequam marent ſe repudiatum iri. tilinam. 22 Confluebant. eſt, facultatibus ex conjurati gregandis. 24 Confiſus. 25 dum, inconveniens ſuis inſt 26 Ære ſcilicet alieno oppreſſ 27 Sc. Catilinæ. 28 Manifeſt detectam. 29 Nempe Statilio binio, & Cepario. 30 31 Subducunt ſe, diffugiunt verſas partes. 32 Non di 33 Profectionibus. 34 Situm a *ſtorium*, oppidum Tuſciæ. eſt, eâ ratione. 35 Semitas verſas, anguſtiores calles. 37 fectus erat. 38 Id eſt, ſecu difficultatem rerum, quâ in Romano reſiſtere Catilinæ n fuiſſet laborioſum.

itate rerum eadem illa existimans, quæ supra dixi. Catilinam [1] agitare. Igitur, ubi [2] iter ejus [3] ex perfu- cognovit, [5] castra [6] propere movit, ac sub ipsis [7] ra- mus montium [8] consedit, qua [9] illi descensus erat in iam [10] properanti. Neque tamen Antonius [11] pro- aberat, utpote [12] qui magno exercitu locis [13] æqui- us [14] expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, quam videt montibus, atque [15] copiis hostium sese ausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque ræsidii ullam spem; optumum [18] factu ratus [19] in re [20] fortunam belli tentare, statuit [21] cum Anto- quamprimum confligere. Itaque [22] concione [23] ad- ta, hujuscemodi orationem habuit.

LX.

1 est, in animo volvere. 2 Sc. ne. 3 Hoc est iis, qui post- à Catilina defecerant, ad llum profugerant. 4 Metellus. storia, in quibus milites di- ntur, & munimenta. 6 Cele- 7 Pedibus, seu imis par- montium: similitudine sumptà antis, quarum radices infimæ *Radix* proprie, est infima pars æ, quæ alimentum attrahit. 's *radices*, est radices emittere. 'r similitudinem, pro stabilire, mitatem acquirere: ut apud 2. Offic. Vera gloria *radices* atque etiam propagatur. Hinc iutivum *radicula*, id est, par- dix. Item adverbium *radici-* id est, à radice, vel usque ad em, funditus. A *radix* item fit o, quod est radicem facio. Et co, evello, perdo. Ter. Dii *dicent*. 8 Castra fecit, castra tus est. Est enim a verbo *con-* quod proprie significat, simul. Interdum *confido* accipitur pro ud est sedes aliquo in loco figo: *Vultis & his mecum pariter dere regnis* 9 Catilinæ. opere proficiscenti 11 Longe. ntonius. 13 Planioribus, & x facilioribus. 14 Id est, os, & accinctos ad fugam. Exercitu Metelli & Antonii. nctum. 17 Tutelæ, defensio- 18 Ut fiat. 19 Id est, tam losà, 20 Aleam. 21 Id est, exercitu Antonii dimicare, um committere. 22 Multitu- militum. 23 Vocatà. Fit à verbo *advoco*, quod modo significat, modò in subsidium voco: à quo *advocatus* dicitur, de quo suprà diximus. *Voco* verò, est clamo, invito, appello. Ut *vocare* ad cœnam, est invitare: à quo *vo-catores* dicuntur, quibus invitandi negotium datum est, sive qui per se vocant ad cœnam: & *vocifero*, sive *vociferor*, quod proprie est cum dolore sive indignatione majo- rem vocem emitto: interdum tamen sine affectu vehementer exclamo. Ab hoc *vociferator*, & *vociferatio* fiunt. *Vocare Senatum*, est congre- gare. *Vocare in vota*, est invocare. *Vocare in jus*, est ad judicium vo- care. Nemo hoc in dubium *vocabit*, id est, nemo de hoc dubitabit. Sic dicimus, tempus *vocat*, ad liberta- tem servos vocare, in spem *voca- re*, in periculum & discrimen *vocare*, & similia, quæ bonorum autorum lectio suppeditabit. A *voco* fit *vox*, quæ proprie est so- nus, qui ab animalis ore profertur. Notandum ideòque hic obiter est discrimen inter *sonum*, *vocem*, & *sermonem*. *Sonus* enim etiam ina- nimatis corporibus convenit, ut *sonus* tympani, *sonus* lapilli allisi ad alium lapidem. *Vox* solis ani- malibus, cùm non fiat nisi instru- mentis, quæ animalium propria sunt. *Sermo* solis hominibus, quia hi tantum ratione pollent, & sensa mentis cum aliis communicant, quod sermone fit. A *voce* fit dimi- nutivum *vocula*: item *vocalis*, hoc est, sonorus. Unde & quinque *vocales* literæ dictæ, quia per se voces faciunt, & sine iis literalis vox proferri non potest. Item semivocales, quæ quasi dimidiatam vocal-

LX. „ [1] Compertum ego habeo, milites, verba [2] viris [3] virtutem non addere, neque [4] ex ignavo [5] strenuum, neque fortem [6] ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. Quanta cujusque animo [7] audacia, [8] natura, aut [9] moribus inest, tanta in bello [10] patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, [11] nequicquam hortere. timor animi auribus [12] officit. [13] Sed ego vos, [14] quo pauca monerem, advocavi; simul uti caussam mei consilii aperirem. Scitis equidem, milites, [15] socordia, atque ignavia Lentuli, quantam [16] ipsi, nobisque [17] cladem attulerit; [18] quoque modo, dum ex urbe [19] præsidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc vero, [20] quo in loco [21] res nostræ sint, [22] juxta mecum omnes intelligitis.

LXI. Exercitus hostium duo, [23] unus [24] ab urbe, „ [1] alter

vocalium sonum habent: & *vocativus* casus, quod per eum vocamus: & *vocabulum*, de quo supra: & *univocum* (Græce *Synonymum*) quod ex vi vocabuli dicitur, quod unà cum nomine naturam seu essentiam habet communem: ut homo & equus, quibus idem nomen animalis commune est, & eadem utrique natura; & *æquivocum* (Græce *Homonymum*) quod solum nomen commune habet, sed res plane diversas significat: ut vocabulum istud *Taurus*, quatenus non tantum taurum animal, sed etiam Taurum montem, & Taurum sydus significat, quæ sunt res omninò diversæ: & *vocalitas*, consonantia, quam Græci *euphoniam* appellant. Præterea à *voco* composita fiunt *advoco*, de quo jam diximus. *Avoco*, removeo, alieno: ut voluptates *avocant* à studiis animum. *Convoco*, simul voco, congrego. *Evoco*, extra voco: à quo *evocati* milites dicuntur, de quibus paulò post dicemus. *Invoco*, subsidium peto: proprie ad Deum refertur. *Provoco*, quòd modò in malam partem accipitur, & significat incito, lacesso. Plin. Quamvis enim multis *provocatus* injuriis, nunquam tamen ab amicitia recessi. Modò in bonam, & idem ferme est quod cohortor. Cic. Tuis literis amantissimis sum *provocatus*. Ponitur etiam *provoco* pro appello, & tunc *accusativum* regit, cum *præpositione ad*. Idem: Cum alter *ad Senatum provocasset*, alter verò appellasset tribunos. *Revoco*, de quo supra.

1 Exploratum habeo, scio. Ordo est: O milites, ego habeo compertum, verba non addere virtutem viris, neque exercitum fieri oratione imperatoris strenuum ex ignavo, neque fortem ex timido. Tanta audacia cujusque solet patère in bello, quanta inest animo *cujusque* naturà, aut moribus. *Et tu* hortère *eum* nequicquam, quem neque gloria, neque pericula excitant: timor animi officit auribus. 2 Id est, iis, qui naturali fortitudine sunt præditi. 3 Fortitudinem. 4 Hoc est, qui prius fuerat ignavus. 5 Fortem. 6 Id est, qui priùs fuerat timidus. 7 Fortitudo, animositas. 8 Hoc est, per naturam. 9 Id est, ex consuetudine, & usu. 10 Manifestare se. 11 Frustrà. 12 Nocet. 13 Hic occurrit Catilina tacitæ objectioni: poterat enim objici, si compertum habes, milites non fieri magis strenuos nec fortiores oratione Imperatoris, quid ergo causæ est, quod nos advocaveris? 14 Ideo ut. 15 Incuria. 16 Lentulo; quippe cui gula laqueo sit fracta. 17 Calamitatem. 18 Et quo. 19 Auxilia exspecto, scilicet à Lentulo, Cethego, aliisque. 20 Hoc est, in quo statu. 21 Salus nostra. 22 Hoc est, perinde, æque ac ego. 23 Sc. exercitus ab Antonio ductus. 24 Sc. ne Romam versus fugam capessamus.

alter [2] à Gallia obstant: [3] diutius [4] in his lo-
is [5] esse, [6] si maxume animus ferat, frumenti atque
liarum rerum [7] egestas prohibet. [8] Quocumque ire
lacet [9] ferro iter [10] aperiundum est. [11] Quaprop-
er vos moneo, uti forti, atque parato animo sitis;
e, cum [12] prœlium inibitis, memineritis, vos di-
itias, [13] decus, gloriam; prætereà libertatem, at-
ue patriam [14] in dextris vestris portare. Si vinci-
nus, omnia nobis tuta erunt: [15] commeatus abun-
e, municipia, atque coloniæ [16] patebunt. [17] sin
etu cesserimus, [18] eadem illa [19] adversa fient;
[20] neque locus, [21] neque amicus quisquam [22] te-
et, quem arma non texerint. Præterea milites, non
adem nobis, & [23] illis [24] necessitudo [25] impendet.
los [26] pro patria, [27] pro libertate, [28] pro vita [29] cer-
amus: [30] illis [31] supervacaneum est pugnare [32] pro
otentia paucorum. [33] quò audacius aggredimini,
nemores [34] pristinæ virtutis. Licuit nobis cum sum-
na [35] turpitudine in exsilio [36] ætatem agere. po-
uistis nonnulli Romæ, amissis [37] bonis, alie-

, nas

Sc. exercitus à Metello ductus. ... est, ne in Galliam fugiamus. ... ongiori tempore. 4 Scilicet ... montes asperos, & duos exer-... s. 5 Manére, morari. 6 Id ... quamvis maxime velimus. ... digentia. 8 In quamcunque ... em, sive Romam, sive in Gal-... 9 Armis. 10 Quippe quod ... ostibus impeditum sit. 11 Ita-... : cum nobis ferro iter aperien... sit. 12 pugnam aggrediemini, mitteris. 13 Honorem. 14 Hoc ... in virtute vestrâ: sic sumitur vox à Curio, lib. 4. ubi Darius Persarum exercitus sic dicit: In ... tris *vestris* jam libertatem, o... spem futuri temporis geritis. ... d est, cibaria, victualia: *Com-* ... *tus* enim sæpius accipitur pro ... riis ad alimoniam exercitus, Reipublicæ, aut multitudinis, etiam privati alicujus pertinen-... s. *Commeatus* proprie, est fa-... as abeundi, sive quod dicitur ... *vus conductus*, quem dat Impe-... r militi, præpositus inferiori, ... di quò velit, ad præscriptum ... m reversuro: ut apud Sueton. ... *ib. cap. 10. Commeatum* petiit: id est, veniam abeundi: nam mox sequitur, *factâ abeundi potestate.* 16 Aperientur nobis, aperta erunt. 17 Sed si. 18 Scilicet quæ dixi fore nobis prospera, si vicerimus, nempe commeatus, municipia, coloniæ. 19 Contraria. 20 Quia scilicet nusquam hospitio recipiemur. 21 Quia scilicet deserti erimus. 22 Defendet sc. *eum*. 23 Id est, hostibus nostris. 24 Necessitas: sic in Jugurth. *Coactus rerum* necessitudine, *statuit armis certare.* 27 Ingruit, imminet. *Impendêre* enim proprie, est suprà aliquid pendêre, imminêre: ut, cum gladium, vel saxum alicujus capiti dicimus *impendêre*. 26 Hoc est, ut in patriam, quâ exclusi sumus, recipiamur. 27 Id est, ut in libertatem, cum servituti obnoxii fuerimus, asseramur. 28 Sc. *nostrâ*: id est, ut vivamus. 29 Pugnamus. 30 Hostibus nostris. 31 Superfluum. 32 Id est, ut paucis sua conservetur potentia. 33 Quare. 34 Antiquæ, solitæ. 35 Dedecore. 36 Vivere. 37 Sc. vestris.

, nas opes exſpectare. quia [1] illa [2] fœda, atque i
, randa viris videbantur, [3] hæc ſequi [4] decreviſ
, [5] hæc relinquere vultis, audacia opus eſt. Nem
, victor, [6] pace bellum mutavit. Nam, [7] in fuga
, tem ſperare, cum arma, [9] quis corpus [10] tegit
, hoſtibus [11] averteris; ea [12] vero [13] dementia eſt.
, per in prœlio iis maxumum eſt periculum, qui m
, timent: [14] audacia [15] pro muro habetur. Cum vo
, ſidero, milites; & cum facta veſtra [16] æſtimo:
, gna me ſpes [18] victoriæ tenet. Animus, ætas,
, veſtra me hortantur; præterea [19] neceſſitudo
, etiam timidos fortes facit. nam, multitudo h
, ne [20] circumvenire queat, [21] prohibent anguſti
, [22] Quod ſi virtuti veſtræ fortuna inviderit, c
, [23] inulti [24] animam amittatis, [25] neu capti potiu
, uti pecora [26] trucidemini, quam [27] virorum
, [28] pugnantes, [29] cruentam atque [30] luctuoſam
, riam hoſtibus relinquatis.

LXII. [31] Hæc ubi dixit, paullulum [32] moratus, [33] ſigna canere jubet,

1 Sc. in exilio ætatem agere, & bonorum amiſſio. 2 Turpia. 3 Sc. potentes opprimere. 4 Statuiſtis. 5 Id eſt, ab hiſce inceptis, hoc eſt, armis deſiſtere. 6 Id eſt, pro pace, ſeu condendo pacem: & ſenſus eſt, pacem condere ex bello non eſt in poteſtate alicujus, niſi ſolius victoris: quod & Salluſtius noſter docet in Jugurth. *Omne bellum ſumi facile, cæterum ægerrime deſinere: non in ejuſdem poteſtate initium ejus, finem eſſe: incipere cuivis etiam ignavo licere, deponi, cum victores velint.* 7 In fugiendo, aut per fugam. 8 Conſervationem vitæ tuæ. 9 Sc. armis. 10 Defenditur. 11 Abjeceris, id eſt, fugeris 12 Profecto. 13 Stultitia. 14 Fortitudo. 15 Inſtar muri æſtimatur, juxta illud Virgilii: *Audaces fortuna juvat.* 16 Mecum penſito. 17 Id eſt, magnam ſpem concepi. 18 Scilicet obtinendæ. 19 Neceſſitas; unde Curtius lib. 8. *Efficacior in adverſis neceſſitas, quam ratio.* 20 Per fraudem aggredi, ſc. *vos.* 21 Vetant. 22 Id eſt, ſi per infortunium *vobis mori contigerit.* 23 Sine ultione. 24 Vitam. 25 Id eſt, neve. 26 *Occidamini.* 27 Fortium. 28 Dimicantes. 29 Sanguin
Alludit ad factum Syllæ.
gendam. luctu plenam. Ill
honeſtæ mortis eſt ſolatiu
tum in bello non mori. H
adhortationes, miſerationes
læ, &c. unde Æneas dic
ſuis apud Virgilium 2. Ænei
quam omnes hodie moriemu
Et Curtius lib. 5. *Miſerrim*
tibus viris erat, quod in
rarum ritu, velut in fove
henſi, cæderentur. 31 I
Jam militum inſtructionem
nam. Ordo eſt: Ubi *Catili*
hæc, commoratus paululu
canere ſigna; atque deduci
inſtructos in locum æquum;
remotis equis omnium, quo
eſſet amplior militibus,
exæquato. ipſe pedes inſtru
citum pro loco atque
32 Exſpectans. 33 Id e
cantu tubarum, aut corn
gere: Unaquæque enim le
cines, cornices, & bucc
habebat. Tubicines vocaban
ad bellum, & rurſum
canentes revocabant. Cor
buccinatores erant orna
totius legionis, in ingreſſ
ctus, & ejus reditu, ut

quotieſcunque ad aliquod opus
uti ſunt ſoli milites, tubicines
int, & ſoli milites ad ſigna
un obtemperant: quotieſcunque
t movenda ſunt, cornicines
nt: quotieſcunque pugnatur,
tubicines, & cornicines
cum canunt. *Canere* autem
rie, eſt voce modulari, canta-
Hinc *canere* Poëtæ dicuntur,
am verſus, rhytmicâ ratione
oſitos, cantando pronuntiare
everunt: unde Virgil. 1. Æneid.
a virumque cano. Quoniam
laudare veteres verſibus ſole-
, factum eſt, ut aliquando
pro laudare uſurpetur: ut
Virg 7. Æneid. *Regemque*
int. Aliquando etiam *canere*
rædicare, & divulgare accipi-
& cum quodam, ut exaudiri
, canore proferre. Martial.
tia fama canit, donat arena
d eſt, Quicquid fama prædi-
ivulgat, quæ non modo à
, ſed etiam à forma veritatis
ſunt, tu in Amphitheatro
ſtuiſſe oſtendit. Aliquando
pro vaticinari. Virg. *Sola*
les caſus Caſſandra canebat.
receptui, eſt poſt conflictum
à pugna revocare, quod fit
itrum: ut ſupra diximus.
canere bellicum, eſt milites
ubæ ad bellum accendere.
eandem cantilenam dicitur
noleſtus eſt, ſæpius eadem
. Ter. *Cantilenam eandem*
Land canit paternas can-
e eo dicitur, qui à paternis
degenerat. *Sibi canere*
qui non ad alienum arbi
it quippiam, ſed animo
ſuo. A *cano* fit *accino*,
ad aliquid cano: à quo
qui eſt pronuntiandi ra-
ſyllaba vel attollitur, vel
r: ſuntque numero tres,
ivis, & circumflexus; Item
ntrà cano. Item *concino*;
centus, quod eſt diverſa-
ulatio vocum. *Concinere*
nire, ut cùm è multis
ocibus unus efficitur ſo-
no etiam fit *recino*, quod
cano: & *circumcino*,
ano. *Intercino*, inter
endum cano. *Percino*,
erſevero. *Procino*, can-
tro. *Præcino*, prædico.
Interdum etiam ante
præcentio dicitur mo-
vocum, quæ ante ini-
s fieri ſolet, quaſi præ-
præcino etiam fit *præ-*

centor, qui canendo precedit:
ſicut *præſultor*, qui ſaltantium
choream ducit. Et *præco*, qui juſſu
magiſtratus populum vocat, aut
aliquid obſervandum jubet, aut
geſta divulgat, aut aliquid publicè,
vel privatim venditioni proponit,
aut ferias, dies-ve feſtos indicit,
aut ſupplicationes pronuntiat. A
quo *præconium*, vox ipſa præ-
conis. Et quoniam à præcone res
geſtæ etiam pronuntiari ſolent, ac
palam omnibus fieri, ideò *præco-*
nium aliquando pro fama & gloria
uſurpatur. Et *præcones laudum*
noſtrarum dicimus, qui res à nobis
geſtas laudando divulgant. Item à
cano (ſi Varroni credimus) fit *ca-*
nis, animal latrabile. Sicut enim
tuba & cornu, quod ſignum ca-
nendo dent, *canere* dicuntur: ſic
quia & noctu *canis* in cuſtodia,
& in venando ſignum voce dat,
dicitur *canis*. A *canis caninus*
dictus; *Canini* etiam *dentes* dicun-
tur, qui diſtinguunt duplices ab
acutis. Et *caninum prandium* vo-
catur abſtemium, in quo nihil
vini potatur, quoniam *canis* vinum
non bibit. Item *caniculus* diminu-
tivum, hoc eſt, parvus canis; cujus
fœmininum eſt *canicula*; à quo
adjectivum *canicularis*. Item à
canis fit *catena*, ut quidam putant,
quod *canem teneat*: propriè enim
catenam eſſe exiſtimant, quâ ca-
nes ligantur, licet ad alia quoque
transferatur. Item à *cano* fit *tu-*
bicen, qui tubâ canit. Et *tibicen*,
qui tibia canit. Et *cornicen*, qui
cornu canit. Et *liticen*, qui lituo
canit. Eſt autem *lituus* propriè
tuba incurva. Virg. *Et lituo pug-*
nas inſignis obibat, & haſta. Ab
hujus poſteà ſimilitudine *lituus*
appellatus eſt, auguralis virga
brevis, in latere, quâ robuſtior
eſt, incurva. Idem: *Ipſe Quirinali*
lituo, parvâque ſedebat Succinctus
trabeâ, lævâque ancile gerebat.
Item à *cano* fit *gallicinium*, hoc
eſt, tempus illud, quo galli canere
conſueverunt. Item à *cano* fit *ca-*
nor, quod propriè conſonantiam
quandam ſignificat. A *canto* verò
fit frequentativum *cantito*, & *can-*
tus, & *cantio*, & *cantamenta*: &
canticum, quod propriè ſignificat
elegantem cantum, atque laſcivum.
Græci *canticum* hymnum vocant,
itèm pſalmum. Eſt autem propriè
incantare verbis ſolis, vel etiam
rebus quibuſdam adjunctis, aliquid
ſuprà naturam moliri. A quo *incan-*
tatio dicitur, & incantamentum.

[1] instructos [2] ordines in locum [3] æquum ded

1 Id est, dispositos, præparatos, sc. ad pugnam. Hæc autem *Instructio* apud Romanos hunc in modum fiebat: Quo die pugna erat cum hostibus committenda, signum in castris Romanis proponebatur, videlicet tunica purpurea super Prætorium expansa. Post, ubi jam ad bellum exeundum, & exercitus castris educendus esset, signa militaria, quæ in castris fixa erant, captatis auguriis evellebantur è terra. Habebatur autem hoc inter felicia auguria, si avellentem signa facile sequerentur. Ideòque Crassus bello Parthico cum filio occisus legitur, quòd iturus ad prælium, avellere signa vix potuerit. Educto castris exercitu, acies instruebatur. Singuli ordines sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebant. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim distantes inter se modicum spatium. Manipulus leves vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leves autem vocabantur, qui hastam tantum gerebant. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior deinde ætas totidem manipulorum, qui Principes nominantur: hos sequebantur scutati omnes insignibus maxime armis: hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos vocabant, quia sub signis jam alii quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat, earum unamquamque primum pilum appellabant: constabat ex tribus vexillis. Vexillum continebat CXXVI. homines: primum vexillum Triarios ducebat, spectatæ virtutis milites: secundum Rorarios robore, & ætate minores: tertium Accensos, minimæ fiduciæ, eò & in postremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant: si hastati profligare hostem non possent, sensim eos retrocedentes in intervalla ordinum Principes recipiebant, Principumque pugna erat: Hastati autem post eos sequebantur. Si apud Principes quoque satis prospere non esset pugnatum, à prima acie ad Triarios sensim referebantur. Hinc factus est locus proverbio, *Res ad Triarios rediit*, cum in re aliqua laboratur,

eòque res adducta est, ut e
conatu summisque viribus
tendum. Triarii consurgente
in intervalla ordinum suorun
cipes & Hastatos recepisser
temploò compressis ordinibus
claudebant vias: unoque agm
cto, jam nullâ spe post se r
unà omnes in hostem proce

2 Id est, classes militum, h
centuriones, primipilos, a
centuriones. *Ordo* proprie, e
stio & in suo loco cujusque r
locatio: ut in acie fit, ubi p
ubi alæ equitum, ubi signa
taque omnia suo quæque ord
locantur. *Ordo* aliquando
pro statu hominum, fortunâ
& gradu: sic dicuntur Rom
tres *ordines*, Senatorius, Eq
& Plebejus. *Ordines ducere* di
qui militibus præsunt, ut
militares. Accipitur aliquan
ipsis hominibus, hoc est,
sunt ejusdem dignitatis: ut
quites, Senatores, & cæteri.
dignitas etiam *ordo* appellat
quando refertur ad fortunam
nus vitæ: ut apud Ter. i
Conveni hodie adveniens qu
mei loci hanc atque *ordinis*
pauperem, quemadmodum e
dinis inferioris amici dicun
sunt infimæ conditionis. C
apud Romanos quatuor fuer
litum *ordines* & discrimina
scilicet, Hastati, Principes,
rii, qui etiam Velites appe
Velites fuerunt milites levi
turæ, & expeditiores ad
propterea, quòd gravibus ar
uterentur. Festus *Velites* p
dictos, quasi *volantes*, aut
His adultiores eligebantur
ætate ac robore præstantior
cipes, natu maximi Triarii.
dicebantur, qui primi in a
hastis constitui solebant. *P*
cti sunt milites, qui pilis
telis Romanis) pugnaban
quos qui prælium capessebar
repilani dicebantur, secun
milites, qui à principi
utebantur. *Triarii* dicebant
tes veterani, spectatæ virt
in acie tertio ordine extre
fidio deponebantur. Erant
militum appellationes: qui
dicebantur *Ascriptitii*,
Accensi, quidam Ferenti

tein, [1] remotis omnium equis, [2] quo militibus, [3] exæquato periculo, animus [4] amplior esset, [5] ipse [6] pedes exercitum [7] pro loco, atque copiis [8] instruit. Nam [9] uti planities erat inter [10] sinistros montes, & ab dextera rupes aspera, octo cohortes [11] in fronte constituit; reliqua [12] signa [13] in subsidiis [14] arctius [15] collocat. [16] Ab his [17] centuriones omnes [18] lectos & [19] evocatos, præterea ex [20] gregariis militibus [21] optimum quemque armatum [22] in primam aciem [1] sub-

dem *Rorarii*. *Asscriptitii* dicebantur, quòd supplendis legionibus asscriberentur. *Accensi*: quòd ad censum legionum essent additi. *Ferentarii* fuerunt levis armaturæ milites, & auxiliatores, à *ferendo auxilio* dicti, ut quicquid opus esset, auxilio ferrent, ex cursu leves armis gravibus non impediti, sed ense & telis tantum instructi. *Rorarii* dicebantur levis armaturæ milites, qui, antequam acies congrederentur, fundis & lapidibus præludebant: sic dicti, quòd illi prælium, ut *ros* pluviam antecederent. *Funditores* erant, qui fundis magnis dimicabant. 3 Planum. 1 Amotis, dimissis. 2 Ut. 3 Æquato, sive æquali facto. 4 Maior. 5 Catilina. 6 Pedibus incedens. 7 Id est, secundum opportunitatem, sive rationem loci, & militum numerum ac multitudinem. 8 Ordinat, disponit. 9 Quoniam, secundum quod. 10 Hoc est, à sinistra parte sitos. 11 Id est, in prima acie. *Frons* enim sæpiùs dicitur de rebus inanimatis pro principio, vel anteriore parte cujusque rei: ut apud Ovid. *Nunc notat adversâ prælia fronte gerit.* Præterea *frons* à *ferendo* dicta est, quod indicia animi præ se *ferat*: est enim tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, & severitatis indicium. Hinc factum est, ut *frons* accipiatur pro animi nostri affectu, quem ex fronte perspicimus; unde Martialis: *Illa fronte precor, carmina nostra legas.* *Frontem explicare*, vel *exporrigere* dicimur, cum hilarescimus: *contrahere*, cum ringimur, hoc est, ubi quid molestum est. *Frontem perfricare*, est pudorem deponere. *A fronte atque à tergo*, in proverbium abiit, hoc est, diligenter suspicere, & præterita cum præsentibus & futuris conferre. Denique *verâ fronte fieri* dicuntur, quæ ex animo & citrà fucum dicuntur, aut geruntur. 12 Vexilla. 13 Hoc est, unde subsidio, id est, auxilio venire possint: ut si pedites, qui in prima acie collocati erant, retrocederent, ii subsidium afferrent. 14 Compressiùs, densius. 15 Ponit. 16 Id est, ex his, scilicet cohortibus subsidiariis. 17 Præfectos manipulorum. *Centurio* proprie is dicitur, qui centum peditibus præest. 18 Electos. 19 Scilicet ex diversis urbibus. *Evocati* autem dicuntur, non qui justi milites sunt, sed qui repentinâ aliquâ necessitate ex agris aut urbibus in bellum tumultuarie vocantur: Hinc *Evocationem* vocabant eam, cùm ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Militiæ enim tria apud Romanos fuerunt genera, *Sacramentum*, *Conjuratio*, & *Evocatio*. *Sacramentum* genus erat militiæ, quo singuli milites jurabant pro Republica se esse facturos, nec discedebant, nisi confectis stipendiis. *Conjuratio* verò, si esset tumultus, id est, bellum Italicum, vel Gallicum, quo tempore, quia singulos interrogare non vacabat, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla (unum roseum, quo pedites evocat, alterum cæruleum, quo equites) dicebât: *Qui vult salvam Rempublicam, me sequatur*: & qui convenissent, simul jurabant; undè dicebatur istud militiæ genus *Conjuratio*. 20 Id est, nullum ordinem, nullam-ve dignitatem habentibus. 21 Præstantissimum. 22 Sc. ut primum sustinerent impetum: nam (ut eleganter ille ait apud Teren-tium)

[1] subducit. [2] C. Manlium [3] in dextra, Fæsulanum quendam in sinistra parte [4] curare jubet: [5] ipse cum libertis, & colonis [6] propter [7] Aquilam [8] adsistit; [9] quam [10] bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius, [11] pedibus æger, quòd prælio adesse nequibat, M. Petrejo [12] legato exercitum [13] permittit. [14] Ille cohortes [15] veteranas, quas tumulti caussa [16] conscripserat, [17] in fronte, post eas [18] ceterum exercitum [19] in subsidiis [20] locat. [21] Ipse equo circumiens, unumquemque [22] nominans, appellat, hortatur, rogat, uti [23] meminerint se contra latrones [24] inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis suis certare. Homo [25] militaris, quòd amplius annos triginta [26] tribunus,

tium) *prima coïtio est acerrima: si eam sustinueris, postilla jam, ut lubet, ludas licet.* 1 Demit, subtrahit. 2 Qui princeps erat exercitus Fæsulani. 3 Sc. parte. 4 Id est, rei accuratam gerere curam. 5 Catilina. 6 Id est, prope, iuxta. Ter. Nimium istoc abisti, hic *propter* hunc assiste. Aliquando causam significat. Virgil. *Te propter Lybicæ gentes, Nomadumque tyranni Odere:* id est, tui causà. 7 Hoc est, signum, cui insculpta est imago aquilæ. 8 Adstat, locum capit. 9 Aquilam. 10 Id est, bello quod gessit adversus Cimbros, Germaniæ populos, Cimbri cum in Italiam trajecissent cum exercitu; à Q. Catulo & C. Mario prælio victi sunt, in quo cæsa dicuntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta: ut narrat Livius lib. 68. 11 Id est, podagrà laborans. 12 Hoc est, qui imperatoris potestate fungebatur, & ab Imperatore cum parte copiarum in expeditionem mittebatur, aut præsidio præficiebatur. 13 Committit, tradit. 14 Antonius. 15 Id est, militum veteranorum, jam diu militiæ assuetorum, ac velut emeritorum. 16 Contraxerat, collegerat. 17 Id est, in prima parte aciei. 18 Reliquum. 19 Id est, unde subsidio venire possent; uti paulò ante: *Reliqua signa in subsidiis arctius collocat.* 20 Collocat. 21 Nonnulli hic Antonium, *nonnulli* Petrejum intelligi existimant, uti posteà per (*Ipse*) Antonium alii, alii rursus Petrejum intelligi contendunt. Ego autem (salvo aliorum judicio) illis accedo, qui per (*Ille*) Antonium; per (*Ipse*) Petrejum intelligunt: autoritate Ciceronis adductus (qui in Oratione pro P. Sextio hunc Petrejum describit hominem fuisse maxime militarem, & summà autoritate apud milites) tum verbis autoris nostri paulò post sequentibus, quæ cum Cicerone coincidunt. Sed Ciceronis verba hæc sunt loco citato: *Longum est ea dicere; sed hoc breve dicam. Si M. Petrei non excellens animus, & amore reipublicæ præstans in republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset: datus illo in bello esset hyemi locus, neque unquam Catilina, cùm è pruinâ Apennini, atque è nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles, & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset.* 22 Nominatim appellans. 23 Memores sint. 24 Non armatos. 25 Bellicosus, militiæ peritus, sc. existens. 26 Militum scilicet. *Tribuni* fuerunt Magistratus Romæ plebei primum creati, cum plebs propter nobilium fœneratorum insolentiam ex urbe discessit, & A-

nitnem

nus, aut [1] præfectus, [2] aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos, factaque eorum fortia noverat, ea [3] commemorando, militum animos [4] accendebat.

LXIII. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba [5] signum dat, cohortes paullatim [6] incedere jubet. idem facit hostium exercitus. Postquam [7] eo ventum est, [8] unde [9] ferentariis [10] prœlium committi posset; maxumo clamore, cum [11] infestis signis [12] concurrunt; [13] pila omittunt; gladiis [14] res geri-

nienem montem occupavit. Nam revocari inde non potuit, antequam permissu Senatus magistratum è corpore suo creasset, qui se contrà Patritiorum potentiam defenderet, ut supra diximus. Unde & *Tribuni plebis* sunt appellati. Ea vox *plebis* ideò adjicitur, quòd plura Tribunorum genera essent, ut *Tribuni Celerum*, qui sub regibus equitibus præerant, & veluti secundum locum à regibus obtinebant. Erant & *Tribuni militares*, qui aliquandò consulari potestate Rempublicam administrarunt. Fuerunt & *Tribuni ærarii*, verum is ordo magistratus non erat. *Tribunorum* autem nomen accepisse existimantur, ab eo, quòd id temporis populi tres tantum erant tribus, & ex singulis singuli creabantur *Tribuni*. Porrò ad numerum Tribunorum plebis quod attinet, omnes fere in eo consentiunt, quinque primo anno factos, licet non simul in monte Sacro, ubi duo tantùm creati leguntur, tribus deinde adjectis, ut essent quinque singuli ex singulis classibus. Anno deinceps CCXCVII. C. Horatio, & Q. Minutio Consulibus, quinque additis, decem sunt effecti, qui numerus deinde, stante Republicà Romanà, conservatus est. De *Tribunorum* autem plebis origine, electione, officio, & autoritate leges Ovidium lib. 1. Fastorum: & Rosin. lib. 7. Anti. 4. c. 23. 1 *Præfectus* generaliter is dicitur, qui rei alicui præficitur; ut *Præfectus moribus* dicitur, qui ad componendos mores est constitutus. *Præfectus vigilum*, cui disponendorum per urbis regiones vigilum cura incumbit. Hoc loco intelligitur *Præfectus legionis*. *Quis autem iste fuerit, & quod ejus officium*, *docet Vegetius lib.* 2. his verbis: Proprius (inquit) judex erat Præfectus legionis, habens commu- nem primi ordinis dignitatem, qui, absente legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni, vel Centuriones, cæterique milites ejus præcepta servabant. Vigiliarum, sive profectionis tessera ab eo petebatur. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate Præfecti legionis à Tribuno deputabatur ad pœnam: Arma omnium militum, item vestes, equi, annona ad ejus curam pertinebant. Ipse autem custos & sobrius legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem devotionem informabat, & industriam. 2 Unusquisque enim consul legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consiliorum in rebus gerendis, delectuque habendo, totàque administranda provinciâ utebatur: quorum consiliis & autoritate vel prælia suscipiebant, vel bello abstinebant: qui etiam decreta consulum, & arcana consilia sæpissime exequebantur cum fide & cura. 3 Referendo 4 Inflammabat, scilicet ad gloriam. 5 Classicum canit, scilicet ineundi prælii. 6 Progredi. 7 Hoc est, ad eum locum. 8 Ex quo. 9 Hoc est, à militibus levi armaturâ ad bellum instructis, ut fundis, & lapidibus, ense, telis, & his armis, quæ *feruntur*, non tenentur; de quibus paulò ante diximus. 10 Certamen iniri. 11 Nocivis, adversis. *Infesta* enim *signa* dicuntur, quæ ab hostibus irruentibus inferuntur. 12 Irruunt. *Concurrere* enim *milites* dicuntur, cum irruunt in hostem. Virgil. *Audetque viris concurrere virgo*. 13 Tela Romana oblonga. 14 Hoc est, prælium initum.

geritur. [1] Veterani, pristinæ virtutis memores, [2] cominus acriter [3] instare, [4] illi haud timidi resistunt: maxuma vi [5] certatur. [6] Interea Catilina cum [7] expeditis in prima acie [8] versari: [9] laborantibus succurrere: [10] integros [11] pro sauciis [12] arcessere: omnia providere: multum [13] ipse pugnare, sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni imperatoris officia simul exsequebatur. Petreius, ubi videt Catilinam [14] contra, ac ratus erat, magna vi [15] tendere: [16] cohortem prætoriam in medios hostes [17] inducit; [18] eosque [19] perturbatos, atque alios alibi resistentes, interficit: deinde [20] utrimque ex [21] lateribus [22] ceteros aggreditur. Manlius, & Fæsulanus [23] in pri-

1 Scilicet milites. 2 Ex propinquo, & quasi conjunctis manibus. 3 Pro instabant; id est, undique urgebant, & impressionem faciebant. 4 Milites Catilinarii. 5 Pugnatur. 6 Dum sc. in prima acie certatur. 7 Id est, levis armaturæ militibus, nullisque impedimentis oneratis. 8 Pro versabatur, id est, frequens erat. 9 Periclitantibus, cedentibus opem ferre. 10 Recentes, & laboribus non debilitatos: *Integer* aliquando idem est, quòd perfectus, & opponitur *mutilo*: ac proinde *integrum* tum est peculiare nomen perfectionis: sicut esse *mutilum* est speciale nomen imperfectionis; diciturque tum *integrum*, cui nulla pars deest, quanquam id cum certis conditionibus intelligendum. Sicut enim non cujuslibet partis ablatio rem facit *mutilam*, ita non cujuslibet partis defectus tollit hanc *integritatem*. Neque enim homo *mutilus*, atque adeò *non integer* dicitur, si ei particula cutis præsecetur. Ab ista autem significatione ducitur alia metaphorica, in qua *integritas* significat virtutem moralem, eam, quâ quis candidus dicitur, nulloque vitio corruptus, nec habet dissensum sermonis ad sententiam cordis: unde *vir integer* dicitur, qui omni virtute præditus est. *Integrum mihi est*, significat in potestate meâ est. *In integro res esse* dicitur, quæ adhuc potest vel fieri, vel omitti. *In integrum restituere*, est in pristinum statum reducere. 11 Id est, loco *sauciorum*, vulneratorum. 12 Pro *accersebat*, *id est*, advocabat. *13 Catilina.* *14 Ex adverso.* 15 Id *est, contendere.* 16 Deputatam ad custodiam Prætoris aut Imperatoris. 17 Ingerit. 18 Hostes. 19 Perculsos, ex repentino scilicet impetu. 20 Ex utrâque parte. 21 Cornibus aciei. 22 Reliquos, scilicet *milites Catilinarios*. 23 Hoc est, inter primos: ut apud Cic. Homines morte deletos reponere *in* Deos, id est, inter Deos. Sic apud Sallustium nostrum legitur. In *amicis habēre*, hoc est, inter amicos. Sic dicitur *in cursu*, hoc est, inter currendum: Notandum hic sedulò, præpositionem *in* regere accusativum, cum motus significatur ad locum; ut Cogitat *in Italiam*; Proficiscor *in Brabantiam*: Venio *in scholam*: *In carcerem* includere. Sed hic usus est varius: dicitur enim quoque, Includere *in carcere*: sic, incidere *in æs*, & *in ære*. Aliquando *in* mutationem significat, & tum eundem regit casum: ut, vertit Homerum *in linguam Latinam*: sic, *in bestiam* mutatus est. Item, cùm tempus futurum respicit: ut, *in crastinum*, *in cœnam*. Item accusativum regit, cum sumitur in bonam partem pro *erga*, vel in malam pro *contra*. In bonam, ut apud Virg. 1. Æneid. *Imprimis regina quietum Accipit* in Teucros *animum*, *mentemque benignam*. Sic amor *in patriam*: amor *in te* meus. In malam, ut apud Ter. in Heaut. Quam iniqui sunt partes, *in omnes adolescentes*, judices. Sic oratio Ciceronis *in Pisonem*, *in Catilinam*, *in Verrem*: sic apud Virgilium 1. Æneid. *Quid meus Æneas* in te *committere tantum*, *Quid Troes potuère?* Aliquando idem significat quod post, & regit accusativum: ut apud Liv.

Be

imis pugnantes [1] cadunt. Postquam [2] fusas [3] copias, que cum paucis relictum videt Catilina; memor [4] generis, atque pristinæ suæ dignitatis, in [5] confertissimos hostes incurrit, [6] ibique pugnans [7] confoditur.

LXIV. Sed, [8] confecto prælio, tum [9] vero cerneres quanta audacia, quantaque [10] animi vis fuisset exercitu Catilinæ. Nam fere, [11] quem quisque [12] vivus [13] pugnando locum ceperat, eum amissa anima, rpore tegebat. Pauci autem, quos medios [14] cohors ætoria [15] disjecerat, paullo [16] diversius, sed omnes men [17] adversis vulneribus, [18] conciderant. Catilina vero [19] longe [20] à suis [21] inter hostium cadave[22] repertus est, paullulum [23] etiam [24] spirans, [1] fero-

tum *in trigesimum diem* indixet, id est, post triginta dies, vel trita diebus exactis. Item dicimus; *e in ruborem, timorem.* Interdum ad: ut *in hoc* natus sum, id est, hoc, cum accusativo quoque. Intum pro usque ad Martial. *In em semper Acerra bibit*, id est, ue ad lucem. Aliquando significante. Ter. Vereor *in os* te lau:. Aliquando pro *super*. Idem in unt. Ademptum tibi jam faxo em metum, *in aurem utram* otiose ut dormias. Dicimus que, *In diem vivere*; pro fine crastini, id est, præsentis diei tum rationem habere. Regit au ablativum, cum quies significat: ut, Ambulat *in foro*; sedet *conclavi*: est *in schola, in tem*, *in urbe, in metu. In dies singu*ar, id est, per quoslibet dies. mercari panem *in diem* dicis, pro eo quòd est, tantùm panis ere, quantum nobis in singulos est opus. *In tempore* significat ortune Ter. *In tempore* ad eam i. 1 Occiduntur. 2 Profligas, cæsas. 3 Multitudinem itum suorum. 4 Stirpis, prosiæ: utpote de gente patritia. l est, densissimos hostes. 6 Inhostes. 7 Interficitur, vulneis necatur. Unde eleganter Vels Paterculus: At Catilina non ilus vitam obiit, quam sceleris ndi consilia inierat, quippe issime dimicans, quem spiritum plicio debuerat, supplicio red. 8 Absoluto certamine. ere. 10 Fortitudo. 11 Scm. 12 Dum adhuc viveret. Dum pugnaret. 14 Quam Petrejus induxerat. 15 Dispersserat, dissipaverat. 16 Hoc est, longius à loco, quem ceperant. 17 Hoc est, vulneribus, quæ susceperant in anteriori corporis parte, puta pectore, ventre, non à tergo. 18 Prostrati erant. 19 Procul. 20 Militibus scilicet. 21 Unde Florus lib. 4. *Parte*, inquit, *conjurationis oppressâ, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Etruriâ signis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit: nemo hostium bello superfuit: quem quis in pugnando ceperat locum, eum, amissâ anima, corpore tegebat. Catilina longè à suis inter hostium cadavera repertus est, pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.* 22 Inventus est. 23 Adhuc 24 Anhelans. *Spiro* autem significat anhelo, exhalo. Ab hoc fit *spirabile*, idem quod vitale significat, & *spiraculum*, & *spiramentum*, per quòd redit spiritus: & *spiritus*, halitus. A *spiritu* fit *spiritalis*; unde *spiritales auras* dicimus, id est, vitales. Item a *spiro* composita fiunt *aspiro*, faveo: tractum à navigantibus, quibus spirantes auræ favent. Virg. Aspirat *primo fortuna labori.* Quòd si post se *accusativum* habeat cum præpositione *ad*, significat modò conor assequi, & quasi toto *spiritu* intentus sum: ut, Scipio *aspirat* ad consulatum. Sic *aspirare* ad virtutem, ad laudem bonam famam, &c. Modò accedo, pervenio. Cic. Omnes aditus tuos interclusi, ut ad me *aspirare* non posses. Conspiro, simul

[1] ferociamque animi, quam habuerat vivus, in
[2] retinens. Postremo, [3] ex omni copia, neque in
lio, neque in fuga quisquam civis [4] ingenuus [5] c
est. Ita cuncti [6] suæ, hostiumque vitæ [7] juxta pe
rant. Neque tamen exercitus populi R. lætam,
incruentam victoriam adeptus erat. Nam strenuis
quisque aut [9] occiderat in prælio, aut [9] graviter v
ratus discesserat. Multi autem, qui de castris vis
aut [10] spoliandi gratia [11] processerant, [12] volv
[13] hostilia cadavera, amicum alii, [14] pars [15] hosp
aut cognatum reperiebant. Fuere item, qui ini
suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum
titia, mœror, luctus, atq; [17] gaudia [18] agitabant

spiro; conjuro ut, *conspirare* in necem alicujus. Hinc *conspirati* dicuntur, qui conspirarunt. *Inspiro*, suggero, divino quodam spiritu in mentem injicio: unde *inspiratio*. *Exspiro*, spiritum reddo, morior. *Respiro*, reciprocum spiritum capio, ad me redeo. Cic. *Respirat* civitas, cum in pristinum statum redit. Ter. *Respira*: eccum Dromonem cum Syro, una adsunt tibi. *Suspiro*, spiritum à pectore imo traho, gemo. Ab hoc fit *suspirium*, quod modò ipsam, quam diximus, ab imo pectore suspirationem significat: modo spirandi difficultatem. Unde qui eam difficultatem patiuntur, *suspiriosi* appellantur. 1 Crudelitatem. 2 Servans. 3 Id est, ex toto exercitu, scilicet Catilinæ. 4 Liber. 5 Quia omnes, in confertissimos hostes incurrentes, ad internecionem sunt deleti. 6 Id est, non minus volebant se interfici, quam hostes. 7 Hoc est, similiter. 8 Id est, sine cruore. 9 Occubuerat, interfectus erat. 10 Populandi. 11 Iverant. 12 Scilicet ut spoliarent. 13 Id est, hostium. 14 Hoc est, alii. 15 Scilicet interfectum, à quo noverant se aliquando hospitio exceptos. *Hospes* autem proprie is dicitur, qui privatim, & amicitiæ causâ alterum hospitio excipit, vel etiam excipitur; ut apud Ovid. *Non hospes ab hospite tutus*. Cic.

Per dextram istam quam
hospiti porrexisti. *Hospes* i
peregrino accipitur. Ter. N
hospitem lites sequi, quam h
sit facile atque utile, aliorum
pla commonent. In hoc
differt *hospes* à *peregrino*, qu
pes eum significat, qui in ali
vitate est. *Peregrinus* verò
citer eum, qui in sua civit
est. Ab *hospes* fit *hospitium*,
quæ gratis liberaliterque v
hospiti patet, diversorium. C
hac vitâ discedo, tanquam e
rio, non tanquam ex domo.
morandi enim natura divers
non habitandi dedit. Hinc &
quæ publice parantur ad ege
cipiendos, *hospitia* non inep
sunt appellari: quæ vulgo
Hospitalia seu Xenodochia. A
pes quoque fit *hospitor*, ar
hospitium recipio, & adje
hospitalis, quod est hospiti
quod ad hospitem pertinet: u
pitalis lex. Accipitur item
berali & facili ad suscipiend
pites hospitio: & *hospitalita*
facilitas, & (ut ita dicam) l
tas in recipiendis hos
16 Hoc est, exultatio animi.
est, affectio animi, ex pr
boni alicujus proveniens.
gaudium & *lætitiam* ita dist
ut *gaudio* placide & constant
titiâ vero inaniter, & effu
veatur animus. 18 Ostende

Finis Conjurationis Catilinariæ.

c

C. SALLUSTII CRISPI JUGURTHA, SEU BELLUM JUGURTHINUM.

[1] FALSO queritur [2] de natura sua [3] genus humanum, [4] quod [5] imbecilla, atque [6] ævi

1 Immerito, injuste. In hoc prologo Sallustius noster rursus rationem reddit, cur, reipublicæ curâ posthabitâ, ad conscribendas historias animum adjecerit; atque ita exordium sumit à naturâ humanâ, quæ ita affecta est, ut nulli claritatis celebritatis-ve viam & media præciderit; quippe quæ tot homini exercitia largita fuerit, quibus ad gloriam ac immortalitatem perduci queat: ideòque dicit, genus humanum falsò queri de natura sua, quod imbecilla & caduca sit: quoniam in tantillo vitæ curriculo possit æternam sibi comparare gloriam, & *famam extendere factis; nihil enim refert quamdiu, sed quam bene vixeris*, ut utar verbis Augustini. Ex tot ergo animi exercitiis nullum *Sallustius* utilius esse censet, quam res gestas conscribere. Ordo est: Genus humanum queritur falsò de natura sua, quòd imbecilla, atque brevis ævi, regatur potius forte, quam virtute. *Nam invenias reputando contra, aliud neque esse majus, neque præstabilius*; & industriam magis deesse naturæ hominum, quam vim, aut tempus. 2 Hoc est, de naturali suâ existentiâ, aut nativitate, quæ est nativa hujus vocis significatio. 3 Omnes homines. 4 Quia. 5 Debilis, infirma, fragilis, quasi bacillo destituta: quæ significatio tracta videtur à tenerioribus plantis, quæ citra bacilli adminiculum vix possunt subsistere. Dicitur autem, hic & hæc *imbecillis* & hoc *imbecille*; vel hic *imbecillus*, hæc *imbecilla*, hoc *imbecillum*; ita ut sit secundæ, & tertiæ declinationis. De hac naturæ imbecillitate inter cæteros viros doctos conquestus est Theophrastus, qui *moriens accusasse Naturam dicitur, quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, quorum maximè interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur*; ut refert Cicero Tusculan. Quæst. lib. 1.

[1] ævi brevis, [2] forte potius, quam [3] virtute, [4]
tur. Nam [5] contra [6] reputando, neque majus a
neque [7] præstabilius [8] invenias; magisque n
[9] industriam hominum, quam [10] vim, [11] aut te
deesse. Sed [12] dux, atque [13] imperator vitæ m
lium, animus est: [14] qui [15] ubi ad [16] gloriam [1
tutis via [18] grassatur, abunde [19] pollens potensqu
[20] clarus est, neque [21] fortuna [22] eget, [23] q
[24] quæ probitatem, industriam, aliasque [25]

1 Id est, vitæ, ætatis. 2 Hoc est, fortuito aliquo eventu, casu. *Sors* enim fortuitum alicujus rei eventum significat: à quo fit verbum *fortior*, quod est, fortes duco, jacio; vel per fortem eligo: ut, *fortiri* judices. *Sors* tamen aliquando accipitur pro fatali necessitate. Virg. *Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum* Sorte *tulit*. Præterea *fors* est summa, sive caput, & Prima pecunia, quæ confertur in societatem, ut inde lucrum fiat. Ter. Hei mihi, etiam de *forte* nunc venio in dubium miser; hoc est, de pretio quo empta erat fidicina. Inde *consortes*, qui fortes contulerunt, & qui unam aliquam rem inter se habent communem. *Sortes* etiam oracula sive responsa dicebantur, quæ à Diis, eorum-ve sacerdotibus consultoribus edebantur: ut apud Horat. De Arte. *Dicta per carmina* fortes. 3 Hoc est, prudentiâ, & fortitudine. 4 Gubernetur. 5 In contrarium. 6 Animo revolvendo, bene considerando: sic in Catil. *Cùm sententias quorundam mecum* reputo, id est, considero. 7 Id est, excellentius, magnificentius, quàm scilicet sit natura humana. 8 Id est, quilibet inveniat, hoc est, comperiat. 9 Diligentiam, solertiam. 10 Potentiam: scilicet quia homines de illius imbecillitate conqueruntur. 11 Quia conqueruntur, quod ea sit *ævi brevis*. 12 Rector: quia animus regit corpus. 13 Gubernator, dominus: nam animus dominatur, corpus servit. 14 Scilicet animus. 15 Cùm, quando. 16 Honorem. 17 Id est, per viam virtutis, hoc est, probitatis, fortitudinis. 18 Cum impetu & vehementiâ tendit. *Grassari* enim (si originem spectes) nihil *aliud est*, quam violenter & cum *impetu quodam* incedere, seu *gradi*.

Creditur enim frequentativ
à verbo *gradior*. Sæpius ta
cipitur pro vias obsidere, ol
vestibus, aut pecuniâ, aut a
vis re spoliare: unde *grass*
prie dicuntur latrones, qui
sident. Sed cum quis *grass*
est, cum impetu sive freque
vadit in aliquem, & bono,
animo *grassari* potest; ide
bonam, & in malam parte
potest. In bonam, ut hoc l
malam, cùm significat vi
adoriri: ut apud Plaut. Act
res: certum est mori, qu
pari lenonem in me.
19 Valens viribus. 20
nobilis. 21 Id est, fortuit
eventu. Nec mirum, cum
sibi ad gloriam necessaria
Fortunæ præsidio provideat
diget. 23 Utpote. 24
scilicet. 25 Virtutes: u
nulli *artem* ἀπό τῆς ἀρετ
est, à *virtute* appellatam
Ars etiam sumitur pro
sive sit in virtute, sive i
quâ quis non facile falli, s
alios fallere potest: ut ap
2. Æn. *ille dolis instructus*
Pelasgâ. Ab *ars* dicti sunt
qui artem aliquam exerce
arte quippiam *faciant*, à
ficium derivatur, id est
scientia: & *artificiosus*,
plenus: & *artificialis*, art
& adverbium, *artificiosè*.
quertium, quod Græci pe
vocant, quo die quinqu
genera in ludis exercebant
athletas Livius *quinquert*
pellat. Ab *ars* compo
iners, quod proprie signifi
qui sine arte est. Sed qu
nullam artem exercent,
vel desides sunt, vel igr
ut iners aliquando pr
sumatur, aut ignavus.

bonas neque dare, neque [1] eripere cuiquam potest. Sin [2] captus [3] pravis cupidinibus, ad [4] inertiam, & [5] voluptates corporis [6] pessumdatus est: [7] perniciosa [8] lubidine [9] paullisper [10] usus, ubi per [11] socordiam vires, tempus, ingenium [12] defluxere, naturæ [13] infirmitas accusatur: suam quippe culpam [14] actores [15] ad negotia [16] transferunt. [17] Quod si hominibus bonarum rerum tanta cura esset, [18] quanto studio aliena, ac [19] nihil profutura, multumque etiam periculosa [20] petunt, neque [21] regerentur magis, quam regerent [22] casus; & [23] eo magnitudinis [24] procederent, [25] ubi

[1] pro

inertia, quòd modò pro ignorantia artis, modo pro otio, modò pro ignavia usurpamus. Item *solers*, quasi totus ex arte consistens, industrius, ingeniosus. Ter. Fac periculum in litteris, fac in palæstra, in musicis, quæ liberum scire æquum est adolescentem, *solertem* dabo: à quo *solertia*, id est, ingenii acumen, & dexteritas ad rem aliquam agendam. 1 Adimere. 2 Illaqueatus, irretitus, scilicet *animus*: ut apud Ter. in Andr. Certe *captus* est. 3 Hoc est, perversis cupiditatibus. 4 Ignaviam. 5 Illecebras: ut ad luxuriam & gulam. 6 Suppressus, dejectus, &, ut ita dicam, sub pedes datus. 7 Exitiosâ. 8 Voluptate. 9 Ad tempus. 10 Scilicet *animus*. 11 Vitæ ignaviam. 12 Periêre. Unde eleganter Seneca de Brevitate vitæ: Sed ubi per luxum atque negligentiam diffluit, nullæ rei bonæ impenditur, ultimâ demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus. *Defluere* proprie, est deorsum fluere, delabi, influere. 13 Imbecillitas: quæ naturæ imbecillitas rum nullam meretur excusationem & veniam, utpote hominum ipsorum vitio contractam. 14 Id est, auctores, qui illam sibi naturæ infirmitatem traxère. *Actor* enim proprie dicitur omnis, qui aliquid agit. Cic. pro Sest. Cato & dux, & auctor, & *actor* illarum rerum fuit. Item is, qui in judicio causam agit. Apud Jurisconsultos *actor* fere accipitur pro accusatore, hoc est, pro eo, qui actionem in judicio intendit adversus reum. *Actor* etiam dicitur Histrio, qui fabulam agit. 15 Hoc est, rerum suarum difficultatem. 16 Reiiciunt. 17 Id est, si homines haberent & gererent tantam curam rerum bonarum, & utilium, id est, bonorum animi, quæ sunt virtutes. Ordo est: Quod si tanta cura rerum bonarum esset hominibus, quanto studio petunt aliena, ac nihil profutura, & etiam multum periculosa, neque regerentur magis casibus, quam regerent casus; & *homines* procederent eo magnitudinis, ubi fierent pro mortalibus æterni gloriâ. 18 Id est, quantâ diligentiâ, & conatu. 19 Id est, nihil commodi, utilitatis-ve allatura. 20 Cupiunt. 21 Gubernarentur. 22 Hoc est, incertis rerum eventibus, fortunâ. Quia cum nihil sibi consulant, coguntur omnia facere secundum eventus, aut necessitatem ingruentem. 23 Hoc est, ad eam magnitudinem: sic, *eo sapientiæ* devenit; id est, eam sapientiam. Aliquando *eò* sumitur pro tanto: ut apud Sallustium nostrum in Catil. *Statui res gestas populi Romani carptim, uti quæque memoriâ digna videbantur, perscribere: eò magis, quòd mihi à spe, metu partibus reipublicæ animus liber erat.* Aliquando ponitur pro ideo, vel propterea. Ter. *Eo ne es ferox, quia habes imperium in belluas?* Aliquando significat usque illuc: ut apud Liv. lib. 2. Ipsa vestigia quærentem Dominum eò deductura erant. Aliquando pro ad id, ut, hoc eo spectat, eò pertinet. *Eò usque*, id est, in tantum. 24 Devenirent, pervenirent. 25 Hoc est, in qua magnitudine.

[1] pro mortalibus, gloria [2] æterni fierent.

II. Nam [3] uti genus hominum compositum è corpore & anima est: ita res cunctæ, [4] studiaque omnia nostra, [5] corporis [6] alia, alia [7] animi naturam sequuntur. [8] Igitur [9] præclara [10] facies, magnæ divitiæ, [11] ad hoc [12] vis corporis, & alia [13] hujuscemodi omnia brevi [14] dilabuntur; at ingenii [15] egregia facinora, [16] sicuti anima, [17] immortalia sunt. [18] postremo, [19] corporis & fortunæ bonorum, uti [20] initium, sic [21] finis est; omniaque [22] orta [23] occidunt, & aucta senescunt, animus [24] incorruptus, [25] æternus, rector humani generis, [26] agit, atq; [27] habet cuncta, neq; ipse [28] habetur.

1 Hoc est, loco mortalium, aut ex mortalibus: q. d. quoniam nunc sunt mortales. 2 Immortales, semper puraturi: ut suprà in Catil. *Virtus clara, æternaque habetur.* *Æternum* dicitur tanquam *extra terminum*: quia hæc duratio est interminabilis. Unde *Æternum* id dicitur, quod habet durationem prorsus indefectibilem, & interminabilem, quæ videlicet nec terminum habuit, nec habebit, imò nec habêre potuit, aut poterit. Et sic solus Deus est *æternus*. *Æternitas* enim est prorsus interminabilis duratio, cui repugnat prorsus vel *à parte ante*, vel *à parte post*, ut loquuntur, habêre terminum. 3 Quemadmodum. 4 Exercitia. 5 Quippe quæ cum corpore simul intereant. 6 Quædam. 7 Hoc est, semper durant & æterna sunt ut animus. 8 Itaque. 9 Formosa. 10 Figura & species oris. 11 Insuper. 12 Fortitudo. 13 Talia; scilicet *quæ naturam corporis sequuntur.* 14 Intereunt. 15 Præclara facta. 16 Scilicet *est immortalis*, *Animam* autem esse *immortalem* plurimis rationibus comprobari potest. Plato ait, quod per *se* movetur, neque principium motus, neque finem posse habêre. *Animam* autem hominis per se movêri semper, quia sit ad cogitandum mobilis, ad inveniendum solers, ad percipiendum facilis, ad discendum capax: ut qui præterita teneat, præsentia comprehendat, futura prospiciat, multarum rerum & artium scientiam complectatur, immortalem esse, siquidem nullâ terreni ponderis labe concretus est. Egregie Seneca: *Tunc animus noster habebit*, quod gratuletur sibi, cum emissus tenebris, quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi: sursum illum vocant initia sui. 17 Æterna. 18 Denique. 19 Ad horum verborum intelligentiam, notandum est, *Bona* dividi in *Bona Animi*, *Corporis*, & *Fortunæ*. *Bona Animi* dicuntur, quæ Animæ per se conveniunt: ut, virtutes, scientia, sapientia. *Bona Corporis* sunt, quæ afficiunt corpus; ut sanitas, robur, velocitas, integritas sensuum. *Bona Fortunæ* (alio nomine *Externa*) dicuntur, quæ neque in animo, neque in corpore, sed extra nos sita sunt: quæ ideo *Bona Fortunæ* dicuntur, quia proveniunt à causis externis, in quibus *fortuna* maxime dominatur; ut sunt divitiæ, gloria, fama, & id genus alia. De his ergo duobus postremis *Bonorum* generibus loquitur autor noster. 20 Principium. 21 Terminus. 22 Nata. 23 Pereunt. 24 Hoc est, incorruptibilis, immortalis: quippe qui non destruatur, ut jam paulò ante demonstravimus. 25 Intellige *à parte post*, ut loquuntur, hoc est, finem non habens. 26 Ducit, regit. 27 Possidet, intelligit. 28 Possidetur, comprehenditur, aut nemini subjectus est; quod eleganter Seneca ostendit lib. III. de Benef. c. XX. *Corpora*, inquit, *obnoxia sunt & adscripta dominis, mens quidem sui juris, quæ adeò libera & vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere, ut inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infi-*

nitum

r. [1] Quo magis [2] pravitas eorum admiranda eſt,
[3] dediti corporis [4] gaudiis per [5] luxum atque [6] igna-
n [7] ætatem agunt: [8] ceterum [9] ingenium, quo neque
ius, neque [10] amplius aliud in natura [11] mortalium
[12] incultu atque [13] ſocordia [14] torpeſcere ſinunt;
præſertim tam multæ, variæque ſint artes animi,
ıibus [16] ſumma claritudo [17] paratur.

I. Verum [18] ex his [19] magiſtratus, & [20] imperia, po-
no omnis cura rerum publicarum, minime mihi
ıc tempeſtate cupiunda videntur: [22] quoniam neque
ıti honos datur; neque illi, quibus per fraudem [23] jus
, [24] tuti, aut [25] eo [26] magis honeſti ſunt. Nam, [27] vi
ıidem regere patriam, aut parentes, quamquam &
is, & [29] delicta corrigas; tamen [30] importunum
cum præſertim omnes [31] rerum mutationes [32] cæ-
ı, [33] fugam, aliaq; [34] hoſtilia [35] portendant. [36] fru-
ſtra

n comes cæleſtibus exeat. Et *Animo nihil non eodem, quo dit, momento pervium eſt, ibus velocior, quorum poſt a ſæcula futuros curſus ante-*. Et Triſmegiſtus: Dic, inquit, æ tuæ illò abire, & dicto ci- illic erit. Præcipe Oceanum re, celerrime illic erit, non loco in locum delata, ſed tan- ı jam ibi exiſtens. Jube in cœ- evolet: alis non egebit, neque n ei obſtaculum. Non ſolis r, non æther, non cœli volu- , non corpora aſtrorum: quin a pervadens ad extremam na- n pervolet. Imò & extra eam uid extra eam) intuêri tibi li- 1 Quocirca. Ordo eſt: Quo s pravitas eorum eſt adiniran- qui, dediti gaudiis corporis, t ætatem per luxum atque ·iam: cæterum ſinunt inge- ı, quo neque melius, neque ius eſt aliud in natura morta- , torpeſcere incultu atque ſo- â; præſertim cum tam multæ, ariæ artes animi ſint, quibus na claritudo paratur. 2 *Per-*tas, iniquitas. 3 Traditi. luptatibus. 5 Luxuriam, ias. 6 Pigritiam. 7 Id eſt, n tranſigunt. 8 Porrò. duſtriam, ac ſolertiam animi. ajus, magnificentius. 11 Ho- nu. 12 *Negligentiâ, &, ut cam, in exercitatione.* 13 Ig- naviâ. 14 Torpidum & pigrum fieri, corrumpi. 15 Artibus. 16 Id eſt, maxima nominis celebri- tas & fama. 17 Id eſt, comparatur, acquiritur. 18 Scilicet artibus. 19 Officia publica, ut prætura, æ- dilitas, tribunatus. 20 Ut conſu- latus, aut prætura. 21 Id eſt, hoc tempore, ſeu hoc pravo temporis ſtatu. 22 Hoc eſt, quoniam vir- tus, id eſt, probitas non honora- tur. 23 Hoc eſt, poteſtas, ſcilicet adipiſcendi magiſtratus aut imperii. 24 Securi: quia ſcilicet, cum tot ſint ſeditioſi & factioſi, in ſummo verſantur periculo. 25 Idcircò, propterea, quia illis jus fuit iſta adipiſcendi. 26 Id eſt, magis hono- rantur, ſive major illis honor defer- tur: quia ſcilicet per fraudem & inſidias magiſtratum aut imperia adepti ſunt. 27 Violentiâ. 28 E- quidem, certe. 29 Peccata. 30 Parum decorum, impertinens. *Importunus* is dicitur, qui neque loci, neque temporis, neque per- ſonæ habet rationem, moleſtus. Ter. Imò ille ſenex fuit *importu-nus* ſemper. *Importunum* dicitur, quaſi *ſine portu*. 31 Imperiorum, & imperatorum. 32 Interfectio- nem, occiſionem. 33 Exilium. 34 Puta exilium, incarcerationem, bonorum publicationem. 35 Oſten- dant, denuncient. 36 Sine fructu aut præmio. Ordo eſt: Nihil autem fruſtra, neque quærere, fatigando ſe.

ſtra autem [1] niti, neque aliud, ſe fatigando,
dium [2] quærere, [3] extremæ dementiæ eſt. niſi
quem [4] inhoneſta & [5] pernicioſa lubido [6]

ſe, aliud niſi odium, eſt extremæ dementiæ: niſi forte quem lubido inhoneſta & pernicioſa tenet, gratificari potentiæ paucorum decus atque libertatem ſuam. 1 Laborare, conari, ut per vim regas patriam. 2 Acquirere, conciliare. 3 Summæ ſtultitiæ. 4 Indecora. 5 Exitioſa. 6 Occupat, invadit. *Tenêre* proprie, eſt apprehenſum habêre, detinêre. Virg. *Neque te teneo, neque dicta refello.* Per translationem ſumitur pro habitare, poſſidêre. Idem: *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuêre coloni, Carthago, Italiam contrà.* Item apud Ovid. *Nil non mortale* tenemus, id eſt, poſſidemus. Aliquando ſumitur pro meminiſſe, ſcire, intelligere. Plaut. Nunc *teneo*, nunc ſcio, quid hoc ſit negotii. *Tenêre iter*, eſt iter dirigere, quod & *iter habêre* dicimus. Aliquando pro remorari. Virg. *Hunc Phœniſſa* tenet *Dido*. *Tenêre* item ſumitur pro demulcêre, in admirationem ſui pertrahere: ut Pictura iſta artificum oculos *tenet*, id eſt, in contemplationem ſui adducit. *Tenet me ſpes*, hoc eſt, ſpero, & exſpectatione ducor. *Tenêri furti*, eſt furto obnoxium eſſe. A *teneo* fit *tenor*, hoc eſt, continuatio, ordo, concentus. Virg. aliumve habuiſſe *tenorem*, Crediderim. *Tenor* etiam accentus vocatur, quod *teneat*, hoc eſt, dirigat ſermonem. Item *tenuè*, ſecundum nonnullos, quòd quæ tenuia ſunt, facile *teneantur*. Et *tenax*, quod modo ſignificat id, quod retinet, ut glutinum *tenax*: modo parcum, avarum. Apulejus: Homo dives, ſed nimium *tenax*. Modò conſtantem durum, perſeverantem. Horatius: Juſtum, & *tenacem* propoſiti virum. Ab hoc fit *tenacior*, *tenaciſſimus*: *tenaciter*, *tenacius*, *tenaciſſime*; item *tenacia*, ſive *tenacitas*, quod modo pro perſeverantia, & duritia: modo pro parcimonia accipitur. Et *pertinax*, durus, obſtinatus, perſeverans: à quo *pertinacia* duritia, animi perſeverantia. Item à *teneo* compoſita fiunt *attinet*, & *pertinet*, quæ fere imperſonalia ſunt: quam vis aliquando perſonaliter proferantur. Sunt autem ejuſdem pene ſignifi & ſignificatio eorum latiſ ter. Nam & ea *attinêre* ti nêre ad nos dicimus, quæ noſtri ſunt, & ea, quæ al poſſidemus, quam-vis non dominii. Item ea, quæ noſtra cauſa ſunt, ſed eſſe Hinc aliquando *pertinêre* accipimus pro eo, quod cium meum eſſe, ſive on incumbere. Item *abſtineo*, ro, & fere idem quod Unde *abſtinentia*, de qua in Catil. *Obtineo*, adipiſc tineo, quod proprie eſt teneo, ut Ægypti partem A *tinet*, partem Africa. Al ſumitur pro eo, quod eſt i & quaſi repugnantem ten Ruri fere ſe *continebat*. *continens*, temperans. A etiam pro continuo, ac c accipitur. Cicero: In *conti* quidem terris veſtrum no latari poteſt. Hinc Ulpian *nentes provincias* vocat, liæ conjunctæ ſunt, ut G & Germaniam. Et adverbi *tinenter*, pro conjunctè, c que accipitur. Plinius Tri rum ſitim *continenter* tuli cum fœminino genere pr *continens* ſumitur pro ter non eſt inſula, quam vulgò *firmam* appellant: ut ex Si *continentem* parum interc eſt. Neutro verò genere *c* pro firmamento rationis à bus uſurpatur. *Continens* participium eſt præſentis te & ſignificat quicquid aliqui net. Item à *contineo* fit *co* & proprie eſt, cui in ali etiam parvà, abunde ſati eſt: unde *contentam* natur vis, ac minimis rebus dici eſt, cui parvæ, & mini ſatisfaciunt. Ter. Quia ne uno eras *contenta*, neque ſ dit. Dicitur autem *contentu* *contineat*, quod animo ſa eſtque in hac ſignificatione ticipium, ſed nomen. Quar eſt, participium, ſignificat i continetur. Apulejus: Cuju nia omnia parva arculà c

[1] potentiæ [2] paucorum [3] decus atque libertatem suam [4] gratificari.

IV. [5] Ceterum [6] ex iis negotiis, quæ ingenio exercentur, [7] in primis [8] magno usui est [9] memoria rerum gestarum: [10] cujus de [11] virtute quia multi [12] dixere, [13] prætereundum puto; [14] simul, [15] ne per [16] insolentiam quis existimet [17] memet [18] studium meum laudando extollere. Atque ego [19] credo [20] fore, qui, quia [21] decrevi procul à [22] republica ætatem agere, tanto tamque utili [23] labori meo nomen [24] inertiæ imponant: [25] certe, quibus maxuma [26] industria videtur, [27] salutare plebem, & [28] conviviis [29] gratiam quærere. [30] Qui si [31] reputaverint, & quibus ego temporibus [32] magistratum adeptus sum; & [33] quales viri

erat. Item à *contineo* fit verbum *contineo*: de quo diximus supra. A *teneo* quoque fit *detineo*, remoror, occupo. *Sustineo*, de quo in Catil. *Distineo*, arceo, repello, extra teneo. Virg. *Dum distinet hostem Aggere murorum.* *Retineo*, remoror, teneo. Unde *retinacula* habenæ dicuntur, quod iis equi, & alia animalia *retineantur*. 1 Potestati. 2 Scilicet ambitiosorum. 3 Honorem. 4 Impendere, gratis concedere, gratiam facere. *Gratificari* autem, est rem gratam facere. Cic. Cur tibi hoc non *gratificer*, nescio. Differunt tamen *gratificari*, & *gratum facere*: quod *gratificari* contineat in se quiddam majus; est enim beneficum esse: *gratum facere*, est obsequi, & inservire. 5 Porrò. 6 Id est, inter alia negotia, & artes. Prosequitur utilitates & commoda ex historiis profluentia, ut scilicet hoc pacto institnti sui rationem reddat ac commendet. Ordo est: Cæterum memoria rerum gestarum est ex aliis negotiis, quæ exercentur ingenio, in primis magno usui: de cujus virtute quia multi dixêre, *ego* puto prætereundum; simul, ne quis existimet memet per insolentiam extollere laudando meum studium. 7 Præcipue, maxime. 8 Hoc est, magnæ utilitati: quam utilitatem elegantissime Cicero 2. de Orat. expressit, dicens: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* 9 Id est, historia, sive historiarum lectio. 10 Scilicet memoriæ rerum gestarum, sive historiæ. 11 Præstantiâ, valore. 12 Verba fecerunt, artificiose disseruerunt. 13 Scilicet *silentio*. 14 Pariter, hac de causa. 15 Hoc est, ne aliquis. 16 Lasciviam. 17 Me ipsum. 18 Exercitium, diligentiam amplificare, efferre. 19 Existimo. 20 Futuros esse, scilicet homines invidos. 21 Constitui firmiter. 22 Id est, ab administratione & cura reipublicæ: sic in præfatione Catil. *Igitur, ubi animus ex multis miseriis, atque periculis requievit, & mihi reliquam ætatem à republica procul habendam decrevi, non fuit consilium, socordiâ atque desidia bonum otium conterere.* 23 Scilicet *conscribendi historias*. 24 Ignaviæ. 25 Scilicet illi homines imponent labori meo nomen inertiæ. 26 Solertia. 27 Id est, ex blandâ plebis salûtatione benevolentiam sibi conciliare. 28 Hoc est, conviviis plebi exhibitis, quibus gratiam populi captabant. 29 Hoc est, favorem plebis captare & acquirere. 30 Scilicet homines invidi. 31 Attentiùs consideraverint. 32 Præturam intelligit, quam turbulento Reipublicæ statu consecutus est. 33 Scilicet præstantes. Et Catonem potissimum innuere videtur, is enim, præturam petens, repulsam tulit.

ri [1] idem [2] assequi nequiverint; & postea, [3] q
nera hominum in [4] Senatum pervenerint: pr
existimabunt, me magis [5] merito, quam ignavia
dicium animi mei mutavisse; [7] majusque comm
ex [8] otio meo, quam ex [9] aliorum negotiis, reip
[10] venturum. Nam sæpe audivi, [11] Q. Maximu
Scipionem, [12] præterea civitatis nostræ [13] præclar
ros solitos ita dicere; cum majorum [14] imagines
r

1 Quod ego, scilicet Magistratum. 2 Adipisci. 3 Qualia, nempe homines ignobiles, qui non erant digni, ut in Senatum admitterentur. 4 Hoc est, collegium, aut ordinem senatorium. 5 Hoc est, justâ de causa. 6 Hoc est, propositum, institutum. 7 Id est, majorem utilitatem. 8 Id est, studio conscribendi historias: quod etiam *honestum* dicitur, quia in eo otio homines, à rebus gerendis se subtrahentes, in aliquo honesto studio plurimum occupantur. 9 Scilicet rempublicam male gubernantium. 10 Obventurum. 11 Hic *Q. Maximus* fuit ex familia Fabiorum. *Fabii* verò Romani nobilissimi potentissimique fuère, (cognomen hoc sortiti ex re rusticâ, sicut alii veterum haud infimæ sortis. Sicut enim Cicerones, Pisones, ac Lentuli, ob ciceres, pisa, lentesque eximie satas, generosum familiæ nomen adinvenère: ita *Fabii* à *fabarum* satione. Quicquid enim otii à severioribus curis habuerunt veteres, illud omne agriculturæ impenderunt, ut Cicero in Catone Majore testatur: licet non desint, qui à *fodiendo*, quòd primum per *fossas* venandi morem indixerint, appellatos arbitrentur) qui bellum adversus Vejentes soli cum suis clientibus & servis in se receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis sæpius victoriam reportassent, ad Cremeram fluvium insidiis circumventi, ad unum omnes cæsi sunt: unde Ovidius lib. 2. Fast. *Una dies Fabios ad bellum miserat omnes: Ad bellum missos abstulit una dies.* Ex tanta Fabiorum clade unus tantum superfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus sanguine per longam nepotum seriem natus fuit Fabius *ille Maximus*, qui Dictator adversus Annibalem creatus, cunctabundâ quadam prudentiâ rem sive impe-

rium Romanum, aliorum
torum temeritate labefa
primus restituit, adeò ut v
de eo Ennius dixerit: *Un*
nobis cunctando restituit re
enim primus docuit sapienti
quam cum temeritate co
neque ad consilium casus
sed rationem semper fortun
nari. Itaque noluit unquar
quantum necessitas cogere
hoste certare: sed illorum i
in dies frustrati, & multi
illudere: donec suis ipsi
conficerentur. Nam loca, u
commeatus esse possent, qu
ximâ diligentiâ occupabat:
lege Valer. Max. lib. III.
& lib. IV. c. I. & Plutarc
Maximo. Porro Fabiæ huju
sex stirpes fuère, ut tabul
tolinæ, ac nummi veteres te
Tres frequentes, *Ambusti*,
mi, & *Vibulani*. *Ambusti*,
Festo, dicti sunt à Fabio
quòd fulmine *ambustus* sit.
à Q. Fabio Rulliano, qu
cum P. Decio, omnem f
turbam secretam in quatuo
conjecit, *Urbanasque* ap
Quæ res adeo gratis animis
est, ut *Maximi* cognomen
tot victoriis non pepererat,
peratione ordinum adeptus
vius lib. IX. *Vibulani* à
forsan oppido, quod in Bru
didit Hercules. Minus fre
Buteones, *Dorsones*, F
Aliqui addunt stirpes ali
earum paucæ tantum in v
nummis reperiuntur. 1
eos. 13 Celebres. 14
picturas aspicerent. Roma
majorum suorum imagines
cum titulis suis ponebant, u
virtutes posteri non solum
sed etiam imitarentur. Le
num lib. I. c. XIX. Antiqu
Imago autem est insignis
viri simulachrum, oris su

tentur, vehementissime sibi animum ad virtutem [1] accendi. scilicet non [2] ceram illam, neque [3] figuram [4] tantam vim in sese habere; sed memoria [5] rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius [6] sedari, quam virtus [7] eorum famam atque gloriam [8] adæquaverit. [9] At contra, quis est omnium [10] his moribus, [11] quin divitiis, & sumptibus, non probitate, neque industria, cum majoribus suis [12] contendat? [13] etiam [14] homines novi, qui antea per virtutem soliti erant [15] nobilitatem antevenire, [16] furtim, & [17] per latrocinia potius [18] quam bonis artibus, ad imperia & honores [19] nituntur. [20] Proinde quasi [21] prætura, & consulatus, atque alia [22] omnia hujuscemodi [23] per se ipsa clara, & magnifica sint, ac non [24] perinde [25] habeantur, ut eorum, qui [26] ea sustinent, virtus est. Verum [27] ego [28] liberius, [29] altiusque processi, dum me [30] civitatis morum [31] piget

[1] tæ-

nem artificiose effictam, coloribus pigmentisque adumbratam referens, quod in insigniori & celebriori domus parte, ligneo armario includebatur. *Imago* tamen aliquando ponitur pro quacunque similitudine. Ab *imago* fit verbum *imaginor*, quod proprie est alicujus rei similitudinem mente comprehendo: à quo *imaginarium* dicimus, quod re non est, sed tantùm cogitatione comprehenditur: & *imaginatio*, actus ipse imaginandi. 1 Inflammari. 2 Hoc est materiam illam, ex quâ imagines fiebant, statuam ceream. 3 Id est, picturam, imaginem majorum. 4 Scilicet, ut accendant animos intuentium ad virtutem. 5 A majoribus suis. 6 Extingui, comprimi flammam illam, seu illam cupiditatem. 7 Scilicet majorum suorum. 8 Hoc est, ex æquo consecuta fuerit. 9 Sed è contrario. Ordo est: At contra, quis omnium est his moribus, quin contendat cum majoribus suis divitiis, & sumptibus, non probitate, neque industriâ? Etiam homines novi, qui erant soliti antevenire antea nobilitatem per virtutem, nituntur ad imperia & honores potiùs furtim, & per latrocinia, quam bonis artibus. 10 Hoc est, vivens secundum mores hujus nostri sæculi. 11 Qui non. 12 Certare audeat. 13 Insuper. 14 Id est, quorum majores nunquam clari fuère, sed ipsi per se ipsos clari esse incipiunt, & magistratus in civitate assequi. 15 Id est, viros nobiles vincere. 16 Fraude, dolo. 17 In bellis enim civilibus multa rapuerant, ac inde divites facti, largitionibus magistratus emebant. 18 Id est, bonis mediis. 19 Id est, conantur pervenire. 20 Perinde, eodem modo. 21 Officium aut dignitas prætoris. 22 Scilicet *officia* seu *imperia*. 23 Id est, absolute, simpliciter, sine accessione alterius dignitatis. 24 Prorsus ita. 25 Æstimentur. 26 Hoc est, funguntur iis, scilicet *officiis*: quia (ut ille ait apud Terentium) *hæc perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet: Qui uti scit, ei bona: illi, qui non utitur recte, mala.* 27 Sallustius scilicet. 28 Id est, nimiâ ac majori usus sum licentiâ, quâ carpsi mores civitatis, quam in prologo fieri par est. 29 Hoc est, longiùs & fusius exordium meum, quam necessitas postulabat, repetivi. 30 Id est, urbis Romæ. 31 Miseret.

[1] tædetque. nunc [2] ad incœptum [3] redeo.

V. [4] Bellum [5] scripturus sum, [6] quod populus R. [7] cum Jugurtha rege Numidarum [8] gessit: [1] pri-

1 Hoc est, tædium & fastidium capit. 2 Scilicet *opus*; hoc est, ad narrationem belli Jugurthini. 3 Id est, venio. Ubi obiter notandum est, præpositionem (*Re*) non semper significare iterationem, sed terminum; aut si mavis, nihil addere significationi sui simplicis: ut, *recaleo*, nihil aliud est, quam caleo. Aliquando perfectionem denotat: ut, *recognosco*, id est, perfectè cognosco quandoque reciprocationem: ut, *Redamo*, id est amantem vicissim amo, in amore respondeo. Aliquando iterationem, & tum idem est quod iterum, rursus: ut, *Renovo*, hoc est, rursus facio novum. Aliquando contrà, sive adversus: ut, *Reluctor*, hoc est, repugno, resisto. Aliquando retrò: ut, *Respicio*, id est, retrò aspicio. Interdum reditum ad pristinum statum; ut, *Repuerasco*, hoc est, ad pueritiam redeo. Aliquando verbi significationem, cum quo componitur, contrariam facit: ut, *Retego*, id est, quod tectum erat denudo; *Resero*, quod serà clausum erat, aperio; *Recludo*, clausum patefacio *Revelo*, velamentum tollo: *Resigno*, signatum aperio: *Retexo*, quod textum erat, dissolvo, & alia hujusmodi. 4 Hic Sallustius proponit summam hujus operis, dicitque se scripturum esse *bellum Jugurthinum*; quod ortum est Anno urbis conditæ DCXLII. P. Scipione Nasicâ, & L. Calpurnio Bestiâ Coss. sicut bellum Catilinarium Cicerone & Antonio Coss. Bellum hoc fuit atrocissimum, *& fuit in Jugurthâ* (ut ait Florus lib. 3. c. 1.) *quod post Annibalem timeretur.* 5 Ego Sallustius. 6 Scilicet bellum. 7 Id est, contra, adversus Jugurtham: sic dicimus, *cum* hoste pugnare: id est, contra hostem. Aliquando præpositio *cum* notat societatem & conjunctionem: ut, summa *cum* benevolentia, summa *cum* hilaritate & lætitia illum excepi: sic, *cum* Socrate profectus sum. *Cum aliquo facere*, est ejus partes sequi. Aliquando *cum* est adverbium, & accipitur pro quando. Cic. Nonnihil (inquit) me consolatur, *cùm* recordor, quantâ me complectaris benevolentiâ. Interdum pro ex quo; ut, Septimus mensis est, *cùm* in hasce ædes pedem nemo intulit. Aliquando denotat causam, & sumitur pro quoniam, & regit subjunctivum: ut, *cùm inveniam* Latinos proprio sermone hæc parum attigisse, conatus sum pro viribus. Junguntur aliquando duo ista vocabula *cum* & *tum* quæ licet idem fere significent, diverso tamen modo ordinantur; nam *cùm* est nota minoris, & *tum* majoris: ut, *cum* in cæteris, *tùm* maxime in hoc. *Cum populo agere*, est rogare populum, quid suffragiis suis aut jubeat, aut vetet. Cæterum hic Jugurtha ex pellice Manastabalis filius, Masinissæ nepos erat, quem Micipsa, rex Numidiæ, Scipioni, rem cum Numantinis gerenti, auxilio misit, cumque ibi res magnas feliciter & fortiter gessisset, easque Scipio litteris, etiam ad Micipsam datis, testaretur, rex eum, etsi Atherbalem, & Hiempsalem filios haberet, tamen in filium adoptavit, atque dum suis tutorem & patronum hoc beneficio sibi demerêri parat, percussorem in suos immisit, ut ex sequentibus patebit. 8 Habuit, tractavit. *Gerere* proprie, est portare. Virg. *Bella manu lethum* gero. Aliquando accipitur pro facere. Hinc *gesta*, & *res gesta* dicuntur: de quibus hoc obiter notandum est, quòd nonnulli *gesta* & *acta* ita distinguant, ut *gesta* sint in administratione magistratus, & in bello, ac in rebus majoribus ad rempublicam, vel ad plurimos spectantibus, ut *gesta* Alexandri, Pompeji, Cæsaris: *acta* etiam privatarum rerum, & minorum ac familiarium. Et frequentativum *gesto*. Et *gestus* nomen quartæ declinationis, quo indicatur quid geratur: à quo fit verbum *gestio*, quod proprie significat, lætitiam animi cum quodam corporis motu exprimo. Teren. Qui me rogitando obtundat, quid *gestiam*, aut quid lætus sim. Aliquando tamen pro cupio accipitur. Item à *gesto gesticulor* ejusdem significationis, à quo *gesticulator*, *gesticulatrix*, *gesticulatio*. Et *gestamen*, quicquid gestatur, ut vestes, arma, & similia. Item à *gero* fit *gerundium*, quod sub unâ voce activum, & passivum sensum gerat.

[1] primum, quia [2] magnum & [3] atrox, [4] variaque victoria fuit: dein, quia [5] tum primum superbiæ [6] nobilitatis [7] obviam itum est. quæ [8] contentio divina & humana cuncta [9] permiscuit, [10] eoque vecordiæ [11] processit; uti [12] studiis civilibus [13] bellum, [14] atque vastitas Italiæ finem facerent. Sed prius quam hujuscemodi rei initium [15] expedio, pauca [16] supra repetam; [17] quo, [18] ad cognoscendum, omnia illustria magis magisque [19] in aperto sint. [20] Bello [21] Punico

Præterea à *gero* composita fiunt *aggero*, quod est aggrego: unde *agger* fit, qui est cujuslibet rei coacervatio. Item eminentia mediæ viæ, exaggeratis lapidibus strata. Et aliud compositum *exaggero*, quod est coacervo. *Egero*, extra gero: à quo fit *Egeria* nympha, cui sacrificare prægnantes solebant, quòd eam putabant facile fœtum alvo *egerere*. *Ingero*, importo, misceo. *Suggero*, modo supporto, subministro, modò insinuo: a quo *suggestio*, insinuatio: & *suggestus* pulpitum, hoc est, locus excellior, unde oratio haberi ad populum solet. Dictus *suggestus*, quòd ibi ligna *suggerantur*, in quibus stari possit. *Pulpitum* verò quasi *publicum*, quò qui conscendit, *publice* spectetur. *Digero*, ordino, dispono. Ab hoc *digestio*, ordinatio. *Congero*, quod propriè significat congrego. Per metaphoram tamen ponitur pro nidifico, quòd ibi congregentur, quæ ad faciendum nidum sunt necessaria. Virg. *Namque notavi Ipse locum aëriæ quo congessère palumbes*. Hinc *congeries* coadunatio appellata. *Regero*, retrò gero. 1 Hoc est, primâ de causa; q. d. Scripturus sum hoc bellum multis de causis: prima causa hæc est, &c. 2 Quia scilicet bellum illud magno exercitu, multisque modis est gestum. 3 Sævum, crudele: quia scilicet multi in eo occisi fuère. 4 Malim hæc esse ablativi casus, ita ut sensus sit: Bellum hoc habuit variam victoriam tam Romanorum, quam Jugurthinorum. 5 Eo tempore, scilicet ex quo Marius consulatum adeptus est. 6 Id est, nobilium, qui homines plebeios penitus depresserant: abstractum pro concreto; ut in Prolog. hujus belli; *Etiam homines novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, &c.* id est, nobiles. 7 Occursum est, & resistentia facta: sic infrà dicit Atherbal. 8 Lis, certamen, scilicet inter nobiles & plebejos. 9 Perturbavit, confudit: ex hac enim contentione bellum civile inter Marium & Syllam ortum est, plebe scilicet Marium, nobilibus verò Syllam sibi ducem creantibus. 10 Hoc est, pervenit ad eam vecordiam seu insaniam: sic suprà: *& eò magnitudinis procederent*. 11 Scilicet ea contentio. 12 Contentionibus, factionibus. 13 Intellige civile 14 Q. d. Non prius seditionum contentionibus finis est impositus, quam tota civitas, atque universa Italia vastata est: & cæde ac civium sanguine repleta est. 15 Narro. Ter. Agedum, hoc mihi *expedi*. De hac voce egimus in Catil. 16 Altiùs, & prius: sic in Catil. *Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, suprà repetere*. 17 Ideò ut. 18 Id est, cognoscantur: hic gerundium in *dum* sumitur passive, ut in illo Virgilii. *Uritque videndo Fœmina*: id est, cum videtur fœmina. De hisce vide in Catil. 19 Id est aperta, manifesta. 20 Id est, tempore belli Punici secundi. Ordo est. Masinissa, rex Numidarum, receptus bello Punico secundo (quo Hannibal, dux Carthaginiensium, post magnitudinem nominis Romani, attriverat maxime opes Italiæ) in amicitiam à Publio Scipione (cui fuit postea ex virtute cognomen Africano) fecerat multa & præclara facinora rei militaris. 21 Carthaginiensi. *Pœni* enim dicuntur Carthaginienses, quasi *Phœni*. Nam de Tiro, parte *Phœnicis* regionis, venerunt, qui Carthaginem condiderunt: inde Punicus, id est, Carthaginiensis.

co [1] secundo, quo dux Carthaginiensium [2] Hannibal, [3] post magnitudinem nominis Ro-

1 Tria enim Romani cum Pœnis sive Carthaginiensibus bella gesse- runt. Primum bellum Punicum susceptum est, quia *cum Messana* (ut refert Florus lib. 1. c. 2) nobi- lissima *Siciliæ civitas*, populi Ro- mani socia, *quereretur de impo- tentia Pœnorum: populus Roma- nus, Appio Claudio Cos.* (qui ob id *Caudex*, quod primum *caudicem*, hoc est, navem belli gerendi in Siciliam causâ conscenderit, cujus Senecam de Brevit. vitæ c. 13. & Suetonium in Tiber. c. 2. auctores habeo) *primum fretum ingressus est, fabulosis infame monstris* (nempe Scyllâ & Charybdi) *æstuque violen- tum: sed adeo non est exterritus, ut illam ipsam ruentis æstus vio- lentiam pro munere amplecteretur: statimque ac sine morâ Hieronem, Syracusanum regem tantâ celeri- tate vicit, ut ille ipse se prius victum, quàm hostem videret, fa- teretur*: & deinde Duilius consul in Sicilia adversus classem Pœnorum pugnavit, primusque Romanorum ducum navalis victoriæ triumphum egit: & eam ob causam ei perpetuus honos habitus, ut, *Duilius Impe- rator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi à cœnâ rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jusserit, quasi quotidie triumpharet*: atque insuper columna ipsi publico in foro erecta fit, teste Plinio lib. 34. c. 5. Secun- di belli Punici (de quo hic loquitur autor noster) causa hæc fuit: Anni- bal, Amilcaris filius, in odium Romanorum sacramento, ex patris autoritate à nono ætatis suæ anno obstrictus, jam agens XXVI. & ab exercitu suo Imperator salutatus, deletâ Sagunto, Hispaniæ Tarraco- nensis urbe, fœdera Pœnorum cum Rom. icta violat: ipse Annibal su- perato Pyrenæo saltu per Gallias, fusis qui resistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu, cum montanos quoque Gal- los obvios aliquot præliis repulisset, descendit, ibique sexdecim annos contra Romanos prospere pugnavit: tandem à Scipione *Africano* (qui à devictâ *Africâ* cognomen istud invenit) bello finis impositus est: de quo Livius lib. 21. & Florus lib. 2. c. 6. multa scribunt. Tertii belli Punici initium hoc fuit: inter M. Porcium Catonem, & Scipio- nem Nasicam, diversis certatum est sententiis, *Catone inexpiabili odio delendam esse Carthaginem pronun- tiante; Scipione Nasicâ servandam suadente*: placuit nihilominus Car- thagini (male jam diu cogitanti, & quia contra Masinissam, Numidiæ regem, P. Romani socium ac ami- cum, violato fœdere arma sumpse- rat, adhæc quòd naves plures, quam ex lege permissæ erant, ha- beret, & quòd filium Masinissæ, nempe Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, urbe exclusum im- misso ex insidiis equitatu violassent) bellum indici. Uticenses legati Ro- mam venerunt, se suaque dedentes: ea legatio, veluti maximum belli omen, grata patribus, acerba Car- thaginiensibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Car- thaginienses se dedebant. Catonis sententia pervicit, ut decreto per- staretur, & ut Consules quam- primum ad bellum proficiscerentur. *Mancino deinde consule terrâ ma- rique fervebat obsidio. Operis pri- mus nudatus est: & primus, & sequens, & tertius jam murus: cum tamen Byrsa, quod nomen arci fuit, quasi altera civitas resi- stebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ no- men Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem conversa Respu- blica, finem belli reposcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, A- fricani illius magni filius in decus gentis assumpserat, hoc scilicet fato, ut, quam urbem concusserat avus, nepos ejus everteret*: verba sunt Flori lib. 2. c. 15. quem lege.

2 Hic fuit (ut cœpimus dicere) A- milcaris filius, dux aut Imperator Carthaginiensium, quem adhuc im- puberem jurejurando pater ante aras astrinxisse fertur, ut cum primum per ætatem liceret, arma contra Romanos sumeret. Sed de hoc jam diximus.

3 Id est, postquam no- men Romanum ad maximam per- venerat dignitatem; nam tunc no- men Romanorum magnum erat per totum terrarum orbem, propter magnitudinem imperii.

1 Per-

Romani, Italiæ opes [1] maxime [2] attriverat; [3] Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui postea Africano cognomen [4] ex virtute fuit, multa & [5] præclara rei militaris facinora [6] fecerat: [7] ob quæ, [8] victis Carthaginiensibus, & capto [9] Syphace, [10] cujus in Africa magnum, atque late imperium [11] valuit, populus R. quascumque urbes, & agros [12] manu ceperat, [13] regi dono dedit. [14] Igitur amicitia [15] Masinissæ [16] bona atque [17] honesta [18] nobis [19] permansit: [20] sed imperii, vitæque ejus, finis idem fuit. [21] Deinde Micipsa [22] filius regnum solus obtinuit, Manastabale, & Gulussa [23] fratribus morbo [24] absumtis. [25] Is Atherbalem, & Hiempsalem [26] ex sese [27] genuit; Jugurthamque Manastabalis

1 Præcipue. 2 Comminuerat: quia scilicet multas & clarissimas victorias in Italia ex ducibus atque imperatoribus Romanis assecutus fuerat. 3 Hic avus fuit Jugurthæ, pater Micipsæ, acerrimus primum nominis Romani hostis, postea verò fidelissimus socius. 4 Id est, propter virtutem, id est, fortitudinem. 5 Illustria facta. 6 Scilicet Masinissa; quia una cum Scipione bis Hasdrubalem & Syphacem prælio atque acie vicit; & postremo ipsum Hannibalem. 7 Scilicet præclara rei militaris facinora. Hic præpositio *ob* est propter, & denotat causam: Ter. Ergo pretium *ob* stultitiam fero. Aliquando significat coram: ut, *Ob* oculos versari. 8 Hoc est, postquam Carthaginienses erant victi, & Syphax captus. 9 *Syphax* Numidiæ rex fuit, qui, cùm Scipioni per Lælium fuisset conciliatus, bellique societatem, amicitiæ fœdera, & contra Pœnos consilia cum eo iniisset, paulò post sollicitatus à Carthaginiensibus per nuptiarum occasionem formosissimæ fœminæ Sophonisbæ, Asdrubalis filiæ, amicitiæ Scipionis renunciavit, ab eoque defecit, & Carthaginiensium arma secutus, brevi tempore à Lælio, & Masinissa captus ad Scipionem catenatus ductus est, à quo in triumpho circumductus, & deinde in carcerem inclusus inediâ vitam finiit: atque sic perfidiæ illius pœnas dedit. Lege Val. Max. de hac perfidiâ disputantem lib. 6. c. 9. Contra Masinissa a Syphace regno exturbatus erat: exsul itaque & profugus, semel à Scipione receptus, fidem egregie coluit: quare à Romanis rex salutatus, & amplissimo Syphacis regno donatus est. Regum totius Africæ maximus & potentissimus, vixit ad nonagesimum ætatis annum, florens opibus, gloriâ, & dignitate: tanti est servasse fidem, aut ad felicem inclinasse parietem. 10 Syphacis scilicet. 11 Multum potuit. 12 Vi. 13 Masinissa. 14 Ordo est: Igitur amicitia Masinissæ permansit nobis bona atque honesta: sed idem fuit finis imperii ejus, & vitæ *ejus*. 15 Regis Numidiæ. 16 Qui utilis. 17 Quia gloriosa, & honestate digna. Quid enim gloriosius, quam ut populus quispiam regem sibi beneficio devinciat. 18 Romanis. 19 Usque ad vitæ suæ finem mansit. 20 Duplex (meo quidem judicio) ex his verbis elici potest sensus: vel, quòd non prius amiserit imperium, quam vitam; vel, quòd nemo ipsi tali imperio dignus successerit. 21 Intellige post mortem Masinissæ. 22 Masinissæ. 23 Intellige Micipsæ. 24 Extinctis. *Absumere* sæpius sumitur pro consumere. Teren. Nam ut alia omittam, pitissando modo mihi quid vini *absumpsit?* 25 Rex Micipsa. 26 Id est, de semine suo. 27 Procreavit, generavit.

balis fratris filium, [1] quem [2] Maſiniſſa, [3] quod [4] ortus [5] ex concubina erat, [6] privatum reliquerat, eodem [7] cultu, [8] quo [9] liberos ſuos, domi [10] habuit.

VI. [11] Qui, ubi primum [12] adolevit, [13] pollens viribus, [14] decora facie, ſed [15] multo maxume [16] ingenio validus, non ſe [17] luxui neque [18] inertiæ [19] corrumpendum dedit; ſed, uti [20] mos gentis illius eſt, [21] equitare, [22] jaculari,

[1] curſu

1 Jugurtham. 2 Pater Micipſæ, & avus hujus Jugurthæ. 3 Quia. 4 Natus. 5 Hoc eſt, ex uxore illegitimâ. *Concubina* enim propriè eſt ea, quæ cum illegitimo viro concumbit. 6 Id eſt, nullo fungentem magiſtratu. 7 Ornatu, victu & veſtitu. 8 Scilicet *habuit*. 9 Id eſt, legitimos filios ſuos. 10 Hoc eſt, tractavit: ſic ſumitur iſta vox in Catil. ubi dicitur Sylla exercitum ſuum luxurioſe nimiſque liberaliter *habuiſſe*, id eſt, tractaſſe. 11 Jugurtha. Proſequitur laudes Jugurthæ. 12 Crevit, grandior effectus eſt. 13 Valens, potens. 14 Id eſt, habens faciem decôram. 15 Præcipue. 16 Hoc eſt, animi ſolertiâ, ac induſtriâ. 17 Luxuriæ. 18 Hoc eſt, ut corrumperetur. 19 Tradidit. 20 Conſuetudo. 21 Pro equitabat. Numidæ equitandi ſemper peritiſſimi fuêre, ideòque equeſtri laude neutiquam caruerunt, frenis autem non adigebant equos, ſed virgâ inflectebant: habebant tamen eos adeò ſeſſoribus obſequentes, ut ſolo nutu regerentur, veluti ſi frenati eſſent; unde & *infreni Numidæ* a Marone dicuntur. Jugurtha ergo equeſtri exercitationi operam dedit. Nec mirum: omnium enim exercitationum, quæ ad futurum Regem ſpectant, præcipua habenda eſt equitandi ratio: quæ quidem in pace jucunda eſt, in bello autem non modo utilis, verum etiam perquam neceſſaria. Quia enim ineptè & indecore equo inſidet, imprimis ab aliis irridetur, deinde inutilis in pugna ad omnes bellicas actiones habetur. Non adverſarii ictum ſuſtinêre aut cavêre poteſt, non haſtam ſuam dirigere, non equum flectere, non ex eo jaculari, non arcum tendere, aut quippiam utiliter aut decore agere, ſed parvo ictu minimâque ſuccuſſione excutitur, adeò ut ab omni equeſtri militia extrudendus ſit. Unde Julius Cæſar, puer admodum equo inſidère conſuevit, quâ in re adeo agili corpore extitit, ut reflexis poſt terga manibus, equum ſaltibus curſibusque immotus ipſe concitaret, & è veſtigio habenis regeret, ſtatimque in exiguum orbem circumflecteret, & à præcipiti curſu retineret. Ideòque Romani ut conſenſu omnium gentium mortales omnes virtutibus excelluerunt, ſic etiam in equeſtri militia præſtiterunt, quam quidem tanti æſtimarunt, ut unum ex tribus civitatis ordinibus honoris gratiâ *equeſtrem* appellaverint. Et cum nono poſt Reges exactos anno, in maxima bellorum difficultate Dictatorem primò creaſſent, cujus dicto omnes parerent, *magiſtrum equitum* ei adjecerunt, ut oſtenderent Dictatorem ſtatuto quodam tempore Regem eſſe, magiſtrum autem equitum militiæ ducem. 22 Jaculabatur, id eſt, jacula ſive tela emittebat. Qui vero jaculationem exercebant, habebant terminos & ſcopos ſibi propoſitos, quos modò præterire, modò attingere, victoriæ gratiâ quiſque conabatur. Unde Horatius lib. 1 Carm. Od. 8. *Sæpè diſco, ſæpè trans finem jaculo nobilis expedito.* Hac jaculandi peritiâ Cretenſes maxime excelluiſſe tradunt. Scythæ mortales ſe omnes ſagittandi jaculandique ex equo ratione atque uſu præſtare profitentur: & certe Latina linguâ *Sagittare*, noſtrate lingua eſt *ſchieten*, forſan à Scythis. Parthi quoque optimi ſagittarii fuiſſe perhibentur. Hi ita pugnabant, ut ſive procurrentibus equis, ſive terga dantibus, & fugientes quidem ſagittas mittant. Proinde ſæpe fugam ſimulabant, ut incautiores ſequentes facilius ſagittis figerent. Hoc etiam declarat verſus ille Virgilii, cum ait: *Fidentemque fugâ Parthum, celerique ſagitta.* Tanta autem violentia ſagittas emittebant, ut arma perfringerent, & per omne, quod obſtaret, durum aut molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque ſcutum poſſet reſiſtere.

1 Ex

[1] cursu [2] cum æqualibus [3] certare ; & ; [4] cum omnes [5] gloria [6] anteiret , omnibus tamen [7] carus esse : [8] ad hoc , [9] pleraq; tempora in [10] venando

1 Et hoc reges aliique plurimùm antiquitus certarunt. Alexander Macedo ita in currendi peritiâ se exercuit, ut præter cæteros æquales suos currendi celeritate præstiterit: & cùm aliquando rogaretur à familiari quodam suo, ad Olympicum nunquid stadium libens decertaret? *Libens equidem*, inquit, *si decertaturos mecum reges sim habiturus.* Curt. lib. 1. Achilles, quem Homeri præconio fortunatum exclamavit Alexander, cùm illius sepulchrum in Sigæo cerneret, heros fuit animi virtute, & corporis robore præstantissimus. Is, cùm ab armis otium erat, se ac socios suos omnes currendo statutum spatium exercebat, ut qui pro comperto duceret, currendi alacritatem plurimùm rei bellicæ conducere. Papyrius Cursor, qui de Samnitibus sub jugum missis, & de recepta Luceria triumphavit, vir fuit omni bellicâ laude dignissimus, & animi virtute corporisque viribus peregregius, huic præcipua pedum velocitas honoris cognomentum dedit, dictusque est *Cursor* ; vicit enim *currendo* omnes ætatis suæ juvenes. Quid de Pelopida Thebano, de Mario, de Pompeio, Sertorio, aliisque loquar, qui hoc exercitio plurimùm vel in ipsa senectute delectati fuêre. Unde Plato quoque ad bellicas exercitationes ita *cursum* commendavit, ut non solum viros & juvenes, verum etiam virgines, pueros, eos qui grandiores erant, & mulieres, omnesque tam nudos, quam armatos exercêri voluerit. 2 Id est, sociis, coævis. *Æqualis* enim sæpius refertur ad ætatem, dicunturque *æquales*, qui pares sunt ætate, & æque multos numerant annos. Aliquando sumitur pro simili: unde Plin. Cùm & ipse *æqualem* fortunam expertus fuissem. 3 Pro certabat, hoc est, contendebat. 4 Quamvis. 5 Id est, per laudem, & gloriosam, quæ de ipso prædicabatur, famam. 6 Superaret. Jungitur hoc verbum etiam cum dativo: ut apud Plaut. *Virtus omnibus rebus anteit* profectò. 7 Gratus, dilectus erat, cùm alioqui fere virtuti comes sit invidia. 8 Prætereà. 9 Plurima. 10 Venatio claris principibus semper fuit gratissima, & quasi peculiaris quædam exercitatio, nec quidem immeritò : speciem enim non parvam fortitudinis præ se fert, & similitudo ac præludium est ipsius bellicæ prudentiæ. Ducem præficit sibi venatio, cujus dicto omnes auscultant, hostem excursoribus provocat, exploratores in speculis disponit, insidias abdit, apertum Martem simulat, divortia, quæ ad fugam patent, observat, per saltus & arva pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis præcingit, cornuum strepitu progressui receptuique canit, dat signa prædæ ac victoriæ, ita ut certum sit venationem bello ac pugnæ simillimam esse. Consuescunt namque venatores nives, & æstus ferre, famem prædæ aviditate perferunt, equitando, currendo, prosiliendo, montem ascendendo, durioresque fiunt, & feris congrediendo, animoque quoque promptiores. In vetere Italicâ disciplinâ usus venationis vel præcipuus fuit. Hoc apud Virgilium gloriabundus Italus ille ostendit, dicens: *Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant, Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.* Alexander Macedo, ubi ab acie & armis quies aliqua aderat, assiduâ venatione oblectabatur. Nam leonem miræ magnitudinis, quasi laborum Herculis æmulus, peremit, & præcipuam semper venatorum curam habuit. Mithridates verò Ponti Rex ille, qui cum Romanis sex & quadraginta annos variâ fortunâ bellum gessit, cùm puer admodum patrem amisisset, vitam non solum noto antidoto tutatus est, sed venationis quoque studio ; adeò per septem annos neque urbis, neque ruris tecto usus fuerit, sed inter sylvas quasi errabundus vagaretur. Taceo hic Syllam, Pelopidam Thebanum, Viriatum Lusitanum, Persarum reges, aliosque De quibus lege (si placet) Patricium de Regis institutione, lib. III. Tit. VI.

nando [1] agere; leonem atque alias feras primus

1 Id est, agebat, transigebat. *Agere* autem proprie, est operari. Nam qui sedet, qui stat, qui cogitat, quiescit, jacet, moritur, aliquid *agere* dicitur: ita ut nullus, qui modò vivat, esse unquam possit sine actione: quippe & ipsum vivere, *agere* est; unde & *vitam agere* dicimus, id est, vivere. Ter. Primum hæc pudice *vitam*, parce, ac duriter *agebat*. Item *annum vigesimum*, vel *trigesimum agere*; sic, *annus vel mensis vigesimus agitur*, hoc est, currit, vel in cursu est. Aliquando significat inducere, impellere: ut Tres sunt affectus, qui homines in omnia facinora præcipites *agant*, ira, cupiditas, libido. Item pro effingere: ut *Ago stultum*, hoc est, fingo me stultum, sive repræsento me stultum. Hinc comœdiarum, & tragœdiarum, & aliorum hujusmodi dicuntur *Actores*, quoniam diversorum hominum gestus *agunt* in scena. Item orator, quia causam, & gestum vultus, ac corporis *agit*, *actor* vocatur: & tùm ipsa pronuntiatio, tum oratio, quæ habetur, cum etiam oratio scripta *Actio* est vocitata; & partes comœdiæ, & tragœdiæ *Actus* vocantur, à gestibus histrionum, qui ex hoc ipso *actuosi* dicuntur. *Agere bonum civem*, est fungi boni civis officio. Sic, *Agere Consulem*, vel *Senatorem*, est facere ea, quæ propria sunt Consulis, vel Senatoris. *Agere testudinem*, est admovère, vel applicare, teste Servio. Sic, *Agere vineas*, & *turres*. *Agere cum aliquo* dicimur, cum quippiam ab eo impetrare, vel aliquid ei persuadère conamur. *Bené*, vel *præclaré agi nobiscum* dicimus, cum res nobis feliciter succedunt, nihilque habemus, de quo magnopere queri possimus. *Agitur res nostra*, vel *de re nostra agitur*, hoc est, ad nos pertinet, vel res nostra in discrimen adducitur: ut in illo Horatii: *Tum* tua res agitur, *paries cum proximus ardet*. *Agere animam*, est mori, vel morti proximum esse. *Actum agere*, est nihil agere Ter. *Actum*, ajunt ne *agas*. Forma adagii est, à judiciorum consuetudine sumpta, quæ admonet fas non esse iterum agere causam, de qua jam sit pronunciatum. Hinc *Actum esse* semper in malam partem accipimus, & iis verbis proverbialiter desperationem significamus; ut, *Actum est de republica*, hoc est, respublica extincta, & perdita est: unde Ter. in Andr. *Actum est*, siquidem hæc vera prædicat; hoc est, nulla ampliùs spes est, non secus, ac in judicio, ubi lata semel sententia retractari non potest. *Aliud agere*, vel *alias res agere*, est non esse intentum iis, quæ aguntur. *Agere in crucem*, est tollere. *Agere diem festum*, est celebrare. *Agere gratias*, est verbis ostendere nobis aliquid fuisse gratum. Nam *habère gratiam* pertinet ad animum, cum memorem accepti beneficii mentem animumque habemus, & invicem gratificandi voluntatem. *Referre gratiam*, est facto beneficium acceptum remetiri. *Cuniculos agere*, est specus subterraneos effodere, per quos occultus in locum aliquem fiat aditus. Ab *ago* fit frequentativum *agito*, de quo diximus in Catil. & frequentativum aliud *actito*. Et *axis* circa quem *agitur*, hoc est, volvitur rota. Et *actuosus*, qui semper agit. Item qui gestus agit. Et *agilis*, levis, dexter, quique sese facile agit: à quo *agilitas*, hoc est, dexteritas corporis dicta. Et *agmen*, de quo infra dicemus. Ab *ago* composita fiunt *adigo*, quod est immitto, applico. Interdum circumago. Unde *adagium* dicitur proverbium, quasi *circumagium*, quòd per ora omnium *circumferatur*. *Circumago*, circumduco, regredior. *Perago*, quod est perficio. *Transigo*, duco. Plin. Ut ætatem hanc quietus *transigam*. *Abigo*, quod proprie est expello, quasi extra ago. Hinc *abigere* muscas à facie dicimus: *abigere* oves à pratis. Et *abacti magistratus* dicuntur, qui coacti deseruèrunt imperium, quasi à magistratu expulsi. *Abigere* quoque est furto tollere, & latrocinari, sed de pecuariis tantum animalibus dicitur. Unde *abactores* vocantur pecuariorum animalium fures, quos quidam *abigeos* vocant. Item ab *ago* fit *dego*, quod simplicis sui significationem retinet: ut *dego vitam*, hoc est, ago vitam. Item *exigo*, quod modò extorqueo; modo investigo; modò excludo, quasi extra ago. Plaut. Itaque omnes *exegi* foras. Modò debitum peto. Hinc *exigere pecuniam* dicimur, quæ nobis debetur: & *exactores* vocantur, qui pecuniam exigunt: & *exactius*, quod sæpius pro præterito ponitur.

mus, aut [1] in primis ferire; [2] plurimum [3] facere, & minimum ipſe de ſe loqui.

1 Qui-

ponitur. Virg. *Ac tribus exactis, ubi quarta acceſſerit æſtas.* Eleganter etiam *exactum* dicimus exhauſtum, & ſuperatum. *Prodigo*, quod modò portendo & præmonſtro ſignificat: unde *prodigia* dicta, de quâ voce in Catil. diximus. Modò conſumo; à quo *prodigus* dicitur luxurioſus, & bona ſua conſumens: & *prodigalitas* effuſio, & liberalitatis exceſſus. Item *ſubigo*, de hoc in Catil. egimus. *Ambigo*, quod propriè ſignificat circumago. Unde *ambactus* circumactus, & *ambages*, verborum circuitus dicuntur. Quoniam verò ii, qui in ancipiti ſunt, circumvertere mentem, & agitare animo ſolent, factum eſt, ut *ambigo* pro dubito ſumatur: quamvis ſint, qui ab *ambo* potiùs deductum *ambigo* velint. Unde *ambiguum* definiunt, quod in ambas agi partes poteſt; quod falſum eſt, quia non duobus tantùm modis, ſed pluribus etiam, quod *ambiguum* eſt, intelligi aliquandò poteſt. Ab *ambigo* fit *ambiguitas*, hoc eſt, dubitatio: & adverbium *ambiguè*, dubie. Item ab *ago cogo*, quaſi *coago*, quod proprie eſt, in unum colligo, congrego. Ter. *Quaſi talenta ad quindecim coëgi.* Sic Cic. Cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique *coguntur*. Interdum urgeo. Ter. Jubes-ne? Jubeo, *cogo*, atque impero. A quo fit *coagmentum*, conjunctio arcta: & *coagmento*, conjungo. Et *coagulo*, conſtringo, denſo. Hinc *coagulum* ea pars viſcerum, quâ ad denſandum lac utimur, quod in hædo præcipue laudatur. Item *coagulum* vocatur, quicquid denſat, ac jungit aliquid. Hinc *coagulatum*, conjunctum, ac conſtrictum dicitur. *Cogo* quoque aliquando pro conſtringo, & condenſo accipitur. Virg. *Nam frigore mella Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit.* A *con* verò præpoſitione inſeparabili, & *agito*, fit *cogito*, quod eſt mente volvo, quaſi *coagito*. Nihil enim aliud eſt, *cogitare*, quam mente agitare, & veluti in mora eſſe conſilii explicandi. A quo fit *excogito*, quod eſt cogitando invenio. Item ab *ago* fit *porrigo*, quaſi *porrò*, id eſt, procul *ago*. Propriè enim *porrigere*, eſt extendere. Sed quia *manum protendendo offerre aliquid ſolemus*, factum eſt, ut *porrigere* ſit aliquid à longe, & veluti *porrectis*, hoc eſt, protenſis brachiis offerre. Auguſtus, cùm ei quidam libellum trepidus offerret, & modò proferret manum, modò retraheret: *Putas te*, inquit, *ſtipem elephanto porrigere?* Ab hoc fit *exporrigo*, extendo. Item à *ſat* & *ago* componitur verbum *ſatago*, ſignificatque propriè anxius ſum, & quod vulgò dicitur, ſatis habeo, quod agam. Ter. Nam hic Clinia, etſi is quoque ſuarum rerum *ſatagit*, attamen habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciæ. 1 Id eſt, inter primos: ſic in Catil. *Manlius & Fæſulanus*, in primis *pugnantes*, *cadunt*. 2 Id eſt, plurima præclara facta. 3 Id eſt, faciebat. *Facere* propriè, eſt in opere eſſe, id eſt, rei alicujus *faciem* quandam inducere: unde à *faciendo facies* vocitata, ut ſuprà diximus. Qui ergo vas *facit*, vaſis *faciem* illi imponit. Transfertur porrò verbum *facio* ad innumeros propè uſus. Nam & *facere verba* dicimus, id eſt, loqui: & *facere iter*, id eſt, ire: & *facere aliquem certiorem*, id eſt, ſignificare alicui rem aliquam, ſive reddere aliquem alicujus rei indubium: & *facere alicui timorem*, id eſt, terrêre: & *facere ludos*, id eſt, exhibêre, & facere copiam & poteſtatem alicui, id eſt, permittere, dare poteſtatem. *Facere lucrum*, eſt lucrari. *Facere gradum*, eſt ambulare, vel etiam promovêre. *Facere initium*, eſt incipere. *Facere injuriam*, eſt verbo aut facto aliquem injuſtè lædere. *Facere ludos*, eſt irridêre. *Facere periculum*, eſt tentare, & experiri. *Facere poteſtatem*, ſive *copiam ſui*, eſt aditum ad ſe præbêre, & permittere ut ſecum agatur. *Facere impetum in aliquem*, eſt vi irruere & aggredi aliquem. *Facere progreſſum in ſtudiis*, eſt proficere. Facere quæſtum, eſt lucrari. *Ratum facere*, eſt confirmare. *Facere rem divinam*, eſt ſacrificare: *Facere reum*, eſt accuſare. *Facere ſtomachum alicui*, eſt commovêre aliquem, & bilem excitare. *Facere vota*, eſt ſupplicare. Et quod mirabilius eſt, cum *facere* & *pati* contraria ſint, facere tamen pro pati accipitur: ut, facere *jacturam*, damnum, naufragium. Ex-

[1] Quibus rebus Micipsa [2] tametsi initio lætus fuerat, existimans [3] virtutem Jugurthæ regno suo [4] gloriæ fore: tamen postquam [1] ho-

pro æstimare: unde *plurimi facio* hanc rem dicimus, id est, magni æstimo. Eodem modo *magnifacio*, & è contrario *parvifacio*, *nihili facio*, *flocci facio*, hoc est, contemno, & in nulla æstimatione habeo. Jungitur & cum genitivis *lucri*, & *sumpti*: ut, *lucrifacio* idem est, quod facio lucrum: & *sumptifacio*, quod est emo, seu in aliqua re emenda sumptum facio. A *facio* composita sunt *condocefacio*, quod est doceo, instruo. *Commonefacio*, admoneo. *Vacuefacio*, evacuo. *Calefacio*, *frigefacio*, *tepefacio*, notæ significationis. *Candefacio*, ignitum reddo. *Assuefacio*, *consuefacio*, quæ significant usu doceo. *Mansuefacio*, mansuetum ac mitem reddo. *Tabefacio*, corrumpo, & quasi in tabem verto. *Orbefacio*, orbitatem alicui induco, & orbum liberis facio. *Putrefacio*, putridum reddo. *Expergefacio*, excito. *Torrefacio*, exsicco. *Terrefacio*, metum incutio. *Rorefacio*, aspergo. *Rarefacio*, attenuo, vel rarum facio. *Pudefacio*, pudorem injicio. *Nigrefacio*, nigrum reddo. *Fabrefacio*, laboro: à quo *fabrefactum opus*, hoc est, artificiose factum, sive manu artificis factum. *Tremefacio*, tremorem injicio. *Stupefacio*, stupore afficio. *Patefacio*, aperio. *Sacrifico*, sacrificium facio. *Magnifico*, extollo: unde *magnificus*; de quo in Catil. *Ludificor*, per jocum ac ludum fallo. *Olfacio*, odoro. *Afficio*, commoveo: unde *afficere* dolore, injuriâ, gaudio dicimus. Hinc fit *affectio*, quæ secundum Ciceronem definitur, animi & corporis ex tempore aliqua de causâ mutatio: ut sunt gaudium, lætitia, misericordia, metus, &c. Hinc etiam fit verbum *affecto*, quod est nimio affectu, & anxie quæro. Hinc *affectatus sermo*, & *affectata oratio*, & *affectata verba*, dicuntur nimis anxie quæsita: *Interficio*, occido. *Officio*, de hoc in Catil. egimus. *Perficio*, absolvo. *Efficio*, de quo in Catil. à quo fit *efficax*, quod ad agendum aliquid vim habet, ac maxime conducit: à quo *efficacia*, id est, vis. *Proficio*, procedo: à quo fit *profectus*. *Præficio*, præpono, unde *præfecti* dicuntur, qui alicui rei agendæ præpositi sunt: magistratusque eorum *præfectura* dicitur. *Inficio*, tingo, coloro: à quo lanarum *infectores* appellati: & per metaphoram, corrumpo, fœdo, contamino; à quo *infectos* dicimus, qui aliqua sorde, vel aliquo morbo contaminati sunt. Item à *facio* fit *inficior* deponens, quod est nego: à quo fit nomen *inficias*, solum habens accusativum in plurali numero, & solum cum verbo *ire* jungitur. Dicimus enim *inficias eo*. Est autem *inficiari*, sive *inficias ire*, negare, & quasi *infectum*, hoc est, non factum testari. *Sufficio*, quod interdum significat satis sum. Virg. *Nec nos obniti contra, nec tendere tantum Sufficimus*. Nonnunquam subministro: hinc *suffectos* consules, & alios magistratus dicimus, qui in demortuorum locum substituti sunt. *Reficio*, recreo. *Conficio*, de quo in Catil. *Facesso*, quod modo significat facio. Virg. *Imperio lati parent, & jussa facessunt*. Modo recedo, ut, *facessant nugæ*. *Facilis*, quod interdum significat exorabilis: interdum quod facile dici, vel fieri potest. Item à *facio* fit *facies*, *facinus*, de quibus in Catil. Item *fœcundus*, quòd *fatiat* fructum, significatque opimum, & abundantem, à quo *fœcunditas*, abundantia. Item *facetus*, qui verbis *facit*, quod vult. Item *factitius*, ab alicujus similitudine factus: unde *factitia verba* dicimus, quæ ab alicujus vocis similitudine facta sunt; ut *balantes*, à *balando* oves vocitatæ sunt. Item *faxo*, faciam: item *fio*, quod est passivum verbi hujus *facio*, & fere cum iis omnibus componitur, cum quibus *facio*: ut, *commonefio*, *calefio*, *&c.* 1 Scilicet tam præclaris, & laude dignis, quia Jugurtha ita se dederat ad exercendas vires corporis. Ordo est: Quibus rebus tametsi Micipsa fuerat lætus initio, existimans virtutem Jugurthæ fore regno suo gloriæ: tamen postquam, ætate sua exacta, & liberis parvis, intelligit hominem adolescentem magis & magis crescere, permotus vehementer eo negotio, volvebat multa cum animo suo. 2 Quamvis. 3 Fortitudinem. 4 Hoc est, ad gloriam, ad honorem.

1 Jugur-

[redacted]

[1] hominem adolescentem, [2] exacta sua ætate, & [3] parvis liberis, magis magisque crescere [4] intellegit, vehementer [5] eo negotio [6] permotus, multa cum animo suo [7] volvebat. [8] Terrebat [9] eum [10] natura [11] mortalium [12] avida imperii, & [13] præceps ad explendam animi cupidinem; [14] præterea, [15] opportunitas suæque & [16] liberorum [17] ætatis, [18] quæ etiam [19] mediocres viros spe prædæ [20] transvorsos agit. ad hoc, [21] studia Numidarum [22] in Jugurtham accensa; ex quibus, si [23] talem [24] virum dolis interfecisset, [25] ne qua [26] seditio, [27] aut bellum [28] oriretur, [29] anxius erat.

VII. [30] His difficultatibus [31] circumventus, [32] ubi videt, neque per vim, neque insidiis [33] opprimi posse [34] hominem tam [35] acceptum popularibus, [36] quod erat Jugurtha [37] manu promtus, & [38] appetens gloriæ militaris, [39] statuit [40] eum [41] objectare [42] periculis, & eo modo [43] fortunam

[1] ten-

1 Jugurtham. Cicero in Oratione pro M. Cælio: *Impetus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, in adolescentiâ, tanquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quanta fruges industria sint futuræ. Etenim magno ingenio adolescentes semper refrænandi potius à gloriâ, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda.* 2 Finitâ, & ad ultimum vitæ terminum usque actâ. quia jam Micipsa ad extremam senectutem venerat. 3 Id est, habens liberos parvos, Atherbalem nempe & Hiempsalem. 4 Cognoscit, scilicet *Micipsa.* 5 Id est, eâ re; scilicet quod Micipsa Jugurtham magis magisque crescere intelligebat. 6 Perturbatus. 7 Cogitabat. 8 Id est, terrore afficiebat, pavefaciebat. Rationem reddit, quare Micipsa eo fuerit permotus, multaque in animo suo agitaverit. 9 Micipsam. 10 Id est, naturalis inclinatio. 11 Hominum. 12 Id est, cupida imperandi. 13 Proclivis & inclinata. 14 Scilicet *terrebat eum.* 15 Occasio seu aptitudo ad dolum patiendum. 16 Filiorum, quia adhuc parvi erant. 17 Jam (ut anteà dixit) *exactæ.* 18 Opportunitas. 19 Modestos. Q. d. nedum *summos* viros, qualis *erat Jugurtha.* 20 Id est, extra justitiæ, & æquitatis limitem vi depellit, & perversos facit, ut ex bonis malos faciat. *Transversus* enim *agi* dicitur, qui vi & impetu quodam ab instituto depellitur. Metaphora sumpta à navigantibus, qui secundo vento recto cursu feruntur, statu adverso *transversi aguntur. Transversus* proprie idem est, quod in obliquum versus; opponiturque *recto*; (est enim a verbo *transverto*, quod est in obliquum verto) sic *linea transversa* dicitur, quæ rectam lineam dissecat: Ex. gr. si linea recta, ab Ortu ducatur in Occasum, *transversa* diceretur, quæ à Septentrione ducta eandem mediam dissecat. 21 Favor, & benevolentia. 22 Erga. 23 Id est, tam eximium, tamque gratum & acceptum omnibus. 24 Jugurtham. 25 Ne aliqua. 26 Tumultus, scilicet *à suis.* 27 Scilicet à *Romanis vicinis-ve regibus.* 28 Existeret. 29 Sollicitus. 30 Talibus malis, ærumnis. 31 Cinctus. 32 Cum. 33 Exstingui. 34 Jugurtham. 35 Gratum. 36 Quia. 37 Id est, strenuus, fortis: sic in Catil. *Naturâ ferox, vehemens, manu promptus erat, maximum bonum in celeritate putabat.* 38 Valde cupidus. 39 Decrevit Micipsa. 40 Jugurtham. 41 Obiicere, exponere. 42 Scilicet belli. 43 Id est, aleam belli.

1 Expe-

[1] tentare. [2] Igitur [3] bello Numantino Micipsa, [4] cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteret; sperans vel ostentando [5] virtutem, vel [6] hostium [7] sævitia facile eum [8] occasurum, [9] præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. sed ea res longe aliter, [10] ac [11] ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, [12] ut erat [13] impigro atque [14] acri ingenio, ubi [15] naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hostium cognovit; multo labore, multaque cura, præterea modestissime [16] parendo, & sæpe [17] obviam eundo periculis, in tantam [18] claritudinem brevi pervenerat, ut, [19] nostris vehementer carus, Numantinis maxumo [20] terrori esset. Ac [21] sane, [22] quod difficillimum [23] in primis est, & prælio strenuus erat, & [24] bonus consilio: [25] quorum alterum [26] ex providentia timorem, [27] alterum ex audacia [28] temeritatem adferre [29] plerumque solet. Igitur [30] imperator omnis fere res [31] asperas [32] per Jugurtham [1] age-

1 Experiri, an scilicet Jugurtha aliquo modo opprimi posset. 2 Itaque. 3 Id est, quod gerebat contra Numantiam. Hispaniæ civitatem. Numantini verò, cùm Romanos multis cladibus affecissent, tandem à Scipione Africano Æmiliano obsessi, cum fames urgeret, se ipsos, in rabiem versi, ferro, veneno, ignique necarunt, teste Floro, lib. 2. c. 18. Ordo est: Igitur, cum Micipsa mitteret populo Romano auxilia equitum atque peditum bello Numantino: præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat, sperans eum occasurum facile, vel ostentando virtutem, vel sævitiâ hostium. Sed ea res evenit longe aliter, ac erat ratus. 4 Quandoquidem, quoniam. 5 Fortitudinem. 6 Numantinorum scilicet. 7 Crudelitate. 8 Id est occisum iri, moriturum. 9 Id est, ducem ac principem fecit, proposuit. 10 Hoc est, quam. 11 Id est, opinatus erat, sc. *Micipsa*. 12 Id est, secundum quod. 13 Strenuo, veloci. 14 Vehementi. 15 Indolem. 16 Obediendo imperatori. 17 Id est, sese objiciendo. 18 Nominis celebritatem. 19 Romanis. 20 Formidini. 21 Certe. 22 *Scilicet* esse simul strenuum in *prælio*, & bonum in consilio 23 *Præcipue*. 24 Utilis. 25 Scilicet esse bonum consilio. 26 Id est, propter providentiam, quâ cognoscitur periculum *Providentia* Græcis *πρόνοια* est, & a Cicerone definitur, *per quam futurum aliquid providetur, antequam factum sit*. Est enim à verbo *provideo*, quod proprie est, futurum aliquod video, antequam factum sit. Quoniam verò ea, quæ *providemus*, si mala sunt, aut vitamus, aut emendamus, factum est, ut *providere* aliquando vitare, sive cavere significet. Ter. Quæ si non astu *providentur*, me aut herum pessumdabant. Aliquando remedium præbere, consulere, prospicere. Cicero: Satis jam omnibus, quæ necessaria erant, *provisum* putabant. Quidam *prudentiam* à *providentiâ* ita distinguunt, ut *prudentiam* dicant in rebus humanis, *providentiam* in divinis. 27 Scilicet strenuum esse in prælio. 28 Id est, in consultationem, ut ita loquar. 29 Hoc est, ut plurimum 30 Scipio. 31 Difficiles. 32 Hic Præpositio *per* medium quendam & quasi intercessorem significat, ut sæpe: ut, per meos amicos obtinui: sic dicit Cic. Quando per me certior fias, id est, meâ operâ. *Per ætatem* etiam venuste dicitur pro eo, quod est, permittente ætate: Ter. Cætera signa neque sciebat, neque per ætatem

etiam

[1] agere, [2] in amicis [3] habere, magis magisque eum [4] indies [5] amplecti. [6] quippe [7] cujus neque consilium, neque inceptum ullum [8] frustra erat. [9] Huc [10] accedebat [11] munificentia animi, & ingenii [12] solertia: [13] quibus rebus sibi multos ex Romanis [14] familiari amicitia [15] conjunxerat.

VIII. [16] Ea tempestate in exercitu [17] nostro fuere complures [18] novi, atque nobiles, [19] quibus divitiæ [20] bono honestoque [21] potiores erant, [22] factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti; qui Jugurthæ [23] non mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex [24] occidisset, [25] fore [26] uti [27] solus [28] imperio Numidiæ potiretur: in [29] ipso maxumam [30] virtutem, Romæ omnia [31] venalia esse. Sed postquam, Numantia deleta, Pub. Scipio [32] dimittere [33] auxilia & [34] ipse revorti [35] domum decrevit: [36] donatum, atque laudatum magnifice [37] pro concione Jugurtham [38] in prætorium adduxit; [39] ibique [40] secreto [41] monuit, uti potius [42] publice, quam [43] privatim, amicitiam populi R. [44] coleret: [1] neu

etiam potuerat. *Per ludum, per jocum*, id est, ludendo & jocando aliquid facere. Sic, *Per me* licet tibi hoc facere, id est, te non impedio: *Per* aliquando quoque localem, interdum quoque temporalem habet significationem: ut, *Per* urbem vado: *per* medium diem operor. Aliquando jurandi est: ut, *Per* Deos atque homines te oro. 1 Id est, agebat, exequebatur. 2 Inter amicos. 3 Habebat. 4 Per singulos dies. 5 Amplectebatur. 6 Utpote. 7 Jugurthæ. 8 Hoc est, frustra initum. 9 Id est, ad has virtutes. 10 Addebatur. 11 Liberalitas, quia Jugurtha liberalis erat. 12 Industria. 13 Scilicet *munificentiâ animi, & ingenii solertiâ*. 14 Id est, tali amicitiâ, qualis solet esse inter familiares. 15 Devinxerat, scilicet *Jugurtha*. 16 Eo tempore. 17 Hoc est, Romano. 18 Scilicet *homines*, qui tum primum magistratu aliquo fungebantur. 19 Scilicet *hominibus novis atque nobilibus*. 20 Id est, probitate & honestate. 21 Meliores, chariores. 22 Proclives ad factionem & seditionem: sic in Catil. *Cn. Piso adolescens nobilis summæ audaciæ, egens, factiosus*. 23 Id est, maximum. 24 Mortuus esset. 25 Futurum esse. 26 Ut. 27 Scilicet *Jugurtha*. 28 Imperium adipisceretur. 29 Jugurthâ. 30 Animi fortitudinem. 31 Id est, pecuniâ nobilibus & potentibus emenda & impetranda quæcunque vellet. 32 Id est, abeundi potestatem dare. 33 Hoc est, qui auxilio venerant adversus Numidas. Notandum hic obiter, universum exercitum Romanum in duas partes fuisse divisum, in *legiones* nempe, & *auxilia*. De *legionibus* satis diximus in Catil. *Auxilia* autem dicebantur ii milites, qui à sociis, vel à fœderatis gentibus mittebantur alicui auxilio. In qua significatione frequentius utimur plurali numero, ut hoc loco videre est. 34 P. Scipio. 35 Romam. 36 Scilicet coronis & insignibus victoriæ. 37 Hoc est, coram toto exercitu ad audiendum convocato. 38 Id est, in tabernaculum Imperatoris: *Prætorium* dicebatur tabernaculum, quod Duces exercituum, vel Imperatores, sive Consules, sive Dictatores, sive *Prætores* occupabant. 39 In Prætorio. 40 Clam. 41 Scilicet *Jugurtham*. 42 Hoc est, bene officio in rempublicam collato. 43 Id est, beneficio in privatos, sive in hos aut illos collato. 44 Servaret.

1 Neve

[1] neu quibus [2] largiri insuesceret, [3] periculose à paucis emi, [4] quod multorum esset, si permanere vellet in suis [5] artibus, ultro [6] illi & gloriam, & regnum venturum: [7] sin [8] properantius pergeret, suamet ipsum pecunia [9] præcipitem casurum.

IX. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipsæ red-
„ deret, dimisit. earum [10] sententia [11] hæc erat: [12] Ju-
„ gurthæ [13] tui bello Numantino [14] longe maxima vir-
„ tus fuit: quam rem tibi certè scio gaudio esse. nobis
„ ob merita sua carus est: ut [15] idem S. P. Q. Rom. sit,
„ [16] summa ope nitemur. Tibi [17] quidem [18] pro nostra
„ amicitia [19] gratulor. [20] en habes virum dignum [21] te,
„ atque avo suo Masinissa. Igitur [22] rex, ubi ea quæ [23] fama [24] acceperat, ex litteris [25] imperatoris ita esse cognovit, [26] cum [27] virtute, [28] tum [29] gratia [30] viri [31] permotus, [32] flexit animum suum; & Jugurtham beneficiis [33] vincere [34] aggressus est, statimque [35] eum [36] adoptavit, & [37] testamento [38] pariter [39] cum filiis

[1] hæ-

1 Neve aliquibus. 2 Id est, largitiones & munera facere. 3 Summo cum periculo. 4 Intellige succedere in regnum populi Romani suffragio. 5 Virtutibus, quibus tunc usus erat. 6 Jugurthæ. 7 Sed si. 8 Nimis properanter, quam par erat. 9 Id est, præcipitanter. 10 Argumentum. 11 Talis. 12 Ordo est: Virtus Jugurthæ tui fuit longe maxima bello Numantino: quam rem ego certò scio tibi esse gaudio. *Jugurtha* est nobis charus ob merita sua, & *nos* nitemur summâ ope, ut sit idem Senatui, & populo Romano. 13 Id est, à te ad bellum missi filii per adoptionem. 14 Multò. 15 Id est, iisdem charus. 16 Hoc est, totis viribus & facultatibus laborabimus: sic in Præfat. Catil. *Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animalibus*, summa ope niti *decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, &c.* 17 Equidem, certe. 18 Id est, juxta, secundum nostram amicitiam. 19 Gaudeo fortunâ ac felicitate tuâ. Notandum est, triplicem hoc verbum fere habere constructionem. Interdum enim absolute ponitur sine aliquo casu à tergo: ut in illo Ovidii; *Prisca juvent alios, ego nunc me denique natum Gratulor.* *Interdum* cum solo dativo construitur. Cic. Itaque *tibi* (quod vere facere possum) libenter quoque *gratulor*. Nonnunquam etiam accusativum habet cum dativo. Idem; Appellat hominem, & ei voce maximâ *victoriam gratulatur*. Invenitur etiam aliquando cum solo accusativo, ita tamen ut dativus subauditur. Ter. Salutant, ad cœnam vocant, *adventum gratulantur*; ubi intelligitur dativus *mihi*. *Gratulari* aliquando significat, pro re bene gestâ gratias Diis agere: quemadmodum triumphantes solebant, qui equis albis, curruque aurato in Capitolium vecti, Jovi pro felici rerum successu taurum immolabant, quod Græci dicunt. χαριστήριον θύειν. 20 Ecce, q. d. maxima mihi suppetit causa, cur gratuler tibi, *habes virum dignum te, &c.* 21 Id est, genere tuo. 22 Micipsa. 23 Hoc est, ex fama. 24 Intellexerat. 25 Publii Scipionis. 26 Id est, partim. 27 Fortitudine. 28 Hoc est, multò magis. 29 Complacentiâ. 30 Jugurthæ. 31 Valde motus. 32 Id est, mutavit, declinavit animum suum ab odio ad amorem & favorem. 33 Hoc est, devincire sibi. 34 Id est, summis viribus laboravit. 35 Jugurtham. 36 In filii locum assumpsit. 37 Quod scilicet condidit. 38 Pari portione. 39 Atherbale & Hiempsale.

1 Hæres

[1] hæredem [2] instituit. Sed [3] ipse paucos post annos, morbo, atque [4] ætate [5] confectus, cum sibi finem vitæ adesse [6] intelligeret, coram amicis, & cognatis, [7] itemque Atherbale, & Hiempsale filiis, [8] dicitur [9] hujuscemodi verba [10] cum Jugurtha habuisse.

X. „ [11] Parvum ego te, Jugurtha, amisso [12] pa-
„ tre, [13] sine spe, [14] sine opibus, in meum regnum
„ accepi, existimans non minus me tibi, quam liberis,
„ si [15] genuissem, ob beneficia [16] carum fore, neque [17] ea
„ res [18] falsum me habuit. Nam ut [19] alia magna, &
„ egregia tua facinora omittam, [20] novissime rediens
„ [21] Numantia, meque regnumque meum [22] gloria ho-
„ noravisti; [23] tuaque virtute nobis Romanos [24] ex ami-
„ cis amicissimos fecisti: [25] in Hispania [26] nomen
[1] fa-

1 *Hæres* is dicitur, qui defuncto succedit in jus universum, quod habebat: ab *hærendo* quidam dictum putant, quia, qui *hæres* est, *hæret* seu proximus est illi, cujus est *hæres*. Quidam hoc nomen ab *herus* derivant, & per simplex e, scribendum putant, quòd Dominus fiat bonorum, quæ ad eum perveniunt. *Secundus hæres* dicitur, qui hæredi instituto substituitur, eà lege, ut si prior hæreditatem non adeat, devolvatur ad secundum. Notandum hic obiter, *adire hæreditatem*, & *immiscēre se hæreditati* quosdam ità distinguere, ut *adeant hæreditatem*, qui alieni sunt, hoc est, qui non sunt filii, nec filiorum filii: filii verò sive filiorum filii *immiscere se hæreditati* dicantur: sed hæc confunduntur. Ab *hærede* fit *cohæres*, qui simul hæres institutus est, & *exhæres*, qui extrà hæreditatem est, hoc est, qui hæreditate privatus est. Hinc *hæreditarius, a, um*, quod ad hæreditatem pertinet, à quo *bona hæreditaria* dicuntur. *Morbos* etiam *hæreditarios* vocamus, qui parentum vitio nobis obtingunt. Ab *hærede* quoque fit *hæreditas*, quæ est successio in universum jus, quòd defunctus habebat tempore mortis. Item *hæredium*, id est, patrium prædium, quod nobis hæreditate venit. 2 Ordinavit. 3 Micipsa. 4 Id est, senio. 5 Debilitatus, consumptus. 6 Sentiret. 7 Et similiter. 8 Micipsa scilicet. 9 Qualia scilicet sequuntur. 10 Ad Jugurtham. 11 In principio captat Micipsa Jugurthæ benevolentiam à persona sua, ob beneficia ipsi impensa: quod & Terentianus ille Simo in Andriâ observat, sic loquens cum liberto suo Sosiâ: *Ego, postquam te emi à parvulo, ut semper tibi apud me justa & clemens fuerit servitus, scis, feci è servo ut esses libertus mihi, &c.* Ordo est: *ô Jugurtha, ego accepi te parvum in meum regnum amisso patre, sine spe, sine opibus, existimans me fore non minus charum tibi, quam si genuissem, ob beneficia: neque ea res habuit me falsum.* 12 Manastabale. 13 Scilicet *regni*: quia erat ortus ex concubina. 14 Quia Masinissa avus ipsum Jugurtham, ut supra videmus, privatum reliquit. 15 Scilicet *te*. 16 Dilectum. 17 Scilicet quà existimabam te mihi charum fore. 18 Id est, fefellit. 19 Scilicet facta. 20 Nuperrime, ultimò. 21 Id est, ex bello Numantino. 22 Honore, quia laudatus à Scipione rediit. 23 Id est, per tuam virtutem seu fortitudinem. 24 Id est, ubi prius tantum amici fuerant. 25 Ubi antea nomen familiæ celebre fuerat ex gestis Masinissæ cum Hasdrubale contra Romanos; celebrius jam factum est ex præclaris & egregiis Jugurthæ factis cum P. Scipione pro Romanis. 26 Id est, gloria & fama. *Nomen* est nominatio ista, per quam aliquem agnoscimus. *Nomen* etiam sumitur pro debito, quod sine usura contrahitur. Proprie tamen *nomen*, cùm de homine loquimur, est proprium gentilitium nomen, hoc est, quod originem gentis, vel familiæ declarat, ut Porcius, Cornelius. Hinc fit prænomen
quod

, [1] familiæ [2] renovatum eſt; poſtremo, [3] quod difficilli-
, mum inter mortales eſt, gloria invidiam [4] viciſti.
, [5] Nunc quoniam mihi natura finem vitæ facit, [6] per
, hanc dextram, [7] per regni fidem moneo, obteſtorque
, uti [8] hos, qui tibi [9] genere propinqui, [10] beneficio
, meo fratres ſunt, caros habeas; [11] neu malis alienos
, [12] adjungere, quam [13] ſanguine conjunctos retinere.
, Non exercitus, neque theſauri, [14] præſidia regni
, ſunt, verum amici; [15] quos neque [16] armis [17] cogere,
, neq; [18] auro [19] parare queas: [20] officio [21] & fide [22] pa-
, riuntur. [23] Quis autem [24] amicior, quam frater fra-
, tri? aut quem alienum [25] fidum invenies, ſi [26] tuis
, hoſtis fueris? [27] Equidem ego regnum vobis trado

, [1] fir-

quod nominibus gentilitiis præponitur: ut eſt M. Publius. *Cognomen*, quod uniuſcujuſque proprium eſt, & nominibus gentilitiis ſubjungitur: ut Cato, Scipio. Ita enim ordinantur: M. Porcius Cato, P. Cornelius Scipio. *Agnomen* eſt, quod extrinſecus aliquâ ratione, vel causâ quæſitum eſt, ut Africanus, à devicta Africa. A *nomine* etiam *cognomines* dicuntur, qui eiuſdem ſunt nominis. Item a *nomine* fit verbum *nomino*, quod eſt appello. Et *nomenclator*, à *nomineecalando*, hoc eſt, vocando. Is enim dicitur *nomenclator*, qui per nomina ſingulos appellat, ut in foro reos, aut in convivio convivas. 1 Id eſt, domus noſtræ. 2 Hoc eſt, novâ gloriâ nobilitatum. 3 Quæ res. 4 Superaſti. 5 Hoc eſt, quoniam natura nunc mihi moriendi neceſſitatem imponit. 6 Probabile enim eſt Micipſam, hæc loquentem, dexteram Jugurthæ apprehendiſſe. 7 Id eſt, quam regno debes. 8 Scilicet duos filios meos, Atherbalem & *Hiempſalem*, quos ſimul illi oſtendit. 9 Conſanguinitate, utpote patrueles: & Micipſa & pater Jugurthæ fratres erant. 10 Nempe quòd te in filium aſſumſerim, & teſtamento hæredem inſtituerim. 11 Neve. 12 Scilicet tibi, ad ſocietatem regni. 13 Id eſt, generis propinquitate. 14 Cuſtodiæ & protectiones. 15 Scilicet amicos. 16 Vi. 17 Acquirere. 18 Pecuniis. 19 Id eſt, comparare. 20 Beneficio, obſequio, & honeſto facto. *Officium* proprie eſt, quod quiſque efficere debet, obſervatâ *locorum*, temporum, & perſonarum ratione: ſive, *Officium* eſt ſuum cujuſque munus, quaſi *ob* quod *faciendum* ipſe factus, aut inſtitutus ſit: ut *officium* præceptoris eſt docêre, diſcipuli diſcere. Unde in familia bene inſtituta, dicimus omnes in *officio* eſſe oportêre, id eſt, omnes oportêre agere, quæ debent. *Ob* enim præpoſitio duo denotat, propter & contrà; unde *Officio*, id eſt, noceo, quaſi contrà id, quod utile ſit, facio. Et quoniam proprium hominis *officium* eſt, alteri pro viribus prodeſſe, & omnibus, quantum in ſe eſt, gratificari, & benefacere, factum eſt, ut *officium* accipiatur pro beneficio: unde Cic. De Amic. Odioſum ſane genus hominum *officia* exprobrantium, quæ meminiſſe debetis, in quem collata ſunt: non commemorare, qui contulit. Hinc *officioſus* dicitur obſequioſus, & qui libenter officium ſeu beneficium alicui exhibet. A quo fit adverbium *officioſe*, id eſt, cum officio, & (ut ita dicam) obſequioſe. Et *officialis*, quod ad officium pertinet, vel quod de officio tractat. *Officium* quoque dicitur magiſtratus, vel quia honoris gratiâ eſt inſtitutus, vel, quia jus, quod cuique debetur, reddit. Ab eodem vocabulo etiam *officina* dictus eſt locus, in quo artifices opera ſua faciunt: & in hoc differt à *taberna*, quod *officina* eſt, ubi opera efficiuntur; *taberna*, ubi venduntur. 21 Fidelitate. 22 Acquiruntur. 23 Q. d. nemo. 24 Hoc eſt, magis amicus. 25 Fidelem. 26 Scilicet *amicis*. 27 Certe.

1 Sta-

„ [1] firmum, si [2] boni eritis; si [3] mali imbecillum. Nam „ concordia parvæ res crescunt, discordia [4] maxumae „ [5] dilabuntur. [6] Ceterum [7] ante hos te, Jugurtha, „ qui ætate, & sapientia [8] prior es, ne [9] aliter [10] quid „ eveniat, [11] providere decet. Nam in omni [12] certa- „ mine, qui [13] opulentior est, [14] etiam si accipit inju- „ riam, tamen, quia [15] plus potest, [16] facere videtur. „ Vos autem, Atherbal, & Hiempsal, [17] colite, [18] ob- „ servate [19] talem hunc [20] virum: imitamini [21] virtu- „ tem, & [22] enitimini, ne ego meliores liberos [23] sump- „ sisse videar, quam [24] genuisse.

XI. [25] Ad ea Jugurtha, tametsi [26] regem [27] ficta locutum intelligebat, & [28] ipse [29] longe aliter animo [30] agitabat; tamen [31] pro tempore benigne respondit. Micipsa [32] paucis

1 Stabile. 2 Id est, concordes & unanimes. 3 Id est, discordes. 4 Scilicet *res*. 5 Decidunt. Pulchra mehercule nec non divina Micipsæ admonitio: cujus veritatem graphice & vivis coloribus depinxit Scilurus; moriens enim ad se adduci jussit quatuor & viginti suos filios, ac totidem tela, in fascem arcte colligata, singulis eorum universa confringenda dedit: id autem singulis se posse negantibus, aut frustrà tentantibus, quippe viribus suis majus, dissoluto fasce singula coram ipsis facillime confregit: addiditque hæc verba: Donec, filii animo meo charissimi, vos amor & concordia junctos continebit, nullæ vobis insidiæ, nulla, quantumvis magna, vis hostium nocebit: sed si mutuis dissidiis altercantes, rupto concordiæ vinculo, distrahamini, haud dubie omnes alii post alios propediem interibitis, aut alienâ, aut vestrâ ipsorum manu. Utque Tyrrheous lapis, quamvis grandis (teste Plinio) integer innatat, fractus in fundum concidit; sic & imperia, civitates, populi per concordiam sustinentur, sine eâ pessum eunt. Hæc illa est, contra quam nullæ insidiæ sunt opportunæ, nulla calliditas satis callida, nulla vis satis valida. Hæc virtutes nutrit, vitia expellit, & quicquid est honestarum artium simul efflorescit, quæ semper pacis, & comites esse solent, & alumnæ. Quin & *Tutus bos avidè rura perambulat, Ditat rura Ceres, almaque Faustitas: Pacatum volitant per mare navitæ, Culpari metuit fides.* 6 Ordo est: Ceterum, ô Jugurtha, decet te ante hos providere, ne quid eveniat aliter, quia tu es prior ætate, & sapientiâ. Nam in omni certamine, *is*, qui est opulentior, etiamsi accipit injuriam, videtur tamen facere *injuriam*, quia plus potest. 7 Id est, magis, aut potius quam hos filios meos decet, scilicet Atherbalem & Hiempsalem. 8 Superas. 9 Scilicet quam volumus, & quam dixi, nempe discordiâ. 10 Aliquid. 11 Prospicere. 12 Contentione, discordiâ. 13 Ditior, potentior. 14 Quamvis. 15 Id est, potentior est. 16 Scilicet injuriam. Nec mirum; nam *omnes, quibus res sunt minus secundæ, magis sunt, nescio quomodo suspiciosi: ad contumeliam omnia accipiunt magis, propter suam impotentiam se semper credunt negligi*, verba sunt Terentii in Adelph. 17 Honorate, amate. 18 Hoc est, cavete ne qua in re offendatis. 19 Tam Egregium & præstantem. 20 Jugurtham. 21 Scilicet ejus. 22 Elaborate efficere. 23 Assumpsisse, adoptasse. 24 Generasse. 25 Scilicet verba, quæ à Micipsa dicta erant. 26 Micipsam. 27 Falsa, & contra mentem suam dicta. 28 Jugurtha. 29 Quia scilicet solus imperare conabatur. 30 Meditabatur cogitabat. 31 Id est, pro ratione temporis: hoc est, sicuti moribundo respondendum erat. 32 Sc. postquam ea dixisset.

1 Sal-

cis poſt diebus moritur. [1] Poſtquam illi [2] more regio [3] juſta [4] magnifice [5] fecerant, [6] reguli [7] in unum convenerunt, ut inter ſe de cunctis [8] negotiis [9] diſceptarent. Sed Hiempſal, qui [10] minimus ex illis erat, [11] natura ferox, antea etiam ignobilitatem Jugurthæ, quia [12] materno genere [13] impar erat, [14] deſpiciens, [15] dextera [16] Atherbalem [17] adſedit, [18] ne medius ex tribus, [19] quod apud Numidas [20] honori [21] ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, [22] ut ætati concederet, [23] fatigatus [24] à fratre, [25] vix [26] in partem alteram tranſductus eſt. [27] Ibi cum multa de adminiſtrando imperio diſſererent, Jugurtha inter alias res [28] jacit, oportere [29] quinquennii [30] conſulta, & decreta omnia [31] reſcindi. [32] Nam [33] per ea tempora [34] confectum [35] annis Micipſam parum [1] ani-

1 Salluſtius hoc loco initium facit narrandi diſcordias inter regulos ortas poſt obitum Micipſæ. 2 Hoc eſt, ut regem decet, vel ſecundum regiam conſuetudinem. 3 Exequias funebres. *Juſta* enim dicuntur exequiæ, quæ mortuis impenduntur, ita dicta, quòd *jure* fierent his, qui de nobis viventes bene meriti fuerant. 4 Sumptuoſe. 5 Scilicet Micipſæ jam mortuo. 6 Id eſt, minores reges, ſeu cohæredes regni, ſcilicet Atherbal, Hiempſal & Jugurtha. *Regulus* autem non ſtaturæ, ſed potentiæ diminutionem ſignificat. 7 Scilicet *locum*. 8 Scilicet ad regnum ſpectantibus. 9 Agerent, diſputarent. 10 Sc. *natu*. 11 Ex naturali inclinatione. 12 Quia ex concubina natus erat. 13 Inferior. 14 Contemnens. 15 Id eſt, à dextera parte, aut manu. 16 Fratrem majorem natu. 17 Hoc eſt, juxta Atherbalem ſedit. 18 Locus honoratior quis fuerit in Senatu, aliisve congreſſibus, controverſum eſt. Plurimi tamen autores, medium locum honoratiſſimum apud Romanos fuiſſe, teſtantur. Sic Suetonius in Claudio cap. 21. *De majore negotio acturus, in curiâ medius, inter Conſulum ſellas, Tribunitio ſubſellio ſedebat*: ſic Hadrianus Imperator *ſervo, inter duos Senatores ambulanti, colaphum juſſit impingi*: ut refert Ælius Spartianus in vita ipſius. Quod ne ad profanos tantum modò ritus revocemus, ipſe Servator noſter CHRISTUS apud Lucam c. 2. *inventus eſt ſedens in medio doctorum*: & in Prophetæ Danielis cap. 13. *Veni & ſede in medio noſtrum, & indica nobis, quia tibi dedit honorem ſenectus.* Poëtæ etiam hoc confirmant. Virg. de Ænea ſuo lib. 5. Æn. *Magnâ medius comitante catervâ*: Et paulò poſt ibidem loci: *Quò ſe multis cum millibus heros Conſeſſu medium tulit.* Et lib. 7. de Latino rege: *Solio medius conſedit avito.* 19 Scilicet medium eſſe ex tribus. 20 Ad honorem: quia medius locus ſolet principi tribui, ut diximus. 21 Æſtimatur. 22 Id eſt, ut locum daret Jugurthæ, qui ætate major erat. 23 Hoc eſt, crebris admonitionibus ſollicitatus. 24 Atherbale. 25 Difficulter, quaſi cum vi & labore. 26 Id eſt, in ſiniſtram translatus. 27 Id eſt, in eo loco. 28 Innuit, ſignificat: ſic Cicero ad Atticum 2. Sed illud quid ſit, ſcire cupio, quod *jacis* obſcure. 29 Id eſt, facta a Micipſa proxime elapſo quinquennio. 30 Statuta. Hinc dicimus *Senatus conſultum*, pro eo, quod Senatus decrevit. 31 Irrita haberi, abrogari: ut apud Ter. Mihi non videtur, quod ſit factum legibus, *reſcindi* poſſe. 32 Scilicet *dicebat*. 33 Scilicet quinquennii. 34 Debilitatum: ſic paulò ante: *Sed ipſe paucos poſt annos, morbo atque ætate confectus.* 35 Senio.

1 Ra-

[1] animo valuisse. Tum [2] idem Hiempsal placere sibi respondit: [3] nam [4] ipsum illum [5] tribus his proximis annis [6] adoptione, [7] in regnum pervenisse. Quod verbum in pectus Jugurthæ [8] altius, quam quisquam ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira & [9] metu [10] anxius, [11] moliri, parare, atque ea [12] modo in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. [13] Quæ ubi [14] tardius [15] procedunt, neque [16] lenitur [17] animus ferox: [18] statuit [19] quovis modo [20] inceptum perficere.

XII. [21] Primo conventu, [22] quem ab regulis factum [23] supra memoravi, propter [24] dissensionem placuerat dividi thesauros [25] finesque imperii singulis [26] constitui. Itaque tempus [27] ad utramque rem [28] decernitur, sed [29] maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris, [30] alius [31] alio [32] concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida [33] forte [34] ejus domo utebatur, qui proximus [35] lictor Jugurthæ,

1 Ratione, intellectu. 2 Scilicet ut omnia consulta, & decreta quinquennii rescindantur. 3 Scilicet *ait*. 4 Jugurtham, qui hoc dixerat. 5 Scilicet quinquennii. 6 Per adoptionem Micipsæ. 7 Id est, in partem regni. 8 Profundiùs. 9 Scilicet, ne penitùs hæreditate privaretur. 10 Sollicitus. 11 Machinari. 12 Solummodò. 13 Scilicet machinata & parata, ut per dolum Hiempsal caperetur. 14 Scilicet, quam Jugurtha speraverat. 15 Effectum suum sortiuntur. 16 Mitigatur. 17 Jugurthæ scilicet. 18 Constituit. 19 Sive per dolum & clam: sive per vim & manifeste. 20 Propositum animi sui: scilicet mortem Hiempsalis. 21 In primo colloquio, quod fecerunt inter se reguli, decreverant vidère thesauros, & assignare unicuique partem imperii sui. Ordo est: Placuerat primo conventu, quem *ego* memoravi *esse* factum ab regulis, thesauros dividi propter dissensionem, & fines imperii constitui singulis. Itaque tempus decernitur ad utramque rem, sed *decernitur* maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli concessère interea in loca propinqua thesauris, alius *concessit* alio. 22 Scilicet *conventum*. 23 Paulò ante: dixerat enim; *Postquam illi more regio justa magnifice fecerant, reguli in unum convenerunt, ut inter se de negotiis cunctis disceptarent.* 24 Discordiam, ortam scilicet inter regulos. 25 Limites. 26 Attribui, assignari. 27 Scilicet ad thesauros dividendos, & ad regnum distribuendum. 28 Communi decreto constituitur. 29 Prius, scilicet *tempus decernitur*. 30 Scilicet *concessit*. 31 Ad alium locum. 32 Abiêre. 33 Casu. 34 Lictoris scilicet. 35 Id est, custos, nec non satelles corporis Jugurthæ. *Proximus* autem *lictor* dicebatur, qui proxime magistratum vel regem præcedebat. *Lictores* à *ligendo* nonnulli dictos volunt, vel quòd fasces virgarum *ligatos* ferebant; vel quòd, cùm magistratus populi Romani virgis quempiam verberari jussissent, crura ejus, ac manus *ligare* solebant. Consuli erant *lictores* duodecim: cæteris verò magistratibus (quales sunt Proconsules, Præsides, Prætores) sex. Hi fascem virgarum alligatum cum securi ferebant: idcirco *duodecim fasces* modò pro consulatu ponimus, & *fasces* pro magistratu. Causam autem, cur duodecim *lictores* Consuli essent, hanc tradunt: quòd hunc morem servabant Hetrusci, à quibus sicut toga prætexta, & sella curulis, ita & apparitores, & lictores sumpti sunt.

gurthæ, carus acceptusque [1] ei semper fuerat: [2] quem [3] ille [4] casu [5] ministrum oblatum [6] promissis onerat, [7] impellitque, [8] uti tanquam suam visens domum [9] eat: portarum [10] claves adulterinas [11] paret; nam [12] veræ ad Hiempsalem [13] referebantur: ceterum, [14] ubi [15] res postularet, se ipsum cum magna venturum [16] manu Numida [17] mandata brevi [18] conficit: atque uti [19] doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. [20] Qui postquam [21] in ædes irrupere; [22] diversi [23] regem quærere; dormientes alios, alios [24] occursantes interficere: [25] scrutari loca [26] abdita; [27] clausa [28] effringere: strepitu & tumultu [29] omnia [30] miscere: [31] cum [32] interim Hiempsal reperitur, occultans se [33] tugurio [34] mulieris ancillæ, [35] quo initio pavidus, & ignarus loci [36] profugerat. [37] Numidæ caput [38] ejus, uti [39] jussi erant, ad Jugurtham [40] referunt. Ceterum fama [41] tanti facinoris per omnem Africam brevi [42] divulgatur: [43] Atherbalem, omnesque, qui sub [44] Micipsæ imperio fuerant, metus [45] invadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures

sunt. Hunc verò numerum habuerunt Hetrusci, quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dabant. Sunt etiam qui à numero avium, quæ augurio regnum Romulo portenderunt, hunc numerum secutum putent. Quemadmodum in minoribus magistratibus sex tantùm *lictores* datos, à numero sex vulturum quos Remus conspexerat. 1 Jugurthæ. 2 Lictorem. 3 Jugurtha. 4 Forte. 5 Scilicet ad tale negotium perficiendum. 6 Pollicitationibus opprimit. Verbum autem *onerare* & cumulum promissorum, & obligationem ejus, cui promissio facta, significat. Livius lib. 35. Col laudatum eum consul *spe* præmiorum *onerat*. Eadem formula Tacitus 1. Annal & 1. Hist. & Curtius usi sunt. 7 Cogit, inducit. 8 Ut. 9 Scilicet in hospitium Hiempsalis. 10 Id est, falsas, ad verarum clavium similitudinem factas. 11 Comparet. 12 Scilicet *claves*. 13 Scilicet singulis noctibus, postquam portæ erant clausæ. 14 Quando. 15 Occasio, temporis opportunitas. 16 Id est, multitudine militum. 17 *Jugurthæ*. 18 Perficit. 19 Instructus. 20 Milites. 21 In quibus erat Hiempsal. 22 Hoc est, per diversa loca, nempe alius aliâ viâ. 23 Hiempsalem. 24 Scilicet post excitationem è somno obviam venientes. 25 Inquirere, investigare. 26 Occulta, secreta. 27 Scilicet *loca*. 28 Vi quadam & impetu frangere. 29 Scilicet *loca*, tam clausa, quam non clausa. 30 Turbare. 31 Quandoquidem. 32 Dum scilicet sic quærebatur. 33 Casâ. *Tugurium* enim est casa rustica ex leviore materiâ excitata, arundine tecta. Dictum *tugurium*, quasi *tegurium*, à *tegendo*, propterea quod rusticos ab æstus tempestatumque injuriâ *tegat*. 34 Id est, servilis conditionis. 35 In quod tugurium. 36 Hiempsal. 37 Qui à Jugurthâ missi erant. 38 Hiempsalis. 39 A Jugurthâ. Ex quibus verbis intelligitur, Hiempsalem, simul ac repertus esset, interfectum fuisse. 40 Reportant. 41 Sceleris. Bene addit *tanti*, q. d. tam scelesti & nefandi, quippe qui interfecerat filium regis, & patruelem suum. 42 Hoc est, in vulgus spargitur. 43 Fratrem Hiempsalis. 44 Patris Atherbalis, dum scilicet in vivis esset. 45 Corripit.

[redacted]

plures Atherbalem sequuntur, sed [1] illum alterum bello [2] meliores. Igitur Jugurtha quam maxumas potest [3] copias armat: urbes partim vi, alias [4] voluntate imperio suo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Atherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui [5] Senatum docerent de cæde [6] fratris, & [7] fortunis suis: tamen [8] fretus multitudine militum, parabat armis [9] contendere. Sed [10] ubi res ad certamen venit, [11] victus ex prœlio [12] profugit in provinciam, ac dehinc Romam [13] contendit. Tum Jugurtha [14] patratis consiliis, postquam omni Numidia potiebatur, [15] in otio facinus suum [16] cum animo reputans, timere populum Rom. neque advorsus iram [17] ejus [18] usquam, [19] nisi in avaritia [20] nobilitatis, & pecunia sua, spem habere. Itaque paucis diebus, cum argento & auro multo Romam legatos mittit: [21] quis [22] præcipit, ut primum veteres amicos muneribus expleant: deinde [23] novos acquirant: postremo, quemcumque possint largiundo [24] parare, ne [25] cunctentur. Sed ubi Romam [26] legati venere, & [27] ex præcepto [28] regis [29] hospitibus, aliisque, quorum [30] ea tempestate in Senatu auctoritas [31] pollebat, magna munera misere: tanta [32] commutatio [33] incessit, ut [34] ex maxuma invidia in gratiam & favorem [35] nobilitatis Jugurtha veniret. [36] quorum [37] pars [38] spe, alii

[1] præ-

1 Jugurtham, scilicet *sequuntur*. 2 Peritiores, utiliores. 3 Exercitum. 4 Sponte. 5 Certiorem facerent, exponerent Senatui. 6 Hiempsalis 7 Ærumnis, adversitatibus. 8 Confisus. 9 Scilicet cum Jugurthâ. 10 Id est, ubi pugnatum est. 11 Atherbal scilicet. 12 Romani partes terrarum, quas bello imperio suo subjiciebant, *Provincias* appellabant, ad quas vel Prætores, vel Proconsules cum officio mittebant, qui eas gubernarent. Hæc ergo loca, quæ populus Romanus habebat, appellabantur *provinciæ*. Sed de hac voce diximus in Catil. 13 Proficiscitur, vadit 14 Peractis, perfectis consiliis, scilicet quod Hiempsalem necasset, & Atherbalem regno expulisset, totumque Numidiæ regnum invasisset. 15 Hoc est, cum ipsi esset otium. 16 Id est, secum considerans. 17 Populi Romani. 18 *In aliqua re.* 19 Quia *scilicet nobiles Romæ Senatores* avaros à se pecuniâ corrumpi posse sperabat, ne quid adversùs Senatum decerni permitterent: quòd & ab eo factùm est, ut mox videbimus. 20 Id est, nobilium civium Romanorum. 21 Legatis. 22 Mandat. 23 Scilicet *amicos*. 24 Comparare, acquirere. 25 Morentur. 26 Jugurthæ. 27 Id est, secundum præceptum, mandatum. 28 Jugurthæ. 29 Scilicet Jugurthæ, quibuscum jus hospitalitatis habebat se mutuò excipiendi hospitio: sive qui legatos hospitiis susceperant, vel qui aliquando à Jugurtha hospitio fuerant suscepti in provincia Numidiæ. 30 Eo tempore. 31 Plurimum valebat. 32 Scilicet *animorum & sententiarum*. 33 Invasit. scilicet Senatores. 34 Id est, ubi ipsum summo odio prosecuti fuerant. 35 Nobilium Romanorum. 36 Nobilium. 37 Aliqui. 38 Scilicet numerum, quæ ipsis offerrentur.

1 Sc

[1] præmio [2] inducti, singulos ex Senatu [3] ambiundo, nitebantur, ne [4] gravius [5] in eum [6] consuleretur. Igitur, ubi legati satis [7] confidunt, [8] die constituto [9] Senatus [10] utrisque datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus.

XIV. „ [11] P. C. [12] Micipsa pater meus [13] moriens
„ mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo [14] pro-
„ curationem existimarem meam; ceterum jus, & impe-
„ rium penes vos esse: [15] simul [16] eniterer [17] domi mili-
„ tiæque quam maxumo [18] usui esse populo Rom. vos
„ mihi [19] cognatorum, vos in locum affinium [20] duce-
„ rem: si [21] ea fecissem, [22] in vestra amicitia exercitum,
„ divitias, [23] munimenta regni me habiturum. Quæ cum
„ præcepta [24] patris mei [25] agitarem; Jugurtha, homo
„ omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus, contemp-
„ to imperio vestro, Masinissæ me nepotem, etiam
„ [26] ab stirpe socium, atq; amicum populi R. regno
„ [27] fortunisque omnibus expulit. [28] Atque ego, P. C.
„ quoniam [29] eo miseriarum venturus eram, vellem,
„ potius [30] ob mea, quam ob [31] majorum meorum be-
„ neficia, posse me à vobis auxilium petere, ac maxi-
„ me [32] deberi mihi beneficia à populo R. [33] quibus non
„ egerem; secundum [34] ea, si [35] desideranda erant,
„ [36] uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per se
„ ipsa probitas est, neque mihi in [37] manu fuit, Ju-

guttha

1 Scilicet quod jam acceperant. 2 Moti. 3 Blandiendo, seu blanditiis circumveniendo. 4 Durius. 5 Jugurtham. 6 Sententia ferretur, statueretur, judicaretur. Ita Justinus lib. 7. Si quid in Crœsum crudelius *consuluisset*. 7 Sc. sententiæ per senatum ferendæ. 8 Scilicet ad agendum de controversiâ ipsorum. 9 Ut Senatus eos audiat. 10 Scilicet *& legatis, Jugurthæ defensoribus; & Atherbali accusatori*. 11 Ordo est: O Patres Conscripti, Micipsa pater meus præcepit mihi moriens, uti *ego* existimarem tantummodò procurationem regni Numidiæ *esse* meam; ceterum jus, & imperium *eius* esse penes vos. 12 Exordium ab officio. 13 Moribundus. 14 Administrationem, curam, gubernationem. 15 Scilicet præcepit mihi. 16 Conarer, laborarem. 17 Id est, *tam in pace*, quam in bello. 18 Utilitati. 19 Consanguineorum. 20 *Æstimarem*. 21 Quæ scilicet præceperat. 22 Hoc est, per vestram amicitiam. 23 Protectiones. 24 Micipsæ. 25 Agere & observare inciperem. 26 Quia à patre & avo. 27 Facultatibus, seu possessionibus vi ejecit. 28 Ordo est: Atque ego, ô Patres Conscripti, quoniam eram venturus eò miseriarum, vellem potius me posse petere à vobis auxilium ob mea beneficia, quam ob beneficia majorum meorum, ac *vellem* maxima beneficia debêri mihi à populo Romano, quibus non egerem; sed si ea erant desideranda, *ego* uterer *ipsis* uti debitis. 29 Id est, ad eas, id est, tantas miserias, ut scilicet opem vestram implorare debeam. 30 Id est, à me in vos collata. 31 Scilicet patris & avi. 32 Ob mea scilicet merita. 33 Scillicet *beneficiis mihi debitis*. 34 Scilicet *beneficia mihi debita à vobis*. 35 Petenda. 36 Veluti. 37 Potestate.

, gurtha qualis foret: [1] ad vos confugi P. C. quibus, , quod mihi [2] miserrimum est, cogor prius oneri, quam , [3] usui esse. [4] Ceteri reges, aut bello victi in amicitiam , à vobis recepti sunt, aut in suis dubiis rebus societa- , tem vestram appetiverunt.

XV. , Familia nostra cum populo Rom. bello Car- , thaginiensi amicitiam [5] instituit, quo tempore magis , fides [6] ejus [7] quam fortuna pendenda erat. Quorum , progeniem vos P. C. nolite pati me nepotem Masinis- , sæ frustra à vobis auxilium petere.[8] Si ad impetrandum , nihil caussæ haberem, præter [9] miserandam fortunam; , quod paullo ante rex genere, fama, atque copiis po- , tens, nunc deformatus [10] ærumnis, inops, alienas o- , pes exspecto: tamen [11] erat majestatis populi Rom. , [12] prohibere injuriam; neque pati cujusquam regnum , [13] per scelus crescere. Verum ego iis finibus [14] ejectus , sum, quos [15] majoribus meis populus Rom. dedit: , [16] unde [17] pater, & [18] avus meus una vobiscum expu- , lere Syphacem, & Carthaginienses.[19] Vestra beneficia , mihi erepta sunt, P. C. vos [20] in mea injuria [21] despe- , cti estis. Eheu me miserum! [22] huccine, Micipsa pa- , ter, [23] beneficia tua evasere, ut quem tu [24] parem , cum liberis tuis, regnique [25] participem fecisti, [26] is , potissimum [27] stirpis tuæ exstinctor sit? nunquam- , ne [28] ergo familia nostra quieta erit? semperne in , sanguine, ferro, fuga [29] versabimur? [30] Dum Car- tha-

1 Id est, ad auxilium vestrum. 2 Maxima miseria. 3 Utilitati. 4 Ordo est: *Cæteri reges recepti sunt in amicitiam à vobis, aut victi bello, aut appetiverunt vestram societatem in suis rebus dubiis.* 5 Inchoavit. 6 Populi Romani. 7 Quia tùm res Romanæ maxime erant afflictæ. 8 Scilicet quod peto. Nunc movet Senatores ad commiseseratione. 9 Miseratione dignam. 10 Miseriis. 11 Id est, pertinebat ad majestatem populi Romani. 12 Arcère, propulsare. Eleganter itaque Cicero in Divinatione suâ: *Clarissimi viri nostræ civitatis temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hostibus, clientibusve suis, ab externis, qui in amicitiâ Populi Romani essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere.* 13 Id est, per scelerata facinora: & sic obiter tangit Jugurtham, quippe qui Hiempsalem occiderit, & Atherbalem bonis suis privaverit. 14 Expulsus. 15 Scilicet avo Masinissæ. 16 Id est, ex quibus, scilicet *finibus.* 17 Micipsa. 18 Masinissa. 19 Id est, non possum uti vestris beneficiis, quia ea mihi eripuit Jugurtha. 20 Quæ scilicet mihi est illata. 21 Contempti. Q. d. Dum Jugurtha me injuriâ afficit, vos contemnit. 22 Anne in hunc finem, eventum. Apostrophe ad mortuum patrem suum. 23 Quæ tu in Jugurtham contulisti. 24 Æqualem. 25 Cohæredem. 26 Jugurtha. 27 Generis tui. 28 Hoc loco indiguantis est. 29 Vivemus. 30 Donec, quamdiu.

, thaginienses [1] incolumes fuere, [2] jure omnia sæva pa-
, tiebamur. [3] Hostis ab latere: vos [4] amici procul: spes
, omnis in armis erat. Postquam [5] illa pestis ex Africa
, [6] ejecta est, læti [7] pacem agitabamus: [8] quippe, quis
, hostis nullus erat, nisi forte quem vos [9] jussissetis.
, Ecce autem ex [10] improviso Jugurtha, intoleranda au-
, dacia, scelere, atque superbia sese [11] efferens, [12] fratre
, meo, atque eodem propinquo suo interfecto, [13] pri-
, mum [14] regnum ejus [15] sceleris sui prædam fecit: [16] post,
, ubi me [17] iisdem dolis nequit capere, nihil minus,
, quam vim aut bellum exspectantem, in imperio vestro,
, sicuti videtis, [18] extorrem patria, domo, [19] inopem,
, & [20] coopertum miseriis effecit, ut [21] ubivis tutiùs,
, quam in meo regno essem.

XVI. , Ego sic existimabam, Patres Conscripti, uti
, [22] prædicantem audiveram [23] patrem meum; qui ve-
, stram amicitiam diligenter [24] colerent, eos [25] mul-
, tum laborem suscipere, ceterum [26] ex omnibus ma-
, xume tutos esse. Quod [27] in [28] familia nostra fuit,
, præstitit, uti [29] in omnibus bellis [30] adesset vobis:
, nos uti [31] per otium [32] tuti simus, in [33] manu vestra
, est, Patres Conscripti. [34] Pater nos [35] duos fratres
, reliquit: [36] tertium Jugurtham [37] beneficiis [38] suis
, ratus est nobis [39] conjunctum fore. [40] Alter eorum
, [41] necatus: [42] alterius ipse ego [43] manus impias
, vix effugi. Quid agam? aut quo potissimum infelix ac-
, cedam?

1 Id est, florentes in regno suo. 2 Merito. 3 Scilicet Carthaginienses. 4 Id est, qui nobis eratis amici. 5 Intelligit Carthaginienses. 6 Expulsa. 7 Hoc est, in pace vivebamus. 8 Utpote. 9 Scilicet a *nobis pro hoste habendum esse*. 10 Inexspectatò, præter spem. 11 Extollens. 12 Hiempsale. 13 Primò. 14 Hiempsalis. 15 Id est, prædam per scelus suum acquisitam. 16 Postea. 17 Quibus scilicet fratrem cepit. 18 Exulem, extra terram. *Extorris* enim proprie dicitur, qui est extra *terram*, patriam; quemadmodum *exul*, qui est extra solum. 19 Auxilio omni destitutum. 20 Obrutum. 21 Ubicunque locorum. 22 Palam dicentem. 23 Micipsam. 24 Servarent. 25 Quia scilicet Romani tunc multos habebant inimicos. 26 Id est, inter omnes, scilicet *populos*. 27 Hoc est, in potestate familiæ nostræ. 28 Id est, avus & pater. 29 Numantino scilicet & Carthaginiensi. 30 Auxilio esset. 31 Dum habemus ab hostibus otium. 32 Scilicet ab insidiis & dolis Jugurthæ. 33 Potestate. 34 Micipsa. 35 Hiempsalem scilicet & me Atherbalem. 36 Scilicet *fratrem*. 37 Quod scilicet eum adoptaverit. 38 Patris mei. 39 Devinctum, amicum. 40 Scilicet *fratrum*, quos pater meus reliquit, nempe Hiempsal. 41 Occisus, armis scilicet militum Jugurthinorum, vi in Hiempsalis hospitium irrumpentium. 42 Scilicet Jugurthæ. 43 Id est, manus impii Jugurthæ, sanguinem meum sitientis.

1 Auxilia.

[redacted]

„ cedam? generis [1] præsidia omnia [2] exstincta sunt: „ [3] pater, uti necesse erat, [4] naturæ [5] concessit: [6] fratri, „ quem [7] minume decuit, [8] propinquus per scelus vitam „ eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, „ [9] alium alia clades oppressit: capti ab Jugurtha, [10] pars „ in [11] crucem [12] acti, pars [13] bestiis objecti sunt: pauci, „ quibus relicta est [14] anima, clausi in [15] tenebris cum „ mœrore & luctu, morte graviorem vitam [16] exigunt. „ [17] Si [18] omnia, quæ aut amisi, aut ex necessariis „ [19] advorsa facta sunt, [20] incolumia manerent: ta„ men, si quid [21] ex improviso [22] mali accidisset, [23] vos „ implorarem, Patres Conscripti, quibus [24] pro ma„ gnitudine imperii, [25] jus & [26] injurias omnes curæ „ esse decet. Nunc vero exsul patria, domo, solus, „ atque omnium honestarum rerum egens, quos acce„ dam, aut quos [27] appellem? [28] nationes ne, an re„ ges, qui omnes [29] familiæ nostræ ob vestram amici„ tiam infesti sunt? an [30] quoquam mihi adire licet, ubi „ non majorum meorum [31] hostilia [32] monumenta plu„ rima sint? aut quisquam nostri misereri potest, qui „ aliquando vobis hostis fuit?

XVII. „ Postremo, Masinissa nos ita [33] instituit, „ P. C. ne [34] quem coleremus, nisi populum Rom. „ ne societates, ne [35] fœdera nova acciperemus: a„ bunde magna [36] præsidia nobis in vestra amicitia „ fore: si huic imperio fortuna mutaretur, [37] una „ occidendum nobis esse. Virtute, ac [38] diis volen„ tibus, magni estis & [39] opulenti: omnia [40] secun„ da, & [41] obedientia sunt: [42] quo facilius socio„ rum injurias curare licet. Tantum illud vereor, ne

„ quos

1 Auxilia. 2 Deleta. 3 Micipsa. 4 Hoc est, naturali corporis & animæ dissolutioni. 5 Mortuus est. 6 Hiempsali. 7 Scilicet *vitam eripere.* 8 Scilicet *sanguine*, intelligit Jugurtham. 9 Id est, diversos diversa mors. 10 Nonnulli. 11 Patibulum, in quo damnati figuntur. 12 Sublati. 13 Ut scilicet ab iis devorentur. 14 Vita. 15 Id est, carcere. 16 Transigunt. 17 Tametsi. 18 Scilicet *auxilia.* 19 Inimica. 20 Salva, & in pristino suo statu. 21 Id est, præter spem & opinionem. 22 Adversi. 23 Vestrum *auxilium.* 24 *Id est, secundum* magnitudinem imperii, seu quia magnum habetis imperium 25 Ut scilicet tribuatis unicuique quod suum est. 26 Ut scilicet eas ab improbis allatas repellatis. 27 Scilicet *patronos mihi.* 28 Vicinos populos. 29 Domui irati. 30 Quovis gentium. 31 Hostilitatis. q. d. non. 32 Vestigia, indicia. 33 Docuit. 34 Aliquem, scilicet regem, aut populum. 35 Pacta pacis. 36 Auxilia. 37 Pariter, cum imperio scilicet Romano. 38 Favore & benignitate Deorum. 39 Divites. 40 Prospera. 41 Convenientia votis vestris. 42 Quocirca.

1 Ali-

, [1] quos [2] privata amicitia Jugurthæ, parum cognita,
, [3] transversos agat: [4] quos ego [5] audio [6] maxuma ope
, niti, [7] ambire, [8] fatigare, vos singulos, ne [9] quid
, [10] de absente, incognita caussa, [11] statuatis: [12] fingere
, me [13] verba, & fugam simulare, cui licuerit in regno
, manere. Quod utinam [14] illum, cujus impio facinore
, in has miserias projectus sum, [15] eadem hæc simulan-
, tem videam: & [16] aliquando aut apud vos, aut apud
, Deos immortales rerum humanarum cura oriatur:
, næ [17] ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque præ-
, clarus est, omnibus [18] malis excruciatus, [19] impieta-
, tis [20] in parentem nostrum, [21] fratris mei [22] necis,
, [23] mearumque miseriarum graves pœnas reddat.
, [24] Jam jam frater animo meo carissume, quamquam
, tibi [25] immaturo, &, [26] unde [27] minime decuit, vita
, erepta est, tamen lætandum magis, quam dolendum
, puto [28] casum tuum. Non enim regnum, sed fugam,
, exilium, egestatem, & omnes has, quæ me [29] pre-
, munt, ærumnas [30] cum anima simul amisisti: at ego
, infelix in tanta mala [31] præcipitatus, ex patrio re-
, gno, [32] rerum humanarum spectaculum præbeo:
, incertus quid agam, tuas-ne injurias [33] persequar,
, ipse auxilii egens; an regno [34] consulam, cujus vitæ,
, necisque potestas [35] ex opibus alienis pendet. Uti-
, nam emori, fortunis meis honestus exitus esset: ne
, vivere contemptus viderer, si defessus malis [36] in-
, juriæ concessissem. Nunc neque vivere lubet,

, ne-

1 Aliquos. 2 Quam privatim contraxit. 3 Extra justitiæ tramitem depellat, pervertat: sic supra *Præterea terrebat eum opportunitas sua liberorumque ætatis, quæ etiam mediocres viros spe prædæ* transversos *agit*. 4 Corruptos. 5 Intelligo. 6 Maximis viribus conari. 7 Per ambitum, hoc est, circuitum orare, blanditiis circumvenire. 8 Crebris precibus sollicitare: sic supra: *Deinde tamen, ut ætati concederet, fatigatus a fratre, vix in partem alteram transductus est*. 9 Aliquid. 10 Jugurtha. 11 Decernatis. 12 Scilicet *quos ego audio dicere*, *fingere me verba* 13 Accusatoria scilicet. 14 Jugurtham. 15 Sicut ego simulo. 16 Tandem. 17 Jugurtha. 18 Ærumnis, adversitatibus. 19 Propter impietatem. 20 Contra. 21 Hiempsalis. 22 Propter necem. 23 Et propter miserias meas. 24 Maxime jam: & est apostrophe ad interfectum fratrem Hiempsalem. 25 Quippe qui fueris in flore ætatis, & ad vivendum maxime idoneus. *Immatura* enim *mors* dicitur, qua quis ante constitutum vitæ tempus, & ætatem confectam senio moritur. 26 A quo. 27 Vitam scilicet tibi eripi. 28 Infortunium. 29 Affligunt. 30 Cum vita. 31 Dejectus. 32 Id est, doceo res humanas esse instabiles. 33 Ulciscar. 34 Consilio prospiciam. 35 Ex præsidio alieno. 36 Id est, injuriæ locum dedissem.

1 Auxi

[redacted]

, neque mori licet sine dedecore, P. C. per vos, per
, liberos, atque parentes vestros, per majestatem po-
, puli R. [1] subvenite misero mihi: [2] ite obviam injuriæ;
, nolite pati regnum Numidiæ, quod vestrum est, per
, scelus, & sanguinem familiæ nostræ [3] tabescere.

XVIII. Postquam [4] rex finem loquendi fecit, [5] legati Jugurthæ [6] largitione magis, [7] quam caussa [8] freti, [9] paucis respondent: Hiempsalem, [10] ob sævitiam suam, ab Numidis interfectum: Atherbalem ultro bellum [11] inferentem, postquam superatus sit, queri, quod injuriam facere nequisset: Jugurtham ab Senatu petere, ne se alium putarent, [12] ac Numantiæ [13] cognitus esset; [14] neu verba [15] inimici [16] ante facta [17] sua ponerent. Deinde [18] utrique [19] Curia egrediuntur.

[1] Se-

1 Auxilium ferte. 2 Resistite. 3 Corrumpi, annihilari. 4 Atherbal 5 Id est, legati qui missi erant, à Jugurtha. 6 Donis & muneribus Jugurthæ. 7 Hoc est, justitià causæ. *Causa* proprie dicitur id, ex quo, vel per quod, vel à quo, vel propter quod aliquid fit. Unde quatuor esse causarum genera scripsit Aristoteles 2. Phys. c. 3. & 7. t. 4. nempe *causam Materialem*, ex qua res est, ut calceus ex corio: *Formalem*, per quam res est, id quod est; ut anima rationalis est *forma* hominis, quia per eam homo est id quod est, nempe homo: *Efficientem*, à qua res est; ut est sutor respectu calcei: & *Finalem*, cujus gratià res est; ut lucrum est *causa finalis*, cujus gratià sutor facit calceum. De his fusius agere est Logici. Hinc rerum omnium opificem Deum *causam causarum* esse affirmat Aristoteles. Differtque *causa* à *ratione*, quod *causa* est impulsus ipse ad aliquid agendum, *ratio* vero, ordo gerendorum ex causa venientium. Per similitudinem *causa* dicitur omnis actio, quam in Senatu, sive in foro, & apud judices, populumve habemus. Unde tria esse *causarum* genera scribit Cicero: nempe *Demonstrativum*, *Deliberativum*, & *Judiciale*. Ex his tamen magis proprie *causa* dicitur, quæ *Judicialis* est: unde *causam* sæpius pro lite, ac controversià ponimus: ut, Cicero diligenter egit *causam* Milonis: quamvis nonnulli ita distinguant, ut *controversiam*, seu *litem* dici velint, postquam contestatum est: *causam* autem, & ante, & post contestationem. Unde *causidici* appellantur patroni, quod in causis, judiciisque versentur. *Demonstrativum* est, quo laudamus, aut vituperamus, idque vel personam, vel quasi personam, vel factum, vel rem quamlibet. *Deliberativum* est, quo aliquid suadetur (unde *oratio suasoria* appellatur) aut dissuadetur. *Judiciale* est, quo accusamus, aut defendimus. Interdum *causa* idem est, quod occasio: Ter. Nam jam diu aliquam *causam* quærebat senex, quamobrem insigne aliquid faceret iis. *Causam dicere*, est reum esse, & se defendere. *Causâ cadere*, est causam amittere, & perdere litem. A *Causa* fit *causalis*; unde *Conjunctiones causales* dicuntur, quæ causam reddunt rei præcedentis: ut, nam, quia, quoniam, quandoquidem, &c. Item verbum *causari*, quod aliquando significat rei gestæ causam adferre. Suet. Socerum ad necem, secundasque novacula fauces compulsit, *causatus*, quod se ingressum mare turbatius, non esset secutus. 8 Confisi. 9 Scilicet verbis. 10 Quia *naturà ferox* erat, ut supra dixit. 11 Scilicet *Jugurtha*. 12 Quam. 13 Notus, Scipioni scilicet, & exercitui Romano. 14 Ne-ve. 15 Atherbalis. 16 Hoc est, factis suis præferret. 17 Jugurthæ scilicet. 18 Legati scilicet, & Atherbal. 19 Senatorum loco, Senatu.

[1] Senatus [2] statim [3] consulitur: fautores legatorum præterea magna pars [4] gratia [5] depravata, Atherbalis dicta contemnere; Jugurthæ virtutem [6] extollere laudibus, [7] gratia, voce, denique omnibus modis pro [8] alieno scelere & flagitio, sua quasi pro gloria, nitebantur. at [9] contra pauci, quibus [10] bonum & [11] æquum divitiis carius erat, [12] subveniendum Atherbali, & Hiempsalis mortem [13] severe [14] vindicandam [15] censebant. sed ex omnibus [16] maxume Æmilius Scaurus, homo nobilis, [17] impiger, [18] factiosus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum; ceterum [19] vitia sua [20] callide occultans. [21] Is postquam videt [22] regis largitionem [23] famosam, impudentemque, veritus, quod in tali re [24] solet, ne [25] polluta [26] licentia invidiam accenderet, animum à consueta [27] lubidine continuit.

XIX. [28] Vicit tamen in Senatu pars illa, [29] quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. [30] Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham, & Atherbalem dividerent. cujus legationis [31] princeps fuit [32] L. Opimius, homo clarus, & tum in Senatu potens, quia consul, [33] C. Graccho & M. Fulvio interfectis, [34] acerrume victoriam no-

1 Senatorum. 2 Intellige, post discessum legatorum & Atherbalis. 3 Id est, sententiam suam, quid in tali re faciendum sit, rogatur. 4 Id est, donis, & largitionibus, aut si mavis, benevolentiâ, scilicet Jugurthæ. 5 Corrupta. 6 Hoc est, extollebant, laudabant. 7 Favore. 8 Scilicet Jugurthæ defendendo: quod Hiempsalem necasset, & Atherbalem regno spoliasset. 9 Vicissim. 10 Justitia. 11 Æquitas. 12 Opem, & auxilium ferendum. 13 Rigide, & pro merito. 14 Puniendam, & vindictâ ulciscendam. 15 Judicabant. 16 Scilicet id censebat. 17 Strenuus, diligens. 18 Seditiosus. 19 Ambitionem scilicet & avaritiam. 20 Astute. 21 Æmilius Scaurus. 22 Jugurthæ. 23 Infamem & turpem: sæpius enim in deteriorem partem accipitur. Inde *famosa mulier*, quæ est famæ parum honestæ, hoc est, quæ impudicitiæ nomine male audit. 24 Scilicet *fieri*. 25 Contaminatâ, violatâ donis & largitionibus. 26 Libertate potentium. 27 Scilicet *factionum & divitiarum*. 28 Ita ut nihil gravius in Jugurtham consultum sit. 29 Quæ veritati largitiones aut favorem præferebat. 30 Decernitur in Senatu. 31 Præcipuus. 32 Is L. Opimius C. Gracchum, & M. Fulvium, perniciosos cives, interfecit: decreverat enim Senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid Respublica detrimenti caperet: nec tantum duces seditionis, sed etiam amplius tria hominum millia necavit: quâ de causa etsi à P. Decio, tribuno plebis, accusaretur, quod cives Romanos indictâ causâ occidisset, tamen cum populus Romanus, defendente Carbone, semper periculo liberavit: sed cùm postea muneribus à Jugurtha corruptus, populi Romani majestatem imminuisse accusaretur, ejus sævitiæ memoria adhuc eâdem invidia deflagrans, judicio publico condemnatus, in exilio & ignominiâ Dyrachii consenuit, & mortuus est. 33 Scilicet propter leges agrarias: de quibus infra dicemus. 34 Nam L. Opimius consul cum tota nobilitate tria hominum millia

[redacted]

nobilitatis [1] in plebem exercuerat. [2] Eum Jugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen [3] accuratissime [4] recepit: dando, & pollicendo multa [5] perfecit, uti fama, fide, postremo omnibus suis rebus [6] commodum [7] regis [8] anteferret. [9] reliquos legatos [10] eadem via aggressus, plerosque [11] capit: [12] paucis carior [13] fides, quam pecunia fuit. [14] In divisione, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agro virisque [15] opulentior, Jugurthæ traditur: illam alteram, [16] specie, quam

[1] usu

millia ex plebe occidit, & (quod crudelissimum fuit) occisos sepultura spoliavit: cadaveribus in Tyberim projectis. 1 Contra. 2 L Opimium. 3 Humanissime, & summa curâ. 4 Excepit 5 Effecit, obtinuit. 6 Utilitatem. 7 Jugurthæ. 8 Præferret. 9 Novem scilicet. 10 Id est, eodem modo, dando scilicet & pollicendo. 11 In gratiam suam, aut sententiam pertrahit. 12 Reddit rationem, quare non omnes legatos, sed plerosque tantum ceperit, quia scilicet *paucis carior, fides, quam pecunia fuit.* 13 Fidelitas. 14 Ordo est: *Ea* pars Numidiæ, quæ opulentior agro & viris, attingit Mauritaniam, traditur *Jugurthæ* in divisione regni. Atherbal possedit illam alteram, potiorem specie, quam usu, quæ erat portuosior, & magis exornata ædificiis. 15 Ditior. 16 Pulchritudine. *Species* dicta est ab inusitato verbo *specio*, id est, video: unde *aspicio*, &c. primò sumitur (ut hoc loco) pro forma, seu pulchritudine: quæ est (ut definit Cicero 4. Tusc. Quæst.) apta membrorum figura cum quâdam coloris suavitate. Secundo accipitur *species* pro imagine seu ideâ; sic dicimus architectum habêre *speciem* domus in mente. Tertiò, pro apparentia rei, ut cum dicimus aliquid esse *specie* tenus, id est, apparenter bonum. *Species* aliquando definitur *id, quod de pluribus numero differentibus prædicatur*, ut homo est *species*, quæ de Socrate, Platone, Aristotele, Cicerone, aliisque, numero differentibus, dicitur: ob eam rationem ita appellata, quod multorum collectio una quasi visione comprehendatur. Hinc *speciale* & *specificum*, pro particulari accipiuntur: & *specialiter* ac *specia-tim*, pro particulariter: & *speculum*, in quo aspicimus, ac *speciem*, hoc est, effigiem nostram contemplamur. A *specie* quoque fit *speciosus*, quod semper in bonam partem accipitur, hoc est, pro pulchro: sic usurpavit hanc vocem Regius Propheta David, canens de CHRISTO Domino Psalm. 45. *speciosus forma præ filiis hominum*, id est, pulcher. A *specio* verò fit frequentativum *specto*, video: de quo diximus in Catil. A *specto* composita fiunt *aspecto*, & *circumspecto*, quod est frequenter aspicio: à quo *circumspectus* dicitur, non qui *circumspicitur* (hunc enim *conspicuum* vocamus) sed qui *circumspicit*, & in omnem partem spectat, hoc est, prudens, & sagax. *Exspecto*, præstolor; quia dum venturum aliquem præstolamur an veniat, frequenter *aspicere* solemus. Plautus; Domi te *exspecto*. Aliquando accipitur pro desidero. Ter. *Exspecto*, quid velis. Hinc fit *exspectatio*, quæ modo præstolationem, modo desiderium significat. *Prospecto*, prospicio. *Despecto*, deorsum aspicio. *Suspecto*, sursum aspicio. Item à *specio* fit *specimen*, quod est argumentum quoddam, & probatio, sive exemplar. Item *specula*, de qua aliquid conspicimus. A quo fit verbum *speculor*, quod proprie est indago, perquiro, & veluti è specula prospecto; à quo *speculatores* dicti, qui vel è speculis aspiciunt; vel in bello ante exercitum explorandi gratia mittuntur. Per metaphoram tamen *speculari* accipimus pro scrutari, & exacte considerare: a quo *speculatio* consideratio. *Specus* quoque à *specio* derivatur, quod locus sit, ex quo *despicitur*, vel quod vox in eo repercussa, hominem ibi alterum videri faciat. Dicimusque hic *specus*, hæc *specus*, & hoc *specus*: item hæc *specus*, & in plural. hæ

[1] usu, potiorem, quæ [2] portuosior, & ædificiis exornata erat, Atherbal possedit. [3] Res postul detur Africæ situm paucis [4] exponere, & eas gentis buscum nobis bellum aut amicitia fuit, attinger quæ loca, & nationes ob calorem, aut asperitaten [6] solitudines minus [7] frequentata sunt, [8] de iis ha

ha specus. Item à *specio* composita fiunt *aspicio* video. A quo fit *aspectus*, id est, intuitus atque effigies cujusque animalis, ut horridus *aspectu*, hoc est, visu horribilis, & qui effigiem habet horrendam. *Despicio*, quod proprie est deorsum aspicio. Quoniam verò ea, quæ contemnimus, quasi deorsum, & ad pedes nostros projecta, aspicere solemus, sumitur *despicio* pro contemno; ut suprà; *Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat, naturâ ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, despiciens, dexterâ Atherbalem adsedit*. Ab hoc fit *despicientia*, & *despectus*, quartæ declinationis, pro contemptu. *Suspicio*, sursùm aspicio. Virgilius: *Et fastigia suspicit urbis*. Ab hoc fit *suspicor* notæ significationis, dictum quòd cum timore quodam ea videmur aspicere, de quibus dubitamus. Hinc fit *suspicio*: quod si cum *venio* jungatur, semper passive accipitur: ut *veni in suspicionem*; id est, factus sum suspectus. Et *suspiciosus*, tam qui suspicatur, quam qui suspectus est. *Prospicio*, longe video, quasi *porrò specio*: unde fit *prospectus*, hoc est, libera & non impedita prospectio. Item *prospicientia*, hoc est, cura, provisio: nam & *prospicio* pro curo, & provideo capitur. *Inspicio*, cerno. *Introspicio*, introrsùm aspicio. *Respicio*, retrò aspicio: à quo fit respectus quod modò ipsam (ut ita dicam) respectionem significat. Modò rationem, quâ ad aliquid agendum movemur. *Conspicio*, cerno: unde fit *conspectus*, pro aspectu. Virg. *Vix e conspectu Siculæ telluris in altum, Vela dabant læti*. Et adiectivum *conspicuus*, quod modo significat sagacem, perspicacem, acutum. Modò clarum, & qui ab omnibus conspicitur: sic Martialis *conspicuum amphitheatrum* dixit, hoc est, clarum, quod ab omnibus conspici poterat. *Dispicio*, provideo, discerno. *Perspicio*, intueor, animadverto: à quo *perspi-*

cax, hoc est, consideratus,
unde adverbium *perspi*
quod est considerare, acut
perspicuus, clarus, transluc
aqua, vitrum, crystallum,
translucentes lapilli: à quo
bium *perspicue*, hoc est,
unde *perspicuam* quoque or
dicimus, hoc est, claram
apertam: & *perspicuitas* à
dam, sicut *perspicacitas*, us
Illud splendorem ac facil
hoc verò considerationem,
men significat. Præter hæc *a*
sive *haruspex*, de quo in Cat
auspicium, ab inspiciendis
cum aruspex per inspection
tabat auspicium. Hinc fact
ut *auspicia* dicamus ductu
principium, quæ à solo di
piuntur; à quo fit *auspicari*
non tantùm significat auspic
pere, sed etiam incipere:
bonam tantùm Partem ac
quod frequentissimum est,
iam in malam. Nam quat
est verbum fere semper in
partem accipitur. Ter. Haud
cato hùc me attuli, id e
feliciter, & quasi repugn
auspiciis. *Auspex* dicebatu
nuptiis præerat celebrandis
auspicium pro nuptiis acci
lebant. Inter *auspicium* & *au*
quidam hoc discrimen statu
auspicium fit avium conspe
quod ex volatu avium, &
significatur: *augurium* verò
rerum omnium conjecturas
ter ac diligenter complecti
tamen *augurium* quoque ab
ac *gerendo* dicitur, quasi *avig*
sive ab *avium garritu*. Hi
gur, qui futura prævidet,
bum *auguro*, atque *augur*
tura veris captate auguriis
tilitate, & fructu me

2 Habens plures portus.
casio, commoditas. 4
ponam, declarem.
quibus. 6 Deserta.
bitata. 8 Locis scilic
nationibus.

cile [1] compertum narraverim: cetera quam paucissimis absolvam.

XX. [2] In divisione [3] orbis terræ [4] plerique in parte tertia [5] Africam [6] posuere. [7] pauci, tantummodo Asiam, & [8] Europam esse; sed Africam in Europa. [9] ea [10] fines habet [11] ab occidente, [12] fretum [13] nostri maris & [14] Oceani:

1 Exploratum, certum. 2 Ordo est, Plerique posuêre in divisione orbis terræ Africam in tertia parte: pauci *dixerunt*, Asiam & Europam esse tantummodò; sed *dixerunt* Africam *esse* in Europa. 3 Id est, globi rotundi universæ terræ. 4 Plurimi, scilicet *cosmographi*, sive mundi descriptores. Bene addit *plerique*; quia nonnulli diviserunt orbem terræ in duas partes, Asiam nempe & Europam: & sic Africam sub Europâ constituunt. Alii verò diviserunt orbem terræ in tres partes, Europam, Asiam, & Africam: hancque divisionem à numero filiorum Noachi orbem habêre putârunt; ita ut Schemo Asia: Chamo Africa; Japheto Europa obvenerit, quæ divisio omni ævo recepta fuit. 5 *Africa* ergo est una ex tribus præcipuis mundi partibus: quod nomen *Africa* quidam ab *Afro*, Herculis filio, dictum volunt. Terminos habet ab Oriente Ægyptum, & Nilum fluvium & mare Rubrum, ab Occasu, mare Atlanticum; à Meridie, mare Æthiopicum, à Septentrione, mare Mediterraneum seu Internum. Regiones atque gentes, in quas divisa fuit quondam *Africa*, sunt hæ, Ægyptus, Cyrenaica, Africa Minor, seu proprie dicta, Troglodytæ, Garamantes, Numidia, Mauritania, Gætulia, Libya interior, Arabia Troglodytica, & Æthiopia. Quarum descriptionem vide apud Philippum Cluverium lib. 6. Introduct. Geogr. c. 2. & sequentibus. 6 Constituêre, scripsêre. 7 Scilicet *dixerunt*. 8 Hæc nomen habet ab *Europâ*, Agenoris, Phœnicum regis, filiâ, quam Jupiter (ut Poëtæ fabulantur) in bovem transformatus, raptam abduxit in Cretam. Terminos habet, ab Oriente, quà Asiæ jungitur, fluvium Tanaim; à Meridie, mare Mediterraneum, fretum Herculeum, & mare Atlanticum; ab Occidente, idem mare Atlanticum; à Septentrione, mare Hyperboreum, sive Septentrionale. 9 Africa. 10 Terminos. *Finis* proprie est extremitas uniuscujusque rei, hoc est, id in quo unaquæque res terminatur. Hinc Logici *finem* vocant *id, cujus gratiâ res est*: cujus signa sunt præpositio *propter* (ut, *propter* hominem condita sunt omnia) *ad cum gerundio* (ut, mundus est conditus *ad illustrandam* Dei gloriam) conjunctio *ut*, passus est Dei filius, *ut* redimeret populum suum) aliæ particulæ, nomina & phrases, *quo, ne, gratiâ, causâ, ideo ut, hoc consilio, hac intentione, hoc animo*. Ab hoc fit verbum *finio*, quod aliquando significat perficio, absolvo. Aliquando terminum pono: sic dicimus, *finire* alicui provinciam certo tempore, pro præscribere alicui tempus administrandæ provinciæ, quo elapso de provincia debeat decedere. Hujus compositum est *definio*, unde fit *definitio*, quæ est *oratio, naturam rei explicans*, sive *quâ explicatur, quid sit res*. *Definire* autem proprie est, finibus suis distinguere: est ergo metaphora sumpta ab agris. Quemadmodum enim ager suis distinguitur finibus à vicinis agris, sic per *definitionem* res distinguitur ab omnibus rebus, ac illius natura & essentia circumscribitur: ut *homo* per *animal ratione* (quod est ejus *definitio*) a bestiis, plantis, saxis, montibus, &c. distinguitur. A *definio indefinitum* dicimus, quòd nullis rationibus circumscriptum est. Unde Grammatici *indefinite* positum esse nomen affirmant, quando nec relative, nec interrogative positum est. 11 Id est, eâ mundi plagâ, quâ sol occidit. 12 Loca angustiora. *Fretum* à *fervendo* dictum vult Varro, à similitudine ferventis aquæ, quòd in *fretum* sæpe concurrat æstus, atque fervescat. Proprie enim *fretum* significat loca maris angustiora, quæ quòd aqua minus liberum habeat fluxum, vehementius solent concitari: quale est fretum Siculum, & Gaditanum. Ponitur tamen frequenter pro mari. 13 Italici. 14 Magni maris. Oceanus enim appellatur universum ma-

ni: [1] ab ortu solis [2] declivem latitudinem, quem l
[3] Catabathmon incolæ appellant. [4] Mare [5] sæ
[6] importuosum. ager frugum [7] fertilis, [8] bonus [9]
ri, [10] arbori [11] infœcundus: [12] cælo, terræque
nuria [14] aquarum: genus hominum [15] salubri cor
velox, [16] patiens laborum: [17] plerosque senectus
vit, nisi qui [18] ferro, aut [19] bestiis interiere. Nam
bus [20] haud sæpe [21] quemquam superat. ad hoc, [22]

mare, quod universum circuit orbem *Oceanus* (secundum Poëtas) fuit Cœli & Vestæ filius. & maritus Thetyos, quem Poëtæ maris Deum esse asserunt. Dictus est autem *Oceanos*, à Græca voce ὠκύς, id est, velox, ut quidam putant. Hic *Oceanus* postea in varia maria ac sinus varie distribuitur. Ac primum quidem quatuor appellationes ex quatuor mundi regionibus accepit. Ab Oriente, Eous dicitur, id est, orientalis: ab Occidente, occiduus sive occidentalis; à Meridie Notus, id est, Australis: à Septentrione, Septentrionalis. Præter hæc, prout quamque regionum perfundit, diversa à littoribus suis vocabula trahit, quæ singula persequi, prolixum foret. *Oceano* quoque sui sunt sinus magni, à veteribus quinque descripti. Primus est, sinus Codanus, idem nunc mare Balticum, & mare Orientale, Germanico vocabulo *de Ooft zee*, dicitur. Secundus est, qui medius inter Europam, Asiam, & Africam; ad paludem usque Mœotim protenditur: unde vulgò vocatur mare Mediterraneum, Latinis olim Internum mare dictum. Tertius dicitur Persicus. Quartus, qui littore dextro Arabiam perfundit, Arabicus. Quintus est Caspius, seu Hircanus, vulgo Mar de Sala. 1 Id est, ab oriente. 2 Descendentem, deorsum inclinatam. 3 Descensum. Est enim *Catabathmos* descensus, seu vallis devexa, Ægyptum ab Africa dividens. Nomen *Catabathmi* à re ipsa accepit, quòd in ea parte admodum declivis fit, quodque non nisi præcipiti descensu adeatur. Nam καταβαίνειν significat descendere: unde καταβαθμός, descensus. 4 Libycum. 5 Indomitum, ad navigandum periculosum. 6 Id est, *habens portum parum tutum*, maxime propter Syrtes. 7 Ferax.

8 Idoneus. 9 Scilicet
pascendo: quò pertinent i
gilii Georg. 3. *Quid tibi*
Libyæ? Quid pascua versu
quar? Et raris habitata n
tectis? Sæpe diem, noctemq
totum ex ordine mensem Pa
itque pecus longa in desert
ullis Hospitiis; tantum ca
tet, &c. 10 Scilicet *fr*
11 Sterilis. 12 Id est, in ae
men habet *cælum* aliis a ce
hoc est, occultando, quod in
omnia *celet* & tegat: aliis a
do hoc est, sculpendo, e
stellis quasi *cælatum* & o
sit. *Cælum* sæpius sumitur
hoc loco) pro aëre: ut cum di
volucres *cæli*, nubes *cæli*, r
&c. vel etiam pro æthereа r
soli & totâ (quæ propriissi
acceptio) stellas omnes cont
tam fixas, quam errantes. H
cælestis, quod ex cœlo est.
cælestia numina dicuntur, &
stia auguria vocantur, quæ
fiunt, cum vel fulminat, vel
13 Inopia. 14 Quia illic rarò
nec multos habet fontes: atq
est, quod in Africa diversa
tur monstra. 15 Sano.
est, labores facile tolerans P
tem est tolerare: unde fit *pati*
quæ est firma animi toler
quâ homo labores ita con
sustinet, ut nunquam lateue
aut molliter animum abjice
deatur. *Patientiæ* in defectu
nitur *impatientia*, quæ est
ties animi, quâ quis perice
labores sustinendos fugit. I
patior fit *passio*, quæ alio n
dicitur *animi perturbatio*, à
rone *affectus*, à Græcis πάθ
pellatur. 17 Plurimos e
18 Armis in bello. 19 Sc.
ut leonibus; vel aliis feris. 2
rò. 21 Aliquem. 22 Ho
facientis hominibus malum.

fici generis plurima animalia. [1] Sed qui mortales [2] initio Africam [2] habuerint, quique postea accesserint, aut quo modo inter se permixti sint: quamquam ab ea fama, quæ plerosque [3] obtinet, [4] diversum est: [5] tamen, uti ex libris [6] Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, [7] interpretatum nobis est; [8] utique [9] rem sese habere, [10] cultores ejus terræ putant: quam paucissimis dicam. Ceterum [11] fides [12] ejus rei [13] penes [14] auctores erit.

XXI. Africam initio [15] habuere [16] Gætuli, & Libyes, asperi, incultique; quis cibus erat caro [17] ferina, atque [18] humi pabulum, uti [19] pecoribus. [20] Hi neque [21] moribus, neque lege, aut imperio cujusquam regebantur: [22] vagi, [23] palantes, quas nox [24] coegerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, [25] sicut Afri putant, interiit: exercitus [26] ejus [27] compositus ex variis gentibus, amisso [28] duce, ac [29] passim multis sibi quisque imperium petentibus, brevi [30] dilabitur. [31] Ex eo numero [32] Medi, Persæ, & [33] Armenii, navibus in Africam transvecti, proxumos [34] nostro mari locos occupavere. Sed [35] Persæ [36] intra Oceanum magis: [37] iique [38] alveos navium [39] inversos pro [40] tuguriis habuere: quia neque [41] materia [42] in agris, neque ab Hispanis emendi, aut

1. mu-

1 Ordo est: Sed ego dicam quam paucissimis verbis, qui mortales habuerint initio Africam, & qui accesserint postea, aut quo modo sint permixti inter se: quanquam est diversum ab ea fama, quæ obtinet plerosque tamen; dicam, ut interpretatum est nobis ex libris Punicis, qui dicebantur esse regis Hiempsalis, utique cultores terræ ejus putant rem habere sese. 2 Possederint, habitaverint. 3 Facit credere. 4 Differens. 5 Scilicet dicam. 6 Punica lingua conscriptis. 7 Id est, latinis verbis expositum. 8 Hoc est, & uti, quemadmodum. 9 Rei veritatem ita esse. 10 Incolæ, habitatores. 11 Credulitas. 12 Hoc est, populorum & incolarum Africæ. 13 Apud. 14 Punicos. 15 Habitavere. 16 Populi Africæ. Garamantibus proximi: & Gætulia eorum regio dicta est. 17 Id est, ferarum. 18 Ex terra. 19 Bestiis. 20 Getuli. 21 Institutis. 22 Huc illuc oberrantes. 23 Sparsi, sine ductore errantes. 24 Scilicet firmare. 25 Bene putant addit, quia Virgilius Æn. 8. & Liv. lib. 1. narrant. Herculem incolumem ex Hispania venisse in Italiam, ibique Cacum interfecisse. 26 Herculis. 27 Collectus. 28 Hercule 29 Ubique, in singulis locis. 30 Dissipatur, in diversa loca discedit. 31 Herculani scilicet exercitus. 32 Populi sunt Mediæ, regionis Asiæ, à Septentrione Hyrcano mari, ab Occasu Armenia Majori, & Assyria discretæ, à Meridie Persiden, ab Ortu Hyrcaniam & Parthiam habentis. 33 Populi Armeniæ. 34 Italico. 35 Scilicet occupavere locos. 36 Introrsus ad Oceanum. 37 Persæ. 38 Carinas, seu alveos navium. Alveus proprie est fossa, per quam fluvius defluit. Est etiam tabula lusoria ad aleam & latrunculorum ludum accommodata. Significat etiam receptaculum, in quo apes mellificant. 39 Id est, habentes carinam sursum versam, & contra. 40 Casis, quibus scilicet arcerent injurias coeli. 41 Ex qua scilicet ædes conficerentur. 42 Utpote arboribus infecundis, ut supra dixit. 1 Mun-

[1] mutandi [2] copia erat. mare magnum, & ignara lingua [3] commercia prohibebant. Hi paullatim per [4] connubia Gætulos secum miscuere: & quia sæpe [5] tentantes agros, alia, alia deinde atque alia loca petiverant, [6] semet ipsi [7] Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ [8] mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem & Armeniis accessere [9] Libyes. Nam [10] hi propius mare Africum [11] agitabant: Gætuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus: hique [12] mature oppida habuere. Nam, [13] freto [14] divisi ab Hispania, [15] mutare res inter se [16] instituerant. nomen eorum paullatim Libyes corrupere, [17] barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. [18] Sed [19] res Persarum brevi [20] adolevit: ac postea Nomo-Numidæ, propter multitudinem, à parentibus digressi, possidere ea loca, quæ proxima Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, [21] utrique [22] alteris freti, [23] finitimos armis, aut [24] metu sub imperium suum coëgere; [25] nomen gloriamque sibi addidere; magis hi, qui ad nostrum mare processerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus [26] bellicosi, denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi omnes [27] in gentem nomenque imperantium concessere.

XXII. Postea Phœnices, alii multitudinis [28] domi minuendæ gratia, pars imperii cupidine [29] solicitata plebe,

&

1 Mutuò accipiendi materiam. 2 Potestas, facultas. 3 Negotiationes. *Commercium* est libera commeandi, contrahendique facultas, concessa iis, qui merces ultrò citròque convehunt. Accipitur & pro usu & consuetudine: & tum jungitur præpositioni *Cum*: ut apud Cic. Impedit enim consilium voluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) Perstringit oculos; nec habet ullum *cum* virtute *commercium*. 4 Conjugia. 5 Id est, agrorum bonitatem explorantes, an fœcunda esset in eis terra. 6 Se ipsos. 7 Græcè *Nomadas*, quasi in pascuis inter armenta degentes, ἀπὸ τοῦ νέμειν, quod est, pascere. 8 Casas, tuguria. 9 Afri. 10 Medi. 11 Scilicet *vitam*, id est, vivebant, habitabant. Sic in præfat. Catil. *Etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur.* 12 Citò. 13 Angusto mari. 14 Separati. 15 Mercaturam exercêre. 16 Constituerant. 17 Peregrinâ. 18 Ordo est: Sed res Persarum adolevit brevi: ac postea Nomo-Numidæ, digressi propter multitudinem à parentibus, possidère ea loca, quæ proxima Carthagini Numidia appellatur. 19 Imperium: Virg. *Postquam res Asiæ, Priamique evertere gentem Immeritam visum superis.* 20 Aucta est. 21 Hoc est, & qui in Gætulia manebant, & qui loca, Carthagini proxima, possedère. 22 Mutuo auxilio. 21 Vicinos suos. 24 Scilicet ne bellum geratur. 25 Famam. 26 Ad bella gerenda apti. 27 Hoc est, à victoribus omnes appellati sunt Numidæ, atque ita victis victorum nomen inditum est. 28 In patria sua. 29 Verbis & pollicitationibus inducta.

& aliis novarum rerum avidis. Hipponem, Hadrumetum, Leptim, [1] aliasque urbes in [2] ora maritima condidere: eæque brevi multum auctæ, pars originibus suis [3] præsidio, aliæ [4] decori fuere. [5] Nam de Carthagine [6] silere melius puto, quam [7] parum dicere: quoniam [8] aliò properare tempus monet. Igitur ad [9] Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa [10] dividit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ [11] Syrtes, interque [12] eas [13] Leptis: deinde [14] Philenon [15] aræ: quem locum Ægyptum versus finem imperii habuere Carthaginienses: [16] post aliæ [17] Punicæ urbes. Cetera loca usque ad Mauritaniam Numidæ [18] tenent. proxime Hispaniam Mauri sunt. super Numidiam Gætulos [19] accepimus, partim in [20] tuguriis, [21] alios [22] incultius [23] vagos [24] agitare, post [25] eos [26] Æthiopas esse: dein loca exusta solis ardoribus. [27] Igitur bello Jugurthino [28] pleraque ex [29] Punicis oppida, & fines

1 Ut Carthaginem, Uticam. 2 Id est regione ad mare Africum sità. 3 Defensioni. 4 Honori. 5 Q. d. Carthago in ea regione à Phœnicibus quoque condita est, ideòque aliquis dicet de ea quoque esse aliquid dicendum? Respondet satius esse de Carthagine nihil, quam parum dicere. 6 Nihil prorsus dicere. 7 Quia istius urbis origo ingentem requireret historiam, nec paucis verbis absolvi posset. 8 Id est, ad alia dicenda, nempe ad historiam belli Jugurthini prosequendam. 9 Descensum. 10 Separat. 11 Loca arenosa, navigantibus periculosa. Sallustius ipse describet inferius has Syrtes. 12 Syrtes. 13 Urbs, condita à Phœnicibus, ut pauló ante narravit. 14 Scilicet *fratrum*. *Philænorum aræ* dicuntur, quæ Siculo Peloro oppositæ in media quodammodo Syrtium tellure positæ sunt: ita dictæ à *Philænis fratribus*, qui in eo loco vivi creduntur sepulti. Nam (ut infra Sallustius narrat) cum inter Cyrenenses & Carthaginienses de finibus incidisset controversia placuit, ut certo tempore duo legati ex utràque civitate egrederentur: & quo in loco obvii inter se fuissent, ibi civitatis utriusque termini essent. Itaque Carthagine egressi duo illi *fratres Philæni*, celeriter iter suum peregerunt. Cyrenenses tardiùs iverunt. Cyrenenses indignati se esse præventos, optionem *Philænis* proposuerunt, mallentne ad fines suos retrocedere, an eo in loco vivi defodi, in quo fines populo suo peterent. Philænis respondentibus se patriæ salutem vitæ præferre, à Cyrenensibus, qui viribus superiores erant, vivi in eo loco sunt sepulti: Quo in loco Carthaginienses, ne eximia illorum in patriam pietas ullà temporum injurià oblivioni traderetur, duas iis aras constituerant. 16 Scilicet ibi sunt. 16 Scilicet aras Philænorum. 17 Scilicet sunt. 18 Incolunt, possident. 19 intelleximus. 20 Casis. 21 Carentes scilicet tuguriis 22 Minus ornate. 23 Errantes. 24 Scilicet *vitam*, id est, vivere, habitare, sic suprà: *Nam hi proprius mare Africum* agitabant. 25 Gætulos. 26 Æthiopiam incolentes. 27 Ordo est: Igitur populus Romanus administrabat per magistratus bello Jugurthino pleraque oppida ex Punicis, & fines Carthaginiensium, quos habuerant novissime: magna pars Gætulorum, & Numidæ usque ad flumen Mulucham erant sub Jugurthà. 28 Plurima. 29 Scilicet oppidis.

[1] mutandi [2] copia erat. mare magnum, & ignara lin
[3] commercia prohibebant. Hi paullatim per [4] conn
Gætulos secum miscuere: & quia sæpe [5] tentantes ag
alia, alia deinde atque alia loca petiverant, [6] semet
[7] Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Nu
darum agrestium, quæ [8] mapalia illi vocant, oblo
incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt.
dis autem & Armeniis accessere [9] Libyes. Nam [10] hi
pius mare Africum [11] agitabant: Gætuli sub sole ma
haud procul ab ardoribus: hique [12] mature oppida
buere. Nam, [13] freto [14] divisi ab Hispania, [15] mutare
inter se [16] instituerant. nomen eorum paullatim Lil
corrupere, [17] barbara lingua Mauros pro Medis ap
lantes. [18] Sed [19] res Persarum brevi [20] adolevit: ac po
Nomo-Numidæ, propter multitudinem, à parent
digressi, possidere ea loca, quæ proxima Carthagi
Numidia appellatur. Deinde, [21] utrique [22] alteris f
[23] finitimos armis, aut [24] metu sub imperium suum
gere; [25] nomen gloriamque sibi addidere; magis hi
ad nostrum mare processerant: quia Libyes, quam G
li, minus [26] bellicosi, denique Africæ pars inferior p
que ab Numidis possessa est: victi omnes [27] in gen
nomenque imperantium concessere.

XXII. Postea Phœnices, alii multitudinis [28] domi
nuendæ gratia, pars imperii cupidine [29] solicitata pl

1 Mutuò accipiendi materiam. 2 Potestas, facultas. 3 Negotiationes. *Commercium* est libera commeandi, contrahendique facultas, concessa iis, qui merces ultrò citròque convehunt. Accipitur & pro usu & consuetudine: & tum iungitur præpositioni *Cum*: ut apud Cic. Impedit enim consilium voluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) Perstringit oculos; nec habet ullum *cum* virtute *commercium*. 4 Coniugia. 5 Id est, agrorum bonitatem explorantes, an fœcunda esset in eis terra. 6 Se ipsos. 7 Græcè *Nomadas*, quasi in pascuis inter armenta degentes, ἀπὸ τοῦ νέμειν, quod est, pascere. 8 Casas, tuguria. 9 Afri. 10 Medi. 11 Scilicet *vitam*, id est, vivebant, habitabant. *Sic* in præfat. Catil. *Etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur.* 12 Citò. 13 Angusto mari. 14 Separati. 15 Mercat
exercère. 16 Constituerant. 1
regrinâ. 18 Ordo est: Sed re
sarum adolevit brevi: ac
Nomo-Numidæ, digressi p
multitudinem à parentibus,
dêre ea loca, quæ proxima C
gini Numidia appellatur. 19
rium: Virg. *Postquam res*
Priamique evertere gentem I
ritam visum superis. 20 Auc
21 Hoc est, & qui in Gætulia
nebant, & qui loca, Carthagin
xima, possedêre. 22 Mutuo
lio. 23 Vicinos suos. 24 Sc
ne bellum geratur. 25 Fa
26 Ad bella gerenda apti. 2
est, à victoribus omnes app
sunt Numidæ, atque ita vict
ctorum nomen inditum est.
patria sua. 29 Verbis & pol
tionibus inducta.

& aliis novarum rerum avidis. Hipponem, Hadrumetum, Leptim, [1] aliasque urbes in [2] ora maritima condidere: eæque brevi multum auctæ, pars originibus suis [3] præsidio, aliæ [4] decori fuere. [5] Nam de Carthagine [6] silere melius puto, quam [7] parum dicere: quoniam [8] aliò properare tempus monet. Igitur ad [9] Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa [10] dividit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ [11] Syrtes, interque [12] eas [13] Leptis: deinde [14] Philenon [15] aræ: quem locum Ægyptum versus finem imperii habuere Carthaginienses: [16] post aliæ [17] Punicæ urbes. Cetera loca usque ad Mauritaniam Numidæ [18] tenent. proxime Hispaniam Mauri sunt. super Numidiam Gætulos [19] accepimus, partim in [20] tuguriis, [21] alios [22] incultius [23] vagos [24] agitare, post [25] eos [26] Æthiopas esse: dein loca exusta solis ardoribus. [27] Igitur bello Jugurthino [28] pleraque ex [29] Punicis oppida, & fines

1 Ut Carthaginem, Uticam. 2 Id est regione ad mare Africum sitâ. 3 Defensioni. 4 Honori. 5 Q. d. Carthago in ea regione à Phœnicibus quoque condita est, ideòque aliquis dicet de ea quoque esse aliquid dicendum? Respondet satius esse de Carthagine nihil, quam parum dicere. 6 Nihil prorsus dicere. 7 Quia istius urbis origo ingentem requireret historiam, nec paucis verbis absolvi posset. 8 Id est, ad alia dicenda, nempe ad historiam belli Jugurthini prosequendam. 9 Descensum. 10 Separat. 11 Loca arenosa, navigantibus periculosa. Sallustius ipse describet inferius has Syrtes. 12 Syrtes. 11 Urbs, condita à Phœnicibus, ut pauló ante narravit. 14 Scilicet *fratrum*. *Philænorum aræ* dicuntur, quæ Siculo Peloro oppositæ in media quodammodo Syrtium tellure positæ sunt: ita dictæ à *Philænis fratribus*, qui in eo loco vivi creduntur sepulti. Nam (ut infra Sallustius narrat) cum inter Cyrenenses & Carthaginienses de finibus incidisset controversia placuit, ut certo tempore duo legati ex utrâque civitate egrederentur: & quo in loco obvii inter se fuissent, ibi civitatis utriusque termini essent. Itaque Carthagine egressi duo illi *fratres Philæni*, celeriter iter suum peregerunt. Cyrenenses tardiùs iverunt. Cyrenenses indignati se esse præventos, optionem *Philænis* proposuerunt, mallentne ad fines suos retrocedere, an eo in loco vivi defodi, in quo fines populo suo peterent. Philænis respondentibus se patriæ salutem vitæ præferre, à Cyrenensibus, qui viribus superiores erant, vivi in eo loco sunt sepulti. Quo in loco Carthaginienses, ne eximia illorum in patriam pietas ullâ temporum injuriâ oblivioni traderetur, duas iis aras constituerunt. 16 Scilicet ibi sunt. 16 Scilicet aras Philænorum. 17 Scilicet sunt. 18 Incolunt, possident. 19 intelleximus. 20 Casis. 21 Carentes scilicet tuguriis 22 Minus ornate. 23 Errantes. 24 Scilicet *vitam*, id est, vivere, habitare, sic suprà: *Nam hi proprius mare Africum* agitabant. 25 Gætulos. 26 Æthiopiam incolentes. 27 Ordo est: Igitur populus Romanus administrabat per magistratus bello Jugurthino pleraque oppida ex Punicis, & fines Carthaginiensium, quos habuerant novissime: magna pars Gætulorum, & Numidæ usque ad flumen Mulucham erant sub Jugurthâ. 28 Plurima. 29 Scilicet oppidis.

[1] mutandi [2] copia erat. mare magnum, & ignara lingua [3] commercia prohibebant. Hi paullatim per [4] connubia Gætulos secum miscuere: & quia sæpe [5] tentantes agros, alia, alia deinde atque alia loca petiverant, [6] semet ipsi [7] Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ [8] mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem, & Armeniis accessere [9] Libyes. Nam [10] hi propius mare Africum [11] agitabant: Gætuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus: hique [12] mature oppida habuere. Nam, [13] fretu [14] divisi ab Hispania, [15] mutare res inter se [16] instituerant. nomen eorum paullatim Libyes corrupere, [17] barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. [18] Sed [19] res Persarum brevi [20] adolevit: ac postea Nomo-Numidæ, propter multitudinem, à parentibus digressi, possidere ea loca, quæ proxima Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, [21] utrique [22] alteris freti, [23] finitimos armis, aut [24] metu sub imperium suum coëgere; [25] nomen gloriamque sibi addidere; magis hi, qui ad nostrum mare processerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus [26] bellicosi, denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi omnes [27] in gentem nomenque imperantium concessere.

XXII. Postea Phœnices, alii multitudinis [28] domi minuendæ gratia, pars imperii cupidine [29] solicitata plebe,

&

1 Mutuò accipiendi materiam. 2 Potestas, facultas. 3 Negotiationes. *Commercium* est libera commeandi, contrahendique facultas, concessa iis, qui merces ultrò citròque convehunt. Accipitur & pro usu & consuetudine: & tum jungitur præpositioni *Cum*: ut apud Cic. Impedit enim consilium voluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) Perstringit oculos; nec habet ullum *cum* virtute *commercium*. 4 Conjugia. 5 Id est, agrorum bonitatem explorantes, an fœcunda esset in eis terra. 6 Se ipsos. 7 Græcè *Nomadas*, quasi in pascuis inter armenta degentes, ἀπὸ τοῦ νέμειν, quod est, pascere. 8 Casas, tuguria. 9 Afri. 10 Medi. 11 Scilicet vitam, id est, vivebant, habitabant. Sic in præfat. Catil. *Etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur.* 12 Citò. 13 Angusto mari. 14 Separati. 15 Mercaturam exercēre. 16 Constituerant. 17 Peregrinâ. 18 Ordo est: Sed res Persarum adolevit brevi: ac postea Nomo-Numidæ, digressi propter multitudinem à parentibus, possedēre ea loca, quæ proxima Carthagini Numidia appellatur. 19 Imperium: Virg. *Postquam res Asiæ, Priamique evertere gentem Immeritam visum superis.* 20 Aucta est. 21 Hoc est, & qui in Gætulia manebant, & qui loca, Carthagini proxima, possedēre. 22 Mutuo auxilio. 23 Vicinos suos. 24 Scilicet ne bellum geratur. 25 Famam. 26 Ad bella gerenda apti. 27 Hoc est, à victoribus omnes appellati sunt Numidæ, atque ita victis victorum nomen inditum est. 28 In patria sua. 29 Verbis & pollicitationibus inductâ.

& aliis novarum rerum avidis. Hipponem, Hadrumetum, Leptim, [1] aliasque urbes in [2] ora maritima condidere: eæque brevi multum auctæ, pars originibus suis [3] præsidio, aliæ [4] decori fuere. [5] Nam de Carthagine [6] silere melius puto, quam [7] parum dicere: quoniam [8] aliò properare tempus monet. Igitur ad [9] Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa [10] dividit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ [11] Syrtes, interque [12] eas [13] Leptis: deinde [14] Philenon [15] aræ: quem locum Ægyptum versus finem imperii habuere Carthaginienses: [16] post aliæ [17] Punicæ urbes. Cetera loca usque ad Mauritaniam Numidæ [18] tenent. proxime Hispaniam Mauri sunt. super Numidiam Gætulos [19] accepimus, partim in [20] tuguriis, [21] alios [22] incultius [23] vagos [24] agitare, post [25] eos [26] Æthiopas esse: dein loca exusta solis ardoribus. [27] Igitur bello Jugurthino [28] pleraque ex [29] Punicis oppida, & fines

1 Ut Carthaginem, Uticam. 2 Id est regione ad mare Africum sitâ. 3 Defensioni. 4 Honori. 5 Q. d. Carthago in ea regione à Phœnicibus quoque condita est, ideòque aliquis dicet de ea quoque esse aliquid dicendum? Respondet satius esse de Carthagine nihil, quam parum dicere. 6 Nihil prorsus dicere. 7 Quia istius urbis origo ingentem requireret historiam, nec paucis verbis absolvi posset. 8 Id est, ad alia dicenda, nempe ad historiam belli Jugurthini prosequendam. 9 Descensum. 10 Separat. 11 Loca arenosa, navigantibus periculosa. Sallustius ipse describet inferius has Syrtes. 12 Syrtes. 13 Urbs, condita à Phœnicibus, ut pauló ante narravit. 14 Scilicet *fratrum*. *Philænorum aræ* dicuntur, quæ Siculo Peloro oppositæ in media quodammodo Syrtium tellure positæ sunt: ita dictæ à *Philænis fratribus*, qui in eo loco vivi creduntur sepulti. Nam (ut infra Sallustius narrat) cum inter Cyrenenses & Carthaginienses de finibus incidisset controversia placuit, ut certo tempore duo legati ex utrâque civitate egrederentur: & quo in loco obvii inter se fuissent, ibi civitatis utriusque termini essent. Itaque Carthagine egressi duo illi *fratres Philæni*, celeriter iter suum peregerunt. Cyrenenses tardiùs iverunt. Cyrenenses indignati se esse præventos, optionem *Philænis* proposuerunt, mallentne ad fines suos retrocedere, an eo in loco vivi defodi, in quo fines populo suo peterent. Philænis respondentibus se patriæ salutem vitæ præferre, à Cyrenensibus, qui viribus superiores erant, vivi in eo loco sunt sepulti. Quo in loco Carthaginienses, ne eximia illorum in patriam pietas ullâ temporum injuriâ oblivioni traderetur, duas iis aras constituerunt. 16 Scilicet ibi sunt. 16 Scilicet aras Philænorum. 17 Scilicet sunt. 18 Incolunt, possident. 19 intelleximus. 20 Casis. 21 Carentes scilicet tuguriis 22 Minus ornate. 23 Errantes. 24 Scilicet *vitam*, id est, vivere, habitare, sic suprà: *Nam hi proprius mare Africum* agitabant. 25 Gætulos. 26 Æthiopiam incolentes. 27 Ordo est: Igitur populus Romanus administrabat per magistratus bello Jugurthino pleraque oppida ex Punicis, & fines Carthaginiensium, quos habuerant novissime: magna pars Gætulorum, & Numidæ usque ad flumen Mulucham erant sub Jugurthâ. 28 Plurima. 29 Scilicet oppidis.

fines Carthaginienſium, quos [1] noviſſume habuerant, populus Romanus per [2] magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ uſque ad flumen Mulucham ſub Jugurtha erant: [3] Mauris omnibus rex [4] Bocchus imperitabat, præter [5] nomen [6] cetera ignarus populi R. itemque nobis neque bello, neque pace [7] antea cognitus. De Africa, & [8] ejus [9] incolis, ad neceſſitudinem [10] rei ſatis dictum.

XXIII. [11] Poſtquam, diviſo [12] regno, [13] legati Africa deceſſere; & Jugurtha [14] contra timorem animi [15] præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; [16] certum [17] ratus, quod [18] ex amicis [19] apud Numantiam [20] acceperat, omnia Romæ venalia eſſe, ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos [21] paullo ante muneribus expleverat, [22] in regnum Atherbalis animum [23] intendit, [24] ipſe [25] acer, [26] bellicoſus: at [27] is, quem [28] petebat, [29] quietus, [30] imbellis, [31] placido ingenio, [32] opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo [33] fines [34] ejus cum [35] magna manu invadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: [36] pleraque loca [37] hoſtiliter cum [38] equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum ſuum convertit, exiſtumans [39] dolore [40] permotum Atherbalem [41] injurias ſuas [42] manu [43] vindicaturum,

1 Ultimò, nuperrime ſubegerant, duce P. Scipione Æmiliano. 2 Ut Proconſules, aut Prætores in provinciam miſſos. 3 Hoc eſt, populis Mauritaniæ. 4 *Bocchus* fuit rex (ut ex hoc loco conſtat) Mauritaniæ, qui Jugurtham Syllæ tradidit, ut ex progreſſu patebit. 5 Famam populi Romani. 6 Id eſt, in cæteris & eſt accuſativi caſus; ſic apud Virgilium 3. Æn. legimus, *at cætera Grajus*. 7 Id eſt, ante illud bellum. 8 Africæ. 9 Habitatoribus. 10 Propoſitæ. 11 Salluſtius, tradita Africæ deſcriptione ac ſitu, proſequitur jam hiſtoriam ſuam. 12 *Quod Micipſa obtinuerat*, ut ſupra dixit. 13 Romani, decem illi ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum miſſi. 14 Id eſt, contra id, quod in animo ſuo timuerat. 15 Id eſt, impunitatem: *quia Senatores Jugurthæ ſcelus impunitum habuerunt, quin & decreverunt, ut dimidia regni Numidiæ pars ei attribueretur.* 16 Indubitatum. 17 Putans. 18 Id eſt, ex narratione amicorum. 19 Cum ſcilicet illic ſub Scipione militaret. 20 Intellexerat. 21 Antequam ſcilicet decem illi legati ad dividendum inter Atherbalem & Jugurtham regnum mitterentur. 22 Hoc eſt, in eam regni partem, quam legati Atherbali in diviſione conceſſerant. 23 Diligenter, intentè adjecit. 24 Scilicet *Jugurtha erat*. 25 Fortis. 26 Ad gerendum bellum pronus, bello aſſuetus. 27 Atherbal. 28 Inſidias ſtruebat, invadebat. 29 Pacificus. 30 Fugitans belli. 31 Id eſt, placidum habens ingenium. 32 Id eſt, cui facile injuria inferri poterat. 33 Limites, imperium. 34 Atherbalis. 35 Magno exercitu impetum facit. 36 Plurima. 37 More hoſtium. 38 Exercitu equeſtri. 39 Irâ. 40 Ad vindictam impulſum. 41 Quæ ipſi à Jugurtha erant illatæ. 42 Multitudine militum. 43 Ultionem.

I. Atherb-

turum, eamque rem belli caussam fore. [1] At ille, [2] quod neque se [3] parem [4] armis existumabat, & amicitia populi Rom. magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis [5] questum misit: [6] qui tametsi [7] contumeliosa [8] dicta [9] retulerant, [10] prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum sumere: quia [11] tentatum antea [12] secus [13] cesserat. Neque [14] eo magis cupido Jugurthæ minuebatur: [15] quippe qui totum [16] ejus regnum [17] animo jam [18] invaserat. Itaque non, uti antea, cum [19] prædatoria manu, sed magno exercitu [20] comparato, bellum gerere cœpit, & [21] apertè totius Numidiæ [22] imperium [23] petere. Ceterum, qua [24] pergebat, urbes, agros vastare, [25] prædas agere; [26] suis [27] animum, hostibus [28] terrorem augere.

XXIV. Atherbal ubi intelligit [29] eo [30] processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis retinendum, [31] necessario [32] copias parat, & Jugurthæ obvius procedit. [33] Interim haud longe à mari prope Cirtam oppidum [34] utriusque exercitus [35] consedit: & quia diei [36] extremum erat, prælium non incœptum; sed ubi [37] plerumque noctis processit, [38] obscuro etiam tum lumine, [39] milites Jugurthini, [40] signo [41] dato, castra [42] hostium invadunt; [43] semisomnos partim, alios arma sumentes [44] fugant, [45] funduntque: Atherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit: &, [46] ni multitudo [47] togatorum fuisset,

quæ

1 Atherbal. 2 Quia. 3 Scilicet *Jugurtha*. 4 Bello, seu rebus bellicis. 5 Hoc est, ut quererentur. 6 Legati. 7 Contumeliæ plena, opprobrosa. 8 Responsa. 9 Reportaverant. 10 Potius. 11 Bellum scilicet ab Atherbale. 12 Aliter, quam existimaverat. 13 Successerat: nam (ut supra vidimus) cum Atherbal decrevisset confligere cum Jugurtha, jamque res ad certamen venisset, à Jugurtha victus est, atque ex prælio profugit in provinciam, ac Romam profectus est. 14 Propter eam causam, quòd scilicet Atherbalem tam belli esse fugitantem videret. 15 Utpote. 16 Atherbalis. 17 Cogitationibus. 18 Occupaverat. 19 Id est, exercitu ad prædandum parato. 20 Collecto. 21 Palam, *manifestè*. 22 Dominium, regnum. 23 Affectare. 24 Per eam viam, quà pergebat. 25 Prædari. 26 Militibus. 27 Animositatem. 28 Metum. 29 Ad eam necessitatem. 30 Perventum. 31 Hoc est, necessitate, quæ durum est (ut ajunt) telum, urgente. 32 Exercitum. 33 Dum scilicet exercitus procedit. 34 Atherbalis scilicet & Jugurthæ. 35 Sedes fixit, & castrametatus est. 36 Extrema & ultima pars. 37 Plurima & maxima pars. 38 Hoc est, cum nondum dies appropinquasset. 39 Id est, milites qui sub Jugurtha militabant. 40 Ineundi prælii. 41 Scilicet cum buccina, aut tuba. 42 Atherbalis scilicet, & militum ejus. 43 Vixdum experrectos, & quorum oculis adhuc multa nox erat. 44 In fugam convertunt. 45 Prosternunt. 46 Nisi. 47 Id est, civium togis indutorum. Usus autem togæ proprius Romanorum fuit, ut

Græ

Græcorum pallium. Itaque quemadmodum *Palliati* Græci, ita *Togati* Romani dicti fuêre: unde Virg. *Romanos rerum dominos, gentemque* Togatam. Unde *anteambulones*, hoc est, illi, qui principes civitatis in forum officii gratia deducebant, ac deinde domum reducebant, quoniam hoc *togis* amicti faciebant, *Togati* vocabantur. Hi per diminutivum etiam *Togatuli* vocabantur. Sic *Togatæ Comœdiæ* dicuntur, quæ scriptæ sunt secundum ritus & habitum Romanorum: sicut Græcas fabulas ab illorum habitu *Palliatas* appellamus, nam Græci supra tunicam pallium ferebant. *Toga* autem à *tegendo corpore*, ut ait Varro, appellata est, fuit amictus exterior. Superimponebatur autem tunicæ. *Tunica* enim (ut obiter de ea aliquid dicam) vestis fuit apud Romanos interior, & primò sine manicis, deinde manicata fuit: à *tuendo* corpore dicta, teste Varrone. Color *tunicæ* liberorum hominum albus fuit, quod ex Juvenali constat, qui *tunicas albas* appellat hoc versu: *Sufficiunt tunicæ summis Ædilibus albæ*. Plebs verò Romana etiam tunicata incessit. Cum ergo cives omnes Romani tunicâ uterentur, factum est, ut *Tunicâ* ordines distinxerint. Nam Senatores & equites *tunicam clavatam* induerunt, plebs *rectam* & sine clavis. *Clavata* autem *tunica* fuit, quæ clavos purpureos intextos, vel potius infutos habuit, aut latos, aut angustos. Fuerunt autem clavi quasi flores panno intexti. Cæterum *tunica* latos clavos purpureos intertextos habens (quæ & *latus clavus*, *tunica lati clavi* dicta est) propria fuit Senatorum, atque amplissimi ordinis insigne. Ad materiam *togæ* quod attinet, lanea ea fuit. *Toga* verò mensura non eadem omnibus, sed pro opibus varia fuit. Quibus enim erat res angusta domi, iis togæ parvæ, quibus ampla, majores: atque adeò ad calceos demissæ. Quoniam verò in pace tantum usus *togæ* erat, nam in bello, depositâ *togâ*, chlamydem, aut aliud militaris vestimenti genus sumebant, factum est, ut *toga* interdum metaphoricè pro pace sumatur; sicut arma pro bello; ideòque pacis fuit insigne: unde Cic. *Cedant* arma *togæ*, *concedat laurea linguæ*. In foro autem maxime *togis* uti viri solebant. Nam in principio communis hæc vestis fuerat, tam marium, quàm fœminarum. Posteà viris tantum relictus est *togæ* usus,

solæque mulieres, adulterii
tæ, ignominiæ causâ ind
gebantur: unde apud Poë
togatæ mulieres matronis
nuntur. *Togarum* varia
genera, quæ hoc ordine
Rosinus Antiquit. Rom. lib
nempe *Toga Prætexta*, C
Pura, *Pulla* — *Sordida*,
Purpurea, *Palmata*. *Tog*
texta (quæ & *Puerilis* di
dicitur à *prætexendo*, quia
pura prætexta erat, hoc e
purpuram in ora habeba
utebantur pueri usque ad an
cimum septimum, qui ann
cinii dicebatur: deinde *Viri*
gam sumebant; unde
Quantum credis me accepi
dii, cum deposita *prætext*
sisti *virilem togam!* Fuit
tempus, quo *Prætexta* non
centes, sed viri, qui mag
gererent, utebantur: Quip
lius Hostilius, tertius Rom
Rex, debellatis Hetruscis
curulem, lictores, & to
ctam, atque *prætextam*,
signia magistratuum Hetr
erant, Romam transtulit.
steà Tarquinius Priscus, D
filius, quintus Romanorum
cum de Sabinis egisset trium
quoniam eo bello filius eju
quatuordecim natus, hoste
percusserat, & pro concion
laudavit, & *prætextâ*, a
aureâ donavit: insigniens
supra annos fortem præmii
tatis & honoris. Nam sic
texta magistratuum, ita
triumphantium gestamen er
la autem erat insigne a
vasculi formâ, quod trium
ante pectus gerebant, inc
eo remediis, quæ adversi
diam & omnia veneficia
valentissima esse. *Bulla* au
cta est à similitudine ejus
quæ spiritu in aqua ex
præcipue dum bullit, fig
tundæ. Sunt qui existimen
ris ingenuis eâ ratione i
fuisse *Togam Prætextam*,
purpuræ rubore ingenuitati
rem præ se ferrent. A P
Prætextati dicti sunt, q
Prætextâ utuntur; sicut
Togati. *Prætextati* auten
quamdiu Virilem Togam n
pserunt. Hi pro malefactis
vebant mulctam, sed angu
tergoribus verberari solebar
fas autem his erat, obscœn
uti, ideòque *Prætextatum*
nem appellabant, qui nihil

quæ Numidas insequentes [1] mœnibus prohibuit, [2] uno die [3] inter duos reges [4] cœptum, atque [5] patratum bellum foret. Igitur Jugurtha [6] oppidum [7] circumsedit: [8] vineis, [1] tur-

nitatis in se habebat. Primus autem *Prætextati* cognomen adeptus est Papyrius puer. Mos olim Senatoribus erat in curiam cum prætextatis filiis ingredi, quoties in Senatu de re aliquâ acturi essent: quòd si in posterum diem dilata res foret, placuit ne quis rem, super quâ sermo habitus foret, nunciaret, priusquam decreta esset. Mater Papyrii, qui cum patre in curia fuerat, quidnam in Senatu actum à Senatoribus foret, filium rogat. Ille nefas esse id dicere, respondit. Illa cognoscendi, quid actum esset, avidior fieri, filiumque importuniùs urgère. Tum ille hoc actum in Senatu confingit: Utrum reipublicæ utilius videretur, unus ne, ut duas habeat uxores, an ut duobus una nupta esset. Eâ re intellectâ, mulier domo egreditur, rem cæteris mulieribus narrat. Postridie magnus mulierum numerus ad Senatum confluit, omnesque fluentibus lachrymis obsecrant, una potius ut duobus nupta sit, quam ut unus vir duas habeat uxores. Admiratur Senatus rei novitatem, ac stupet. Tum puer Papyrius rem aperit. Senatus fidelitatem, atque ingenium pueri exosculatus, consultum facit, ne quis posthac puer cum patre curiam ingrediatur, præter solum Papyrium: eique publico decreto *Prætextati* cognomen indit, ob tacendi loquendique in prætexta ætate prudentiam. Id posteà cognomen in omnem ejus familiam translatum fuit. A *Prætexta* item *Prætextæ* dictæ sunt *fabulæ*, in quibus imperatorum negotia agebantur, regesque Romani, vel Duces inducebantur. Dictæ *Prætextæ*, quòd in his fere regum, aut magistratuum acta comprehenduntur, qui initio quoque *Togâ Prætexta* utebantur. *Candida Toga* dicebatur, quâ induebantur ii, qui honores petere volebant: eaque signum erat petitionis; unde *candidati* dicebantur. *Toga Pura* fuit, quæ nullam habebat maculam, nec picta, nec Prætexta. *Pura* ergo dicta est, quòd albi coloris, nullâ admistâ purpurâ, esset. Dicta quoque hæc fuit *Toga Virilis*, quia pueris virilem ætatem ingredientibus, dabatur, in exitu scilicet anni decimi septimi. *Toga Pulla* erat, quâ in funeribus utebantur, ut nunc atrâ veste utimur. Hæc ergo atri coloris fuit, eamque induebant luctus causâ. Et ab illo vestis colore *Atrati* dicebantur. *Sordida Toga* à *Pulla* differebat & colore, & usu. Non enim erat atri coloris, sed alba: verumtamen erat sordidior & obsoleta, ac longo usu detrita. Deinde nullus ejus usus fuit in luctu: sed erat fere vulgi vestis, quod ob id etiam *sordidum* interdum dicitur, quia sordidâ veste uteretur. Qui verò erant ditiores, & elegantiores, illi semper *nivea Toga* vestiti erant, quæ, si interdum sordes aliquas traxisset, erant Romæ fullones, qui eas maculas ac sordes togâ eluebant, & additâ cretâ, iterum eam candidam reddebant. *Toga Picta* erat, in qua figuræ ita fingebantur & intexebantur, ut ad picturæ similitudinem accederent. Hæc erat purpurei coloris, auro distincta, à triumphantibus geri solita. *Toga Palmata*, à *palmis* pictis sic appellata fuit, alii verò existimant, ideò *Palmatam* appellatam, quòd eâ uterentur, qui *palmam*, hoc est, victoriam meruissent. *Toga Purpurea* differebat a *Picta* & *Prætexta*: à *Picta*, quia pura erat: à *Prætexta*, quia hæc erat alba cum limbo purpureo circumducta: *Purpurea* verò limbum non habebat.

1 Propulsavit à mœnibus, ne scilicet mœnia ingrederentur. 2 Quia scilicet Atherbal interfectus fuisset. 3 Atherbalem scilicet & Jugurtham. 4 Inceptum. 5 Finitum, perfectum. 6 Cirtam. 7 Obsidione cinxit, obsedit. 8 *Vinea* est instrumentum bellicum, ex lignis compactum, latum pedes octo, altum septem, longum sexdecim, cujus tectum duplici munitione contexebatur, hoc est, tabulatis, & cratibus. Latera vimine sepiebantur, ne saxorum, telorumque impetu perstringi possent. Extrinsecus autem, ne injecto igne cremarentur, crudis ac recentibus coriis tegebantur. Sic factæ plures, simul ordine jungebantur, sub quibus latentes tuto milites, ad subruenda murorum fundamenta procedebant: unde

[1] turribusque, & [2] machinis omnium generum [3] expugnare aggreditur: maxime festinans tempus legatorum [4] antecapere, quos ante prœlium factum ab Atherbale Romam missos audiverat. Sed postquam Senatus de bello [5] eorum [6] accepit, tres adolescentes in Africam [7] leguntur, qui [8] ambos reges [9] adeant; S. P. Q. Rom. [10] verbis nuncient, velle, & censere eos ab armis discedere: de controversiis suis jure potius, quam bello disceptare; ita [11] seque, [12] illisque [13] dignum esse.

XXV. [14] Legati in Africam [15] maturantes veniunt; [16] eo magis, quod Romæ, dum proficisci parant, de prœlio [17] facto, & oppugnatione [18] Cirtæ audiebatur. Sed [19] is rumor [20] clemens erat. [21] Quorum Jugurtha [22] accepta oratione respondit: sibi neque majus quidquam, neque carius auctoritate Senati: ab adolescentia sua ita se [23] enisum, ut ab optumo quoque [24] probaretur: [25] virtute, non malitia, P. Scipioni, summo viro, placuisse: ob [26] easdem artes [27] à Micipsa, non [28] pænuria [29] liberorum, in regnum adoptatum

unde *sub vineam præliari* dicuntur milites, cum sub *vineâ* militari pugnabant, habentes supra se scuta. *Vinea* autem dicta est a *vinea vinariæ* similitudine. *Vinea* autem proprie, est multitudo vitium simul consitarum, ut apud Virg. Eclog. 4. *Non rastros patietur humus, non vinea falcem.* Hinc *vinealis* fit, quod est aptum ad vineam; & *vinearius*, quod ad vineam pertinet. Item *vinetum*, locus vitibus abundans. Etiam *vinitor*, qui vineam colit. Et *vinalia*, dies festus, quo veteres novum vinum Jovi libabant mense Aprili, & *vinarius. a. um*, quod ad vinum pertinet: unde *taberna vinaria*, *vas vinarium*, in quibus aut venditur, aut tenetur vinum. Item *vinarius* substantivum, id est, vini venditor. Et *vinacea* substantivum pluralis numeri, quod significat grana uvæ jam pressæ. 1 Id est, machinis altioribus, ex quibus in urbem jaciebantur tela. *Turris* autem dicta est à *terrendis* hostibus. 2 Instrumentis bellicis, ut testudinibus, balistis. 3 Oppugnando capere. 4 Prævenire: id est, ante reditum *legatorum* Cirtam expugnare. 5 Atherbalis & Jugurthæ. 6 Intellexit. 7 In legationem mittuntur. 8 Atherbalem & Jugurtham. 9 Accedant. *Adire* etiam sæpius sumitur pro suscipere: ut, *adire labores*, *adire periculum capitis.* 10 Nomine, jussu. 11 Senatu Romano. 12 Atherbale & Jugurthâ, quippe qui inter se quasi fratres essent. 13 Convenientes, decens. 14 Intellige tres illos juvenes. 15 Festinantes. 16 Id est, tantò magis, scilicet *maturantes* 17 Commisso inter Atherbalem & Jugurtham. 18 In qua erat Atherbal. 19 Ea fama, scilicet *de oppugnatione Cirtæ.* 20 Modicus: quia aspera nequaquam nunciabantur, nec ea res valde divulgabatur. 21 Legatorum. Ordo est: Quorum oratione acceptâ, Jugurtha respondit: quidquam neque majus, neque charius autoritate Senatus esse sibi: *&* se *esse* enixum ita ab adolescentia sua, ut probaretur ab optimo quoque; *& respondit se* placuisse P. Scipioni, viro summo, virtute, non malitia: *& se* esse adoptatum à Micipsa in regnum, non pœnuriâ liberorum, *sed* ob easdem artes. 22 Intellectâ. 23 Conatum. 24 Laudaretur. 25 Id est, propter virtutem. 26 Hoc est, easdem virtutes, quibus scilicet P. Scipioni placuerat. 27 Patre Atherbalis. 28 Egestate, inopiâ. 29 Filiorum: Id est, non, quia filios

tum esse. ceterum, [1] quo plura bene, atque [2] strenue fecisset, [3] eo animum suum injuriam minus tolerare: Atherbalem [4] dolis vitæ suæ insidiatum: [5] quod ubi comperisset, ejus sceleri [6] obviam isse: populum Romanum neque [7] recte, neque pro [8] bono facturum, si [9] ab jure gentium sese [10] prohibuerit: postremo, de omnibus rebus legatos Romam brevi missurum. ita [11] utrique digrediuntur. Atherbalis [12] appellandi [13] copia [14] non fuit. Jugurtha ubi [15] eos Africa decessisse ratus est, neque propter [16] naturam loci Cirtam armis [17] expugnare potest: [18] vallo, atque fossa mœnia circumdat: turres [19] exstruit, easque [20] præsidiis [21] firmat: præterea dies noctesque, aut per vim, aut dolis tentare: defensoribus mœnium [22] præmia [23] modo, modo [24] formidinem ostentare: [25] suos hortando ad virtutem [26] arrigere: [27] prorsus intentus [28] cuncta parare. Atherbal ubi intelligit omnes suas fortunas in [29] extremo [30] sitas, [31] hostem [32] infestum, auxilii spem nullam, penuria rerum necessariarum bellum [33] trahi non posse; ex iis, qui [34] una Cirtam profugerant, [35] duos [36] maxime impigros delegit: eos, multa pollicendo, ac [37] miserando [38] casum suum, [39] confirmat, uti per hostium munitiones [40] noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidæ [41] paucis diebus [42] jussa efficiunt: literæ Atherbalis in Senatu recitatæ, [43] quarum sententia hæc fuit:

XXVI. „Non mea culpa sæpe ad vos [44] oratum „mitto,

filios non habebat Micipsa, me in regnum adoptavit, sed propter virtutem, quia tunc temporis duos habebat filios, Atherbalem nempe & Hiempsalem. 1 Quanto. 2 Fortiter. 3 Tanto. 4 Per dolos, fraudem. 5 Quam rem, Atherbalem scilicet dolis vitæ suæ insidiari. 6 Restitisse. 7 Decenter. 8 Æquitate. 9 Q. d. Populus Romanus non bene faciet, si me prohibeat illatam mihi injuriam repulsare: quod jure gentium unicuique conceditur. 10 Impediverit. 11 Legati & Jugurtha. 12 Opponendi sese dictis Jugurthæ. 13 Facultas. 14 Scilicet data. 15 Legatos, nempe tres illos adolescentes. 16 Naturale munimentum. 17 Oppugnando capere. *18 Propugnaculo, munitione. 19 Ædificat ad expugnationem oppidi.* 20 Custodiis militum. 21 Fortificat. 22 Mercedem, si scilicet mœnia prodiderint, & ingredi concesserint 23 Interdum. 24 Metum, aut pœnam formidandam, si denegaverint 25 Milites. 26 Erigere. 27 Omninò. 28 Ad expugnationem oppidi necessaria, ac utilia. 29 Scilicet periculo. 30 Sitas. 31 Jugurtham. 32 Iratum, violentum. 33 Protrahi, differri. 34 Simul, secum. 35 Milites. 36 Valde strenuos 37 Deplorando. 38 Id est, miseriam suam. 39 Animos addit. 40 Tempore nocturno. 41 Intra paucos dies. 42 Mandata: quia paucis diebus Romam venerunt cum literis Atherbalis ad Senatum. 43 Litterarum. 44 Ad orationem habendam.

1 Viole

» mitto, P. C. ſed [1] vis Jugurthæ ſubigit: quem tanta
» lubido [2] exſtinguendi me invaſit, ut neque [3] vos, neque
» [4] Deos immortales [5] in animo habeat; [6] ſanguinem
» meum quam omnia malit. Itaque quintum jam men-
» ſem ſocius & amicus populi R. armis [7] obſeſſus teneor:
» neque mihi Micipſæ patris mei [8] beneficia, neque
» [9] veſtra decreta [10] auxiliantur: ferro, an [11] fame a-
» crius urgear, incertus ſum. Plura [12] de Jugurtha [13] ſcri-
» bere dehortatur [14] fortuna mea: etiam antea expertus
» ſum, [15] parum fidei miſeris eſſe. Niſi tamen intelligo
» [16] illum, [17] ſupra quam ego ſum petere, neque ſimul
» amicitiam veſtram, & regnum meum ſperare. [18] u-
» trum gravius exiſtumet, [19] nemini occultum eſt. Nam
» [20] initio [21] occidit Hiempſalem fratrem meum: dein
» [22] patrio regno me [23] expulit. [24] Quæ ſane fuerint
» [25] noſtræ injuriæ, [26] nihil ad vos. Verum nunc re-
» gnum veſtrum [27] armis [28] tenet: me, quem vos im-
» peratorem Numidis [29] poſuiſtis, [30] clauſum obſi-
» det: [31] legatorum verba quanti [32] fecerit, peri-
» cula mea declarant. [33] Quid eſt reliquum, niſi
» vis veſtra, qua [34] moveri poſſit? nam ego qui-
» dem vellem, & hæc quæ ſcribo, & illa quæ an-
» tea in Senatu queſtus ſum, [35] vana forent potius,
» quam miſeria mea [36] fidem verbis faceret. Sed
» quoniam [37] eo natus ſum, ut [38] Jugurthæ ſcelerum
, [1] oſten-

1 Violentia cogit me, ſcilicet ad vos ſæpe oratum mittere. 2 Interficiendi. 3 Aliquando ſceleris ſui ultores fore. 4 Qui *laneos quidem habent pedes, ſed ferreas manus.* Unde eleganter Valerius Maximus: *Lento gradu ad vindictam ſui divina procedit ira, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat.* 5 Cogitet. 6 Id eſt, ſanguinis mei effuſionem, aut vitam meam. 7 Cinctus. 8 Quæ contulit in Jugurtham: quia Jugurtha à patre meo in filium adoptatus eſt. 9 Id quod vos decrevistis, ut Jugurtha ab armis diſcederet, vel ut illam regni partem teneret, quam legati Romani illi attribuerant. 10 Opem ferunt. 11 Inopiâ cibi ac commeatus. 12 Id eſt, de ſceleribus Jugurthæ. 13 *Hoc eſt*, hortatur ne ſcribam. 14 *Calamitas & miſeria mea.* 15 Id eſt, *miſeris parum credi*, ſicut ego ſum, regno & fortunis omnibus ſpoliatus. 16 Jugurtham. 17 Hoc eſt, aliquid me majus, & ſuprà me, imperium nempe Romanum, quod ſibi, ſi Numidia in poteſtate ejus eſſet, aſſignaturus ſit. 18 Horum ſcilicet, amicitiam veſtram an regnum meum. 19 Id eſt, unicuique notum eſt, eum gravius putare, non habêre regnum meum, quam amicitiam veſtram. 20 Diſcordiarum ſcilicet. 21 Interfecit. 22 Paterno. 23 Ejecit. 24 Quales. 25 Nobis à Jugurtha poſtea illatæ. 26 Scilicet *pertinet*. 27 Vi. 28 Occupat, invadit. 29 Conſtituiſtis. 30 In Cirta oppido. 31 Scilicet de regno dividendo, & controverſiâ dirimendâ. 32 Æſtimaverit. 33 Quid reſtat. 34 A propoſito ſuo abſtrahi. 35 Mendoſa. 36 Credulitatem; id eſt, ad credendum mihi vos impelleret. 37 Ad id, aut ad eum vitæ ſtatum. 38 Q. d. Ita ut gloriabundus me oſtentaret, quem
tam

, [1] oftentui effem: non jam mortem, neque ærumnas, , tantummodo [2] inimici [3] imperium, & [4] cruciatus cor- , poris [5] deprecor. Regno Numidiæ, quod veftrum eft, , [6] uti libet [7] confulite: me ex [8] manibus impiis eripite, , [9] per majeftatem imperii, per amicitiæ fidem; fi ulla , apud vos memoria [10] remanet avi mei Mafiniffæ.

XXVII. [11] His litteris recitatis, [12] fuere qui exercitum [13] in Africam mittendum [14] cenferent, & [15] quam primum Atherbali fubveniendum: [16] de Jugurtha interim uti [17] confuleretur, quoniam non [18] paruiffet [19] legatis. Sed ab iifdem illis fautoribus [20] regis [21] fumma ope [22] enifum, [23] tale decretum fieret. Ita [24] bonum publ. ut in plerifque negotiis [25] folet, [26] privata gratia devictum. [27] Legantur [28] tamen in Africam [29] majores natu nobiles, [30] amplis honoribus ufi: [31] in quis fuit M. Scaurus, de quo fupra memoravimus, [32] confularis, & tum in [33] Senatu princeps. Hi, [34] quod [35] res in [36] invidia erat, fimul & à [37] Numidis [38] obfecrati, [39] triduo navim [40] afcendere: dein brevi [41] Uticam, [42] adpulfi, litteras ad Jugurtham mittunt, [43] quam ociffime ad [44] provinciam accedat; fe [45] ad eum ab [46] Senatu miffos. [47] Ille, ubi [48] accepit homines [1] cla-

tam fceleratè injuriâ affecit. 1 Ad oftentationem. 2 Jugurthæ. 3 Scilicet *deprecor*. 4 Tormenta, afflictiones; hoc eft, ut me tantummodò a Jugurthæ imperio, atque tormentis liberetis, oro. 5 Non ftudeo precibus à me avertere. 6 Ut. 7 Providete. 8 Manibus impiorum. 9 Scilicet *quod oro*. 10 Supereft. 11 Id eft, cum hæ litteræ Atherbalis in Senatu effent recitatæ. 12 Scilicet *nonnulli*. 13 Contra Jugurtham. 14 Judicarent, decernerent. 15 Citiffime. 16 Hoc eft, quid de eo ageretur. 17 Deliberaretur, confilium caperetur. 18 Ad dividendum regnum, & controverfiam dirimendam miffis. 19 Obediviffet. 20 Jugurthæ. 21 Summis viribus. 22 Laboratum. 23 De mittendo fcilicet in Africam exercitu. 24 Bonum reipublicæ, five gloria imperii Romani. 25 Scilicet *devinci*. 26 Paucorum favore. 27 Tanquam legati mittuntur. 28 Nihilominus, *quamvis* fcilicet *laboraretur, ne tale decretum fieret*. 29 Seniores. 30 Id eft, fummis magiftratibus functi. 31 Inter quos. 32 Qui aliquando conful fuerat cum M. Cœcilio Metello anno U. C. 638. 33 Id eft, præcipuus in Senatu. 34 Quia. 35 Jugurthæ. 36 Odio: quia fcilicet legatis non paruerat, & tantâ Atherbalem injuriâ affecerat. 37 Scilicet legatis Atherbalis, five qui literas Atherbalis tulerant. 38 Orati. 39 Intrà tres dies, ex quibus fcilicet legationi obeundæ deftinati erant. 40 Confcendère. 41 Africæ urbem: in qua Cato Minor mortem fibi concivit, unde poftea *Uticenfis* dictus eft. 42 Advecti. 43 Quam citiffime. 44 Id eft, eam Africæ partem, quam Romani poffidebant, devictâ Carthagine. 45 Jugurtham. 46 Romano. 47 Jugurthæ. 48 Intellexit. Ordo eft: Ille, ubi accepit homines claros, quorum autoritatem audiverat, pollère Romæ, veniffe contra inceptum fuum; commotus primò metu atque lubidine, agitabatur diverfus.

1 Cele

[1] claros, quorum auctoritatem Romæ [2] pollere rat, [3] contra inceptum suum venisse: primo co [4] metu, atque [5] lubidine, [6] divorsus agitabatur. T iram Senati, ni paruisset legatis: porro [7] animu dine cæcus ad [9] inceptum scelus rapiebat. Vici in [10] avido ingenio [11] pravum consilium. Igitur, citu circumdato, summa vi [13] Cirtam [14] irrump tur, maxime sperans, [15] diducta [16] manu hostiu vi, aut dolis sese [17] casum victoriæ inventurun ubi [18] secus procedit, neque, quod [19] intenderat re potest, ut, prius quam legatos [20] conveniret, balis potiretur; ne amplius [21] morando Scaurum plurimum metuebat, [22] incenderet, cum pauci bus [23] in provinciam venit. Ac tametsi Senati [2 minæ graves nunciabantur, quod ab [25] oppug non desisteret; multa tamen oratione [26] consum gati frustra [27] discessere.

XXVIII. Ea postquam Cirtæ audita sunt, [28] quorum [29] virtute mœnia defensabantur, [30] deditione facta, propter magnitudinem pop mani inviolatos sese fore, Atherbali [31] su uti seque, & oppidum Jugurthæ tradat: [32] ab eo [33] vitam [34] paciscatur; de ceteris [3 tui curæ fore. At [36] ille, tametsi omnia [37] [38] fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia [39] [40] eosdem, si [41] advorsaretur, cogendi p

1 Celebres. 2 Plurimum valêre, & posse. 3 Hoc est, venisse ut impedirent inceptum suum, nempe expugnationem oppidi Cirthæ, & mortem Atherbalis. 4 Quod scilicet illustres viros contra inceptum suum venisse acceperat. 5 Occidendi scilicet Atherbalis. 6 Id est, hùc, illuc impellebatur, in diversas (ut ita dicam) sententias. 7 Jugurthæ. 8 Cupiditate. 9 Necem scilicet Atherbalis. 10 Cupido regni, & ultionis. 11 Familiarium suorum: ut scilicet, quod inceperat, perficeret. 12 Id est, undique circum mœnia admoto, ut omni ex parte posset fieri impetus. 13 Oppidum illud, in quod Atherbal clausus tenebatur. 14 Impetum facere. 15 In diversa loca divisa. 16 Exercitu Atherbalis. sionem: sic infra: *Fortu præclari facinoris* casu 18 Aliter, quam speraverat animo habuerat. 20 Allo 21 Moras nectendo, 22 Ad iram irritaret. 23 rum scilicet, ad legatos. mine. 25 Oppidi Cirthæ. stra habitâ: quod scilicet c suorum rationes parum his ferret. 27 Abiêre, scili gurtha. 28 Antea *Tog* 29 Fortitudine. 30 S 31 Autores sunt, hortantu gurthâ. 32 Salutem. 34 I pacto petat. 35 Id est, habiturum curam. 36 37 Meliora. 38 Fidelitate. 40 Italicos. 41 Contrariu

:rat, ita, [1] uti cenſuerant Italici, deditionem facit. Ju- ;urtha [2] in primis Atherbalem [3] excruciatum necat: lein omnes [4] puberes Numidas, atque [5] negotiatores promiſcue, uti quiſq; armatis [7] obvius fuerat, interfecit.

XXIX. [8] Quod poſtquam Romæ cognitum eſt, [9] & 'es in Senatu agitari cœpta; iidem illi [10] miniſtri [11] re- ;is [12] interpellando, ac ſæpe [13] gratia, interdum jur- ;iis [14] trahendo tempus, atrocitatem facti [15] leniebant. ıc [16] ni [17] C. Memmius, tribunus pl. [18] deſignatus, vir ıcer, & [19] infeſtus potentiæ [20] nobilitatis, populum R. :docuiſſet [21] id agi, uti per paucos factioſos Jugurthæ celus [22] condonaretur: profecto omnis invidia, [23] pro- atandis conſultationibus, [24] dilapſa foret. tanta [25] vis [26] gratiæ, atque pecuniæ [27] regis erat. Sed ubi Senatus [28] delicti conſcientia populum timet: [29] lege Sempro- ıia provinciæ futuris conſulibus Numidiæ, atque Italia

1 Scilicet ex pacto prævio receptâ ı Jugurtha vita. 2 Hoc eſt, inter primos, ſive præ cæteris. 3 Tor- nentis affectum. 4 Pubeſcentes. 5 Mercatores. 6 Sine diſcrimine. 7 Occurrerat. 8 Atherbalem ſcili- :et cum multitudine civium. dedi- :ione facta, à Jugurtha occiſum eſſe. Nunc pergit Salluſtius noſter nar- rare, quid tam horrendam Ather-)alis necem ſubſecutum ſit. Ordo :ſt; Quod poſtquam eſt cognitum Romæ, & res eſt cœpta agitari in Senatu; iidem illi miniſtri regis in- erpellando, ac trahendo tempus ſæpe gratia, & interdum jurgiis, eniebant atrocitatem facti. 9 Hoc ·ſt, & Senatores cœperunt inter ſe liſputare, quid de Jugurtha eſſet :atuendum. 10 Fautores, qui pe- unià corrupti erant. 11 Jugurthæ. 2 Hoc eſt, interrumpendo conſul- ıtionem de Jugurtha in Senatu agi- ari cœptam. 13 Favore. 14 Pro- ·ahendo. 15 Mitigabant. 16 Niſi. 7 Hic eſt ille C. Memmius, quem aturnius, cùm III: tribunus ple- is deſignatus eſſet, conſulatus ompetitorem, eò quod actionibus ıis adverſari judicaret, interfecit, t C. Servilium Glauciam, præto- em urbanum, ſuæque factionis ſtu- ioſiſſimum, conſulem crearet. Quâ udacia commotus Senatus, Mario ıandavit, videret, ne quid Reſpu- lica detrimenti caperet. Itaque *arius Glauciam prætorem*, Satur- ninum tribunum plebis, & Saufe- jum quæſtorem, armis in Capito- lium compulſos obſedit, ac inciſis aquæ ſiſtulis, ad deditionem com- pulit, & contrà fidem omnes uno die interfecit: ut Livius libro 69. Florus lib 3. c. 16. aliique refe- runt. Saturninum autem à C. Rabi- rio Senatore occiſum, & ejus caput per convivia circumlatum eſſe, autores habeo. Quare poſteà Per- duellionis à T. Labieno accuſatus, cujus patruus Q. Labienus cum Sa- turnino occiſus fuerat, à Cicerone, tunc Conſule, defenſus eſt, & po- puli judicio abſolutus. 18 Creatus. 19 Inimicus. 20 Nobilium. 21 Prætendi, in id incumbi; ut a- pud Cic. *Id agunt*, ut boni videan- tur. 22 Ignoſceretur. 23 Diffe- rendis. 24 Hoc eſt, periſſet. Senſus eſt: Fautores & amici Ju- gurthæ, quoties in Senatu de ipſo agebatur, ſummà ope nitebantur, ut nihil decerneretur, ſed in aliud atque aliud tempus differretur: ſic- que deliberationis tempus prolatan- do, paulatim facti Jugurthæ atroci- tatem & invidiam mitigabant. 25 Potentia. 26 Favoris. 27 Ju- gurthæ. 28 Scilicet *Jugurthæ*: nam qui Senatus ſciebat ſe peccaſſe, propterea timebat populum. 29 Id eſt, per legem, quam Sempronius tulerat: ut, ſi quando bellum time- retur, conſules futuri in provincias deſtinarentur.

1 Hoc

Italia [1] decretæ: consules [2] declarati P. Scipi
L. Bestia Calpurnius: Calpurnio Numidia, Sci
lia [3] obvenit. dein exercitus, qui in Africam
tur, [5] scribitur; [6] stipendium, aliaque, quæ [7] b
forent, decernuntur.

XXX. At Jugurtha, [9] contra spem nuncio
[10] quippe cui, Romæ omnia [11] venire, in anim
rat; [13] filium, & cum eo duos familiares ad Se
gatos mittit, [14] iisque, ut [15] illis, quos H
interfecto miserat, [16] præcepit, omnes
[17] pecunia [18] aggredia ntur, [19] qui postquam
adventabant, Senatus à Bestia [20] consultus e
ceretne legatos Jugurthæ recipi [22] mœnibus
decrevere, [24] ni [25] regnum, [26] ipsumque [27]
venissent, uti [28] in diebus proximis decem [29]
cederent. consul Numidis ex Senati decreto [3
jubet. ita [31] infectis rebus [32] illi [33] domum d
[34] Interim Calpurnius, [35] parato exercitu, [36]
homines nobiles; factiosos, quorum auctori
[37] deliquisset, [38] munita [39] fore sperabat:
fuit Scaurus, cujus de natura & [41] habitu [42]
moravimus. Nam [43] in consuie nostro multæ

1 Hoc est, decreto designatæ. 2 Id est, præconis voce post comitia in annum futurum pronunciati Consules declarabantur sex fere mensibus ante quam consulatum inirent. 3 Contigit, sorte data est: consules enim plerunque inter se provincias sortiebantur. 4 Navibus veheretur. 5 Colligitur à consulibus. 6 Æs, seu præmium militare. 7 Ad bellum. 8 Utilitati. 9 Hoc est, contra id quod speraverat. 10 Utpote. 11 Venalia esse, vendi. 12 Fixum, immotumque sedebat. 13 Scilicet *suum*. 14 Scilicet *filio suo*, & *duobus familiaribus legatis*. 15 Scilicet *præceperat*. 16 Mandat. 17 Præmiis, & donis pecuniariis. 18 Adoriantur. 19 Legati Jugurthæ. 20 Rogatus. 21 Id est, an placeret. 22 Hoc est, inter mœnia. 23 Senatores. 24 Nisi. 25 Numidiæ. 26 Jugurtham. 27 Id est, dedituri, vel, ut dederent in potestatem populi Romani. 28 Id est, intra decem *proximos* dies. 29 Pro ex Italia: *ubi decederent* regit ablativum vi *præpositionis de*. 30 Ut scilicet

decedant ex Italia. 31
non perfectis. 32 Leg
regionem suam. 34
legati domum discederen
parato, congregato.
37 Male egisset in bel
38 Tecta. 39 Futura es
quos. 41 Qualitate, &
formâque corporis. Pl
habitus oris. *Habitus*
ficat actum habendi
etiam pro cultu corpori
que ornatu. Unde *habit*
habitus militaris dicitu
item vocant Medici con
poris constitutionem, &
ficilem, ex proba, a
partium similarium te
strumentaliumque co
nascentem. Unde bon
habitum (εὐεξίαν) firma
appellant. 42 Superius:
Sed ex omnibus maxi
Scaurus, homo nobili
factiosus, avidus potent
divitiarum; cæterum
callide occultans.
Calpurnio.

ule noſtro multæ bonæque artes animi, & corporis erant: quas omnes avaritia [1] præpediebat, [2] patiens laborum, acri ingenio, ſatis providens, belli haud ignarus, firmiſſimus contra pericula & inſidias. Sed [3] legiones per Italiam [4] Rhegium, atque [5] inde [6] Siciliam, porro ex Sicilia in Africam tranſvectæ. Igitur Calpurnius, initio [7] paratis commeatibus, acriter Numidiam ingreſſus eſt; multoſque [8] mortales, & urbes aliquot pugnando cepit.

XXXI. Sed ubi Jugurtha per legatos pecunia [9] tentare, bellique, quod adminiſtrabat, [10] aſperitatem oſtendere cœpit; [11] animus [12] æger avaritia facile [13] converſus eſt. ceterum ſocius, & adminiſter omnium [14] conſiliorum aſſumitur Scaurus: qui tametſi [15] à principio, pleriſque [16] ex factione ejus corruptis, acerrime [17] regem impugnaverat; tamen, magnitudine pecuniæ à bono honeſtoque [18] in pravum [19] abſtractus eſt. Sed Jugurtha primum tantummodo [20] belli moram redimebat, exiſtumans ſeſe aliquid [21] interim Romæ [22] pretio, aut [23] gratia effecturum: poſtea verò quam participem [24] negotii Scaurum [25] accepit, in maxumam ſpem adductus [26] recuperandæ pacis, ſtatuit [27] cum eis de omnibus [28] pactionibus [29] præſens [30] agere. Ceterum interea [31] fidei cauſſa mittitur à conſule Sextius [32] quæſtor [33] in oppidum Jugurthæ

1 Impediebat, ne ſcilicet operationes ſuas probè fortiterque exequerentur. 2 Scilicet *erat*; hoc eſt, benè tolerans labores. 3 Romanæ. 4 Oppidum Calabriæ, dictum à Græco verbo ῥήγνυμι, id eſt, frango, abrumpo, quod ibi Sicilia ab Italiâ credatur eſſe avulſa. Hujus oppidi incolæ dicti ſunt *Rhegini*. 5 Rhegio Scilicet. 6 Tyrrheni maris inſulam, à quibuſdam *Trinacriam* dictam, quod tria habeat ἄκρα: id eſt, promontoria, ſcilicet Lilibæum, Pachynum, & Pelorum. 7 Comparatis iis, quæ ad victum exercitus erant neceſſaris. 8 Homines. 9 Explorare, experiri animum Calpurnii conſulis. 10 Difficultatem. 11 Calpurnii conſulis. 12 Imbecillis. 13 Tranſmutatus in ſententiam Jugurthæ, & ad pecuniam. 14 Calpurnii. 15 Quando Atherbal Romam venit, & de Jugurthâ *in Senatu conqueſtus* eſt. 16 Hoc eſt, qui erant ex factione ejus, ſeu conſpiratione contra fautores Jugurthæ. 17 Jugurtham. 18 In malum, vel ad pravitatem. 19 Deductus. 20 Dilationem belli emebat, ſc. à Calpurnio conſule, cæteriſque fautoribus: hoc eſt, ſolummodò bellum protrahebat, pugnam fugiens. 21 Dum ſcilicet bellum ſuſpenderetur. 22 Pecuniâ. 23 Favore. 24 Quod ei cum Calpurnio conſule erat. 25 Intellexit. 26 Scilicet cum Romanis. 27 Calpurnio ſcilicet & Scauro. 28 Id eſt, rebus cum eis paciſcendis, aut pactis, quæ ad pacem pertinebant. 29 Cum eſſet præſens, vel in præſentia eorum. 30 Tactare. 31 Id eſt, ut de fidelitate ſua fidem, hoc eſt, credulitatem faceret. 32 Habens curam ærarii, & præpoſitus pecuniæ publicæ. 33 Hoc eſt, quod Jugurthæ in regni diviſione attributum erat.

gurthæ Vaccam: [1] cujus rei [2] species erat [3] acc
menti, [4] quod Calpurnius [5] palam legatis imp
quoniam deditionis mora induciæ [6] agitabant
[7] rex, uti constituerat, [8] in castra venit: ac pa
senti concilio locutus [10] de invidia facti sui,
[11] in deditionem acciperetur; [12] reliqua cum B
Scauro [13] secreta transigit: dein postero die, qu
Saturam sententiis exquisitis, in deditionem
Sed, uti [15] pro consilio imperatum erat, e
XXX. [16] pecus, atque equi multi, [17] cum parv
pondere, [18] quæstori traduntur. Calpurnius
[19] ad magistratus rogandos proficiscitur. in Nu
exercitu nostro pax [20] agitabatur.

XXXII. Postquam [21] res in Africa gestas, quo
do actæ forent, fama [22] divulgavit, Romæ p
locos, & [23] conventus de facto [24] consulis agit
plebem gravis invidia: [25] patres soliciti erant
barent-ne tantum flagitium, an [27] decretum
[28] subverterent, parum [29] constabat. Ac maxu
potentia Scauri, [31] quod [32] is [33] auctor & soci
ferebatur, à [34] vero [35] bonoque impediebat
Memmius, cujus de [36] libertate ingenii, & oc
tentiæ nobilitatis [38] supra diximus; [39] inter d

1 Id est. cujus missionis, quod quæstor missus esset in urbem Vaccam. 2 Prætextus. 3 Hoc est, ut inde frumentum acciperent. 4 Accipere frumentum. 5 Manifeste, ne aliquid mcti[illegible] ali suspicarentur. 6 Exercebantur, erant. 7 Jugurtha. 8 Romanorum. 9 Id est, prudentioribus & principibus exercitus

midiâ. 22 Id est, in vu
lit. 23 Concilia popul
purnii. 25 Senatores.
barent, & ratum habere
quod consul decreverat
natus. 28 Irritum face
rent. 29 Apparebat, e
30 Patres. 31 Quia.
33 Id est, causa illius f

& moras Senati, [2] concionibus populum [3] ad vin-
dum hortari: monere, ne remp. ne libertatem
desererent: multa [4] superba & [5] crudelia facinora
ilitatis ostendere: prorsus [7] intentus omni modo
; animum [8] accendebat. Sed quoniam [9] ea tempe-
Romæ Memmii [10] facundia [11] clara [12] pollensque
[13] decere existumavi unam [14] ex tam multis oratio-
[15] ejus [16] perscribere: ac potissimum [17] ea dicam,
[8] in concione post reditum Bestiæ hujuscemodi ver-
disseruit.
[20] Multa me dehortantur à vobis, [21] Quirites, ni
udium reipublicæ [23] omnia [24] superet; [25] opes fa-
nis, [26] vestra potentia, [27] jus nullum; ac maxume,
d [28] innocentiæ plus periculi, quam honoris est.
n illa quidem [29] piget dicere, his annis XV. [30] quam
udibrio fueritis superbiæ paucorum; quam [32] fœ-
quamque [33] inulti perierint [34] vestri defensores;
, [1] uti

est, dum Senatores cuncta-
incerti scilicet quid de facto
; statuerent. 2 Hoc est, in
bus habitis ad multitudinem
ad hoc convocatam. 3 Ad
dum ac puniendum tantum
n. 4 Fastuosa. 5 Inmania.
ium. 7 Occupatus. 8 Ad
stigabat. 9 Eo tempore.
quentia, & promptitudo ad
. 11 Illustris. 12 Multum
13 Convenire. 14 Scilicet
ibus ejus. 15 Memmii.
m scribere. 17 Orationem
i. 18 Multitudine convo-
19 Habuit, diserte dixit.
est, dissuadent, deterrent à
vestris curandis. 21 Cives
. *Quirites* enim dicti sunt
, à *Quirino*, hoc est, Ro-
urbis Romæ conditore. Ro-
autem dictus est *Quirinus* à
ive *Curi*, hoc est, hastâ,
astâ assidue uteretur. Sunt
irinum dictum velint à *Cu-*
quæ fuit urbs opulentissima
um. *Romulus* enim, inito
cum *T. Tatio*, Sabinorum
oque in parte regni, Sabi-
n Urbis portionem receptis,
orum incolarum benevolen-
iquâ sibi ratione conciliaret,
Romanorum Sabinorumque
uno nomine *Quirites* appel-
rid. lib. 2. Fast. controversiam
medio reliquit, dicens:
Proxima lux vacua est: at tertia
dicta Quirino, Qui tenet hoc nomen,
Romulus ante fuit. Sive quod hasta
Quiris priscis est dicta Sabinis,
Bellicus à telo venit in astra Deus.
Sive suo regi nomen posuêre Qui-
rites: Seu quia Romanis junxerat
ille Cures. A *Quirino Quirinalis*
mons est dictus, quòd in eo Quirini
templum erat: sive quod (ut alii
putant) in eum commigravêre Sabini,
à Curibus venientes. Hinc *Quirina-*
lis porta Romæ dicta, quòd per
eam in collem Quirinalem itur, vel
quod proxime eam esset Quirini
sacellum. *Quirinalia* Romani voca-
bant diem, quo sacra Quirino fie-
bant. 22 Id est, favor & amor in
rempublicam. Sic in Catil. *Decimum*
Silanum, virum fortem atque stre-
nuum, certo scio, quæ dixerit, stu-
dio *reipublicæ dixisse.* 23 Scilicet
dehortamenta. 24 Vincat. 25 Po-
tentiæ factiosorum, Calpurnii scilicet
& Scauri. 26 Q. d. Nobiles poten-
tes sunt ad libertatem vestram op-
primendam, & vos toleratis tantum
dominium cum summo dedecore
vestro. 27 Hoc est, quod nulla sit
justitia. 28 Innocentibus. 29 Tæ-
det. 30 Quantùm. 31 Irrisioni.
32 Turpiter. 33 A vobis non vin-
dicati. 34 Denotat præcipuè Tibe-
rium Gracchum, Caium Gracchum,
& Marcum Fulvium: quorum paulò
post mentionem faciet.

 1 Quome-

, [1] uti vobis animus ab ignavia, atque socordia
, tus sit: [2] qui ne nunc quidem, [3] obnoxiis i
, [4] exsurgitis; atque [5] etiam nunc timetis eos
, vos decet terrori esse. Sed quamquam hæc [6] ta
, tamen, [7] obviam ire [8] factionis potentiæ, [9]
, subigit. Certe ego [10] libertatem, quæ mih
, rente meo tradita est, [11] experiar: verum id
, an [13] ob rem faciam, in vestra [14] manu [15] si
, Quirites.

, XXXIV. Neque ego vos hortor, quod sæp
, res vestri fecere, uti contra injurias armati e
, hil [16] vi, nihil [17] secessione opus est: necesse e
, met [19] ipsi more [20] præcipites eant. [21] O

1 Quomodò. 2 Scilicet cum maxime *tempus postulet*, *aut res*. 3 Obstrictis, obligatis. 4 Surgitis, & erigitis vos ad libertatis injuriarumque defensionem. 5 Cùm tam justam habeatis querelam. 6 Qualia scilicet dicta sunt, nempe magna & gravia. 7 Resistere. 8 Factiosorum, seditiosorum. 9 Id est, amor & studium in rempublicam cogit, scilicet *me*. 10 Id est, quid libertas & valeat & possit. 11 Patre. 12 Tentabo. 13 Id est, ob utilitatem. 14 Potestate. 15 Positum est: & hoc vult: si vos auxilium vestrum mihi præbueritis, adjutoresque fueritis, ob rem id fecero: si verò id mihi denegaveritis, frustra & inaniter. 16 Violentiâ, aut bello violento. 17 Discessione à patribus in montem Aventinum aut Sacrum, quod olim Romanos fecisse Livius attestatur, ut diximus in Catil. 18 Proprio. 19 Factiosi scilicet. 20 Hoc est, in exitium temerè & inconsulte deveniant. 21 Probat id, quod dixit, exemplis. *Tiberius Gracchus* fuit C. Gracchi frater natu major. De cujus nece hæc ex Plutarcho breviter narrabimus. Tiberius Gracchus tribunus plebis, cum prorogare sibi potestatem vellet, adversis auspiciis in publicum processit: antequam enim exiret domo, ita pedem ad limen offendit, ut maximi digiti unguis rumperetur, & sanguis infra per calceum efflueret. Paululum eo progresso, ad lævam suprà tectum pugnantes *corvi conspecti* sunt; & cum multi *homines* præter ipsum Gracchum *ambularent*, lapis ab altero corvorum *dejectus* ad pedem ejus accidit;

post hæc statim Capitoli
ubi oppressus est à Scipic
Hic Tiberius Gracchus
principio legem Agraria
dente Octavio, ipse Tib
chus. Appius Claudius
& frater Cajus Gracchu
sub Scipione ad Numanti
bat) ad discernendos div
agros triumviri delecti
Attali quoque regis hære
dendâ, pecuniam inter
Romanum (qui hæres re
erat, & cui agros distri
videndam censuit; de urb
iis, quæ Attali fuissent,
esse cur Senatus decern
iis ad populum relatu
maxime offendit Senatun
tur de causâ ortâ sedit
Fulvius Flaccus Senator
illi imminère a potentio
ficasset, & amici ejus i
togas illico succinxissen
ministris accepissent: cæ
qui longius aberant, n
& quidnam rei ageretur,
bus, ipse Tiberius Grac
vox exaudiri non poter
periculum, in quo
scilicet capitis sui peric
indicaturus, manu ca
tetigit. Hoc videntes adv
Senatum accurrerunt, p
dema Gracchum, idque e
capiti admotâ, significas
tes. Omnibus tumultuant
ca consulem rogavit, ut
succurreret, ac tyrannun
tolleret; ac cum is placi
disset, se nolle civilis bel
tore, neque illum civem
tum necaturum, prosilie
Quando, inquit, tr

, Graccho, [1] quem [2] regnum parare [3] ajebant, in , plebem Romanam [4] quæſtiones habitæ ſunt. [5] poſt , C. Gracchi, & M. Fulvii cædem, veſtri item , [1] or-

prodit conſul, qui leges ſalvas eſſe volunt, me ſequantur. Itaque cum multis, per obvios ruentibus, & circumvolutis bracchio togis, ad Capitolium contendit. Inter hæc ortâ ſeditione, cum reliqui fugâ saluti ſuæ conſulerent, ipſius quoque Gracchi fugientis togam quidam apprehendit: quâ ille dimiſsâ cum tunicatus fugeret, inter cadavera eorum, qui ante ipſum ceciderant, corruit: tum P. Satureius, unus collegarum, haud dubiè primus pede ſubſellii caput aſſurgentis Tib. Gracchi feriit: alterum ictum ſe ei ingeſſiſſe, ejuſque necem peregiſſe Lucius Rufus affirmavit, tanquam præclaro facinore ſe jactans. Poſt hæc fratri oranti, ut cadaver ſublatum noctu ſepeliret, non conceſſerunt, ſed cum reliquis in Tiberim projecerunt. Vide plura apud Plutarchum in vitâ Tiberii Gracchi. 1 Tiberium Gracchum. 2 Quia (ut jam diximus) manu caput ſuum tetigit, hinc illa orta eſt opinio. Similem ex geſtu errorem prodit Suetonius in vitâ Cæſaris, cap. 33. ubi Cæſar *exiſtimatur equeſtres cenſus pollicitus ſingulis* (militibus:) *quod accidit opinione falſa. Nam cum in alloquendo exhortandoque, ſæpius digitum lævæ manus oſtentans, affirmaret ſe ad ſatisfaciendum omnibus, per quos dignitatem ſuam defenſurus eſſet, annulum quoque æquo animo detracturum ſibi: extrema concio, cui facilius erat videre concionantem, quàm audire, pro dicto accepit, quod viſu ſuſpicabatur: promiſſumque jus annulorum cum millibus quadringenis fama diſtulit.* 3 Scilicet *adverſarii ejus.* 4 Id eſt, magnæ inquiſitiones, torturæ corporis, eruendæ veritatis causâ, factæ & exercitatæ ſunt contra plebem Romanam, mortuo Tiberio Graccho. *Quæſtio* etiam ſignificat dubitationem, ſive interrogationem. *In quæſtione eſſe*, idem eſt, quod quæri. 5 De horum cæde breviter quoque ex Plutarcho diſſeremus. Ergo C. Gracchus, ut populi favorem ſibi conciliaret, tulit leges, de deducendis coloniis; de judicibus extra Senatum eligendis: de veſtibus publicè militibus dandis, ſine ſtipendiorum diminutione; ac ne quis minor XVII. annis miles ſcriberetur: tulit inſuper leges de ſuffragiis ſociorum, pares Italos & cives Romanos conſtituens: etiam legem frumentariam tulit, de annonâ pauperibus attribuendâ. Quo favore fretus C. Fannium, amicum ſuum, ad conſulatum perduxit. Gracchus verò tribunus plebis iterum creatus eſt. Sed L. Opimius in conſulatu ſuo multas Gracchi leges abrogavit, renitentibus C. Graccho, & M. Fulvio tunc conſule, & amico C. Gracchi, & collegâ ad agrorum diviſionem delecto, homine turbulento, palamque Senatui inviſo: unde ortâ ſeditione, M. Fulvius Aventinum occupat, quem Gracchus ſequitur, & parvo tantum gladio accinctus. Dehinc Fulvius, ſuaſu Gracchi, filiorum natu minorem ad Senatum cum caduceo mittit: is filius in publico decore conſiſtens, modeſteque lachrymans, de pace conſulem & Senatum appellavit. Cum pleriſque animus ad pacificationem inclinaret, Opimius conſul non per nuncios debêre pacem à Senatu impetrari reſpondit, ſed ipſos venire, ac judicio ſe populi ſiſtere, itaque iram ejus deprecari: edixitque adoleſcenti, ne, niſi id facturi eſſent, rediret. Quo audito, voluit Gracchus ad Senatum proficiſci: ſed à ſuis prohibitus fuit. Fulvius ergo filium, ejuſdem petendæ rei gratiâ, iterum mittit. At verò Opimius, committendæ pugnæ avidus, adoleſcentem ſtatim in carcerem conjici juſſit: & adverſus Fulvium magnâ cum armatorum manu contendit: Fulvianos in fugam vertit. Fulvius in obſoletum quoddam balneum profugit, ac paulò poſt inventus, unà cum majore filio interfectus eſt. Gracchus in ædem Dianæ profugit: ibi mortem ſibi afferre cupientem, Pomponius & Licinius, fidiſſimi amicorum, impediverunt, gladium eripientes, & ad fugam cohortantes. Fugiente Graccho, hoſtibuſque inſtantibus, in ponte ligneo deprehenſus fuiſſet, niſi duo ejus amici pro illo ſeſe morti objeciſſent, pugnanteſque, neminem, dum viverent, tranſire paſſi ſunt. Opimius cæde-

, [1] ordinis veſtri multi mortales in carcere [2] necati ſunt.
, [3] utriuſque cladis [4] non lex, verum [5] lubido [6] eorum
, finem fecit. Sed ſane [7] fuerit [8] regni paratio, plebi
, [9] ſua reſtituere. Quidquid [10] ſine ſanguine civium
, [11] ulciſci nequitur, jure factum ſit. Superioribus an-
, nis [12] taciti indignabamini [13] ærarium [14] expilari; re-
, ges, & populos liberos paucis nobilibus [15] vectigal
, pendere; penes eoſdem & ſummam gloriam, & ma-
, xumas divitias eſſe: tamen hæc talia facinora impune
, ſuſcepiſſe, [16] parum habuere: itaque poſtremo leges,
, majeſtas veſtra, divina & humana omnia [17] hoſtibus
, tradita ſunt. neque eos, qui ea fecêre, pudet, aut
, pœnitet; ſed incedunt [18] per ora veſtra magnificè,
, ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos ſuos oſten-
, tantes: perinde quaſi ea [19] honori, non [20] prædæ,
, habeant. ſervi [21] ære parati [22] injuſta imperia domi-
, norum non [23] perferunt: vos, Quirites, imperio na-
, ti. [24] æquo animo [25] ſervitutem toleratis? At [26] qui
, ſunt hi, qui rempub. [27] occupavere? homines ſcele-
, ratiſſimi, [28] cruentis manibus, [29] immani avaritia,
, no-

cadentibus, in lucum quendam profugit, ibique à Philocrate ſervo, qui cum illo aufugerat, occiſus eſt: qui, occiſo domino, ſupervivere nolens, ſe quoque interemit. Lege Plutarchum in vita C. Gracchi. 1 Plebeii ſcilicet: tres enim (ut ſupra diximus) fuerunt apud Romanos ordines, Senatorius, Equeſtris, & Plebejus. 2 Interfecti. 3 Quæ ſcilicet erat ſub Tiberio & C. Graccho. 4 Scilicet *Porcia*, quæ vetat civem interfici. 5 Appetitus vindictæ jam ſatiatus. 6 Nobilium, 7 Id eſt, concedamus verum eſſe id, quod dicunt adverſarii, nempe Tiberium Gracchum regnum ſibi quærere voluiſſe, cum plebi jura ſua reſtitueret. 8 Id eſt, renovatio, reformatio regni. Id enim dicitur *reparari*, quod perditum & extinctum eſt. Unde regnum Romæ, exactis jam multo tempore antè regibus, erat deletum. 9 Ut Tiberius Gracchus fecit, qui legem Agrariam tulit, contra factionem locupletum & nobilium, ut pauperibus civibus agri reſtituerentur, *qui eis adempti* fuerant per *locupletes*, contra leges. 10 Id eſt, ſine effuſione ſanguinis. 11 Puniri: paſſive ponitur, cùm alioqui ſit verbum deponens. 12 Id eſt, indignabamini, ſed nihil dicebatis. 13 Fiſcum: quanquam *ærarium* à *fiſco* diſtinguatur, quod *ærarium* ſit civitatis; *fiſcus* principis. 14 Spoliari. 15 Tributum perſolvere. 16 Id eſt, parvi æſtimarunt. 17 Jugurtham potiſſimum intelligit, etiam nobiles. Nec mirùm: Major enim pars Senatus ac nobilium à Jugurtha pecuniâ corrupti, contra leges, & præter populi Romani majeſtatem, Jugurtham impunitum dimiſerunt, qui Hiempſalem occiderat, & Atherbalem regno ejecerat. 18 Hoc eſt, in conſpectu veſtro. 19 Ad honorem. 20 Ad prædam. 21 Pecuniâ dominorum empti. 22 Dominos injuſtos & crudeles. 23 Patiuntur. 24 Bono, patienti. 25 Q. d. id minimè vos facere decet, quòd vobis dominentur nobiles: & eſt argumentum à Minori ad Majus. 26 Quales. 27 Invaſêre. 28 Ideſt, habentes cruentas manus, homicidæ. 29 Ingenti.

1 Fide-

, nocentissumi, idemque superbissumi; quibus [1] fides, , [2] decus, [3] pietas, postremo honesta atque inhonesta, omnia [4] quæstui sunt. Pars eorum, occidisse [5] tribunos pl. alii [6] quæstiones injustas, [7] plerique cædem [8] in vos fecisse, [9] pro munimento [10] habent. Ita, [11] quam quisque pessime fecit, [12] tam maxume [13] tutus est: metum [14] à scelere suo ad ignaviam vestram [15] transtulere: quos omnes [16] eadem cupere, [17] eadem odisse, [18] eadem metuere [19] in unum coëgit. Sed [20] hæc inter bonos amicitia, inter malos [21] factio est.

, XXXV. Quod si vos tam [22] libertatis curam habueritis, [23] quam [24] illi ad dominationem accensi sunt; profecto neque respublica, [25] sicuti nunc, vastaretur; & [26] beneficia vestra penes optimos, non audacissimos, forent. [27] Majores vestri [28] parandi juris, & majestatis constituendæ gratia, bis per [29] secessionem armati [30] Aventinum occupavere: vos pro libertate, quam [31] ab illis accepistis, nonne [32] summa ope nitemini? atque [33] eo [34] vehementius, [35] quo majus [36] dedecus est, [37] parta amittere, quam omnino non [38] paravisse? [39] Dicet aliquis, quid igitur [40] censes? [41] vindicandum [42] in eos, qui [43] hosti [44] prodidere remp.

, non-

1 Fidelitas. 2 Honestas. 3 Cultus Dei ac parentum. 4 Lucro. 5 Scilicet Tiberium & Cajum Gracchos. 6 Inquisitiones falsas, iniquas. 7 Plurimi eorum. 8 Contra. 9 Pro tutelà, quà se defendant. 10 Æstimant. 11 Quantùm. 12 Tantùm. 13 Securus, quippe qui maxime timentur. 14 Id est, à se commisso. 15 Q. d. Si vos essetis minus ignavi & socordes, verùm strenui & industrii, illi propter scelus à se commissum in vos superbi non essent. 16 Easdem res velle. 17 Eodem odio plebem prosequi. 18 Eodem metu affici, ne scilicet à plebe sua repetantur jura, ac in reos animadvertatur. 19 Id est, in unum cœtum seu collegium congregavit, compulit. 20 Hoc est, talis concordia, talisque consensus. 21 Seditio. Q. d. dum boni inter se conspirant, & consentiunt, amicitia est: dum improbi, seditio. 22 Amissæ recuperandæ, aut, quam habetis, conservandæ. 23 Quantùm. 24 Potentes, inimici vestri. 25 Scilicet *vastatur*. 26 Id est, *honores, magistratus.* 27 Ab exemplo majorum; item à Minori ad Majus. 28 Id est, ut plebi jura sua restituerent, ex quibus plebs magistratus suos sacrosanctos haberet, qui eam tuerentur. 29 Singularem & privatam habitationem. 30 Montem scilicet: est enim *Aventinus* unus ex septem Romæ montibus. 31 Majoribus vestris. 32 Summis viribus laborabitis. 33 Tantò. 34 Scilicet *vobis summâ ope nitendum est.* 35 Quantò. 36 Probrum. 37 Acquisita. 38 Acquisivisse. 39 Occurrit hic Memmius tacitæ objectioni; poterat enim objici à Quiritibus: ô Memmi, audivimus inter cætera dixisse te, *nihil vi, nihil secessione opus esse*: nihilominus tamen resistendum esse potentiæ factiosorum: dicito ergo nobis, quid hac in re faciendum suadeas. 40 Existimas, judicas, scilicet *faciendum esse*. 41 Id est, vindictam sumendam. Respondet jam Memmius ad objectionem istam, quæ à Quiritibus formari poterat. 42 Contra. 43 Jugurthæ. 44 Porrò dedere, & in manus hostis.

non manu, neque vi;[1] quod magis vos fecisse, quam illis accidisse,[2] indignum est:[3] verum[4] quæstionibus, &[5] indicio ipsius Jugurthæ.[6] qui si[7] deditius est, profecto jussis vestris obediens erit:[8] sin[9] ea contemnit;[10] scilicet æstumabitis, qualis illa pax, aut deditio sit, ex qua ad Jugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentes maxumæ divitiæ, in remp damna atque dedecora pervenerint. Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas[11] tenet: &[12] illa,[13] quam hæc tempora, magis placent, cum regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces; postremo divina & humana omnia[14] penes paucos erant: vos autem, hoc est, P. R. invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium,[15] satis habebatis[16] animam retinere. Nam servitutem quidem[17] quis vestrum recusare audebat? Atque ego tametsi[18] viro flagitiosissumum existumo impune injuriam accepisse; tamen, vos[19] hominibus sceleratissumis[20] ignoscere, quoniam[21] cives sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in[22] perniciem[23] casura esset.

XXXVI.[24] Nam[25] &[26] illis, quantum importunitatis habent,[27] parum est[28] impune[29] male fecisse, nisi deinde faciundi[30] licentia eripitur, & vobis æterna sollicitudo remanebit, cum intellegetis aut ser-

vien-

1 Vindictam scilicet vi esse sumptam. 2 Inconveniens, contra dignitatem vestram. 3 Sed, scilicet censeo *vindicandum esse in eos.* 4 Inquisitionibus, ut scilicet diligenter inquiratur, quinam fœderis hujus, cum Jugurtha facti, autores fuerint. 5 Revelatione, ut Jugurtha indicet veritatem. 6 Jugurtha. 7 Hoc est, nostræ potestati & imperio se dedidit. 8 Sed si. 9 Jussa vestra. 10 Scienter, facile judicabitis. 11 Invadit. 12 Quæ mortem Gracchorum secuta sunt. 13 Scilicet tempora, in quibus plebs jura sua sibi attribuere cœpit. 14 Id est, in potestate paucorum. 15 Id est contenti eratis. 16 Vitam conservare. 17 Q. d. nemo. 18 Hæc verba satis sunt obscura. Nonnulli hic per (*virum*) Jugurtham intelligi asserunt: quod mihi neutiquam *placet*, quoniam hic non de Jugurtha, sed de corruptis civibus fit sermo. Alii rursus (quorum sententiæ subscribo) vocem (*virum*) omnino tollunt, ita ut flagitiosissimum factum Memmius dicat, si plebs injuriam impune acceperit, ita ut non puniat sceleratos illos. Quod paulò post dicturus est: *Nam & illis, quantum importunitatis habent, parum est impunè malè fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur.* 19 Calpurnio scilicet, & Scauro, ac similibus, quorum consensu Jugurtha impunitus evasit. 20 Remittere, veniam dare. 21 Romani. 22 Interitum reipublicæ. 23 Evasura, ventura. 24 Ordo est: Nam & illis est parum (quantum importunitatis habent) fecisse male impune, nisi licentia faciendi eripitur. 25 Etiam. 26 Hominibus sceleratis. 27 Parum videtur. 28 Sine pœnâ. 29 Scilicet condonando Jugurthæ tantum facinus. 30 Prava permissio.

, viendum esse, aut [1] per manus libertatem retinendam. , Nam [2] fidei [3] quidem, aut concordiæ quæ spes est? , Dominari [4] illi volunt, [5] vos liberi esse: facere illi , injurias, vos prohibere: postremo sociis vestris velu- , ti hostibus, [6] hostibus [7] pro sociis utuntur. Potestne , in tam diversis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare , moneo, hortorque vos, ne tantum scelus impunitum , dimittatis. Non [8] peculatus ærarii factus est: neque , per vim sociis ereptæ pecuniæ: [9] quæ quamquam gra- , via sunt, tamen consuetudine jam pro nihilo [10] ha- , bentur. [11] Hosti acerrumo prodita Senatus auctoritas, , [12] proditum imperium vestrum. [13] domi [14] militiæque , respub. venalis fuit. [15] quæ [16] nisi quæsita erunt, nisi , vindicatum in [17] noxios, quid [18] erit reliquum, nisi , ut illis, qui ea fecêre, obedientes vivamus? Nam , [19] impune quælibet facere, id est regem esse. Neque , ego vos, Quirites, hortor, uti jam malitis cives ve- , stros [20] perperam, quam [21] recte, fecisse: sed ne ig- , noscendo [22] malis, [23] bonos [24] perditum eatis. [25] Ad , hoc, in rep. multo [26] præstat, [27] beneficii, quam , [28] maleficii, immemorem esse. [29] Bonus tantummodo , [30] segnior fit, [31] ubi negligas: at [32] malus [33] impro- , bior. Ad hoc, si [34] injuriæ non sint, [35] haud sæpe au- , xilii egeas.

XXXVII. [36] Hæc, atque alia hujuscemodi sæpe

[1] di-

1 Id est, per vim. 2 Fidelitatis. 3 Equidem. certè. 4 Nobiles. 5 *Vultis*. 6 Scilicet Jugurtha. & militibus ejus 7 Quia cum iis pacem condunt, ac consultant. 8 Furtum. 9 Scelera scilicet exspoliare ærarium, vel socios. 10 Æstimantur. 11 Jugurthæ. 12 Quia cum Jugurtha fœdus fieri non potuit sine consensu Senatus populique Romani. 13 Cum scilicet de Jugurtha ageretur in Senatu. 14 Cum scilicet in expeditione militari in Africa res ageretur. 15 Scilicet autoritas Senatus, imperium vestrum, & respublica. 16 Si non requisita, recuperata. 17 Reos, à quibus ista hosti acerrimo prodita sunt. 18 Restabit. 19 Sine punitione 20 Perversè, malè. 21 Decenter, & opponitur τῷ *perperam*. 22 Reis, noxiis. 23 Innocentes. 24 Perdatis. 25 Præterea. 26 *Melius est*. 27 *Quod scilicet homo bonus in* rempublicam contulit. 28 Quod scilicet homo malus in rempublicam commisit. 29 Hoc est, is, qui beneficium in rempublicam contulit. 30 Tardior ad beneficia alia conferenda. 31 Hoc est, referre illi gratiam pro beneficio, in rempublicam collato, obliviscaris. 32 Hoc est is, qui maleficium in rempublicam commisit. 33 Insolentior, ubi scilicet eum punire pro maleficio in rempublicam perpetrato negligas. 34 Quæ ab improbis committuntur. 35 Id est, raro. 36 Ordo est: C. Memmius, dicendo sæpè hæc, atque alia hujuscemodi, persuadet populo Romano, uti L. Cassius, qui tum prætor erat, mitteretur ad *Jugurtham*: & duceret eum Romam, fide publica interposita, quo delicta Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arcessebant, patefierent facilius indicio regis.

1 Du

[1] dicundo, C. Memmius populo Romano perſuadet, uti L. Caſſius, qui tum [2] prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque, [3] interpoſita fide publica, Romam duceret, [4] quo facilius [5] indicio [6] regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ [7] captæ [8] arceſſebant, [9] delicta patefierent. Dum hæc Romæ [10] geruntur, qui in Numidia relicti ab Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem [11] imperatoris ſui, plurima & [12] flagitioſiſſuma facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, [13] elephantos Jugurthæ traderent; [14] alii [15] perfugas venderent: pars [16] ex pacatis [17] prædas agebant. Tanta [18] vis avaritiæ in animos [19] eorum, veluti [20] tabes, invaſerat. At Caſſius prætor, [21] perlata rogatione à C. Memmio, ac [22] perculſa omni nobilitate, ad Jugurtham proficiſcitur: [23] eique timido, & [24] ex conſcientia diffidenti rebus ſuis, perſuadet, quoniam ſe populo Romano [25] dedidiſſet, ne vim, quam miſericordiam [26] ejus [27] experiri mallit: [28] privatim præterea fidem ſuam interponit, quam [29] ille [30] minoris, [31] quam [32] publicam [33] ducebat. [34] Talis ea tempeſtate fama de Caſſio erat.

XXXVIII. Igitur Jugurtha, contra [35] decus regium, [36] cultu [37] quam maxume miſerabili, cum Caſſio Romam venit. At tametſi in [38] ipſo magna [39] vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut ſcelere

1 Dum diceret. 2 Id eſt, præturam gerebat, & jus dicebat. 3 Id eſt, datâ fide publicâ, hoc eſt, publico nomine, nempe totius populi Romani ſecuritatem, vel impunitatem promittens, ſi vera diceret, quod innoxius Romam rediret. 4 Ideò ut. 5 Revelatione. 6 Jugurthæ. 7 Acceptæ à Jugurthâ. 8 Accuſabant. 9 Peccata. 10 Aguntur. 11 Calpurnii Beſtiæ. 12 Peſſima. 13 Quos ſcilicet, deditionem ſimulans, quæſtori tradiderat, numero triginta, ut ſupra vidimus. 14 Scilicet *fuêre, qui, &c.* 15 Hoc eſt, qui defecerant à Numidis ad Romanos. 16 Id eſt, ex illis, qui in pace cum populo Romano vivebant 17 Prædabantur. 18 Potentia. 19 Qui ſcilicet à Beſtiâ in exercitu relicti erant. 20 Contagio. 21 Datâ lege, quâ ſcilicet C. Memmius rogaverat, an placeat populo Romano, *uti L. Caſſius prætor ad Jugurtham mitteretur*, & eum, datâ fide publicâ, Romam duceret. 22 Turbatâ ob tumultum plebis, ſi votum conſequatur. 23 Jugurthæ. 24 Scilicet *ſcelerum ſuorum*: quia ſciebat ſe talia ſcelera perpetraſſe. 25 In poteſtatem dediſſet. 26 Populi Romani. 27 Tentare. 28 Id eſt, ex privatâ ſeu propriâ ſuâ autoritate. 29 Jugurtha 30 Id eſt, tanti. 31 Quanti. 32 Scilicet *fidem*, idem eſt, fidem totius populi Romani. 33 Æſtimabat. 34 Ut ſcilicet fides ei maxima haberetur. 35 Honorem. 36 Veſtitu, ornatu. 37 Summoperè miſeratione digno. Hic Salluſtius noſter reorum more cultum quam maximè miſerabilem Jugurtham aſſumpſiſſe aſſerit. Illud enim moris fuit apud antiquos, ut reus veſtem mutaret. Togâ autem albâ depoſitâ, atram induebat, & barbam capillumque promittebat, & ſqualorem contrahebat. 38 Jugurthâ. 39 Potentia animoſitatis, id eſt, tameti erat maximè animoſus.

scelere cuncta ea gesserat, quæ supra diximus, C. Bæbium tribunum plebis magna [1] mercede parat, [2] cujus impudentia [3] contra jus, [4] & injurias omnes [5] munitus foret. Ac C. Memmius advocata [6] concione; quamquam [7] regi [8] infesta plebes erat, & pars in [9] vincula duci jubebat, pars, ni [10] socios sceleris sui [11] aperiret, [12] more majorum [13] de hoste supplicium sumi; dignitati, quam iræ magis [14] consulens, sedare [15] motus, & animos [16] eorum mollire; [17] postremo confirmare, fidem publicam per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium cœpit, [18] producto Jugurtha, [19] verba facit: [20] Romæ, [21] Numidiæque facinora ejus memorat; scelera [22] in patrem, [23] fratresque ostendit: quibus juvantibus, quibusque ministris [24] ea egerit, quanquam intelligat populus R. tamen velle manifestà magis [25] ex illo habere: si [26] vera aperiret, [27] in fide, & clementia populi Rom. [28] magnam spem [29] illi sitam: sin reticeat, non [30] sociis [31] saluti fore, sed se suasque spes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha respondere jussus est, C. Bæbius tribunus pl. quem pecunia corruptum supra diximus, [32] regem tacere jubet: ac, tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer [33] accensa, terrebat [34] eum clamore, vultu, sæpe impetu, atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat; vicit tamen impudentia. Ita populus, [35] ludibrio habitus, [36] ex concione discedit: Jugurthæ Bestiæque, & ceteris, quos illa [37] quæstio exagitabat, [38] animi augescunt.

XLIX.

1 Præmio, pecunià. 2 *C. Bæbii.* 3 Si quis injustè cum eo ageret. 4 Si quis juri gentium resistere vellet. 5 Confirmatus esset. 6 Multitudine populi. 7 Jugurthæ. 8 Infensa, irata. 9 Carcerem. 10 Participes: *quorum potentià aut scelere cuncta ea gesserat*, ut paulò ante dixit. 11 Indicaret. 12 Id est, sicut prisci Romani factitare solebant. 13 Jugurthà. 14 Prospiciens. 15 Tumultus. 16 Plebeiorum. 17 Postea. 18 In concione seu conspectu totius populi adducto 19 Incipit loqui. 20 Id est, quæ commiserat Romæ, ubi cives corruperat pecunia. 21 Hoc est, quæ in Numidià perpetraverat, interfectis *duobus Micipsæ filiis*, Adherbale & Hiempsale, multisque innocentibus. 22 Contra patrem Micipsam. 23 Adherbalem & Hiempsalem, quos occiderat. 24 Scelera. 25 Id est, per illius indicium. 26 Veritatem indicet. 27 Quà illum venire fecit. 28 Scilicet *evadendi*. 29 Jugurthæ. 30 Civibus scilicet Romanis, qui illum juverant. 31 Ad salutem. 32 Jugurtham. 33 Scilicet *irâ*. 34 *Jugurtham* an *Bæbium?* Ego *Bæbium* malim intelligi: huic enim tanta vis pecuniæ inerat, ut omnes populi clamores nihili æstimaverit. 35 Derisui, contemptui. 36 Ex loco ubi multitudo erat congregata. 37 Inquisitio. 38 Id est animosiores fiunt.

XXXIX. [1] Erat [2] a tempestate Romæ [3] Numida quidam, nomine Massiva, [4] Gulussæ filius, [5] Masinissæ nepos: [6] qui, quia in [7] dissensione [8] regum, Jugurthæ [9] adversus fuerat, [10] dedita Cirta, & Atherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. [11] Huic Sp. Albinus, qui proximo anno [12] post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat, persuadet, [13] quoniam ex [14] stirpe Masinissæ sit, Jugurtham ob scelera [15] invidia [16] cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab Senatu petat. [17] Avidus [18] consul belli gerundi, [19] moveri, quam [20] senescere, omnia malebat. [21] ipsi provincia Numidia, Minucio Macedonia [22] evenerat. [23] Quæ postquam Massiva agitare cœpit: neque Jugurthæ [24] in amicis satis [25] præsidii est: [26] quod eorum alium conscientia, alium mala fama, & [27] timor impediebat: Bomilcari proximo, ac maxume fido sibi, imperat, [28] pretio, sicuti [29] multa [30] confecerat, insidiatores Massivæ paret: ac maxume [31] occultè, sin [32] id [33] parum procedat, quovis modo [34] Numidam interficiat. Bomilcar [35] mature [36] regis mandata [37] exsequitur: & per homines [38] talis negotii artifices [39] itinera, egressusque [40] ejus, postremo [41] loca, atque [42] tempora cuncta [43] explorat: deinde, ubi

1 Ordo est: Quidam Numida nomine Massiva, filius Gulussæ, nepos Masinissæ, erat ea tempestate Romæ: qui, quia in dissensione regum, fuerat adversus Jugurthæ, abierat profugus ex Africa, Cirtâ deditâ, & Atherbale interfecto. 2 Eo tempore, quo scilicet ea gerebantur, quæ jam commemorata sunt. 3 De provinciâ Numidiâ. 4 Filii Masinissæ: Masinissa enim tres habuit filios, nempe Micipsam, Manastabalem, & hunc Gulussam, Massivæ patrem. 5 Quia erat filius filii. *Nepos* enim (teste Festo) is dicitur, qui ex filio, filia ve natus est. 6 Massiva. 7 Discordia. 8 Atherbalis & Jugurthæ. 9 Adversarius. 10 Scilicet Jugurthæ. 11 Massivæ. 12 Id est, post consulatum Bestiæ. 13 Hoc est, quia erat. 14 Progenie. 15 Odio. 16 Id est, & simul metu. Ubi obiter notandum est, præpositionem *cum* hic significare comitem instrumenti. Ex. gr: si quis dicat, ego operatus sum *dextrâ cum sinistra*, id est, ambabus manibus simul. 17 Cupidus. 18 Sp. Albinus. 19 Commovêri, perturbari. 20 Sedari, quiescere, more senescentium torpescere. 21 Sp. Albino. 22 Sorte gubernanda venerat. 23 Scilicet de petendo à Senatu regno Numidiæ. 24 Auro ab ipso corruptis. 25 Protectionis. 26 Quia. 27 A. C. Memmio, aliisque tribunis plebis. 28 Id est, mercede data. 29 Res multas, nempe ne mitteretur exercitus in Numidiam, ne decretum Senatus fieret contra Jugurtham, &c. 30 Effecerat, peregerat. 31 Clam, scilicet insidiatores Massivæ paret. 32 Ea res, scilicet Massivæ occulte insidiari. 33 Id est, non satis ex animi sententia succedat. 34 Massivam. 35 Citò. 36 Jugurthæ. 37 Perficit. 38 Hoc est, peritos in struendis ejusmodi insidiis, seu qui talia homicidia committere soliti erant. 39 Profectiones. 40 Massivæ. 41 Per quæ Massiva proficisci solebat. 42 Quibus egredi solebat. 43 Indagat, investigat.

ubi [1] res [2] postulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, [3] paullo inconsultius Massivam aggreditur, [4] illum [5] obtruncat: sed ipse deprehensus, multis hortantibus, & [6] in primis Albino consule, [7] indicium profitetur. [8] fit reus magis [9] ex æquo bonoque, [10] quam ex jure gentium Bomilcar, [11] comes [12] ejus, qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, [13] manifestus [14] tanti sceleris, [15] non prius omisit contra verum niti, quam [16] animadvertit super [17] gratiam, [18] atque pecuniam suam, invidiam facti esse. Igitur quamquam [19] in priore actione ex amicis [20] quinquaginta vades dederat, [21] regno magis, quam vadibus consulens: [22] clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, [23] veritus, ne reliquos [24] populares metus invaderet [25] parendi sibi, si [26] de illo supplicium sumptum foret. & [27] ipse [28] paucis diebus

[1] co-

1 Occasio, opportunitas temporis. 2 Exigebat, ut insidiæ strueventur. 3 Id est, paulo imprudentius, quam facere debebat, quia (ut sequitur) *in ipso facinore deprehensus fuit.* 4 Massivam. 5 Interficit. 6 Præcipuè. 7 Hoc est, palam fatetur & pollicetur, se indicaturum eos, quorum jussu Massivam obtruncaverat. 8 Accusatur, quòd Massivam jusserit interfici. 9 Id est, ex æquitate. 10 Quia jus gentium postulat, ut caduceatoribus, & venientibus fide publica interposita, liceat indemnes redire in patriam suam. *Jus gentium* dicitur, quod apud omnes gentes servatur; quale est, ut legati ubique sint tuti, &c. 11 Socius itineris. 12 *Jugurthæ.* 13 Manifestè reus, cujus scelus omnibus notum erat: sic in Cæcil. De *confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more majorum supplicium sumendum.* 14 Necis Massivæ. 15 Id est, non prius cessavit negare se reum esse tanti sceleris, atque adeò ejus conscium, Bomilcarem interim defendendo. 16 Consideravit, cognovit. 17 Favorem. 18 Hoc est, plus odium ac invidiam facti illius, seu cædis perpetratæ, ad sui condemnationem, quam gratiam, & pecuniam ad sui absolutionem, posse. 19 Id est, accusatione, atque adeo, causæ suæ defensione; in ea enim *actione* jussus erat à C. Memmio se defendere. *Actio* enim ex duabus constat partibus; nempe ex accusatione *actoris*, sive ejus qui in jus vocavit, & ex defensione *rei*, sive ejus qui in jus vocatus est. 20 Id est, quinquaginta sponsores, per quos pollicebatur se staturum esse judicio, & obtemperaturum. *Vas* enim masculini generis, quod facit in genitivo *vadis*, dicitur, qui pro alio spondet in judicio, ut illi *vadere*, hoc est, abire & discedere usque ad constitutum diem liceat, quo si non redierit, ipse illius periculum subeat. Hinc *vadimonium* est sponsio ad certum diem sistendi se in judicio, comparendi vel per se, vel per advocatos. *Vas* etiam sponsor dicitur in re capitali, cum ipse idem periculum est subiturus: ut apud Ciceronem de Pythagoricis amicis, quorum alteri diem mortis cum tyrannus dixisset, alter pro amico ad visendam matrem ituro *vas* factus est. *Vas* verò neutrius generis, quod facit in genitivo *vasis*, significat omne id quod intra se aliquid continet. 21 Conservationi regni sui. 22 Occulte, nescientibus tribunis plebis. 23 Timens. 24 Fautores. 25 Obediendi. 26 Bomilcare. 27 Jugurtha. 28 Post dimissionem Bomilcaris.

[1] eodem profectus est, jussus à Senatu Italia dec
Sed postquam Roma egressus est, [2] fertur, sæpe
[3] eo respiciens, postremo dixisse, [4] Urbem [5] ven
& [6] mature perituram, si emtorem invenerit.

XL. [7] Interim Albinus, [8] renovato bello, [9] cor
tum, [10] stipendium, aliaque, quæ militibus [11] u
rent, maturat in Africam [12] portare; ac statim
[14] profectus, uti [15] ante comitia, quod tempus [1
longe aberat, [17] armis, aut [18] deditione, aut
modo bellum [19] conficeret. [20] At contra Jugurtha
here omnia, [22] & alias, deinde alias [23] moræ
facere; polliceri deditionem, ac deinde metum
re: [24] instanti cedere, & [25] paullo post, [26] ne sui
fiderent, [28] instare: ita belli [29] modo, modo
[30] mora [31] consulem ludificare. Ac fuere, qui tu
binum [32] haud ignarum consilii [33] regis existima
neque ex tanta properantia tam facile [34] tractu
lum [35] socordia magis, quam dolo crederent.

XLI. Sed postquam, dilapso tempore, [36] cor
rum dies adventabant, Albinus, Aulo fratre in

1 Ad eundem locum, scilicet in Numidiam. 2 Dicitur. 3 Ad eam urbem, scilicet Romam. 4 Romam. 5 Vendibilem. 6 Citò. 7 Dum scilicet Jugurtha Italiâ decedebat. Ordo est: Albinus, bello renovato, maturat interim portare in Africam commeatum, stipendium, & alia, quæ forent militibus usui; ac ipse est profectus statim, ut conficeret bellum ante comitia, quod tempus aberat haud longè, armis, aut deditione, aut quovis modo. 8 Per cædem Massivæ contra Jugurtham. 9 Victualia, sive ea, quæ erant ad victum exercitus necessaria. 10 Mercedem militarem. 11 Utilitati. 12 Transvehere. 13 Albinus. 14 Scilicet in Africam. 15 Id est, antequam novi à populo eligerentur magistratus. 16 Id est, proximè instabat. 17 Bello. 18 Ita ut Jugurtham in deditionem acciperet, vel ut Jugurtha se dederet. 19 Absolveret, finiret. 20 Jugurthâ summâ calliditate modo arma leviter ostentando, modò pacis ac deditionis mentionem injiciendo, tam diu ludificatus est Albinum, donec is ob instantia comitia Romam rediens, *exercitum fratri Aulo commisit. Sperabat enim se intereà temporis Romanos milites partim cum im*provido duce in loca insidi licere, & ad quaslibet con cogere vel trucidare. Nec s fefellit: cùm enim jam p Romanorum favêre sibi sci gam simulavit, quam cum esse falsò Aulus credidisse saltuosa loca eum temere per victus, sub jugum missus, decem dies universa Numidi citum deducere jussus fuit. est, trahebat, differebat (sic *Atherbal, ubi intelligit fortunas suas in extremo hostem infestum, auxilii spe lam, penuriâ rerum necessa bellum trahi non posse*, 22 Hoc est diversas, mod modò illas. 23 Dilationis. genti, impressionem facient licet Albino consuli. 25 scilicet ad pugnam minimè cto. 26 Milites scilicet. sperarent de virtute Jugurt metum continuaret. 28 H instabat, hortando urgebat suum. 29 Interdum. 30 Dil 31 Albinum. 32 Co 33 Jugurthæ. 34 Di 35 Ignaviâ Albini. 36 In haberentur comitia, seu con populi ad magistratus crean

proprætore relicto, Romam decessit. [2] Ea tempestate Romæ [3] seditionibus tribuniciis [4] atrociter respubl. [5] agitabatur. P. Lucullus, & L Annius, tribuni plebis resistentibus [6] collegis, [7] continuare magistratum [8] nitebantur: quæ [9] dissensio [10] totius anni comitia impediebat. Ea [11] mora [12] in spem adductus [13] Aulus, [14] quem proprætorem in castris relictum [15] supra diximus, [16] aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab [17] rege pecuniæ [18] capiundæ, milites mense Januario [19] ex hibernis [20] in expeditionem [21] evocat; [22] magnisque itineribus [23] hyeme aspera pervenit ad oppidum Suthul, [24] ubi [25] regis thesauri erant. Quod quamquam, & [26] sævitia temporis, & [27] opportunitate loci, neque capi, neque [28] obsideri poterat: ([29] nam circum murum situm in [30] prærupti montis [31] extremo [32] planicies limosa hiemalibus aquis [33] paludem fecerat) tamen, aut simulandi gratia, [34] quo [35] regi formidinem adderet: aut cupidine [36] cæcus, ob thesauros [37] oppidi potiundi, [38] vineas [39] agere, [40] aggerem jacere; aliaque, quæ [41] incepto usui forent, properare.

XLII. At Jugurtha, cognita [42] vanitate atque imperitia [43] legati, [44] subdolus ejus augere amentiam: [1] missi-

1 Id est, qui erat proprætor, qui locum prætoris tuebatur. 2 Eo tempore. 3 Tumultibus à tribunis plebis excitatis. 4 Crudeliter. 5 Vexabatur. 6 Id est, reliquis tribunis plebis. 7 Id est, perseverare in fungendo magistratu. 8 Conabantur. 9 Discordia tribunorum. 10 Hoc est, impediebat ne toto illo anno comitia haberentur. 11 Dilatione comitiorum. 12 Protrahendi proprætoriatus. 13 Frater Albini consulis. 14 Aulum. 15 Paulo antè. 16 Finiendi gratiâ, hoc est, ut bellum finiret. 17 Jugurthâ. 18 Accipiendæ: ità ut metu belli induceret Jugurtham ad offerendam ingentem pecuniæ summam. 19 Id est, ex iis locis, ubi milites hyberno tempore commorabantur. 20 Ad executionem belli ducit. 21 Educit. 22 Magnis profectionibus, quia singulis diebus magna itinera conficiebat. 23 Utpote mense Januario. 24 In quo oppido. 25 Jugurthæ. 26 Asperitate: quia erat hyems aspera. 27 Id est, idoneum loci situm. 28 Obsidione cingi. 29 Ordo est: Nam planities limosa fecerat aquis hyemalibus paludem circum murum situm in extremo montis prærupti. 30 Alti. Nam *præruptus* idem est, quod in altum elevatus. Virg. *Insequitur cumulo* præruptus *aquæ mons*. 31 Fine. 32 Id est, terra plana limo ac luto plena. 33 Aquam stagnantem. 34 Ideò ut. 35 Jugurthæ. 36 Excæcatus. 37 Suthulis 38 Protectiones militum ex consertis scutis in modum vinearum, quibus utuntur in murorum expugnatione. Vide suprà. 39 Id est, agebat, admovebat, applicabat ad muros. 40 Munimenta facere. Agger enim ex terrâ lignisque contrà murum extollebatur, de quo tela in hostes jactabantur teste Vegetio. 41 Ad incipiendum bellum. 42 Amentiâ & stultitiâ. 43 Auli, qui legati instar in locum consulis successerat. 44 Callidè & fraudulenter.

[1] missitare [2] supplicantes legatos: [3] ipse, [4] qua
bundus, per [5] saltuosa loca, & [6] tramites exe
ductare. Denique Aulum spe [7] pactionis [8] perpul
[9] relicto Suthule, in [10] abditas regiones [11] sese,
[12] cedentem, insequeretur: ita [13] delicta occultic
re. Interea per homines [14] callidos die noctuque [1
citum [16] tentabat: centuriones, ducesque turi
partim, uti [17] transfugerent, corrumpere; alii, [1
dato, [19] locum uti desererent. [20] Quæ postquan
sententia [22] instruxit; [23] intempesta nocte de im
so multitudine Numidarum Auli castra [24] circum
Milites Romani, [25] perculsi tumultu insolito,
capere alii: alii se [26] abdere: pars territos confir
trepidare: omnibus locis [27] vis magna hostium
lum [28] nocte, atque nubibus obscuratum: peri
[29] anceps: postremo, fugere, an manere, tuti
ret, [30] in incerto erat. Sed ex eo numero, quo
lo ante corruptos diximus, cohors una Lig
[31] cum duabus turmis Thracum, & paucis [32] gre
militibus, transiere [33] ad regem, & centurio [34]

1 Hoc est, missitabat, frequenter mittebat. 2 Suppliciter orantes, ut scilicet ab incepto bello desiste-ret. 3 Jugurtha. 4 Ac si vitaret pugnam, vitanti similis. 5 Saltuum plena, aspera, nemorosa. 6 Trans-versas semitas, vias occultas. 7 Ineundi pacti. 8 Ad hoc impu-lit, induxit. 9 Omissâ obsidione & oppugnatione Suthulis. 10 Re-motas & occultas. 11 Jugurtham. 12 Retrocedentem ac fugientem. 13 Auli. 14 Astutos. 15 Auli. 16 Sollicitabat. 17 Scilicet *ad se*. 18 Id est, cùm signum esset datum

Turma enim, est ordo m
continens tres equitum d
Hinc Varro *turmam*, quasi
aut *terdenam*, dictam volui
ter deni equites ex tribus t
Tatiensium, Rhamnensium,
cerum eligebantur. Itaque
singularum decuriarum *De*
dicti, ex eo quod singulis
præerant trini. 32 Vulgarib
là dignitate, aut honore p
33 Jugurtham. 34 Id est,
cohortis. Veteres, quia sc
commisso prælio, acies fac
bari, ut hoc incommodum

pili [1] tertiæ legionis per munitionem, quam, [2] uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: [3] eaque Numidæ cuncti irrupere. Noſtri fœda fuga, plerique abjectis armis, proximum collem occupavere. Nox, atque [4] præda caſtrorum, hoſtes, [5] quo minus [6] victoria uterentur, [7] remorata ſunt. Deinde Jugurtha [8] poſtero die cum Aulo [9] in colloquio verba facit: tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum tenet, tamen ſe humanarum rerum memorêm, ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnes [10] ſub jugum miſſurum: præterea, uti [11] diebus decem Numidia decederet. Quæ quamquam [12] gravia, & [13] flagitii plena erant: tamen, quia mortis metu mutabantur, ſicuti [14] regi [15] lubuerat, [16] pax convenit.

XLIII. Sed ubi [17] ea Romæ [18] comperta ſunt; [19] metus

hastile erat, quod *pilum* nominabant. *Centurio* ipſe *primipili centurio*, etiam *primipilus* vocabatur. Hic quatuor centurias, id eſt, quadringentos milites in prima acie gubernabat, & tanquam princeps totius legionis merita conſequebatur & commoda. Mos enim Romanorum laudatiſſimus fuit, ut centuriones ex decimâ cohorte promoverentur ad nonam, & ſic deinceps meritis poſcentibus ad primam, quaſi ad palmam in quâ ex omni legione infinita penè commoda percipiebant. 1 Qui præerat tertiæ legioni. Legiones apud Romanos plerumque nomen à numero ſortiebantur: undè apud Ciceronem, Tacitum, Cæſarem, alioſque *primam*, *ſecundam*, *tertiam*, *quartam*, *quintam*, *decimam*, *vigeſimam legionem* reperies. 2 Pro eo, quod eleganter dicimus, *defendendam acceperat*. 3 Scilicet *parte*, id eſt, per eam partem. 4 Id eſt, ſpolia in caſtris reperta. 5 Ut non. 6 Quia ſcilicet dum ſpoliis intenti erant, multi in fugam ſe conjecerunt. 7 Detinuerunt. 8 Id eſt, ſequenti die. 9 Hoc eſt, colloquens cum eo. 10 *Sub jugum mitti* dicuntur hoſtes victi, ereptis omnibus armis, teliſque, cum haſtis defixis duabus in terrâ, tertiâque ad ſummum earum deligatâ, ipſi eam jubentur ſubeuntes tranſire: idque potiſſimum apud Romanos fiebat, quoties hoſtes, traditis armis, deditionem facerent. *Jugum* enim ſæpiùs ſumitur pro eo, ſub quo ignominiæ gratiâ victi hoſtes mitti ſolebant: quod fiebat eo modo jam dicto. Ab hac ſignificatione vocis *jugi* derivatur verbum *ſubjugare*, id eſt, debellare, atque imperio ſuo ſubjicere. *Jugum* item, eſt vertex, ſive cacumen montis: Virgil. *Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit*. *Jugum* quoque eſt & ligneum inſtrumentum, quo junguntur boves, & arctantur. Item lignum, quo textores telam convolvunt: Ovid. *Tela jugo juncta eſt, ſtamen ſecernit arundo*. *Jugum* apud Ciceronem etiam ſæpius ſumitur pro ſervitute, onere, vel tyrannide. *Juga* etiam ſunt tabulæ navium, in quibus remiges ſedent, quæ & *tranſtra* vocantur. Virg. *Inde alias animas, quæ per juga longa ſedebant, Deturbat, laxatque foros*. A *jugo* deducitur verbum *jugare*, quod eſt conjungere, & quaſi ad unum jugum alligare. 11 Intra decem dies. 12 Dura. 13 Id eſt, digna, quæ capite plectantur. 14 Jugurthæ. 15 Placuerat. 16 Ex previâ pactione concluditur. 17 Quæ ſcilicet Aulus tam turpiter commiſerat: ita ut fœdus cum Jugurthâ inire auſus fuerit. 18 Pro certo cognita. 19 Omnis metus (ſecundum Morales Philoſophos verſatur circa malum futurum: Romani quoque id metuebant, memores (quod valde probabile eſt) præ-

tus atque [1] mœror [2] civitatem invaſere: pars [3]
[4] pro gloria imperii; pars [5] inſolita rerum bell
timere [6] libertati: Aulo omnes [7] infeſti, [8] ac n
qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus
core potius, quam [10] manu, [11] ſalutem quæſive
ea conſul Albinus, [12] ex delicto [13] fratris [14] invid
deinde periculum timens; Senatum [15] de fœde
ſulebat: & tamen [16] interim [17] exercitui [18] ſupp
tum ſcribere; ab ſociis & [19] nomine Latino [20]
arceſſere; denique omnibus modis feſtinare:
ita, uti [21] par fuerat, [22] decernit, ſuo atque
[23] injuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri. Conſul im

præmonitionis factæ ſupra ab Adherbale, quod ſcilicet Jugurtha altius animum intenderat, nempe ad imperium Romanum. 1 Mœſtitia, triſtitia, ob ignominiæ notam, quæ ipſis inurebatur. 2 Cives Romanos. 3 Dolebat, triſtis erat. 4 Id eſt, quia decus atque imperii ſui gloria tam turpiter erat diminuta. 5 Id eſt, ignara variam eſſe belli aleam ac victoriam. 6 Id eſt, pro libertate, ne eam amitterent. 7 Irati. 8 Scilicet infeſti erant illis. 9 Per dedecus atque ignominiam, nempe per miſſionem ſub jugum: pugnæ enim eventum tentare convenientius fuit, quam tantum dedecus incurrere. 10 Virtute militari. 11 Mortis effugium. 12 Hoc eſt, propter delictum. 13 Auli. 14 Senatus, populique Romani. 15 Id eſt, an fœdus initum ratum haberent, an reſcinderent. 16 Dum ſcilicet Senatus conſultabat. 17 In Africa lictores. 18 Additamentum militum, quos in ſupplementum mitteret, eorum qui amiſſi erant in prælio. 19 Hoc eſt, quicunque Latini dicebantur. 20 Auxiliares milites: qui a ſociis adjumento mittebantur. 21 Æquum. 22 Sententiam dicit. 23 Sine juſſu. Sic Coſſ. (ut eſt apud Livium lib. 9.) profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt *injuſſu populi fœdus fieri poſſe: nec ſine fecialibus, ceremoniaque alia ſolemni.* Itaque non, ut vulgò credunt, Claudiuſque etiam ſcribit, *fœdere* pax Caudina, ſed *ſponſione* facta *eſt. Et paulò* poſt: *Spurius Poſthumius, qui ſponſionem fecerat, in Senatu ſententiam* à Coſſ. rogatus,

ita diſſerit: *Quæ ſenten*
erit, mihi me, an legionib
pepercerim: cùm me ſe
ſeu neceſſariâ ſponſione
quæ tamen, quando injuſ
facta eſt, non tenetur
Romanus: nec quicquan
præterquam corpora noſtra
tur Samnitibus. Dedamu
ciales nudi, vinctique ex
religione Populum, ſi qu
vimus, &c. Et paulò
idem Spurius Poſthumius
ba adverſus Tribunos plebi
Neque ego inficias eo,
Conſcripti, tam ſponſione
fœdera ſancta eſſe apud
nes, apud quos juxta divi
giones fides humana coli
injuſſu populi nego quicq
ciri poſſe, quod populum
Notandus autem hic obi
locus, quo *fœdus* à *ſpo*
pactione diſtinguitur. Nam
idem *ſponſionem, pactione*
dat ex eo intelligi lice
fœdus pactione, pactio
firmior atque ſtabilior fi
ſponſio neque populi juſſ
Senatus auctoritate, quod i
accidebat, ſed arbitrio mag
& imperatorum fiebat, at
tione eorum, per quos fa
infirmabatur. Sæpe tame
ut quod imperator injuſſu
& ſine auctoritate Senatu
rit, id *fœdus* vocatum qu
ſed tamen non ſervatum
oſtendit princeps quidam
nienſium apud Livium,
Romanos legatos, de *fœder*
ſecum agentes, verba
Vos, quid L. Lutatius
mia nobiſcum fœdus fecit

[redacted]

à tribunis pl. ne,[1] quas paraverat[2] copias, secum[3] portaret,[4] paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus, uti[5] convenerat, Numidia deductus[6] in provincia hiemabat. Postquam[7] eo venit; quamquam persequi Jugurtham, &[8] mederi[9] fraternæ invidiæ animo[10] ardebat; cognitis militibus, quos præter fugam,[11] soluto imperio,[12] licentia, atque lascivia[13] corruperat,[14] ex copia rerum statuit, nihil sibi agitandum.

XLIV. Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pl.[15] rogationem[16] ad populum promulgat, uti[17] quæreretur[18] in eos, quorum consilio Jugurtha[19] Senati decreta ne-

que auctoritate patrum, nec populi jussu ictum erat, negastis vos eo tenêri. *Pactionem* Præterea aliud esse a *fædere* demonstrat satis, ut opinor, Cicero in defensione Cæcinæ, cum ait: *Quod editiùm magistratus, quod fædus aut pactio.* Nam *pactionis* nomine etsi omnia, quæ cum hostibus pacifcerentur, continebantur, quo etiam modo *fædus pactio* nominari potest, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciscendæ amicitiæ rationem significatam existimo, ut *inducias*. Non itaque dubium est, quin *fædus* pactio quædam sit societatis, non ex Imperatoris arbitrio, sed jussu populi, aut Senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neque per sponsores, datis obsidibus, sed per fecialem publicum populi Romani nuncium, solemni precatione adhibitâ, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetur, *ut eum Jupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur.* 1 Scripserat enim exercitui supplementum, & advocaverat auxilia. 2 Multitudinem militum. 3 Transveheret in Africam. 4 Intra paucos dies. 5 Pactum erat inter Jugurtham & Aulum. 6 Romanâ, quam populus habebat in Africâ. 7 In provinciam ad exercitum. 8 Remedium adhibere, relevare. 9 Id est, odio, quo populus Romanus fratrem ejus Aulum prosequebatur. 10 Cum ardore cupiebat. 11 Id est, imperio debilitato, quia milites fecisse, quicquid volebant. 12 Indulgentia. 13 Deteriores fecerat: *deteriores enim omnes sumus (ut ille ait apud Terentium) licentiâ.* 14 Ex abundantiâ, seu statu rerum. 15 Quæstionem, petitionem, vel legem, quæ continebat ea, quæ sequuntur. Dicitur quoque *rogatio legis*, quoniam magistratus solebat populum rogare, an id placeret, quod statuerat. *Rogationis* autem erant hæc verba solemnia; Velitis-ne, jubeatis ne, Quirites, ut hoc vel illud fiat. Sic hoc loco C. Mamilius populum convocatum ita interrogat: Vultis, jubetis ne, Quirites, ut quæratur in eos, quorum consilio Jugurtha Senatus decreta contempsit? Cum hoc modo ad populum promulgasset, id est, cum hanc rem populo proposuisset, qui eam rem probabant, suadebant populo Romano, ut *rogationem* suffragiis vel auxiliis confirmaret: qui autem improbabant, dissuadebant. Cùm res in utramque partem disputata esset & discussa, populus, qui ex triginta quinque tribubus constat, in suffragium mittebatur. Cum decem & octo tribus, id est, plusquam dimidia pars populi rogationem suffragiis probassent, lex sive rogatio prolata dicebatur. De rogatione rogandarum legum apud Romanos plura lege apud Rosinum Antiquit. Rom. lib. 8 c 2. 16 Id est, coram populo profert ac proponit: unde *promulgari leges* dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, & legendæ proponuntur; ut, si cui videatur, possit intercedere: qui autem intercedebant, edebant vocem illam VETO. 17 Inquisitio fieret. 18 Contra eos. 19 Qui decreverit cum Atherbale pacem esse ineundam, & suam utrique portionem regni sufficere debere.

1 Jugur-

neglexiſſet; quique [1] ab eo [2] in legationibus, at
periis pecunias accepiſſent; qui [4] elephantos,
[5] perfugas tradidiſſent; item, qui de pace, au
cum [6] hoſtibus [7] pactiones feciſſent. [8] Huic ro
partim [9] conſcii ſibi, alii ex partium invidia p
metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poteran
[10] illa, & alia talia [11] placere ſibi faterentur,
per amicos, ac maxume per [12] homines nominis
& ſocios Italicos [13] impedimenta parabant. Se
bes, incredibile memoratu eſt, quantum inten
rit, quantaque vi [14] rogationem juſſerit, decr
voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa
bantur, quàm cura reipublicæ. Tanta lubido in
tibus erat. [16] Igitur, ceteris metu [17] perculſis, M. S
quem [18] legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra memoravimu
[19] lætitiam plebis, & ſuorum fugam, trepida
tum civitate, cum [20] ex Mamiliana rogatione
quæſitores rogarentur, effecerat, ut ipſe [22]
numero [23] crearetur. [24] Sed, [25] quæſtione e

1 Jugurtha. 2 Hoc eſt, cùm eſſent ad eum miſſi legati: ut L. Opimius, ac reliqui novem legati, qui cum eo ad dividendum inter Jugurtham & Atherbalem miſſi fuerant, ut ſupra vidimus. 3 Id eſt, cum eſſent imperatores exercitus, ut L. Calpurnius Beſtia, & M. Scaurus. 4 Quæſtori per deditionem aſſignatos. 5 Qui, relicto Jugurtha, ad Romanos deſecerant. 6 Jugurtha, ejuſque ſociis. 7 Ut Aulus, frater Albini, qui cum Jugurtha pacem condiderat. 8 Quæſtioni, promulgatæ per C. Mamilium, Limetanum. 9 Scilicet Senatores, quia (ut vidimus) plurimi eorum per legatos pecuniam acceperant. 10 Per ipſum rogata. 11 Quia juſtitia & æquitas id poſtulabat, ut in eos quæreretur. 12 Id eſt, per homines Latinos, qui cives Romani facti erant. 13 Obſtacula: quippe qui procul dubio ad plebem & tribunos plebis inſtarunt, ne in tanto tumultu talis promulgaretur rogatio. 14 Scilicet promulgari, & executioni mandari. 15 Hominibus ſeditioſis, qui ſeditiones fovebant. *16 Ordo eſt*: Igitur, cæteris percul-
ſis metu, M. Scaurus, q
moravimus ſupra fuiſſe
Beſtiæ, effecerat inter læti
his, & fugam ſuorum, civi
etiam trepida, cum ex
Mamiliana rogarentur tres
res, ut ipſe crearetur in e
ro. 17 Attonitis. 1
miſſum cum Beſtia in expe
Africanam. 19 Quæ, quò
in tantis eſſent deprehen
lætabatur. 20 Id eſt, q
milius propoſuerat. 21 Id
inquiſitores de tribus inq
bus; quarum prima erat
quorum conſilio Jugurtha
pecunia, Senatus decreta
rat, & contempſerat: ſec
his, qui elephantos, aut
vendiderant: tertia de his,
ctiones cum Jugurtha
22 Scilicet trium quæ
23 Deſignaretur. 24 Ordo
quæſtione exercita aſperè
lenter, ex rumore, & lubi
bis, uti inſolentia ceperat
bilitatem ex ſecundis re
ceperat ea tempeſtate
25 Inquiſitione.

[1] aſpere, violenterque [2] ex rumore, & lubidine plebis, uti ſæpe [3] nobilitatem, ſic [4] ea tempeſtate plebem ex [5] ſecundis rebus [6] inſolentia [7] ceperat.

XLV. [8] Ceterum mos partium popularium, & Senati factionum, ac deinde omnium [9] malarum artium, paucis [10] ante annis Romæ ortus eſt, otio atque abundantia [11] earum rerum, quæ [12] prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, populus, & Senatus Rom. placide modeſteque inter ſe rempublicam tractabant: neque gloriæ, [13] neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſtilis [14] in bonis artibus civitatem retinebat. ſed ubi illa [15] formido mentibus deceſſit, [16] illicet ea, [17] quæ ſecundæ res amant, laſcivia, atque ſuperbia [18] inceſſere. Ita, quod in adverſis rebus optaverant, otium poſtquam adepti ſunt, aſperius, acerbiuſque fuit. Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus [19] libertatem in [20] libidinem vertere: ſibi quiſque ducere, trahere, rapere. Ita omnia [21] in duas partes [22] abſtracta ſunt. reſpub. quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione [23] magis pollebat: plebis vis [24] ſoluta, atque diſperſa in multitudine minus poterat. paucorum [25] arbitrio [26] belli [27] domique reſpub. agitabatur: penes eoſdem ærarium, [28] provinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphique erant: populus militia atque inopia urgebatur; [29] prædas bellicas [30] imperatores [31] cum paucis diripiebant. [32] Interea parentes,

aut

1 Quia multi nobiles damnati ſunt, inter quos L. Opimius, qui princeps legationis fuit, quando decem legati miſſi ſunt, ut regnum Numidiæ inter Jugurtham & Atherbalem dividerent. 2 Secundum rumorem. 3 Nobiles. 4 Eo tempore. 5 Proſperis rebus. 6 Laſcivia. 7 Invaſerat. 8 Quia Salluſtius ſeditionum & factionum mentionem fecerat: idcircò narrat earum originem. 9 Seditionum, rapinarum, incendiorum, cædium, ſtuprorum, & ſimilium. 10 Scilicet quam hæc fierent. 11 Voluptatum, & divitiarum. 12 Primaria, atque bona præſtantiſſima æſtimant. 13 Superbum principatum. 14 Nempe temperantiâ, caſtitate, modeſtiâ, parcimoniâ, continentiâ. 15 Metus, ſcilicet *belli*. 16 Statim. 17 Hoc eſt, quæ homines in rebus ſecundis amant. 18 Succeſsère in locum bonarum artium. 19 Hoc eſt, libere in otio ac pace abſque metu vivendi facultatem. 20 Vitam delicatam. 21 Scilicet nobilium, & plebejorum. 22 Diſtracta, diviſa. 23 Plus poterat. 24 Disjuncta. 25 Id eſt, ſecundum placitum. 26 In bello. 27 In pace. 28 Gubernandæ, ſcilicet. 29 Id eſt, ex bello reportatas. 30 Duces exercituum. 31 Scilicet nobilibus & factioſis. 32 Dum ſcilicet pauci nobiles ſic dominarentur.

aut parvi liberi militum,[1] uti quisque [2] potentior
finis erat, [4] sedibus pellebantur. Ita cum poter
varitia sine [6] modo, modestiaque invadere, [7] p
& vastare omnia, nihil [8] pensi, [9] neque sancti l
[10] quoad semet [11] ipsa [12] præcipitavit. Nam [13]
mum [14] ex nobilitate reperti sunt, qui veram g
injustæ potentiæ [15] anteponerent: [16] moveri c
& dissensio civilis, quasi [17] permixtio terræ, oriri

XLVI. Nam postquam Tiberius, & C. Gra
quorum [18] majores [19] Punico, atque aliis bell
tum reipub. addiderant, [20] vindicare plebem i
tatem, & paucorum scelera patefacere cœpere
litas [21] noxia, atque [22] eo [23] perculsa, [24] mod
socios, & nomen Latinum, interdum [26] per
tes Romanos, quos [27] spes societatis à plebe [28]
verat, Gracchorum actionibus [29] obviam it
primo Tiberium, dein [30] paucos post annos [31]
ingredientem Cajum, [32] Trib. [33] alterum trium

1 Prout, secundum quod. 2 Ædibus potentioris 3 Conterminus. 4 Habitationibus ac agris suis expellebantur. 5 Nobilium scilicet. 6 Mensurâ. 7 Polluebat, violabat. 8 Considerati. 9 Id est, omnia sancta violare: nam fidem & justitiam pro pecuniâ violabant. 10 Donec. 11 Avaritia. 12 Pessumdedit, evertit. 13 Hisce verbis Sallustius noster utrumque Gracchum excusat, & seditionis culpam in nobilitatem rejicit. 14 Id est, aliqui inter nobiles. 15 Præferrent. 16 Commoveri, perturbari. 17 Id est, quasi omnia perturbarentur, terræ motu orto, aut quasi ex pulvere concitato turba fieret. 18 Progenitores, scilicet Sempronius Gracchus, qui consul & collega Publii Cornelii Scipionis, patris Scipionis Africani Majoris, ad insidias missus contra Carthaginienses, bello navali feliciter dimicavit, septem navibus captis: cæteris in fugam versis. Præterea ex stirpe maternâ erant Gracchi de stirpe Scipionum; nam (autore Plinio lib. 34. c. 5.) Corneliæ, Gracchorum matri, *quæ fuit Africani prioris filia, sedens statua posita est in Metelli publica porticu.* 19 Scilicet *bello.* 20 Asserere, restituere. 21 *Culpabilis.* 22 Ideò, 23 Attonita. 24 Interdum. 25 Populi Latinorum socii vetustissi populi Romani, qui ta communionem civitatis accepti sunt: hoc est, cive facti sunt, ita ut & ipsi suffragia, ut supra diximu litas ergo Gracchorum restitit per Latinos, qui nobilitati ac Senatui potiu plebi, favebant. 26 Qui ordo equestris nobilitati quam plebi, favebat, qua eâ separatus fuerit, plebi adjunxerit. 27 Quâ spe participes aut socios fore bilibus in administration reipublicæ. 28 Sepa 29 Restiterat. 30 Nempe 31 Easdem res molientem Tiberius conatus fuerat, plebem in libertatem vindi dentem. 32 Nempe T Gracchum. 33 Scilicet Triumviros, qui agros pl sua dividerent, quique q crearentur, ut judicarent q cus, quà privatus ager es pulus constituit: sicuti qua berius Gracchus legem tu riam, tres viri electi sunt dividendos: nempe ipse Gracchus, Appius Claudi ejus, & C. Gracchus fra unusquisque eorum Trium batur.

coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro ne-
averat. Et sane Gracchis, cupidine victoriæ, [2] haud
atis moderatus animus fuit. Sed [3] bono vinci [4] satius
st, quam malo more injuriam vincere. Igitur ea victo-
ia nobilitas ex lubidine sua [5] usa, mortales multos
ferro aut fuga exstinxit; [7] plusque in [8] reliquum sibi
imoris, quam potentiæ, addidit: [9] quæ res [10] plerum-
que magnas civitates [11] pessumdedit; dum alteri alte-
os vincere [12] quovis modo, & victos [13] acerbius ulcisci
'olunt. Sed de [14] studiis [15] partium, & omnibus civita-
is moribus si [16] singillatim, aut [17] pro magnitudine
[18] parem disserere; tempus, quam [19] res, maturius
[20] deseret. quamobrem [21] ad inceptum redeo.

XLVII. [22] Post Auli fœdus, [23] exercitusque nostri fu-
gam [24] fœdam, [25] Metellus, & [26] Silanus consules [27] de-
signati, [28] provincias inter se [29] partiverant: Metello-
que Numidia [30] evenerat, [31] acri viro, & quamquam
[32] adverso [33] populi partibus, [34] fama tamen æquabili,
& inviolata. [35] Is ubi primum [36] magistratum ingressus
est;

1 Id est, ad cives de civitate Ro-
nana tollendos, & in aliam civita-
em ducendos, in qua eis agri pu-
olici attribuerentur. 2 Id est,
minoderatus. 3 Scilicet *more*.
4 Melius. 5 Scilicet in Gracchos.
6 Gladio, armis è medio sustulit.
7 Quia nobiles à plerisque timeban-
ur, ac non propterea plus poten-
iæ ipsis erat, cum nullus ex popu-
o eis faveret. 8 Id est, pro tem-
ore futuro 9 Nempe timeri po-
ius, quam amari. 10 Ut pluri-
num. 11 Sub pedes dejecit, ever-
it. 12 Id est, per fas, nefasque.
13 Quam par sit. 14 Diligentia.
15 Inter se dissentientium. 16 Per
ingula. 17 Id est, secundum aut
ixta magnitudinem rei. 18 Inten-
am dicere. 19 Materia rei nar-
andæ. 20 Deficiet. 21 Ad in-
eptam historiam revertor. 22 Id
st, quod Aulus, frater consulis Al-
ini, derelictus ab eo in exercitu
roprætor, percusserat cum Jugur-
ha, deprehensus ab eo in solitudi-
e. Facta & conclusa digressione de
noribus & seditionibus Romæ paulò
ntè hanc historiam ortis, redit ad
istoriæ narrationem. Ordo est:
Metellus & Silanus designati consu-
es post fœdus Auli, & fœdam fu-
am *exercitus nostri*, partiverant
inter se provincias. 23 Qui fugerat
à conspectu Jugurthæ, noctu ado-
rientis, ut supra vidimus. 24 Tur-
pem. 25 Hic est Q. Cæcilius *Me-
tellus*, qui postea *Numidicus* est
appellatus. Valerius Maximus lib.
4 c. 1. tradit Metellum *moderatio-
nis beneficio medium semper inter
secundas & adversas res animi
firmitate versatum esse*. Hic enim
exilium voluntarium deligere,
quam in leges Saturnini tribuni
plebis jurare maluerit. Claudia dein-
de rogatione revocatus, cum forte
ludos spectans litteras accepisset de
revocatione, non prius eas legere
dignatus est, quam spectaculum
finiretur. 26 Hic est ille M. Junius
Silanus, qui à Cimbris victus est,
teste Floro lib. 3. cap. 3. 27 Creati.
28 Galliam & Numidiam 29 Di-
viserant. 30 Sorte advenerat.
31 Strenuo. 32 Contrario, inimico.
33 Plebejorum, quia faveret parti
nobilium. 34 Id est, habenti fa-
mam tamen æquabilem & inviola-
tam: quia apud populum, sicut
apud Senatum, probatus erat.
35 Metellus scilicet. 36 Consulatum
inivit. Consules enim aliquot men-
sibus antè declarabantur, deinde
Calendis Januarii consulatum ini-
bant.

1 Has.

Latinum, & [14] reges [15] ultro auxilia mittend
mo omnis civitas summo [16] studio adnitebatu
[17] ex sententia omnibus rebus paratis, comp
in Numidiam proficiscitur, magna spe civiun
propter bonas artes, [19] tum maxume [20] quod
divitias invictum animum gerebat: & avari
stratuum ante id tempus in Numidia nostræ o
tusæ, [22] hostiumque auctæ erant.

XLVIII. Sed ubi in Africam venit, exerc
ditur à Sp. Albino [23] proconsule, [24] iners, [25]
neque periculi, neque laboris patiens, ling
manu, [26] promptior, [27] prædator ex sociis,
præda hostium, sine imperio, & modestia
Ita [30] imperatori novo plus ex malis moribu
tudinis, quam [32] ex copia militum auxilii,
næ spei, accedebat. Statuit tamen Metellu
quam & [34] æstivorum tempus [35] comitio

1 Hoc est, alia omnia non ad se solum; sed etiam ad collegam pertinère. 2 Putans. 3 Jam pecuniâ in provinciâ Africanâ corrupto. 4 Scribebat, conscribebat. 5 Milites præsidiarios, qui exercitui essent

deinde illi, qui ex p ante gesto magistratu provincias, vel ad gere missi sunt: tum isti, stratu, hoc est, proxi consulatum in urbe ge

: ; & , exspectatione [2]. eventi , civium
os putabat ; non prius bellum attingere ,
um disciplina milites [4] laborare coëgisset.
, Auli fratris, [5] exercitusque [6] clade per-
uam decreverat non egredi [7] provincia ,
poris [8] æstivorum [9] in imperio fuit , [10] ple-
:s [11] stativis castris habebat ; nisi cum [12] o-
›abuli egestas locum mutare [14] subegerat.
nore militari vigiliæ deducebantur. [16] Uti
it , ab [17] signis aberat. [18] lixæ permisti
; diu noctuque vagabantur : & [19] palan-
stare ; [20] villas expugnare, pecoris, &
um prædas certantes agere : eaque mutare
:ibus [22] vino advectitio , [23] & aliis talibus:
præ-

nempe P. Luculli,
continuare magi-
, ut supra dixit.
is fecerat. 2 Ex.
d est , juxta disci-
veterum impera-
›oribus assuefieri ,
. ac confirmari.
ui à Jugurtha vi-
am missus fuerat.
Africanà. 8 Hoc
gerenda erant in
cilicet *exercendo*.
11 Id est , non
ttiva , sive *Stati-*
sunt munitiones
copiæ sepiuntur ,
entinum hostium
nt , neque invitæ
ndere cogantur : a
od in iis milites
astivum statium
:s locis custodiæ ,
ratia disponitur.
nolestus. 13 Ino.
14 Coëgerat.
t in militia solet
Quemadmodum.
18 *Lixæ* dicti sunt
s) *qui exercitum*
gratiâ ; ita dicti,
ordinem militiæ ,
òd libuerit. Qui-
o quæstum eos di-
:tenus Festus. At
lixum est , inquit ,
d mollitur , vel
lixam veteres di-
t. Unde & lixa
dicti , qui militibus aquam ad
castra , vel ad tentoria solebant
ferre. Nos verò (quod utriusque
pace dictum sit) *lixas* esse affirma-
mus eos, qui vilioris quæstus gratiâ
exercitum sequuntur , ut lavandi ,
aut coquendi gratiâ , appellatosque
à *cinere* : *lix* enim (ut Varro in-
quit) foci cinis est : unde *lixivium*
dicitur aqua , in quâ lavandi gratiâ
decoctus est cinis , & *elixum* , quod ,
cinere ollæ supposito , decoctum
est , propter quod & *aulicoctum*
dicitur , hoc est , ollâ decoctum.
Nam veteres pro *ollâ aulam* dice-
bant : à quo Plautina fabula *Aulu-*
laria vocitata est ab *aulâ* , hoc est ,
parva ollâ , in quâ repositus erat
thesaurus. Unde argumentum ejus
fabulæ est , aulam repertam auri
plenam Euclio vi summâ servat ,
miseris affectus modis. *Lixæ* ergo
dicti , quod & in depuranda sup-
pellectile , & in cibis decoquendis
cinerem agitarent. *Lixam* verò ubi
pro aquâ Nonius legerit , ipse osten-
dat. Attulisset certe autorem , ut
mos ejus est , si uspiam legisset.
Nam quòd Varronem affert scrip-
sisse *calceos elixos* , per metapho-
ram dictum est , quasi ita made-
factos , ut est , caro , quæ elixatur.
19 Sine ordine vagantes , sparsi.
20 Domus rusticas. 21 Servo-
rum. 22 Id est , advectio ex
aliena regione , ubi melius nasce-
batur. 23 Scilicet socordiæ &
gulæ irritamentis.

præterea, frumentum [1] publice datum vender
nem [2] in dies mercari: poſtremo, quæcumqu
aut fingi queunt ignaviæ, luxuriæque [3] probra,
exercitu [4] cuncta fuere, & alia amplius.

XLIX. Sed in [5] ea difficultate Metellum non r
quam in rebus [6] hoſtilibus, magnum, & ſapien
rum fuiſſe comperior: tanta temperantia [7] inte
tionem, ſævitiamque moderatum. [8] Namque [9]
primo [10] adjumenta ignaviæ [11] ſuſtuliſſe, ne qui
in caſtris panem, [12] aut quem alium cibum coctu
deret; ne [13] lixæ exercitum ſequerentur; ne [1]
gregarius in caſtris, neve in [15] agmine ſervum, au
mentum haberet: [17] ceteris arte [18] modum ſta
præterea, [19] tranſverſis itineribus quotidie caſtra
vere: juxta ac ſi hoſtes adeſſent, [21] vallo, atq
munire: [22] vigilias crebras [23] ponere, & eas
cum legatis circuire: item in [25] agmine [26] in
[27] modo, modo [28] in poſtremis, ſæpe in med
eſſe, ne quiſquam ordine egrederetur, ut cu
nis frequentes incederent, miles cibum & arm
taret. Ita prohibendo à delictis magis, quam

1 In commune ab imperatore in ſingulos menſes. 2 Scilicet ſingulos: *panem* ergo *in dies mercari*, id eſt, mercabantur, ſeu emebant panem quotidianum, ut ſcilicet quotidiè panem recentem haberent. 3 Dedecora. 4 Conjuncta, ſimul omnia. 5 Reformandi exercitus. 6 Id eſt, contra hoſtes gerendis. 7 Id eſt, temperatum, ſeu medium, ita ut in peccatis corrigendis nec ſævitiam, nec nimiam rurſus lenitatem oſtenderet. 8 Dixerat Salluſtius ſe comperiſſe Metellum in reformandi exercitus difficultate magnum, & ſapientem virum fuiſſe: nunc oſtendit, quâ ratione Metellus in reformando exercitu ſe magnum, & ſapientem virum oſtenderit. Ordo eſt: Namque *Metellus* dicitur ſuſtuliſſe primo edicto adjumenta ignaviæ, ne quiſquam venderet in caſtris panem, aut quem alium cibum coctum: *&* *prohibuiſſe*, ne lixæ ſequerentur exercitum; ne miles gregarius haberet in caſtris; neve in agmine ſervum, aut jumentum. 9 *Mandato.* 10 Fomenta, & adminicula. 11 E medio removiſſe.

12 Id eſt, aut aliquem. 13
miniſtri. 14 Hoc eſt, de g
lam habens dignitatem. 1
gratione ſeu actu exercit
exercitus incedit. 16 Id e
vamen ab equo, mulo, a
Jumentum dictum eſt à *j*
id eſt, operam præbend
appellatione continentur a
quæ vel ſarcinas gerunt, v
trahunt, vel terram excol
etiam *jumentum* vehicul
quod quoniam à junctis p
trahebatur, nonnulli à
dictum exiſtimant. 17 Sci
bus, ad militarem diſcipli
tinentibus. 18 Menſuram,
tionem. 19 Hoc eſt, ex t
per agros, ut ſcilicet h
milites laboribus aſſu
20 Movebat, ſcilicet *l*
21 Munimento. 22 Milites
tes, cuſtodes exercitus. 23 I
conſtituebat. 24 Metellus.
tu, cum exercitus in aliu
retur locum. 26 Inter
27 Interdum. 28 Inter po
ſive ultimos. 29 Vindictam
do de peccatis.

do exercitum brevi [1] confirmavit.
Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, [2] ex
is [3] accepit; simul de innocentia [4] ejus [5] certior Ro-
ıctus, [6] diffidere suis rebus, ac tum demum [7] veram
ionem facere conatus est. Igitur legatos [8] ad con-
ı cum [9] suppliciis mittit, qui tantummodo [10] ipsi,
sque vitam peterent, alia omnia dederent populo
ano. Sed Metello jam antea [11] experimentis cog-
ı erat, genus Numidarum [12] infidum, ingenio
bili, novarum rerum [14] avidum esse. Itaque [15] le-
alium ab alio [16] diversos aggreditur: ac paullatim
ntando: postquam [18] opportunos sibi cognovit,
ı pollicendo persuadet, uti Jugurtham [19] maximè
n, sin [20] id [21] parum procedat, [22] necatum sibi
rent: ceterum palam, quæ ex voluntate forent,
gi nunciari jubet. Dein ipse paucis diebus [24] inten-
jue [25] infesto exercitu in Numidiam procedit; [26] u-
ntra belli [27] faciem, [28] tuguria plena [29] hominum,
a, cultoresque in agris erant: ex oppidis, & [30] ma-
ıs, præfecti regis [31] obvii procedebant, parati fru-
ım dare, [32] commeatum portare, postremo omnia,
nperarentur, facere. Neque Metellus idcirco mi-
sed [33] pariter ac si hostes adessent, munito agmine
ere, late explorare omnia, illa [34] deditionis signa
ntui credere, & insidiis [36] locum [37] tentare. Itaque
: cum [39] expeditis cohortibus, item [40] funditorum
&

ıılivit. 2 Qui erant missi
ıa exploranda. 3 Intellexit.
li. 5 Edoctus. 6 Diffide-
Non simulatam, sed since-
Metellum. 9 Supplicatio-
ıæ in Catil. Non votis, ne-
pliciis *muliebribus auxilia*
parantur. 10 Jugurthæ.
rientiâ. 12 Non fidelem,
litate. 13 Mutabili. 14 Cu-
15 Jugurthæ. 16 Hoc est,
s, divisos, in diversa ire
17 Animos eorum explo-
18 Idoneos, ut scilicet pro-
ugurtham, quia erant infi-
) Potissimum. 20 Scilicet
Jugurtham vivum. 21 Id
minùs prosperé succedat.
ım. 23 Jugurthæ. 24 Oc-
k parato ad sui defensionem.
im inferendam parato, ad-
26 Id est, in quâ Numidiâ.

27 Morem, speciem, quia in Numidiâ non apparebat quod bellum gereretur. 28 Casæ rusticæ. 29 Agricolarum scilicet. 30 Tuguriis, illis agrestibus, domibus pastoralibus. 31 Scilicet Metello, & exercitui ejus. 32 Victualia. 33 *Æquè*, eodem modo, scilicet *incedebat*. 34 Scilicet Jugurthinæ. 35 Ad simulatam ostentationem. 36 Opportunitatem. 37 Tentando parare. 38 Metellus. 39 Hoc est, cohortibus levis armaturæ, & sine impedimentis, quæ facile huc illuc perducuntur. 40 Fundis dimicantium, sive fundas jacientium. *Funda* enim est instrumentum è funiculo factum, quo *funduntur*, hoc est, jactantur lapides: Ter. *Fundam* tibi nunc nimis vellem dari, ut tu illos procul hinc ex occulto cæderes: facerent fugam.

 1 Hoc

& [1] sagittariorum [2] delecta manu apud pri
[3] in postremo C. Marius legatus cum equitibu
in utrumque latus [4] auxiliarios equites tri
gionum, & præfectis cohortium dispertiv
[5] cum his permixti [6] Velites, quocumque ac
equitatus hostium [7] propulsarent. Nam in
tantus dolus, tantaque peritia locorum,
erat, ut, absens an præsens, pacem an b
rens perniciosior esset, [8] in incerto haberet
haud longe [10] ab eo itinere, [11] quo Metell
bat, oppidum Numidarum, nomine Vacca,

1 Hoc est, sagittas ex arcu emittentium. 2 Id est, exquisita multitudine. 3 Hoc est, in postrema acie, in postrema parte exercitus. 4 Id est, qui cedenti aciei auxilio venirent. 5 Equitibus auxiliariis. 6 Levis armaturæ milites. 7 Procul pulsarent, arcerent. 8 Incertum, dubium esset. 9 Ordo est: Oppidum Numidarum, nomine Vacca, erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, forum rerum venalium totius regni celebratum maximè; ubi multi mortales generis Italici consueverant incolere, & mercari. 10 Ab ea via. 11 Per quod iter. 12 Emporium. *Forum* enim sæpius vocatur emporium, hoc est, oppidum, vel alius quivis locus, quò undique mercatores convenire solent ad emendum, aut vendendum: ut ex hoc loco patet. Hinc plerisque etiam oppidis nomen a *foro* etiam mansisse videmus; ut *Forum Julium* *Forum Aurelium*, *forum Sempronii* indè nomina sua acceperunt, quòd à *Julio*, *Aurelio*, vel *Sempronio* in his locis institutæ sunt nundinæ, ad quas totius provinciæ mercatores merces suas afferebant. *Forum* propriè dicitur negotiationis locus, quo res venales afferuntur, à *ferendo* nomen habens. Undè *Forum suarium* Romæ dictum, in quo *sues* vendebantur; *boarium*, in quo *boves*; *piscarium*, in quo *pisces*; *olitorium*, in quo *olera*; *forum cupedinis*, in quo *cupedia*, hoc est, lautiores cibi vendebantur. Undè *cupedinarii* dicti sunt omnes, qui esculenta vendunt, ab eo quòd alimenta rebus *cupidinis* præbeant. *In foro versari*, proverbio celebratum est, id est,

in *foro* abstinendum est
Foro cedere, est æris
in forum non venire,
bus non solvere. *Fo*
etiam locus, in quo jud
tur, in quo cum po
conciones habentur, lit
undè & *Forenses* dicu
foro versantur. *Forensis*
tivum est, a *foro* deri
significatur omne illud
forum judiciale pertine
renses causæ dicuntur,
ro judiciali agitantur
circumforanei dicti, qui
spatiantur vendentes a
ementes, aut sciscitante
pus inaniter terentes.
dicitur is, qui provin
cum civitates vocat,
troversiis earum cogni
tentiam fert. *Foro uti*
tem rerum statum ben
& utrumque præsenter
tum boni consulere,
obtulerit sese fortuna,
applicare: ut apud Te
ubi Geta dicit Davo:
nia tacere, obsequi
Davus postea respond
foro. *Fori* autem ma
re, & plurali numero
lata navium, quæ iter
ambulantibus præbent
quòd incessus *ferant*;
eos nautæ discurrunt
alii malos scandant, a
currerent, alii sentinam
Item *Fori* sunt Circensi
hoc est, loca erecta, u
cteretur. Liv. Tum pri
qui Maximus dicitur,
locus; divisa loca pat
busque, ut spectacula
facerent, fori appellati.

[redacted]

rum venalium [1] totius regni [2] maxime [3] celebratum; ibi & [5] incolere, & [6] mercari consueverant Italici ge- :ris multi mortales. [7] Huc [8] consul, simul [9] tentandi atia, &, si [10] paterentur opportunitates loci, præsi- um imposuit: præterea imperavit frumentum, & a- ı, quæ [11] bello [12] usui forent, comportare: ratus id, ıod res monebat, frequentiam negotiatorum, & com- eatum juvaturum exercitum, & jam paratis rebus munimentum fore. [14] Inter hæc negotia Jugurtha impensius [16] modo legatos supplices mittere, pacem :are, præter suam, liberorumque vitam, omnia Me- llo dedere. [17] Quos item, [18] uti priores, consul ille- os [19] ad proditionem domum mittebat: [20] regi pacem, ıam postulabat, neque [21] abnuere, neque polliceri, inter eas [22] moras [23] promissa legatorum exspectare.

LII. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis [24] compo- ıit, ac suis se [25] artibus tentari animadvertit; [26] quip- : cui verbis pax nunciabatur, [27] ceterum [28] re bellum perrimum erat, [29] urbs maxima alienata, ager ho- ibus cognitus, animi [30] popularium tentati; coactus :rum [31] necessitudine, statuit armis [32] certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus, ex

1 Scilicet Numidiæ. 2 Præcipuè. Celebre effectum, & nobilitatum ι negotiatorum frequentiâ. 4 In ιo oppi lo. 5 Inhabitare, degere. Mercaturam exercère. 7 Id est, hoc oppidum. 8 Metellus. 9 Ex- orandi, scilicet animos Vaccensium: enim præsidium recusassent decla- ssent se hostes. 10 Scilicet ipsum cum capere. 11 Ad bellum ge- ndum. 12 Opus essent. 13 Pro- itionem. 14 Id est, dum hæc :rent. 15 Copiosius. 16 Interdum. 7 Legatos. 18 Id est, quos prius lectos dixerat. 19 Scilicet Jugur- ıæ. 20 Jugurthæ. 21 Recusare. Abnuere enim, est recusare, & uasi nutu aliquid negare: quod & tuo capitis, & oculis, & manibus, el etiam verbo fieri potest. 22 Di- :iones, dum scilicet suspensum neret Jugurtham. 23 Qui promi- rant se regem prodituros. 4 Comparavit: Virg. *Sic parvis* *componere magna solebam* Id est, omparare, quia quæ comparantur, juxta seponuntur. *Componere* enim proprie est constituere, quasi simul ponere, conjungere. Item quia ordo, & compositio rerum ornatum facit, *componere* pro ornare usurpatur: ut apud Virg. *Dulcis compositis spiravit crinibus aura.* Item, pro reficio, recreo: Virg. 4. Georg. *Vix defessa senem passus componere membra.* Aliquando pro lenire. Cic. 1. Offic. Cavère debemus, ne in perturbationem ι rius incidamus, quam animos nostros ratio *compo- nat.* Et pro claudo, finio. Virg. *Antè diem clauso componet vesper Olympo*: id est, finiet. Ab hoc fit *compositio*, quod modò structuram, modò ornatum, modò pactum si- gnificat. 25 Dolis. 26 Utpote. 27 Sed. 28 Effectu. 29 Vacca. 30 Legatos innuit, utpote jam fau- tores Jugurthæ. 31 Necessitate. 32 Scilicet cum Metello. 33 Id est, cognito hostes ire per loca in- sidiis apta.

ex opportunitate loci, [1] quam maximas pc
pias omnium generum parat, ac [2] per tramite
exercitum Metelli [3] antevenit. [4] Erat in ea par
diæ, quam Atherbal [5] in diviſione poſſederat
oriens [6] à meridie nomine Muthul: [7] quo [8] ab
ferme millia paſſuum XX. [9] tractu pari, vaſtu
ra, & humano cultu: ſed [10] ex eo medio qua
oriebatur, in immenſum [12] pertingens, [13] veſ
lcaſtro, ac [15] myrtetis, aliiſque generibus
quæ [16] humi arida, atque arenoſa [17] gignuntu
dia autem planicies [19] deſerta, [20] penuria aq
ter flumini propinqua loca. [21] ea [22] conſita [23]
[24] pecore atque cultoribus frequentabantur.

LIII. Igitur in eo colle, quem tranſverſ
[25] porrectum docuimus, Jugurtha [26] extenuat
acie [27] conſedit: [28] elephantis, & parti cop

1 Quantum. 2 Per vias tranſverſas. 3 Prævenit. 4 Ordo eſt: Flumen oriens à meridie, nomine Muthul, erat in eâ parte Numidiæ, quam Atherbal poſſederat in eâ diviſione. 5 Scilicet *regni*, cum Jugurthâ per legatos factâ. 6 Hoc eſt, à plagâ meridionali. Præpoſitio A (quæ præponitur tantùm conſonantibus) motum à loco ſignificat: ut, Redeo *à villâ*, *ab agro*: Neque ſolùm motum à loco ſignificat, ſed etiam tempus, & tum maximè declaratur per *cum*: ut, A *puero* te novi, id eſt, cum puer adhuc eſſes, te noſcere cœpi. A vel *ab* junctum cum verbis paſſivis, cauſam efficientem, ſive perſonam agentem ſignificat: ut, *Victus* eſt à Scipione, id eſt, Scipio eum vicit. [illegible]

dicuntur ſervi, quorum
mur: alio nomine *pedi*
ab præterea cum abla
eleganter domicilium
A judice venio; hoc
judicis. 7 Flumine.
9 Pari longitudine. Na
tæ longitudinis erat,
fluvio diſtabat. 10 Me
11 Mons humilior. 1
13 Plenus, conſitus.
ſilveſtribus. 15 Mul
copiâ myrtorum arbor
râ ſiccâ. 17 Naſcuntu
ter montem ſcilicet
19 Inculta. 20 Propte
defectum. 21 Scilicet
ni propinqua. 22 H
modò dixit, *veſtita*. 2
24 Ut ovibus, capris.
[illegible]

rium Bomilcarem præfecit; [1] eumque [2] edocet,
; [3] ageret: ipse [4] propior montem cum omni equita-
& peditibus delectis suos collocat: dein singulas
rmas, [6] & manipulos circuiens monet, atque [7] ob-
atur, uti memores [8] pristinæ virtutis, & [9] victoriæ,
ese regnumque suum ab Romanorum avaritia defen-
it: cum iis certamen fore, quos antea victos [11] sub
um miserint: ducem [12] illis, [13] non animum, mu-
im: quæ ab imperatore [14] decuerint, omnia suis
visa: [15] locum superiorem, uti [16] prudentes cum
mperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum
ello melioribus [19] manum consererent. Proinde pa-
, intentique essent, signo dato, Rom. [20] invade-
[21] illum diem aut omnes labores, & victorias
confirmaturum, aut maximarum ærumnarum ini-
tium.

modo. Vulgare in iis fuisse
i in altum jacere, gladiatorios
ressus exercêre, per funes in-
re, aliaque ludicra exercêre,
t Plinius lib. 8. cap. 2. 3. 6. 7.
unt etiam non ignobiles auto-
elephantos, homine obvio in
udine, & simpliciter oberrante,
entem placidumque demonstra-
viam. Porrò Persarum reges
iantis in bellis usos fuisse con-
, quia ictibus non cedebant,
rsarios mole suâ terrebant,
inque habebant, quæ nullâ vi
smitti, nullo ferri acumine pe-
ari poterat. Elephantos Italia
ium vidit Pyrrhi regis bello,
a fuit unius è Romanis dimica-
dversus elephantum. Nam cùm
ibal captivos Romanorum di-
are inter se coëgisset, unum,
superetat, objecit elephanto,
us dimitti, si belluam interfe-
t. Solus ergo in arenâ congres-
magno Pœnorum dolore inter
. Annibal, quod famam ejus
cationis contemptum elephan-
illaturam intelligebat, missis
victorem equitibus, necari
jussit. Proboscis eorum, quæ
us appellatur, facillimè cædi
Romæ primùm pugnasse ele-
itos in circo compertum est
dii Pulchri ædilitate, anno
is conditæ sexcentesimo quin-
esimo quinto. Pugnavêre &
ris Dictatoris tertio consulatu
iti contra pedites quingentos,
usque totidem turriti cum
sexagenis propugnatoribus, eodem,
quo priores, numero peditum: &
totidem equitum ex adverso dimi-
cante. Sicuti ergo elephantis, &
quidem turritis (turres enim dorsis
eorum imponebantur, in quibus
cum variis telis milites) pugnatum
est; ita captivas has bestias cum
turribus in triumphum deductas
fuisse. autor est Florus lib. 1. c. 18.
dicens: *Sed nihil libentius Popu-
lus Romanus aspexit, quam illas,
quas timuerat, cum turribus suis
bellnas; quæ non sine sensu capti-
vitatis summissis cervicibus victo-
res Equos sequebantur.* 1 Bomil-
carem. 2 Diligenter docet.
3 Agere deberet in prælio ineundo.
4 Magis propè. 5 Equitum
classes, triginta equites continen-
tes, ut supra docuimus. 6 Du-
centos continentes equites. 7 Ve-
hementer monet. 8 Quam
priùs habuerunt. 9 Quam
paulò antè ab hostibus reportave-
rant. 10 Seipsos. 11 Sub
hastas ignominiæ gratiâ. 12 Ho-
stibus victis. 13 Quia iterum
ad fugam sese accingerent. 14 Sci-
licet providêri. 15 Scilicet
provisum esse, id est, ut haberent
locum superiorem, 16 In bello
experti. 17 Hostibus scilicet.
18 Ad bellum gerendum peritiori-
bus 19 Pugnarent, prælium
inirent. Vide in Catil. 20 Ut
invadant, aggrediantur. 21 Quo
scilicet [illegible]. 22 [illegible]
biliturum.

14 virgulta equi, Numidæque 15 consederant, que plane occultati 16 humilitate arborum, tamen incerti quidnam esset, 17 cum natura 18 tum 19 dolo ipsi, atque signa militaria obscurati) dein, brevi cognitis insidiis,

1 Præterea. 2 Per singulos viros. 3 Prout, secundum quod. 4 Quemlibet eorum exaltaverat. 5 Quod cuique præstiterat. 6 Quem scilicet extulerat. 7 Id est, secundum naturam & indolem cujusque: dum alii promissis, alii comminationibus, alii obtestationibus excitandi sunt 8 Hoc est, diversos diverso modo. 9 Dum scilicet Jugurtha milites suos pollicitando, minitando, & obtestando excitaret. 10 Descendens 11 Videtur, apparet. 12 Species. 13 Ordo est: Nam equi, & Numidæ consederant inter virgulta, neque occultati planè humilitate arborum, & tamen *erant* incerti quidnam esset: quia ipsi *Numidæ*, atque signa militaria *erant* obscurati, cum natura loci, tum dolo. 14 Humiles arbores & frutices. 15 Sedes suas fixerant. 16 Propter humilitatem, & terræ vicinitatem. 17 Partim 18 Præsertim. 19 Fraude, quia sese de industria occultaverant.

nerum, numerorum, *Conceptio personarum* persona a persona co *Ego & tu ludimus* Si delph. Hæc si neque *tu fecimus*, non sivit nos. Hic nominativis personarum additur v digniore persona conve prima dignior est, qua & secunda, quam te duplex, *directa*, & *ind* *ceptio directa* est, q præpositione *cum*; ut, *ludis*. *Indirecta* est, præpositionem *cum*, cipienti adjunctam: ut *gaudemus*: sic Virg. *Dixellimur mæ Ipsum meorum*. *Conceptio gen* qua (ut diximus) unum cipit alterum: *Pater & mortui*. Sic apud Ter *Parens*, *uxor*, *liberi* vito patre. Hic adjectiv cum digniore genere,

agmen [2] constituit Ibi commutatis ordinibus, in dextro [a] latere quod proximum hostis erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit: inter manipulos [3] funditores, & [4] sagittarios [5] dispertit, [6] equitatum omnem in [7] cornibus locat; ac pauca [8] pro tempore milites hortatus, aciem, sicut instruxerat, [9] transversis [10] principiis [11] in planum deducit.

LIV. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit, veritus [12] ex anni tempore, & inopia aquæ, ne siti [13] conficeretur exercitus: [14] Rutilium legatum cum [15] expeditis cohortibus, & parte equitum præmiserat [16] ad flumen, uti locum [17] castris [18] antecaperet, existimans hostes crebro [19] impetu, & [20] transversis prœliis iter suum remoraturos, & quoniam armis diffiderent, lassitudinem & sitim militum [21] tentaturos. Deinde [22] ipse [23] pro re, atque loco, sicuti monte descenderat, paullatim procedere: Marium post principia habere: ipse cum [24] sinistræ alæ equitibus esse, [25] qui in [26] agmine [27] principes facti erant.

At

adiectivum ei dabitur neutrius generis: ut. *Penna & atramentum sunt* scribenti *necessaria*: sic apud Cic. Eadem mente comprehendimus colorem, saporem, odorem, sonum, quæ nunquam animus cognosceret. In promovendis *ætas*, *maturitas*, *gravitas* morum, & litterarum *scientia sunt inquirenda*. 1 Incedentem exercitum. 2 Id est, simul stare fecit, instruxit. 3 Fundis utentes. 4 Sagittas emittentes. 5 Loca inter eos dividit. 6 Equites omnes. 7 Angulis aciei. *Cornua* enim in prælio dicuntur aciei partes, ab utroque latere prominentes. In exercitu enim est *dextrum & sinistrum cornu*, & quod inter utrumque est, dicitur *media acies*: unde Ter. In *medium* huc *agmen* cum vecti Donax, tu Simalio in *sinistrum cornu*; tu Syrisce in *dextrum*. 8 Secundum opportunitatem temporis; quia non erat tempus, ut multa diceret. 9 Id est, ex transverso incedentibus: quia aciem rectà ad collem ducere nolebat. 10 Frontibus aciei. 11 Scilicet *locum*. 12 Quia æstas erat: quo tempore rarius pluit. 13 Periret, consumeretur. 14 Hoc est, quem Senatus miserat in exercitum, quasi subsidiarium, & consulis, si defecerit, loco functurum. *Hic est P. ille Rutilius Rufus*, qui Consul fuit cum C. Manlio anno ab U. C. 648, vir innocentissimus: hic haud multò post repetundarum accusatus, & conspiratione equitum, qui tunc judicabant, ex invidià condemnatus est: quòd ci [b] Q. Mucio Scævolæ in Asià legatus fuisset, Asiaticos à publicanorum (qui equites erant) injuriis defendisset: quare omnes civitates Asiæ legatos, secessum ejus operientes, &. ad se ut veniret, invitantes, obviam miserunt: à Sullà etiam revocatus, longius, ne quid contra leges faceret, in exilium recessit. Smyrnæ, eum exulasse Cicero in Brutum testatur. 15 Non armis impeditis, sed ad invadendum accinctis. 16 Muthul. 17 Scilicet *mactandis*. 18 Præriperet, antequam ab hoste occupetur. 19 Incursu. 20 Id est, ex transverso & à latere, non à fronte initis. 21 Sollicitaturos. 22 Metellus 23 Hoc est, prout res atque locus postulabat. 24 Id est, qui erant in sinistrà alà sive in sinistro cornu. *Ala* autem est equitum turma, quòd pedites tegant alarum vice. Nam in equitum ordinibus circum legiones dextra sinistràque tanquam alæ in avium corporibus locantur. 25 Equites sinistræ alæ. 26 Exercitu incedente. 27 Primi incedentium.

At Jugurtha, ubi [1] extremum agmen Metel suos [2] prætergressum videt, [3] præsidio quasi [4] c lium peditum [5] montem occupat, [6] qua Me scenderat: ne forte cedentibus adversariis [7] ac [8] post [9] munimento foret: dein, repente to, [10] hostes invadit. [11] Numidæ alii postre re: pars à sinistra, ac dextera [12] tentare: adesse, atque instare; omnibus locis Romano dines conturbare. [15] quorum etiam qui [16] fi animis [17] obvii hostibus fuerant, [18] ludificat to prœlio [20] ipsi [21] modo [22] eminus [23] sauciaba que [24] contra feriundi aut conferendi manu erat. Ante jam [26] docti ab Jugurtha equites, u Romanorum [27] turma insequi cœperat, non tim, neque [29] in unum sese [30] recipiebant, s alio quam maxime diversi. ita [32] numero p [33] à persequendo hostes deterrere nequiverat jectos ab tergo, aut lateribus circumvenie [35] opportunior fugæ collis, quam campi fu vero consueti Numidarum equi facile inter evadere; [37] nostros asperitas, & [38] insolen tinebat.

LV. Ceterum [39] facies totius negotii var certa, [41] fœda, [42] atque miserabilis, suis, pars cedere, alii insequi: neque neque ordines observare: ubi quemque p

1 Id est, ultimam partem aciei. 2 Pertransisse. 3 Sub custodiá. 4 Id est, bis mille. Ubi *duum* per syncopen dicitur pro *duorum*. 5 A Metello relictum. 6 De quo monte.

20 Qui erant firmior 21 Interdum. 22 De l longè. 23 Lædebantur. trario. 25 Facultas. admoniti. 27 Class

[1] ceperat, ibi resistere, ac [2] propulsare: arma, tela, equi, viri, hostes, cives permixti: nihil consilio, neque [3] imperio agi: [4] fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cum etiam tum [5] eventus in [6] incerto erat. Denique omnibus labore, & [7] æstu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus [8] instare, paullatim milites in unum [9] conducit: [10] ordines restituit, & [11] cohortes legionarias quatuor adversum pedites hostium collocat. [12] Eorum magna pars [13] superioribus locis [14] fessa [15] consederat. simul [16] orare, hortari milites, ne deficerent, [17] neu paterentur [18] hostes fugientes vincere: neque illis [19] castra esse, neque munimentum ullum, [20] quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat: circuire, hortari, renovare prœlium, & ipse cum [21] delectis tentare omnia: [22] subvenire suis, hostibus [23] dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere.

LVI. Eo modo duo imperatores [24] summi viri, certabant: ipsi [25] pares, ceterum [26] opibus disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus [27] adversus: Jugurthæ alia omnia, præter milites, [28] opportuna. Denique Romani, ubi intelligunt, neque sibi [29] profugium esse, neque ab hoste [30] copiam pugnandi fieri: (& jam diei vesper erat) adverso colle, sicuti [31] præceptum fuerat, [32] evadunt. Amisso loco Numidæ fusi, fugatique, pauci [33] interiere: [34] plerosque velocitas, & regio [35] hostibus [36] ignara, tutata sunt. Interea [37] Bomilcar, [38] quem elephantis, & parti copiarum pedestrium [39] præfectum ab

1 Invaserat. 2 Procul à se pellere hostes instantes. 3 Imperatoris scilicet. 4 Fortuna. 5 Exitus. 6 Dubio. 7 Calore. 8 Urgêre. 9 Simul ducit. 10 Qui erant dissipati. 11 Addidit *Legionarias*, quia erant etiam cohortes auxiliares. 12 Scilicet militum Romanorum. 13 Nempe in colle. 14 Defatigata. 15 Sedem, & quietem ceperat. 16 Orabat, scilicet *Metellus* 17 Ne-ve. 18 Numidas qui jam fugiebant. 19 Tentoria munita. 20 In quod. 21 Exquisitis militibus. 22 Subveniebat, auxiliabatur. 23 Incertis an *cederent.* 24 *Metellus & Jugurtha.* 25 *Æquali virtute præditi.* 26 Facultatibus ad pugnam ineundam. 27 Contrarius. 28 Ad victoriam obtinendam idonea. 29 Locum, in quem tutò profugerent. 30 Facultatem: quia scilicet milites Jugurthini è colle in planum ad pugnam descendere nolebant, & numero, & viribus erant inferiores. 31 A Metello. 32 Ascendunt: in hac significatione usurpatur à Virg. 2. Æneid. Evado *ad summi fastigia culminis.* Jam verò *adverso colle evadere*, est de imâ parte sursum versus ascendere. 33 Interfecti sunt. 34 Numidarum. 35 Romanis. 36 Incognita. 37 Jugurthæ familiaris. 38 Bomilcarem. 39 Præpositum esse. ... Bomil...

ab Jugurtha supra diximus, ubi[1] cum [2] Rutilius [3] prætergressus est, paullatim suos in [4] æquum locum deducit: ac, dum [5] legatus [6] ad flumen, [7] quo [8] præmissus erat, festinans pergit, [9] quietus, uti [10] res postulabat, aciem [11] exornat: neque [12] remittit, quid ubique [13] hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium [14] consedisse jam, & [15] animo vacuum [16] accepit, simulque ex Jugurthæ prælio clamorem augeri, [17] veritus ne [18] legatus [19] cognita re, [20] laborantibus suis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte [21] statuerat, [22] quo [23] hostium itineri [24] officeret, latius porrigit: eoque modo ad Rutilii castra procedit.

LVII. Romani ex improviso pulveris [25] vim magnam animadvertunt. Nam [26] prospectum ager [27] arbustis consitus prohibebat. Et primo rati [28] humum aridam vento agitari: [29] post, ubi æquabilem manere, &, sicut acies movebatur, magis magisque appropinquare vident; cognita re [30] properantes arma capiunt, ac [31] pro castris, sicut imperabatur, consistunt. Dein, ubi propius ventum est, [32] utrimque magno clamore [33] concurritur. Numidæ [34] tantummodo [35] remorati, [36] dum in elephantis auxilium putant, postquam [37] eos impeditos ramis arborum, atque ita [38] disjectos [39] circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, [40] collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio [41] integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam [42] itinere, atque [43] opere castrorum, [44] & prælio fessi, lassique erant; tamen, [1] quod

1 Bomilcarem. 2 Qui ad flumen erat præmissus. 3 Transivit. 4 Planum. 5 Rutilius. 6 Muthul. 7 Ad quod. 8 A Metello. 9 Id est, sine tumultu. 10 Opportunitas. 11 Instruit. 12 Non minus pergit. 13 Rutilius. 14 Sedem & locum fixisse, castra posuisse. 15 Curis animi. 16 Intellexit, scilicet Bomilcar. 17 Metuens. 18 Rutilius. 19 Scilicet de prælio cum Jugurthâ & Metello inito. 20 Periclitantibus. 21 Instruxerat. 22 Ut. 23 Romanorum. 24 Noceret: si scilicet Rutilius redire vellet, ut Metello & Romanis, adversùs Jugurtham pugnantibus, auxiliaretur. 25 Multitudinem. 26 Id est, ne è longinquo viderent hostes. 27 Arboribus. 28 Terram siccam. 29 Postea. 30 Festinantes. 31 Id est, antè castra. 32 Ab utrâque parte. 33 Irruitur. 34 Tam diu. 35 Remorabantur, permanebant in conflictu. 36 Donec. 37 Elephantos. 38 Dispersos. 39 Circumcingi, ne evadant. 40 Quem difficile erat ascendere. 41 Inviolati. 42 Quia eo die multum progressi erant, nam viginti milliaria confecerant. 43 Id est, labore sumpto in metatione & munitione castrorum. 44 Quo contra Bomilcarem pugnaverant.

[1] quod Metellus [2] amplius opinione [3] morabatur, [4] instructi, intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque [5] remissi patiebatur. [6] Ac primo obscura nocte, postquam haud procul inter se erant, [7] strepitu, velut hostes [8] adventare, [9] alteri apud alteros formidinem simul, & tumultum facere: & pæne [10] imprudentia [11] admissum [12] facinus miserabile, [13] ni [14] utrimque præmissi equites rem [15] exploravissent. Igitur [16] pro metu repente gaudium exortum. milites alius alium læti [17] appellant, [18] acta [19] edocent, atque audiunt: sua quisque fortia facta ad cælum [20] fert. [21] Quippe res humanæ ita sese habent: in victoria [22] vel ignavis gloriari licet: adversæ res etiam bonos [23] detrectant.

LVIII. Metellus [24] in iisdem castris [25] quatriduo moratus, [26] saucios [27] cum cura reficit; meritos in prœliis [28] more militiæ donat, universos [29] in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ levia sunt, parem animum gerant: pro victoria satis jam pugnatum, reliquos labores [30] pro præda fore. [31] Tamen interim [32] transfugas, & alios [33] opportunos Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum paucis ne esset, an exercitum haberet, [34] ut [35] sese victus gereret, exploratum misit. At [36] ille sese in loca

[1] fal-

1 Quia. 2 Hoc est, diutiùs, quàm opinati fuerant, eum moraturum. 3 Cessabat. 4 Parati, armati ad pugnam. 5 Animo remisso, ac parum intento facti. 6 Ordo est: Ac *ipsi milites utrorumque*, postquam erant inter se haud procul, nocte obscura, adventare strepitu, veluti hostes, *&* facere alteri apud alteros simul formidinem & tumultum. 7 Pedum sonitu. 8 Adventabant, scilicet ad Metellum, & exercitum ejus. 9 Id est, sibi mutuò. 10 Per imprudentiam, quia se invicem non cognoscebant 11 Commissum. 12 Miseratione dignum, ut scilicet se mutuò interficerent, cum omnes essent Romani. 13 Nisi. 14 Ex utráque parte, scilicet tam à Metello, quam à Rutilio. 15 Indagavissent. 16 Hoc est, loco metus seu formidinis. 17 Compellant. 18 Quæ acta erant: nam utrique hostem superaverant. 19 Narrant. 20 Effert, extollit. 21 Certè. 22 Etiam. 23 Vituperant, efficiunt ut etiam boni malè audiant. 24 Scilicet in castris Rutilii. 25 Quatuor diebus. 26 Vulneratos. 27 Accuratè recreat. 28 Sicut in militiâ fieri solet. 29 Id est, in oratione, quam ad universos habuit milites. 30 Id est, ad prædam obtinendam. 31 Ordo est: Tamen misit interim transfugas, & alios opportunos *ad hoc*, exploratum, ubi gentium, aut quid agitaret Jugurtha, an esset cum paucis, an haberet exercitum, *&* uti victus gereret sese. 32 Hoc est, eos, qui à Jugurthâ ad se fugerant. 33 Idoneos ad hoc. 34 Quomodo. 35 Seipsum haberet. 36 Jugurtha.

ferocem esse; bellum renovari, quod nisi [9] ex
bidine geri non posset: præterea [10] iniquum
sibi cum hostibus; minore [11] detrimento ill
quam suos [12] vincere: statuit non prœliis, ne
sed alio more bellum gerendum. Itaque in Nu
ca opulentissima pergit: agros vastat: multa
& oppida, [13] temere munita, aut sine [14] præsi
pit, inceditque: [15] puberes interfici jubet, al
militum [16] prædam esse. Ea formidine multi
les Romanis dedit [18] obsides: frumentum, &
usui forent, [19] affatim [20] præbita: ubicumque
stulabat, [22] præsidium [23] impositum. Quæ
multo magis, quam prœlium male pugnat
suis, [25] regem terrebant. [26] Quippe cujus sp
in fuga sita erat, [27] sequi cogebatur; & qu
defendere nequiverat, in [28] alienis bellum
Tamen [29] ex inopia, quod optimum videbat
silium capit: [30] exercitum plerumque [31] in ii
cis operiri jubet: ipse cum delectis equitibu
lum sequitur: [32] nocturnis & aviis itineribi
noratus, Romanos [34] palantes repente [35] ag

1 Saltuum & fossarum plena. midæ. 18 Ad fidem

Eorum plerique [2] inermes cadunt, multi capiuntur: emo omnium [3] intactus profugit: & Numidæ, prius uam ex castris [4] subveniretur, sicuti [5] jussi erant, in roximos colles discedunt.

LIX. Interim Romæ gaudium [6] ingens ortum cognitis Metelli rebus: [7] uti seque, & exercitum more [8] maorum [9] gereret; in [10] adverso loco victor tamen virtute uisset; hostium agro potiretur; Jugurtham, magnifium ex [11] Auli socordia, spem salutis in solitudine, aut uga coëgisset habere: Itaque Senatus, ob ea feliciter cta, diis immortalibus [12] supplicia decernere: [13] civitas repida antea, & solicita de belli eventu, læta [14] agere: le Metello fama præclara esse. Igitur [15] eo intentior ad ictoriam niti: omnibus modis festinare: cavere tamen, [16] nec ubi hosti [17] opportunus fieret: [18] meminisse post loriam invidiam sequi. Ita, [19] quo clarior, [20] eo magis anxius erat: neque post insidias Jugurthæ [21] effuso xercitu prædari. ubi frumento, aut pabulo opus erat, ohortes cum omni equitatu [22] præsidium agitabant: xercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat. Sed [23] igni magis, quam [24] præda, ager vastabatur. Duobus ocis [25] haud longè inter se [26] castra faciebant. Ubi vi pus erat, [27] cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque ormido latius cresceret, [28] diversi [29] agebant. Eo temore Jugurtha per colles sequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum [30] hostem audierat, pabuum, & aquarum fontes, [31] quorum [32] penuria erat, corumpere: [33] modo se Metello, interdum Mario ostendee; postremos in agmine [34] tentare, ac statim in colles egredi: rursus [35] aliis, [36] post aliis minitari: neque rœlium facere, neque otium pati, tantummodo hotem ab incepto retinere.

LX.

1 Romanorum. 2 Non habentes arma interficiuntur. 3 Illæsus. 4 Auxilium ferretur. 5 Jugurthà in insidiis latente. 6 Maximum. 7 Quomodo. 8 Priscorum imperatorum. 9 Exerceret. 10 Contrario. 11 Fratris Albini. 12 Supplicationes ob præclara Metelli gesta. 13 Multitudo civium. 14 Agebat, vivebat. 15 Propterea, quia scilicet de eo erat fama præclara. 16 Id est, ne alicubi. 17 Idoneus ad insidias excipiendas. 18 Meminerat, seu memor erat. 19 Quanto. 20 Tantò. 21 Disperso. 22 Custodiam eorum, qui frumentatum missi erant. 23 Combustione tuguriorum. 24 Deprædatione. 25 Non procul distantibus. 26 Castra metati sunt, scilicet Metellus & Marius. 27 Utriusque scilicet exercitus. 28 In diversa loca divisi. 29 Scilicet excursiones suas. 30 Metellum scilicet cum suis. 31 Fontium. 32 Difficultas inveniendorum. 33 Interdum. 34 Tentabat, lacessebat. 35 Aliquibus. 36 Postea.

LX. [1] Romanus imperator ubi se [2] dolis f
det, neque ab hoste [3] copiam pugnandi fieri: u
gnam, & in ea parte, qua sita erat, [4] arcem reg
mine [6] Zamam, [7] statuit oppugnare; ratus id,
gotium [8] poscebat, Jugurtham [9] laborantibus
xilio venturum, [11] ibique prœlium fore. At [12]
parabantur, [13] à perfugis edoctus, magnis itine
tellum antevenit: [14] oppidanos hortatur, mœn
dant, additis [15] auxilio perfugis: [16] quod genus
piis regis, quia [18] fallere nequibat, [19] firmissim
præterea pollicetur, [20] in tempore semet cum
[21] affore. Ita [22] compositis rebus in loca [23] qu
me occulta discedit; ac post paullo cognoscit,
[24] ex itinere [25] frumentatum cum paucis cohor
cam [26] missum: quod oppidum primum om
[27] malam pugnam ab rege defecerat. [28] Eo cu
equitibus [29] noctu [30] pergit, & jam [31] egredien
manis in porta pugnam facit: simul magna v
ses hortatur, uti [32] cohortes ab tergo [33] circum
fortunam illis præclari facinoris [34] casum da
fecerint; postea sese in regno, illos in libertate
tâ [36] ætatem acturos. ac ni Marius [37] signa 3
atque evadere [illegible] oppido properavisset. profec
cti, aut magna [illegible]
Tanta [illegible]
gurth [illegible]
vi [illegible] hostes urgent [illegible]

LXII. [45] Marius ad Zamam

1 Metellus. 2 Fraude Jugurthæ [illegible]
[illegible]

ppidum in [2] campo fitum, magis [3] opere, quam
ura munitum erat, nullius [5] idoneæ rei egens, ar-
rifque [6] opulentum. Igitur Metellus, [7] pro tem-
atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu
umvenit: [9] legatis imperat, ubi [10] quifque [11] curaret.
, [12] figno dato, undique fimul clamor ingens ori-
ieque [13] ea res Numidas terret: infenfi intentique
umultu manent: [14] prœlium incipitur. Romani
ingenio quifque, pars [16] eminus, [17] glande, aut
ibus pugnare: [18] evadere alii, alii fuccedere, ac
m modo [19] fuffodere, modo [20] fcalis aggredi; cu-
[21] prœlium in manibus facere. [22] Contra ea [23] op-
i in proximos [24] faxa volvere, [25] fudes, [26] pila,
rea pice & fulphure [27] tædam [28] miftam ardenti
re. Sed ne illos quidem, qui [29] procul manferant,
animi fatis muniverat. Nam [30] plerofque [31] jacula,
mentis, aut [33] manu emiffa, vulnerabant; [34] parique
ulo, fed fama [35] impari, [36] boni atque ignavi erant.
II. Dum apud Zamam fic certatur, Jugurtha [37] ex
ovifo caftra hoftium cum magna [38] manu invadit:
miffis, qui in [40] præfidio erant, & omnia magis,
prœlium, exfpectantibus [41] portam irrumpit. At
ftri, repentino metu perculfi, fibi quifque [43] pro
bus [44] confulunt: alii fugere, alii arma capere:

[1] ma-

na. 2 Loco plano. 3 Labore
o. 4 Ex naturali fitu: quia
onte, nec fiumine munitum
Scilicet *ad bellum fuftinen-*
6 Potens. 7 Id eft, prout
s & locus poftulabant. 8 Cir-
git, obfidet. 9 Hoc eft, ii,
hoc militi erant, ut ex im pe-
nfulis ejus officio fur. ten-
o eorum fcilicet. 11 Res fuas
exequeretur in oppugnatione
12 Aggrediendi. 13 Tantus
clamor. 14 A Romanis.
ura fua. 16 E longinquo.
eft, plumbo, in modum
(id eft, fructus roboris for.
quod antiqui funda ejicula.
, aut loco alligatum, in ho
rquebant, & ad fe trahebant.
debant, effugiebant. 19 Suf-
nt, ut everterent, aut per
os ingrederentur. 20 Per
radatim ab inferioribus par-
l fuperiores afcenditur. *Scalæ*
icando dictæ funt, quod his
fcandimus. 21 Comminus
pugnare. 22 Quæ Romani faciebant.
23 Incolæ iftius oppidi. 24 Magnos
lapides. 25 Stipites acutos. 26 Tela
oblonga. 27 Facem. 28 Illitam.
29 Longius ab oppido. 30 Roma-
norum procul ftantium. 31 Sagit-
tæ, faxa, five quæcumque jaci
poffunt. 32 Machinis, faxa, tela,
& id genus alia, vi extorquentibus.
33 Oppidanorum. 34 Æquali.
35 Diffimili: quia boni egregiam
famam; ignavi verò timiditatis no-
men confequebantur. 36 Gnavi:
opponitur enim τῷ *ignavi.* 37 Ro-
manis non providentibus. 38 Mul-
titudine militum. 39 Remiffè vi-
ventibus, ac minime follicitis Ro-
manis. Ordo eft: Irrumpit portam,
remiffis *iis*, qui erant in præfidio,
& exfpectantibus magis omnia,
quam prælium. 40 Defenfione
caftrorum. 41 Caftrorum. 42 Mili-
tes fcilicet, qui in præfidio erant.
43 Ut ex more fit. 44 Profpi-
ciunt.

[1] magna pars [2] vulnerati, aut occisi. Ceterum
multitudine non amplius quadraginta memore
nis Romani, [4] grege facto locum cepêre paul
alii, [6] editiorem: neque [7] inde [8] maxima v
quiverunt: sed tela [10] eminus [11] missa remitter
ci [13] in pluribus minus frustrati: sin Numid
accessissent, [14] ibi [15] vero [16] virtutem ostende
maxima vi cædere, fundere, atque [17] fugare.
Metellus, cum [18] acerrime [19] rem gereret, c
& tumultum hostilem à tergo [20] accepit: dein
verso equo, animadvertit fugam [22] ad se ver
[23] quæ res indicabat [24] populares esse. Igitur
tum omnem ad castra [26] propere misit, ac
Marium cum cohortibus [27] sociorum; [28] eum
mans per amicitiam, perque rempublicam
ne [29] quam contumeliam remanere in exercitu
re, [31] ne-ve [32] hostes [33] inultos abire [34] fina
brevi [36] mandata efficit. At Jugurtha munin
strorum impeditus, cum [37] alii super vallum p
rentur, alii in [38] angustiis ipsi sibi properantes
rent, multis amissis in loca munita sese recipit
lus, [40] infecto negotio, postquam nox adera
stra cum exercitu revertitur.

LXII. Igitur postero die, prius quam ad
guandum egrederetur, [42] equitatum omnem in

1 Id est, milites magnâ ex parte. 2 Pro vulnerata aut occisa. Et est figura, quæ a Grammaticis vocatur *Synthesis*, qui adjectivum & substantivum sæpè in genere & numero dissentiunt: nempe dissentit adie[illegible]

cum congrederentur c[illegible] suis. 15 Maxime. 16 F[illegible] suam 17 Fugabant, in [illegible]iciebant. 18 Valde [illegible]strenuo. 19 O: pugnatio[illegible] 2[illegible] Scilicet [illegible]

. regis adventus erat, [2] pro castris [3] agitare jubet : :as & [5] proxima loca tribunis [6] dispertit : dein ipse t ad oppidum, atque, uti [7] superiore die, murum ditur. Interim Jugurtha ex occulto repente [8] no- invadit. qui in [9] proximo [10] locati fuerant, pau- territi [11] perturbantur : [12] reliqui citò [13] subve- . Neque diutius [14] Numidæ resistere [15] quivissent, lites cum equitibus permixti magnam [16] cladem in essu facerent : [17] quibus [18] illi freti, non ut eque- rœlio solet, sequi, dein cedere, sed [19] adversis concurrere, implicare, ac perturbare [20] aciem: ita, editis peditibus suis, [22] hostes pæne victos dare.

IV. Eodem tempore apud [23] Zamam magna vi tabatur. [25] Ubi [26] quisque legatus, aut tribunus abat, eo acerrime niti, neque alius in alio magis in sese, spem habere: pariterque [28] oppidani a- pugnare aut parare omnibus locis : avidius alteri s [29] sauciare, quam semet tegere. clamor permix- [30] hortatione, [31] lætitia, [32] gemitus item stre- rmorum ad cælum ferri : tela [33] utrimque volare. li, qui mœnia defensabant, ubi [34] hostes paullu- nodo [35] pugnam remiserant, intenti [36] prœlium re [37] prospectabant. [38] Eos, [39] uti quæque Jugur- s erant, lætos modo, modo pavidos [40] animad- es : ac, [41] sicubi audiri à suis, aut cerni possent, re alii, alii hortari, aut manu [42] significare, aut

niti-

:st, quâ putabat regem Ju- suis auxilio adventurum. :astra. 3 Res suas agere, & 4 Castrorum. 5 An portis, mixi regis? 6 Dividit. st, priori die, scilicet ag- rat. 8 Intellige milites Ro- atque equites pro castris . 9 Scilicet loco. 10 Con- Metello. 11 Dissipantur, 12 Romani. 13 Auxilium 14 Milites Jugurthini. ssent. 16 Stragem Romano- 17 Peditibus. 18 Milites ni. 19 Ex adverso venien- o Romanorum. 21 Leviter :& ita ad cursum expeditis. , efficiebant ut hostes fer- int Romanos. 23 Oppidum Numidiæ, quinque dierum itinere à Carthagine distans. 24 Pugnaba- tur à Romanis. 25 Apud quod op- pidum. 26 Romanorum. 27 Res suas, aut negotium suum benè ge- rebat: sic supra: legatis imperat, ubi quisque curaret. 28 Zamenses. 29 Sauciabant, vulnerabant. 30 So- ciorum. 31 Vincentium. 32 Morien- tium. 33 Ab utràque parte. 34 Ro- mani. 35 A pugnâ abstinebant. 36 Quod commissum erat ab equiti- bus Jugurthæ. 37 E longinquo spectabant. 38 Oppidanos. 39 Hoc est, prout res Jugurthæ prosperæ erant ac adversæ. 40 Id est, qui- libet posset animadvertere. 41 Si alicubi. 42 Significabant, signum dabant.

terea tela ingerunt, [13] Noſtri primo [14] reſiſt
ubi unæ, atque alteræ ſcalæ [15] comminutæ; q
ſteterant [17] afflicti ſunt: ceteri, quo quiſque m
re, pauci [18] integri, [19] magna pars [20] confecti
[21] abeunt. Deinde utrimque prœlium nox [22]

LXV. Metellus poſtquam videt fruſtra [23] i
neque oppidum capi, neque Jugurtham,
diis, aut [24] ſuo loco pugnam facere; & jam æſt
actam eſſe; ab Zama diſcedit: & in iis urbi
ſeſe [26] defecerant, ſatiſque munitæ [27] loco,
nibus erant, præſidia imponit. [29] Ceterum
in [30] provinciam, quæ proxima eſt Numidi
mandi gratia collocat. Neque [32] id tempus
rum more quieti, aut luxuriæ concedit,
niam [34] armis bellum parum [35] procedeba
[36] regi per [37] amicos tendere, & [38] eoru
[39] pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem
mæ cum Jugurtha fuerat, & inde [40] vadibus d
[41] Maſſivæ de nece, [42] judicium fugerat, [43]

1 Vitantes tela inimicorum. 2 A- partes ſecuti erant. 27
gitabant, ſcilicet *ſe*. 3 Ex induſtriâ. 28 Munitionibus muro

[1] per maxumam amicitiam maxuma [2] copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, uti ad se colloquendi gratia [3] occultus veniat: dein, [4] fide data, si Jugurtham vivum, aut necatum sibi tradidisset, fore, ut illi [5] Senatus impunitatem, & [6] sua omnia concederet. Facile [7] Numidæ persuadet, [8] cum ingenio infido, [9] tum metuenti, ne, si pax cum Romanis fieret,[10] ipse[11] per conditiones ad supplicium traderetur.

LXVI. [12] Is, ubi primum [13] opportunum fuit, Jugurtham [14] anxium, ac [15] miserantem fortunas suas [16] accedit: [17] monet, atque lacrumans [18] obtestatur, uti [19] aliquando sibi liberisque, & genti Numidarum [20] optime merenti, [21] provideat: omnibus prœliis sese victos, [22] agrum vastatum, multos mortales captos, occisos, regni opes comminutas esse: satis sæpe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo [23] cunctante, Numidæ sibi [24] consulant. [25] His, atque [26] talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad [27] imperatorem legati, qui Jugurtham [28] imperata facturum dicerent, ac sine ulla pactione sese, regnumque suum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos [29] Senatorii ordinis [30] ex hibernis accersiri jubet: eorum, atque [31] aliorum, quos idoneos [32] ducebat, consilium habet. Ita [33] more majorum, ex consilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti [34] pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum, & armorum aliquantum. Quæ postquam sine

1 Hoc est, quia Jugurtha ob veterem amicitiam ei maximam fidem habebat. 2 Facultas 3 Occultè, clam. 4 Cum promisisset. 5 Id est, veniam à Senatu de nece Massivæ. 6 Id est, ad eum pertinentia. Nam omnia, quæ possidebat, publica fuissent. 7 Bomilcari. 8 Partim. 9 Quod majus est. 10 Bomilcar. 11 Scilicet *pacis*. 12 Bomilcar. Pergit Sallustius narrare, quibus dolis Bomilcar Jugurtham aggressus fuerit, deditionem illi persuadère conatus. 13 Commodum, tempestivum. 14 Sollicitum de futuro eventu. 15 Deplorantem infortunia sua. 16 Adit. 17 Bomilcar Jugurtham. 18 Precatur. 19 Tandem. 20 Scilicet *de se*, quòd fidem suam servaverit. *Benè mereri de aliquo*, est *conferre in aliquem beneficium*; & tum habet ablativum, cum præpositione *de*: Virg. Si *Benè* quid *de te merui*. Sic *malè mereri de aliquo*, est aliquid mali conferre in aliquem: ut apud Cic. Nam quo animo in hominem petulantem, & *malè de nobis meritum*, esse debuimus? *Merêri* & *merêre* propriè significat aliquid facere, quamobrem dignus sim vel præmium accipere, vel pœnam pati. 21 Prospiciat. 22 Numidicum. 23 Morante. 24 De salute prospiciant, provideant. 25 Rationibus, verbis. 26 Similibus. 27 Metellum. 28 Quæcunque Metellus imperaret. 29 Intelligit patritios. 30 Id est, locis ubi hyemabant. 31 Alterius ordinis. 32 Æstimabat. 33 Id est, sicut prisci Romani imperare soliti erant. 34 Librarum argenti.

ne mora facta sunt, [1] jubet omnes perfugas vinct
duci. Eorum magna pars, uti jussum erat, ;
pauci, cum primum [3] deditio cœpit, ad rege
chum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurt
[4] armis, [5] virisque, & [6] pecunia [7] spoliatus e:
ipse [8] ad imperandum Tisidium vocaretur, rursi
[9] flectere animum suum, & [10] ex mala con
[11] digna timere. Denique, multis diebus [12] per
tionem consumptis, cum [13] modo tædio rerun
sarum omnia bello [14] potiora [15] duceret: inter
cum ipse reputaret, quam gravis [16] casus in se
ex regno foret; multis, magnisque præsidiis [17]
quam perditis, de integro bellum sumit. Et Ro
natus, [18] de provinciis [19] consultus, [20] Numidia
tello [21] decreverat.

LVII. [22] Per idem tempus [23] Uticæ fortè C.
per [24] hostias [25] diis supplicanti, magna, atqu
bilia [26] portendi [27] haruspex dixerat: [28] proind
animo [29] agitabat, [30] fretus diis ageret: fortunan
sæpissime experiretur; cuncta prospere eventu
[31] illum jam ante, [32] consulatus ingens [33] cupi
gitabat: [34] ad quem [35] capiundum, præter vet
familiæ, alia omnia abunde [36] erant; [37] industri
bitas, militiæ magna [38] scientia, animus [39] b
gens, domi modicus, lubidinis, & divitiarum

1 Metellus. 2 Scilicet *ad se.* 3 Scilicet *fieri.* 4 Quia elephantos tradiderat Metello, & equos multos. 5 Hoc est, perfugis, in quibus spes eius sita erat. 6 Quia ducenta millia pondo argenti ad Metellum mi-

parum fidi. Ordo est: F
dixerat, magna atque
portendi C. Mario, suppli
tè per idem tempus Uticæ
hostias. 23 Urbis Africæ
Cato, victo Scipione, mo

antummodo [1] gloriæ avidus. Sed [2] is natus, & [3] omnem ueritiam [4] Arpini [5] altus, ubi primum ætas militiæ paiens fuit, ſtipendiis faciundis, non [6] Græca facunlia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter [7] artes bonas [8] integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militarem [9] à populo petit, [10] pleriſque faciem ejus ignorantibus facile notus per omnes tribus [11] declaratur. Deinde [12] ab eo magiſtratu, [13] alium poſt alium ſibi [14] peperit: ſemperque in [15] poteſtatibus eo modo [16] agitabat, ut ampliore, quam gerebat, dignus [17] haberetur. tamen [18] is [19] ad id ocorum [20] talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum [21] alios magiſtratus plebs, conſulatum nobilitas inter ſe [22] per manus tradebat. [23] Novus nemo tam clarus, neque [24] tam egregiis factis erat, quin is indignus [1] illo

1 Cupidus honoris, ambitioſus. 2 Marius. 3 Totam. 4 Civitatis Campaniæ, ex quâ orti fuêre M. Tullius Cicero, Plautus Comicus, & hic C. Marius. Undè *Arpinas* ſignificat eum, qui Arpini natus eſt. 5 Educatus, nutritus. Marium autem Arpinatem fuiſſe etiam ſcribit Valerius Maximus. lib. VI. c. IX *Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſimè ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientiâ deinde repulſarum irrupit magis in Curiam, quam venit.* Et paulo poſt: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem antè currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit.* 6 Græcæ linguæ. 7 Exercitia honeſta. 8 Inviolatum. 9 Romano. 10 Id eſt, cùm plurimi eum nunquam cognoviſſent, niſi ex famâ. 11 Renunciatur tribunus. 12 Id eſt, poſt magiſtratum tribunitium. 13 Magiſtratum. 14 Acquiſivit. 15 Magiſtratibus. 16 Seſe gerebat. 17 Æſtimaretur. 18 Marius. 19 Uſque ad id tempus. Præpoſitio *ad*, accuſativo juncta, propinquitatem ſignificat, eamque frequentiſſimè conjunctam cum motu ad locum, vel ad perſonam. Cic. Veniſti *ad fretum* per Mauritaniam. Ter. Venit *ad me* Chremes poſtridiè: ſic, *ad focum* ſedere. In hoc itaque differt à præpoſitione (*apud*) quòd hæc nunquam motum neque ad locum, neque ad perſonam importet; *Ad* verò frequentiſſime motui ſervit. Sic dicitur, *ad* populum loqui. Aliquando *ad* ponitur pro circa. Cic. *Ad* quæ tempora te exſpectem, facias me certiorem. Pro propter. Liv. Inde cùm aliæ boves quædam *ad* deſiderium (ut fit) relictarum mugiiſſent: id eſt, propter deſiderium, vel præ deſiderio. Pro ſecundum. & ſignificat ſimilitudinem; ut: *ad* normam dirigere, *ad* hunc modum aliquid facere. *ad* nutum alterius obſequi. Pro uſque ad Cic. *Ad* lucem dormire: *ad* multam noctem vigilare. Liv. *Ad* lucem acerrimè pugnatum eſt. Pro ſuper; ut, hoc recipio *ad* me. Jungitur & cum gerundiis in dum. Ter. Nec ſatis *ad* objurgandum cauſæ. Dicitur etiam *ad tempus*, quod plerumque ſignificat ad ſpatium temporis: ut, ſilebo *ad tempus*: id eſt, uſque ad tempus quoddam. Sic dicitur ad *unguem*, id eſt, exquiſita diligentia, atque exactiſſima cura. 20 Tam præclarus. 21 Inferiores conſulatus. 22 Per ſucceſſionem: ſolebant enim conſules, conſulatum deponentes, alii nobili ſuum tradere conſulatum. 23 Ignobilis, qui non eſſet patricius. 24 Fecerat tam egregia facta.

1 Conſu-

[1] illo honore, & quasi [2] pollutus [3] l

LXVIII. Igitur, ubi Marius haruspicis [4] dict [6] intendere videt, [7] quo cupido animi hortal Metello [8] petundi gratia [9] missionem [10] rog quamquam virtus, gloria, atque alia optand [13] superabant, tamen inerat contemtor anim perbia, commune [14] nobilitatis malum. Itaqu [15] commotus [16] insolita re, mirari [17] ejus [18] c & quasi per amicitiam monere, ne tam [19] pra ret, [20] neu [21] super fortunam [22] animum gere omnia [23] omnibus [24] cupienda esse: debere il satis placere: postremo caveret id petere à pc mano, quod illi [25] jure negaretur. Postquam que alia talia [26] dixit, neque animus Marii [2 respondit, ubi primum potuisset per negotia facturum sese [28] quæ peteret, ac postea sæpius postulanti [30] fertur dixisse, ne festinaret [31] ab [32] mature [33] illum cum filio suo consulatum p [34] Is eo tempore [35] contubernio patris [36] ibider tabat, [38] annos natus circiter XX. [39] quæ re [40] cum pro honore, quem affectabat, [41] tu Metellum vehementer [42] accenderat. Ita [43] atque ira [44] pessumis consultoribus, grassa

1 Consulari. 2 Contaminatus. 3 Æstimaretur. 4 Effata, responsa. 5 Ad idem. 6 Pertinere, spectare: nempe ad consulatum. 7 Ad quod 8 Scilicet *consulatum*. 9 Dimissionem, licentiam: ut apud Suet. in Cæsare c. 70. *Missionem* continuò efflagitavit. Hujusmodi *missionum* in re militari multa sunt genera. Est enim *missio honesta*, quæ emeritis stipendiis ab Imperatore in-

tereretur, hoc est, ne ar rem haberet, quam fl veritet 22 Animosita omnibus 24 Id est, 25 Meritò: quia erat l 26 Metellus scilicet. 2 to. 28 Id est, missior tus petendi gratia. missionem 30 Dicitur ad consulatum petendu [illegible]

ullo, neque dicto abstinere, quod [1] modo [2] amsum foret: milites, quibus [3] in hibernis præerat, iore imperio, quam antea [5] habere; apud [6] negores, quorum magna multitudo Uticæ erat, [7] cri- se simul & magnifice de bello loqui: dimidia pars citus si sibi permitteretur; [8] paucis diebus Jugur- in catenis habiturum: [9] ab imperatore [10] consulto ahi, quod [12] homo inanis, & [13] regiæ superbiæ, rio nimis gauderet. [14] Quæ omnia [15] illis [16] eo miora videbantur, [18] quod [19] diuturnitate belli s familiares [21] corruperant: & animo [22] cupienti satis festinatur.

XIX. Erat præterea in exercitu nostro Numida qui-, nomine Gauda, [23] Manastabalis filius, Masinissæ s, [24] quem [25] Micipsa testamento [26] secundum hem [27] scripserat, morbis confectus, & ob eam caus- [28] mente pallulum imminuta. [29] Cui Metellus [30] pe- more regum, uti [31] sellam [32] juxta poneret, item stea custodiæ caussa turmam equitum Romanorum, rumque negaverat: [35] honorem, [36] quod [37] eo- [38] modo foret, quos populus Romanus reges apvisset: [39] præsidium, [40] quod [41] contumeliosum s foret, si equites Romani, satellites Numidæ rentur. [42] Hunc Marius [43] anxium aggreditur, athortatur, uti [44] contumeliarum in imperatorem suo auxilio [45] pœnas petat: [46] hominem ob morbos

mmodo. 2 Pertinens ad amm. 3 In hyematione. 4 Diffri, mollieri regimine. 5 Hatractabat. 6 Mercatores Ro- 7 Metellum criminando. paucos dies. 9 Metello. consilio, & prævia delibera- 11 Differri. 12 Cupidus ho- absque ullâ fortitudine. e in rege esse solet. 14 Dicta 15 Negotiatoribus. 16 Ideò. gis verisimilia. 18 Quia. est, quia bellum tam diu gef- 20 Negotiatorum. 21 Metel- 22 Eventum. 23 Filii Masi- 24 Gaudam. 25 Frater Malis. 26 Id est, successorem um trium primorum, si sine discederent. Tres autem (ut vidimus) hæredes à Micipsâ erant, nempe Atherbal, Hiempsal, & Jugurtha. 27 Instituerat. 28 Ratione, memoriâ. 29 Gaudæ. 30 Exigenti à Metello. 31 Solium. 32 Scilicet Metellum imperatorem. 33 Scilicet petenti à Metello. 34 Et honorem habendæ sellæ, & turmam equitum Romanorum custodiæ causâ. 35 Scilicet sellæ habendæ denegaverat Metellus. 36 Quia. 37 Ad eos pertineret. 38 Solummodo. 39 Intellige custodiam corporis per turmam istam equitum Romanorum, scilicet *negaverat*. 40 Quia. 41 Injuriosum. 42 Gaudam. 43 Sollicitum ex repulsâ, quam passus erat. 44 Id est, injuriarum ab imperatore Metello illatarum. 45 Supplicium, aut si mavis, ultionem. 46 Id est, hominem habentem animum parum validum.

N 1 Anxi-

Metellum de bello scribant, Marium imperatore
cant. Sic [17] illi à multis mortalibus [18] honestissima
fragatione consulatus petebatur. Simul [20] ea tem
plebes, nobilitate [21] fusa [22] per legem Mamiliar
vos extollebat. Ita Mario cuncta [23] procedere.

LXX. [24] Interim Jugurtha, postquam, [25] om
ditione, bellum incipit, cum magna cura parare
festinare, [26] cogere exercitum: civitates, qu
defecerant, [27] formidine, aut [28] ostentando
[29] affectare: communire suos locos, arma, tela, a
quæ spes pacis amiserat, [30] reficere, aut comm
[31] servitia Romanorum [32] allicere, & [33] eos ipsi
in [34] præsidiis erant, pecunia [35] tentare: prors
intactum, neque quietum pati: cuncta agitare.
Vaccenses, [36] quo Metellus initio, Jugurtha [37]
cante, præsidium imposuerat, fatigati [38] regis

1 Amico, & laude pleno sermone: Marius enim ea dicebat quæ grata erant Gaudæ. 2 Effert. 3 Gaudam. 4 Scilicet *dicit*. 5 Sine dilatione. 6 Possessurum. 7 Eam rem, Jugurtham scilicet capi, aut occidi.

nus plebis tulit, ut, re à male gestâ, novi ad m homines nequaquam adm sent. 23 Procedebat *prosperé*. 24 Dum scilic consulatum petebat. Fin

pliciis, neque antea voluntate [1] alienati, principes civitatis inter se [2] conjurant: (nam vulgus, uti plerumque solet, & maxime Numidarum, [3] ingenio mobili, seditiosum, atque discordiosum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio [4] adversum) dein, compositis inter se rebus, in diem tertium [5] constituunt, [6] quod [7] is [8] festus [9] celebratusque per omnem Africam, [10] ludum, &

[1] lasci-

1 Facti alieni à rege. 2 Conspirant de occidendis Romanis. 3 Quod habet ingenium. 4 Inimicum. 5 Cædem perpetrandam. 6 Quia. 7 Dies tertius. 8 Feriatus, hoc est, in quibus feriæ celebrantur. Numa enim, cùm annum in duodecim menses distribuisset, eundem etiam in certa dierum genera divisit, ita ut quidam dies essent *Festi*, alii *Profesti*, alii *Intercisi*. *Festi* dicebantur, in quibus vel sacrificia Diis offerebantur, vel epulationes celebrabantur, vel ludi in honorem Deorum agebantur, vel feriæ observabantur. Undè Virg. 1. Georg. *Quippe etiam festis quædam exercère diebus, Fas & jura sinunt.* A quibus *festivus* deducitur, id est, lepidus, facetus: ut *res festiva*, hoc est, jucunda, lepida. *Frontem festivam* dicimus, quæ læta & jucunda est. *Profesti*, qui hominibus ad administrandam rem privatam, publicamque concessi erant: sic dicti, ut ait Festus, *quòd procul sint à religione numinis divini.* Horum alii erant *Fasti*, quibus licebat fari Prætori tria verba solemnia, *Do*, *Dico*, *Addico*; quibus contrarii sunt *Nefasti*; his enim non licebat Prætori tria illa verba solemnia fari. Alii *Comitiales*, quibus licebat cum populo agere, concilio coacto, populusque Romanus convenire solet, ad ferendum suffragium. *Fastis* quidem lege agi potest; sed cum populo non potest: *Comitialibus* utrumque potest: undè Ovid. 1. Fast. *Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur, Fastus erit, per quem lege licebit agi.* Alii *Comperendini*, quibus vadimonium jubêri licebat. Alii *Stati*, qui erant constituti controversiæ cum hoste, id est, peregrino finiendæ. Alii denique *Prœliares*, quibus fas est hostem bello lacessere, vel ablata repetere. *Intercisi* seu *Communes* dicti, in quibus Deorum simul atque hominum resagere licet: nam manè & vesperè fari, id est, jus dicere inhibetur; medio tempore inter cæsam hostiam & porrectam fari, sive jus dicere permittitur. 9 Illustris. 10 Id est, publica spectacula, & recreationes. *Ludus* verò propriè, est quodvis ludicrum, ad animi recreationem, vel corporis exercitationem fieri solitum. Aliquando *ludi* (ut & hoc loco) sunt publicæ celebritates, & publica spectacula, quæ vel placandæ Deorum iræ, vel pro salute populi, vel gratiæ populi demerendæ causâ sunt edita: & tum *ludi* ferè in numero plurali usurpantur. Sic *ludos gladiatorios* potius dicimus, quam *ludum gladiatorium*, quoties unum par, aut plura paria gladiatorum pugnatura in arenam producuntur. Contrà locum, ubi gladiatores instituuntur, *ludum gladiatorium* dicimus in numero singulari. Sic legimus, *apparare ludos*, *facere ludos*, pro edere. Item *committere ludos*, id est, edere & celebrare. *Ludorum* apud Romanos in universum duo fuerunt genera. Alii fuerunt *Circenses*, alii verò *Scenici*. *Circenses* dicti sunt, quòd exhibebantur & fiebant in *Circo*. *Circus* autem locus erat muris septus in quo equi, pugilesque exercebantur. Alii *Circenses* appellatos putant, quasi *Circumenses*, propterea quod rudis vetustas, cùm nondum loca, hujuscemodi ludis apta, ædificasset, inter enses, & flumina eos celebrabant, ut ab utrâque parte esset ignaviæ præsens periculum. Disponebatur autem *Circus* in formâ spatii oblongi, & in summitate *Circi* carceres erant, undè equi, curribus juncti, ad cursum movebantur, & cùm ad summum devenissent, revolvebantur, donec ad priorem metam devenirent. In circuitu verò spectacula ædificabantur è quibus prospectare patres, atque equites possent. Hinc Livius; *Tum primùm Circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus est locus, divisa loca patribus, equitibusque urbis, ubi spectacula sibi quisque facerent.* Tres

Romæ *Circos* fuiſſe legimus, *Maximum*, *Flaminium*, & *Neronis*. Sed de his lege Roſinum Antiquit. Rom. lib, 5. c. 2. *Ludi Scenici* dicti ſunt à Græco *σκηνὴ*, quod umbram ſignificat: nam in umbrâ fiebant. Fuerunt & *ludi Sacri*, qui in Deorum honorem fiebant, quales erant *ludi Megalenſes*, qui fiebant in honorem Magnæ matris Deûm. *Cereales*, qui in honorem Cereris celebrabantur. In his ludis repræſentabatur à matronis luctus Cereris, ob raptam Proſerpinam; *Florales*, qui celebrabantur in honorem Floræ Deæ; *Martiales*, qui in honorem *Martis* peragebantur; *Apollinares*, qui in honorem *Apollinis* celebrabantur; *Capitolini*, qui in honorem *Jovis Capitolini*, pro ſervato *Capitolio* ab hoſtibus Gallis Senonibus, inſtituti erant, & celebrabantur; *Romani*, qui ſub regibus inſtituti ſunt; *Plebeji*, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt Romani, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in montem Aventinum; & *Sæculares*, quod poſt centum annos fierent, quia *ſæculum* in centum annos extendi exiſtimabant. Fuerunt item *ludi Votivi*, qui à Magiſtratibus, ad bellum ituris, vovebantur, poſt

raptim de variis Romano
de quibus, ſi cui vacat
Roſinus lib. 5. Antiquit.
ludus ſæpius accipitur
ipſo, in quo aliquid ex
in quo ſcilicet aut vire
aut ingenii acumen e
aut etiam in quo pueri i
à ſuis præceptoribus. S
ludum gladiatorium, in
diatores diſcendi gratiâ
cent. Hinc *ludum litera*
mus ſcholam, in quâ pu
dant operam. Sic *ludus*
locus, in quo Muſicam
ut eſt apud Terentium
mione de fidicinâ, qu
diſcebat in *ludo*. Hinc *lu*
qui præeſt ludo literario
aperire, eſt *ludimagiſtr*
ut apud Cic. lib. 9. Ep
ſius Tyrannus, cùm Sy
pulſus eſſet, Corinthi dic
aperuiſſe. Aliquando *lud*
pro joco, aut facto aliq
undè Grammatici diſting
jocum & *ludum*, ut *jo*
verbis, *ludus* in factis:
rat. *Sed tamen amoto*,
ſeria, ludo. A *ludo* de
dicrus, hoc eſt, luſoriu
ris. Undè *ars ludicra*
hiſtrionica, & ſcenica,

tati, [1] quis acta, [2] consiliumque ignorantibus tumultus ipse, & [3] res novæ satis placebant.

LXXI. Romani milites, [4] improviso metu, incerti ignarique quid potissimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi [5] signa, & scuta erant: præsidium hostium, [6] portæ [7] ante clausæ fugam prohibebant, ad hoc, mulieres, puerique [8] pro tectis ædificiorum saxa, & alia, quæ locus præbebat, [9] certatim mittere. Ita neque [10] caveri [11] anceps malum, neque à fortissimis [12] infirmissimo generi resisti posse: juxta boni, malique, strenui, & [13] imbelles multi [14] obtruncati. In ea tanta asperitate, [15] sævissimis Numidis, & oppido undique clauso Turpilius [16] præfectus [17] unus ex omnibus Italicis profugit [18] intactus; [19] id misericordia-ne hospitis, an [20] pactione, an [21] casu ita [22] evenerit, [23] parum comperimus; nisi, quia [24] illi in tanto malo [25] turpis vita integrâ famâ [26] potior fuit, improbus [27] intestabilisque videtur. Metellus postquam de rebus [28] Vaccæ actis [29] comperit, paullisper [30] mœstus [31] è conspectu abit: dein, ubi ira, & [32] ægritudo permixta sunt, cum maxima cura ultum ire [33] injurias festinat. Legionem, cum qua [34] hyemabat, & [35] quam plurimos potest Numidas equites [36] pariter cum occasu solis [37] expeditos educit: & [38] postera die [39] circiter horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paullo

[1] supe-

1 Quibus. 2 Quid scilicet à proceribus ageretur. 3 Hoc est renovationes imperii, & status civitatis. 4 Id est, ex metu de improviso orto. 5 Vexilla. 6 A Numidis. 7 Scilicet quam Romani ad eas fugam caperent. 8 Ante tecta ædium suarum. 9 Cum certamine. 10 Vitari. 11 Formidolosum, quia dubium est, quomodo illud vitari posiit. 12 Mulieribus scilicet & pueris. 13 Bello parum apti. 14 Occisi, scilicet *sunt*. 15 Crudelissimis. 16 Scilicet *urbis*. 17 Solus. 18 Illæsus, non vulneratus. 19 Ea res, scilicet quòd *unus*, sive solus *ex omnibus Italicis profugit intactus*. 20 Hoc est, quod pactum fecerit cum eis. 21 Fortuitò. 22 Acciderit. 23 Id est, parum compertum & exploratum habemus. 24 *Turpilio*. 25 Infamis. 26 Melior, optatior. 27 Detestabilis. Propriè autem *intestabilis* is dicitur, qui neque testimonium dicere, neque aut testamentum facere, aut è testamento consequi aliquid potest. Indè per similitudinem pro detestabili & execrando sumitur. 28 Ubi narravit omnes Romanos, qui in præsidio fuerant, dolo esse occisos. 29 Cognovit omnem rem 30 Tristis. 31 Nuntiantium. 32 Tristitia. 33 A Vaccensibus illatas. 34 Hyemem transigebat. 35 Quantum. 36 Simul. 37 Leviter armatos. 38 Id est, die sequenti. 39 Scilicet *diei*, quia Romani inchoabant primam horam sole orto. Horæ semper duodecim fuêre apud Romanos ab ortu Solis ad occasum. Itaque prout ratio erat temporis, vel horæ majores vel minores erant.

1 Alt

[1] superioribus [2] circumventam. [3] Ibi milites fessos [4] *itineris* magnitudine, & jam [5] abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non amplius mille passuum abesse: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, [6] dum pro civibus suis, viris fortissimis, atque [7] miserrimis, pœnas caperent. præterea [8] prædam [9] benigne ostentat. [10] Sic animis eorum arrectis, equites [11] in primo latere, pedites quam [12] arctissime ire, & [13] signa occultare jubet.

LXXII. Vaccenses ubi animadvertere ad se versum exercitum pergere; primo uti res erat, [14] Metellum esse rati, portas clausere. dein, ubi neque agros vastari, & eos, qui primi aderant, Numidas [15] equites vident, rursus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque, repente signo dato, [16] alii vulgum effusum [17] oppido cedere; alii ad portas festinare; pars turres [18] capere: [19] ira, atque spes prædæ amplius, quam [20] lassitudo, posse. Ita Vaccenses [21] biduum [22] modo ex perfidia lætati: civitas magna, & opulens [23] pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius quem [24] præfectum oppidi [25] unum [26] ex omnibus [27] profugisse supra ostendimus, jussus à Metello [28] caussam dicere; post-

1 Altioribus. 2 Obsessam. 3 In eâ planitie. 4 Quod jam fecerant. 5 Recusantes: nam quia fessi erant, nolebant ulterius procedere. 6 Dummodò. 7 Miserrime occisis. 8 Scilicet *paratam*. 9 Comiter. 10 Irâ scilicet & cupiditate. 10 Quia exercitus agebatur ex transverso. 12 Densissimè, à latere scilicet equitum, ne à Vaccensibus viderentur. 13 Vexilla sua. 14 Qui adveniret. 15 Metelli. 16 Quidam. 17 Varia. 18 Capiebant, invadebant. 19 Quod scilicet Romani essent interfecti. 20 Contracla ex itineris magnitudine. 21 Spatium duorum dierum. 22 Solummodò. 23 Ad pœnam exposita. 24 Scilicet *Facta*, à Metello constitutum. 25 Solum. 26 Romanis. 27 Per fugam evasisse. 28 Defendere, & purgare se. Nam *causam dicere* dicitur reus, cum accusationibus respondere cogitur, ut supra diximus. *Dicere causam pro aliquo*, est defendere aliquem Ter. Non *causam dicere* (scilicet pro Antiphone) quin quod meritus sit, ferat. *Dicere* propriè, est loqui, verba facere, orationem habere: ut, si quis me ita roget, quid *dicis?* Ego ita respondeam, nihil *dico*. Oratores tamen ita *dico* à *loquor* distinguunt, ut *loqui* sit qualiacunque verba proferre; *dicere* verò sit eleganter & facundè loqui. Hinc Quintil. Nam mihi ne *dicere* quidem videtur, nisi qui dispositè, ornatè, copiosè *dicit*. Hinc *dictio* vocatur oratoria & facunda oratio. Nam a generali hujus verbi fit *dictio*, quæ est vocabulum sive verbum. Aliquando tamen *dicere* per similitudinem ponitur pro vocare, nominare: Virg. *Est locus, Hesperiam Graji cognomine* dicunt. Aliquando pro constituere: Ter. Hic nuptiis *dictus* est dies, id est, constitutus. Hinc *dicere diem*, est diem reo præfigere, quo ad causam dicendam presto sit, citare, vel in jus vocare. Hinc fit *dicere sententiam*, cùm tanquam consiliarii, quid nobis videatur, pronuntiamus. *Ferre* verò *sententiam* est judicum nempe litem per sententiam definire. Aliquando pro significare. Ter. in

Eun.

postquam[1] sese parum expurgat,[2] condemnatus[3] verberatusque[4] capite pœnas solvit.[5] Nam is civis ex Latio erat.

LXXIII. [6] Per idem tempus Bomilcar, cujus impulsu Jugurtha[7] deditionem,[8] quam metu[9] deseruit, inceperat,[10] suspectus[11] regi, &[12] ipse[13] eum[14] suspiciens,[15] novas res cupere:[16] ad perniciem[17] ejus dolum quærere:[18] diu noctuque[19] fatigare animum: denique, omnia tentando, socium sibi adjungit Nabdalsam, hominem nobilem, magnis opibus[20] clarum,[21] acceptumque[22] popularibus suis:[23] qui[24] plerumque[25] seorsum

1 ab

Eun. At nesciebam id *dicere* illam, & alibi. Quasi tu *dicas* factum id consilio meo: id est, significare velis. *Dicere dotem filio*, vel *filiæ*, est promittere in dotem: ut apud Ter. in Heaut. ubi Menedemus Chremetem rogat. Quid *dotis* dicam te *dixisse filio*? Et respondet Chremes paulò post: Sed ita dictu opus est, si me vis salvum esse, & rem, & filium, me mea omnia bona *doti dixisse illi*: id est, in dotem promisisse illi. *Dicere sacramento* dicebantur milites, cum ad jusjurandum adigebantur, Rempublicam se non deserturos. *Dicere volui*, correctionis genus est, cùm quis in loquendo deceptus est, ac verbum unum pro altero protulit. A *dico* duo frequentativa derivantur, *dicto* & *dictito*, sed posterius potius frequentativum est: *dictitare* enim, est frequenter ac passim dicere; *dictare* verò, est dicere, quod alter scribendo excipiat: ut Cicero ad Atticum epistolâ quadam testatur, se illam non *scripsisse*, sed deambulantem *dictasse*. A quo *dictamen*, quod dictatur: & *dictata*, hoc est, themata atque præscripta, quæ magister ludi pueris præbere consuevit. Item *dicturio*, quod est jam dicere incipio, sive dicere molior. Hinc *dicacitas*, est sermo cum risu alios incessens. Item *dicteria*, dicta acuta, & quodam quasi aculeo pungentia. Præterea *Dictator*, quod à consule *diceretur*, cujus dicto audientes omnes essent, ut Varro testatur: sive à *dictando* jure. *Dictatura* autem summa erat potestas, habens jus animadvertendi in cujusque civis Romani caput, nec ab eâ provocandi jus erat. Lictores, & universa regum insignia habebat; nec alio pacto creari solebat, quam *sedandæ seditionis* causâ, si qua repentè oborta, ingentem urbi cladem minitari videretur. Alias *Magister populi* dictus. *Dictatori* cæteros Magistratus eligere licebat, à quibus *dictandis* quidam volunt *Dictatorem* appellatum. 1 Quia non erat satis ad purgationem, dicere, quod esset circumventus dolo Numidarum; aut quod fuerat invitatus à principe civitatis, quia decet præfectum urbis nemini credere. 2 A prætore. 3 Flagellis cæsus, antequam pecaretur. 4 Capitis obtruncatione. 5 Id est, erat civis ex Italiâ. Lex enim Porcia civem Romanum interfici vetabat: verum in exilium pelli imperabat: quare autor noster Turpilium damnatum interfectum asserit, eò quòd non civis Romanus, sed civis ex Latio seu Italiâ esset. Dictum autem *Latium* putatur à *latendo*, quòd illic latuerit Saturnus, dum Jovem fugeret: undè Ovid. 1. Fast. *Dicta quoque est* Latium *terra*, latente *Deo*. Et Virg. 8. Æneid. loquens de Saturno dicit: --- Latiumque *vocari Maluit*, *his quoniam* latuisset *tutus in oris*. 6 Ordo est: Bomilcar, cujus impulsu *Jugurtha* inceperat deditionem *facere*, quam deseruit metu, suspectus regi, & ipse suspiciens eum, cupere per idem tempus res novas. 7 Scilicet *facere*. 8 Deditionem. 9 Non perfecit. 10 In suspicionem adductus. 11 Jugurthæ. 12 Jugurtha. 13 Bomilcarem. 14 Suspectum habens. 15 Novum modum tradendi Jugurtham. 16 Interitum. 17 Jugurthæ. 18 Id est, per diem & noctem. 19 Fatigabat, lassabat, varias res cogitando. 20 Celebrem. 21 Gratum, dilectum. 22 Familiaribus suis. 23 Nabdalsa. 24 Fere, ut plurimum. 25 Separatim.

 a Jugur-

[1] ab rege exercitum [2] ductare, & omnes res exſ
litus erat, [3] quæ Jugurthæ [4] feſſo, aut [5] majorib
ſtricto [7] ſuperaverant: [8] ex quo [9] illi gloria, c
[10] inventæ. Igitur [11] utriuſque conſilio dies [12]
[13] ſtatuitur: cetera, [14] uti res [15] poſceret, [16]
pore [17] parari placuit. Nabdalſa ad exercitum
ctus; [18] quem [19] inter hiberna Romanorum
habebat, ne [21] ager inultis hoſtibus vaſtaretur
poſtquam, magnitudine [23] facinoris [24] perculſu
tempus non venit, metuſque rem impedieba
milcar [26] ſimul cupidinibus [27] incœpta, [28] pa
& [29] timore [30] ſocii [31] anxius, ne, omiſſo [32]
conſilio, [33] novum quæreret; [34] litteras [35] ad e
homines fideles mittit: [36] in quis [37] mollitiem
cordiamque [39] viri accuſare: [40] teſtari deos, p
[41] juraviſſet: monere, ne [42] præmia Metelli
ſtem [44] converteret; Jugurthæ exitium [45] adeſſe
rum, [46] ſuane, an virtute Metelli periret, id
[48] agitari: proinde [49] reputaret cum animo ſuo,
mia an [51] cruciatum mallet.

LXXIV. Sed cum eæ litteræ [52] allatæ, [53] fort
dalſa, [54] exercito corpore feſſus, in lecto q
bat. [55] Ubi, cognitis [56] Bomilcaris [57] verbi
mò cura, dein, ut [58] ægrum animum ſolet,

1 Jugurthâ. 2 Huc illuc ſæpius ducere. 3 Scilicet *res*. 4 Laſſo, fatigato. 5 Difficilioribus, ſcilicet *negotiis*. 6 Occupato, detento. 7 Superfuerant. 8 Ex quâ executione. 9 Nabdalſæ. 10 Partæ, ſcilicet *ſunt*. 11 Bomilcaris, &

ipſe de ſocio habebat? A
ſocium ſuum ſciebat
31 Sollicitus. 32 Pro
ſtruendis regi inſidiis.
conſilium, ut ſcilicet id
caret. 34 Epiſtolam. 3
ſam. 36 Litteris. 37 Iner

[1] cepit. [2] Erat [3] ei Numida quidam [4] negotiorum curator [5] fidus, [6] acceptuſque, & omnium [7] conſiliorum, [8] niſi [9] noviſſimi, [10] particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, [11] ex conſuetudine ratus [12] opera aut ingenio ſuo [13] opus eſſe, in [14] tabernaculum [15] introiit: [16] dormiente [17] illo, [18] epiſtolam, ſuper caput [19] in pulvino [20] temere poſitam, [21] ſumit, ac perlegit; dein [22] propere, cognitis [23] inſidiis, [24] ad regem pergit. Nabdalſa, poſt paullo [25] experrectus, ubi neque epiſtolam [26] reperit, & rem omnem, ut [27] acta erat, [28] ex perfugis cognovit; primo [29] indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Jugurtham, [30] placandi gratia, accedit: quæ ipſe [31] paraviſſet facere, [32] perfidia clientis ſui præventum: lacrumans obteſtatur per amicitiam, [33] perque ſua ante fideliter acta, ne [34] ſuper tali [35] ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet.

LXXV. [36] Ad ea [37] rex aliter, [38] atque animo [39] gerebat, placide reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis, quos [40] ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram [41] oppreſſerat, [42] ne qua [43] ex eo negotio [44] ſeditio oriretur.

1 Invaſit. 2 Ordo eſt: Quidam Numida curator negotiorum, erat ei fidus, & acceptus, & particeps omnium conſiliorum, niſi noviſſimi. 3 Nabdalſæ. 4 Rerum Nabdalſæ. 5 Fidelis. 6 Charus, gratus. 7 Conſultationum Nabdalſæ. 8 Præterquam. 9 Ultimi, ſcilicet conſilii de prodendo Jugurtha. 10 Conſcius. 11 Id eſt, ſecundum conſuetudinem. 12 Labore, diligentiâ: ut apud Ter. in Andr. Sed, ſi quid eſt, quod meâ *opera* opus ſit vobis, aut tu plus vides, manebo, ne quid veſtrum remoret commodum. 13 Nabdalſæ ſcilicet. 14 Tentorium, Nabdalſæ. 15 Ingreſſus. 16 Id eſt, cùm ille dormiret. 17 Nabdalsâ. 18 Litteras, quas Bomilcar ad Nabdalſam miſerat. 19 Capitis fulcro, ſive ſuſtentaculo: *Pulvinus* enim (dicitur etiam *pulvinar*) eſt id, quod dormientium capiti ſubjicitur, ſeu quo dormientium capita fulciuntur: quaſi *pluminus*, nomen habens à *plumis*, ex quibus ſolet confici. In hiſce pulvinaribus collocabantur ſimulachra Deorum. 20 Inconſultè, inconſiderate. Ter. Vide ne quid *temerè* agas. 21 Apprehendit, capit. 22 Cito, feſtinanter. 23 Quas ſcilicet Bomilcar & Nabdalſa illi ſtruxerant. 24 Jugurtham. 25 Id eſt, per ſe è ſommo excitatus. 26 Invenit. 27 Geſta à Numida illo, negotiorum Nabdalſæ curatore. 28 Hoc eſt, ex iis, qui perfugerant ad Nabdalſam, ut nunciarent, Numidam illis obviam veniſſe. 29 Intellige Numidam illum, qui & abſtulerat epiſtolam, & proditionem regi indicaverat. 30 Hoc eſt, ut placaret regem. 31 Conſtituiſſet. 32 Violatione fidei. *Perfidus* enim is dicitur, qui fidem violat, ſive prodit. Benè eum *perfidum* vocat, quippe qui in heri ſui damnum id fecerit, cum, quali animo ille in regem eſſet, neſciret. 33 Propter ea, quæ egerat. 34 De: ut in illo verſu Virgilii. *Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.* 35 Facinore, ſcilicet *proditionis*. 36 Scilicet *verba*. 37 Jugurtha. 38 Quam. 39 Sentiebat. 40 Participes. 41 Compeſcuerat, extinxerat. 42 Ne aliqua. 43 Ex eâ re, nempe accuſatione Nabdalſæ. 44 Tumultus, aut bellum.

[1] ab rege exercitum [2] ductare, & omnes res exsequi solitus erat, [3] quæ Jugurthæ [4] fesso, aut [5] majoribus [6] adstricto [7] superaverant: [8] ex quo [9] illi gloria, opesque [10] inventæ. Igitur [11] utriusque consilio dies [12] insidiis [13] statuitur: cetera, [14] uti res [15] posceret, [16] ex tempore [17] parari placuit. Nabdalsa ad exercitum profectus; [18] quem [19] inter hiberna Romanorum [20] jussus habebat, ne [21] ager inultis hostibus vastaretur. [22] Is postquam, magnitudine [23] facinoris [24] perculsus, [25] ad tempus non venit, metusque rem impediebat, Bomilcar [26] simul cupidinibus [27] incœpta, [28] patrandi, & [29] timore [30] socii [31] anxius, ne, omisso [32] vetere consilio, [33] novum quæreret; [34] litteras [35] ad eum per homines fideles mittit: [36] in quis [37] mollitiem, [38] socordiamque [39] viri accusare: [40] testari deos, per quos [41] juravisset: monere, ne [42] præmia Metelli [43] in pestem [44] converteret; Jugurthæ exitium [45] adesse: ceterum, [46] suane, an virtute Metelli periret, id [47] modo [48] agitari: proinde [49] reputaret cum animo suo, [50] præmia an [51] cruciatum mallet.

LXXIV. Sed cum eæ litteræ [52] allatæ, [53] forte Nabdalsa, [54] exercito corpore fessus, in lecto quiescebat. [55] Ubi, cognitis [56] Bomilcaris [57] verbis, primò cura, dein, ut [58] ægrum animum solet, somnus [1] cepit.

1 Jugurthâ. 2 Huc illuc sæpius ducere. 3 Scilicet *res*. 4 Lasso, fatigato. 5 Difficilioribus, scilicet *negotiis*. 6 Occupato, detento. 7 Superfuerant. 8 Ex quâ executione. 9 Nabdalsæ. 10 Partæ, scilicet *sunt*. 11 Bomilcaris, & Nabdalsæ. 12 Hoc est, ad insidias regi struendas. 13 Constituitur. 14 Quemadmodum. 15 Postularet, exigeret. 16 Id est, secundum opportunitatem temporis. 17 Disponi. 18 Exercitum, quem *plerumque seorsum ab rege ductare solitus erat*. 19 Id est, inter ea loca, ubi Romani hyemabant. 20 Hoc est, jussu, aut ex mandato Jugurthæ. 21 Numidarum scilicet. 22 Nabdalsa. 23 De insidiis regi struendis incepti. 24 Attonitus. 25 Scilicet *statutum*, hoc est, statuto tempore. 26 *Pariter*. 27 De proditione Jugurthæ. 28 Perficiendi. 29 Propter timorem. 30 Nabdalsæ. An, quem ipse de socio habebat? An, quem socium suum sciebat habere? 31 Sollicitus. 32 Proposito de struendis regi insidiis. 33 Scilicet *consilium*, ut scilicet id regi indicaret. 34 Epistolam. 35 Nabdalsam. 36 Litteris. 37 Inertiam. Ter. Ejiciunda hercle hæc *mollities* animi: nimis me indulgeo. 38 Pusillanimitatem. 39 Nabdalsæ. 40 Testabatur, testescitabat. 41 Nabdalsa. 42 Pollicitationes. 43 In perniciem suam. 44 Mutaret. 45 Imminere: instare. 46 Intellige utriusque, & Bomilcaris & Nabdalsæ. 47 Solum. 48 In quæstione, sive controversiâ esse. 49 Perpenderet. 50 Mercedem à Romanis ob traditum Jugurtham. 51 Pœnam. 52 Scilicet *fuêre ad Nabdalsam*. 53 Fortuitò, casu. 54 Laboribus fatigato. 55 In quo lecto. 56 Qui litteras eas ad Nabdalsam miserat. 57 Scilicet *scriptis*. 58 Molestiâ affectum.

1 Invasit.

[1] cepit. [2] Erat [3] ei Numida quidam [4] negotiorum curator [5] fidus, [6] acceptusque, & omnium [7] consiliorum, [8] nisi [9] novissimi, [10] particeps. Qui postquam allatas litteras audivit, [11] ex consuetudine ratus [12] opera aut ingenio suo [13] opus esse, in [14] tabernaculum [15] introiit: [16] dormiente [17] illo, [18] epistolam, super caput [19] in pulvino [20] temere positam, [21] sumit, ac perlegit; dein [22] propere, cognitis [23] insidiis, [24] ad regem pergit. Nabdalsa, post paullo [25] experrectus, ubi neque epistolam [26] reperit, & rem omnem, ut [27] acta erat, [28] ex perfugis cognovit; primo [29] indicem persequi conatus; postquam id frustra fuit, Jugurtham, [30] placandi gratia, accedit: quæ ipse [31] paravisset facere, [32] perfidia clientis sui præventum: lacrumans obtestatur per amicitiam, [33] perque sua ante fideliter acta, ne [34] super tali [35] scelere suspectum sese haberet.

LXXV. [36] Ad ea [37] rex aliter, [38] atque animo [39] gerebat, placide respondit. Bomilcare, aliisque multis, quos [40] socios insidiarum cognoverat, interfectis, iram [41] oppresserat, [42] ne qua [43] ex eo negotio [44] seditio oriretur.

1 Invasit. 2 Ordo est: Quidam Numida curator negotiorum, erat ei fidus, & acceptus, & particeps omnium consiliorum, nisi novissimi. 3 Nabdalsæ. 4 Rerum Nabdalsæ. 5 Fidelis. 6 Charus, gratus. 7 Consultationum Nabdalsæ. 8 Præterquam. 9 Ultimi, scilicet consilii de prodendo Jugurtha. 10 Conscius. 11 Id est, secundum consuetudinem. 12 Labore, diligentiâ: ut apud Ter. in Andr. Sed, si quid est, quod meâ *opera* opus sit vobis, aut tu plus vides, manebo, ne quid vestrum remorer commodum. 13 Nabdalsæ scilicet. 14 Tentorium, Nabdalsæ. 15 Ingressus. 16 Id est, cùm ille dormiret. 17 Nabdalsâ. 18 Litteras, quas Bomilcar ad Nabdalsam miserat. 19 Capitis fulcro, sive sustentaculo: *Pulvinus* enim (dicitur etiam *pulvinar*) est id, quod dormientium capiti subjicitur, seu quo dormientium capita fulciuntur: quasi *pluminus*, nomen habens à *plumis*, ex quibus solet confici. In hisce pulvinaribus collocabantur simulachra Deorum. 20 Inconsultè, inconsiderate. Ter. Vide ne quid *temerè* agas. 21 Apprehendit, capit. 22 Cito, festinanter. 23 Quas scilicet Bomilcar & Nabdalsa illi struxerant. 24 Jugurtham. 25 Id est, per se è somno excitatus. 26 Invenit. 27 Gesta à Numida illo, negotiorum Nabdalsæ curatore. 28 Hoc est, ex iis, qui perfugerant ad Nabdalsam, ut nunciarent, Numidam illis obviam venisse. 29 Intellige Numidam illum, qui & abstulerat epistolam, & proditionem regi indicaverat. 30 Hoc est, ut placaret regem. 31 Constituisset. 32 Violatione fidei. *Perfidus* enim is dicitur, qui fidem violat, sive prodit. Benè eum *perfidum* vocat, quippe qui in heri sui damnum id fecerit, cum, quali animo ille in regem esset, nesciret. 33 Propter ea, quæ egerat. 34 De: ut in illo versu Virgilii. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.* 35 Facinore, scilicet *proditionis*. 36 Scilicet *verba*. 37 Jugurtha. 38 Quam. 39 Sentiebat. 40 Participes. 41 Compescuerat, extinxerat. 42 Ne aliqua. 43 Ex eâ re, nempe accusatione Nabdalsæ. 44 Tumultus, aut bellum.

retur. [1] Neque [2] post id locorum Jugurthæ di
nox ulla quieta fuit: neque loco, neque [3] mor
quam, aut tempori satis [4] credere: cives, [5]
que [6] juxta metuere: circumspectare omnia,
strepitu [7] pavescere, [8] alio, atque alio loco sa
tra decus regium noctu requiescere: interdum
[9] excitus [10] arreptis armis tumultum facere: it
dine, quasi [11] vecordia, [12] exagitari.

LXXVI. Igitur Metellus, [13] ubi [14] de casu B
ris, & [15] indicio [16] patefacto [17] ex perfugis co
rursus tanquam ad [18] integrum bellum cunct
festinatque. Marium, [19] fatigantem [20] de prof
simul & invitum, & offensum sibi parum [21] i
ratus, [22] domum [23] dimittit. Et [24] Romæ
litteris, quæ [25] de Metello ac Mario missæ eran
nitis, volenti animo [26] de ambobus [27] acc
[28] Imperatori nobilitas, quæ antea [29] decori
[30] invidiæ esse: at [31] illi alteri generis [32] h
[33] favorem addiderat: ceterum [34] in utroqu
[35] studia [36] partium, [37] quam bona, aut m
[38] moderata. Præterea [39] seditiosi magistratu
gum exagitare, Metellum omnibus [41] con

1 Ordo est: Neque dies, aut nox ulla fuit Jugurthæ quieta post id. 2 Quod dictum est, hoc est, post responsum datum Naïdalsæ, & necem Bomilcaris, & consciorum ejus. 3 Alicui homini 4 Confidere. 5 Romanos. 6 Pariter, sine discrimine. 7 Pavescebat, tremebat. 8 Id est, in diversis locis. 9 Excitatus excussus. 10 Apprehensis

tem ei concedit abeund
24 Qui erat Romæ.
de rebus, seu dissensior
26 Scilicet de Mario, qu
tus esset Metellum, & de
qui in crimen citaretur.
ea, quæ scripta erant.
tello. 29 Ad decus,
30 Ad invidiam.
32 Ignobilitas abjectio

[1] capitis [2] arcessere, Marii virtutem in [3] majus [4] celebrare. Denique plebes sic [5] accensa, ut [6] opifices, [7] agrestesque omnes, [8] quorum res, fidesque in manibus sitæ erant, relictis [9] operibus [10] frequentarent Marium, & [11] sua necessaria [12] post illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilitate, [13] post multas tempestates [14] novo homini consulatus [15] mandatur: & [16] postea [17] populus à Tr. pl. Manlio Mantino rogatus, quem vellet [18] cum Jugurtha bellum [19] gerere, [20] frequens [21] Marium jussit. Sed Senatus paullo ante Metello Numidiam [22] decreverat. [23] ea res [24] frustra fuit.

LXXVII. Eodem tempore Jugurtha, amissis amicis, [25] quorum [26] plerosque [27] ipse [28] necaverat; ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad [29] regem Bocchum profugerant; cum neque bellum geri sine [30] administris posset, [31] novorumque [32] fidem in tanta perfidia veterum experiri [33] periculosum duceret, [34] varius [35] incertusque [36] agitabatur: neque [37] illi [38] res, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat: [39] itinera, præfectosque [40] in dies mutare: [41] modo adversum hostes, interdum in solitudines [42] pergere: sæpe in fuga, at post paullo spem in armis habere: dubitare, [43] virtuti an [44] fidei popularium

1 Id est, pœnâ capitis. 2 Accusare. 3 Hoc est, majorem Marii virtutem prædicando, quam reipsâ erat, sive augendo eam. 4 Celebrem facere. 5 Studio in Marium. 6 Opera facientes mœchanica. 7 In agro vivere soliti. 8 Id est, quorum opes: & credulitates (quibus ipsis credebatur) in manuali opere seu manuum mercede sitæ erant. Q. d. Ejusmodi opifices agrestesque frequentabant Marium, quibus nihil erat, undè aut ipsis vivendi, aut debita solvendi potestas erat, nisi quod vel in agris, vel officinis manuum mercede comparaverant. 9 Opificiis, & laboribus suis. 10 Id est, frequentes, & multi numero comitarentur. 11 Scilicet *negotia*. 12 Illius honori postponerent. 13 Post multa tempora, quibus homo novus non erat creatus consul. 14 Mario, qui nunquam consulatum adeptus fuerat, nec majores ejus. 15 Attribuitur. 16 Scilicet, quam Marius consulatum adeptus erat. 17 Romanus. 18 Id est, contra Jugurtham; ut suprà: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Jugurthâ, rege Numidarum, gessit.* 19 Exercere. 20 Scilicet *populus*. 21 Bellum cum Jugurthâ gerere. 22 Communi decreto assignaverat. 23 Decretum Senatus. 24 Irrita habita & vana, quia Marius (ut ex progressu patebit) in Numidiam exercitum parabit. 25 Amicorum. 26 Plurimos, ut Bomilcarem, ejusque consilii participes. 27 Jugurtha. 28 Interfecerat. 29 Mauritaniæ. 30 Auxiliariis. 31 Amicorum, aut administrorum. 32 Fidelitatem explorare. 33 Periculis plenum æstimaret. 34 Multa cogitando. 35 Dubius quid-nam inceptaret. 36 Volvebatur. 37 Jugurthæ. 38 Negotium. 39 Profectiones. 40 Quotidiè, per singulos dies. 41 Interdum. 42 Pergebat, proficiscebatur. 43 Virtuti fautorum, [illegible]. 44 Fidelitati.

omnibus prœliis magis pedes, quam arma, tut

LXXVIII. Ea fuga Jugurtha [10] impensius mo suis [11] diffidens, cum perfugis, & parte equitatus litudines, dein Thalam pervenit, id oppidum r & [13] opulentum: [14] ubi plerique thesauri, filic ejus multus pueritiæ [15] cultus erat. Quæ postqı tello comperta sunt, quamquam inter Thalam que proximum, in spatio [16] millium quinquagi [17] arida, atque [18] vasta esse cognoverat; tamen f trandi belli, si [20] ejus oppidi potitus foret, omı peritates supervadere, ac [22] naturam etiam, [23] aggreditur. Igitur omnia jumenta [24] sarcin jubet, [25] nisi frumento dierum x. ceterum [26] utre do, & alia [28] aquæ idonea [29] portari. Prætere quirit ex agris [31] quam plurimum potest [32] dom ris: [33] eoque imponit vasa cujusque modi, sed que [35] lignea, collecta ex [36] tuguriis Numidar hoc [37] finitimis imperat, qui se post regis fugan lo dediderant, quam plurimum quisque aquæ p

1 Se vertebat. 2 Dilationes, quas rium exonerari, relevari

diem, locumque, ubi [1] præsto forent, [2] prædicit. Ipse ex flumine, [3] quam proximam [4] oppido aquam esse supra diximus, jumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Dein ubi [5] ad id loci ventum, [6] quo Numidis [7] præceperat; & castra posita, munitaque sunt; tanta [8] repente [9] cœlo missa [10] vis aquæ dicitur, ut ea [11] modo exercitui satis [12] superque foret. Præterea [13] commeatus [14] spe amplior: quia Numidæ [15] sicuti plerique in nova deditione, [16] officia intenderant. Ceterum milites religione pluvia magis usi: eaque res multum [17] animis eorum addidit. Nam [18] rati [19] sese diis immortalibus curæ esse, dein [20] postero die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. [21] Oppidani, qui se [22] locorum asperitate munitos crediderant, magna atque insolita re [23] perculsi, [24] nihilo segnius bellum parare: [25] idem [26] nostri facere.

LXXIX. Sed [27] rex [28] nihil jam Metello infectum credens, [29] quippe qui omnia arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipsam, [30] ceteris imperitantem, industria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; [31] neque postea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus: simulabat sese [32] negotii gratia properare: ceterum [33] proditionem timebat, [34] quam vitare posse celeritate putabat. Nam [35] talia consilia [36] per otium & [37] ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos [38] prœlio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, [39] vallo fossaque mœnia [40] circumvenit. Dein jubet locis

1 Præsentes. 2 Constituit. 3 Id est, quod flumen. 4 Thalæ. 5 Id est, ad eum locum. 6 Ad quem. 7 Scilicet ut venirent; nam *diem, locumque, ubi præstò forent prædixerat.* 8 Subitò. 9 Ex cœlo. 10 Abundantia. 11 Solummodò. 12 Hoc est, & plus quam satis. 13 Victualia, cibus pro exercitu, scilicet *erat.* 14 Abundantior quam speraverat. 15 Scilicet faciunt. 16 Hoc est, intentiùs & diligentiùs officia perfecerant. 17 Animositati. 18 Existimarunt. 19 Id est, Deos immortales curare eos. 20 Sequenti. 21 Thalenses. 22 Quia scilicet *urbs Thala ob aquæ penuriam* inaccessa videbatur. 23 Attoniti. 24 Hoc est, negligentiùs, quam si non fuissent perculsi. 25 Id est, æquali diligentiâ bellum parabant. 26 Romani. 27 Jugurtha. 28 Id est, existimans Metellum omnia posse efficere. 29 Utpote. 30 Scilicet *rebus*, aut *ingeniis.* 31 Et non. 32 Hoc est, ob negotia sua gerenda. 33 Scilicet militibus suis. 34 Proditionem. 35 De faciendâ proditione. 36 Cessationem à negotiis. 37 Id est, temporis commoditate. 38 Id est, paratos ad prælium. 39 Sepimento. 40 Obsidet, circumcingit.

cis ex copia maxime idoneis [1] vineas agere: [2] ſuperque eas [3] aggerem [4] jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus [5] opus & [6] adminiſtros tutari. [7] Contra hæc oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil [8] reliquum fieri. Denique Romani, multo [9] ante labore prœliiſque fatigati, poſt dies quadraginta, quam [10] eo ventum erat, oppido modo potiti: præda omnis [11] à perfugis corrupta. [12] Hi poſtquam murum [13] arietibus [14] feriri, reſque ſuas [15] afflictas vident, aurum, atque argentum, & alia, quæ [16] prima ducuntur, [17] domum regiam [18] comportant: [19] ibi vino, & epulis [20] onerati, illaque, [21] & domum, & [22] ſemet [23] igni corrumpunt: & quas [24] victi [25] ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi [26] volentes [27] pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, orantes [28] uti [29] præſidium, præfectumque [30] eo mitteret: Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, [31] factioſum, [32] novis rebus [33] ſtudere; [34] adverſum [35] quem neque imperia magiſtratuum, neque leges [36] valerent, [37] ni [38] id feſtinaret, in ſummo periculo [39] ſuam ſalutem, [40] illorum ſocios fore. Nam [41] Leptitani [42] jam inde à principio belli Jugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam [43] miſerant, amicitiam [44] ſocietatemque

[1] ſo-

1 Id eſt, machinas bellicas, vinearum inſtar, admovêri 2 Vineas, in quibus milites latebant. 3 Cumulum terræ aggeſtæ ſeu apportatæ. 4 Jactis fundamentis ſtatuere. 5 Inceptum de vineis & aggeribus. 6 Milites. 7 Incepta Metelli. 8 Relictum. 9 Scilicet quam oppido potirentur. 10 Ad id oppidum. 11 Id eſt, ab iis qui primò Metellum ſecuti erant, & deinde ad Jugurtham profugerant. 12 Perfugæ. 13 Machinis bellicis, habentibus in anteriori parte cornua ferrea acuta, quibus muri urbium frequenti ictu feriuntur & evertuntur, ut arietes cornibus ſuis obſtantes: Virg. - - - *Labat ariete crebro Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.* 14 Subrui. 15 Deploratas, miſeras. 16 Præſtantiſſima bona æſtimantur. 17 Id eſt, in ipſam regiam, quam Jugurtha ibi habebat, *ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ cultus erat*: ut pauló ante dixit. 18 Simul portant. 19 In domo regiâ. 20 Gravati. 21 Regiam. 22 Seipſos. 23 Id eſt, comburunt. 24 A Romanis. 25 Hoc eſt, ſi fuiſſent victi. 26 Spontanei. 27 Perſolvêre. 28 Ut. 29 Cuſtodiam militum. 30 Ad illud oppidum Leptim. 31 Seditioſum. 32 Id eſt, ad renovationem rerum, ut ſcilicet relictis Romanis ad Jugurtham reverterentur. 33 Diligentem operam dare. 34 Contra. 35 Hamilcarem, hominem nobilem & factioſum. 36 Aliquid poſſent. 37 Niſi. 38 Mittere ſcilicet ad oppidum Leptim præſidium, & præfectum. 39 Intellige legatorum, à Metello hoc petentium. 40 Romanorum. 41 Cives & incolæ oppidi Leptis. 42 Statim. 43 Scilicet *legatos*. 44 Communionem fortunæ & periculi populi Romani. *Societas* enim eſt communio fortunæ, & periculi participatio: quæ fit, cum ſocium ad aliquod negotium gerendum nobis adjungimus.

Hac

[1] rogatum. [2] Dein, ubi ea [2] impetrata semper boni, fidelesque mansere: & cuncta à Bestia, Albino, Metelloque imperata [3] nave fecerant. Itaque ab imperatore facile, [4] quæ petebant, adepti. Emissæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius præfectus.

LXXX. [5] Id oppidum [6] ab Sidoniis [7] conditum est, [8] quos [9] accepimus [10] profugos ob [11] discordias civiles, navibus [12] in eos locos venisse; ceterum situm [13] inter duas Syrtes: [14] quibus nomen ex * re inditum. Nam duo sunt [15] sinus prope in extrema Africa, [16] impares magnitudine, [17] pari [18] natura: [19] quorum [20] proxima terræ [21] prætalta sunt, cetera, [22] uti [23] fors tulit, alta; alia [24] in tempestate [25] vadosa. Nam [26] ubi mare magnum esse, & [27] sævire cœpit ventis, [28] limum, [29] arenamque, & [30] saxa ingentia fluctus trahunt; ita [31] facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. [32] Ejus civitatis lingua modo [33] conversa [34] connubio Numidarum: legum, cultusque pleraque Sidonica: quæ [35] eo facilius retinebant, quod procul ab

1 Hoc est, ut rogarent, peterent. 2 Scilicet à consule, & Senatu. 3 Strenue, & seduliter. 4 Nempe præsidium, & præfectum. 5 Leptis. 6 Populis Phœnices regionis. *Sidon* enim urbs est Phœnices, cum Tyro & vetustate certans & claritate. 7 Ædificatum. 8 Sidonios. 9 Intelleximus. 10 Id est, à patriâ sua procul fugientes. 11 Seditiones. 12 Ubi scilicet Leptis condita est. 13 Duo loca periculosam arenam attrahentia, in quibus ferè navigantes submerguntur. 14 Syrtibus. * Hoc est, ex effectu, aut (ut paulò post loquitur Sallustius ipse) *ab tractu*, sive a *trahendo*: vox enim *Syrtes* derivata est à Græco verbo σύρω quod significat *traho*; inde quoque σύρμα deducitur, id est, tractus, aut vestis longa, quâ trahitur. 15 Anguli maris. 16 Inæquales. 17 Æquales. 18 Quia ambæ attrahunt arenas. 19 Sinuum. 20 Proximæ partes. 21 Valdè alta. 22 Ut. 23 Casus ventorum, aut aquarum. 24 Quando arenæ auferuntur. 25 Habentia multa vada. 26 Cum. 27 Agitari, & intumescere. 28 Lutum. 29 Pulverem tenuissimum & minutissimum, non cohærentem, aridum: ideòque quidam nomen *arena* ab *ariditate* deductum judicant. Alii ab *hærendo* appellatum existimant, & idcircò scribunt per aspirationem: vel, quòd sibi invicem propter tenuitatem *cohæreat*; vel quod cum calce mista parietibus *inhæreat*. Aliquando *arena* sumitur pro amphitheatro, sive loco, in quo gladiatores pugnabant. Ovid *Scilicet ut vilius reperit gladiator arenam*. Et sic sumitur contentum pro continente: *arenâ* enim spargi amphitheatrum solebat, ne vel pugnantes fœdarentur cruore occisorum; vel cruor sparsus spectantibus esset horrori, præsertim in gladiatorum dimicatione: propter quod parata semper erat juvenum multitudo cum scopis, qui arenam verterent, cruoremque obtegerent. Hinc *Arenarii* dicti sunt gladiatores, qui in arenâ depugnabant. per similitudinem quoque *arena* sumitur pro foro, quia illic sic depugnabant actores causarum, ut in *arena* gladiatores digladiabantur. Ab *arenâ* fit *arenosus*, quod arenâ abundat. 30 Id est, saxa valdè magna. 31 Figura. 32 Leptis. 33 Mutata in Numidicam linguam. 34 Conjugio Numidarum. 35 Propterea.

ab imperio [1] regis ætatem agebant. [2] Inter illos, & [3] frequentem Numidiam inculti [4] vastique loci erant.

LXXI. [5] Sed quoniam [6] in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, [7] egregium, atque [8] memorabile [9] facinus [10] duorum Carthaginensium [11] memorare. [12] eam rem nos [13] locus admonuit. Qua tempestate Carthaginenses [14] pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenses quoque [15] magni, atque [16] opulenti fuere. Ager in medio [17] arenosus, [18] una specie: neque flumen, neque mons erat, qui fines eorum [19] discerneret: quæ res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes sæpe fusæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum [20] attriverant; veriti ne [21] mox victos, victoresque defessos alius aggrederetur, [22] per inducias [23] sponsionem faciunt, uti [24] certo die [25] legati domo [26] proficiscerentur: quo in loco inter se obvii fuissent, [27] is communis utriusque populi [28] finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quibus nomen Philænis erat, [29] maturavere iter [30] pergere: Cirenenses [31] tardius [32] iere. Id [33] socordiane, an casu acciderit, [34] parum [35] cognovi. Ceterum solet [36] in locis illis tempestas [37] haud secus, [38] atque [39] in mari, retinere. Nam, ubi per loca [40] æqualia, & [41] nuda gignentium ventus [42] coortus arenam [43] humo excitavit, [44] ea

magna

1 Jugurthæ. 2 Leptitanos. 3 Habitatam: sic *oppidum frequens* dicitur, ubi multi homines habitant. 4 Habitati. 5 Sallustius hoc loco per digressionem de aris Philænorum narrationem incipit. 6 Id est, in descriptionem harum regionum. 7 Præclarum, non vulgare. 8 Memoratu dignum. 9 Factum. 10 Fratrum Philænorum. 11 Narrare. 12 Scilicet *memorare*. 13 Inceptus de Leptitanis, & Syrtibus. 14 Asiæ ferè toti dominabantur. 15 Præclari. 16 Divites. 17 Arenâ abundans, 18 Unius coloris. 19 Separaret. 20 Per cædes oppresserant, imminuerant. 21 Paulò post. 22 Tempore induciarum. 23 Pactionem de dirimendâ controversiâ ac lite. 24 Horâ constitutâ. 25 Carthaginensium & Cyrenensium. 26 Egrederentur, discederent. 27 Locus 28 Scilicet *imperii*, 29 Festinavere. 30 Perficere. 31 Lentius, aut etiam serius. 32 Pro ivère, iter fecerunt. 33 Ignaviâ. 34 Non compertum habeo 35 Ego Sallustius. 36 Propter agitatam arenam. 37 Non aliter. 38 Quam. 39 Quia contra ventum navigari nequit. 40 Plana. 41 Id est, expertia rerum, quæ aliquid generent: nullæ enim illic arbores aut herbæ nascuntur, ideòque venti impetus ab iis impediri nequit. 42 Simul ortus. 43 E terra. 44 Arena.

magna vi [1] agitata, [2] ora, oculosque implere solet, ita [3] prospectu impedito, [4] morari iter. Postquam Cyrenenses [5] aliquanto [6] posteriores se esse vident, & ob [7] rem [8] corruptam [9] domi pœnas metuunt; [10] criminari Carthaginenses, ante tempus domo digressos; [11] conturbare rem; denique omnia malle, quam [12] victi abire. Sed cum [13] Pœni aliam [14] conditionem, tantummodo [15] æquam, peterent, [16] Græci optionem Carthaginensium [17] faciunt; ut vel [18] illi, quos fines populo suo peterent, ibi vivi [19] obruerentur; vel [20] eadem conditione [21] sese, [22] quem in locum vellent, processuros. Philæni, conditione [23] probata, seque, vitamque suam reipublicæ condonavere: ita vivi obruti. Carthaginenses in eo loco Philænis fratribus aras consecravere: aliique [24] illis [25] domi honores instituti. Nunc [26] ad rem redeo.

LXXXII. Jugurtha postquam, amissa Thala, nihil satis firmum contra Metellum putat; [27] per magnas solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum [28] ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. [29] Eorum multitudinem [30] in unum [31] cogit: ac [32] paullatim [33] consuefacit [34] ordines habere, [35] signa sequi, [36] imperium observare, item alia [37] militaria facere. Præterea [38] regis Bocchi [39] proximos magnis muneribus, & majoribus promissis [40] ad studium sui perducit; quis adjutoribus [41] regem [42] aggressus, impellit, uti adversum Romanos

1 Mota. 2 Faciem, pars pro toto. 3 Visu eorum, qui ire cupiunt. 4 Retinêre. 5 Scilicet quam Philæni erant. 6 Longiores à metâ destinatâ. 7 De quâ contendebant. 8 Violatam; quia tardius iêre. 9 A principibus suis paratas. 10 Criminando dicere. 11 De quâ inter se convenerant. 12 Scilicet à Carthaginiensibus. 13 Carthaginenses. 14 Pactionem de dirimendâ lite. 15 Æquè facilem. 16 Cyrenenses. 17 Proponunt. 18 Carthaginenses. 19 Sepelirentur. 20 Ut scilicet vivi illic obruerentur. 21 Cyrenenses. 22 Scilicet populo suo finem esse imperii. 23 Acceptâ. 24 Philænis fratribus. 25 Id est, in civitate Carthaginensi. 26 Ad historiam. 27 Per magna loca solitaria & deserta. 28 Indomitum. 29 Gætulorum. 30 Locum. 31 Congregat. 32 Pedetentim, sensim. 33 Consuetos facit. 34 Militares scilicet, quos in agmine atque acie servarent. 35 Vexilla. 36 Hoc est, animadvertere, quid & quando imperaretur. 37 Id est, quæ ad militiam pertinebant. 38 Mauritaniæ. 39 An familiaritate? an veró sanguine? 40 Ad favorem ipsius Jugurthæ allicit. 41 Bocchum. 42 Insidiosè accedens.

opibus, quisque quam plurimas uxores, u
alii plures habeant; sed [14] reges [15] eò amp
[16] animus [17] multitudine [18] distrahitur; null
socia obtinet: [20] pariter omnes [21] viles sunt.

LXXXIII. Igitur in locum [22] ambobus placi
citus [23] conveniunt. [24] Ibi, [25] fide data, &
Jugurtha Bocchi animum [26] oratione accendit
nos injustos, [27] profunda avaritia, communes
hostes esse; eandem [28] illos caussam belli cur
habere, quam secum, & cum aliis gentibus: l
imperitandi, quis omnia regna [29] adversa f
[30] sese, [31] paullo ante [32] Carthaginienses, ite
gem Persen, [34] post, [35] uti quisque [36] opule
videatur; ita Romanis hostem fore. His, a
talibus dictis, ad Cirtam oppidum iter con
quod [37] ibi Q. Metellus [38] prædam, [39] captivo
[40] impedimenta locaverat. Ita Jugurtha [41] rat
capta urbe operæ pretium fore; aut, si [42] R
[43] auxilio suis venisset, prœlio [44] sese certatur

1 Propterea. 2 Inclinatius. 24 In eo loco. 25 Id
3 Scilicet factum. 4 Quia. 5 Ut promissione de servan
peterent. 6 Id est, quam petitio 26 Quæ in se non e

callidus id modo [1] festinabat, Bocchi [2] pacem imminuere; ne [3] moras agitando, [4] aliud, quam bellum, mallet.

LXXXIV. [5] Imperator postquam de [6] regum societate cognovit, non [7] temere, neque uti sæpe jam victo Jugurtha [8] consueverat, omnibus locis pugnandi [9] copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta castris munitis, [10] reges opperitur; melius esse ratus, cognitis Mauris, quoniam [11] is novus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim [12] Roma per litteras certior fit, provinciam Numidiam Mario [13] datam. Nam consulem factum ante [14] acceperat. Quibus rebus [15] supra bonum atque honestum perculsus, neque lacrumas [16] tenere, neque [17] moderari [18] linguam: vir egregius [19] in aliis artibus, nimis [20] molliter [21] ægritudinem pati. Quam rem alii [22] in superbiam vertebant: [23] alii [24] bonum ingenium contumelia [25] accensum esse: multi, quod jam [26] parta victoria ex manibus eriperetur: [27] nobis satis cognitum, [28] illum magis honore Marii, quam [29] injuria sua [30] excruciatum, neque tam [31] anxie laturum fuisse, si [32] adempta [33] provincia alii, quam Mario, traderetur.

LXXXV. Igitur [34] eo dolore impeditus, & quia [35] stultitiæ videbatur, [36] alienam rem periculo suo curare, legatos ad Bocchum mittit, [37] postulatum, ne sine caussa hostis populo Romano fieret: habere [38] eum magnam [39] copiam societatis amicitiæque [40] conjungendæ, [41] quæ [42] potior [43] bello esset; quamquam [44] opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum [45] sumi facile,

[1] cete-

1 Festinando intendebat. 2 Pacem cum Romanis condendam irritam facere. 3 Dilationes faciendo. 4 Nempe pacem. 5 Metellus. 6 Bocchi & Jugurthæ. 7 Inconsulte. 8 Scilicet *facere*. 9 Facultatem, occasionem uberem. 10 Bocchum, & Jugurtham exspectat. 11 Maurus. 12 Id est, ab urbe Româ. 13 Assignatam. 14 Intellexerat. 15 Hoc est, ultra quam bonum aut honestum erat. 16 Continêre. 17 Refrænare. 18 A maledictis. 19 In aliis virtutibus. 20 Muliebriter. 21 Animi dolorem. 22 Metelli. 23 Scilicet *dicebant*. 24 Ingenuum, nobile. 25 Irâ inflammatum. 26 Acquisita. 27 Mihi Sallustio. 28 Metellum. 29 Id est, sibi factâ. 30 Afflictum. 31 Molestè. 32 Erepta Metello. 33 Numidica. 34 Id est, eâ ægritudine, quam ex prælatione Marii contraxerat. 35 Scilicet *esse*, id est, pertinêre ad stultitiam. 36 Rem ad alium, hoc est, Marium pertinentem. 37 Ut postularent, peterent. 38 Bocchum. 39 Occasionem, facultatem. 40 Cum populo Romano. 41 Societas & amicitia. 42 Melior. 43 Quam bellum. 44 Divitiis. 45 Assumi, inchoari.

1 Sed.

Rurius [24] imperator, [25] contra postulata Bocc
cios mittit. [27] Ille [28] probare partim, alia
Eo modo, sæpe [30] ab utroque missis remiss
tiis, tempus [31] procedere, & [32] ex Metell
bellum intactum [33] trahi.

LXXXVI. [34] At Marius, uti supra dix
pientissima plebe consul factus, postquam
vinciam Numidiam populus jussit, antea
festus nobilitati, [38] tum vero [39] multus, a
rox [41] instare: [42] singulos [43] modo, mod
[44] lædere: [45] dictitare, sese consulatum e
lis spolia cepisse: alia præterea [46] magnific
& [48] illis [49] dolentia: interim, quæ [50] bello c

1 Sed. 2 Summâ cum difficultate: opponitur enim τῷ *facile*. 3 Finiri. 4 Scilicet *belli*. 5 Scilicet *bellum*. 6 Cuilibet. 7 Non strenuo, pigro. 8 Absolvi. 9 Provideret, prospiceret. 10 Neve. 11 In flore seu vigore existentes. 12 Opes. 13 Desperatis, scilicet *rebus*. 14 Dicta Metelli. 15 Bocchus. 16 Comiter, benignè. 17 Respondet. 18 Cum populo Romano. 19 Infortuniorum, status. 20 Facultas *societatis, amicitiæque com-*

cupientissimâ, post
jussit ei Numidiam p
bernandam, jam ant
bilitati, tum verò
ferox instare. 35 Mar
gubernandam: ubi n
propriè dici jubēre:
decernere. 37 Iratu
tum maximè, cum
consul, tantique bel
39 Immodestus, vehe
vus. 41 Urgēre.
42 Interdum. 43 La

prima habere; [2] postulare legionibus supplementum: auxilia à populis, & regibus, [4] sociisque [5] arcessere: præterea ex Latio fortissimum quemque, plerosque [6] militia, paucos [7] fama cognitos accire, & [8] ambiundo cogere homines [9] emeritis stipendiis secum [10] proficisci. Neque illi Senatus, quamquam [11] adversus erat, de ullo negotio abnuere audebat: ceterum [12] supplementum etiam lætus [13] decreverat: quia, neque plebi militiam volenti putabatur, & Marius aut belli usum, aut [14] studium vulgi [15] amissurus. sed [16] ea res frustra [17] sperata. Tanta [18] lubido cum Mario eundi plerosque invaserat, sese quisque præda [19] locupletem fore, victorem domum rediturum, alia hujuscemodi animis [20] trahebant, & eos [21] non paullum [22] oratione sua Marius [23] arrexerat. Nam postquam, [24] omnibus, quæ postulaverat, decretis, milites [25] scribere vult, hortandi caussa, simul & [26] nobilitatem, uti consueverat, [27] exagitandi, [28] concionem [29] populi advocavit. deinde hoc modo [30] disseruit.

LXXXVII. „Scio ego, [31] Quirites, [32] plerosque „non iisdem [33] artibus [34] imperium à vobis pe„tere, &, postquam adepti sunt, [35] gerere: [1] primo

1 Præcipua, & maximè sibi curanda existimare. 2 Hoc est, petebat à Senatu ut justum militum numerum conscribere sibi liceret ad legiones, longo bello imminutas, explendas. *Supplementum* enim est, quod ad supplendum rei alicujus numerum submittitur: undè *militum & remigum* propriè *supplementa* dicuntur, quæ ad justum numerum explendum succenturiantur: derivatur enim à verbo *suppleo*, hoc est, in deficientis locum aliquid substituo. Justus autem legionum numerus ante C. Marii tempora ex quatuor militum millibus constabat. 3 Milites auxiliarios. 4 Imperii Romani. 5 Advocare. 6 Quia cum ipsis militaverat. 7 Per famam. 8 Blandè orando. 9 Stipendiis peractis, seu qui debita militiæ tempora compleverant. *Emeritum stipendium* (passive sumptum) est, quod peractum est, cum jam milites missionem, ut veterani, impetraverunt. *Emeriti milites* nominantur, qui militiâ perfuncti, & ab eâ liberati, vacationem jam habent. Intelligit ergo hoc loco Sallustius eos, qui jam militiâ perfuncti, & ob senium rude donati erant. 10 In bellum. 11 Contrarius, inimicus. 12 Legionum. 13 Communi omnium decreto concesserat. 14 Favorem. 15 Id est, quod amitteret. 16 Quod scilicet *neque plebe militiam volente putabatur Marius aut belli usum, aut studia vulgi amissurus.* 17 Scilicet *fuit.* 18 Cupiditas proficiscendi in bellum. 19 Divitem futurum esse. 20 Secum meditabantur. 21 Id est, multum. 22 Adhortatione oratoriâ in sequenti concione. 23 In spem intentos fecerat. 24 Id est, postquam omnia, quæ postulaverat, decreto Senatus illi concessa erant. 25 Congregare ad supplementum legionum. 26 Nobiles. 27 Vexandi. 28 Multitudinem. 29 Romani. 30 Id est, disertè orationem habuit. 31 Cives Romani. 32 Plurimos. 33 Mediis. 34 Intellige consulatum & præturam. 35 Administrare.

, [1] primo [2] industrios, [3] supplices, [4] modicos esse
, [5] dein per [6] ignaviam, & [7] superbiam ætatem agere.
, [8] sed mihi [9] contra videtur. Nam, [10] quo universa re-
, publica [11] pluris est, quam consulatus, aut prætura,
, [12] eo majore cura [13] illam administrari, quam [14] hæc
, peti debere. [15] Neque me fallit, quantum cum maxi-
, mo beneficio vestro [16] negotii sustineam. Bellum pa-
, rare, simul & [17] ærario parcere, cogere ad militiam
, eos, quos nolis [18] offendere; domi, forisque om-
, nia curare; & ea agere inter invidos, [19] occur-
, santes, factiosos, [20] opinione, Quirites, aspe-
, rius est. Ad hoc, [21] alii si [22] deliquere, vetus
, nobilitas, [23] majorum facta fortia, cognatorum
, & affinium opes, [24] multæ clientelæ, omnia hæc
, [25] præsidio adsunt: mihi spes omnes [26] in memet sitæ,

, [1] quas

1 Cum scilicet petunt à vobis. 2 Diligentes, solertes. 3 Suppliciter orantes. 4 Modestos, absque ullâ magnificentiæ suæ ostentatione. 5 Ubi scilicet imperium adepti sunt. 6 Pigritiam: & opponitur τῷ *industrios*. 7 Fastum: & opponitur τοῖς *supplices* & *modicos*. 8 Hinc vidêre est, Marium hoc suo exordio captare Senatus benevolentiam, petitam à modo imperii administrandi. 9 Id est, contrario modo esse faciendum. 10 Quantò 11 In majori pretio habetur, pluris æstimatur; ut in illo Plauti: *Pluris testis est* oculatus unus, quam auriti decem. Sic paulo post dicet Marius: *nunc vos existimate, facta, an dicta* pluris sint. *Sum* enim aliquando pretium importat, idem ferme significans quod valeo, æstimor: in quâ significatione regit genitivum: ut in exemplis jam positis vidêre est. Aliquando importat dominium seu possessionem; & tum eundem exigit casum. Virg. *Dic mihi Damœta, cujus pecus, an Melibœi*, scilicet *est*. Regit item genitivum, quando proprietatem sive possessionem significat, idque in tertiâ tantum personâ singularis numeri: ut apud Cic. 1. De Officio. *Adolescentis est*, majores natu vereri, hoc est, est proprium & officium adolescentis. Aliquando construitur cum dativo, & tum significat habeo: Virg. Sunt mihi *bis septem præstanti corpore Nymphæ*. Id est, habeo bis septem præstanti corpore Nymphas. Construitur interdum etiam cum altero dativo, & tum ferè exponi solet per verbum *afficio*: sic dicit Cic. 1. Offic. Ampla domus *dedecori domino sæpe fuit*: id est, ampla domus sæpe affecit dominum dedecore. Ponitur aliquando pro licet, sed in tertiâ tantum personâ singularis numeri: ut apud Virg. *Nec non & Tityon terræ omnipotentis alumnum cernere erat*; id est, licebat. Appellatur autem *Sum, es, est*, à Grammaticis verbum substantivum, quia per se substat, nec ullius alterius verbi adminiculo eget, & in ipsum cætera verba resolvuntur: cùm enim cætera omnia verba aut *actionem* importent aut *passionem*, solum est verbum, quòd substantivum rei denotat: ut, Ego lego: id est, ego *sum* qui lego: Tu dicebas, id est, tu *es* qui dicebas: & sic de cæteris. 12 Tantò. 13 Universam rempublicam. 14 Consulatum scilicet & præturam. 15 Id est, non latet me, certo scio. 16 Oneris, laboris geram, administrem. 17 Publico thesauro, ne exhauriatur. 18 Lædere, seu contumeliâ afficere. 19 Cuilibet rei obsistentes. 20 Difficilius, quam quisquam opinari posset. 21 Consules, qui ante me fuere nobiles. 22 Peccaverunt. 23 Progenitorum. 24 Multi clientes. 25 Defensioni. 26 In me ipso, me solo positæ.

1 Spes

[1] quas necesse est & [2] virtute & [3] innocentia [4] tutari. nam [5] alia [6] infirma sunt. Et illud intelligo, Quirites, omnium ora in me conversa esse, æquos, bonosque [7] favere: [8] quippe benefacta mea reipublicæ [9] procedunt: nobilitatem [10] locum invadendi quærere. [11] Quo mihi acrius adnitendum est, [12] uti neque vos capiamini, & [13] illi [14] frustra sint. [15] Ita ad hoc ætatis à pueritia fui, ut omnes labores, pericula consueta habeam. Quæ [16] ante vestra beneficia [17] gratuito faciebam, [18] ea [19] uti, accepta mercede, [20] deseram, [21] non est consilium, Quirites. [22] Illis difficile est [23] in potestatibus temperare, qui [24] per ambitionem sese probos simulavere: mihi, qui [25] omnem ætatem in optimis artibus egi, bene facere jam ex consuetudine [26] in naturam vertit. [27] Bellum me gerere cum Jugurtha jussistis: quam rem nobilitas [28] ægerrime tulit. Quæso, [29] reputate cum animis vestris, num [30] id mutari melius sit, si [31] quem ex illo [32] globo [33] nobilitatis [34] ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis, hominem [35] veteris prosapiæ, ac multarum [36] imaginum, & [37] nullius stipendii; [38] scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet; sumat aliquem ex populo [39] monitorem officii sui. Ita ple-

rumque

1 Spes meas. 2 Quâ scilicet bona speramus. 3 Quâ à malis nos abstinemus. 4 Defendere. 5 Ut magnæ divitiæ, aut studia & favor populi. 6 Invalida mihi, eò quòd iis caream. 7 Scilicet *mihi*. 8 Id est, nam præclara mea facinora. 9 Succedunt. 10 Id est, occasionem nocendi mihi. 11 Quocirca vehementius laborandum, conandum est. 12 Id est; ne præter spem & expectationem vestram de me fallamini. 13 Qui scilicet *locum invadendi me quærunt*. 14 Hoc est, frustrentur, ac illorum consilia irrita ac vana sint. 15 Id est, talia ad hanc usque ætatem in quâ nunc sum. 16 Id est, antequam beneficio vestro consul essem creatus. 17 Gratis, sine præmio aut mercede. 18 Benefacta. 19 Ut. 20 Relinquam. 21 Scilicet *meum*, non constitui. 22 Nobilibus. 23 In imperiis, magistratibus modum servare. 24 Id est, imperii affectationem. 25 Hoc est, totam vitam meam in optimis exercitiis militaribus transegi. 26 Hoc est, in naturale temperamentum vertitur, mutatur. 27 Propositio est. 28 Molestissimè passa est. 29 Cogitate, disquirite. 30 Decretum, aut jussum vestrum, ita ut mandetis illud bellum homini nobili. 31 Aliquem. 32 Cœtu, multitudine. 33 Nobilium. 34 Id est, ad hoc bellum Jugurthinum. 35 Antiquæ stirpis. 36 Effigierum: quæ imagines omnium majorum, qui vel in consulatu vel in prætura præclari quippiam commiserant, in ædibus nobilium servabantur, & cum funus efferretur, ad ostentationem ipsum funus præcedebant. 37 Id est, qui nunquam stipendia fecerat, nempe militaverat. 38 Nempe, & sumitur Ironicè. 39 Qui enim moneret seu doceret, quo pacto suo fungeretur officio.

, rumque [1] evenit; ut, quem vos imperare jussistis, i
, sibi imperatorem alium quærat.

LXXXVIII. , At ego scio, Quirites, qui postqu
, consules facti sunt, [2] acta majorum, & [3] Græcoru
, militaria præcepta legere cœperint; [4] homines pr
, posteri. Nam [5] gerere, [6] quam fieri, [7] tempore poste-
, rius, [8] re, atque [9] usu prius est. [10] Comparare nunc
, Quirites, cum [11] illorum superbia me [12] hominem no-
, vum. Quæ [13] illi audire, & legere solent, eorum par-
, tem vidi, [14] alia egomet gessi. quæ [15] illi [16] litteris, ea
, ego [17] militando didici. nunc vos [18] existimate, facta,
, an dicta [19] pluris sint. Contemnunt [20] novitatem
, meam, [21] ego illorum [22] ignaviam. Mihi [23] fortuna,
, [24] illis [25] probra objectantur. Quanquam ego [26] natu-
, ram unam, & communem omnium existimo, sed for-
, tissimum quemque [27] generosissimum esse. Ac si jam
, ex [28] patribus [29] Albini, aut Bestiæ [30] quæri posset,
, me ne, [31] an illos ex se [32] gigni maluerint: quid re-
, sponsuros creditis, nisi, sese liberos quam optimos
, [33] voluisse? Quod si [34] jure me [35] despiciunt; [36] faciant
, idem majoribus suis: quibus, [37] uti mihi, ex vir-
, tute nobilitas [38] cœpit, invident [39] honori meo: er-
, go invideant labori, innocentiæ, [40] periculis etiam
, meis: quoniam [41] per hæc [42] illum [43] cepi. Verum ho-
, mines corrupti superbia, ita ætatem agunt, [44] quasi
vestros

1 Accidit. 2 Res gestas veterum. 3 Id est, Græcorum libros de re militari tractantes. 4 Id est, perversi ordinis, facientes prius, quod posterius faciendum erat, & posterius facientes quod prius faciendum erat. 5 Consulatum administrare. 6 Scilicet *consulem*. 7 Id est, respectu temporis: oportet enim prius fieri quempiam consulem, quam consulatum gerat. 8 Experientiâ. 9 Utilitate: q. d. prius oporteret illos bene gerendo ac administrando consulatui incumbere, quam fieri consules. 10 Conferre. 11 Nobilium. 12 Qui nunquam majores habui in hoc consulatu. 13 Ignavi. 14 Quæ non vidi. 15 Scilicet *didicêre*. 16 Ex scriptis, ex libris. 17 Militiam exercendo, stipendia faciendo. 18 Judicate. 19 *Hoc* est, pluris æstimanda sint. 20 Ignobilitatem. 21 Scilicet *contemno*. 22 Pigritiam. 23 Casus. 24 Nobilibus. 25 Turpia facta exprobrantur. 26 Scilicet *hominum*, quia omnes habent eadem nascendi principia. 27 Nobilissimo genere ortum. 28 Progenitoribus. 29 Nobilium illorum consulum, qui in Africâ rem malè gesserunt. 30 Interrogari. 31 Quos genuerunt, Albinum scilicet & Bestiam. 32 Id est, quod ego fuerim genitus. 33 Scilicet *gignere*. 34 Meritò, propter ignobilitatem 35 Contemnunt, scilicet *nobiles*. 36 Id est, despiciant etiam majores suos. 37 Quemadmodum. 38 Incepta est. 39 Consulatui. 40 Quæ pro totius reipublicæ utilitate suscepi. 41 Per has res, nempe, laborem, innocentiam, & pericula. 42 Honorem. 43 Adeptus sum, obtinui. 44 Quia officio suo non funguntur.

1 Hono-

vestros honores contemnant: ita [1] hos petunt, quasi honeste vixerint. [2] Næ illi [3] falsi sunt, qui diversissimas res pariter exspectant, [4] ignaviæ voluptatem, & [5] præmia virtutis. Atque [6] etiam cum apud vos, aut in Senatu verba faciunt, [7] pleraque majores suos [8] extollunt; [9] eorum fortia facta [10] memorando [11] clariores sese putant; quod [12] contra est. Nam, quanto vita [13] illorum [14] præclarior, tanto [15] horum [16] socordia [17] flagitiosior. Et profecto ita se res habet. majorum gloria [18] posteris quasi, lumen est neque [19] bona [20] eorum, neque [21] mala [22] in occulto patitur. [23] Hujusce rei ego inopiam patior, Quirites. Verum id, [24] quod multo præclarius est, [25] meamet facta mihi [26] dicere licet. Nunc [27] videte, [28] quam iniqui [29] sint. Quod [30] ex aliena virtute sibi [31] arrogant, [32] id mihi ex mea non concedunt: [33] scilicet quia imagines non habeo, & quia mihi [34] nova nobilitas est: [35] quam [36] peperisse [37] certe melius est, quam [38] acceptam corrupisse.

LXXXIX. „ Equidem [39] ego non ignoro, si jam „ mihi

1 Honores. 2 Certè, profecto. 3 Decepti. 4 Id est, ex ignavâ vitâ. 5 Honores. 6 Insuper. 7 Id est, fermè totâ. 8 Efferunt. 9 Majorum suorum. 10 In memoriam revocando, recensendo. 11 Illustriores, celebriores. 12 Contrarium. 13 Majorum. 14 Illustrior. 15 Posterorum, qui apud vos verba faciunt. 16 Ignavia. 17 Turpior. scilicet est. Nec mirum; ut enim turpitudo objectu lucis insignior. atque conspectior fit: sic illa majorum merita. & splendor degenerantium filiorum notas detegunt. Undè verissime Cicero in Officiis suis: *Si quis ab ineunte ætate habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam, aut aliquo casu atque fortunâ; in hunc oculi omnium conjiciuntur, atque in eum, quid agat, quomodò vivat, inquiritur, & tanquam in clarissimâ luce versetur; ita nullum potest esse illius obscurum dictum, aut factum. Et sic in maximâ fortunâ minimum licentia est.* Scivit hoc Claudianus, qui aureos hosce versiculos ad Honorium scribit: *Hoc te præterea crebro sermone monebo, Ut te totius medio telluris in orbe Vivere cognoscas: cunctis tua gentibus esse Facta palam, nec posse dari regalibus unquam Secretum vitiis, nam lux altissima fati Occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes Intrat, & abstrusos explorat fama recessus.* 18 Minoribus, & post eos natis, aut nasciturus. 19 Benefacta. 20 Posterorum. 21 Malefacta. 22 Scilicet esse. 23 Scilicet gloriæ majorum. 24 Quam scilicet niti gloriâ majorum. 25 Propria 26 Dicendo narrare. 27 Considerate. 28 Quantum æquitate carentes, parum æqui. 29 Nobiles scilicet 30 Id est, ex virtute majorum suorum. 31 Vendicant, plus satis sibi tribuunt. *Arrogo* enim significat vendico, plus satis mihi tribuo: cui opponitur *derogo*, id est, detraho, imminuo. Unde *arrogans* dicitur, qui sibi temerè atque insolenter tribuit, quæ in se non sunt. Hinc *arrogantia*, quæ est vitium, per quam temeritas atque impudentia vanam sibi comparat autoritatem. Opponitur *modestia*, quæ est virtus, per quam pudor honestus puram ac stabilem autoritatem acquirit. 32 Gloriam, aut consulatum. 33 Ironicè. 34 Hoc est, jam primum parta. 35 Nobilitatem. 36 Acquisivisse ex propriâ virtute. 37 Revera. 38 A majoribus. 39 Ego scio.

, mihi respondere [1] velint, abunde [2] illis f
, & [3] compositam orationem fore. Sed [4] in
, vestro beneficio, [5] cum omnibus locis me
, [6] maledictis lacerent, [7] non placuit [8] ret
, [9] quis [10] modestiam in conscientiam duceret
, [11] quidem, [12] ex animi mei sententia [13] læd
, nulla oratio. [14] Quippe [15] vera, necess
, [16] prædicet: [17] falsam vita, moresque me
, rant. Sed quoniam vestra consilia accusa
, mihi summum honorem, & [19] maximum
, imposuistis: [20] etiam atque etiam [21] reput
, [22] eorum [23] pœnitendum sit. Non possum
, causa, [25] imagines, neque triumphos, au
, tus majorum meorum ostentare: at [26] si res
, hastas, [27] vexillum, [28] phaleras, alia mil
, na, præterea [29] cicatrices [30] adverso corpore
, meæ imagines, hæc nobilitas, non heredita
, ut illa [31] illis, sed quæ ego plurimis meis
, & periculis [32] quæsivi. Non sunt [33] compo

1 Nobiles. 2 Id est, illos habituros. 3 Ornatam. 4 Hoc est, propter maximum vestrum in me beneficium. 5 Quoniam. 6 Conviciis, dedecore afficiant. 7 Scilicet *mihi*. 8 Scilicet vitia eorum, & virtutem meam. 9 Aliquis. 10 Id est, & putaret me maledictorum conscium, si modestè reticerem. 11 Equidem, certè. 12 Hoc est, quantum ego de me sentio. 13 Offendere. 14 Quia 15 Id est, oratio ex vero animi sensu ac judicio prolata. 16 Scilicet *de me*. 17 Scilicet *orationem*, quâ quis famam meam lædere velit. 18 Re- [illegible]

indignitatis, ut pleriq
aureos annulos, & *ph*
nerent. Hinc *phaleras*
phaleris ornatus. Per si
item *phaleratum* appe
fucatum est, & adspeci
metaphora petitâ ab
hus, qui, ut carius
phaleris solent exorn
deone te esse incogita
immundentem Phœdria,
dictis ducas me: id e
fucatis. 29 Signa
vulnerum. Est enim c
num, quod in vulner
quasi *circa cutem*, vel

„ mea. Parvi [1] id facio. Ipsa se virtus satis ostendit: [2] illis [3] artificio opus est, uti turpia facta [4] oratione tegant. „ Neque litteras Græcas didici. parum placebat eas discere; quippe quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerunt. At illa [5] multo optima reipublicæ doctus sum; „ hostes ferire, [6] præsidia agitare, nihil metuere, nisi turpem famam; [7] hyemem, & [8] æstatem [9] juxta pati, „ [10] humi requiescere; eodem tempore inopiam, & [11] laborem [12] tolerare. His ego [13] præceptis milites „ hortabor: neque illos [14] arcte [15] colam; [16] me [17] opulenter; [18] neque gloriam meam laborem illorum „ faciam. [19] Hoc est utile, hoc civile imperium. Namque, cum [20] tute [21] per mollitiem [22] agas, exercitum „ [23] supplicio [24] cogere, id est, [25] dominum esse, non „ imperatorem. Hæc, atque talia majores vestri faciundo, [26] seque, remque publicam [27] celebravere. [28] Quis „ nobilitas [29] freta, ipsa [30] dissimilis moribus, nos [31] illorum [32] æmulos contemnit; & [33] omnes honores, „ [34] non ex merito, sed quasi [35] debitos, à vobis [36] repetit. Ceterum homines superbissimi procul errant. Majores eorum omnia, [37] quæ licebat, illis reliquere, „ divitias, imagines; [38] memoriam sui præclaram. virtutem non reliquere; [39] neque poterant. [40] Ea sola „ neque datur dono, neque accipitur.

XC. „ Sordidum me, & [41] incultis moribus ajunt: „ quia parum [42] scite convivium exorno, neque [43] histrionem ullum, neque pluris pretii coquum, quam

„ [1] vil-

1 Composita verba loqui. 2 Turpiter vitam suam transigentibus. 3 Artificiosâ oratione. 4 Scilicet *compositâ, ornatâ*. 5 Hoc est, longè utilissima. 6 Defensiones hostium urbibus expellere. 7 Id est, frigus hybernum. 8 Calorem æstivum. 9 Pariter, indifferenter. 10 Super terram. 11 Belli. 12 Pati. 13 Documentis, admonitionibus. 14 Anxiè. 15 Curabo, observabo. 16 Scilicet *colam*. 17 Sumptuosè, splendidè. 18 Id est, & non mutabo laborem illorum in gloriam meam, id est; non gloriabor de labore illorum, cùm ego nihil fecerim. 19 Id est, sic facere. 20 Tu ipse. 21 Molliter, delicatè. 22 Vitam transigas: id est, cum tu labores sentire nolis. 23 Tormento. 24 *Impellere*. 25 Superbum imperatorem tyrannum. 26 Hoc est, & seipsos. 27 Clarificavêre. 28 Scilicet celebritatibus majorum & reipublicæ. 29 Confisa. 30 Id est, habens dissimiles mores. 31 Majorum. 32 Imitatores. 33 Id est, omnes magistratus honorificos. 34 Hoc est, secundum meritum, sive non quia eos meruerit. 35 Scilicet hæreditariâ successione. 36 Reposcit, exigit. Ter. Hanc tibi dono do, neque *repeto* pro illâ abs te quicquam pretii. 37 Scilicet *relinquere*. 38 Quam de se haberent. 39 Scilicet *relinquere*. 40 Virtus. 41 Inornatis, inelegantibus. 42 Pulchrè, urbanè. 43 Parasitum, fabularum actorem. *Histriones* enim sunt fabularum actores, qui personati in scenis fabulas agunt. Festus asserit eos sic appel-

, [illegible] partem corporis. [illegible]
, a[illegible] [illegible]. [illegible]
, [illegible] Verum [illegible]
, [illegible]
, [illegible] exceptum [illegible]
, & [illegible], [illegible] artes. [illegible]
, [illegible] nihil [illegible]
, [illegible] N[illegible] quoniam [illegible] quamcu[illegible]
, lorum [illegible] poscebant, respo[illegible]
, [illegible] Primum omnium de N[illegible]
, animum Quirites Nam quæ ad h[illegible]
, tutata sunt. omnia [illegible] removisses [illegible]
, ritiam, [illegible] superbiam. Dein exerc[illegible]
, sciens, sed [illegible] mehercule magis [illegible]
, Nam magna pars [illegible] ejus [illegible] avari[illegible]

appellatur ab *H[illegible]*, regione ex [illegible] [illegible] Turcis [illegible] vocabatur. Hinc [illegible] vel [illegible] pica. id est [illegible] [illegible] [illegible]

& [illegible] ac [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

rum [1] attrita est. Quamobrem vos quibus [2] militaris
etas, [3] adnitimini mecum, & [4] capessite rempub.
ne quemquam ex [5] calamitate [6] aliorum, aut im-
atorum superbia metus [7] ceperit. Egomet in ag-
ne, in prœlio [8] consultor idem, & [9] socius peri-
. vobiscum adero: meque, vosque in omnibus re-
[10] juxta [11] geram. Et profecto, diis juvantibus,
nia [12] matura sunt, victoria, præda, laus: [13] quæ
ubia, aut [14] procul essent, tamen omnes bonos rei-
blicæ [15] subvenire decet. [16] Etenim [17] ignavia ne-
immortalis factus: neque quisquam [18] parens li-
ris, ut [19] æterni forent, optavit; magis, uti boni
nestique vitam exigerent. Plura dicerem, Quirites,
timidis [20] virtutem verba adderent. nam [21] strenuis
abunde dictum puto.

[CI. [23] Hujuscemodi oratione habita, Marius post-
n plebis animos [24] arrectos videt, propere [25] com-
tu, [26] stipendio, armis aliisque utilibus naves o-
t. [27] cum his A. Manlium legatum proficisci ju-
[28] Ipse interea milites [29] scribere non [30] more ma-
m, neque [31] ex classibus, sed uti cujusque lubido
erat,

mminutâ. 2 Id est, ætas
iæ apta. 3 Date operam. 4 Id
suscipite reipublicæ tutelam.
licitate. 6 Qui scilicet in
diâ militaverant. 7 Invaserit.
cipitur hoc loco pro eo, qui
ium dat: cùm alioqui sumatur
s pro eo qui consilium petit;
illo Horatii: Consultor, *ubi*
pulsat. *Consulo* enim ea duo
cat, ut diximus in Catil.
ticeps. 10 Indifferenter, pa-
11 Tractabo. 12 Parata.
ctoria, præda, laus. 14 Id
summâ cum difficultate acqui-
essent. 15 Auxilium ferre.
aia certè. 17 Per ignaviam,
tiam. 18 Pater. 19 Immorta
20 Fortitudinem. 21 Q. d.
s vos estis. 22 Copiosè, satis
que. 23 Ordo est: Marius,
cemodi oratione habitâ, post-
videt animos plebis *esse* ar-
s, onerat properè naves com-
u, stipendio, armis, & aliis
ous: *&* jubet Aulum Manlium
um proficisci eum his. 24 Ex-
os ad *bellum*, aut ad spem
riæ, & *prædæ*. 25 Victualibus.
26 Id est, ære militari persolvendo.
27 Navibus sic onustis. 28 Marius.
29 Cogere. 30 Hoc est, juxta
vetus institutum. 31 Id est, ex
ordinibus seu cœtibus convocando-
rum ad idem onus, cùm essent in
eodem censu. *classis* enim sæpius
significat ordines, & civium partes
pro census ratione distributas. Li-
vius enim narrat, urbem in *quinque*
classes a Servio Tullio, sexto Ro-
manorum rege, divisam fuisse, qui
primus *censum instituit, rem salu-*
berrimam tanto futuram imperio,
ex quo belli pacisque munia seu
munera & onera *non viritim, ut*
antè, sed pro habitu pecuniarum
fierent. Tum populum universum
in quinque classes seu centurias
divisit. Qui centum millia æris,
hoc est, 1000. coronatos, aut ma-
jorem censum haberent, inter pri-
marios numerabantur, & sub pri-
ma classis titulo. Ex his octoginta
fecit centurias, quadraginta senio-
rum. Seniores, ad urbis custodiam
ut præsto essent; juvenes, ut foris
bella gererent. Arma his imperata,
galea, clypeus, ocrea, lorica, om

[1] villicum, [2] habeo. quæ mihi lubet confiteri, Quirites. Nam & ex parente meo, & ex aliis sanctis viris ita [4] accepi, [5] munditias mulieribus, viris [6] laborem convenire, omnibusque [7] bonis oportere plus gloriæ, quam divitiarum esse: arma, [8] non supellectilem, [9] decori esse. [10] Quin [11] ergo, quod [12] juvat, quod carum æstimant, id semper faciant: [13] ament, [14] potent: [15] ubi adolescentiam habuere, [16] ibi senectutem [17] agant, in conviviis, dediti [18] ventri, & turpissimæ parti corporis: sudorem, pulverem, & alia talia relinquant nobis, quibus [19] illa [20] epulis jucundiora sunt. Verum non ita est. Nam, ubi se omnibus flagitiis [21] dedecoravere turpissimi viri, [22] bonorum præmia ereptum eunt. [23] Ita injustissime luxuria, & ignavia, pessimæ artes, [24] illis, qui [25] coluere [26] eas, nihil [27] officiunt, reipubl. innoxiæ [28] cladi sunt. [29] Nunc, quoniam illis, quantum mei mores, non illorum flagitia poscebant, respondi; pauca de repub. loquar. Primum omnium de Numidia bonum habete animum, Quirites. Nam quæ ad hoc tempus Jugurtham tutata sunt, omnia [30] removistis, [31] avaritiam, [32] imperitiam, [33] superbiam. Dein exercitus [34] ibi est locorum sciens, sed [35] mehercule magis strenuus, quam felix. Nam magna pars [36] ejus [37] avaritia, aut [38] temeritate, ducum

appellatos ab *Histria*, regione, ex qua primum venerunt: cui tamen [illegible]rigatur Plutarchus, qui affirmat nomen *histrionibus* fuisse inditum, quia *hister* Tusco verbo *ludio* vocabitur. Hinc *histrionia*, vel *histrionica*, id est, arshistrionum. 1 Rusticum, curatorem villæ. 2 Æstimo 3 Patre. 4 Intellexi, didici. 5 Elegantias, ornamenta. 6 Quia (ut ait Ovidius) *forma viros neglecta decet*: & alibi: *Sint procul a nobis juvenes, ut fœmina, compti: Fine coli modico forma virilis amat.* 7 Hominibus probis. 8 Ornamenta domestica. 9 Ornamento 10 Cur non. 11 Quia scilicet nobiles tam sinistrè de me judicant. 12 Delectat eos. 13 A moribus indulgeant. 14 Valdè bibant. 15 In quo exercitio. 16 In eo exercitio. 17 Transigant. 18 Gulæ, 19 Scilicet sudores, pulveres, & similia. 20 Commessationibus. 21 Dehonestaverunt. 22 Proborum ac fortium virorum honores eripere festinant. 23 Ordo est: Ita luxuria & ignavia, artes pessimæ, nihil officiunt illis, qui coluére eas, sed sunt cladi reipublicæ innoxiæ. 24 Nobilibus. 25 Exercuerunt. 26 Pessimas artes, luxuriam & ignaviam. 27 Nocent: licet enim luxuriæ ignaviæque dediti sint, tamen honores consequuntur. 28 Perniciei, damno. 29 Ordo est: *Nunc quoniam* ego *respondi illis, quantum mores mei non* quantum *flagitia illorum poscebant*; ego *loquar pauca de republicâ*. 30 Sallustius. 31 Bestiæ & Albini. 32 Auli, fratris Albini. 33 Metelli. 34 In Numidiâ. 35 Profecto 36 Exercitus 37 Bestiæ, & aliorum. 38 Imprudentiâ.

\ lumi-

[redacted]

; ducum [1] attrita est. Quamobrem vos quibus [2] militaris
, est ætas, [3] adnitimini mecum, & [4] capessite rempub.
, neque quemquam ex [5] calamitate [6] aliorum, aut im-
, peratorum superbia metus [7] ceperit. Egomet in ag-
, mine, in prœlio [8] consultor idem, & [9] socius peri-
, culi vobiscum adero: meque, vosque in omnibus re-
, bus [10] juxta [11] geram. Et profecto, diis juvantibus,
, omnia [12] matura sunt, victoria, præda, laus: [13] quæ
, si dubia, aut [14] procul essent, tamen omnes bonos rei-
, publicæ [15] subvenire decet. [16] Etenim [17] ignavia ne-
, mo immortalis factus: neque quisquam [18] parens li-
, beris, ut [19] æterni forent, optavit; magis, uti boni
; honestique vitam exigerent. Plura dicerem, Quirites,
; si timidis [20] virtutem verba adderent. nam [21] strenuis
, [22] abunde dictum puto.

XCI. [23] Hujuscemodi oratione habita, Marius postquam plebis animos [24] arrectos videt, propere [25] commeatu, [26] stipendio, armis aliisque utilibus naves onerat. [27] cum his A. Manlium legatum proficisci jubet. [28] Ipse interea milites [29] scribere non [30] more majorum, neque [31] ex classibus, sed uti cujusque lubido erat,

1 Imminutâ. 2 Id est, ætas militiæ apta. 3 Date operam. 4 Id est, suscipite reipublicæ tutelam. 5 Infelicitate. 6 Qui scilicet in Numidiâ militaverant. 7 Invaserit. 8 Accipitur hoc loco pro eo, qui consilium dat: cùm alioqui sumatur sæpius pro eo qui consilium petit; ut in illo Horatii: Consultor, *ubi ostia pulsat*. *Consulo* enim ea duo significat, ut diximus in Catil. 9 Particeps. 10 Indifferenter, pariter. 11 Tractabo. 12 Parata. 13 Victoria, præda, laus. 14 Id est, summâ cum difficultate acquirenda essent. 15 Auxilium ferre. 16 Quia certè. 17 Per ignaviam, pigritiam. 18 Pater. 19 Immortales. 20 Fortitudinem. 21 Q. d. quales vos estis. 22 Copiosè, satis superque. 23 Ordo est: Marius, hujuscemodi oratione habitâ, postquam videt animos plebis *esse* arrectos, onerat properè naves commeatu, stipendio, armis, & aliis utilibus: *&* jubet Aulum Manlium legatum proficisci cum his. 24 Excitatos ad bellum, aut ad spem victoriæ, & prædæ. 25 Victualibus. 26 Id est, ære militari persolvendo. 27 Navibus sic onustis. 28 Marius. 29 Cogere. 30 Hoc est, juxta vetus institutum. 31 Id est, ex ordinibus seu cœtibus convocandorum ad idem onus, cum essent in eodem censu. *Classis* enim sæpius significat ordines, & civium partes pro census ratione distributas. Livius enim narrat, urbem in *quinque classes* a Servio Tullio, sexto Romanorum rege, divisam fuisse, qui primus *censum instituit, rem saluberrimam tanto futuram imperio, ex quo belli pacisque munia* seu munera & onera *non viritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. Tum populum universum in quinque classes seu centurias divisit. Qui centum millia æris, hoc est*, 1000. *coronatos, aut majorem censum haberent, inter primarios numerabantur, & sub primæ classis titulo. Ex his octoginta fecit centurias, quadraginta seniorum. Seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent; juvenes, ut foris bella gererent.* Arma his imperata galea, clypeus, ocrea, lorica, omnia

Uticam advehitur. exercitus [13] ei traditur à I
[14] legato.[15] Nam Metellus conſpectum Marii f
videret ea, quæ audita [16] animus [17] tolerare ne

XCII. Sed [18] conſul, [19] expletis legionibus
tibuſque auxiliariis, in agrum fertilem, & p
ſtum proficiſcitur. Omnia ibi capta militibu
dein caſtella, & oppida [20] natura & viris paru
aggreditur: prœlia multa, ceterum [21] ali
[23] aliis locis facere. Interim novi milites ſine
gnæ [24] adeſſe: videre [25] fugientes capi, a

nia ex ære. hæc ut tegumenta corporis eſſent. Addita huic claſſi duæ fabrorum centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent: datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda claſſis uſque ad quinque & ſeptuaginta millium, id eſt, 75. coronatos, cenſum inſtituta, & ex his ſenioribus, junioribuſque viginti conſcripta centuria: arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertia claſſis in quinquaginta millium, id eſt, 500. coronatos, cenſum eſſe voluit: totidem centuriæ & hæ diſcrimine ætatis factæ, nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quartâ claſſe

quòd cum re familiar
nus poſſent rempublic
ſobolis tamen gignend
tatem frequentarent..
quibus cenſus erat non
centorum ſeptuaginta
appellati, quòd ob re
familiaris non ære, ſ
cenſerentur. Proletari
ordo honeſtior aliquan
nomine, quam *capite ce*
Nam & aſperis reipubli
bus, cum juventutis
in militiam tumultuari
tur, armaque iis ſum
præbehantur. *Capite*
primus C. Marius bell
ſcripſiſſe hoc loco à Sall

fortissimum quemque tutissimum: armis libertatem, patriam, parentesque, & alia omnia [1] tegi; gloriam, atque divitias [2] quæri. Sic brevi spatio novi veteresque [3] coaluere, & virtus omnium æqualis facta. [4] At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diversi in locos [5] difficiles abeunt. Ita Jugurthæ placuerat, speranti, mox [6] effusos hostes invadi posse: Romanos, sicuti plerosque, [7] remoto metu [8] laxius, licentiusque futuros.

XCIII. Metellus interea Romam profectus, [9] contrà spem suam lætissimis animis [10] excipitur, plebi, patribusque, postquam [11] invidia [12] decesserat, [13] juxta carus. Sed Marius [14] impigre, prudenterque suorum, & hostium [15] res pariter attendere; cognoscere quid boni utrisque, aut [16] contra esset: explorare itinera [17] regum; consilia, & insidias eorum antevenire: nihil apud se [18] remissum, neque [19] apud illos tutum pati. Itaque & [20] Gætulos, & Jugurtham, [21] ex sociis nostris [22] prædas agentes, sæpe aggressus in itinere [23] fuderat, [24] ipsumque regem haud procul ab oppido Cirta armis [25] exuerat. Quæ postquam [26] gloriosa [27] modo, neque belli [28] patrandi cognovit, statuit, urbes, quæ [29] viris, aut loco pro hostibus, & [30] adversum se [31] opportunissimæ erant, singulas [32] circumvenire: ita Jugurtham aut præsidiis nudatum, si [33] ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios [34] ad eum sæpe miserat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. [35] Id [36] simulaveritne, [37] quo improvisus [38] gravior accederet, an [39] mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare [40] solitus, parum [1] ex-

1 Protegi, defendi. 2 Acquiri armis. 3 In unum quasi animum concrevêre. 4 Bocchus & Jugurtha. 5 Accessu. 6 Dispersos. 7 A metu, sublato per absentiam hostium. 8 Solutius. 9 Id est, præter id quod speraverat. 10 Recipitur, accipitur. 11 Mota per Marium. 12 Discesserat ex animis eorum. 13 Pariter. 14 Diligenter. 15 Utilitates. 16 Id est, quid mali. 17 Bocchi & Jugurthæ. 18 Languide & leniter factum. 19 Scilicet reges. 20 Populos Bocchi. 21 Scilicet imperii Romani. 22 Prædam reportantes. 23 Prostraverat. 24 Jugurtham. 25 Denudaverat. *Exuere* proprie est indumenta detrahere. Sæpe etiam accipitur pro solvere. Hinc derivantur *exuviæ*, quæ sunt spolia hostibus detracta. 26 Gloriâ digna, præclara, sed tamen sine utilitate. 27 Solummodò. 28 Committendi cum Jugurthâ. 29 Id est, propter viros, aut locum. 30 Contra. 31 Commodissimæ. 32 Circumcingere, obsidêre. 33 Scilicet urbes circumveniri. 34 Marium. 35 Scilicet se velle populi Romani amicitiam. 36 Bocchus. 37 Ideò ut. 38 Nocentior. 39 Inconstantiâ. 40 Scilicet fuerit.

ter ingentes solitudines oppidum magnum, arc
lens, nomine Capsa: [13] cujus conditor [14]

1 Cognitum. 2 Marius. 3 Sicut. 4 Scilicet regibus. 5 Faciebat. 6 Id est, ad suos defendendos. 7 Postquam. 8 Jugurtham. 9 Intellexit 10 Ordo est: Oppidum magnum, atque valens, Capsa nomine, erat inter ingentes solitudines: cujus conditor memorabatur *fuisse* Hercules Libys. 11 Id est, maxima deserta Numidiæ. 12 Validum forte. 13 Oppidi Capsæ. 14 Sic dictus ad differentiam aliorum: nam multi fuerunt *Hercules*. Varro enim XLIV. *Hercules* nominat. Verum tamen omnes, qui robore præstiterunt, hoc nomine ab *Hercule* sunt nominati, Jovis & Alcmenæ filio. Alcmena, Electrionis filia, eâ lege Amphitryoni nupserat, ut fratris sui occisi mortem ulcisceretur. Hic igitur cum adversus Teleboas, Ætoliæ populos, pro Thebanis in expeditionem profectus fuisset, Jupiter, sub specie Amphitryonis Alcmenam oppressit. Hæc igitur ex Jove quidem Herculem septimo (ut ajunt) conceptum mense, ex Amphitryone verò Iphiclum, nono antè mense conceptum, uno partu enixa est, licet uterque dictus sit *Amphitryoniades*. Conceptioni

natus est Eurystheus, q
XLV. annis imperavit,
infestus *Herculi* : & ob i
eum impellans ad con
cum monstris, facilè sic
Herculem sperans *Her*
in tantam fortitudinem,
evasit, ut & in Deos sit
meritò id nomen confec
tur. Quippe *Hercules* di
ἥρας κ·ιος, hoc est, Ju
quòd Junone persequer
mam gloriam sit adep
tum verò robore, ac
cæteris hominibus præs
ex hoc proverbio notu
dicitur, impossibile esse
è manu Herculis extorq
roboris, quoniam nu
mentio fit, visum est,
aliquot exempla subjic
quidem, dum adhuc in
& in cunis cum fratre
sidiis Junonis, quæ eu
modis persequebatur, du
utroque parente soporat
devorandum reptarunt. C
perterritus Iphiclus, eo
de cunis lapsus, vagitu
parentes excitavit. Quie
viderunt Herculem cepi

neris dolore permotus *Hercules* cancrum interfecit. Eum Juno transtulisse in cœlum dicitur, & inter sydera collocasse, ut unum ex duodecim signis esset, quæ maximè solis cursu continentur. III. *Hercules* in Erymantho, Arcadiæ monte, terribilem aprum. Arcadicum agrum vastantem, interfecit: vel (ut quidam sentiunt) vivum cepit, & detulit Eurystheo. Dictus est hic aper *Mænalius*, à *Mænala*, Arcadiæ monte. IV. Cervam æneos habentem pedes, & aurea gerentem cornua, in eodem Mœnalo cursu superavit, & comprehendit. V. Stymphalidas aves sagittis (ut quidam volunt) interfecit. *Stymphalides* autem aves erant aquaticæ in *Stymphalo*, Arcadiæ palude, tantæ magnitudinis, ut solis radios obumbrare dicerentur, omnem Arcadiam devastantes. Urbs ipsa *Stymphalum* vocatur. A *Stymphalo* palude *Stymphalides* aves sunt appellatæ. VI. Taurum ferocissimum, & omnem Africam regionem devastantem, interemit. VII. Acheloum singulari certamine superavit. Hic Oceani & Terræ filius fuisse dicitur, gemino cornu insignis, sed superatus ab *Hercule*, quamvis in varias sese figuras transformasset, uno cornu privatus est. Certaminis causam hanc tradunt fuisse: Deïanira filia fuit Oenei, regis Ætoliæ. Hæc adeò formâ, ac pulchritudine eminebat, ut multos haberet procos, tandem Acheloo desponsata est primò, deinde *Herculi*. Itaque nuptiarum gratiâ ortum inter eos est certamen, & superato Acheloo, *Herculi* cessit. VIII. Diomedem, Thraciæ regem, qui equos suos advenarum carne pascebat, occidit, eumque equis suis epulandum apposuit. IX. Busiridem, Ægypti regem, hospites suos mactantem, occidit. X Antæum, gigantem Libyæ, luctâ victum suffocavit. XI. Calpen & Abylam montes anteà conjunctos divisit. XII. Aurea mala ex hortis Hesperidum sustulit, dracone, quia ea die noctuque pervigil custodiebat, interfecto. De his ita canit Lucanus: *Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem Alcides, passusque inopes sine pondere ramos, Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.* XIII. Geryonem, Hispaniæ regem, tricorporem, superavit, sublatumque ei egregium pecus abduxit in Græciam. XIV. Amazonas devicit, earumque reginam Hyppoliten cepit, cui balteum, (hoc est, militare cingulum) abstulit & tradidit regi Eurystheo. Sen. *Non vicit illum calibis semper tori Regina gentis vidua Thermodontiæ.* Ubi per *reginam Thermodontiam* intelligit hanc Hyppoliten, sic dictam à *Thermodonte* flumine Cappadociæ. Tradit autem Justin. lib. I. apud Scythas duos regios juvenes Ilinum, & Solophitum, per factionem optimatum domo pulsos, ingentem juventutem secum traxisse, & in Cappadociæ ora juxtà fluvium Thermodonta consedisse, subjectosque Themiscyreos campos occupasse. Hic igitur, cum per multos annos juvenes cum Scytharum multitudine consedissent, prædari semper, ac spoliare finitimos assueti, tandem conspiratione populorum per insidias trucidantur. Horum uxores, cum viderent exilio additam orbitatem, arma capessunt, finesque suos, submoventes primo, mox etiam inferentes bella, defendunt. Nubendi quoque finitimis animum omisère; servitutem *id*, non matrimonium appellantes. Singulare omnium seculorum exemplum ausæ, auxère rempublicam sine viris: jam etiam cum contemptu virorum se tuentur. *Et* ne feliciores aliæ aliis viderentur, viros, qui domi remanserant, interficiunt. Ultionem quoque occisorum conjugum, excidio finitimorum consequuntur. Tum pace armis quæsitâ, ne genus interiret concubitum finitimorum ineunt. Si qui mares nascerentur, interficiebant. Virgines in eundem ipsis morem, non otio, neque lanificio; sed armis, equis, venationibus exercebant, inustis infantium dexterioribus mammis, ne sagittarum iactus impediretur: undè Amazones dictæ sunt: (α enim privativa particula est, & μαζὸς mammam significat) Duæ his reginæ fuère, Marthesia & Lampeto, quæ in duas partes agmine diviso, inclytæ jam opibus, vicibus gerebant bella, solæ terminos alternis defendentes: & ne successibus deesset autoritas, genitas se Marte prædicabant. Itaque majore parte Europæ subactâ, Asiæ quoque nonnullas civitates occupavère. In Marthesiæ locum filia ejus Orithya regno succedit; cui præter singularem belli scientiam, eximia servatæ in omne ævum virginitatis admiratio fuit. Lege plura apud Just. l. I. XV. Cacum, clavâ ictum, interfecit. Cacum Poëtæ tradunt Vulcani filium fuisse, semihominem, ore ignem evomentem, & in vasta

... Livius vero hanc hiſtoriam enarrans, ſcribit Herculem in ea loca, ubi nunc Roma eſt, interempto Geryone, boves mirâ ſpecie abegiſſe, ac propè Tyberim fluvium, quem, armentum antè ſe agens, nando trajecerat, loco herbido, ut quiete, pabuloque, & boves, & ſe ipſum reficeret, procubuiſſe. Ibi cum cibo, potuque gravatum ſopor oppreſſiſſet, paſtorem ejus loci accolam, nomine Cacum, viribus ferocem, pulchritudine boum captum, avertere eam prædam ſtatuiſſe Sed quia ſi agendo armentum in ſpeluncam compuliſſet, ipſa veſtigia quærentem dominum eò deductura erant, averſos boum pulcherrimos caudis in ſpeluncam traxiſſe. Excitum deinde ſomno ad primam auroram Herculem, cum grege oculis perluſtrato, partem abeſſe intellexiſſet, verſus proximam ſpeluncam perrexiſſe, ſi fortè eò, veſtigia quæritantem ferrent: ſed cum veſtigia omnia foras verſa vidiſſet, nec in aliam ferre partem, confuſum, atque incertum animi, ex loco infeſto agere armentum ſtatuiſſe. Cum verò boves quædam ex iis, quæ in ſpeluncam actæ à Caco fuerant, ad deſiderium (ut fieri ſolet) relictarum mugiſſent, converſum Herculem ad ſpeluncam properaſſe: quem cum prohibêre aditu Cacus conaretur, clavâ ab Hercule ictum, & paſtorum fidem nequicquam ...

... conjugem ſibi rapere
occidit. Neſſus inter C
celeberrimus fuit Hic c
ruin manus aſtu evaſiſſ
donium profugit. agrur
Evenum amnem conſe
Dejaniram, Oenei fili
ejus amore majorem
exarſit. Contigit autem
interjecto tempore, u
Hercules cum Dejani
Sed cùm Evenum, ni
bribus tumentem, t
poſſent, Neſſus oper
traducendâ in altera
pollicitus eſt. Quod c
laudato Neſſi officio,
factum eſt, ut ipſa ad
illis autem jam flum
Neſſus opportunitatem
gere cum Dejanirâ mi
contenderit. Quod con
cules, ſagittâ fugiente
Neſſus, poſtquam ſe ſ
que vulnere periturum
veſtem, venenato cruo
dono Dejaniræ dedit
eſſe affirmans, quâ à
amoribus avertere *Her*
Hanc igitur cum credu
ſervaſſet, ſentiens tand
quos referimus labore
Iolen, Euryti Ætoliæ
deperire, veſtem, N
ſanguine infectam, ill
ſperans ſe hoc modo m
a pellicis amore div

io fluvii Rhodani, à Jove patre idum imbre adjutus, devicit. X. *Hercules* Hesionem, Laomeontis filiam, monstro marino obtam, liberavit. Laomedon rex ojanorum fuit, à Jove originem cens. Quippe Dardanus Jovis ex ctrâ filius fuit. Hic Erichthonium uit, qui filium habuit Troëm. Tros filios habuit Assaracum, Ilum, qui urbem regiam à se os nominavit. Ili filius fuit omedon, Priami pater. Qui Laodon, cum urbem Trojam, ab Ilo re ædificatam, cingere mœnibus let, Apollini & Neptuno id neli dedit, pactus mercedem, im mox, ædificatis mœnibus, illis soluturam juravit. Verum fecto opere, cùm Laomedon rcedem, quam pactus fuerat, amenti immemor, nequaquam olverit, irati Dii, Neptunus dem aquam, Apollo pestem Troimmisit. Quapropter duplici canitate affectus Laomedon, de redio oraculum consulit. Responn est, aliâ ratione Deos placari posse, quàm si singulis annis go Trojana, quam sors declarasceto dilaceranda exponeretur. um cùm sors post aliquot annos Hesionem, Laomedontis filiam, idisset, & jam scopulo alligata, nstrum exspectaret, *Hercules* c forte iter faciens, pollicitus Laomedonti se filiam liberatur, si equos divino semine pro tos, quos habêre eum constain præmium liberationis sibi leret. Hunc igitur in modum tione factâ, *Hercules*, interfectâ uâ, virginem liberavit. Sed cum nedon promissis non staret, ignatus *Hercules*, exercitu unaque collecto, in Trojam ve-, provinciam omnem ferro, que vastavit. Ilium cepit, & rædam militibus dedit. Laolontem occidit; Priamum ejus m captivum abduxit, qui postea o à vicinis redemptus fuit, ideò *ἀπὸ τοῦ πρίασθαι*, hoc est, à *mendo* nomen obtinuit. Hic nus instauravit Ilium, & (ut ro testatur) filios quinquaginta uit, septemdecim justâ uxore s. Deinde *Hercules* Hesionem, medontis filiam, Telamoni rem dedit, quod primus murum cendisset. Assaracus verò Ca genuit, ex quo natus est Anes, ex Anchise Æneas: undè d. in Fast. *Dardanon Electra* *nescit Atlantide natum? icet Electram concubuisse Jovi.*
Hujus Erichthonius, Tros est generatus ab illo. Assaracum creat hic, Assaracusque Capyn. Proximus Anchisen, quo cum commune parentis Non dedignata est nomen habere Venus. Hinc satus Æneas. XXI. *Hercules* Lacinum latronem, extremam Italiæ oram rapinis ac latrociniis infestantem, occidit, ibique templum Junoni ædificavit, quod Junonis Laciniæ appellavit. XXII. *Hercules* (ut Homerus testatur) Junonis papillam telo trisulco vulneravit, quia ab Eurystheo Junonem, omnium laborum suorum causam esse, cognoverat. *Trisulcum telum*, dicitur trifidum, hoc est, tres habens acies, & à tribus partibus findens. XXIII. *Hercules* cœlum humeris sustinuit. Tradunt enim, cum gigantes adversus Deos pugnarent, Deos omnes in unam cœli partem concurrisse, tantumque ponderis adjecisse, ut cœlum ruinam minari videretur, quapropter *Herculem* cum Atlante humeros cœlo supposuisse. Alii affirmant, *Herculem*, fesso olim Atlante, & humerum mutare cupiente, tamdiu cœlum sustinuisse, quoad ille humerum mutaret. XXIV. *Hercules* aquilam, quæ jecinora Promethei exedisse fertur, sagittâ interemit. Hæc sagitta, ob ejus facinoris memoriam, translata in cœlum fuit inter duos circulos, æstivum, atque æquinoctialem. XXV. *Hercules* Alcesten quoque ab inferis ad vivum retraxit. Alceste, Admeti regis uxor fuit. Hæc virum suum usque adeò dilexit, ut in gravi morbo cum Apollinis oraculo didicisset, non posse eum aliter mortem evadere, nisi aliquis pro eo moreretur, voluntariam ipsa pro salute viri mortem subiit. Admetus verò pristinæ saluti restitutus, & uxoris mortem indignè ferens, ab Hercule impetravit, ut eam sibi ab inferis reduceret. Reversus autem ab inferis *Hercules*, cum Lycum, humiliorum genere, Thebarum imperium occupasse, & Megœræ conjugi vim intulisse comperisset, eum interfecit. Denique cum post tot labores, exsaturare tamen adhuc Junonis invidiam non potuisset, ejus Deæ imperio in furorem actus, Megœram uxorem, & parvulos, qui cum ea erant, filios occidit: à quo dictus est *Hercules furens*. Denique *Hercules* nodum dicitur invenisse inexplicabilem, cujus nec initium, nec finis agnoscitur. Poëtæ hunc ob corporis proceritatem polyphagum, hoc est,

ciola, uti magis, quam alia re, [14] accend
potiundi Marium maxima cupido invaserat, [15]
ter [16] usum belli, [17] tum quia res [18] aspera
& Metellus oppidum Thalam magna glori
[19] haud dissimiliter situm, munitumque: nisi
Thalam non longe à mœnibus aliquot fo
Capsenses una [20] modo, atque ea intra oppid
aqua, [22] cetera [23] pluvia utebantur. [24] Id ibi
omni Africa, quæ procul à mari incultius
[26] eo facilius tolerabatur, quia Numidæ [27]
lacte, & ferina carne vescebantur, neque sal
alia gulæ [28] irritamenta quærebant. Cibus
versum famem, atque sitim [30] non lubidini,
xuriæ erat.

XCV. Igitur [31] consul, omnibus explora
diis [32] fretus, (nam contra tantas difficultat
lio satis providere non poterat: [34] quippe etiar

multi cibi, & *multibibum*, id est, multi potus fuisse asserunt. Undè est proverbium: *Hercules est hospes*: quoties tarditatem alicujus significare volumus. Quia illi, qui *Herculem* hospitio excipiebant, tardè è convivio surgere cogebantur. Hinc eum.

seu onere. 4 Roman
6 Vicina. 7 Scilicet
licet *sunt*. 9 Deser
aut habitatoribus ulli
pentium. 11 Violent
mentior, scilicet *est*.
pernecans. 14 Ad ir

inopia tentabatur, quod Numidæ [1] pabulo pecoris magis, quam [2] arvo, student, &, quodcumque [3] natum fuerat, jussu [4] regis in loca munita [5] contulerant: ager autem aridus, & [6] frugum vacuus [7] ea tempestate: nam æstatis extremum erat) tamen [8] pro rei copia satis providenter exornat; pecus omne, quod superioribus diebus præda fuerat, equitibus [9] auxiliariis agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, [10] ubi [11] stipendium, & [12] commeatum locaverat, ire jubet: dicitque se [13] prædabundum post paucos dies [14] eodem venturum. Sic [15] incepto suo occultato, pergit ad flumen Tanaim.

XCVI. Ceterum in itinere quotidie [16] pecus exercitui per centurias, item turmas [17] æqualiter distribuerat; &, ex coriis [18] utres uti fierent, curabat: simul & inopiam frumenti lenire, & [19] ignaris omnibus parare, quæ [20] mox [21] usui forent: denique sexto die, cum [22] ad flumen ventum est, maxima [23] vis utrium effecta. [24] Ibi castris levi munimento positis, milites cibum capere, atque, uti simul cum occasu solis [25] egrederentur, paratos esse jubet; omnibus sarcinis abjectis, aqua modo seque, & jumenta onerare. Dein, postquam tempus visum, castris egreditur; noctemque totam itinere facto [26] consedit. [27] idem [28] proxima facit. Dein [29] tertia multo ante [30] lucis adventum pervenit in locum [31] tumulosum, ab Capsa non amplius [32] duûm [33] millium [34] intervallo: ibique, [35] quam occultissime potest, cum omnibus copiis [36] opperitur. Sed, ubi dies [37] cœpit, & Numidæ, nihil hostile metuentes, multi oppido egressi; repente omnem equitatum, & [38] cum his velocissimos pedites [39] cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere [40] jubet: deinde

1 Id est, fœno colligendo. 2 Hoc est, arationi agrorum. 3 Ortum. 4 Jugurthæ. 5 Simul tulerant. 6 Fructuum. 7 Eo tempore. 8 Id est, secundum copiam seu facultatem rem curat. 9 Qui auxilio venerant impellendum. 10 In quo. 11 Mercedem militarem. 12 Victum militum. 13 Populabundum. 14 Ad idem oppidum Larim. 15 Proposito. 16 Comedendum. 17 Æquali proportione. 18 Vasa. 19 Nescientibus. 20 Paulò *post*. 21 Utilitati. 22 Tanaim. 23 Multitudo, copia. 24 Id est, ad flumen Tanaim. 25 Castris suis exirent. 26 Id est, sedem & quietem cum exercitu cepit. 27 Eandem rem, quod sc. eam totam noctem iter faciendo absumeret. 28 Nocte. 29 Scilicet *nocte*. 30 Diei. 31 Habentem multos tumulos seu colliculos. 32 Duorum. 33 Scilicet *passuum*. 34 Distantiâ. 35 Quantum. 36 Expectat. 37 Scilicet oriri. 38 Equitibus. 39 Currendo. 40 [illegible]

[11] hominum [12] mobile, infidum, ante neque ben
neque metu [13] coërcitum.

XCVII. Postquam [14] tantam rem Marius sine ul
rum [15] incommodo [16] patravit, magnus & [17] cla
tea, major, atque clarior [18] haberi cœpit. Omnia
bene consulta in virtutem [20] trahebantur. Milites
desto imperio [22] habiti, simul & locupletes, [23]
lum ferre: Numidæ magis, quam mortalem, ti
postremo omnes socii, atque hostes [24] credere
aut mentem divinam esse, aut deorum [26] nutu
[27] portendi. Sed [28] consul, ubi ea res bene evenit,
oppida pergit. pauca, repugnantibus Numidis,
[29] plura, [30] deserta propter Capsensium miserias,
corrupit. luctu, atque cæde omnia complentur. D
multis locis potitus, ac plerisque [31] exercitu incr
aliam rem aggreditur, non eadem asperitate, qua a
sensium, ceterum [34] haud secus difficilem. N
[35] haud longe à flumine Muluchæ, [36] quod Ju
Bocchique regnum [37] disjungebat, erat inter ce
planitiem mons [38] saxeus, [39] mediocri castello
[40] patens, in immensum [41] editus, uno [42] perangusto

tu relicto: nam [1] omnis [2] naturâ, [3] velut opere, atque consulto, [4] præceps. Quem locum Marius, quod ibi [5] regis thesauri erant, summa vi capere [6] intendit: sed ea res [7] forte, [8] quam consilio, melius gesta. [9] Nam [10] castello virorum, atque armorum satis magna [11] vis, & frumenti, & fons aquæ: [12] aggeribus, [13] turribusque, & [14] aliis machinationibus locus [15] importunus. [16] Iter castellanorum angustum [17] admodum, [18] utrimque præcisum. [19] Vineæ cum ingenti periculo frustra [20] agebantur. nam cum [21] eæ paullo processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur Milites neque [22] pro opere consistere propter [23] iniquitatem loci: neque inter vineas [24] sine periculo administrare: optimus quisque [25] cadere, aut sauciari, [26] ceteris metus augeri.

XCVIII. At Marius, multis diebus, & laboribus consumtis, [27] anxius [28] trahere cum animo suo, [29] omitteretne inceptum, quoniam frustra erat; an [30] fortunam [31] opperiretur, [32] qua sæpe prospere usus fuerat. [33] Quæ cum multos dies noctesque [34] æstuans agitaret, forte quidam [35] Ligus, ex cohortibus auxiliariis [36] miles gregarius, castris [37] aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod [38] adversum [39] prælianribus erat, [40] animadvertit inter saxa repentes [41] cochleas:

[1] qua-

1 Per omnes partes suas. 2 Naturali situ. 3 Id est, haud secus ac si opere aut industriâ humanâ sic esset constitutus. 4 Præcipitans eos, qui volunt accedere. 5 Jugurthæ. 6 Laboravit. 7 Fortuito eventu. 8 Quia locus iste ob præcipitium erat inexpugnabilis. 9 Ordo est: Nam satis magna vis virorum, atque armorum, & frumenti, & fons aquæ *erant in* castello: & locus *erat* importunus aggeribus, & turribus, & aliis machinationibus. 10 Id est, in castello. 11 Copia. 12 Id est, ad aggeres faciendos, valla. 13 Machinis altioribus, unde in mœnia jaciebantur tela, sc. *super adspicandis*. 14 Id est, machinis, seu instrumentis bellicis, ut vineis, arietibus. 15 Incommodus. 16 Iter, per quod ibant habitantes in castello. 17 Valdè. 18 Ab utroque latere antè, seu prius amputatum. 19 Macchinæ bellicæ in modum vitis ab unâ parte tectæ, sub quibus milites pugnabant. 20 Sursum impellebantur, admovebantur. 21 Scilicet *vineæ*. 22 Ante opus. 23 Difficultatem. 24 Quia periculum erat ex eo, quod vineæ *igni, aut lapidibus corrumpebantur*. 25 Cadebat, interficiebatur. 26 Qui scilicet res suas parum strenuè exequebantur. 27 Sollicitus. 28 Cogitare. 29 Id est, an relinqueret inceptam hujus castelli oppugnationem. 30 Fortuitum eventum. 31 Exspectaret 32 Fortunâ. 33 Quas res. 34 Sollicitus. 35 Vir ex Liguriâ, Italiæ regione. 36 Vulgaris, humilis conditionis. 37 Aquam haustum. *Aquare* enim, est aquam haurire, sive aquam ferre, ad usum exercitus vel alterius rei. Hinc *aquatio*, id est, actus aquandi, hoc est, aquam ad castra ferendi. Item *aquator*, qui aquandi ministerium, præsertim in exercitu facit. 38 Oppositum. 39 Romanis. 40 Deprehendit. 41 *Cochlea* id animal est, quod alio nomine [illegible]

[1] quarum cum unam atque alteram, dein plures peteret, [2] studio [3] legendi, paullatim prope ad summum montis egressus est. [4] Ubi postquam [5] solitudinem intellexit, [6] more humanæ cupidinis ignara visundi animum vertit. Et forte in eo loco [7] grandis [8] ilex [9] coaluerat inter saxa, paullulum modo [10] prona, dein flexa; atque aucta in altitudinem, [11] quo cuncta gignentium natura [12] fert; [13] cujus ramis modo, [14] modo eminentibus saxis [15] nisus Ligus, castelli planitiem [16] perscribit; [17] quod cuncti Numidæ, [18] intenti prœliantibus aderant. Exploratis omnibus quæ [19] mox [20] usui [21] fore [22] ducebat, [23] eadem [24] regreditur, non [25] temere, ut [26] ascenderat, sed [27] tentans [28] omnia, & circumspiciens. Itaque Marium propere adit: [29] acta edocet: hortatur, ab ea parte, qua [30] ipse descenderat, castellum [31] tentet: pollicetur sese itineris periculique [32] ducem. Marius cum Ligure promissa [33] ejus [34] cognitum [35] ex præsentibus misit: [36] quorum, uti cujusque [37] ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem [38] renunciavere. [39] Consulis animus tamen paullulum [40] arrectus. Itaque [41] ex copia [42] tubicinum, & cornicinum, numero quinque quam velocissimos delegit, & [43] cum his, [44] præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnesque Liguri [45] parere jubet: & ei [46] negotio proximum diem constituit.

XCIX. Sed ubi [47] ex præcepto tempus [48] visum; paratis compositisque omnibus, [49] ad locum pergit. Ceterum

mus: quamvis propriè *limax* sit, quæ testâ caret; *cochlea* verò, quæ testam habet. A *cochleâ cochleare* seu *cochlear* dictum est, instrumentum, quo cochleæ, & alia hujus modi vescendo sumuntur. Undè Mart. *Sum cochleis habilis, sed non minus utilis ovis: Nunquid scis, potius cur cochleare vocer?* Et *cochlea* lapis ex flumine rotundus, ad cochleæ similitudinem. 1 Cochlearum 2 Amore. 3 Colligendi cochleas. 4 In quo montis summo. 5 Id est, nullos esse homines. 6 Hoc est, ut est humana cupido. 7 Magna. 8 Arbor glandifera de genere quercuum. 9 Concreverat 10 Ad terram incurvata. 11 In quam altitudinem, quorsum. 12 *Dirigit.* 13 Ilicis 14 Interdum. 15 *Fulciens se.* 16 Perfectè scribit, ac intento animo notat. 17 Quia 18 Intendentes animum suum. 19 Paulò post. 20 Utilitati. 21 Futura esse. 22 Existimabat. 23 Scilicet *via.* 24 Retrogreditur, revertitur. 25 Frustra, sine animadversione. 26 Studio scilicet legendi cochleas. 27 Explorans. 28 An scilicet paterent accessui. 29 Quid egerit. 30 Ligur. 31 Conetur capere. 32 Ductorem, atque adeò indicem. 33 Liguris. 34 Ad cognoscendum. 35 Id est, illis, qui aderant. 36 Missorum. 37 Animus. 38 Nunciavêre. 39 Marii. 40 In spem. 41 Multitudine. 42 Id est, tubâ aut cornu bellum canere & accendere solitorum. 43 Tubicinibus, & cornicinibus. 44 Protectioni. 45 Obedire. 46 Ad id negotium perficiendum. 47 Marii. 48 Scilicet *adesse.* 49 Per quem ascendere voluit.

1 Centu-

terum illi, [1] qui centuriis præerant, prædocti ab [2] duce, arma, ornatumque mutaverant, capite, atque pedibus nudis, uti prospectus, [3] nisusque per saxa facilius foret: super terga gladii, & scuta; verum [4] ea [5] Numidica ex coriis, [6] ponderis gratia; simul & [7] offensa, quo [8] lenius streperent. Igitur [9] prægrediens Ligus, saxa, & si quæ vetustate radices [10] eminebant, [11] laqueis [12] vinciebat, [13] quibus [14] allevati milites facilius ascenderent: interdum timidos [15] insolentia itineris [16] levare [17] manu: ubi paullo [18] asperior ascensus erat, singulos [19] præ se [20] inermes mittere; dein ipse cum illorum armis sequi: quæ dubia [21] nisui videbantur, [22] potissimum tentare: ac sæpius [23] eadem ascendens, ac descendens, dein statim [24] digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte: quod [25] omnes, sicut aliis diebus, adversum [26] hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus [27] egerat, cognovit; quamquam tota die intentos prœlio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites, & ipse extra [28] vineas egressus, [29] testudine [30] acta [31] succedere, & simul hostem [32] tormentis, [33] sagittariisque, & [34] funditoribus [35] eminus terrere. At Numidæ, sæpe antea vineis Romanorum [36] subversis, item incensis, non castelli [37] mœnibus sese [38] tutabantur; sed [39] pro muro dies noctesque agitare; maledicere Romanis; ac Mario [40] vecordiam [41] objectare, [42] militibus nostris

[1] Ju-

1 Centuriones. 2 Ductore Ligure. 3 Dum nitebantur ascendere. 4 Scuta. 5 Scilicet *erant*. Qualibus Numidæ utuntur. 6 Minoris scilicet: scuta enim Romana ex ferro graviora sunt. 7 A lapide contacta. 8 Quam ferrea scuta. 9 Antè ingrediens. 10 Extabant, apparebant. 11 Vinculis. Ponitur etiam *laqueus* pro quacunque re, qua quis capi aut irretiri potest. *In laqueum inducere*, est arte sic concludere quempiam, ut jam nullum sit effugium. 12 Ligabat. 13 Laqueis. 14 Levati labore ascendendi. 15 Insuetudine viæ. 16 Levabat, sursum trahebat. 17 Scilicet *suâ*. 18 Difficilior. 19 Antè se. 20 Sine armis. 21 *Ascensui.* 22 *Præcipuè.* 23 Scilicet *loca*, quæ difficillima videbantur. 24 Revertens. 25 Castellani. 26 Romanos. 27 Quomodò scilicet ad castellum pervenerat. 28 Machinas, munientes militum capita à lapidibus, aliisque telis desuper mittendis. 29 Integumento quodam ex scutis inter se contextis. 30 Instructâ ad procedendum. 31 Succedebant ad murum. 32 Machinis, vi saxa aut tela extorquentibus. 33 Sagittas ex arcu emittentibus. 34 E fundis lapides jacientibus. 35 E longinquo. 36 Destructis. 37 Munitionibus. 38 Defendebant. 39 Ante murum. 40 Pusillanimitatem. 41 Objectabant, exprobrabant. 42 Romanis.

[14] fundere, ac [15] plerosque tantummodo fauci
super occisorum corpora vadere, [16] avidi gl
tantes murum [17] petere; neque [18] quemquam
præda [19] morari. Sic [20] forte [21] correcta Mari
tas, gloriam ex culpa invenit.

C. [22] Ceterum, dum ea res [23] geritur, L. Sull
stor cum magno equitatu [25] in castra venit: qu
[26] Latio, & à [27] sociis [28] cogeret, Romæ [29] reli
Sed quoniam nos [30] tanti viri res [31] admonuit
neum visum est, de natura, [33] cultuque [34] eju
eis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ [36]
cturi sumus: & [37] L. Sisenna optime, & dilige
omnium, qui eas res [38] dixere, persecutus,
mihi libero ore locutus videtur. Igitur Sulla [40] g
triciæ nobilis fuit, familia prope jam [41]
[42] majorum ignavia, litteris Græcis, atque
[43] juxta, atque doctissime eruditus, animo
cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior;
luxurioso esse; tamen ab negotiis nunquam

1 Id est, quod servituri essent postea contra Marium Jugurthæ. 2 Id est, per res secun- gessit bellum. 23 Agitur

remorata, nisi quod de uxore [2] potuit honestius con- uli: [3] facundus, [4] callidus, & [5] amicitia facilis: [6] ad imulanda negotia [7] altitudo ingenii incredibilis: mul- arum rerum, ac [8] maxime pecuniæ [9] largitor, [10] atque, eliciſſimo omnium [11] ante civilem victoriam, nunquam uper industriam fortuna fuit: multique dubitavere, for- ior, an felicior esset. Nam, [12] postea quæ fecerit, [13] in- ertum habeo, [14] pudeat, an [15] pigeat [16] disserere.

CI. Igitur Sulla, uti supra dictum est, postquam in Africam, atque in castra Marii [17] cum equitatu venit, [18] rudis [19] antea & [20] ignarus belli, [21] solertiſſimus om- ium in [22] paucis tempestatibus factus est. Ad hoc mili- es [23] benigne [24] appellare: multis rogantibus, aliis [25] per se ipse dare, beneficia invitus accipere, sed [26] ea [27] properantius, quam [28] æs mutuum, reddere, ipse ab ullo [29] repetere: magis [30] id [31] laborare, ut [32] illi uam plurimi deberent: joca atque seria cum [33] humil- imis [34] agere. [35] in operibus, in agmine, atque ad vi- giliias [36] multus adesse: neque interim, quod prava [37] am- itio [38] solet, [39] consulis, aut cujusquam boni famam ædere: tantummodo neque consilio, neque [40] manu [41] priorem alium pati: plerosque [42] antevenire. Quibus ebus, & artibus [43] brevi Mario, militibusque [44] cariſ- imus factus.

CII. At Jugurtha postquam oppidum Capsam, alios- que

1 Detinuit, scilicet *eum*. 2 Pro- idéri. Sunt qui existiment hoc à allustio notari, quòd Sylla Valeriam n theatro lascivè nimis blandientem ibi, uxorem duxerit. Lege Plutar- hum. 3 Eloquens. 4 Astutus. Hoc est, in amicitiâ, id est, ami- os facile sibi conciliabat. 6 Hoc st, ad negotia non verè, sed simu- anter agenda. 7 Profunditas. Potissimum. 9 Largus dator. o Sensus est: Syllæ (antè civilem victoriam fortunatissimi) industria, &c. hoc est, nunquam fuit magis ortunatus, quam industrius. 11 In ello civili contra Marium. 12 Post ivilem victoriam. 13 Incertus um, dubito. 14 Scilicet *me*. 15 Tædeat: quia scilicet tam nobi em victoriam in turpem domina- ionem & crudelitatem convertit, n quâ Marium urbe expulit, Cin- nam & *Cajum Carbonem*, hominem adeò nobilem, crudeliter necavit; totam urbem civili sanguine reple- vit. 16 Narrare. 17 Quem ex La- tio, & à sociis coëgerat. 18 Impe- ritus. 19 Id est, antequam illuc venerat. 20 Inscius. 21 Scientiſſi- mus, sagaciſſimus. 22 Paucis tem- poribus. 23 Comiter. 24 Appella- bat, alloquebatur. 25 Non rogatus, ultrò. 26 Beneficia scilicet, quæ invitus accepit. 27 Citius 28 Pe- cuniam mutuò acceptam. 29 Re- poscere beneficium. 30 Ad id, ad hoc. 31 Operam dare. 32 Syllæ. 33 Abjectiſſimis, infimæque sortis hominibus. 34 Tractare. 35 Scilicet *faciendis*. 36 Frequens, laboriosus. 37 Perversa. 38 Scilicet *facere*. 39 Marii. 40 Facto. 41 Præstan- tiorem esse, superare eum. 42 An- teveniebat, superabat. 43 Scilicet *tempore*. 44 Gratiſſimus.

1 Quia

poutum rorer. [13] Eo præmio illectus Bocchu
gna multitudine Jugurtham [14] accedit. Ita, [15]
exercitu conjuncto, Marium jam [16] in hybe
cifcentem, vix decima parte die reliqua inva
noctem, quæ jam aderat, victis fibi [17] munim
&, fi viciffent, nullo impedimento, quia
[18] fcientes erant; contra Romanis [19] utrum
[20] in tenebris difficiliorem fore. Igitur fimu
[22] ex multis de hoftium adventu cognovit: &
aderant: & prius quam exercitus aut [23] inftru
cinas colligere; denique, ante quam fignum,
rium ullum accipere [24] quivit, equites Mauri,
tuli, non [25] acie, neque ullo more prælii, fe
vatim, [27] uti quofque fors [28] conglobaverat, in
incurrunt. Qui omnes trepidi improvifo metu
virtutis memores, aut arma capiebant, [30] au
alios ab hoftibus defenfabant: [31] pars equos
obviam ire hoftibus: pugna [32] latrocinio mag
prælio fimilis fieri: fine fignis, ordinibus, equi
permixti, [33] cædere alios, alios obtruncare:
contra [35] adverfos acerrime pugnantes ab te
cumvenire: neque [37] virtus, neque arma fatis

hostes [1] numero plures, & [2] undique [3] circumfusi : denique Romani [4] veteres [5] novique, & [6] ob ea ntes [8] belli, si [9] quos [10] locus, aut casus conjunxe- [11] orbes facere: atque ita [12] ab omnibus partibus [13] tecti, & [14] instructi hostium [15] vim sustentabant.

II. Neque in eo tam [16] aspero negotio Marius ter- , aut magis, quam antea, [17] demisso animo fuit; [8] cum turma sua, [19] quam ex fortissimis magis, quam liarissimis [20] paraverat, vagari [21] passim: ac [22] mo- laborantibus [24] suis [25] succurrere, [26] modo hostes, [7] confertissimi obstiterant, [28] invadere: manu [29] con- e militibus, quoniam imperitare conturbatis om- s non poterat. Jamque dies [30] comsumptus erat, tamen [31] barbari nihil [32] remittere; atque, uti re- r præceperant, noctem [33] pro se rati, acrius [34] instare. Marius [35] ex copia rerum consilium trahit: atque, [6] suis [37] receptui locus esset, colles duos propinquos r se occupavit. [38] Quorum in uno, castris [39] parum lo, fons aquæ magnus erat: [40] alter usui opportu- , quia magna parte [41] editus, & præceps, [42] pauca imenta egebat. Ceterum apud aquam Sullam cum tibus noctem agitare jubet. [43] Ipse paullatim disper- milites neque minus hostibus conturbatis, in unum ontrahit: dein cunctos [45] pleno gradu in collem

[1] sub-

uam Romani. 2 Ex omni par- Dispersi. 4 Veterani milites. tirones. 6 Ob eas res, quia veterani aderant. 7 Periti. is bellandi. 9 Aliquos. pportunitas loci 11 Globos dos. 12 Quibus scilicet orbes ant. 13 Protecti 14 Armati 15 Impetum. 16 Difficili: omani ferè victi videbantur. mili. 18 Equitum scilicet. rmam. 20 Comparaverat, erat. 21 Ubique, quasi per os passus, nunc huc, nunc 22 Interdum. 23 Periclitan- 24 Militibus. 25 Auxilium 26 Interdum. 27 Densissimi. oriri 29 Consilium dare. eliando. 31 Inculti & inona- hostes Numidæ & Gætuli. mittebant, cessabant. 33 Ad item suam. 34 Instabant, ant. 35 Pro occasione, neces- sitate. 36 Militibus. 37 Ad se recipiendos è periculis. 38 Collium 39 Non satis magno, capaci. 40 Collis 41 Erectus 42 Pro, paucis munimentis. 43 Marius. 44 Colligit. 45 Hoc est, celeriter, non impedito ingressu. *Gradus* dictus est à *gradiendo*, id est, eundo. Sunt autem *gradus*, ex quibus scalæ constant, & per quos ad ædificiorum altiora conscenditur. *Gradus* etiam aliquando idem est, quod gressus, hoc est, gradientium pedum vicissitudo. A quo *gradarii equi* dicuntur, qui molliter, & quiete incedunt. Interdum etiam *gradus* est ipsa firmitas standi. Hinc *gradum facere* dicimus, quod non est transitum facere, sed ex aliqua re *gradum*, & quasi scalam ad aliam facere: quòd à quibusdam *gradum jacere* dicitur: ut si in arborem, tectumve scandere velim

firmatus, quam maximum silentium haber
[12] signa quidem, uti per vigilias [13] solebant, c
ubi [14] lux adventabat, [15] defessis jam hostibu
ante somno [16] captis, de improviso [17] vectig
cohortium, turmarum, legionum tubicines
nes signa canere, milites clamorem tollere,
tis erumpere. [18] Mauri atque [19] Gætuli, ig
horribili sonitu repente [20] exciti, neque fuge
arma capere, neque omnino facere, aut prov
quam poterant. Ita cunctos [21] strepitu, [22]
[23] nullo [24] subveniente, [25] nostris [26] instantib
tu, terrore, formidine, quasi [27] vecordia ce

velim ex saxo, aut scamno, aliquave aliâ re, *gradum facio*. Interdum etiam *gradus* accipitur pro dignitate, & honore: ut apud Cic. 2. Philipp. Est enim querela mihi necessaria pro hoc *gradu*, in quo me Senatus, populusque Romanus collocavit; id est, pro hac dignitate. Unde *gradu dimoveri*, est à dignitate pristinâ dejici, & deturbari. Sic etiam *dejici de gradu*, est amittere constantiam, & animi magnitudinem: ut apud Cic. 1. Offic. *Fortis enim* animi est, non perturbari in rebus

quod significat per g
paulatim Item apud
datio, cum ex prima
cunda oritur, ex se
atque deinceps compl
Nam quæ reliqua
manet, si illis, & qu
& quod licet, possunt
sunt, audent: & quo
ciunt: & quod faciun
lectum non est. 1 C
diducit. 2 Bocchus
3 Milites 4 Militum
cincto obsesso 6 Di

ique omnes [1] fusi, fugatique: arma, & [2] signa militaria [3] pleraque capta; pluresque eo prælio, quam [4] omnibus superioribus, [5] interempti. Nam somno, & metu insolito impedita [6] fuga.

CV. [7] Dein Marius uti cœperat,[8] in hyberna proficiscitur.[9] quæ propter [10] commeatum in oppidis [11] maritimis [12] agere decreverat: neque tamen victoria [13] socors, aut [14] insolens factus; sed [15] pariter [16] atque in conspectu hostium; [17] quadrato agmine [18] incedere. Sulla cum equitatu apud [19] dextimos, in sinistra parte A. Manlius cum [20] funditoribus, & [21] sagittariis, præterea cohortes Ligurum [22] curabat: [23] primos, & extremos cum [24] expeditis manipulis tribunos locaverat. [25] Perfugæ, minime cari & regionum [26] scientissimi, hostium iter explorabant. Simul [27] consul, [28] quasi nullo imposito, omnia providere: apud omnes adesse, laudare, [29] increpare merentes. [30] Ipse armatus, intentusque item milites cogebat: neque [31] secus, atque iter faceret, castra munire, [32] excubitum in porta cohortes ex legionibus, [33] pro castris equites [34] auxiliarios mittere: præterea alios super vallum in munimentis [35] locare, [36] vigilias ipse circuire, [37] non tam diffidentia futuri, quæ imperavisset, quam uti militibus [38] exæquatus cum imperatore labos [39] volentibus esset. Et sane Marius illo & aliis temporibus [40] Jugurthini belli, [41] pudore magis, quam [42] malo, exercitum coër-

1 Dispersi. 2 Vexilla. 3 Plurima. 4 Scilicet præliis. 5 Interfecti. 6 Numidarum. 7 Post tam nobilem victoriam. 8 In loca, ubi hyemaret cum militibus. 9 Hyberna. 10 Victum. 11 Ad mare sitis. 12 Transigere. 13 Piger. 14 Superbus, negligens. 15 Similiter, non aliter. 16 Quam. 17 In quadrangularem figuram instructo, quadripartito: disposuerat enim Marius, qui à dextrà & sinistrà parte, a fronte & à tergo curarent. 18 Incedebat hoc est, quadam gravitate procedebat. 19 In dextero latere incedentes. 20 E fundis lapides jacientibus. 21 Sagittas ex arcu emittentibus. 22 Curam gerebat. 23 Id est, in priore, & posteriore parte. 24 Levis armaturæ. 25 Hoc est, qui Jugurthâ ad Romanos perfugerant. 26 Peritissimi. 27 Marius. 28 Hoc est, perinde ac si nullum posuisset in eis locis curandis. 29 Increpabat, objurgabat. 30 Scilicet *erat*. 31 Aliter. 32 Ad faciendas excubias, ad vigilandum. *Excubare* enim, est vigilare, vigilias agere: undè *excubiæ* dictæ vigiliæ. Quamvis aliqui *vigilias* ab *excubiis* ita distinguant, ut *vigiliæ* tantummodò nocturnæ sint: *excubiæ* verò etiam diurnæ. Item *excubitor*, qui excubat, vigil. 33 Ante castra. 34 Qui auxilio venerant. 35 Locabat, constituebat. 36 Vigiles seu vigilantes. 37 Hoc est, non tam quòd diffideret, ne milites, quæ deinceps jubêret, non exequerentur. 38 Ex æquo divisus. 39 Voluntariis 40 Durante bello Jugurthino. 41 Verecundiâ, quod puderet eos remissius sua agere, ubi imperatorem suis rebus tam intentum viderent. 42 Supplicio, aut duro imperio.

1 Cupi-

coërcebat: quod multi per [1] ambitionem fieri ajebant pars, quod à pueritia [2] consuetam duritiam, & [3] alia quæ [4] ceteri miserias vocant voluptati habuisset. [5] Nil tamen reipublicæ pariter, ac sævissimo imperio, bene atque decore gesta.

CVI. Igitur quarto denique die [6] haud longe ab oppido Cirta undique simul [7] speculatores citi sese ostendunt quare hostis adesse intelligitur. Sed quia [8] diversi redeuntes, [9] alius ab alia parte, atque omnes [10] idem significabant; [11] consul incertus, quonam modo aciem instrueret nullo ordine commutato, adversum omnia paratus [12] ibidem [13] opperitur. Ita Jugurtham spes [14] frustrata [15] qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo [16] hostibus venturos. Interim Sulla, quem primum hostes attigerant, cohortatus suos [17] turmatim & quam maxime [18] confertis equis, ipseque aliique [19] Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis [20] eminus emissis corpora [21] tegere, &, si qui in manus venerant, obtruncare.

CVII. Dum eo modo [22] equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius [23] ejus adduxerat neque in priore pugna, in itinere morati, adfuerant, postremam Romanorum aciem invadunt. [24] Tum Marius [25] apud primos erat, quod ibi Jugurtha cum plurimis erat. Dein [26] Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis [27] ad pedites [28] convertit: [29] ibi [30] Latin (nan

1 Cupidinem majores obtinendi honores. 2 Hoc est, rigorem & patientiam belli, cui assuetus fuerat à pueritia. 3 Onera: ut pati famem, inopiam, frigus & calorem. 4 Deliciis scilicet assueti. 5 Q. d. quicquid alii de Mario judicent, hoc certum est, Marium, dum in imperio mitis, & patientissimus laborum vir, rempublicam utilius administrasse, quam si sævissimus & crudelissimus in imperio fuisset. 6 Non procul. 7 Exploratores hostium properantes. 8 Speculatores scilicet a Mario missi. 9 Id est, diversi à diversis partibus. 10 Quod viderant speculatores Jugurthæ. 11 Marius. 12 In eodem loco. 13 Expectat hostes 14 Scilicet est, hoc est, decepit, fefellit. 15 Jugurtha. 16 In hostes. 17 Per turmas, conjunctim. 18 Densis. 19 Bocchi regis populos. 20 De longinquo. 21 Protegere. 22 Quibus præfuerat Sylla. 23 Bocch 24 Cum scilicet Bocchus postremam Romanorum aciem invadere 25 Apud eos, qui erant in prim acie 26 Videtur Jugurtham intelligere. 27 Romanos 28 Scilicet s 29 Id est, apud pedites 30 Lingu Latina, aut verbis Latinis *Lat ui* ea pars Italiæ est, ubi sunt Tyberina ostia, & Roma terrarum capu Dictum *Latium*, quod illic latuer Saturnus, dum Jovem fugeret, u supra diximus. A *Latio Latinus* derivatur, quod est ex *Latio* Ind *Latinum sermonem* dicimus eum quo utebatur in *Latio* Hinc *Latin* adverbium, id est, more *Latinorum* lingua *Latinâ*. A quo *Latine loqui* ut apud Ovid. *Si qua videbantu* casu non dicta Latinè. In qua se bebe

nam [1] apud Numantiam [2] loqui didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare: paullo ante Marium [4] sua manu interfectum; [5] simul gladium sanguine [6] oblitum ostendere, [7] quem in pugna, satis [8] impigre occiso [9] pedite nostro, [10] cruentaverat. [11] Quod ubi [12] milites [13] accepere, magis [14] atrocitate [15] rei, quam [16] fide nuncii, terrentur: simulque [17] barbari animos tollere, & in [18] perculsos Romanos acrius [19] incedere. [20] Jamque paullum à fuga aberat, cum Sulla, [21] profligatis is, [22] quos adversum [23] ierat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus statim [24] avertitur. At Jugurtha, dum [25] sustentare suos & prope jam [26] adeptam victoriam retinere cupit, circumventus [27] ab equitibus dextra sinistra, omnibus occisis, solus inter tela hostium [28] vitabundus [29] erumpit. Atque interim Marius, fugatis equitibus, accurrit auxilio [30] suis, quos [31] pelli jam acceperat. Denique hostes jam undique [32] fusi.

CVIII. Tum spectaculum horribile in campis [33] patentibus, [34] sequi, [35] fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac [36] multi, [37] vulneribus acceptis, neque fugere posse; neque quietem pati; [38] niti modo, ac statim [39] concidere: postremo [40] omnia, [41] quà visus erat, constrata telis: armis, cadaveribus, & inter

bebat, barbara terra fuit. Latinè scire, est Latine scire loqui: ut apud Cic. Quid enim facilius est, quam probari iis, qui *Latinè sciant*, in uno servulo familiæ nomen non valêre? Hinc *Latinitas*, locutio ipsa Latina, sive sermo Latinus: & *Latinus*, nomen regis Aboriginum, cujus filiam Laviniam Æneas uxorem accepit. 1 Sc. in exercitu Romano, quando Micipsa, Numidiæ rex, equites peditesque ad bellum Numantinum misit, quibus Jugurtham præfecit. 2 Latinè. 3 Romanos, 4 Propriâ. 5 Eodem tempore. 6 Commaculatum. 7 Gladium. 8 Fortiter. 9 Romano. 10 Cruentum fecerat. 11 Dictum sc. Numidæ, qui *gladio, sanguine oblito, ostenso, exclamaverat, paullò antè Marium suâ manu interfectum*. 12 Romani. 13 Intellexêre, quia *Latine* locutus erat. 14 Sævitia. 15 Quia scilicet Marius interfectus erat. 16 Credulitate nunciantis Numidæ. 17 *Gætuli scilicet*, & Numidæ. 18 Attonitos attrocitate rei. 19 Incedebant, impetum intendebant. 20 Hoc est, parum aberat, quin milites Romani fugerent. 21 Prostratis. 22 Id est, adversum quos, & est figura *Anastrophe*, cùm præpositio casui suo postponitur: ut, *His* accensa *super*, id est, super his accensa. 23 Scilicet *pugnatum*. 24 Fugatur impetu Syllæ. 25 Id est, confirmare ne fugerent. 26 Acquisitam: ubi *adeptum* passivè ponitur. 27 Syllanis. 28 Assiduè vitans tela, sic suprà: *Ipse quasi vitabundus per saltuosa loca, & tramites exercitum ductare*. 29 Vi evadit. 30 Militibus. 31 Fugari. 32 Postrati. 33 Planis, apertis. 34 Sequebantur Romani. 35 Fugiebant Mauri & Numidæ. 36 Getulorum & Numidarum. 37 Postquam acceperant vulnera. 38 Nitebantur, conabantur solummodò surgere. 39 Cadebant, quia vulnerati erant. 40 Scilicet *loca*. 41 Id est, per quæ prospectus videntium erat directus.

1 Lingua

[19] ire jubet, qui quamquam [20] acciti ibant: tan
cuit [21] verba apud regem facere; uti [22] inger
[23] adversum flecterent; aut cupidum pacis vehe
accenderent. Itaque Sulla, cujus facundiæ, nc
à Manlio concessum, pauca verba hujuscemodi

CIX. „ Rex Bocche, magna nobis lætitia est
„ te talem virum dii monuere, ut [25] aliquando
„ quam bellum, malles; [26] neu te optimum cum
„ omnium Jugurtha miscendo [27] commaculare:
„ nobis [28] demeres [29] acerbam necessitudinem
„ te [30] errantem & [31] illum sceleratissimum [32]
„ Ad hoc, populo Romano [33] jam à principio
„ melius visum, amicos, quam servos, [35] quærere
„ que rati, volentibus, quam coactis, imperitare.
„ ro nulla opportunior amicitia [36] nostra: prim
„ [37] procul absumus; [38] in quo [39] offensæ mi
„ [40] gratia par, ac si prope adessemus: dein quod
„ tes abunde habemus, amicorum neque nobis
„ cuiquam omnium satis fuit. Atque [42] hoc uti
„ principio tibi placuisset: profecto ex P. R.

:mpus multo plura bona accepisses, quam mala per-:ssus esses. Sed quoniam humanarum rerum fortuna eraque [1] regit; [2] cui scilicet placuisse & vim, & [3] gra-am nostram [4] experiri: nunc, quando [5] per illam li-:t, festina; atque, uti cœpisti, perge. Multa, at-ıe [6] opportuna habes, [7] quo facilius errata [8] officiis ıperes. Postremo hoc in [9] pectus tuum demitte, num-ıam populum Romanum beneficiis victum esse. Nam, :llo quid valeat, tute scis.

CX. [10] Ad ea Bocchus placide, & benigne simul pau-[1] pro delicto suo [12] verba facit; se non [13] hostili ani-, sed ob regnum [14] tutandum arma cepisse. Nam Nu-liæ partem, unde vi Jugurtham expulerit, [15] jure li suam factam; [16] eam vastari à Mario, pati nequi-e: præterea, missis antea Romam legatis [17] repul-ı [18] ab amicitia. Ceterum [19] vetera omittere, ac ı, [20] si per Marium liceret, legatos ad Senatum mis-ım. [21] Dein, [22] copia facta, animus [23] barbari [24] ab cis [25] flexus, [26] quos Jugurtha, [27] cognita lega-ıe Sullæ, & Manlii, metuens id, [28] quod parabatur, is corruperat. Marius interea, exercitu [29] in taber-ılis [30] composito, cum expeditis cohortibus, & parte ltatus proficiscitur in loca [31] sola, [32] obsessum tur-[33] regiam, [34] quo Jugurtha perfugas omnes [35] præ-ım imposuerat. [36] Tum rursus Bocchus feliciter, seu ıtando, quæ sibi [37] duobus præliis evenerant, seu

ad-

Jubernat: undè in Catil. *Sed tio fortuna in omni re domi-*·. 2 Fortunæ. 3 Amicitiam. licet *te*, hoc est, ut tu expe-s. 5 Fortunam. 6 Idonea ad ım populi Romani tibi conci-am. 7 Quâ re. 8 Quæ in ıpos contuleris. 9 Animum. ıæ à Syllâ dicebantur. 11 Pro ıtione delicti, culpæ suæ. :spondet. 13 Inimico. 14 De-ndum. 15 Quia in bello justè pto, capta omnia captoris 16 Partem Numidiæ. 17 Re-m. 18 Romanorum, quam pe- 19 Id est, veteres inimicitiæ s. 20 Hoc est, Si Marius per-:ret, vel si posset, à Mario impeditus. 21 Ordo est: Dein-:opiâ factâ, animus barbari flexus est ab amicis, quos Jugurtha corruperat donis, metuens id, quod parabatur, legatione Syllæ, & Manlii cognitâ. 22 Hoc est, plena mittendi legatos ad Senatum potestate concessâ à Mario. 23 Bocchi. 24 Scilicet *ejus*. 25 Alienatus. 26 Amicos Bocchi. 27 Rescitâ. 28 Scilicet, ut Bocchi animus à bello averteretur, & Romanis conjungeretur. 29 Id est, in locis, in quibus hyemem instantem transigerent. 30 Simul posito, collocato. 31 Deserta. 32 Ad obsidendum, ut obsideret. 33 Id est, regis Jugurthæ. 34 In quam turrim regiam. 35 Id est, ad præsidium & custodiam. 36 Cùm scilicet Marius turrim regiam obsessum iret. 37 Malè à Mauris ac Numidis pugnatis.

admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtl reliquerat, ex omni copia [2] necessariorum [3] quinque d legit, quorum & fides [4] cognita, & ingenia validissim erant. [5] Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Roma legatos ire jubet: [6] agendarum rerum, & quocumq modo belli [7] componendi [8] licentiam ipsis permittit.

CXI. [9] Illi [10] mature [11] ad hyberna Romanorum pr ficiscuntur. dein à [12] Gætulis latronibus in itinere ci cumventi spoliatique, pavidi, sine [13] decore ad Su lam profugiunt; [14] quem [15] consul, in [16] expeditione proficiscens, [17] pro prætore reliquerat. [18] Eos [19] il non pro [20] vanis hostibus, uti meriti erant, sed [21] acc rate & [22] liberaliter habuit. Qua re [23] barbari & [24] f mam Romanorum avaritiæ falsam, & Sullam ob [25] m nificentiam [26] in sese amicum rati. Nam [27] etiam tu largitio multis ignota erat: [28] munificus nemo putab tur, nisi pariter [29] volens: dona omnia in benignita [30] habebantur. Igitur [31] quæstori mandata Bocchi [32] p tefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor, [33] consu torque sibi adsit: [34] copias, fidem, magnitudinem [35] r gis sui, & alia, quæ aut utilia, aut [36] benevolentiæ e credebant, oratione [37] extollunt: dein, [38] Sulla or nia pollicito, [39] docti quo modo apud Marium, ite apud [40] Senatum verba facerent, circiter dies xl. [41] ib dem [42] opperiuntur.

CXII. Marius postquam [43] infecto negotio, [44] q intenderat, Cirtam redit, de adventu legatorum c tior factus, illosque, & Sullam venire jubet, itemq

1 Non corruptos pecuniâ, aliisque donis. 2 Amicorum, sanguine conjunctorum. 3 Necessarios. 4 Perspecta. 5 Quinque. 6 Tractandarum. 7 Finiendi. 8 Potestatem concedit. 9 Quinque legati. 10 Citò. 11 Id est, ad loca, ubi Romani hyemem transigebant. 12 In Gætuliâ natis. 13 Ornatu. 14 Syllam. 15 Marius. 16 Bellum 17 Id est, loco prætoris, ut relictis imperaret, & jus diceret. 18 Mauros, à Boccho missos. 19 Sylla. 20 Mendacibus. 21 Cum summâ curâ. 22 Largiter tractavit. Ter. Nunquam secus *habui illam, ac si ex me nata esset.* 23 Mauri. 24 Id est, famam, quæ erat de avaritiâ Romanorum propagata per Jugurtham, ejusque pulares. 25 Liberalitatem. 26 E 27 Adhuc, 28 Liberalis. 29 Be volus. 30 Æstimabantur. 31 Sy scilicet. 32 Indicant leg 33 Consiliator. 34 Exerciti 35 Bocchi. 36 Pertinere ad bene lentiam. 37 Efferunt. 38 Id postquam Sylla omnia eis pollic erat, promiserat. 39 Institut Syllâ. 40 Romanum, si eò mi rentur à Mario. 41 In hyber apud Syllam. 42 Exspectant M rium. 43 Non facto: quia tur regiam capere non potuit. 44 quod animum & profectionem su intenderat.

[redacted]

llienum prætorem Utica, præterea omnes undique atorii ordinis: [2] quibuscum mandata Bocchi [3] cog- t [4] in quibus legatis poteſtas eundi Romam ſit: & onſul'e interea [5] induciæ poſtulabantur. [6] Ea Sullæ, pleriſque placuere: [8] pauci [9] ferocius decernunt, et ignari humanarum rerum, quæ [10] fluxæ, & [11] mo- ſemper in [12] adverſa mutantur. Ceterum Mauri, ıpetratis omnibus, tres Romam profecti cum Cn. vio Rufone, qui [14] quæſtor [15] ſtipendium in Afri- portaverat: duo [16] ad regem [17] redeunt. [18] Ex his hus cum cetera, tum maxime [19] benignitatem, & ıdium Sullæ lubens accepit. Romæque legatis [21] e- poſtquam, erraſſe [22] regem, & Jugurthæ ſcelere ɔſum, [24] deprecati ſunt, [25] amicitiam & fœdus ıtibus hoc modo reſpondetur:

. P. Q. R. beneficii, & injuriæ memor eſſe ſolet. Ce- ım Boccho, quoniam pœnitet delicti, [26] gratiam it, fœdus & amicitia [27] dabuntur, cum meruerit.

XIII. Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras ırio petivit, uti Sullam ad ſe mitteret; [28] cujus bitratu de [30] cummunibus negotiis [31] conſulere- [32] Is miſſus cum [33] præſidio equitum, atque um, [34] funditorum [35] Baleariorum: præterea :re [37] ſagittarii, & cohors [38] Peligna cum

[1] ve-

eſt, patritios. 2 Hoc eſt, ıibus. Anaſtrophe eſt. 3 In- . 4 Mario.. 5 Intermiſſio & ı à bello. 6 Quæ ſcilicet bantur. 7 Plurimis aliis Se- ordinis. 8 Ex patritiis cet *agendum*, id eſt, nihil lo remittendum, ſed fortius um. 10 Caducæ. 11 Muta- 12 Pejora. 13 Nempe & te eundi Romam, & induciis habendis. 14 Receptor pe- publicæ. 15 Mercedem ıtium. 16 Bocchum. 17 Re- tur, nunciatur ſcilicet, quod impetraſſent, & induciæ ntur. 18 Duobus legatis. nentiam. 20 Favorem. chi. 22 Bocchum. 23 In er- 24 Precibus oſtenderunt, ı ſunt. 25 Populi Romani. ıiam dat, condonat delictum. cho. 28 Syllæ. 29 Judicio. *communem* utilitatem ſpe- ıs. 31 Conſultaretur. 32 Sylla. 33 Cuſtodiâ. 34 Fundis utentium. 35 Incolentium inſulas Baleares. *Baleares* dictæ ſunt inſulæ duæ Hiſpaniæ adjacentes, & haud longè inter ſe diſtantes: & à ſpatio ſuo cognominibus acceptis, *Majores*, & *Minores*, nunc vulgo *Majorca* & *Minorca* appellantur. Dictæ autem *Baleares* ἀπὸ τοῦ βάλλειν, hoc eſt, à *jaculando*, propterea quòd fundæ jaculatione Baleares peritiſſimi habiti ſunt. Narrant enim Hiſtorici, eam hiſce in inſulis obſervatam fuiſſe conſuetudinem, ut eſurientibus filiis, à matribus jentaculum in ſublimi trabe proponeretur, quod illi contingere non poterant, nisi priùs fundâ dejeciſſent. 36 Cum Syllâ. 37 Qui utuntur arcu & ſagittis. 38 Id eſt, Latinorum. *Pelignum* autem oppidum Sabinorum eſt Marſis vicinum, cujus metropolis eſt Sulmo, patria Ovidii. Ab eo fit adjectivum Pelignus, a, um.

1 Levi-

tela [14] tentare, [15] intendere: timor [16] aliquant
spes [17] amplior, quippe victoribus, & advers
quos sæpe vicerant. Interim [18] equites, [19] exp
præmissi, rem, uti erat, quietam nunciant.

CXIV. Volux adveniens [20] quæstorem [21] appe
à patre Boccho [22] obviam illis simul, & [23] præsi
sum. Deinde [24] eum & proximum diem sine m
juncti eunt. [25] Post, ubi [26] castra locata, & diei
erat; repente [28] Maurus, [29] incerto vultu pav
Sullam accurrit; dicitque sibi ex [30] speculatorib
gnitum, Jugurtham haud procul abesse; sin
[32] noctu clam secum profugeret, rogat, atqu
tur. [33] Ille [34] animo feroci negat se toties 3
[36] Numidam pertimescere: virtuti [37] suorum sat
dere: etiamsi certa pestis adesset, mansurum
quam proditis quos ducebat, turpi fuga incertæ
sitan paullo post morbo interituræ vitæ parcere
rum [39] ab eodem monitus, uti noctu [40] proficisc
consilium approbat: ac statim milites [41] cæn

1 Levibus, quibus velites uti so- cet gratiâ. 23 Ad præs
lent: ut gladio, hastâ. 2 Armis fensionem. 24 Quo scil

castris, [1] ignesque quam creberrimos fieri, dein rima vigilia silentio [3] egredi jubet. Jamque nocturno iere fessis omnibus, Sulla pariter [4] cum ortu solis stra [5] metabatur; cum [6] equites Mauri nunciant, Jurtham circiter [7] duum millium [8] intervallo, [9] ante eos nsedisse. Quod postquam auditum est, tum vero inas metus [10] nostros invadit, credere se proditos à Vo-e, & insidiis [11] circumventos. Ac fuere qui dicerent manu [13] vindicandum, neque [14] apud illum tantum lus [15] inultum relinquendum.

CXV. At Sulla, quamquam [16] eadem existimabat, nen [17] ab injuria [18] Maûrum [19] prohibet: suos horta-, uti fortem animum gererent: sæpe [20] ante paucis enuis adversus multitudinem [21] bene pugnatum: anto sibi in prœlio minus pepercissent, tanto tutiofore, [22] nec quemquam decere, qui manus armaverit, inermis pedibus auxilium petere, & in maximo metu nudum, & [24] cæcum corpus ad hostes vertere. Dein Volucem, quoniam [26] hostilia faceret, Jovem [27] manum [28] obtestatus, ut sceleris, atque perfidiæ Bocchi teadesset, castris [29] abire jubet, [30] ille lacrumans orare, ea crederet: nihil dolo factum, ac magis [31] calliditate gurthæ; cui videlicet [32] speculanti iter suum [33] cognin esset. Ceterum, quoniam neque ingentem [34] multitudinem

Ut scilicet hostes existimarent vigilias agere, & post discessum, ignibus, adhuc illic esse. rimâ parte noctis, quæ in qua-vigilias distribuitur. 3 E ris. 4 Id est, cum sol primùm etur. 5 Locabat, describebat. ari propriè est metas & termiin agris terminandi gratiâ po-: (derivatur enim à nomine antivo *meta*, quod propriè inum significat, quo agrorum sores utebantur. Hinc *pervenisse metam* dicimus, qui iter, aut ıod aliud opus perfecerunt: usus invaluit, ut simpliciter disponere, ac parare usurpetur. Voluce proculdubio exploratum nisi. 7 Passuum. 8 Distantiâ. llam scilicet, & Volucem, eoque milites. 10 Romanos. aptos. 12 Vi per manum illi i. 13 Vindictam esse sumendam de Voluce. 14 Volucem. 15 Impunitum. 16 Proditos scilicet Romanos à Voluce, & insidiis circumventos. 17 Ne patiatur injuriam. 18 Volucem. 19 Defendit. 20 Anteà, prius. 21 Feliciter. 22 Id est, non decêre virum armatum fugere. 23 Inerme, abjectis armis. 24 Non habens respectum, quo se præcipitet, quia sine respectu per media tela. nam *Una salus victis, nullam sperare salutem.* Q. d. Si in maximo metu decet corpus inerme objicere hosti, quantò magis armatum? 25 Filium Bocchi. 26 Ea, quæ hostes facere solent; quia proditor fuerat, uti ipse existimabat: nam reverà non fuerat proditor. 27 Summum Deorum. 28 Testem vocans. 29 Decedere. 30 Volux. 31 Astutiâ. 32 Hoc est, per speculatores scrutanti. 33 Exploratum. 34 Exercitus.

[15] paucis diebus, [16] quo ire intenderant, perv

CXVI. Ibi cum Boccho Numida quidam As
ne, multum & familiariter agebat, præmissus
tha, postquam Sullam [17] accitum audierat, o
[18] subdole [19] speculatum Bocchi consilia: præ
bar, Massugradæ filius, ex [20] gente Masinissæ
materno genere [21] impar; nam pater ejus ex c
ortus erat, [22] Mauro ob ingenii multa bona c
ceptusque, quem Bocchus fidum esse Roma
antea tempestatibus expertus; illico ad Sulla
ciatum mittit, paratum [25] sese facere, qua
Romanus vellet: [26] colloquio diem, loc
pus ipse deligeret: [27] consulta sese omnia [2]
[29] integra habere: [30] neu Jugurthæ [31] legat
mesceret; accitum esse, quo res communis [3]
gereretur; nam ab insidiis [33] ejus aliter caveri
se. [34] Sed ego comperior, Bocchum magis [35]
de, quam ob ea, quæ prædicabat, simul Ro
[36] Numidam spe pacis [37] attinuisse: multum
animo suo [38] volvere solitum, Jugurtham Ro
[39] illi Sullam traderet: [40] lubidinem [41] adve

[1] metum [2] pro nobis suasisse.

CXVII. Igitur Sulla respondit,[3] pauca se coram Aspare locuturum; cetera occulte, aut nullo, aut quam paucissimis præsentibus: simul edocet, quæ[4] responderentur. Postquam, sicuti voluerant, [5] congressi; dicit se missum [6] à consule venisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum [7] agitaturus foret. Tum [8] rex, uti [9] præceptum fuerat, post diem decimum redire jubet; ac nihil etiam nunc decrevisse, sed [10] illo die responsurum. Dein ambo in sua castra digressi. Sed ubi [11] plerumque noctis [12] processit, Sulla à Boccho occulte [13] arcessitur: [14] ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius sanctus vir, ex sententia ambobus jurat: ac statim [15] rex sic incepit:

CXVIII. Nunquam ego ratus sum [16] fore, uti rex maximus in hac terra, & omnium, quos novi,[17] opulentissimus,[18] privato homini [19] gratiam deberem. Et [20] hercule Sulla, [21] ante te cognitum, multis orantibus, [22] aliis [23] ultro egomet [24] opem tuli,[25] nullius indigui. [26] Id imminutum, quod ceteri dolere solent, ego lætor. Fuerit mihi [27] pretium, eguisse aliquando tuæ amicitiæ; quâ apud animum meum nihil carius habeo. [28] Id [29] adeo experiri licet: arma, viros, pecuniam, postremo quidquid animo lubet, sume, utere: &, [30] quoad vives, nunquam tibi [31] redditam gratiam putaveris; semper apud me [32] integra erit: denique nihil [33] me sciente frustra voles. Nam, ut ego existimo, regem armis quam munificentia, vinci, [34] flagitiosum minus. Ce-

1 A populo Romano. 2 Ut scilicet Jugurtham traderet. 3 Verba. 4 Hoc est, deberent sibi responderi coram Aspare à Boccho. 5 Convenerunt, scilicet Bocchus & Sylla. 6 Mario. 7 Suscepturus. 8 Bocchus. 9 Mandatum à Syllâ, qui simul docuerat, ut Bocchus ita sibi responderet. 10 Decimo post. 11 Plurima pars. 12 Præterlapsa est. 13 Advocatur. 14 Nempe à Syllâ, & à Boccho. 15 Bocchus. 16 Futurum esse. 17 Ditissimus. 18 Qui nullo fungeretur officio, sive qui non esset rex nec imperator, qualis erat Sylla. 19 Id est, obligatus essem. 20 Profectò. 21 Id est, priusquam te cognoscerem. 22 Non orantibus, attamen indigentibus. 23 Non rogatus. 24 Auxilium. 25 Ope. 26 Mutatum esse, quod scilicet non feram aliis opem & auxilium, sed petam ab aliis. 27 Operæ pretium. 28 An scilicet amicitiâ tuâ nihil charius in animo meo habeam. 29 Omninò. Cæterum adeò hic (ut alibi sæpè) peculiarem habet usum ad conciliandam attentionem, & præparandos audientium animos ad excipiendum aliquid magnum & notatu dignum: ut apud Ter. in Eun. Hoc *adeo* ex hac re venit in mentem mihi. Et paulò post: Ego *adeo* primus hanc inveni viam. 30 Donec. 31 A me. 32 Ex integro reddenda. 33 Quod sciam te velle. 34 Turpe.

CXIX. [10] Ad ea Sulla [11] pro se breviter, &
ce; de pace, & de communibus rebus [13] mul
seruit. Denique [15] regi patefecit. [16] quod po
Senatum & populum Romanum, quoniam ar
mis valuissent, non [17] in gratia habituros: fa
aliquid, quod [18] illorum magis, [19] quam sua,
se videretur; [21] id adeo [22] in promptu esse;
Jugurthæ [23] copiam haberet: [24] quem si Ron
didisset, fore ut [25] illi plurimum deberetur: [26] a
fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret
tro adventuram. [27] Rex primum [28] negitare:
tatem, [30] cognationem præterea [31] fœdus int

1 Romanâ. 2 Ad me. 3 Intellige mentem meam. 4 Defendi. 5 Tutari fines meos. 6 Exercete. 7 Flumen Malucham. 8 Aliquid. 9 Non rejectus, sed voti compos; quia præstabo libenter, quodcunque petieris. 10 Verba Bocchi. 11 Id est, pro eâ parte, quæ respiciebat privatam utilitatem. 12 Moderate. 13 Scilicet *verbis*. 14 Ornatè dixit. 15 Boccho. 16 Bocchus promittat, nempe se ab armis discedere, ac rebus Jugurthæ diffi-

29 Propinquitatem ex tractam, quia filia Boc nupserat. *Affines* aut & uxoris cognati inte duæ cognationes inte per nuptias conjungun ad alterius cognation terminum accedit. conjunctionem. chum & Jugurtham. riendo quidam dictum à *fœdè cædendo*: nam sancienda utrimque Fo

ad hoc metuere, ne [1] fluxa fide usus [2] popularium animos [3] averteret: [4] quis & Jugurtha [5] carus, & Romani invisi essent. Denique sæpius fatigatus, leniter, & ex voluntate Sullæ omnia se facturum promittit. [6] Ceterum ad simulandam pacem, [7] cujus [8] Numida, defessus bello, [9] avidissimus, quæ utilia visa, [10] constituunt. Ita [11] composito dolo, [12] digrediuntur.

CXX. At rex [13] postero die Asparem, Jugurthæ legatum, appellat: dicitque sibi per Dabarem ex Sulla cognitum, posse [14] conditionibus bellum [15] poni: quamobrem [16] regis sui sententiam [17] exquireret. [18] Ille lætus in castra Jugurthæ venit. Dein [19] ab illo cuncta edoctus, [20] properato itinere, post diem octavum redit ad Bocchum; & [21] ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; sed Mario parum fidere: sæpe antea [22] cum imperatoribus Romanis pacem [23] conventam, [24] frustra fuisse. Ceterum Bocchus, si [25] ambobus [26] consultum, & [27] ratam pacem vellet, daret operam, ut [28] una ab omnibus, quasi [29] de pace, in colloquium, veniretur, ibique sibi Sullam traderet: cum [30] talem virum in potestate haberet, tum fore, uti jussu S. P. Q. R. fœdus fieret; neque [31] hominem nobilem non sua ignavia, sed ob rempublicam in hostium potestate [32] relictum iri.

CXXI. [33] Hæc [34] Maurus secum ipse diu [35] volvens, tan-

lapide silice, quem in sanciendis fœderibus juratori tenebant, ea verba dicentes: *Si sciens fallam, ita me Diespiter, salvâ Urbe, arceque, bonis ejiciat, ut ego hunc lapidem. Fœdus* propriè significat pactionem illam, quæ fit inter hostes, dum à bello disceditur. *Fœdus*, generaliter receptum, nihil aliud est, quam mutua pactio duarum partium, quâ altera alteri se certis conditionibus obligat ad aliquid faciendum vel dandum, adhibitis signis exteris ad solennem testificationem, confirmationis causâ, ut promissio sit inviolabilis. 1 Inconstanti, q. d. si fidem non servaret. 2 Fautorum suorum. 3 A se. 4 Popularibus. 5 Gratus, quia plurimos pecuniâ corruperat. 6 Ordo est: Cæterùm *illi* constituunt *ea*, quæ *sunt* visa utilia ad simulandam pacem, cujus Numida defessus bello, *erat* avidissimus. 7 Pacis. 8 Jugurtha. 9 Cupidissimus. 10 Ordinant. 11 Fraude inter eos constitutâ ad tradendum Jugurtham. 12 In diversa loca discedunt Bocchus & Sylla. 13 Proxime sequenti, postridiè ejus diei. 14 Certis pactionibus. 15 Finiri. 16 Jugurthæ. 17 Investigaret. 18 Aspar. 19 Jugurthâ. 20 Accelerato. 21 Boccho. 22 Ut cum Calpurnio Bestiâ, & Aulo, fratre Sparii Albini consulis 23 Pactam, initam. 24 Irritam; quia scilicet Senatus utramque pacem minime approbavit: ut supra vidimus. Item antea pacem iniit cum Metello: sed eam ipse Jugurtha irritam fecerat. 25 Boccho, & Jugurthæ. 26 Benè provisum, prospectum. 27 Firmam, stabilem. 28 Simul. 29 Scilicet *agendâ*. 30 Syllam. 31 Syllam. 32 Id est, relinquendum esse in Senatu. 33 Dicta Asparis ex præcepto Jugurthæ. 34 Bocchus, rex Mauritaniæ. 35 Perpendens, cogitans.

diem, [17] colloquio [18] decretum, Maurus [19]
amicis, ac ſtatim [20] immutata voluntate, [21] re
teris dicitur ſecum ipſe multum [22] agitaviſſe,
motu corporis pariter atque animo [23] varius:
cet, [24] tacente ipſo, [25] occulta [26] oris immut
teſeciſſe. Tamen poſtremo Sullam [27] arceſſi ju
[28] illius [29] ſententia [30] Numidæ inſidias tendit
ubi [31] dies advenit, & [32] ei nunciatum eſt, J
haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & [33]
noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa procedi
mulum facillimum [35] viſu [36] inſidiantibus.
[38] Numida cum pleriſque [39] neceſſariis ſuis [40]
uti dictum erat, accedit; ſtatim ſigno [41] dato
ſimul ex inſidiis invaditur. Ceteri [42] obtruncati
Sullæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium de

CXXII. [43] Per idem tempus

1 Scilicet ſe Syllam Jugurthæ traditurum. 2 Immoratus, dubiusquid Aſpari reſponderet. 3 Non ſatis cognitum habuimus. 4 Sæpiſſimè. 5 Regum. 6 Mutabiles, inconſtantes. 7 Contrariæ, ut quod prius placuit, poſteà diſpliceat. 8 Interdum. 9 Aſparem. 10 Appellabat.

vère. Ter. Nunquam a
me, quin mihi teſte
Adhibêre moram, eſt
ferre. 20 Mutatâ. *Imn*
eſt idem quod muta
boni, quid hoc morbi
homines *immutarier* e
non cognoſcas eundem

[1] Gallos ab ducibus nostris Q. Scipione, & M. Manlio [2] male pugnatum. Quo metu Italia [3] omnis contremuerat. [4] Illique & [5] usque ad nostram memoriam Romani sic [6] habuere, alia omnia [7] virtuti suæ [8] prona esse; cum Gallis [9] pro salute, [10] non pro gloria certari. Sed postquam bellum in Numidia [11] confectum, & Jugurtham [12] vinctum adduci Romam nunciatum est; Marius consul absens [13] factus est; & ei [14] decreta provincia [15] Gallia; [16] isque [17] Kalendis Januar. magna gloria consul [18] triumphavit. [19] Ex ea tempestate spes, atque opes [20] civitatis [21] in illo [22] sitæ.

1 Cimbros & Teutonas. 2 Infeliciter. 3 Tota. 4 Romani, qui illo tempore fuerunt, quo victi sunt P. Scipio, & Manlius duces nostri à Gallis. 5 Id est, Romani, qui posteà secuti sunt usque ad tempora nostra. 6 Scilicet *opinionem*, id est, putavêre. 7 Fortitudini. 8 Facilia victu, obedientia. 9 Scilicet *servandâ*. 10 Scilicet *quærendâ*. *Pugnare ergo pro salute*, est pugnare ex necessitate pro libertate suâ, ne alterius imperio subjiciatur. *Pugnare pro gloria*, est pugnare non ex necessitate, sed ut alios suo subjiciat imperio, & ita gloriam suam augeat. Q. d. Romani illi, & qui ad nostra usque tempora secuti sunt, existimarunt Romanos omnes alias gentes, exceptis Gallis, facile posse vincere; & existimarunt Romanos cum Gallis certare, non ut eos superent, verùm ne ab ipsis superentur. 11 Finitum. 12 De hac Jugurthæ captivitate, hæc refert Florus lib. 3. c. 1. *Sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est, & Syllæ in manum traditus. Tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aspexit. Sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus vidit Urbem, quam venalem, & quandoque perituram, si habuisset emptorem, frustra cecinerat. Tamen ut venalis fuisset, habuit emptorem: & cùm ille non evaserit, certum erit eam non esse perituram.* Cæterùm Jugurtha à Mario cum duobus filiis vinctus in triumpho ductus est, ac mox in carcere necatus ut mox dicetur.

13 Intellige secundò. 14 Decreto assignata. 15 Europæ pars à *candore* populi (ut quidam volunt) dicta. *Gala* enim Græci lac nominant. 16 Marius. 17 Id est, primo die mensis Januarii. *Januarius* autem est primus mensium, à *Jano* appellatus, quem Numa Pompilius primum anni esse voluit tanquam bicipitis mensem, respicientem transacti anni finem, futurique principia. 18 Triumphum egit. Hoc etiam Plutaschus attestatur in vita Marii, cujus hæc sunt verba: *Marius cum exercitu ex Africa transvectus ipsis Kalendis Januariis (quod initium anni Romanis est) & consulatum occepit, & triumphum duxit, Jugurtham captivum incredibile Romanis spectaculum exhibens, quo vivo victoriam de hostibus nemo, ne sperasset quidem: adeo ad omnem fortunam se accommodare callidus, astutiæ magnæ admixtam fcrociam habebat. Verum in triumpho inductus Jugurtha nudus in barathrum detrusus est: ibi perturbatus plane, vultu in risum verso, Hercules, inquit, quam frigidum nobis est balneum: sex totos inde dies cum fame colluctatus, dignas tandem flagitiis suis pœnas dedit.* Hæc ille. 19 Id est, post id tempus, quo vicerat Cimbros. 20 Romanæ. 21 Mario. 22 Positæ; quia vicerat quoque Cimbros. *Ideòque vulgus tertium eum urbis Romæ conditorem nominabat*; ut refert Plutarchus loco citato: *actum siquiem de imperio fuisset, nisi Marius illo seculo contigisset.*

FINIS.

INDEX
RERUM MEMORABILIU
QUÆ IN TEXTU
SALLUSTIAN
OCCURRUNT

A.

Aborigines cum Trojanis Romam condidère. 21. *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum.* ibid.
Adolescentium animi molles & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiuntur. 55
Æmilius Scaurus, princeps Senatus. 237. *ejus laus.* 222. *mores.* ib. *à Jugurthæ largitionibus se continet.* ibid. *à Jugurtha legatis corrumpitur.* 241
Æthiopes. 229
Africæ situs, & descriptio. 225 *& seq.*
Albinus consul ad bellum proficiscitur. 254. *ejus castra à Jugurthâ circumventa.* 256 *ejus exercitus qualis.* 264
Allobroges ad conjurandum ab Umbreno solicitati. 129. *Catilinæ conjurationem ut cognoverant, Fabio Sangæ, Allobrogum patrono, aperiunt,* 133, *à Sangâ* Cice-

ro certior factus, ... *cerit.* ibid. *ex præ*... *ceronis à conjurati*... *randum postulant.* ... *lis, ut & T. Volturci*... *jurationis indicibus,* ... *decernuntur.*
Ambitio vitium virt... *pius, quam avarit*...
Amici officio & fide ... *tur.*
Amicitia firma, idem atque idem nolle. 7 ... *idem quod factio.* 2 ... *diversis mentibus e*... *potest.*
Animo cupienti nihil s... *stinatur.*
Animi divinitas & pr... *tia.*
Animus nobis cum Dii... *munis est.* 4. *vita n*... *lium dux, atque imp*... *est.* 188. *Fortuna non* ... *& quare.*
C. *Antonius consul Cati*... *cum exercitu perseq*... 120. *Catilinam in agro* ... *no vincit.* 174. *equo ci*... *iens milites hortatur.*

ida. 344
ıam celebritatem
us debent. 35
m res gesta satis
nagnificaque fuê-
m aliquanto mino-
m famâ feruntur.
ibid.
Micipsa filius.
lio vincitur à Ju-
215. victus Ro-
tendit. ibid. ejus
Senatu. 216. ubi-
r, quam in suo re-
8. ejus ad Jugur-
gati, de injuriis
. 231. Cirtam pro-
31. copias adversus
mparat. ibid. ejus
Senatu recitantur.
s deditio & inter-
239
corpus animumque
ffaminat. 44
mons, bis à ple-
atus in secessione.
247
restilla, Catilina
57

B.

us à Jugurthâ cor-
npitur. 251
s Prator. 341
e mutare in manu
est. 178. ex arbi-
itur, at non depo-
308
uam maleficii, im-
s esse in republicâ,
248.

L. Bestiâ conjuratus, trib. pl.
de Cicerone queritur, bel-
lique gravissimi invidiam
ipsi imponit, & quomodo.
134

Bocchus Maurorum rex. 230
ejus filia, Jugurtha uxor.
306. eum Jugurtha adver-
sus Romanos incitat. ibid.
cum Jugurtha conjungit
exercitum. 332. cum à bello
desistere legati Metelli hor-
tantur. 307. Sulla respondet.
239. ejus purgatio ad Roma-
norum expostulationem. ib.
ejusque legati à Jugurtha
corrumpuntur. ibid. & à
Gatulis spoliati, pavidi si-
ne decore ad Sullam pro-
fugiunt. 340. delicti gra-
tiam à Romanis accipit.
341. ejus Punica fides.
344. cum Sullâ per inter-
pretem agit. 345. Jugurtha
insidias tendit. 348. Ro-
manis Jugurtham tradit.
ibid.

Bomilcar Massiva insidias ten-
dit, eumque obtruncandum
curat. 253. reus ex aquo
& bono. ibid. à Jugurthâ in
Numidiam mittitur. ibid.
vadibus datis judicium fu-
git. 284. ei Metellus per-
suadet, ut sibi Jugurtham
tradat. 285. ejus ad Nab-
dalsam epistola. 296. &
in Jugurtham insidia dete-
cta. 298. à Jugurtha neca-
tus. ibid.

D. Bru...

D. Brutus, Semproniæ maritus. 131. *ejus domus conjurationis Catilinariæ haud inscia.* ibid.

C.

CÆsar Statilium custodit. 144. *Pontifex Maximus creatus, Catulo dejecto.* 147. *Ei Catulus & Piso infensi.* ibid. *eum Cicero inter conjuratos nominare noluit.* ibid. *ejus in conjuratos oratio.* 151. 233. *ejus natura, & mores, & Catonis comparatio.* 169

Calpurnius consul acriter Numidiam invadit, sed à Jugurthâ corrumpitur. 241. *Romam ad magistratus rogandos proficiscitur.* 242

Capitolium viginti annis ante conjurationem Catilinæ incensum. 143

Capsa ab Hercule condita. 320. *obsidetur à Mario.* 325. *expugnatur atque incenditur.* 326

Carthago, æmula imperii Romani, à stirpe interiit. 40

L. Cassius prætor ad Jugurtham mittitur. 250

Catabathmos. 226. & 229

Catilina nobili genere natus. 15. *ejus mores & ingenium.* 16. *ejus in conjuratione socii.* 64. *ejus consilii participes nobiles, qui* 66. *ejus conjurationis auctor quis.* 67. *conjuratio ejus prima.* 63. *ex quibus conflata,* 64. *secunda,*

75. *ejus oratio* *conjurationis.* ibi *conjuratis statue* *incendere.* 91. *Ci* *dias parat.* 94. *c* *petit.* 93. *ejus a* *invectivam respo* *in Manliana ca* *proficiscitur.* 110. *ad Q. Catulum.* 1 *tus eum & Manl* *judicat.* 119. *de eju* *tione duo Senatu* 120. *Umbreno jub* *lobrogum legatos* *randum sollicitet.* *exercitus.* 173. *ci* *nio primùm consi* *tuit.* 175. *ejus ad m* *oratio.* 176. *exerci* *butio.* 181. *fugan* *liam parat.* 174. *se* *pudiat.* ib. *duobu* *bus clauditur.* 17 *fertissimos hostes* *ibique fortiter pugn* *foditur.* 185. *quā* *hostium cadavera*

Catonis de conjurat 161. *ejusdem sente* *datur.* 168. *ejus n* *mores; confertur cu* *re* 169. *esse, quan* *bonus malebat.* 171 *in ejus sententiam*

Catuli & Cæsaris in

Ceparius conjuratus,

ad sollicitandos pastores Apuliæ attributa. 140
Cethegus conjuratus Ciceronis januam obsistere suscipit. 135. *queritur de ignaviâ sociorum.* 136. *captus, familiâ & libertorum implorat opem.* 149
Cicero consul, homo novus. 86. *insidiis petitur.* 94. *inquilinus civis à Catilina vocatus.* 107. *urbi præsidio esse jussus.* 120. *Allobroges instituit, ut jusjurandum obsignatum ad cives perferendum exigant.* 136. *Senatum in ædem Concordiæ convocat.* 140. *anxius de captis in ponte Mulvio.* 138. & 140. *de conjuratis in Senatu refert.* 149
Cirtha oppugnatur à Jugurthâ. 234. *Jugurthæ tradita.* 239
Civem Romanum verberibus cædi nefas. 156
Concordiæ ædes. 140
Concordiâ res parvæ crescunt. 211
Conjuratorum Catilinæ partes, & suum cujusque munus. 135. *ii capiuntur.* 140. *inque carcere necantur.* 173
Consulibus Romæ imperantibus, quantum Respublica creverit. 28
Consultantes de rebus dubiis, odio, amicitiâ, irâ, atque misericordiâ vacuos esse decet. 151
Consulto priùs, quam incipias; ubi consulueris, maturè facto opus est. 6
C. Cornelius conjuratus pollicetur operam suam in confodiendo Cicerone. 96
Cornelii tres fato Romæ regnaturi. 142
Q. Cornificius Cethegum custodit. 144
Corpus homini cum belluis commune. 4
Corporis bona facilè dilabuntur. 190
M. Crassus Pompejo infestus. 72. *Conjurationis conscius judicatur.* 66
Q. Curius conjuratus. 84. *senatu motus est à Censoribus probri gratiâ.* 85. *ejus cum Fulviâ consuetudo.* ib. *conjurationem patefecit.* 86 & 97
Cyrenenses magni atque opulenti. 304. *eorundem cum Pœnis de finibus conditiones initæ.* 305

D.

Dabar ex gente Masinissæ, 344. *Massugradæ filius.* ibid. *interpres inter Bocchum & Sullam.* 347
Damasippus jussu L. Sullæ Victoris jugulatus. 157
Discordiâ res maximæ dilabuntur. 211
Divitiarum & formæ gloria fluxa atque fragilis est. 6
Ducum adversus conjuratos catalogus. 101

E.

Elephanti XL. à Romanis interfecti. 276

Equites R. cum telis circum ædem Concordiæ. 148. Cæsari gladio minitantur. ibid.

Exempla mala ex bonis initiis orta. 156

F.

Fabius Sanga, Allobrogum patronus. 133

Fortuna simul cum moribus immutatur. 10. in omni re dominatur. 34. nihil vel eripere vel largiri potest. 189

Fulvia, nobilis mulier, cum quâ Q. Curio vetus stupri consuetudo fuerat, conjurationem Catilinæ, clam noctu profecta, Ciceroni detexit. 85

Fulvius Nobilior conjuratus. 65. ad Catilinam proficiscitur. 128. à patre necari jussus. ibid.

M. Fulvius Flaccus ab Opimio consule occisus. 222

G.

Gætuli initio Africam habuere. 227. eorum vita & mores. ibid.

Gallica gens bellicosa. 129. infestissima nomini Romano. 165

Gauda, Manastabalis filio, Masinissæ nepoti, regios honores Metellus negat. 289

Gladiatoria familia. 103

C. Gracchus ab L. Opimio occisus. 222

Gracchorum cædes. 262

Gulussa Masinissæ f

H.

Hadrumetum à ...bus conditum

Hannibal Romano...

Hercules in Hispa...

Hiempsal, Micipsæ ... naturâ ferox, J... despiciens. 212. eju... dictum Jugurtha... rat. 213. occidit... ejus caput ad J... refertur.

Hippo à Phœnicibu...

Historias scribere cur...

I.

Ignaviâ nemo imm... ctus.

Imagines majorum ... tem accendunt.

Imperium facile ret... artibus, quibus i... tum est.

Ingenii, quam viriu... gloriam quærere, ...

Jugurtha qualis. 20... Numidarum reg... lum atrox, magn... riâque victoriâ. 1... nastabalis filius ex... nâ, Masinissæ ne... à Micipsâ patruo... habitus. ejus genu... studia, & ingeni... auxiliari exercitu...

tus. 236. *Romanis carus.* 207. *quibus sibi regnum polliceatur.* ibid. *Scipioni, propter virtutem placuit.* ibid. *&* 234. *à Scipione laudatur.* 207. *adoptatur à Micipsâ.* 208. 217. *&* 234. *Micipsæ decreta rescindi oportere contendit.* 212. *ejus ira & insidiæ in Hiempsalem.* 213. *Romanos largiendo fatigat.* 215. *pugnâ Atherbalem vincit, Numidiâ potitur, legatos Romam mittit.* ibid. *excusatur à legatis.* 221. *largitionibus meliorem regni partem sortitus est.* 222. *Opimium corrumpit.* 223. *Cirtam obsidet.* 234. *Atherbalis regnum invadit.* 230. *&* 232. *eum vincit.* ibid. *cum eodem comparatur.* ibid. *Cirtâ potitur.* 239. *Atherbalem necat.* ibid. *ejus in Atherbalis amicos ac propinquos crudelitas.* ibid. *cum L. Cassio Romam venit.* 250. *Bæbium trib. pl. corrumpit.* ib. *præsens à Memmio ad populum accusatur.* ibid. *Italiâ decedere jussus.* 254. *ejus vades quinquaginta.* 253. *cum Aulo, Albini consulis fratre, fœdus facit, castra Romana capit.* 256. *ejus peritia in re militari.* 268. *ipsius legati ad Metellum supplicatum missi.* 269. *ejus adhortatio ad milites.* 257. *vincitur.* 276. *ejus exercitus funditur.* ibid. *pabulum & aquam corrumpit.* 279. *Bomilcaris perfidâ suasione deditionem facit.* 285. *nihil cunctatus bellum resumit.* 286. *mutat subinde itinera & Præfectos, contra insidias.* 299. *Bocchum regem socerum ad bellum contra Romanos impellit.* 305. *exercitum Gætulorum in unum cogit.* ibid. *hos armis assuefacit.* ibid. *à Mario armis exutus.* 319. *occisis equitibus vix erupit.* 337. *apud Numantiam latinam linguam didicit.* 336. *conditiones quidem accipit, Mario tamen diffidit.* 347. *proditur Romanis à Boccho.* 448. *vinctus traditur Sullæ, & ab eo ad Marium deductus.* ibid.

C. Julius in Apuliam à Catilinâ missus. 95

L.

L*Acedæmonii primi in Græciâ bella gerere cœperunt.* 8

P. Lentulus Sura, conjuratus. 64

Lentuli ad Catilinam litera. 137. *eum, quia prætor erat, consul manu in Senatum ducit.* 140. *ex libris Sibyllinis sibi regnum Romanum pollicetur.* 142. *P. Lentulo Spintheri una cum aliis conjuratis in custodiam traditur.* 144. ejus & Cethegi servi

servi, & liberti magnâ opificum manu in unum comparatâ, prætorum ædes obsidentes, dominos suos liberare student, sed à Cicerone prohibiti. 148. ipse à Consule lictori traditur, & strangulari jubetur. 172. idem de Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, supplicium sumptum. 173

Leptis à Phœnicibus condita. 229. ejus situs. ibid.

Libyes Africam initio habuêre. 227. ferarum more viventes. ibid. quam Gætuli minus sunt bellicosi. 228

Liguris cujusdam gregarii insidiis Mulucha capitur. 327

Locus medius apud Numidas honorificentior. 212

P. Lucullus & L. Annius, tribun. pleb. resistentibus collegis, magistratum continuare nituntur. 255

M.

C. MAllius Fæsulas à Catilinâ mittitur. 95. legatos ad Q. Marcum regem mittit. 110. quibuscum mandatis. 111. Q. Marcii responsio. 115

C. Mamilius Limetanus trib. pl. rogationem ad populum promulgat in eos, qui à Jugurthâ corrupti erant, vel pactionem fecissent, quæreretur. 259

Manastabal Masinissæ filius. 199

Marius Metelli legatus. 268. ei haruspex omnia felicia portendit. 286. ipsius & Metelli inimicitiarum origo. 288 petendi consulatus gratiâ missionem à Metello rogat. ibid. ejus patria, natura, mores. 286. Gaudam adversus Metellum incendit. 289. à Metello domum dimittitur. 298. ipsi novo homini consulatus mandatur. 299. Numidiaque à populo traditur. ibid. 307. & 308. illi Senatus, licet adversus, nihil abnuere audet. 309. infestus nobilitati. 308. ejus ad populum oratio. 309. imagines non habet. 314. cicatrices adverso corpore ostentare potest. ibid. Literarum Græcarum ignarus. 315. quare sordidus fuerit habitus. ibid. ejus in Africam expeditio. 317. castella Jugurthæ vi, præmiisque tentat. 320. Capsam capit. 326. eum Numidæ magis, quam mortalem timent. ibid. ejus & Sullæ pugna cum Jugurthâ & Boccho. 332. ejusdem virtus in pugna. 333. victoriâ non insolentior factus. 335. Jugurthæ & Bocchi exercitus fundit. 337. de Jugurthâ triumphavit. 349. Romanorum in re bellicâ princeps habitus. ibid. ei iterum consuli decreta Gallia. ibid.

Ma-

[redacted]

rex Numidarum. ·llicâ virtute præ- ›id. *ipse & Micipsa* ›*Romanis Syphacem* ·*epulerunt.* 217 *Iugurtha regnum af-* 252. *Jugurtha jussu* ·*r.* 253

tius tribunus-plebis. ·*jus facundia.* 243. ·*d populum.* ibid. *ro-* 50. *Jugurtham præ-* *ad populum accusat.* 251

inter ambitionem sæ- *que medium se gessit.* ·*nsul ad bellum in Nu-* ·*n proficiscitur.* 264. ·*consulatu collega Si-* 263. *Jugurtha lega-* ·*rumpit.* 267. *cum Ju-* *pugnat.* 269. *Numi-* ·*ida capit, vastatque* 278. *Zamam oppug-* ·*strà.* 280. *Bomilca-* ·*rrumpit.* 285. *Jugur-* *insidiis aggreditur.* ·*Numidia ei iterum de-* ·*r.* 286. & 299. *Gau-* ·*anastabalis filio, Ma-* ·*nepoti, regios honores* 289. *Thalam oppi-* ·*bsidet, & capit.* 301. ·*ad Bocchum legati.* ·*Marii conspectum fu-* 18. *Roma latissimis* ·*excipitur.* 319 ·*, Masinissæ filius,* ·*stabale & Gulussâ* ·*ius morbo absumptis,*

regnum solus obtinuit. 199. *duos filios genuit.* ibid. *Jugurtham adoptat.* 208. *ejus verba ad Jugurtham.* 209. *hunc filiis commendat.* 211. *moritur.* ibid.

Mulucha flumen Mauros à Numidis dividit. 346

N.

N*Abdalsa Bomilcaris in prodendo Jugurthâ socius.* 295. *apud Jugurtham proditionis suspicionem deprecatur.* 297

Numantia deleta. 207

Numidarum alii Jugurtham, alii Atherbalem sequuntur. 215. *pabulo pecoris magis, quam arvo student.* 325

O.

Cn. O*ctavius Rufo, quæstor.* 341

L. Opimius Consul, homo clarus, & in Senatu potens, à Jugurthâ corrumpitur. 223. *princeps legationis fuit, quando decem legati missi sunt, ut regnum Numidiæ inter Atherbalem & Jugurtham dividerent.* 222

Orbis divisio generalis. 225

P.

P*Atres Reipub. Romæ præsides appellati.* 25

Persarum origo atque situs. 227. *ii se per connubia Gætulis permiscuêre.* 228. *alveos navium inversos pro tuguriis habuêre.* 227

M. Petrejus homo fuit maxi-

mè militaris. 182. *Antonii consulis legatus contra Catilinam.* ibid.
Phileni vivi terra obruti pro Pœnorum republica. 305
Philenorum aræ. 229. & 305
Phœnices oppida multa in Africâ condidêre. 228
Picenus ager. 95
Cn. Piso factiosus. 68. *conjurationis auctor.* ibid. *in citeriorem Hispaniam Quæstor pro prætore missus.* 71. *quare.* 72. *interficitur.* 74
C. Pisonis & Cæsaris graves inimicitiæ. 147
Pistoriensis ager. 174
Plebis secessio à Patribus, & causa. 114
Pompejus Crasso invisus. 66. *ejus potentia formidolosa.* 74. *ipsi & M. Crasso Coss. tribunitia potestas restituta est.* 125
Pons Mulvius. 138
Porcia lex. 159

Q.

QUæstor pro prætore. 71

R.

REgni præsidia sunt amici. 210
Regibus aliena virtus semper formidolosa. 28. *iisque boni, quam mali suspectiores.* ibid.
Regium imperium primum in terris imperii nomen fuit. 7
Res secundæ sapientum animos fatigant.
Roma urbis origo. 20 ... *nis, Æneâ duce* ... *condita.* 21. *libert*... *tâ, brevi plurimu*...
Romana Resp. labor... *tiâ crevit.*
Romanorum in villis ... *dis luxuria.* 49. ... *urbium modum ex*...
Romani parvâ man... *mas hostium copia*... 31. *quas urbes na*... *nitas pugnando cepe*... *arma atque tela m*... *Samnitibus, insign*... *stratuum à Tuscis,* ... *sumpsere.*
Rutilius Rufus, M... *gatus.*

S.

SAllustius adolescen... *tio à studio ad R*... *tus multa adversa* ... *à Rep. ad scribend*... *rias se transfert.*
Scaurus in Senatu p... *qualis.* 222. & 23...
... *gurtha corruptus.*
Scipio Romani exercit... *rator bello Numanti*... *ejus verba ad Jug*... 207. *eum laudat.* ... *lius literæ ad Mi*...
Sempronia, conjurati... *scia, multa virilis* ... *facinora commiser*...

Bruti Senatoris uxor. 132

Senius Senator literas in Senatu, quas Fæsulis allatas dicebat, recitat. 100. *q d continebant ea litteræ.* ibid.

ttimius Camers in agrum Picenum à Catilinâ mittitur. 95

cca oppidum à Jugurthâ deficit. 280

Sisenna historicus. 330

tilio & Gabinio, conjuratis, negotium datur, ut urbem incendant. 135

Sulla quo pacto sibi exercitum fidum fecerit. 46. *ejus ratio ad Bocchum.* 338

Sylla & P. Antronius Consules designati, & ambitus condemnati. 67

hacis, Numidiæ regis, agros, urbesque Romani Masinissæ dono dant. 199

rtes in extremâ Africâ dua, earumque descriptio. 303

T.

TArquinius, conjurationis index, in vincula conjicitur. 145. *ejus indicio non habetur fides.* 146

ala, oppidum Numidiæ, ubi thesauri Jugurthæ. 300. *à Metello obsidetur.* 301. *capitur.* 302

Tullianum locus in carcere. 172

Turpilius Sullanus, Vaccensium præfectus, unus ex omnibus Italicis intactus evasit. 293. *desertor præsidii à Metello necatur.* 295

V.

VAcca oppidum, forum rerum venalium. 286

Vaccenses à Metello deficiunt, Romanorumque præsidia interficiunt. 290. *perfidiæ pœnas luunt.* 294

L. Varguntejus conjuratus Ciceroni insidiatur. 97

Virtus clara æternaque habetur. 6

Volturtius Cretoniensis conjuratus cum Allobrogibus ad Catilinam proficiscitur. 137. *Lentuli ad Catilinam literas sine nomine scriptas portat.* ibid. *in ponte Mulvio prætoribus sese dedit.* 138. *de itinere ac literis interrogatur.* 141. *ejus indicium de conjuratis.* ibid. *ei ob detectam conjurationem præmia decernuntur.* 148

Volux, Bocchi filius, à patre Sullæ obviam mittitur. 342

Z.

ZAma situs. 281. *ea oppugnatur.* ibid.

INDEX EORUM

QUÆ IN COMMENTARIIS

OCCURRUNT.

A.

A Præpositio. 270
Ab. 14 & 270
Abdicare, &c. 144
Abigo. 202
Abire præcipitem. 93
Abjurare, &c. 92
Ablegare. 111
Aborigines. 21
Abripio. 45
Abrogare alicui fidem. 42
Abſcedo. 39
Abſolvo. 125
Abſtineo, &c. 192
Abſtorqueo. 128
Abſurdum. 12
Accedo, &c. 39 & 46
Accenſi. 73 & 181
Accenſi, cornicines, tibicineſque in tres centurias diſtributi. 318
Accerſere. 132
Accino. 179
Accipio. 33
Accipere fidem. 42
Accola. Accolo. 36
Achelous. 321
Acta. 196
Actor. 189 & 202
Actuoſus. 202
Ad præpoſitio. 287
Adagium. 201
Adductus. 131
Adeò. 345
Adeptus aliquando paſſivè ſumitur. 28
Adigere. 84
Adire. 234
Adire hæreditatem. 209
Adjungere. 91
Ad Kalendas Græcas. 61
Admodum. 45
Admoneo. 113
Adoleſcentes quando ſumebant virilem togam. 13
Ad pileum vocare. 145
Adſcribo. 105
Adveho. 78
Adverſo flumine. 47
Advocatus. 133
Advoco. 175
Adulter. 53
Ædiles, &c. 14
Æmulus. 40
Æneas. 20 & 21
Æneas Sylvius. 24
Æqualis. 201
Æquivaleo. 9
Æquivalentia. ibid.
Æquivocum. 176
Ærarium. 39

Æ

	54	Anima.	81
&c.	14	Animus gladiatorius.	103
im.	190	Annuntio.	139
, &c.	204	Annuum.	27
o.	3	Ante.	169
o.	110	Antecapere.	52
, &c.	225	Antepilani.	180
, &c.	202	Antepono.	117
radices.	175	Antesignani.	38
præcipitem.	93	Anticipo.	34
o.	197	P. Antronius.	64
e, &c.	7	Apollinares ludi.	294
nen.	210	Appareo, &c.	10
co.	16	Appellare.	63
læ.	36	Appeto.	60
a.	20	Appono.	117
Alba longa.	*ibid.*	Apporto.	24
:.	323	Approbo.	121
	53	Aquari, &c.	327
	89	Aquila.	38 & 108
	17	Arbiter, &c.	75
	ibid.	Arduum.	12
m.	48	Arena, &c.	303
	4	Arietes.	302
re.	111	Aristippe.	92
oges.	129	Arma, &c.	23
&c.	4	Armarium.	39
	227	Armentum.	122
ones.	321	Arpinas.	287
o.	202	Arripio.	45
e.	42 & 67	Arrogo, &c.	313
o, &c.	42	Ars.	10 & 188
is.	42 & 67	Ars ludicra.	294
	114	Ars quæstuosa.	90
ia.	77	Aruspex.	224
re.	75	Ars Tarpeja.	69
s, &c.	127	Ascanius.	20
is.	20	Ascendere.	30
i.	99	Asia. Asia Major.	[illegible]
es.	20	Asia Minor.	[illegible]

Aſpecto. 221
Aſpicio, &c. ibid.
Aſpiro. 185
Aſſcriptitii. 180
Aſturco. 89
Aſſuefacio. 104
Athenæ. 8
Atlas. 323
Atramentarium. 39
Atati. 233
Attentare. 23
Attero. 59
Attinet. 192
Avaritia. 41
Ave. 9
Aventinus. 20
Aventinus mons. 21
Avoco. 176
Audacia & audentia. 13
Augurium, &c. 224
Auſpicium. ibid.
Autor. 12
Autoritas. 78
Auxilia. 207
Auxilium, &c. 23
Axis. 202

B.

Baleares. 341
Barbari, &c. 74
Bella inteſtina. 17
Bellua. 4
Benè valere. 9
Benè mereri de aliquo. 285
Benevolentia. 13
Bini. 27
Bipertior. 124
Bocchus. 230
Bona. 190
Bona hæreditaria. 209
Bonâ fide. 41
Bonæ fidei homo. ibid.
Bulla. 232

C.

Cacus. 321
Cadere &c. 76
Q. Cæcilius Metellus. 263
Cædes. 17
Cælare. 47
Cælius mons. 21
Cæſar. 150
Calamarium. 39
Calamitas, &c. 127
Calefacio. 104
Calones. 182
Campus Martius. 88
Candefacio. 104
Candida toga. 233
Canere &c. 178
Canere receptui. 44 & 179
Capetus. 20
Capio, &c. 33
Capitolini ludi. 292
Capitolinus mons. 21
Capitolium 69. ejus incendium. 143
Capite cenſi. 318
Caprarius. 39
Capys. 20
Carcer. 172
Carpo, &c. 15
Carthago. 40
L. Caſſius Longinus. 64
Caſtra, &c. 28
Caſtra ſtativa. 265
Caſtrenſis corona. 30
Caſtrenſes ludi. 292
Catabathmos. 226
Catilina. 15
Cato. 160

Cau-

a pax non fœdere,
ponlione pacta fuit,
158
, &c. 221
:. 39
o. 35
s. 65, 69, & 102
. 84
ri. 322
io. 181, & 256
:s ludi. 292
. 9
. 163
iegus. 64
x. 314
i. 182
ſes ludi. 291
iago. 202
icino. 179
ifundo. 32
iſpecto. 223
.veho. 78
.venire. 59
corona. 31
&c. 22
:ius. 39
, &c. 317
lerculea. 324
74
:o. 22
a. Cochlear. 327
ılæ. 36
ı. 226
us, &c. 342
urio. 10
Senatum. 61
203
men. Cognomines.
210
ſco. 16

Cohæres. 209
Cohors, &c. 108 & 256
Colere, &c. 36
Collegæ. 82
Coloniæ. 65
Comes. 24
Comitia. 86
Comitiales dies. 291
Commeatus. 177
Commercium. 228
Commilitones. 24
Comminiſcor. 113
Commodum. 45
Commonefacio. 204
Commoror. 130
Commune, &c. 4
Compareo. 11
Compello. 39
Comperendini dies. 291
Competo, &c. 61
Complura. 127
Componere &c. 269
Comporto. 24
Comprobo. 121
Concedo. 77
Conceptio. 272
Concino. 179
Concio, &c. 134
Conclamare. 146
Concordia, &c. 36
Concordia Dea, ejuſque ædes. 140
Concubina. 200
Concubium. 96
Concurrere. 183
Concutio. 89
Condemnare reum. 68
Conditio. 77
Condo. 2c
Conficere. 339

Confido. 42
Confingo. 3
Confirmo. 110
Conflare. 54
Confundo. 33
Congero. 197
Conjuratio. 181
Conquisitores. 25 & 120
Conscientia. 18
Conscribô. 109
Conscripti Patres. 151
Consortes. 188
Conspicio. 224
Conspiro. 186
Consternere. 51
Constituo. 120
Consulere. Consulo &c. 6
Consulatus. 60
Consul. 7 & 88
Consumo. 48
Contagio. 43
Contemplor. 49
Contendo. 43
Contineo. 192
Continentia. 13
Continuare. 80
Conto queo. 128
Contra. 50
Contribuo. 116
Contubernales. 228
Convaleo. Convalesco. 9
Conveho. 78
Convenio. 21
Conventus. 83
Convertere. 26
Convincio. 134
Convivium, &c. 29
Convocare Senatum. 61
Convoco. 176
Copia. 30
Cornicen. 179
Cornua. 273
Coronæ militares. 30
Corripio. 45
Criminari. 125
Croton, &c. 137
Cum Præpositio. 196
Cunctari. 138
Cupiditas. 7 & 14
Cuniculos agere. 202
Curia. 70
Q. Curius. 65
Cursus. 201
Cyrus. 8

D.

Damasippus. 157
Damno. 125
Dare copiam. 31
Dare fidem. 41
Dare in ruborem. 185
Dare operam literis. 91
Dare operam alicui, &c. 97
Dare præcipitem. 93
Dare signum militibus. 38
Decedo. 39
Decerpo. 15
Decipio. 33
Decuria. 109
Decutio. 89
Dedo, &c. 11
De facie nosse. 104
Deficio, &c. 52
Definio. 225
Defluere. 189
Dego. 202
Deïanira. 321
De industriâ aliquid facere. 118
Delectus. 120
Delegare. 111

De-

Delictum. 13
Deligere. 25
Delubra. 47
Demens. 114
Demitto. 106
Demum. 11
Depello. 39
Deplorata salus. 63
Deplorati. 61
Denuntio. 139
Depono. 117
Deporto, &c. 24
De Præpositio. 141
Depromo. 136
Describo. 109
Deses, &c. 10
Designare. 67
Despecto. 224
Despero. 61
Despicio. 223
Destituo. 119
Desum. 52
Detineo. 193
Deveho. 78
Devincio. 134
Deus, &c. 4
Dicere causam, 294
Dies solis. 19
Difficilis. 131
Diffido. 42
Digero. 197
Dimitto. 83
Dirimere. 71
Diripio. 45
Diruo. 81
Discedere in sententiam. 172
Discerno. 92
Discerpo. 15
Discutio. 89
Dispertior. 124
Dispicio 224
Dispono. 117
Dissentire. 14
Dissimulare. 17
Distineo. 193
Distorqueo. 128
Distribuo. 116
Diurnum. 27
Divortium. 138
Do. 11
Documentum. 37
Dolêre. 130
Dolor. 98
Domus, &c. 19
Dona militaria. 30
Dubito. 57
Dubius. 161
Ductile. 32
Ducto. 46

E.

Eadem operâ. 97
Ebrietas. 151
Edere. 105
Edicere, &c. 145
Efficere. 5. & 204
Efficere frequentem Senatum. 61
Effingo, &c. 3
Effundo. 32
Effutire. *ibid.*
Egeria Nympha. 197
Egero. *ibid.*
Elephantus, sive elephas. 270
Eligo. 25
Emancipare, &c. 31
Ementior. 146
Emeritus. 309
Emptio mancipi. 31

Enitefco. 171
Enunciare. 97
Eo, &c. 52 & 189
Equeftris, &c. 64 & 65
Equitare. 200
Eradico. 175
Eripio. 45
Eft. 310
Eveho. 78
Eventus. 45
Evocati. 181
Eumenides. 89
Euphonia. 176
Europa. 225
Exaggero. 197
Excedo. 38 & 39
Excerpo, &c. 15
Excipio. 34
Excogito. 203
Excolo. 36
Excubare, &c. 335
Exemplum. 116
Exerceo. 35
Exercitus. 46
Exhæredare. 144
Exhæres. 209
Exigo. 202
Expedire. 80
Expello. 39
Expers. 112 & 124
Expeto. 60
Explere. 157
Expono. 117
Exporto. 24
Ex Præpofitio. 48
Expromo. 136
Expurgare. 105
Exfanguis. 58
Exfcribo. 109
Exfpecto. 223
Exfpiro. 186
Extollo. 27
Extorquere. 128
Extorris. 218
Exuere, &c. 319
Exul. 218

F.

FAbii, &c. 194
Facere, &c. 204
Facere gratiam, &c. 162
Faceffere alicui negotium. 11
Facetiæ. 93 & 204
Facies. 104
Facilis. 131 & 204
Facinus, &c. 12
Factiofus, &c. 68
Fæfulæ. 90
Falfarii. 59
Falfus. 42
Fama, &c. 30
Fames. 51
Familia. 135
Familiares. 52
Famofus. 222
Fafcis. 69
Fafti dies. 291
Fatigo. 48
Faveo. 66
Fauftulus. 20
Ferentarii milites. 181
Ferire. 29
Fefti dies. 291
Fides, &c. 41
Fidem fuam interponere. 117
Fingere, &c. 3
Finis, &c. 225
Firmus. 110
Floccipendo. 48

Flo-

ludi. 292
46
pactio & sponsio.
158
r. 112
losus. 29
173
34
&c. 268
6
tare. 55
225
181
rba. 128
&c. 32
ludi. 292
&c. 89

G.

i. 227
ia. 349
ium. 179
&c. 51
l. 186
cc. 129
&c. 16
&c. 196
a. 124
res. 103
hus, &c. 245
s equus. 89
333
8
188
78
ri. 193
. 208
&c. 16
milites. 122
ibid.

H.

HAbêre gratiam. 202
Habitus. 240
Hæres. 209
Hannibal. 198
Haruspex. 224
Haruspices, &c. 142
Hastati. 180
Hercules, &c. 320
Hic. 170
Hierónis interrogatio de Deo. 4
Hispania. 70
Histriones. 316
Homonymum. 176
Hospes. 186
Hostis. 28
Humeri. 24

I.

JAculari. 200
Januarius. 340
Idus. 62
Ignosco. 16
Ille. 170
Illecebræ, &c. 55
Illiteratus. 91
Illocabilis. 39
Imagines. 194
Imago. ibid.
Imbecillis. 14 & 187
Imbuere. 44
Immatura mors. 220
Immemor. 114
Immodicum. 45
Immoror. 130
Immutare. 348
Impatientia. 226
Impedimenta. 306
Impedire. 80
Impello. 20

Impendere. 177
Imperare, &c. 10
Imperator. 9
Impertio. 124
Impeto. 61
Imponere. 115
Importo. 24
Importunus. 191
Impræſentia. 132
Improbo. 121
Impudentia. 13
Impunitas. 103
Incantare. 180
Incedo. 39
Incendo. 52
Inceſſo. 28
Incido. 55
Incola, incolo. 36
Inconſultus. 7
Incutio. 89
Index, &c. 146
Indefinitum. 225
Inducere. 121
Induſtria. 118
Inedia. 51
Iners. 189
Infeſtus. 58
Infeſta ſigna. *ibid.* & 183
Inficio. 204
Infidus, infidelis. 42
Infinitum. 44
Infirmo. 110
Infundo, &c. 32
Ingenium. 17
Ingens. 40
Ingenui. 148
Ingero. 197
Ingratitudo. 17
Inimicus. 23
Injuria. 50
Innitor. 2
Innoteſco. 16
In Præpoſitio. 184
Inquilinus. 107
Inſania. 89
Inſcribo. 109
Inſignia. 119
Inſolens, &c. 14
Inſolitus. 29
Inſpicio. 224
Inſpiro. 186
Inſtituere. 106
Inſtitutum. 19
Inſtructio. 181
Inſtrumentum. 92
Integer, &c. 184
Intempeſta nox. 96
Intentus, &c. 11
Intercapedo. 33
Intercedo. 39
Intercipio. 34
Intercisi dies. 291
Interficio. 204
Internuncius. 139
Interpello. 39
Interpono. 117
Interrogati, &c. 67
Inteſtabilis. 293
Inteſtinus, &c. 17
Invalidus. 9
Inveho. 78
Invidia. 13
Invitus. 73
Invoco. 176
Ira. 151
Ire pedibus in ſententiam alicujus. 150
Judicium, &c. 79
Jugum, &c. 257
Jugurtha. 196

Jumen-

a. 266
62
37
altus. 7
86
212
40
28

K.

æ. 61

L.

40
læmonii, &c. 8
54
105
irculus. 324
308
186
on. 323
329
80
, largitas, 13
295 & 336
98
&c. 20
a. 21
, &c. 110
108
um. 68
152
lus Spinther. 144
lus Sura. 64
:. 112
itus. 67
ebris. 112
ti. 104
er. 46
23
148

Libido. 8
Licentia. 23 & 27
Licet, &c. 118
Lictor. 213
Lintearius. 39
Literæ, &c. 91
Liticen. 180
Lixæ. 265
Locus, &c. 39
Lucippe. 92
Lucius. 15
Luculentum. 105
Ludere operam. 97
Ludibrium. 51
Ludificor. 204
Ludus, &c. 293
Ludus gladiatorius. 103

M.

Machinari. 70
Magistratus, &c. 126
Magnificus. 35
Magnipendo. 48
Majores. 46
Malè merêri. 285
Malè valêre. 9
Malevolentia. 13
Mandare. 86
Manipulus. 108
L. Manlius Torquatus. 38
Manus, &c. 31
Manumissio. 149
Marius. 287 & 349
Martiales ludi. 292
Masinissa. 199
Massylia. 116
Materia. 41
Medi. 227
Medius fidius. 117
Megæra. 89
Megalenses ludi. 292

C. Memmius. 239
Memoria. 113
Mens. *ibid.*
Mentiri. 146
Merêri. 285
Metari. 343
Metellus. 262
Militia. 29
Mirari. 47
Mirmillones. 103
Miserari. 104
Miser, &c. 165
Missio. 288
Mithridates. 126
Modestia. 113
Modus, &c. 45
Mœnalius aper. 321
Mœnia. 21
Mollire. 46
Mollities. 165
Moneo. 114
Mons, &c. 50
Mora. 130
Morbi. 121
Morbi hæreditarii. 209
Mos, &c. 26
Movêre Senatu. 61
Muliebria. 51
Munera militaria. 30
Municipia. 65
Muralis corona. 30
Mutilum. 184

N.

NAm. 5
Nanciscor. 125
Natio. 8
Natura. 33
Navalis corona. 30
Necessitudo. 63
Nefandum. 56
Nefasti dies. 291
Negotium, &c. 11
Neleus. 322
Nepos. 252
Nessus. 322
Neutra in arium. 39
Nihili pendo. 48
Nihil pensi. 18
Nobilis, &c. 15
Nomen. *ibid.* & 209
Nomina in arius. 39
Nonæ. 62
Novi homines. 86
Novissimus. 113
Nubere, &c. 59
Numidæ. 228
Numitor. 20
Nuntius. 139

O.

OB Præpositio. 199
Obfirmo. 110
Objurgo. 37
Oblivio. 113
Obnitor. 2
Obnuntio. 139
Obscurus. 154
Obsidionalis corona. 30
Obstrepere. 107
Obtineo. 70 & 192
Obtorqueo. 129
Oceanus. 225
Occino. 179
Occipio. 33
Odium. 13 & 151
Officio. 204
Officium. 210
Offundo. 32
Olfacio. 204
Opera, &c. 96
L. Opimius. 222

Op-

rior. 51
to. 61
no. 117
entia, &c. 22
o, &c. 75
facio. 204
ies tres apud Roma- i fuêre. 63
. 180
a, &c. 14
. 101

P.

tum. 258
latinus mons. 21
ita toga. 233
ius. *ibid.*
e. 106
s, &c. 10
, &c. *ibid.*
, &c. *ibid.*
ida. 54 & 107
&c. 123
. 15 & 123
, &c. 25
&c. 226
Conscripti. 151
nonium. 25 & 112
ii. 64
cinari, &c. 133
nus. 74 & 133
, &c. 2
ii. 150
ium. 341
, &c. 38
rium. 31
. *ibid.*
, &c. 48
. 54
thlum. 188
æpositio. 206

Perago. 202
Percino. 179
Percipio. 33
Percutio. 89
Perdere. 120
Perducere. 131
Peregrinari. 11
Perficio. 204
Perfidus. 42 & 297
Perfundo. 32
Periculum, &c. 8
Perjurium. 54
Perofus. 151
Perpello. 39
Perpeto. 61
Persequor. 40
Perses. 152
Persolvo. 125
Perspicio. 124
Pertentare. 23
Pertinet. 192
Petere, &c. 60
M. Petrejus. 182
Phalera. 314
Philænorum aræ. 229
Picenum. 95
Picta toga. 233
Pietas. 49
Pilani. 180
Pistorium. 174
Plebeji ludi. 292
Plus. 127
Polleo, &c. 22
Cn. Pompejus. 60
Ponere. 117
Pontifex. 147
Popularis. 84
M. Porcius Lecca. 65
Porrigo. 203
Portare. 24

Portenta. 101
Poſcere, poſtulare. 60
Præcedo. 39
Præceps. 93
Præcino. 180
Præcipio. 34
Præfectus. 183
Præfero. 123
Præficio. 204
Præliares dies. 291
Prælium. 38
Præmium. 63
Præmoneo. 113
Prænomen. 209
Prænuntio. 139
Præripio. 45
Præruptus. 255
Præſens. 132
Præſidium. 23 & 73
Præſtare. 2
Præſtituo. 120
Prætentare. 23
Præter Præpoſitio. 50
Præterire. 14
Prætexta. 73 & 232
Prætor, &c. 72
Prætorium. 73 & 207
Prævaleo. 9
Præveho. 78
Primipilus, &c. 256
Privatim. 47
Privatus. 50
Privignus. 58
Pro Præpoſitio. 10
Probare. 121
Procas. 20
Procedere. 6 & 39
Procino. 179
Proconſul. 89
Proconſules. 264
Prodigia.
Prodigo.
Profeſti dies.
Profiteri, &c.
Profugus, &c.
Profundo, &c.
Profundus.
Prolatare.
Proletarii.
Promiſsâ barbâ, &c.
Promiſſis onerare.
Promptus. 28 &
Promulgari leges.
Pronuntio.
Pronus.
Propatulum.
Propitius.
Propono.
Propter Præpoſitio.
Proquæſtores.
Proripio.
Proſcribo, &c.
Proſpecto.
Proſperum.
Proſpicio.
Proſtituo.
Proveho.
Proventus.
Providentia, &c.
Provincia.
Provoco.
Proximus lictor.
Pſallere.
Publicare.
Pudor.
Pugnare pro ſalute.
Pulchritudo.
Pulla toga.
Pulpitum.
Pulvinus.

[redacted]

:s. 152
233
oga. *ibid.*
Q.
ertior. 124
, quæstus. 52 &
90
245
. 71
5
27
89
tium. 188
47
71
243
10
46
106
. 45
R.
175
te. 16 & 45
Raptus. Raptio 17
131
196
ibid.
179
44
196
ſco, &c. 16 & 196
36
io. 113
196
&c. 99
204
32
197
98
212

Relativum qui, &c. 85
Relegare. 111
Reliquum. 47
Reluctor. 196
Reminiſcentia. 113
Remoror. 130
Remus. 20
Renovo. 196
Renuntio. 139
Repello, &c. 39 & 79
Repeto, &c. 61
Repetundæ pecuniæ. 67
Repono. 117
Reporto. 24
Reprobo. 121
Repræſento. 132
Repudiare. 138
Repueraſco. 196
Reſcribo. 109
Refero. 196
Reſigno. *ibid.*
Reſolvo. 125
Reſpicio. 196 & 224
Reſpiro. 186
Reſtituere. 115
Res. 22
Res ad Triarios rediit. 181
Retego. 196
Retexo. *ibid.*
Retiarii. 103
Retineo. 193
Retribuo. 116
Reveho. 78
Revelo. 196
Reus. 67
Rex, &c. 77
Rhea Sylvia. 20
Rhegium. 241
Robur. 172
Roma, &c. 20

Ro-

Romani ludi. 294
Romulus. 20
Rorarii 181
Rumor 30
Ruricolæ. 36
Rutilius Rufus. 273

S.

SAcramentum. 181
Sacrifico. 204
Sacri ludi. 292
Saltare. 91
Saltuarius. 39
Salve. 9
Samnites. 158
Satago. 203
Saturninus mons. 69
Satyra lex. 241
Sceleratus Campus. 57
Scenici ludi. 291
Scilicet. 154
Scorta. 29
Scribæ. 73
Scribere. 109
Scrinia. 140
Secedo. 40 & 75
Seculares ludi. 292
Secundus. 47
Sedes. 21
Sella Curulis. 73
Simivocales. 176
Senatores. 64
Senatus. 61
Seniores. 25
Sentina. 122
Servilia officia. 14
Servius Tullius, &c. 317
Sestertius. 103
Sibyllinus, &c. 142
Signatores. 59
Signum, &c. 38
Silêre, &c.
Simonides.
Simulare, &c.
Simultas.
L. Sisenna.
Sitis.
Situs.
Societas.
Socii.
Sodalis.
Solers.
Solicitare.
Solvere.
Somnus.
Sonus.
Sordida toga.
Sors.
Species, &c.
Spectatus.
Spes, &c.
Sponsio.
Stati dies.
Stativa.
Statuo, &c.
Stimulare.
Stipatores, &c.
Stipendium.
Stirps.
Strangulatio.
Studeo.
Studium.
Stupefacio.
Stuprum.
Subdolus.
Subigere.
Subjugare.
Submoneo.
Subripio.
Subscribo.
Subsidium.

o.	120	Teſtari.	111
).	78	Teſtudo.	329
.	40	Tetrarcha.	78
).	89	Tiberius Gracchus.	244
ri.	290	Tiberius Scaurus.	40
).	32	Tibicen.	179
	310	Tiſiphone.	89
.	59 & 61	Togati, &c.	232
ientum.	309	Tolus.	69
um.	37	Tolutarii equi.	89
).	117	Toreumata.	80
æpoſitio.	18	Torquatus.	10 & 166
'.	34	Torquere, &c.	128
'.	193	Torrefacio.	204
	7	Trado.	118
,	18	Tranſcribo.	109
	64	Tranſigo.	202
imus.	131	Tremefacio.	204
	20	Triarii.	180
s.	282	Tribules.	71
	199	Tribuni, &c.	182
T.		Tribuo.	116
facio.	204	Tribus.	88
erna.	210	Tripertior.	124
	121	Triſulcum telum.	323
	47	Triumphales coronæ.	30
	111	Triumphare, &c.	105
novæ.	82	Triumviri, &c.	172
s mons.	69	Trojani ludi.	292
ius Priſcus.	158	Truncus.	41
	95	Tubicen.	179
o.	48	Tugurium.	214
as.	27	Tullianum.	172
n.	49	Tum.	196
	192	Tunica.	232
.	23	Turba, &c.	121
io.	204	Turma.	109 & 256
	41	Turres.	234
io.	204	Tyranni, &c.	156
	27		

V.

VAcuefacio. 204
Vagari, &c. 21
Valere, &c. 9
Vanus. 76
L. Varguntejus. 64
Varius. 17
Vas, vadis. 253
Vas, vasis. 47
Vectigal. 78
Vehere &c. *ibid.*
Vehemens. 114
Vel. 12
Velites. 180
Venatio. 201
Verba in rio. 10
Versus. 93
Verum. 35
Vesta, &c. 57
Vestiarius. 39
Via. 43
Victor, &c. 49
Victus. 122
Vigiliæ. 335
Villa.
Viminalis mons.
Vincula, &c.
Vindico.
Vinea.
Virilis toga.
Virtus.
Vis.
Vitium.
Vivere.
Univocum.
Unus.
Vocabulum.
Voco, &c.
Voluntarius.
Voluptarium.
Votivi ludi.
Vovêre, &c.
Urbs.
Usus. 2
Ut.

Z.

ZOdiacus.

FINIS.